

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

- Α'. ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
- Β'. ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἄπο τὸν

ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΗ

Φιλολόγο

Φ Ι Λ Ο Κ Α Λ Ι Α
Τ Ω Ν
ΝΗΠΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΚΗΤΙΚΩΝ
14ΣΤ

Ἐπόπτης Ἐκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητῆς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ

«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1993

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	14–411
Α' ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	14–381
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	14
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'	54
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'	88
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'	96
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'	206
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'	250
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'	258
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'	282
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'	304
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'	330
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'	340
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	360
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	364
Β' ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ	383–411
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	384
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	392
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	396
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	402
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	404
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	413–425
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	413
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	417

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὸν παρόντα τόμο συνεχίζεται καὶ ὀλοκληρώνεται ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου πατρὸς Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου* μὲ τὰ σχόλια εἰς τὰ δύο τελευταῖα του ἔργα α) *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ θείων ὀνομάτων* καὶ *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ μυστικῆς θεολογίας*.

Τὸ περὶ *Θείων ὀνομάτων* ἔργον τοῦ ἁγίου Διονυσίου εἶναι, ὡς γνωστὸν μία ἐκτενὴς πραγματεία, ποὺ διαιρεῖται σὲ δεκατρία κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται στὰ ὀνόματα καὶ στὶς ιδιότητες τῆς θεότητας. Τονίζεται σ' αὐτὸ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τολμοῦμε νὰ λέμε ἢ καὶ νὰ σκεπτόμαστε ἀκόμη κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς φανέρωσαν τὰ ἱερὰ Λόγια, δηλαδὴ ἡ Ἁγία Γραφή, γιὰ τὴν ὑπερούσια καὶ κρύφια θεότητα. Ἔτσι κατὰ φυσικὸ λόγον δὲν ἐπιδιώκει νὰ περιγράψει τὴν ὑπερουσιότητα τοῦ Θεοῦ, γιατί, ὅπως τονίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος, μόνο ὁ Θεὸς γνωρίζει κυριολεκτικὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ δικά του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεὸ καὶ πολὺ πῶς ἀδύνατο νὰ τὸν περιγράψει. Περιορίζεται λοιπὸν μόνο στὶς θεονυμίες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς πρόνοιες τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὶς λεγόμενες θετικὲς θεονυμίες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ὅμοια σύμβολα.

Κάνοντας στὴν ἀρχὴ μιὰ συντομὴ ἀνάπτυξη τῶν ἐνώσεων καὶ διακρίσεων ποὺ ἀνήκουν οἱ πρῶτες στὴ σύνολη θεότητα, στὴν Τριάδα, καὶ οἱ δεύτερες στὶς ἐπὶ μέρους ὑποστάσεις αὐτῆς, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀρχίζει στὴ συνέχεια τὴν ἐξέταση τῶν ὀνομάτων ἀγαθός, φῶς, καλό, ἔρως. Στὸ ἴδιο αὐτὸ κεφάλαιο ποὺ ἐξετάζονται αὐτὲς οἱ θεονυμίες περιλαμβάνεται καὶ μιὰ ἔκθεση περὶ τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ, ἡ ὁποία σὲ πολλὰ σημεῖα ταυτίζεται μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς πραγματείας τοῦ Πρόκλου περὶ τοῦ κακοῦ, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονηθεῖ ὅτι οἱ

κύριες γραμμές τῆς ἐκθέσεως περιέχονται καὶ στὴ θεολογία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων. Στὴ συνέχεια γίνεται ἡ ἐξέταση τῶν θεωρητικῶν ὄντων, ζωὴ, σοφία καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ τὸ ὅλο ἔργο κλείνει μὲ τὴν ἐκθεση γιὰ τὸν τέλειο καὶ τὸν Ἕνα.

Στὴν πραγματεία αὐτὴ δὲν ἐξετάζονται τὰ ὀνόματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ φάσματα καὶ αἰσθητὰ στοιχεῖα, καὶ ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἀνόμοια σύμβολα, γιὰτὶ αὐτὰ εἶχε προγραμματίσει νὰ τὰ ἐξετάσει στὴν πραγματεία περὶ Συμβολικῆς Θεολογίας.

Περὶ μυστικῆς θεολογίας: Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπιβλητικὴ εὐχὴ πρὸς τὴν Τριάδα: «Τριάς ὑπερούσιε καὶ ὑπέρθεε καὶ ὑπεράγαθε, τῆς Χριστιανῶν ἔφορε θεοσοφίας, ἴθυνον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῶν μυστικῶν Λογίων ὑπεράγνωστον καὶ ὑπερφαῖ καὶ ἀκροτάτην κορυφήν, ἔνθα τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀπόλυτα καὶ ἄτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια κατὰ τὸν ὑπέρτατον ἐγκαλύπτεται τῆς κρυφιομύστου σιγῆς γνόφον». Κατὰ τὸν ἅγιο Διονύσιο ἡ θεολογία εἶναι πλατεία, ἀλλὰ καὶ σύντομη, ἡ ὁποία ὅσο προχωρεῖ πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὸ Θεῖο, γίνεται ὅλο καὶ πιο σιωπηλὴ, καὶ ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ πραγματεία αὐτὴ εἶναι πολὺ σύντομη, ἀποτελούμενη ἀπὸ πέντε βραχύτατα κεφάλαια.

Ὁ θεῖος γνόφος εἶναι τὸ σκοτάδι μέσα στὸ ὁποῖο κρύβεται ὁ Θεός. Ἀνεβαίνοντας στὸν ὑπέρφωτο γνόφο βλέπομε καὶ γνωρίζομε τὸν ὑπερούσιο. Ἐπειδὴ ὁ ἅγιος Διονύσιος εἶχε ἐκθέσει τὴν καταφατικὴ θεολογία σὲ ἄλλες πραγματεῖες του, γι' αὐτὸ ἐδῶ ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μόνον μὲ τὴν ἀποφατικὴ θεολογία. Ἔτσι παραθέτει μιὰ σειρά ἀπὸ ἀρνήσεις, ποὺ δείχνουν τί εἶναι ὁ Θεός. Καὶ καταλήγει μὲ τὴν ὑπερβατικὴ θεολογία, γιὰ νὰ πεῖ, ὅτι ὁ Θεός εἶναι «ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαίρεσιν».

Αὐτὰ εἶναι τὰ γενικὰ θέματα τὰ ὁποῖα διαπραγματεύεται ὁ ἅγιος Διονύσιος στὶς δύο αὐτὲς κατὰ πάντα θαυμάσιες πραγματεῖες, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς εἶναι δύσκολο σὲ πολλὰ σημεῖα νὰ γίνουν κατανοητὰ ἀπὸ μιὰ ἐπιπόλαια ἀνάγνωση αὐτῶν. Θέλοντας λοιπὸν ὁ ἅγιος Μάξιμος νὰ καταστήσει περισσότερο κατανοητὰ στοὺς πιστοὺς τὰ τόσο σπουδαῖα αὐτὰ θέματα σχολίασε αὐτὰ μὲ

τὸν μοναδικὸ αὐτὸ τρόπο ποὺ γνώριζε καὶ μπορούσε αὐτὸς στὰ ἀπὸ κάθε ἄποψη πολὺ σπουδαῖα αὐτὰ ἔργα του.

Θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ μιὰ ἐπιτροχάδην παράθεση ὀρισμένων ἀπὸ τὰ σχόλια ποὺ παρατίθενται σ' αὐτὲς τοῦ ἁγίου Μαξίμου γιὰ νὰ δώσουμε τὸ ἔναυσμα γιὰ μιὰ πιὸ διεξοδική μελέτη αὐτῶν, πράγμα ποὺ θὰ βοηθήσει τὰ μέγιστα στὸν κάθε προσεκτικὸ μελετητὴ νὰ κατανοήσῃ αὐτὰ τὰ τόσο ἀκατανόητα.

Περὶ θείων ὀνομάτων

Τὰ ἀποδιδόμενα ἀπὸ τοὺς θεολόγους στὸν Θεὸ ὀνόματα 'μονὰς' καὶ 'ἐνὰς' θέλουν νὰ δηλώσουν τὴν ἀμέρεια τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ ὁ Θεὸς δημιούργησε καὶ δημιουργεῖ τὰ κτίσματά του ὄχι σὰν κάποιος νοῦς πολλαπλασιαζόμενος σὲ πολλὲς σκέψεις, ἀλλὰ παραμένοντας μέσα στὴν ἐνάδα δίχως μέρη καὶ δίχως χωρισμό.

Ἦλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ εἶναι καλὰ, τὰ ὁποῖα ἔγιναν καὶ εἶναι πολὺ καλὰ ἐφόσον παραμένουν μέσα στὴ φυσικὴ τους τάξη, παρατρεπόμενα ὅμως ἀπὸ τὸ κατὰ φύσιν χάνουν τὴν ὁμορφιά τους καὶ μὲ τὴν ἀπώλεια αὐτῆς προξενεῖται κατὰ φυσικὴ συνέπεια ἡ ἀσχήμια.

Ὁ Θεὸς εἶναι Τριάδα καὶ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας μόνο τὸ ἕνα πρόσωπον αὐτῆς, ὁ Υἱός, κοινώνησε ὀλικά μὲ ἐμᾶς, ἐνῶ τὰ ἄλλα δύο πρόσωπα, ὁ Πατέρας καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα κοινώνησαν μόνο μὲ τὴ θέληση καὶ συγκατάθεση.

Κατὰ τὴν ἀνάσταση οἱ ἅγιοι θὰ ἐπιτύχουν τὴν χριστοειδῆ κατάστασιν καὶ θὰ εἶναι ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι, λάμποντας περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιον.

Τὰ ὄντα διακρίνονται σὲ νοερά καὶ λογικά. Νοερά εἶναι ἡ ἀγγελικὴ φύσιν, λογικά ἡ φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ τὰ κάτω ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ἀλογη φύσιν, ποὺ χαρακτηρίζεται μόνο ἀπὸ τὸ αἰσθητικόν.

Ὁ Θεὸς λέγεται ἀνώνυμος ἐπειδὴ εἶναι ὄλα τὰ ὄντα καὶ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ τὰ πάντα προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν. Εἶναι

ἀρχὴ ἐπειδὴ ἔδωσε τὸ εἶναι στὰ ὄντα, εἶναι πέρασ, ἐπειδὴ συγκρατεῖ τὰ ὄντα μέσα στὸ εἶναι. Εἶναι ἐστία, ἐπειδὴ εἶναι κατοικητήριο ὄλων τῶν ἀγίων .

Ἡ ἀνθρώπινη σοφία ἐρανίζεται τὴν πειστικότητα τῶν ἀποδείξεων τῆς ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἐνῶ τὰ πάνω ἀπὸ κάθε οὐσία πράγματα γίνονται νοητὰ μόνο μὲ τὴν εἰλικρινῆ εὐσέβεια, μέσω τῆς ἀγνωσίας περὶ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι ὑπερούσιος, καὶ ὅπως δὲν μπορούμε ν' ἀτενίσουμε τὸν ἥλιο, ἔτσι δὲν μπορούμε νὰ ἐννοήσουμε τὸν Θεό. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄγγελοι γίνονται ἄξιοι τῆς θεογνωσίας μόνο ὡς πρὸς ὅσο τοὺς ἀναλογεῖ, ἐνῶ στοὺς ἀνθρώπους ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὴ δύναμη τοῦ καθενός.

Μόνον ὁ Θεὸς γνωρίζει κυριολεκτικὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ δικά του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐννοήσει τὸν Θεὸ καὶ ἀκόμη πῶς ἀδύνατο νὰ τὸν περιγράψει.

Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν πρέπει ν' ἀσχολεῖται μὲ τὴν κατανόηση τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ προσεγγίζει καὶ νὰ ζητεῖ μόνο ὅσα μᾶς παραχώρησε ὁ Θεός, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἀγαθός, φιλόανθρωπος, δημιουργὸς κ.λπ. Γιατὶ κανένας δὲν ἔχει δεῖ τὸν Θεό, παρὰ μόνο τὴ δόξα του.

Ὅσοι, λέει, μετὰ τὸ βάπτισμα σημειώνουν πρόοδο στὴν καλὴ ζωὴ καὶ φθάνουν στὴν τελειότητα, αὐτοὶ γίνονται θεοί, ἐπειδὴ γίνονται μέτοχοι τῆς θείας φύσης, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προχωρώντας καὶ φθάνοντας στὴν ἀπλότητα, γίνονται μὲ τὴν ἀνάστασις ἄγγελοι, ὅποτε δὲν ἔχουν σῶμα σωματικό, ἀλλὰ πνευματικό, γιατί ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἔχοντας ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν πολυσύνθετη ποικιλία τῶν λογισμῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων.

Ὁ Θεὸς ὡς αἰτία καὶ ἀρχὴ ὄλων τῶν ὄντων εἶναι ἡ ζωὴ ὄλων τῶν ζῶντων, βρίσκεται πάνω ἀπὸ κάθε οὐσία (εἶναι ὑπερούσιος), καὶ ὁ δωροδότης ὄλων τῶν ἀγαθῶν. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται πηγὴ καὶ πηγαία αἰτία, καὶ τὸ ἔργο αὐτοῦ δὲν σταματᾷ ποτέ, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, «ὁ Πατὴρ μου αἰεὶ ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι».

Ἡ ἐνανθρώπηση εἶναι μόνο τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ αὐτὴ εἶναι τέλεια, ὡς ἀποτελούμενη ἀπὸ νοερὴ ψυχὴ καὶ τὸ δικό μας σῶμα, χωρὶς ἀλλοίωση ὅμως αὐτοῦ ὡς Θεοῦ, στὸν ὁποῖο ἦταν πραγματικὰ τὰ ὅσα ἐκδηλώνονταν στὴν ἀνθρώπινη φύση του (πεῖνα, δίψα κλπ.).

Ἡ θεία φύση εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἐνότητα καὶ ἀπλότητα, εἶναι ἄφθεγκτη ἐπειδὴ ἡ οὐσία της δὲν ἐπιδέχεται καμμιά ὀνομασία, εἶναι ὅμως καὶ πολύφωνη, ἐπειδὴ ἔχει τὴν πολυφωνία ἐξαιτίας τῆς ποικιλίας ἐκείνων πού εὐεργετοῦνται.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ τελείως νοητός, πράγμα πού κατορθώνεται μὲ τὴν ἄγνοια καθῶς καὶ μὲ τὶς πρόνοιες πού μᾶς φιλοδωρεῖ καὶ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα. Ὁ Θεὸς ὡς δημιουργὸς ὅλων καὶ συντηρητὴς αὐτῶν εἶναι θέση, ἐνῶ, ἐπειδὴ ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ ὅλα καὶ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ ὅλα, εἶναι ἀφαίρεση.

Κατὰ τὴν ἐνανθρώπησή του ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὔτε τὸν Πατέρα ἔφερε μαζί του, οὔτε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, οὔτε καὶ ἄφησε σ' ἐκείνους κάτι δικό του, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ δημιούργησε διάσπαση τῆς μιᾶς ἐνιαίας τρισυπόστατης θεότητας, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ μία παμβασίλισσα Τριάδα μετέχεται ἀπὸ ὅλους ἐκείνους πού ἔχουν τὴ δύναμη γι' αὐτό, χωρὶς ὅμως νὰ κρατιέται καὶ νὰ κατέχεται στὸν τόπο πού τὸν μετέχει κανεὶς, ἀλλὰ μετέχεται ἀκέραιος καὶ διακρινόμενος ἀπὸ ὅλα.

Στὴ συνέχεια γίνεται λόγος γιὰ τὴν κίνηση τῶν οὐράνιων, γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα καὶ τὴν ἀγάπη, πράγματα πού τὰ προβάλλει καὶ τὰ γεννᾷ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ ὀλικὸς ἔρωτας, καὶ ὅτι ἡ ἀγαπητικὴ ἔνωση μὲ τὸν Θεὸ εἶναι ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἔνωση. Στὴ συνέχεια σχολιάζεται τὸ κακό, ὅπως τονίζεται ὅτι αὐτὸ δὲ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθό, ὅτι δὲν ὑπάρχει τὸ αὐτοκακό, γιὰτὶ αὐτὸ δὲν ἔχει δική του οὐσία, ὑπαρξή, ἀλλὰ παρεισδύει καὶ ἀναφαίνεται ὅταν συμβαίνει στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ ἔργο κλείνει μὲ τὸν σχολιασμὸ τῶν ὀνομάτων πού δίνονται στὸν Θεό, τὸ τιμιότερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ ἀγαθότητα, γι' αὐτὸ καὶ πρῶτο ἀφιερώνεται αὐτὸ σ' αὐτόν.

Περὶ Μυστικῆς Θεολογίας

Οἱ νόες, ἐπειδὴ εἶναι ζῶν νοῦς, εἶναι ὀλόκληροι ἕνας ὀφθαλμὸς πολὺ δυνατός, γι' αὐτὸ καὶ λέγονται πολυὸμματοι, καὶ αὐτὲς οἱ οὐράνιες καὶ νοερὲς οὐσίαι, ποὺ τὶς ὀνομάζει 'νοητὲς ἀκρότητες' περιβάλλουν τὸν Θεὸ καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάζονται καὶ τόποι ἀγιότατοι.

Ἀμύητοι λέει πῶς εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν μετέχουν στὰ μυστικά, ἀλλὰ προσηλώνονται στὰ αἰσθητὰ καὶ δὲν φαντάζονται τίποτε πέρα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι τὸ σκοτάδι (ὁ γνόφος, ἡ ἀγνωσία) ποὺ ὑπάρχει γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι πραγματικό, λησμονώντας ὅτι καὶ τὸ ὑπερβολικὸ φῶς σκοτίζει κάθε ὄραση.

Στὸν Θεὸ οἱ ἀποφάσεις (ἀρνήσεις) δὲν ἀντίκεινται στὶς καταφάσεις (θέσεις), γιὰτὶ ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀρνηση καὶ θέση.

Στὸ κεφάλαιο β' γίνεται λόγος γιὰ τὸν θεῖο γνόφο καὶ τὴν ἀγνωσία, καὶ διασαφηνίζεται κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τί σημαίνει 'γνώση μὲ τὴν ἀγνωσία'.

Θέσεις γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι ὅσα ἀρμόζουν στὸν Θεό, ὅπως ὦν, ζωὴ, φῶς κλπ., ἐνῶ ἀφαιρέσεις ὅσα εἶναι ξένα πρὸς αὐτόν, ὅπως ὅτι δὲν σῶμα, οὔτε ψυχὴ κλπ.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο ἐρμηνεύεται τί δηλώνουν οἱ ιδιότητες τῶν προσώπων, πατρότητα, υἰότητα, ἐκπόρευση ἀγίου Πνεύματος, καὶ ἐξηγεῖται ἡ ἀλληλοπεριχώρηση αὐτῶν.

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο σχολιάζονται οἱ ἔννοιες 'ἕνα' καὶ 'ἐνότης', καὶ τὸ τί σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζει τὰ ὄντα· αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτά, καὶ ὅτι δὲν προσεγγίζει αὐτὰ ὁ Θεὸς μὲ αἰσθητὸ τρόπο, ἀφοῦ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ ταιριάζει σ' αὐτόν.

Τὸ κείμενο λαμβάνεται ἀπὸ τὴν Πατρολογία τοῦ Migne, στὸ ὁποῖο γίνεται σημαντικὴ βελτίωση στὴ στίξη καὶ σὲ ὀρισμένες λέξεις.

ΣΧΟΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

Α' ΣΧΟΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝΝ

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

§ 1. Ἀρεοπαγίτου: Ὅτι τὰ γνωρίσματα, ἅπερ εἶχον Ἑλλη-
γνηες ἔτι ὄντες οἱ πάλαι ἅγιοι, καὶ μετὰ τὸ ἐπιστρέψαι πρὸς
Χριστὸν ἀνερυθριάστως ἐπέγραφον ἑαυτοῖς· ἰδοὺ γὰρ Ἀρεοπα-
γίτην ἐπωνόμασεν ἑαυτὸν, ὡς καὶ ὁ θεῖος Ἰουστῖνος ἐν τῷ
5 Πρὸς Ἑλληνας λόγῳ, Ἰουστίνου Φιλοσόφου.

. Συμπρεσβυτέρῳ: Ὅτι τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα καὶ τὸν
ἐπίσκοπον δηλοῖ, ἐπίσκοπος δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος· καὶ τοῦτο
δηλοῦται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἔνθα ἐν Ἀσίᾳ
συντάσσεται ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῆς ὁ Παῦλος.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

§ 1. Θεολογικός: Σημείωσαι, ὅτι ἕτερα πραγματεία πεπό-
νηται τῷ πατρὶ οἶονεὶ προεισαγωγή τις καὶ προθεωρία στοι-
χειώδης τῶν περὶ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς σποράδην εἰρημένων·
ἦτοι ἐπίμνησις ἦν ἡστινος κατὰ ἀκολουθίαν ἢ παροῦσα αὐτῷ
15 πεπραγμάτευται.

Οὐκ ἐν πειθοῖς: Ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ἐκ τῶν αἰσθητῶν τὰς
πιθανότητας τῶν ἀποδείξεων ἐρανίζεται· ἢ γὰρ μεγάλη τῶν
συλλογισμῶν ἀνάγκη τῆς γεωμετρίας τὰς ἀφορμὰς παραλαμβάνει,
ἐπὶ δὲ τῶν ἀσωμάτων, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερασωμάτων καὶ

Σ Χ Ο Λ Ι Α

ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

Σ Χ Ο Λ Ι Α Σ Τ Ο

ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἄρεοπαγίτου: Τὰ γνωρίσματα πού εἶχαν οἱ παλαιοὶ ἅγιοι, ὅταν ἦταν ἀκόμα εἰδωλολάτρες, δέν θεωροῦσαν ντροπή νά τὰ παραθέτουν στό ὄνομά τους ὅταν μεταστρέφονταν στόν Χριστό. Νά λοιπόν αὐτοονομάσθηκε Ἄρεοπαγίτης, ὅπως καί ὁ θεῖος Ἰουστίνος ἔβαλε ὡς τίτλο στό ἔργο του, Ἰουστίνου Φιλοσόφου, Λόγος πρὸς Ἑλληνας.

Συμπρεσβυτέρω: Τὸ ὄνομα πρεσβύτερος δηλώνει καί τὸν ἐπίσκοπο. Καί εἶναι ἐπίσκοπος καί ὁ πρεσβύτερος. Κι αὐτὸ γίνεται φανερό στὶς Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅπου ὁ Παῦλος στὴν Ἀσία γράφει γιὰ τὶς ἐκκλησίες της.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

§ 1. Θεολογικάς: Σημείωσε, ὅτι ὁ θεῖος πατέρας ἔγραψε κι ἄλλο πόνημα, σὰν προεισαγωγή καὶ προθεωρία στοιχειώδη ὄσων ἔχουν λεχθεῖ γιὰ τὸν Θεὸ στὶς Γραφές κι εἶναι διάσπαρτα σ' αὐτές. Δηλαδή ἦταν ὑπενθύμιση μιᾶς πραγματείας πού σὰν συνέχειά της ἔγραψε τὴν παρούσα.

Οὐκ ἐν πειθοῖς: Ἡ ἀνθρώπινη σοφία ἐρανίζεται τὴν πειστικότητα τῶν ἀποδείξεών της ἀπὸ τὰ αἰσθητά. Γιατὶ ἡ μεγάλη ἀναγκαιότητα τῶν συλλογισμῶν χρησιμοποεῖ τὶς ἀρχές τῆς γεωμετρίας. Ἀλλὰ στὶς ἀσώματες οὐσίες ἢ μᾶλλον στὶς ὑπερσώ-

ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν, πῶς ἂν τις λογικῶς ἐπιστήσειεν ἀνερμηνεύτως, εἰ μὴ μόλις τῷ ἀκροτάτῳ ἄνθει τοῦ νοῦ τὴν περὶ Θεοῦ ἀγνωσίαν, ὅτι ποτέ ἐστι διὰ τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας, ἀλαλήτως συννοεῖν δυνάμενος;

5 Ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσίου: Ὑπερούσιος ὁ Θεός, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν θεωρούμενος, εἴτε νοητὴν, εἴτε νοερᾶν, πολλῶ δὲ μᾶλλον αἰσθητὴν.

Ἐπερουσιότητος: Εἰ οὐσία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι, τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς τινος ἔννοϊαν ὑπογράφει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως
10 οὐσία ἐπὶ Θεοῦ. Πάσης γὰρ οὐσίας ὑπέγκειται ὁ Θεός. Οὐδέν τι τῶν ὄντων ὢν, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ ἐξ οὗ τὰ ὄντα· ἡ γὰρ τοῦ μόνου Θεοῦ πᾶσιν ἀπόκρυφος θεότης θεαρχικὴ δύναμις ἐστίν, ἄρχουσα τῶν λεγομένων θεῶν, εἴτε ἀγγέλων, εἴτε ἀγίων ἀνθρώπων, καθὰ καὶ δημιουργός ἐστι τῶν ἐκ μεθέξεων γινομέ-
15 νων θεῶν ἢ τῶ ὄντι ἐξ ἑαυτῆς καὶ ἀναιτίως αὐτοθεότης οὔσα.

Αὐτῇ τὴν ὑπερούσιον: Μόνη γὰρ αὐτῇ τῇ θεότητι τὰ καθ' ἑαυτὴν, ὡς ἔχει φύσεως, ἐπιστητά.

Λογίων ἀκτίς: Καλῶς εἶπεν ἀκτίς καὶ οὐχ ἥλιος· ὡσπερ γὰρ τῷ ἡλίῳ ἐνατενίσαι οὐ δυνάμεθα, ἀλλ' ἴσως ταῖς περὶ αὐ-
20 τὸν ἀκτῖσιν, οὕτω Θεὸν αὐτὸν νοῆσαι οὐ χωροῦμεν.

Τῇ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη: Οὐ γὰρ κατατολμητέον θεολογίας, ἀλλὰ σωφρονοῦντι λογισμῶ μετιτέον τὴν περὶ τὸ Θεῖον σέβας ὀσιότητα, μόνα φθεγγομένους καὶ πρὸς ἐρμηνείαν ἄγοντας ἐκεῖνα τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν Γραφὴν χρησιμωδηθέντα,
25 ὡς πρὸ μικροῦ εἶπεν.

Ἀληθεστάτη θεολογία: Ὅρα πῶς ἀληθῆ θεολογίαν καλεῖ τὴν τοῦ θείου Παύλου Γραφὴν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι

ματες και πάνω από κάθε ουσία, πῶς θὰ καταλάβει λογικὰ αὐτὴν ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ, παρὰ μόνο μὲ τὸ ἀκρότατο ἄνθος τοῦ νοῦ, τὴν ἀγνωσία περὶ Θεοῦ; τί ἀκριβῶς δηλ. εἶναι μπορεῖ νὰ τὰ ἐννοήσει χωρὶς λόγια μὲ τὴν εἰλικρινὴ εὐσέβεια.

Ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσίου: Ὑπερούσιος εἶναι ὁ Θεὸς ἐπειδὴ τὸν θεωροῦμε πάνω ἀπὸ κάθε οὐσία εἴτε νοητὴ εἴτε νοερή, καὶ πολὺ περισσότερο αἰσθητή.

Ὑπερουσιότητος: Ἄν λέγεται 'οὐσία' ἀπὸ τὸ ρῆμα 'εἶναι' καὶ τὸ εἶναι ὑποδηλώνει τὴν ἔννοια κάποιας παραγωγῆς, ἢ οὐσία δὲν θὰ μπορούσε νὰ κυριολεκτηθεῖ γιὰ τὸν Θεό. Γιατὶ ὁ Θεὸς ὑπερβαίνει κάθε οὐσία, δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ τὰ ὄντα προέρχονται ἀπὸ αὐτόν. Γιατὶ ἡ ἀπόκρυφη σὲ ὄλους θεότητες τοῦ μόνου Θεοῦ εἶναι δύναμη θεαρχική, ποὺ ἄρχει σὲ ὄλους τοὺς λεγόμενους θεούς, εἴτε ἀγγέλους εἴτε ἀγίους ἀνθρώπους, σύμφωνα μὲ τὸ ὅτι εἶναι καὶ δημιουργὸς ἐκείνων ποὺ γίνονται θεοὶ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι αὐτοθεότητα προερχόμενη πράγματι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της καὶ δίχως αἰτία.

Αὐτῇ τὴν ὑπερούσιον: Εἶναι δηλαδὴ γνωστὰ στὴν ἴδια τὴν θεότητα μόνο τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ της, ποιά εἶναι δηλαδὴ ἡ φύση της.

Λογίων ἀκτίς: Σωστὰ εἶπε ἀκτίνα καὶ ὄχι ἥλιος. Ὅπως δηλαδὴ δὲν μπορούμε ν' ἀτενίσουμε τὸν ἥλιο, ἀλλ' ἴσως μονάχα τὶς γύρω ἀπὸ αὐτὸν ἀκτῖνες, ἔτσι δὲν ἔχομε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐννοήσουμε τὸν ἴδιο τὸν Θεό.

Τῇ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη: Δὲν πρέπει δηλαδὴ ν' ἀποτολμήσουμε νὰ μιλήσουμε περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ φρόνιμο λογισμὸ νὰ ἐπιδιώξουμε τὴν ὀσιότητα ὡς πρὸς τὸν θεῖο σεβασμὸ καὶ νὰ λέμε μόνο καὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ ἐρμηνεύουμε ἐκεῖνα ποὺ σὰν χρησμοὺς παραδίδει περὶ Θεοῦ ἡ Γραφή, ὅπως εἶπε πρὶν ἀπὸ λίγο.

Ἀληθεστάτη θεολογία: Πρόσεχε πῶς καλεῖ ἀληθινὴ θεολογία (= λόγος περὶ Θεοῦ) τὰ γραφτὰ τοῦ θεοῦ Παύλου. Γιατὶ

κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου δυνάμεως ἢ παρὰ Θεοῦ χορηγεῖται σαφῶς ἔλλαμψις· ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος δηλοῖ λέγων τοῖς τελειότεροις μαθηταῖς· «ὕμῖν δέδοται γινῶμαι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας», ἅτε καὶ νουχεχέστερον προσέχουσι τοῖς θεσπιζομένοις.
 5 Οὐ μόνον δὲ τοῦτο περὶ ἀνθρώπων φησὶ διαλέγεσθαι ὁ μέγας Διονύσιος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων, οὗς εἴωθεν ὀνομάζειν κατὰ τινὰς τῶν τῆς ἔξω φιλοσοφίας νόας, οἵτινες τῶν ἄνω ταγμάτων νόες εἴρηνται, ὡς τὸ πᾶν νοῦς οὐσιωμένως ὄντες, καὶ πάντα νοοῦντες, ἐνιαίως τὰ ἐκ Θεοῦ ρέοντα προσεχῶς εἰς αὐ-
 10 τούς· ὅθεν καὶ ὅλοι ὅλως κατομματουῖσθαι λέγονται ἐν τοῖς ἀγιωτάτοις χερουβίμ.

Ἀνακαλύπτεται τὰ θεῖα· Σημεῖωσαι, ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν οἰκείαν ἀναλογίαν τῆς θεογνωσίας ἀξιοῦνται.

Ἐν σωστικῇ δικαιοσύνῃ· Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐκάστῳ κατὰ
 15 τὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει, οὐχ ὅτι φθονεῖ τοῦ πλείονος, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶσαι τὴν ἐν τῇ μετρήσει τῆς θεογνωσίας δικαιοσύνην· δικαιοσύνης γὰρ ἴδιον τὸ κατ' ἀξίαν ἐπιμετρεῖν ἐκάστῳ· τοιγαροῦν ἀμέτρητος μὲν ἢ περὶ Θεοῦ γινῶσις, ἡμεῖς δὲ μέτρων δεόμεθα· εἰ γὰρ ἀμέτρως ἡμῖν ἀπεκαλύπτετο,
 20 οὐκ ἂν ἐσώθημεν, ὡς οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὅλον ἥλιον δεχόμενος.

Τὴν ἀμετρίαν θεοπρεπῶς· Ἀμετρίαν νῦν λέγει αὐτὸ τὸ Θεῖον καὶ τὴν αὐτοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν ἔλλαμψιν.

Ὡσπερ γὰρ ἄληπτα· Τὸ ἀκατάληπτον τῆς περὶ Θεὸν
 25 γνώσεως ἐντεῦθεν παρίσταται· εἰ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀπλὰ καὶ ἀσχημάτιστα, κἂν οὐσίαι τινὲς ᾧσι, ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτουσιν,

αὐτὸς εἶναι πού λέει ὅτι κατὰ τὸ μέτρο τῆς δύναμης τοῦ καθε-
νὸς χορηγεῖται προφανῶς ὁ φωτισμὸς ἀπὸ τὸν Θεό. Ὅπως
δηλώνει καὶ ὁ Κύριος λέγοντας στοὺς τελειότερους μαθητές
του· «ἔχει δοθεῖ σ' ἐσᾶς νᾶ γνωρίσετε τὰ μυστήρια τῆς βασι-
λείας»¹, ἐπειδὴ καὶ προσέχετε μὲ μεγαλύτερη κατανόηση ὅσα
λέγονται περὶ Θεοῦ. Καὶ δὲν λέει ὁ μέγας Διονύσιος ὅτι αὐτὸ
τὸ συζητᾶ μόνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀγγέ-
λους, πού συνηθίζει νᾶ τοὺς ὀνομάζει νόες σύμφωνα μὲ κά-
ποιους μὴ Χριστιανοὺς φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι λέγονται νόες
τῶν ἄνω ταγμάτων, ἐπειδὴ εἶναι καθολοκληρία στὴν οὐσία τους
νοῦς πού νοοῦν ὅλα ὅσα ρέουν σ' αὐτοὺς ἐνιαῖα καὶ ἄμεσα ἀπὸ
τὸν Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ νόες λέγονται συνολικὰ ὅτι εἶναι
γεμάτοι μάτια μέσα στὰ ἀγιότατα χερουβίμ.

Ἀνακαλύπτεται τὰ θεῖα: Σημείωσε ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι γίνο-
νται ἄξιοι τῆς θεογνωσίας κατὰ ὅσο τοὺς ἀναλογεῖ.

Ἐν σωστικῇ δικαιοσύνῃ: Γι' αὐτό, λέει, ἀποκαλύπτει ὁ
Θεὸς στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὴν δύναμή του, ὄχι ὅτι ἀρνεῖ-
ται νὰ τοῦ δώσει περισσότερο ἀπὸ φθόνο, ἀλλὰ γιὰ νὰ διατηρή-
σει τὴ δικαιοσύνη στὴ μετρημένη κατανομή τῆς θεογνωσίας.
Γιατὶ ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς δικαιοσύνης εἶναι νὰ ἐπιμετρᾶ σὲ
κάποιον αὐτὸν πού τοῦ ἀξίζει. Εἶναι λοιπὸν ἀμέτρητη ἡ γνώση
περὶ Θεοῦ, ἐνῶ ἐμεῖς ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μέτρα. Ἄν δηλαδὴ φα-
νερονόταν σ' ἐμᾶς δίχως μέτρο, δὲ θὰ σωζόμαστε, ὅπως δὲν
σώζεται οὔτε τὸ σωματικὸ μάτι ἂν δεχθεῖ ὅλο τὸν ἥλιο.

Τὴν ἀμετρίαν θεοπρεπῶς: Ἀμετρία λέει τώρα τὸ ἴδιο τὸ
Θεῖο καὶ τὴν ἔλλαμψη μὲ τὴν ὁποία μᾶς φωτίζει κατὰ τὸ δυνα-
τό.

Ὡσπερ γὰρ ἄληπτα: Ἐδῶ παριστάνεται ἡ ἀκατανόητη
γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἄν δηλαδὴ οὔτε τὰ ἀπλὰ καὶ ἀσχημάτιστα,
ἔστω κι ἂν εἶναι κάποιες οὐσίες, δὲν ὑποπίπτουν στὶς αἰσθή-

1. Ματθ. 13,11.

ὡς ἄγγελοι καὶ ψυχὰι τοῖς σωματικοῖς, πόσω μᾶλλον ὑπερέχει
 ὁ Θεός, ὁ μήτε οὐσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐσίαν, μήτε ἀπλοῦς, ἀλλ'
 ὑπὲρ ἀπλότητα, μήτε νοῦς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ νοῦν, μήτε ἐνάς, ἀλλὰ
 καὶ ὑπὲρ ἐνάδα, καὶ οὔτε ὄρω τινὶ περιγραφόμενος, ἀλλ' ἀορι-
 5 στίᾳ τῶν ὄντων ἀφειμένος; Ἀκούων οὖν ἐν τῇ Γραφῇ ἄμορφην
 Θεοῦ, καὶ εἶδος, καὶ πρόσωπον, δι' ἀναγωγῆς καὶ ὑπὲρ τὰ
 σώματα ἀξίως Θεοῦ νόει· ἐνότητα δὲ ἀκούων, μὴ διαφόρων
 τινῶν πρὸς ἔνωσιν συνδρομὴν νοήσης, οὐ γὰρ περὶ τοιούτων ὁ
 λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ, τοῦ μήτε ἀρχῆς ἀριθμῶν ὄντος καὶ
 10 ἀσυνθέτου, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ μονοοῦσια ἡνωμένου.

Ἐνοποιός: Ἐντεῦθεν μετὰ τὸ ἐξελθεῖν πάντων τῶν ἐν τοῖς
 οὔσι τὰ περὶ Θεοῦ, λοιπὸν τῷ μέτρῳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης
 ἀκολουθῶν (οὐ γὰρ ὑπερβῆναι ταύτην δυνατὸν ἡμῖν), ἐξ αὐτῶν
 δοξάζει τὸν Θεόν, ἐξ ὧν αὐτὸν ἐξεῖλε· καὶ ἐνάδα φησὶν, ἀλλ'
 15 ἐνοποιὸν τῶν ἐνάδων, τουτέστι, δημιουργὸν τῶν ἀπλῶν οὐ-
 σιῶν, οἷον ἀγγέλων καὶ ψυχῶν· καὶ νοῦν ἀνόητον ἀντὶ τοῦ μὴ
 νοούμενον ὑπὸ τινος νοῦ· εἰ γὰρ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου γινώ-
 σκεται, ἐχρῆν οὖν, εἰ νοῦς ἦν, ὑπὸ τῶν νοῶν νοεῖσθαι. Ἀλλὰ τίς
 ἔγνω νοῦν Κυρίου; Οὐκοῦν νοῦς ἐστὶν ὑπὲρ νοῦν, καὶ ὄνομά
 20 ἐστὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· καὶ «τὸ ὄνομα γάρ μου», φησὶν, «οὐκ
 εἶπον αὐτοῖς»· διὸ καὶ ἀνώνυμος πᾶσιν. Ἀλλὰ καὶ οὐδὲ ὧν
 ἐστὶν· εἰ γὰρ αὐτὸς τὰ ὄντα ἐκ τῶν μὴ ὄντων δημιουργεῖ, οὐκ
 ἄρα τῶν ὄντων ἐστίν, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα. Ἐὰν δὲ λέγῃ, «Ἐγὼ
 εἰμι ὁ ὧν», ἀξίως νόει ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἀλλὰ καὶ ἀνεξ-
 25 ερεῦνητον.

§ 2. Ὅτι ποτέ ἐστὶν ἐπιστήμη: Μόνος γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸς
 τὰ περὶ ἑαυτοῦ ἐπίσταται, ἐπιστητῶς καὶ κυρίως εἰδὼς ἑαυτὸν
 ὡς ἐστὶ, τοῖς δὲ ἐξῆς ἅπασιν ἀνεπίγνωστος ὧν κατ' αὐτό, τὸ τί
 ἐστὶ καὶ καθ' ὃ ἐστὶν. «Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ

σεις, ὅπως οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ψυχῆς στὰ σωματικᾶ, πὸσο πῖο πολὺ ὑπερέχει ὁ Θεὸς πού οὔτε οὐσία εἶναι, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία, οὔτε ἀπλός, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὴν ἀπλότητα, οὔτε νοῦς, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ, οὔτε ἓνα, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὴν ἐνάδα, καὶ οὔτε περιγράφεται ἀπὸ κάποιον ὄρο, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀοριστία ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὄντα; Ἀκούοντας λοιπὸν στὴ Γραφὴ ἄμορφῆ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑίδος καὶ πρόσωπο, νὰ τὰ ἐννοεῖς ὅπως ἀξίζει στὸν Θεὸ μὲ ὑψηλὸ τρόπο καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σώματα· κι ἀκούοντας ἑνότητα μὴν ἐννοήσεις σύγκλιση πρὸς ἑνωση κάποιων διαφορετικῶν. Δὲν εἶναι γι' αὐτὰ τώρα ὁ λόγος, ἀλλὰ γιὰ τὸν Θεὸ πού οὔτε ἀρχὴ ἀριθμῶν εἶναι καὶ γι' αὐτὸ ἀσύνθετος, ἀλλ' εἶναι ἐνωμένος καὶ πάνω ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τὰ μονοούσια.

Ἐνοποιός: Ἐδῶ, μετὰ τὴν ἐξοδο ἀπὸ ὅσα ἀφοροῦν τὸν Θεὸ ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, ἀκολουθώντας πῖα τὸ μέτρο τῆς γλώσσας μας (γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ σ' ἐμᾶς νὰ τὴν ξεπεράσομε) δοξάζει τὸν Θεὸ μὲ αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸν εἶχε βγάλει, καὶ τὸν λέει ἐνάδα, ἀλλὰ πού ἐνοποιεῖ τὶς ἐνάδες, δηλαδὴ δημιουργὸ τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν, ὅπως οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ψυχῆς. Καὶ νοῦ ἀ-νόητον (μὴ νοητὸ) τὸν λέει ἀντὶ νοῦ πού δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ τὸν ἐννοήσει. Γιατί, ἂν τὸ ὅμοιο κατανοεῖται ἀπὸ τὸ ὅμοιο, ἔπρεπε, ἐὰν εἶναι νοῦς, νὰ νοεῖται ἀπὸ τοὺς νῶες. Ἀλλὰ ποιός κατανόησε τὸν νοῦ τοῦ Κυρίου; Ἐπομένως εἶναι νοῦς πάνω ἀπὸ τὸν νοῦ καὶ τὸ ὄνομά του εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα. Γιατὶ λέει, «τὸ ὄνομά μου δὲν τοὺς τὸ εἶπα»· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀνώνυμος γιὰ ὄλους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸς πού εἶναι, ὁ ὢν· γιατί, ἂν αὐτὸς δημιουργεῖ τὰ ὄντα ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα, ἄρα δὲν εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα. Ἄν ὅμως λέει, «Ἐγὼ εἶμαι ὁ ὢν», νὰ τὸν ἐννοεῖς ἐπάξια ἄναρχο καὶ ἀτελείωτο, ἀλλὰ μαζὶ καὶ ἀνεξερεύνητο.

§ 2. Ὅ,τι ποτέ ἐστὶν ἐπιστήμη: Μόνον ὁ Θεὸς γνωρίζει ὁ ἴδιος τὰ δικά του, γνωρίζοντας τὸν ἑαυτὸ του ἐπιστημονικὰ καὶ κυριολεκτικὰ ἔτσι ὅπως εἶναι, ἐνῶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα μένει χωρὶς νὰ τὸν γνωρίσουν ὡς πρὸς αὐτό, τὸ τί εἶναι δηλαδὴ καὶ σύμφω-

ὁ Υἱός, καὶ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ»· γινώσκων γὰρ ὁ Πατήρ
 τὴν ἑαυτοῦ προσκυνητὴν εἰκόνα, τουτέστι τὸν Υἱόν, γινώσκει
 καὶ ἑαυτόν. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· «οὐδεὶς γὰρ
 οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ». Πάντα τοί-
 5 νυν, ὅσα περὶ Θεοῦ θεωρεῖ ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ, περὶ τῆς σε-
 βασμίας Τριάδος νοεῖ.

Ἄπειριαν: Τὸ πεπερασμένον καὶ περιληπτὸν ἐστὶν εἰκό-
 τως, ὑφ' οὗ καὶ πεπέρασται· εἰ δὲ ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων ἐστὶ τό-
 πος, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς (τὸν γὰρ οὐρανὸν καὶ
 10 τὴν γῆν καὶ τὰ πάντα αὐτὸς πληροῖ καὶ ἔξω τούτων ἐστί),
 δῆλον ὅτι ἀπειρία ἐστί, τουτέστι πέρασ οὐκ ἔχουσα δύναμις.

Οὐ μὴν ἀκοινώνητον: Τουτέστι τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ μετέ-
 χουσι κοινωνίας καὶ σωτηρίου προνοίας.

Τὴν ὑπερούσιον: Πῶς ποτὲ μὲν οὐσίαν τὸ Θεῖον καλεῖ,
 15 ποτὲ δὲ ὑπερούσιον, ὡσπερ νοῦν ἀνόητον, καὶ ὄνομα τὸ ὑπὲρ
 πᾶν ὄνομα, οὕτω καὶ οὐσίαν ὑπερούσιον.

Ἐπιβάλλοντας: Ἦν γὰρ τὴν κατάληψιν δέδωκεν ἡμῖν ὁ
 Θεός, τούτοις ἐπιβάλλειν προσήκει τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ
 μηδὲν πέρα τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ζητεῖν· οἶον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι
 20 δημιουργός, ὅτι φιλόανθρωπος, καὶ τὰ ἐξῆς, τὸ δέ, τίς ἢ οὐσία
 τοῦ Θεοῦ, μὴ πολυπραγμόνει.

Ἄδυνάτως ἀπαυθαδιαζομένους: Καλῶς τὸ ἀδυνάτως· κἂν
 γὰρ ἐπιχειρήσειέ τις, οὐκ ἐφικνεῖται μὲν, μόνον δέ, τὰς νοεράς
 ὄψεις ἀμαυρούμενος, καὶ τοῦ ὄντος ἐκπίπτει φωτός, ὡς ὁ φιλο-
 25 νεικήσας ὄλον ἥλιον τῷ σωματικῷ δέξασθαι ὀφθαλμῷ, ὅπερ
 αἱ θεῖαι καὶ νοηταὶ δυνάμεις αἰνιττόμεναι, χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ

να μὲ ποιό πράγμα εἶναι. Γιατὶ «κανένας δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, παρὰ μονάχα ὁ Υἱός, οὔτε τὸν Υἱό, παρὰ μονάχα ὁ Πατέρας»². Ἐπειδὴ ὁ Πατέρας γνωρίζει τὴν εἰκόνα πού προσκυνούμε, δηλαδὴ τὸν Υἱό, γνωρίζει καὶ τὸν ἑαυτό του. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ κανένας δὲν γνωρίζει ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Θεό, παρὰ μονάχα τὸ Πνεῦμα πού προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό. Ὅλα λοιπὸν ὅσα θεωρητικὰ ἐκθέτει αὐτὸς ὁ μακάριος ἄνθρωπος γιὰ τὸν Θεὸ τὰ ἐννοεῖ γιὰ τὴ σεβάσμια Τριάδα.

Ἄπειριαν: Τὸ πεπερασμένο (ὅ,τι ἔχει πέρας) μπορεῖ φυσικὰ καὶ νὰ περιληφθεῖ ἀπὸ αὐτὸ πού τὸ περατώνει. Κι ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ὁ τύπος τῶν ὅλων, ὄχι σωματικά, ἀλλὰ σὰν δημιουργὸς (γιατὶ καὶ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ καὶ τὰ πάντα αὐτὸς καὶ τὰ γεμίζει, ἀλλὰ κι ἔξω ἀπὸ αὐτὰ εἶναι), γίνεται φανερό ὅτι εἶναι ἀπειρία (ἀπεραντοσύνη), δηλαδὴ δύναμη πού δὲν ἔχει πέρας.

Οὐ μὴν ἀκοινώνητον: Δηλαδὴ ὅλα εἶναι μέτοχα τῆς κοινωνίας του καὶ τῆς σωτήριας πρόνοιᾶς του.

Τὴν ὑπερούσιον: Πῶς καλεῖ τὸ Θεῖο ἄλλοτε οὐσία καὶ ἄλλοτε ὑπερούσιο, ὅπως νοῦ ἀνόητο καὶ ὄνομα τὸ πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα, ἔτσι λέει καὶ οὐσία ὑπερούσια.

Ἐπιβάλλοντας: Ὅποια πράγματα μᾶς παραχώρησε ὁ Θεὸς νὰ κατανοοῦμε, αὐτὰ πρέπει νὰ προσεγγίζεις ὁ νοῦς μας καὶ νὰ μὴ ζητεῖ τίποτα πέρα ἀπὸ τὴν ἀσθένειά μας. Νὰ ἐξετάζουμε δηλαδὴ ὅτι εἶναι ἀγαθός, δημιουργός, φιλόανθρωπος καὶ ὅλα τὰ παρόμοια. Νὰ μὴν ἀσχολεῖσαι ὅμως μὲ τὸ τί εἶναι ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Ἄδυνάτως ἀπαιθαδιαζομένους: Σωστὰ λέχθηκε τὸ ἐπίρρημα 'ἀδυνάτως'. Γιατὶ, κι ἂν ἀκόμη ἐπιχειρήσει κάποιος, δὲν φτάνει ἀσφαλῶς, ἀλλὰ μόνο θαμπώνουν τὰ νοερά του μάτια κι ἐκπίπτει κι ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ φῶς, ὅπως ἐκεῖνος πού διεκδίκησε νὰ δεχθεῖ ὄλο τὸν ἥλιο μὲ τὸν σωματικὸ του ὀφθαλμό. Αὐτὸ ὑπαινίσ-

τὰ πρόσωπα καλύπτουσι, δηλοῦντα μὴ προσερίζειν τῇ ὑπὲρ αὐ-
 τοὺς θεωρία μὴ δεδομένη αὐτοῖς. Καὶ τοῦτό ἐστι τό, «Θεὸν οὐ-
 δεῖς ἐώρακε πώποτε». Ὅθεν οἱ θεόσοφοι δόξαν Θεοῦ, ἀλλ' οὐ
 Θεὸν ἐωρακέναι φασί.

5 § 3. Τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν: Σαφῶς ἐκ τούτων ἔστι λαβεῖν τὴν
 Ἀρείου καὶ Εὐνομίου μανίαν, οἱ καὶ τεχνολογεῖν τὴν ἄρρητον
 καὶ ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐθάρρησαν.

[Ἐπὲρ νοῦν γάρ ἐστι τὸ τῆς θεαρχίας, ἡγουν τῆς παμβασι-
 λίδος καὶ ἀκατονομάστου οὐσίας τὸ ἀκατάληπτον].

10 Τῆς θεαρχίας: Θεαρχίαν καλεῖ πανταχοῦ τὴν παμβασιλίδα
 Τριάδα διὰ τὸ καὶ τῶν λεγομένων θεῶν ἄρχειν, ἀγγέλων φημί
 καὶ ἀγίων, ὡς προειρήκαμεν. Κρύφιον δὲ τὸ περὶ τῆς ἀκατονο-
 μάστου ἐκείνης οὐσίας ἀκατάληπτον, ὅπερ μετὰ μικρὸν φησι
 σῶφρονι σιγῇ καὶ ἀνωτέρω, ὡς θεμιτὸν αὐτῷ, καὶ ἱεροπρε-
 15 πῶς.

Καὶ τὴν ἀγαθοδότιν ἀρχήν: Κατὰ τί ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀρχὴ πά-
 σης φωτοφανείας, καὶ τίνες αἱ φωτοφάνειαι καὶ ἀναμορφώσεις.

Ἀνάστασις: Τοῦτό ἐστὶν ὃ λέγει Συμεών, ὅτε τὸν Χριστὸν
 εἶδεν· «Οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ
 20 Ἰσραήλ»· πτώσιν μὲν τοῦ ἐν ἡμῖν χείρονος, ἀνάστασιν δὲ τοῦ
 βελτίονος.

Τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις: Βαθμηδόν, ὡσπερ ἐπὶ τὰ
 μείζονα προΐων, φησί, πρῶτον φωτιζομένους, εἶτα τελουμέ-
 νους. Τελεῖσθαι δὲ ἐστὶ, τὸ εἰς τελειότητα ἄγεσθαι διὰ τῆς μετὰ

σονται οἱ θεῖες καὶ νοητὲς δυνάμεις, τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφίμ, καὶ καλύπτουν τὰ πρόσωπα, θέλοντας νὰ δηλώσουν ὅτι δὲν διεκδικοῦν τὴν πάνω ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοὺς θεωρία, ποὺ δὲν τοὺς ἔχει παραχωρηθεῖ. Καὶ αὐτὸ σημαίνει τὸ λεγόμενον, «κάνενας ποτὲ ὡς τώρα δὲν εἶδε τὸν Θεό»³. Γι' αὐτὸ οἱ σοφοὶ στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεὸ λένε πὼς ἔχουν δεῖ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τὸν Θεό.

§ 3. Τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν: Ἀπὸ αὐτὰ μὲ σαφήνεια μπορούμε νὰ συλλάβομε τὴ μανία τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐνομίου, ποὺ πίστεψαν ὅτι μπορούν νὰ ὑποβάλουν σὲ τεχνολογία τὴν ἄρρητη καὶ ὑπερούσια οὐσία τοῦ Μονογενοῦς.

[Γιατὶ 'ὑπὲρ νοῦν' εἶναι τὸ ἀκατανόητο τῆς θεαρχίας, δηλαδὴ τῆς παμβασιλίδος καὶ ἀκατονόμαστης οὐσίας].

Τῆς θεαρχίας: Θεαρχία καλεῖ παντοῦ τὴν βασίλισσα τῶν ὄλων Τριάδα, ἐπειδὴ ἄρχει καὶ στοὺς λεγόμενους θεοὺς, ἐννοῶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀγίους, ὅπως ἔχω πεῖ προηγουμένως. Κρυφιότητα καλεῖ τὸ ἀκατανόητο τῆς οὐσίας ἐκείνης ποὺ δὲν κατονομάζεται. Αὐτὴν ἔπειτ' ἀπὸ λίγο τὴν ἀναφέρει 'μὲ φρόνιμη σιγή' καὶ πρὸ πάνω, ὅπως τοῦ ἐπιτρέπεται, καὶ 'ὅπως ἀρμόζει σὲ ἱερά'.

Καὶ τὴν ἀγαθοδότιν ἀρχὴν: Ὡς πρὸς τί ὁ Θεὸς εἶναι ἀρχὴ κάθε φωτοφάνειας καὶ τί εἶναι οἱ φωτοφάνειες καὶ οἱ διαδοχικὲς μορφές.

Ἀνάστασις: Τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ λέει ὁ Συμεών, ὅταν εἶδε τὸ Χριστό: «Αὐτὸς ἦρθε γιὰ νὰ πέσουν ἀλλὰ καὶ ν' ἀναστηθοῦν πολλοὶ μέσα στὸν Ἰσραήλ»⁴ πτώση ἐννοεῖ τοῦ χειρότερου στοιχείου μας καὶ ἀνάστασις τοῦ καλύτερου.

Τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις: Βαθμιαῖα, προχωρώντας στὰ μεγαλύτερα, λέει πρῶτα 'αὐτοὶ ποὺ φωτίζονται' κι ἔπειτα 'αὐτοὶ ποὺ τελειοποιοῦνται'. 'Τελειοποιοῦνται' σημαίνει τὸ φτάσιμο

3. Ἰω. 1,18.

4. Λουκᾶ 2,34.

τὸ βάπτισμα δι' εὐζωίας προκοπῆς, ἵνα δύνηται τις εἰπεῖν, «τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα». Ἡ οὖν προσκυνητὴ Τριάς, τῆς τοιαύτης τελετῆς ἄρχουσα, ἅτε καὶ πάσης τελειώσεως ποιητικὴ τελετάρχης, εἰκότως νοεῖται. Οἱ γοῦν τῇ προκοπῇ
 5 τελειούμενοι θεοῦνται πάντως, θείας κοινωνοὶ φύσεως γινόμενοι, ὧν ἀναλόγως ἡ θεαρχία ὁ Θεός, θεῶν γεγενημένων ἀρχή τις ὧν. Μετὰ γοῦν τὴν ἀνάβασιν ταύτην εἰς ἀπλότητα προκόπτουσιν, ἰσάγγελοι διὰ τῆς ἀναστάσεως γινόμενοι, καὶ οὐκέτι ψυχικὸν ἔχοντες σῶμα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τουτέστι διὰ ψυ-
 10 χῆς συνεστός τε καὶ κινούμενον, ἀλλὰ πνευματικόν, ἀντὶ τοῦ διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπὶ μέγα χυθέντος ἐπ' αὐτοὺς τῆς πολυσυνθέτου τῶν λογισμῶν ποικιλίας, καὶ τῶν αἰσθήσεων ἀπηλλαγμένοι· ὅθεν καὶ ἐνίζονται εἰς ἐνάδα ἀπλότητος ἀγόμενοι, καθὰ προέφημεν· λέγει γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ· «ἦν» γάρ, φησί,
 15 «τῶν πιστευσάντων καρδία καὶ ψυχὴ μία».

Ἡ τῶν ζώντων ζωὴ: Καθ' ἑαυτὸν ὁ Θεὸς οὐ νοεῖται· ἐπεὶ δὲ τῶν ὄντων πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχή, τῶν ἀπλῶν ἀπλότης ἐστὶ, τῶν ζώντων ζωὴ, τῶν οὐσιῶν ὑπερούσιος, καὶ ἀπλῶς πάντων ἀγαθῶν μεταδότις ἐστίν.

20 § 4. Ἐκφαντορικῶς: Ἐκφάντορες κυρίως ἐλέγοντο οἱ τῶν μυστηρίων τὰ ἄρρητα συμβολικῶς ἐκφαίνοντες.

Ὡς μονάδα μὲν: Ἐνταῦθα τρανοῖ τί μάλιστα θέλει δηλοῦν 'ένας' καὶ 'μονὰς' ἐπὶ Θεοῦ λεγομένη, καὶ φησιν, ὅτι περ, ἵνα παραστήσῃ τὴν ἀμέρειαν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο λέγεται παρὰ τῶν θε-
 25 ολόγων· τὸ γὰρ ὄγκοις καὶ πηλικότησι διειλημμένον, τοῦτο ἅτε καὶ σῶμα μερίζεται, τὸ δὲ ἀμερὲς καὶ ἀνέμφατόν ἐστι σώματος, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσάν ἐστιν ἀσωματίαν· ἄλλως τε, ἐπειδὴ δια-

στήν τελειότητα με τὴν πρόοδο στήν καλὴ ζωὴ μετὰ τὸ βάπτισμα, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κάποιος, «ἔχω τελειώσει τὸ δρόμο κι ἔχω φυλάξει τὴν πίστη»⁵. Ἡ Τριάδα λοιπὸν ποὺ προσκυνοῦμε, εὐλογα θεωρεῖται πὼς ἠγεῖται σ' αὐτὴν τὴν τελετῇ, ἐπειδὴ εἶναι καὶ τελετάρχης ποὺ ὀλοκληρώνει κάθε τελείωση. Αὐτοὶ λοιπὸν ποὺ με τὴν προκοπὴ τους τελειοποιοῦνται ὅπωςδήποτε γίνονται θεοί, ἐπειδὴ μετέχουν τῆς θείας φύσης, στοὺς ὁποίους, ἀφοῦ ἔγιναν θεοί, με τὴ σχετικὴ ἀναλογία Θεὸς τους σὰν κάποια ἀρχὴ εἶναι ἢ θεαρχία. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάβαση αὐτὴν προκόβουν στήν ἀπλότητα καὶ με τὴν ἀνάσταση γίνονται ἴσοι με τοὺς ἀγγέλους, ὅποτε δὲν ἔχουν πιά σῶμα ψυχικό, κατὰ τὸν Ἀποστολό⁶, δηλαδὴ ποὺ συνίσταται καὶ κινεῖται ἀπὸ ψυχὴ, ἀλλὰ σῶμα πνευματικό, ἐπειδὴ ἐκχύθηκε σ' αὐτοὺς με ἀφθονία τὸ πανάγιο Πνεῦμα κι ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴν πολυσύνθετη ποικιλία τῶν λογισμῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἐνοποιοῦνται φτάνοντας στὸ ἓνα τῆς ἀπλότητας, ὅπως εἶπα προηγουμένως. Γιατὶ καὶ σ' ἄλλο σημεῖο λέει· «ἦταν μία ἢ καρδιὰ καὶ ἡ ψυχὴ ἐκείνων ποὺ πίστεψαν»⁷.

Ἡ τῶν ζώντων ζωὴ: Ὁ Θεὸς δὲν νοεῖται καθεαυτόν. Ἐπειδὴ ὁμως εἶναι αἰτία καὶ ἀρχὴ ὄλων τῶν ὄντων, εἶναι ἢ ἀπλότητα τῶν ἀπλῶν, ἢ ζωὴ ὅσων ζοῦνε, πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν οὐσιῶν (ὑπερούσιος), καὶ γενικὰ εἶναι ὁ δωροδότης ὄλων τῶν ἀγαθῶν.

§ 4. Ἐκφαντορικῶς: Ἐκφάντορες λέγονταν κυριολεκτικὰ ὅσοι φανέρωναν με συμβολικὸ τρόπο τὰ ἄρρητα μυστήρια.

Ὡς μονάδα μέν: Ἐδῶ σαφηνίζει τί θέλουν νὰ δηλώσουν τὰ λεγόμενα γιὰ τὸν Θεὸ ἄνθρωπος καὶ ἑνάδα, καὶ μᾶς λέει ὅτι αὐτὰ λέγονται ἀπὸ τοὺς θεολόγους γιὰ νὰ παραστήσουν τὴν ἀμέρεια τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ ὅποιο χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὄγκους καὶ ποσότητες, αὐτὸ χωρίζεται σὲ μέρη ἐπειδὴ εἶναι σῶμα. Ὅτι ὁμως εἶναι δίχως μέρη οὔτε τὸ σῶμα δηλώνει, ἀλλὰ εἶναι καὶ

6. Α' Κορ. 15,44.

7. Πράξ. 4,32.

νοηθεῖς ὁ Θεὸς βουλευτικῶς τὰ πάντα ὑπέστησεν, οὐχ οἷά τις
 νοῦς εἰς νοήσεις μερισθεῖς ἐπολλαπλασιάσθη, ἀλλὰ μείνας καὶ
 μένων, φησὶν, ἐν τῇ ἐνάδι ἀμερῶς καὶ ἀσκεδάστως καὶ ὑπέ-
 στησε καὶ ὑφίστησι τὰ ἐν τῇ κτίσει· «ἕως γὰρ ἄρτι ἐργάζεται ὁ
 5 Θεός», ὡς ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται· ὑπερήπλωται οὖν πᾶσαν
 ἀπλότητα ἀμερῶς ὑπεραίρων.

Καὶ τῶν μεριστῶν: Ἐπὶ τῶν ὑπερουρανίων κόσμων καὶ
 τοῦδε τοῦ ὄρατοῦ τὰ κατώτερα ἔστραπται ἐπὶ τὰ ὑπερκείμενα,
 καὶ τὸ σωματικὸν ἤδρασται ἐν τῷ ζῶντι· «ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ
 10 πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς»· ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ οὐρανοί· «ἐν ᾧ»,
 γὰρ, φησί, «τὰ πάντα»· ἐπὶ δὲ τοῦ καθ' ἡμᾶς θνητοῦ τὸ ἀνάπα-
 λίν ἐστι τῶν εἰρημένων· ἢ γὰρ ψυχὴ ἔστραπται πρὸς τὸ πνεῦμα
 ἐν ᾧ εἰσὶν ἐστηριγμένοι αἱ αἰσθήσεις καὶ οἱ λογισμοί, δι' ὧν τὰ
 ἐν τῇ σκέψει λογιζόμεθα, «ὅπερ πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀν-
 15 θρώπῳ», κατὰ τὸν Ἀπόστολον· ἐπεστραμμένη οὖν πρὸς τοῦτο
 τὸ πνεῦμα ἢ ψυχὴ, ἐπέστραπται καὶ πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ αἰσθή-
 σεις, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸ σῶμα· καὶ ἐν τῷ νῶ αἱ νοήσεις οἰο-
 νεὶ μερίζονται, καὶ εἰς ἑτερότητας σκεδαστῶς προΐασιν ἀπὸ
 πρώτης νοήσεως εἰς δευτέρας, εἰς κρείττονας, ἢ εἰς φαύλους.
 20 Φησὶν οὖν ὅτι, ἀνατεινόμενοι πρὸς Θεόν, γινόμεθα ὑπὸ τῆς ἐνά-
 δος ἐκείνης ἐν ἀμερές, τῶν πολυμερῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ἐκ
 τοῦ σκεδασμοῦ εἰς σύμπτυξιν ἀθροιζομένων, καὶ ἐνοποιουμέ-
 νων ὑπερκοσμίως, τουτέστιν οὐκ αἰσθητῶς, ἀλλὰ νοερῶς, οὐκ
 ἔτι ἀσυμβάτων ὄντων ἡμῶν πρὸς ἑαυτούς, ἀλλὰ γινομένων ἐν
 25 ἐνοειδές, ὡς καὶ αὐτὸς «ἐν ἐστίν», ὡς φησὶν ἐν Εὐαγγελίοις.

πάνω ἀπὸ κάθε ἐννοια ἀσωμάτου. Ἐξάλλου ὅταν ὁ Θεὸς σκέφθηκε καὶ ἔδωσε μὲ τὴ θέλησή του ὑπόστασις σὲ ὅλα, δὲν πολλαπλασιάσθηκε ἀφοῦ χωρίσθηκε σὰν κάποιος νοῦς σὲ πολλές σκέψεις, ἀλλὰ δημιούργησε καὶ δημιουργεῖ τὰ κτίσματα, ἐνῶ ἔμεινε καὶ μένει μέσα στὴν ἐνάδα δίχως μέρη καὶ δίχως διαχωρισμό. Γιατὶ «ὁ Θεὸς ἐργάζεται μέχρι τώρα», ὅπως λέγεται στὰ Εὐαγγέλια⁸. Ἐπεκτάθηκε λοιπὸν καὶ ἔγινε ἀπλὸς δίχως μέρη ὑπερβαίνοντας κάθε ἀπλότητα.

Καὶ τῶν μεριστῶν: Στούς ὑπερουράνιους κόσμους καὶ σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν ὄρατὸ τὰ πιὸ κάτω στρέφονται πρὸς τὰ ἀνώτερά τους καὶ τὸ σωματικὸ ἔχει τὴν ἔδρα του στὸ ζωντανό. Γιατὶ «μέσα στὸ χέρι του βρίσκονται ὅλα τὰ πέρατα τῆς γῆς»⁹, καὶ βέβαια καὶ οἱ οὐρανοί. Γιατὶ «μέσα σ' αὐτὸν βρίσκονται τὰ πάντα»¹⁰. Στὴ δική μας ὅπως θνητότητα γίνεται τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅσα εἶπα. Ἡ ψυχὴ δηλαδὴ εἶναι στραμμένη πρὸς τὸ πνεῦμα, στὸ ὁποῖο εἶναι στηριγμένες οἱ αἰσθήσεις καὶ οἱ λογισμοὶ μὲ τοὺς ὁποίους σκεφτόμαστε ὅσα εἶναι στὸ νοῦ μας, καὶ «τὸ πνεῦμα βλέπει ὅσα εἶναι μέσα στὸν ἄνθρωπο», κατὰ τὸν Ἀπόστολο¹¹. Ὦντας λοιπὸν στραμμένη ἡ ψυχὴ σ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, ἔχει στραφεῖ καὶ πρὸς τὶς αἰσθήσεις ποῦ ἔχει καὶ μέσω αὐτῶν πρὸς τὸ σῶμα, καὶ μέσα στὸ νοῦ οἱ σκέψεις κατὰ κάποιο τρόπο μερίζονται καὶ προχωροῦν σκορπιστὰ σὲ ἑτερότητες ἀπὸ τὴν πρώτη σκέψη σὲ δευτέρες, σὲ καλύτεες ἢ σὲ φαῦλες. Λέει λοιπὸν ὅτι, καθὼς ἀνατείνουμε πρὸς τὸν Θεό, γινόμαστε ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐνάδα ἓνα χωρὶς μέρη, γιατί οἱ πολυμερεῖς ἑτερότητές μας ἀθροίζονται ἀπὸ τὸ σκόρπισμά τους σὲ μιὰ σύμπτυξη καὶ ἐνοποιοῦνται μὲ τρόπο ὑπερκόσμιο, δηλαδὴ ὄχι αἰσθητό, ἀλλὰ νοερό, καὶ πὰ δὲν εἴμαστε ἀσύμφωνοι μὲ τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀλλὰ γινόμαστε ἓνα μὲ μία μορφῇ, ὅπως «εἶναι κι ἐκεῖνος ἓνα», ὅπως λέει μέσα στὰ Εὐαγγέλια¹².

10. Ρωμ. 11,36.

11. Α΄ Κορ. 2,11.

12. Ἰω. 17,22.

Ὡς Τριάδα: Σημείωσαι Τριάδα τρισυπόστατον καὶ γονιμότητά φησι τὴν πατρικὴν ὑπὲρ ἔννοιαν πρόοδον εἰς ἔκφασιν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καλῶς δὲ τὸ ὡς Τριάδα, ἐπειδὴ οὐκ ἀριθμὸς, ἀλλὰ δόξα εἴρηται· «Κύριος ὁ Θεός, Κύριος εἷς 5 ἔστιν».

Ἐξ ἧς πᾶσα πατριά». Πατριὰς νοητέον τὰς τάξεις τὰς ἐκ τῆς ὁμοταγίας, οἷονεὶ συνημμένας ἀλλήλοις, χερουβίμ, σεραφίμ, ἀρχάς, ἐξουσίας· ἐφ' ἡμῶν δὲ καὶ τὰς πνευματικάς, ὡς συγγενεῖς, καὶ ἀλληλουχίας, ὡς δηλοῖ καὶ Μωϋσῆς τὰς συγγενείας.

10 Ὅτι τὰ ὄντα πάντα: Πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα καλὰ, καὶ καλὰ λίαν γεγόνασι, καὶ εἰσὶν, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ κατὰ φύσιν, ὡς γεγόνασι, μένουσι τάξει, ἢ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν παρατροπή, εἴτε ἐν ἀγγέλοις, εἴτε ἐν ψυχαῖς, εἴτε ἐν ὁποιοισοῦν σώμασι γινομένη, τὸ κάλλος ἀπόλλυσι καὶ τῇ τούτου διαμαρτία 15 τὸ αἰσχὸς δημιουργεῖ.

Πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς: Τὴν οἰκονομίαν ἐνταῦθα φράζει καλῶς, ὅτι εἷς τῆς Τριάδος ἔπαθε. Σημείωσαι δέ, ὅτι μία τῶν ὑποστάσεων ἡμῖν ἐκοινώνησεν ὀλικῶς καὶ ὅτι αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπλοῦν εἶπεν, εἶτα σύνθετον ἀνακα- 20 λούμενον πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχατιάν· καλῶς οὖν λέγομεν, ὅτι εἷς τῆς ἁγίας Τριάδος ἦν ἐν τῷ σταυρῷ. Τοῦτο κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Ἀκεφάλων· ἰδοὺ γάρ, φησί, μία τῶν ὑποστάσεων ὀλικῶς ἡμῖν ἐκοινώνησεν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, «ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματι- 25 κῶς». Τοῦτο δὲ τὸ ὀλικῶς καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου ἐστί· δηλοῖ γὰρ τέλειον ἄνθρωπον ἀνειληφέναι αὐτόν.

Ὡς Τριάδα: Σημείωσε, ὅτι Τριάδα τρισυπόστατη καὶ γονιμότητα λέει τὴν προχώρηση τοῦ Πατέρα στὴ φανέρωση πέρα ἀπὸ ἔννοια τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ σωστὰ λέγεται τὸ «ὡς Τριάδα», ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀριθμὸς, ἀλλὰ ἔκφραση μεγαλοπρέπειας. Ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ Κύριος εἶναι ἕνας¹³.

Ἐξ ἧς πάσα πατριά: Ὡς πατριὲς πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὶς τάξεις, πού, ἐπειδὴ εἶναι στὸ ἴδιο σύστημα, εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο ἐνωμένες μεταξύ τους, τὰ χερουβίμ, τὰ σεραφίμ, τὶς ἀρχές, τὶς ἐξουσίες. Μαζὶ πρέπει νὰ ἐννοήσομε καὶ τὶς πνευματικὲς πού εἶναι σ' ἐμᾶς, ὡς συγγενεῖς, καὶ τὶς ἀλληλουχίες, ὅπως ὁ Μωυσῆς δηλώνει τὶς συγγένειες.

Ὅτι τὰ ὄντα πάντα: Ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ εἶναι καλὰ καὶ μάλιστα ἔγιναν καὶ εἶναι πολὺ καλὰ, ἐφόσον παραμένουν ὅπως ἔχουν γίνεи στὴ φυσικὴ τους τάξη. Ἡ παρεκτροπὴ ὁμως ἀπὸ τὸ κατὰ φύση εἶτε στοὺς ἀγγέλους συμβεῖ εἶτε στὶς ψυχὲς εἶτε σ' ὁποιοδήποτε σῶμα, καταστρέφει τὴν ὁμορφιὰ καὶ μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς ὁμορφιάς δημιουργεῖ τὴν ἀσχήμια.

Πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς: Ἐδῶ μιλάει καλὰ γιὰ τὴν οἰκονομία πού ἔπαθε τὸ ἕνα πρόσωπο τῆς ἁγίας Τριάδας. Σημείωσε, ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς ὑποστάσεις κοινώνησε ὀλικὰ μὲ ἐμᾶς καὶ ὅτι τὸν ἴδιο τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστὸ τὸν εἶπε ἀπλὸ κι ἔπειτα σύνθετο πού καλεῖ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του τὴν ἀνθρώπινη ἔσχατη κατωτερότητα. Ὅρθα λοιπὸν λέμε ὅτι ἡ μία ὑπόσταση τῆς ἁγίας Τριάδας ἦταν ἐπάνω στὸ σταυρό. Αὐτὸ εἶναι ἐναντίον τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Ἀκεφάλων· γιὰτὶ λέει, «νά, μία ἀπὸ τὶς Ὑποστάσεις κοινώνησε ὀλικὰ μ' ἐμᾶς»¹⁴, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, στὴν ὁποία Ὑπόσταση κατοικεῖ σωματικὰ ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Αὐτὴ ἡ ἔκφραση 'ὀλικῶς' ἰσχύει καὶ κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου· γιὰτὶ δηλώνει ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνέλαβε τὸν τέλειο ἄνθρωπο.

13. Δευτ. 6,4.

14. Κολ. 2,9.

Καὶ παράτασιν εἴληφε: Τὸ 'παράτασιν' εἰρηκέναι τὸν πατέρα, ὑπολαμβάνω τὸ χρονικὸν μέτρον εἶναι τῆς ἐν σαρκὶ τοῦ Κυρίου διαγωγῆς.

Καὶ ἀσυγχύτου: Ἔμεινε γὰρ αὐτὸς Θεὸς Λόγος γενόμενος, ὅπερ οὐκ ἦν ἀσυγχύτως· καὶ σημείωσαι, ὅτι τὸ ἀσύγχυτον ἐκ τῶν ἀποστολικῶν κεκήρυκται καιρῶν.

Καὶ ὅσα ἄλλα θεουργικά: Θεουργικὰ φῶτά φησι τὰς διδασκαλίας τῶν ἀγίων, ὡς φῶς γνώσεως ἐμποιοῦσας καὶ θεοὺς τοὺς πειθομένους.

Καθηγεμόνων κρυφία: Σημείωσαι, ὅτι τὰ περὶ τῶν ἀνηγμένων καὶ ὑπὲρ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοὴν ὄντα, εἴτε περὶ θεολογίας εἴτε καὶ περὶ τῆς τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ οἰκονομίας κρυφίως παρεδίδοσαν οἱ θεῖοι Ἀπόστολοι, μυστηριωδῶς ἀποκαλύπτοντες τοῖς τελείοις· καὶ ὅτι ἐκ τῶν Ἀποστόλων ἐστὶ τὸ ἀσυγχύτως καὶ ἀμεταβλήτως, ὃ εἶπε, καὶ τὸ τοῦ ὄλου ἀνθρώπου· διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος, γράφων Θεσσαλονικεῦσι, φησί, «χρῆναι φυλάττειν αὐτοὺς, ὅσα ἤκουσαν, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς»· καὶ Τιμοθέῳ πάλιν «παραθήκη» λέγων «δεδωκέναι ἐν μυστηρίῳ», ὅπερ ἐνταῦθα ἐκφαντορικῶς εἴρηται.

Διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων: Σημείωσαι, ὅτι ἐν μιᾷ τάξει θετέον τὴν τε ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰς τῶν ἐπισκοπῶν παραδόσεις (οὗς ἱεράρχας εἶωθε καλεῖν, ὡς ἄρχοντας τῶν ἱερέων, τουτέστι πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ πυλωρῶν, ὡς φησιν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ· ὅθεν καὶ ταῖς αὐτῶν ρήσεσι περὶ τὰ δόγματα πειθόμεθα), ἐξ ὧν, φησί, λογίων τὰ παχύτερα τοῖς ὑπερουσίοις περιτίθεται διὰ νόησιν καὶ μυσταγωγίαν ἡμετέραν· ὡς ἐπὶ μὲν Θεοῦ, ὅταν φαίνεται ὡς πῦρ, καὶ ὡς γέρον ἐν Δανι-

Καὶ παράτασιν εἴληφε: Τὸ «παράτασιν» ποῦ λέει ὁ πατέρας, νομίζω ὅτι εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου μέσα στὴ σάρκα.

Καὶ ἀσυγχύτου: Ἐμείνε δηλαδὴ αὐτὸς Θεὸς Λόγος, ὅταν ἔγινε χωρὶς σύγχυση αὐτὸ ποῦ δὲν ἦταν. Καὶ σημείωσε, ὅτι τὸ ἀσύγχυτο ἔχει διακηρυχθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς καιροὺς.

Καὶ ὅσα ἄλλα θεουργικά: Θεουργικᾶ φῶτα καλεῖ τις διδασκαλίαι τῶν ἁγίων, ἐπειδὴ μᾶς δημιουργοῦν τὸ φῶς τῆς γνώσης καὶ κάνουν θεοὺς ὅσους πείθονται.

Καθηγεμόνων κρυφία: Σημείωσε, ὅτι τὰ ὑψηλὰ καὶ εὐρισκόμενα πάνω ἀπὸ τὴν ἀκοή τῶν πολλῶν τὰ παρέδιδαν μυστικά οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, εἴτε σχετικὰ μὲ τὴ θεολογία εἴτε σχετικὰ μὲ τὴ ζωοποιὸ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ἀποκαλύπτοντάς τα μὲ μυστηριώδη τρόπο στοὺς τέλειους, καὶ ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους προέρχονται οἱ ἔννοιαι ‘ἀσυγχύτως’ καὶ ‘ἀμεταβλήτως’, ποῦ εἶπε, καὶ τὸ ‘τοῦ ὅλου ἀνθρώπου’. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφοντας στοὺς Θεσσαλονικεῖς παραγγέλλει ὅτι πρέπει νὰ φυλάγουν ὅσα ἄκουσαν «εἴτε προφορικὰ εἴτε ἀπὸ ἐπιστολῆς»¹⁵. Καὶ στὸν Τιμόθεο πάλι λέει ὅτι «τοῦ ἔχει δώσει παρακαταθήκη μυστικά»¹⁶, πράγμα ποῦ ἐδῶ ἔχει λεχθεῖ μὲ σαφὴ ἐξήγηση.

Διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων: Σημείωσε ὅτι στὴν ἴδια τάξη πρέπει νὰ βάλουμε μαζὶ τὴν ἁγία Γραφή καὶ τὶς παραδόσεις τῶν ἐπισκόπων (τοὺς ὁποίους συνήθως καλεῖ ἱεράρχες, ἐπειδὴ ἄρχουν στοὺς ἱερεῖς, δηλαδὴ στοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους καὶ τοὺς θυροφύλακες, ὅπως λέει στὴν ἱεραρχία μας, καὶ γι’ αὐτὸ ἀποδεχόμεστε τὶς γνώμες τους γιὰ τὰ δόγματα). Ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια, λέει, περιβάλλει μὲ τὰ ὑλικότερα τὰ ὑπερούσια γιὰ τὴ δική μας νόηση καὶ διδασκαλία, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅταν ὁ Θεὸς φαίνεται σὰν φωτιὰ καὶ ὡς γέροντας στὸ Δανιήλ, καὶ σὰν ἄνδρας ποῦ παλεύει μὲ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὅσα

15. Β΄ Θεσσ. 2,14.

16. Β΄ Τιμ. 1,12.

ήλ, καὶ ὡς ἀνὴρ παλαίων τῷ Ἰακώβ, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς τὰ χερουβὶμ, ἅτε καὶ θηριόμορφα, καὶ ἄλλοι ἐν τάξει ἀνδρῶν καὶ νεανίσκων.

Τῶν μεριστῶν συμβόλων: Ὅτι ἀνθρωπολογεῖ τὸ Θεῖον ἢ 5 Γραφῆ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτὸ ὀνομάζουσα, πόδας καὶ χεῖρας καὶ πρόσωπα αὐτῷ περιτιθεῖσα.

Ὅταν ἀφθαρτοὶ: Ὅτι ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ ἅγιοι μετὰ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας τῆς χριστοειδοῦς τεύζονται καταστάσεως, λάμποντες ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ὡς καὶ ὁ Κύριος, ὅτε ἐν τῷ 10 ὄρει μετεμορφώθη, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν ἀγίων, ὅτι «τότε ἔσονται ὡς καὶ αὐτός ἐστι, καὶ πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσονται».

Ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας: Σημείωσαι, ὅτι καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ σῶμα ὀρατὴν θεοφάνειάν φησιν, ὡς κατὰ ταῦτὸν ἀρμόττειν τὸ ρητὸν καὶ κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Ἀκεφάλων, καὶ τῶν 15 ὑπολαμβάνόντων μὴ εἶναι καὶ νῦν καὶ ἔσεσθαι μετὰ σαρκὸς τὸν Κύριον· καὶ ὅτι ἢ μὲν τίς ἐστὶν ὀρατὴ αὐτοῦ θεοφάνεια, ὃ ἐστὶν ἢ ἐμψυχωμένη σὰρξ, ἢ δὲ νοητὴ, ἣτις κατὰ νοῦν ἔσται ἡμῖν μεθεκτὴ τότε τελειότερος. Ὅθεν ἐπιστραφέντες πρὸς Θεόν, ἐκεῖ 20 θεν τελείως ἐλλαμπόμενοι, ἐνοειδῶς ἐν γενώμεθα, ἐλευθερωθέντες τῶν κατὰ σύνθεσιν ἑτεροτήτων ἡμῶν, ὅπερ δηλοῖ τὰς κοσμικὰς αἰσθήσεις καὶ ἐπιθυμίας.

Ἐν θειοτέρῳ μιμήσει: Θειοτέραν μίμησιν εἶρηκε τὴν ἀκριβεστέραν καὶ τελειότεραν σημαίνων, ὡς καὶ νῦν ἀγγελοπρεπῆς 25 ὁ τῶν ἀγίων βίος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ αἰνέσει καὶ ὑπεροσίᾳ τῶν σαρκικῶν, κἂν οὐ παντελεῖ· διὸ καὶ τὰ τῆς μιμήσεως μετριώτερα· τότε δὲ τὸ τέλειον ἐν τούτοις φανήσεται.

Τῶν νοητῶν θαυμάτων: Ὅτι ἐκ τῶν συμβόλων τὰ περὶ

ἄλλα παρόμοια. Καὶ στή περίπτωση ἐπίσης τῶν ἀγγέλων, ὅπως τὰ χερουβὶμ πού ἐμφανίζονται καὶ μὲ μορφὴ θηρίου, καὶ ἄλλοι ἄγγελοι μὲ μορφὴ ἀνδρῶν καὶ νέων.

Τῶν μεριστῶν συμβόλων: Ὅτι ἡ Γραφή κάνει ἀνθρωπολογία τοῦ Θείου, ὀνομάζοντάς το ἀπὸ ἀνθρώπινα γνωρίσματα, δίνοντάς του πόδια καὶ χέρια καὶ πρόσωπα.

Ὅταν ἄφθαρτοι: Ὅτι κατὰ τὴν ἀνάστασι οἱ ἅγιοι θὰ ἐπιτύχουν τὴν χριστοειδῆ κατάστασι καὶ θὰ εἶναι ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι· θὰ λάμπουν περισσότερο ἀπὸ τὸν ἥλιο, ὅπως καὶ ὁ Κύριος, ὅταν μεταμορφώθηκε στὸ ὄρος, ὅπως λέει γιὰ τοὺς ἁγίους ὁ Ἀπόστολος, ὅτι τότε θὰ εἶναι ὅπως εἶναι καὶ ἐκεῖνος καὶ θὰ βρίσκονται πάντοτε μαζὶ μὲ τὸν Κύριον¹⁷.

Ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας: Σημείωσε, ὅτι καὶ τὸ θεῖο τοῦ σῶμα τὸ καλεῖ ὀρατὴ θεοφάνεια, ὥστε ταυτόχρονα ὁ λόγος ἐφαρμόζεται τόσο κατὰ τῶν Νεστοριανῶν ὅσο καὶ κατὰ τῶν Ἀκεφάλων καὶ ἐκείνων πού νομίζουν ὅτι καὶ τώρα ὁ Κύριος δὲν εἶναι μὲ σάρκα καὶ οὔτε θὰ ρθεῖ μ' αὐτήν, καὶ ὅτι ἡ μία θεοφάνειά του εἶναι ἡ ὀρατὴ, δηλαδὴ ἡ ἔμψυχη σάρκα του, καὶ νοητὴ ἢ ἄλλη πού θὰ κοινωνήσομε τότε νοερά μὲ τρόπο τελειότερο. Γι' αὐτὸ ἔχοντας στραφεῖ στὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καταγυζόμενοι τελείως θὰ γίνομε ἓνα ἓνιαῖα, ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὶς ἑτερότητες πού προέρχονται ἀπὸ τὴ σύνθεσή μας, πράγμα πού σημαίνει τὶς κοσμικὲς αἰσθήσεις καὶ ἐπιθυμίες.

Ἐν θειοτέρῃ μιμήσει: Ὁρειότερη μίμησις εἶπε τὴν ἀκριβέστερη καὶ τελειότερη, σημαίνοντας ὅτι καὶ τώρα ὁ βίος τῶν ἁγίων εἶναι ὅπως τῶν ἀγγέλων ὡς πρὸς τὴν αἴνεσι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν περιφρόνησι τῶν σαρκικῶν, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι μίμησις σὲ ὅλα. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὰ τῆς μίμησις αὐτῆς εἶναι μετριότερα, ἐνῶ τότε θὰ φανεῖ ἡ τελειότητα σ' αὐτά.

Τῶν νοητῶν θεαμάτων: Ὅτι ἀποκτοῦμε ἐποπτεία γιὰ ὅσα

17. Α΄ Θεσσ. 4,16.

ἀγγέλων νοητὰ ἐποπτεύομεν· περὶ γὰρ ἀγγέλων φησὶν, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ λέγειν αὐτοὺς θεοειδεῖς. Ἄνω δὲ καὶ τὰ περὶ αὐτῶν σύμβολα δηλοῖ ἐν τῷ Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας, συνάπτει δὲ νῦν καὶ περὶ Θεοῦ.

5 Ἀποπαύοντες: Ἀπόπασιν τῆς νοερᾶς ἐνεργείας εἶπε, σημαίνων τὸ τῆς θείας φύσεως ἀκατάληπτον· οὐδὲν γὰρ τῶν ταύτης τῇ κινήσει τοῦ νοῦ καταλαμβάνεται, ἢ πρὸς τινα ὁμολογουμένην καὶ τρανὴν πληροφορίαν ἢ νόησις φέρεται, παρὰ τὸ ἀκατάληπτον, ὅπερ τῇ οἰκείᾳ ἀνενεργησίᾳ καταλαμβάνεται.

10 Ὑπερρρήτως προὔφεστηκε: Τὸ προὔφεστηκε σπουδασιότεον νοῆσαι· τὰ γὰρ ἔργα πάντα διατρανοῖ ἐφεξῆς· ἐκ τούτου τοίνυν νοηθήσεται, πῶς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου». Ἰστέον οὖν, ὡς τῆς ἀπάντων παραγωγῆς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀπηρτημένης,
15 ἐπειδὴ τὰ ὄντα πάντα ἐξ αὐτοῦ ἐστίν· εἰκότως, ἅτε καὶ μέλλοντα ἔσεσθαι διὰ τὸ αὐτοῦ ἀνεπινόητον θέλημα, ἐν αὐτῷ καὶ προὔφεστηκε, τῷ εἰδότη, καὶ ὅτι παράξει καὶ ὁπότε παράξει. Προαιωνίως οὖν ἐν αὐτῷ προεγνωσμένα, προὔφεστηκε· πρὶν γὰρ τὰ νοητὰ παραχθῆναι, ἅτινά εἰσιν αἰῶνες, καὶ πρὸ πάσης
20 ἑτέρας κτίσεως ἔγνωστο αὐτῷ τὰ ἐσόμενα, ὡς εἴρηται· «ὁ εἶδὼς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν»· καὶ πάλιν· «πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἔγνωκά σε».

Ὅν οὐτε ἐννοῆσαι δυνατόν: Οὕτω γὰρ φησὶ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, μεταφράζων τὸ εἰρημένον τοῖς Ἑλλησι· «Θεὸν
25 νοῆσαι μὲν ἀδύνατον, φράσαι δὲ ἀδυνατώτερον».

νοοῦμε γιὰ τοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τὰ σύμβολα. Γιατὶ μιλάει γιὰ τοὺς ἀγγέλους, ὅπως δείχνει καὶ τὸ ὅτι τοὺς λέει θεοειδεῖς. Προηγουμένως κάνει γνωστὰ καὶ τὰ σύμβολά τους στὸ βιβλίο του Περί τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας. Τώρα συνάπτει σ' αὐτὰ καὶ σύμβολα σχετικὰ μὲ τὸν Θεό.

Ἀποπαύοντες: Ἀπόπαυση (σταμάτημα) τῆς νοερῆς ἐνέργειας εἶπε, γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ἡ θεία φύση εἶναι ἀκατάληπτη. Γιατὶ τίποτα ἀπὸ ὅσα ἔχουν σχέση μὲ αὐτὴν δὲν γίνεται καταληπτὸ μὲ τίς διανοητικὲς λειτουργίες, ἢ ὀδηγεῖ ἢ νόηση σὲ κάποια ἀναμφισβήτητη καὶ σαφὴ πληροφορία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀκατάληπτο, πὺ γίνεται καταληπτὸ ἀπὸ στέρηση ἐνέργειας.

Ὑπεραρρήτως προϋφέστηκε: Πρέπει νὰ προσπαθήσομε νὰ ἐννοήσομε τὸ προϋφέστηκε (προϋπῆρχε), γιατί ὅλα τὰ ἄλλα τὰ διασαφηνίζει στὴ συνέχεια. Ἀπὸ αὐτὸ λοιπὸν θὰ ἐννοήσομε, πῶς λέει ὁ Ἀπόστολος ὅτι εἴμαστε μέσα στὸν Θεὸ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου¹⁸. Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζομε ὅτι, ἐπειδὴ ἡ παραγωγή τῶν πάντων ἐξαρτᾶται σύμφωνα μὲ τὴν αἰτία καὶ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ αὐτόν, ἀφοῦ ὅλα τὰ ὄντα προέρχονται ἀπὸ αὐτόν, κατὰ εὐλογη σκέψη, ἐπειδὴ πρόκειται νὰ λάβουν ὕπαρξη σύμφωνα μὲ τὴν ἀκατανόητη θέλησή του, προϋπάρχουν μέσα σ' αὐτόν πὺ γνωρίζει καὶ ὅτι θὰ τὰ φέρει στὴ δημιουργία καὶ πότε θὰ τὰ φέρει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχει προαιώνια γνώση γι' αὐτά, γι' αὐτὸ προϋπάρχουν· προτοῦ δηλαδὴ δημιουργηθοῦν τὰ νοητά, πὺ εἶναι οἱ αἰῶνες, καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλη δημιουργία ἦταν γνωστὰ σ' αὐτόν ἐκεῖνα πὺ ἐπρόκειτο νὰ γίνουν, ὅπως ἔχει λεχθεῖ: «Αὐτὸς πὺ γνωρίζει τὰ πάντα πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσή τους»¹⁹· καὶ πάλι: «προτοῦ σὲ διαπλάσω μέσα στὰ σπλάχνα, σὲ γνώριζα»²⁰.

Ὅν οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν: Αὐτὸ λέει καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος παραφράζοντας αὐτὸ πὺ εἶπαν οἱ Ἕλληνες²¹. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐννοήσει κάποιος τὸν Θεὸ καὶ πὺ ἀδύνατο νὰ τὸν περιγράψει.

20. Ἱερ. 1,5.

21. Ὁ Πλάτων στὸν Τίμαιο.

Καὶ πασῶν: Εἰπὼν ἀποπερατώσεις τῶν οὐσιωδῶν γνώσεων καὶ δυνάμεων, τὸν αὐτὸν ἐπανελάβετο λόγον, ὃν καὶ πρὸ μικροῦ εἶπε· «πάντα τὰ πέρατα πασῶν τῶν γνώσεων»· ἢ οὖν τοῦτο δι' ἑκατέρας φωνῆς ὑποτίθεται, ὅπερ καὶ προπαρετέθη, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ πᾶσα γνώσις ἀργεῖ καὶ τέλος ἔχει πάσης κινήσεως, διὰ τὸ τῆς θείας φύσεως ἀκατάληπτον, ὅπερ αἰδίως καὶ οὐκ ἐν χρόνῳ περὶ αὐτὴν θεωρεῖται, ἢ μᾶλλον πέρασ καὶ ἀποπεράτωσις, ἦτοι τὸ τέλος ἐκάστης οὐσιώδους γνώσεως. Αὐταὶ εἰσιν αἱ οὐσίαι καὶ δυνάμεις πάσας ἅμα καὶ οὐκ ἀνὰ μέρος, ἀλλὰ ἀθρόως ἐν τῷ Θεῷ προῦφεστάναι, φησί, κατὰ τὸν ἀρρητον τῆς προγνώσεως αὐτοῦ λόγον, εἰδότει ἕκαστον τῶν πρὸς γένεσιν παραγομένων, ὅπως ἔξει φύσεων καὶ δυνάμεως, οὗ ἢ οὐσία ὑπερούσιός τε καὶ ὑπεράγνωστος. Ἰστέον δέ, ὅτι ἕτερον οὐσία καὶ ἕτερον δύνამις· ἢ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἑαυτὰ ὑφεστῶτων, ἢ δέ, τῶν ἐν ἐτέρῳ τὸ εἶναι ἐχόντων.

Εἰ γὰρ αἱ γνώσεις: Ἐπεξήγησις τῶν εἰρημένων. Καλῶς δὲ εἶπεν· εἰ γὰρ αἱ γνώσεις περὶ τὰς οὐσίας καὶ τὰ ὄντα ἐσίν, ὁ Θεὸς δὲ οὔτε ἐν οὐσίᾳ οὔτε τι τῶν ὄντων ἐστίν, εἰκότως καὶ γνώσεως ἐπέκεινά ἐστιν.

§ 5. Οὔτε φαντασία: Ἐτερόν ἐστι φαντασία, καὶ ἕτερον νόησις, ἦτοι νόημα· ἀπὸ τε γὰρ διαφόρων δυνάμεων γίνονται καὶ ἰδιότητι κινήσεως· ἢ μὲν γὰρ νόησις ἐνέργειά ἐστι καὶ ποιήσις, ἢ δὲ φαντασία πάθος καὶ τύπωσις ἀναγγελτικὴ αἰσθητοῦ τινος ἢ ὡς αἰσθητοῦ τινος· καὶ ἢ μὲν αἰσθησις ἀντιλαμβάνεται τῶν ὄντων κατὰ ἀθρόαν μὀρφωσιν, ὁ δὲ νοῦς ἐσάπτεται, τουτέστιν ἀντιλαμβάνεται τῶν ὄντων ἐτέρῳ τρόπῳ, καὶ οὐχ οἷῳ ἢ αἰσθησις. Περὶ μὲν οὖν τὸ σωματικὸν ἢ τὸ πνευματικὸν ἢ ἐν τῷ τὰς αἰσθήσεις εἶναι καὶ πρῶην ἔφημεν, τὸ παθητικὸν καὶ

Καὶ πασῶν: Λέγοντας ἀποπερατώσεις (ὄρια, τέλη) τῶν γνώσεων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ ἀναφέρονται στὴν οὐσία, ἐπανάλαβε τὸν ἴδιο λόγο ποὺ εἶπε καὶ πρὶν ἀπὸ λίγο, «ὄλα τὰ πέρατα ὄλων τῶν γνώσεων». Ἡ λοιπὸν ὑπονοεῖ μὲ τὴ διαφορετικὴ διατύπωση αὐτὸ ποὺ ἔχω προπαραθέσει, ὅτι δηλαδὴ μέσα στὸν Θεὸ σταματᾶ κάθε γνώση καὶ κάθε κίνηση ἔχει τὸ τέλος της, ἐπειδὴ ἡ θεία φύση εἶναι ἀκατανόητη, γνώρισμα ποὺ ἔχει αἰωνίως καὶ δὲν τὸ ἔλαβε μέσα στὸν χρόνον· ἢ καλύτερα ἐννοεῖ πέρασ καὶ ἀποπεράτωση τὸ τέλος κάθε γνώσης ποὺ ἀναφέρεται στὴν οὐσία. Αὐτὲς εἶναι οἱ οὐσίες καὶ οἱ δυνάμεις, στὶς ὁποῖες ἀναφέρονται οἱ γνώσεις, οὐσίες καὶ δυνάμεις ποὺ ὄλες μαζί, λέει, καὶ ὄχι ἓνα μέρος τους, ἀλλὰ στὸ σύνολό τους προϋπάρχουν μέσα στὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τὸν ἄρρητο λόγο τῆς πρόγνωσης του, ποὺ γνωρίζει κάθε τι ποὺ ἔρχεται στὴ δημιουργία τί φύση θὰ λάβει καὶ τί δύναμη, Αὐτὸς ποὺ ἡ οὐσία του εἶναι πάνω ἀπὸ οὐσία καὶ πάνω ἀπὸ γνώση. Πρέπει ἀκόμα νὰ ξέρομε ὅτι ἄλλο εἶναι οὐσία καὶ ἄλλο δύναμη. Ἡ οὐσία εἶναι ὄσων ὑπάρχουν καθεαυτά, ἐνῶ ἡ δύναμη ὄσων ἔχουν τὴν ὑπαρξή τους σ' ἓνα ἄλλο.

Εἰ γὰρ αἱ γνώσεις: Ἐπεξηγεῖ ὄσα εἰπώθησαν. Ὅρθα εἶπε ὅτι οἱ γνώσεις ἀναφέρονται στὶς οὐσίες καὶ στὰ ὄντα, ὁ Θεὸς ὄμως δὲν εἶναι οὔτε μέσα στὴν οὐσία οὔτε κάποιον ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ δικαιολογημένα εἶναι καὶ πέρα ἀπὸ τὴ γνώση.

§ 5. Οὔτε φαντασία: Ἡ φαντασία καὶ ἡ νόηση, δηλαδὴ τὸ νόημα, εἶναι διαφορετικὰ πράγματα. Εἶναι ἀποτελέσματα διαφορετικῶν δυνάμεων καὶ ἔχουν διαφορετικὴ λειτουργία. Ἡ νόηση δηλαδὴ εἶναι ἐνέργεια καὶ δημιουργεῖ, ἐνῶ ἡ φαντασία εἶναι ἓνα πάθος καὶ μιὰ ἐντύπωση ποὺ ἀναγγέλλει κάποιον αἰσθητὸ ἢ κάποιον ποὺ μοιάζει μὲ αἰσθητό. Καὶ ἡ αἴσθησις βέβαια ἀντιλαμβάνεται τὰ ὄντα σὲ ἀθροιστικὴ διαμόρφωση, ἐνῶ ὁ νοῦς τὰ προσεγγίζει, δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται τὰ ὄντα μὲ ἄλλο τρόπο καὶ ὄχι ὄπως ἡ αἴσθησις. Στὸ σωματικὸ λοιπὸν ἢ τὸ πνευματικὸ ἢ ὄπου εἶναι οἱ αἰσθήσεις εἶπαμε καὶ προηγουμένως, ὅτι βρί-

μορφωτικόν ἐστὶ κίνημα, τὸ δὲ κριτικὸν καὶ ἀντιληπτικόν, τῇ
 ψυχῇ καὶ τῷ νῷ δοτέον. Τοῦτο οὖν τῷ τῆς ψυχῆς ἀντιληπτικῷ
 καὶ τὸ φανταστικὸν ὑποστεῖλαι δεῖ· διαιρεῖται γὰρ ἡ φανταστικῆ
 εἰς τρεῖς μοῖρας· πρώτην μὲν εἰς τὴν τῶν ἀντιλήψεων εἰκονι-
 5 στικὴν πρὸς τὰ ποιοῦντα αἰσθητὴν τὴν ἀντίληψιν· δευτέραν δὲ
 τὴν ἐκ τῶν μενόντων ἐγκαταλειμμάτων ἀπὸ τούτων ἀνατυπω-
 τικὴν, μὴ ἔχουσαν ἐρηρυσμένας ἐπὶ τι τὰς εἰκόνας, ἦν καὶ
 ἰδίως φανταστικὴν καλοῦσι· τρίτην ἐν ἧ ἡ πᾶσα ἡδονὴ τοῦ κατὰ
 φαντασίαν δοκοῦντος ἀγαθοῦ ἢ δοκοῦντος κακοῦ κατὰ λύπην
 10 συνίσταται. Οὐδεμία τοίνυν, καθὰ εἴρηται, φαντασία χώραν ἔχει
 ἐπὶ Θεοῦ· πάντων γὰρ ἀπαξαπλῶς ὑπὲρ ἔννοιάν ἐστὶ καὶ ὑπέρ-
 κείται· δόξα δὲ ἐστὶν ἢ ἐκ τοῦ φαινομένου κατὰ τὸ δοκοῦν τοιά-
 δε τις ὑπόληψις.

Οὔτε ἐπαφή· Ἐπαφήν νῦν φησι τὴν νοερὰν κατάληψιν· καὶ
 15 γὰρ τοῖς νοητοῖς καὶ ἀῤλοῖς τῷ νῷ ἐπιστητῶς ἐπιβάλλοντες,
 δοκοῦμεν ὡσπερ ἄπτεσθαι αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ νοῦ αἰσθάνεσθαι
 ὁποῖά εἰσιν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῶν αἰσθητῶν· ἐπὶ δὲ Θεοῦ
 οὐδὲ νοερῶς ἐφαπτόμεθα.

Ἄκλήτου καὶ ὑπερωνύμου· Ἄκλήτου, φησί, ἀντὶ τοῦ, μὴ
 20 καλουμένου τινὶ γνωρίσματι. Αὐτὸς γὰρ καλεῖ τὰ μὴ ὄντα ὡς
 ὄντα, ὡς τὸν Κῦρον πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν καὶ τὸν Ἰωσίαν.

Ἄλλ' ὅπερ· Ζητεῖται ὁ Περὶ θεολογικῆς ὑποτυπώσεως λό-
 γος.

25 Τὴν ὁμόθεον· Ὁμόθεόν πως λέγει τὴν παναγίαν Τριάδα.

Ἄγγελοπρεπεῖς ἐνώσεις· Εἰπὼν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀνε-
 νόητος ἡμῖν ἐστὶ καὶ ἀφθεγκτος, ἐκ τοῦ ἐλάττονος λοιπὸν τὸ
 περὶ Θεοῦ συνίστησιν· εἰ γὰρ τὰ περὶ τῶν ἀγγέλων ἡμῖν ἄγνω-

σκεται ἡ παθητικὴ καὶ μορφωτικὴ λειτουργία, τὴν κριτικὴ ὁμως ἰκανότητα καὶ τὴν ἀντιληπτικὴ δύναμη πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσομε στὴν ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ. Αὐτὸ λοιπὸν καὶ τὸ φανταστικὸ πρέπει νὰ τὰ ὑποτάξομε στὸ ἀντιληπτικὸ τῆς ψυχῆς. Γιατὶ ἡ φανταστικὴ δύναμη διαιρεῖται σὲ τρία μέρη· πρῶτο, στὸ μέρος ποὺ εἰκονίζει τὶς ἀντιλήψεις σὲ σχέση μ' αὐτὰ ποὺ κάνουν αἰσθητὴ τὴν ἀντίληψη· δεῦτερο, τὸ μέρος ποὺ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μένουν μετὰ τὴν ἀντίληψη ξαναπλάθει τὶς εἰκόνες χωρὶς νὰ τὶς στηρίζει σὲ κάτι, ποὺ καὶ καλεῖται ἰδίως φαντασία. Καὶ τρίτο τὸ μέρος ὅπου ἐγκαθίσταται κάθε ἡδονὴ ἑνὸς ἀγαθοῦ ποὺ βλέπομε μὲ τὴ φαντασία μας ἢ κάθε δυσάρεστου ἢ λύπη. Σχετικὰ ὁμως μὲ τὸν Θεὸ δὲν ἔχει θέση καμμιά φαντασία, ὅπως εἴπαμε, γιατί εἶναι γενικὰ πάνω ἀπὸ τὴν ἔννοια ὅλων καὶ τὰ ξεπερνᾷ ὅλα. Δόξα πάλι εἶναι μιὰ γνώμη ποὺ δημιουργεῖται ὑποκειμενικὰ ἀπὸ ἓνα φαινόμενο.

Οὔτε ἐπαφή: Ἐπαφή ὀνομάζει τώρα τὴ νοερὴ κατάληψη· προσεγγίζοντας δηλαδὴ τὰ νοητὰ καὶ αὐτὰ μὲ τὸ νοῦ, νομίζομε σὰ νὰ τὰ ἀγγίζομε καὶ σὰ νὰ αἰσθανόμαστε μὲ τὸ νοῦ τί λογῆς εἶναι, ὅπως καὶ μὲ τὴν ἀφή τὰ αἰσθητά. Τὸν Θεὸ ὁμως οὔτε νοερὰ τὸν ἀγγίζομε.

Ἄκλήτου καὶ ὑπερωνύμου: Τὸ ἄκλητος λέγεται ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ποὺ δὲν καλεῖται ἀπὸ κάποιο γνώρισμα. Γιατὶ «αὐτὸς καλεῖ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν σὰ νὰ ὑπάρχουν»²², ὅπως τὸν Κῦρο πρὶν ἀπὸ τόσο πολλὰ χρόνια καὶ τὸν Ἰωσία.

Ἄλλ' ὅπερ: Ζητεῖται ὁ λόγος (τοῦ συγγραφέα) Περὶ θεολογικῆς ὑποτυπώσεως.

Τὴν ὁμόθεον: Μὲ ποῖο νόημα λέει ὁμόθεη τὴν παναγία Τριάδα.

Ἀγγελοπρεπεῖς ἐνώσεις: Ἀφοῦ εἶπε γιὰ τὸν Θεό, ὅτι δὲν μπορούμε οὔτε νὰ τὸν ἐννοήσομε οὔτε νὰ τὸν ἐκφράσομε, βγάζει τὸ συμπέρασμα του ἀπὸ τὸ ἔλαττον. Ἄν δηλαδὴ εἶναι

22. Ρωμ. 4,17.

στά ἐστὶ, τί περὶ τοῦ Θεοῦ λογιστέον; Φησὶν οὖν, ὅτι αἱ ἀγγελικαὶ δημιουργίαι οἷά τινές εἰσιν ἐπιβολαὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος· ἐπιβολὴν δὲ νοητέον, τὴν εἰς τὸ καθ' ἓν τῶν παραγομένων μεριζομένην ἀμερῶς κίνησιν, τουτέστιν εἰς τὴν ἐκάστου τῶν 5 νοητῶν παραγωγὴν. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτω νοῆσαι, ὅτι οἱ τρόποι τῶν πρὸς Θεὸν ἐνώσεων, καθόσον πρέπει ἀγγέλους ἐνοῦσθαι Θεῷ, καθ' ἣν πρὸς Θεὸν ἔνωσιν, ἢ ἐπιβάλλουσι κατὰ τὴν οἰκείαν ἀξίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ, ἢ παραδέχονται παρ' αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὴν ἀποκάλυψιν· καὶ οὕτως ἀκατάληπτοί 10 εἰσιν οὐ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατωτέροις ἀγγέλοις· μόνοις δὲ τοῖς ἀνωτάτω ἀγγέλοις γινώσκονται, ἅτε ἡξιωμένοις τὸν εἰρημένον τρόπον τῶν ἐνώσεων. Ἐν δὲ τῷ Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας λόγῳ φησὶ καὶ τὰς τάξεις τὰς ἀγγελικὰς.

Ταύταις οἱ θεοειδεῖς: Τοὺς θεοειδεῖς νόας, οὓς ἀγγελομιμή- 15 τως φησὶ, καθ' ὅσον ἐφικνοῦνται εἰς ἔνωσιν ἄγεσθαι τῶν ἀγίων δυνάμεων, ἃς δυνάμεις ἀγγέλους προεῖπε· τοὺς καθ' ἡμᾶς θεολόγους νοητέον, προφήτας τέ φημι καὶ ἀποστόλους· οὐ γὰρ δὴ ὑποληπτέον ἀγγέλους, μάλιστα ἐκ τοῦ «ἀγγελομιμήτως» εἰπεῖν· ἀγγελος γὰρ ἀγγελον οὐ μιμεῖται, ἀλλ' ὁ ἐλάττων· νόας 20 δὲ καλῶν τοὺς θεολόγους, τῆς ἀγγελομιμήτου ἐνώσεως πρὸς Θεὸν αὐτοὺς ἔφη ἐφικνεῖσθαι, ὡς δυνατὸν, κατὰ ἀπόπαυσιν πάσης ἐνεργείας κοσμικῆς ἐκθεουμένους· ἐπὶ γὰρ τῶν νοερῶν πᾶν κίνημα καὶ πᾶσα ἐνέργεια καὶ πᾶσα ἡρεμία ἐνεργῶς ἐστὶ, καὶ πρὸς αἰωνίοις καὶ ἀσωμάτοις αἱ οὕσαι ἡρεμίαι καὶ ἡσυχίαι, καὶ 25 τῶν ἐνεργειῶν αἱ ἀποπαύσεις, τὸ κατὰ φύσιν πράττειν ποιῶσιν, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀνενοχλησίας καὶ τελειότητος εἰς ἐνάδα πρόξενον.

Ἀπόπαυσιν: Ἀδύνατον γὰρ ἐνωθῆναι Θεῷ καὶ θεὸν τρόπον τινὰ γενέσθαι, εἰ μὴ παύσεταιί τις τῶν ὑλικῶν ἐνεργειῶν 30 κατὰ τε αἴσθησιν καὶ κατὰ διάνοιαν.

ἄγνωστα σ' ἐμᾶς τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἀγγέλους, τί νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὸν Θεό; Λέει λοιπόν, ὅτι οἱ δημιουργίες τῶν ἀγγέλων εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο 'ἐπιβολές' τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς ἐπιβολὴ πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὴν κίνησιν ποὺ μοιράζεται ἀμέριστα σὲ καθένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, δηλαδὴ στὴ δημιουργία καθενὸς ἀπὸ τὰ νοητά. Εἶναι δυνατὸ ὁμοίως νὰ σκεφθοῦμε καὶ ἔτσι. Ὅτι οἱ τρόποι τῶν ἐνώσεων μὲ τὸν Θεό, στὸ βαθμὸ ποὺ πρέπει οἱ ἄγγελοι νὰ ἐνώνονται μὲ τὸν Θεὸ κατὰ τὴν ἐνωσὴν τους μὲ τὸν Θεό, ἢ ἀγγίζουσιν ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τους τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἢ δέχονται ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀγαθότητός του. Καὶ ἔτσι εἶναι ἀκατανόητοι ὄχι σ' ἐμᾶς μονάχα ἀλλὰ καὶ στοὺς κατώτερους ἀγγέλους. Κατανοοῦνται μόνο ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ ἔχουσιν ἀξιωθεῖν νὰ δεχθοῦν τὸν τρόπο τῶν ἐνώσεων ποὺ εἶπαμε. Στὸ ἔργο τοῦ 'Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας' ἀναφέρει καὶ τὶς τάξεις τῶν ἀγγέλων.

Ταῦταις οἱ θεοειδεῖς: Θεοειδεῖς νόες, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶπε τὸ 'ἀγγελομιμητῶς' (μὲ μίμησιν τῶν ἀγγέλων) κατὰ τὴ δύναμήν τους νὰ ἐνώνονται μὲ τὶς ἅγιες δυνάμεις, τὶς ὁποῖες εἶπε προηγουμένως ἀγγέλους, πρέπει νὰ ἐννοήσομε ἀνάμεσά μας τοὺς 'θεολόγους', ἐννοῶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἀποστόλους. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ ἐννοήσομε ἀγγέλους, ἀκριβῶς ἐξαιτίας τοῦ 'ἀγγελομιμητῶς' ποὺ εἶπε· γιὰτὶ ὁ ἄγγελος δὲν μιμεῖται τὸν ἄγγελο, ἀλλὰ ὁ κατώτερος τὸν ἀνώτερο. Καλώντας λοιπόν τοὺς θεολόγους νόες, εἶπε ὅτι ἐπιτυχάνουσιν τὴν ἀγγελομιμητὴν ἐνωσὴν μὲ τὸν Θεό, γινόμενοι ὅσο τοὺς εἶναι δυνατὸ θεοὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν τους ἀπὸ κάθε κοσμικὴ ἐνέργεια. Ἐπειδὴ στὰ νοερὰ κάθε λειτουργία καὶ κάθε ἐνέργεια καὶ κάθε ἡρεμία εἶναι ἐνεργὸς καὶ ὁδηγεῖ σ' ἐνοποιὸν τελειότητα, ἐφόσον βέβαια στὰ αἰώνια κι ἀσώματα ὄντα οἱ ὑπάρχουσες ἡρεμίαι καὶ ἡσυχίαι καὶ οἱ διακοπὲς τῶν ἐνεργειῶν προκαλοῦν τὴν καταφύσιν ἐνέργεια ποὺ προξενεῖ τὴν ἀταραξία καὶ τὴν τελειότητα σ' ἐνότητα.

'Απόπαυσιν: Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνωθεῖ κάποιος μὲ τὸν Θεὸ καὶ νὰ γίνῃ κατὰ κάποιο τρόπο θεός, ἂν δὲν σταματῆσιν τὶς ὑλικὰς ἐνέργειαι τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς διάνοιας.

Τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως: Ἀφαίρεσιν πάντων τῶν ὄντων καλεῖ τὸ πρὸς μηδὲν τῶν ὄντων παραβάλλειν τὸ Θεῖον, ἀλλὰ λέγει, ὅτι οὐ σῶμα, οὐχ ἕξις, οὐ δύναμις, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, καθὼς διὰ τῶν ἐξῆς ἐσήμανεν.

5 Αὐτὸ δὲ οὐδέν: Τὸ οὐδὲν εἶναι τὸν Θεὸν οὕτω νοητέον, ὡς τῶν ὄντων μηδὲν ὄντα· ὑπὲρ γὰρ τὰ ὄντα ὁ αἴτιος τῶν ὄντων ὄθεν ὁ Θεὸς καὶ πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ θεολογεῖται· ἐπεὶ γοῦν οὐδαμοῦ ἐστι, πάντα μὲν δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς μὴ ὄντι μηδὲν τῶν πάντων· καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν, ὡς πανταχοῦ ὄντι, ἔτε-
10 ρα δὲ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, ὅτι αὐτὸς οὐδαμοῦ· καὶ πληροῖ μὲν τὰ πάντα, ὡς πανταχοῦ ὄν, κατὰ τὸν προφήτην, οὐδαμοῦ δὲ ἐστι καθ' ἕτερον λέγοντα· «ἢ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;». Εἰ γὰρ μόνον ἦν πανταχοῦ, αὐτὸς ἂν ἦν τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι τοπικῶς· οὕτως οὖν καὶ οὐδέν, ὡς ὑπὲρ τὰ ὄντα.

15 Ἄλλ' ὡς πάσης ἕξεως: Ἐξις μὲν ἐστι διάθεσις ἔμμονος· κίνησις δὲ ἐστι τὸ ἀντιδιαστελλόμενον τῇ ἡρεμίᾳ μετὰ πολλῶν τιθέμενον· ζωὴ δέ, τὸ ταῦτα δεικνύον ἐνεργά· φαντασία δὲ τὸ ἐν διανοίᾳ ἀνατυπωτικόν· δόξα δέ, πεπληροφορημένη ὑπόληψις· διαφέρει δὲ νόησις διανοίας, ὅτι τὸ μὲν ἔστιν ἐπὶ τοῦ διανοητι-
20 κοῦ τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ τὴν τοῦ διανοητικοῦ κίνησιν δηλοῖ. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τούτοις συγκατείλεκται οὐκ οὐσία ἐστίν, ἀλλὰ περὶ οὐσίαν ὁράται· ὄθεν καὶ διεῖλεν αὐτὴν ἀπὸ τούτων.

Τῆς θεαρχίας πρόνοια: Ἐκ τούτων αἱ ἀνόητοι δόξαι ἐκλύ-
25 ονται τῶν τολμησάντων λέγειν τὸ δημιουργικὸν φύσει τινὶ ἐνεῖναι τῷ Θεῷ, ὡς καὶ τοῖς ἀραχνίοις τὸ ὑφαίνειν· φησὶ γὰρ διὰ μόνην ἀγαθότητα τὸ πᾶν παραγαγεῖν τὸν Θεόν· διὸ καὶ πάντες

Τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως: Ἀφαίρεση ὄλων τῶν ὄντων καλεῖ τὸ ὅτι τὸ Θεῖο δὲν παραβάλλεται μὲ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ λέει ὅτι δὲν εἶναι σῶμα, οὔτε ἔξη, οὔτε δύναμη καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅπως δῆλωσε μὲ τὰ παρακάτω.

Αὐτὸ δὲ οὐδέν: "Ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τίποτε πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσομε ὡς ἔξῃς, ὅτι δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα· γιατί εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα ὁ αἴτιος τῶν ὄντων. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεός, θεολογοῦν οἱ θεολόγοι, ὅτι εἶναι καὶ παντοῦ καὶ πουθενά. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν εἶναι πουθενά, ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτόν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ πάντα. Καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτὸν πάλι, ἐπειδὴ εἶναι παντοῦ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν εἶναι πουθενά. Καὶ γεμίζει τὰ πάντα ἐπειδὴ βρίσκεται παντοῦ, κατὰ τὸν προφήτη· καὶ δὲν εἶναι πουθενὰ σύμφωνα μὲ ἄλλον προφήτη πού λέει· «ἢ ποιός εἶναι ὁ τόπος τῆς κατάπαυσής μου;»²³. Γιατί, ἂν μόνο βρισκόταν παντοῦ, αὐτὸς θὰ ἦταν τὰ πάντα καὶ μέσα στὰ πάντα τοπικά. Ἔτσι λοιπὸν εἶναι καὶ κανένα, ἐπειδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα.

Ἄλλ' ὡς πάσης ἔξεως: Ἐξη εἶναι μιὰ ἐπίμονη διάθεση· κίνηση εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς ἡρεμίας καὶ παρατηρεῖται σὲ πολλά. Ζωὴ εἶναι αὐτὸ πού τὸ ἀναδεικνύει ἐνεργά· φαντασία εἶναι αὐτὸ πού ἐντυπώνει στὸ νοῦ· γνώμη εἶναι μιὰ σχηματισμένη ἀντίληψη. Ἡ νόηση διαφέρει ἀπὸ τὴ διάνοια, γιατί ἡ διάνοια λέγεται γιὰ τὴ διανοητικὴ ἰκανότητα τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἡ νόηση δείχνει τὴν κίνηση τῆς διάνοιας. Ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ ἄλλα ὅσα συγκαταλέγονται μ' αὐτὰ δὲν εἶναι οὐσία ἀλλὰ ὅσα βλέπομε γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν ξεχώρισε ἀπὸ αὐτά.

Τῆς θεαρχίας πρόνοιαν: Ἀπὸ αὐτὰ ἐξαπολύονται οἱ ἀνόητες γνῶμες ὅσων τόλμησαν νὰ ποῦν ὅτι ἡ δημιουργικὴ ἰκανότητα ὑπάρχει στὸν Θεὸ ἐξαιτίας κάποιας φύσης, ὅπως γιὰ παράδειγμα καὶ στίς ἀράχνες τὸ νὰ ὑφαίνουν. Γιατί λέει ὅτι ὁ Θεός

23. Ἠσ. 64,1. Πράξ. 7,49.

οί θεολόγοι ἐκ μὲν τῶν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐ-
σίας αὐτοῦ, οὐ τολμῶσιν ὑμνεῖν αὐτόν, ἀνεπίγνωστα γάρ, ἀλλ’
ἐκ τῆς εἰς τὰ ἔξω προόδου, ἣτις ἐστὶ πρόνοια, τὰ αἰτιατά, του-
τέστι τὰ ἐξ αἰτίου αὐτοῦ συστάντα, τὴν περὶ τὰ πάντα πρόνοιαν
5 τοῦ Θεοῦ ὑμνολογοῦσι· τὰ γὰρ πάντα τῆς θείας προνοίας ἐφίε-
ται, δι’ ἧς καὶ ὑπάρχει καὶ συνίσταται, ἀλλὰ τὰ μὲν νοερὰ καὶ
λογικὰ γνωστικῶς· νοερὰ δὲ λέγεται, ὅσα διὰ τὸ νοῦς εἶναι, νοεῖ
τὰ ὑπερκείμενα νοητά· νοητὸν γάρ ἐστὶ τὸ νοούμενον, ὅπερ καὶ
τροφή ἐστὶ τοῦ νοεροῦ ἀντὶ τούτου νοοῦντος. Ὅσα οὖν κατὰ τὸ
10 νοερὰ εἶναι ἄτε νοῦς νοεῖ, ταῦτα λογικὰ ὄντα, γνωστικῶς ἐπι-
βάλλοντα τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀναλόγως ἐφίεται τοῦ Θεοῦ·
ὅσα δὲ ὑποβέβηκε τὰ νοερά, καὶ εἰσὶ ψυχὴ αἰσθητικὴ, θηρίων
λέγω καὶ πάντων, ἐμψύχων μὲν σωμάτων, ἀλόγων δέ, ὧν ἡ
ψυχὴ ἐκ τῶν στοιχείων καὶ τοῦ ἐνύλου πυρὸς συνεστῶσα, ἐν
15 πνεύματι ἐνύλω ἔχει τὸ εἶναι· ταῦτα, μόνον ἐκ τῆς αἰσθήσεως
συνελαυνόμενα εἰς τὸ πεινῆν καὶ διψῆν, ἐφίεται εἰκότως αἰσθη-
τῶς τοῦ χορηγοῦντος, ὡς τό· «πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι τοῦ
δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον»· καὶ τοιαῦτα πολλὰ καὶ
παρὰ τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Δαυίδ εὐρήσεις. Καὶ τὰ ἄλλα μέντοι ὅσα
20 τὴν φυτικὴν, ἥτοι ζωτικὴν, μόνην ἀναισθήτως τε καὶ ἀψύχως
ἔχει κίνησιν, ὡς τὰ φυτὰ πάντα καὶ βοτάναι πᾶσαι, ἅτινα καὶ
ζωτικὸν πνεῦμα μόνον συνιστῶν ἔχουσι, τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν
ἀνευ αἰσθήσεως, ὡς τὰ δένδρα πάντα, ὡς εἴρηται, καὶ τὰ
τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀποξηραίνεσθαι τοῦ φυτικοῦ πνεύματος στε-
25 ρούμενα, δι’ οὗ κονοῦνται πρὸς αὐξὴν καὶ εὐθάλειαν· διὰ τοῦτο
δοκεῖ καὶ ταῦτα ἐφίεσθαι τῆς θείας προνοίας, ἐφ’ ᾧ καὶ συνε-
στάναι καὶ ἀνθεῖν· ὅθεν καὶ ταῦτα παραλαμβάνεται ἐν τῷ ρμη’

δημιούργησε τὸ σύμπαν ἀπὸ τὴν ἀγαθότητά του μόνο. Γι' αὐτὸ κι ὅλοι οἱ θεολόγοι ἀπὸ αὐτὰ πού συνιστοῦν τὸν Θεό, δηλαδή ἀπὸ τὴν οὐσία του, δὲν τολμοῦν νὰ τὸν ὑμνήσουν, γιατί εἶναι ἀδιάγνωστα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσή του πρὸς τὰ ἔξω, πού εἶναι πρόνοια, τὰ αἰτιατὰ (τ' ἀποτελέσματα), ὅσα δηλαδή ἔλαβαν ὑπαρξὴ ἀπὸ αὐτὸν σὰν αἴτιο, ὑμνολογοῦν τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὰ πάντα. Γιατί ὅλα ποθοῦν τὴ θεία πρόνοια, χάρη στὴν ὁποία ἔλαβαν καὶ ὑπαρξὴ καὶ σύσταση, ἀλλὰ μὲ κάποια διαφορὰ. Τὰ νοερά λογικὰ ποθοῦν γνωστικῶς. Νοερά λέγονται ὅσα, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι εἶναι νοῦς, νοοῦν τὰ πάνω ἀπὸ αὐτὰ νοητά· καὶ νοητὸ εἶναι αὐτὸ πού νοεῖται πού εἶναι καὶ τροφή τοῦ νοεροῦ πού νοεῖ τρεφόμενο ἀπὸ αὐτό. Ὅσα λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὸ ὅτι εἶναι νοερά, ἐπειδὴ εἶναι νοῦς νοοῦν, αὐτὰ ἐπειδὴ εἶναι λογικά, προσεγγίζοντας γνωστικὰ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ποθοῦν ἀνάλογα τὸν Θεό. Ὅσα ὁμως εἶναι πιὸ κάτω ἀπὸ τὰ νοερά καὶ εἶναι ψυχὴ αἰσθητή, καὶ ἐννοῶ καὶ τῶν θηρίων καὶ ὄλων, σωμάτων ἔμψυχων, ἀλόγων ὁμως, πού ἡ ψυχὴ τους ἔχοντας τὴ σύστασή της ἀπὸ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸ ἔνυλο πῦρ, ἔχει τὸ εἶναι της σὲ πνεῦμα ἔνυλο, αὐτά, κινούμενα μόνο ἀπὸ τὴν αἴσθησι πρὸς τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα, ποθοῦν αἰσθησιακὰ ὅπως εἶναι φυσικὸ τὸ χορηγὸ τους, ὅπως λέει τὸ Ψαλμικόν, «ὅλα ἔχουν σ' ἐσένα στραμμένη τὴν προσδοκία τους, νὰ τοὺς δώσεις τὴν τροφή τους ὅταν τοὺς χρειάζεται»²⁴. Τέτοια θὰ βρεῖς πολλὰ καὶ στὸν Δαβὶδ καὶ στὸν Ἰώβ. Καὶ τὰ ἄλλα ὁμως, ὅσα ἔχουν τὴ φυσικὴ μόνο, δηλαδή τὴ ζωτικὴ κίνηση χωρὶς αἴσθησι καὶ ψυχὴ, ὅπως ὅλα τὰ φυτὰ καὶ τὰ χόρτα, πού καὶ μόνο τὴ ζωτικὴ πνοὴ ἔχουν συστατικὸ στοιχεῖο τῆς οὐσίας τους χωρὶς αἴσθησι, ὅπως ὅλα τὰ δέντρα, ὅπως εἶπα, καὶ τὰ παρόμοια, χάνουν κι αὐτά, ὅταν ξηραίνονται, τὴ φυσικὴ πνοή, πού τὰ κάνει νὰ μεγαλώσουν καὶ νὰ θάλλουν. Γιὰ τοῦτο φαίνονται ὅτι κι αὐτὰ ποθοῦν τὴ θεία

24. Ψαλμ. 103,22.

ψαλιμῶ αἰνεῖν τὸν Θεόν, διὰ τῆς αὐτοῦ συστάσεως. Μετέχει οὖν
καὶ ταῦτα τῆς ἀφάτου προνοίας, ἀλλὰ κατὰ μόνον τὸ ζῆν, εἰ καὶ
ἀψύχως καὶ ἀναισθήτως, καὶ κατὰ τὴν ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα,
ἣτις ἐστὶν ιδιότης τῆς δυνάμεως· ἕξις γὰρ λέγεται ἡ ἔμμοнос
5 ποιότης, καθ' ἣν διάθεσιν καὶ δύναμιν ποιόν τι λέγεται· κατὰ
ταύτην οὖν τὴν ἕξιν τῆς φυτικῆς ζωῆς εἰς αὐξήσιν καὶ κίνησιν
μόνον μετέχοντα οὐσιοειδῶς τε καὶ ἐκτικῶς, ἀψύχως δὲ καὶ
ἀναισθήτως, λέγεται ἐφίεσθαι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ.

Τὰ μὲν νοερά: Νοερά μὲν τὴν ἀγγελικὴν φύσιν, λογικὰ δὲ
10 τὴν ἀνθρωπίνην φησί· τὰ δὲ τούτων ὑφειμένα τὴν ἄλογον, ἣτινι
μόνον τὸ αἰσθητικὸν πρόσεστι. Διὸ καὶ αἰσθητῶς εἶπε, τουτέ-
στιν αἰσθητικῶς· τὰ δὲ ἄλλα, ἤγουν τὰ φυτὰ καὶ ὅσα πάντη
ἄψυχα καὶ ἀκίνητα, τὰ μὲν φησι κατὰ τὴν ζωτικὴν κίνησιν,
τουτέστι τὴν θρεπτικὴν τε καὶ αὐξητικὴν, ταῦτα γὰρ δὴ ἐν τοῖς
15 φυτοῖς πρόσεισι, τὰ δὲ ἄψυχα ἐν τῷ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ὅλως
εἶναι· τοῦτο γὰρ εἶπεν οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα.

§ 6. Ὡς αἰώνιον: Ὅρα πῶς σαφῶς ἐκ τῶν αἰτιατῶν καὶ
κτιστῶν τὸν ἀπάντων ἀνώτατον ὑμνολογοῦσιν· αἰώνιον μὲν
φασὶ τὸν τῶν αἰώνων ποιητὴν καὶ τῷ ὄντι αἰῶνα, εἴ γε ὁ αἰεὶ
20 ὢν αὐτός ἐστιν, ὅθεν καὶ αἰὼν λέγεται· αἰώνιον δὲ ἐστὶν οὐκ
αὐτὸς ὁ αἰὼν, ἀλλὰ τὸ αἰῶνος μετέχον· καὶ γοῦν φησιν ὁ
Ἡσαίας· «ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς»·
ὁ δὲ Θεὸς οὐ δευτέρως ἐστὶ τοῦ αἰῶνος, ἵνα καὶ μετέχη αὐτοῦ,
ἀλλ' αἰώνων ποιητής.

πρόνοια κι ὁ πόθος αὐτὸς τὰ κάνει νὰ ὑπάρχουν καὶ ν' ἀνθοῦν. Γι' αὐτὸ κι αὐτὰ λέγεται στὸν ψαλμὸ ἑκατὸν σαράντα ὀκτῶ ὅτι ὑμνοῦν τὸν Θεό, ἐπειδὴ τοὺς ἔδωσε τὴν ὑπαρξή τους. Μετέχουν λοιπὸν κι αὐτὰ τὴν ἀνείπωτη πρόνοιά του, ἀλλὰ μονάχα ὡς πρὸς τὸ ζῆν, ἂν καὶ χωρὶς ψυχὴ καὶ χωρὶς αἴσθησι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα τῆς ἔξης, ποὺ εἶναι γνώρισμα τῆς δύναμης. Γιατὶ ἔξη λέγεται μιὰ σταθερὴ ποιότητα, κατὰ τὴν ὁποία διάθεσι καὶ δύναμη λέγεται κάτι πὼς εἶναι τέτοιου ποιῶ. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτὴ τὴν ἔξη-ποιότητα τῆς φυτικῆς ζωῆς μετέχοντας σὲ αὐξηση μόνον καὶ κίνηση τὴν οὐσία καὶ τὴν ἔξη, χωρὶς ὅμως ψυχὴ καὶ αἴσθησι, λέγεται ὅτι ποθοῦν τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ.

Τὰ μὲν νοερά: Νοερά ὄντα χαρακτηρίζει τὴν ἀγγελικὴ φύσι, λογικὰ τὴ φύσι τῶν ἀνθρώπων. Τὰ κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἶπε ἄλογη φύσι, ποὺ χαρακτηρίζεται μόνον ἀπὸ τὸ αἰσθητικόν, γι' αὐτὸ καὶ χρησιμοποίησε τὸ ἐπίρρημα αἰσθητῶς, δηλαδὴ αἰσθητικὰ (αἰσθησιακά). Τὴ φύσι τῶν ἄλλων, δηλαδὴ τὰ φυτὰ καὶ ὅσα εἶναι τελείως ἄψυχα κι ἀκίνητα, τὰ χαρακτηρίζει ἄλλα μὲ τὴ ζωτικὴ μόνον κίνηση, τὴ θρεπτικὴ δηλαδὴ καὶ τὴν αὐξητικὴ, γιατί αὐτὰ προσιδιάζουν στὰ φυτὰ, ἐνῶ τὰ ἄψυχα μὲ τὸ ὅτι ἔχουν τὸ γενικὸ εἶναι· γιατί αὐτὸ τὸ εἶπε ἰκανότητα τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἔξης.

Ὡς αἰώνιον: Πρόσεχε μὲ πόσι σαφήνεια ὑμνολογοῦν τὸν ὑπέρτατο ὄλων ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ δημιουργήματα. Αἰώνιον ὀνομάζει τὸν ποιητὴ τῶν αἰώνων καὶ πραγματικὸν αἰῶνα, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ὁ αἰώνιος ὑπάρχων, γεγονὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ αἰών· αἰώνιον δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ αἰώνας, ἀλλ' ὅ,τι μετέχει τοῦ αἰῶνα. Καθόσον λέει ὁ Ἡσαΐας· «ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος ποὺ κατασκεύασε τὰ πέρατα τῆς γῆς»²⁵. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸν αἰῶνα, γιὰ νὰ μετέχει κι αὐτοῦ, ἀλλὰ εἶναι ποιητῆς τῶν αἰώνων.

25. Ἡσ. 40,28.

Ὡς ἀγήρω: Κατὰ τό, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν».

Ὡς ἐν αὖρα: Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον ἐν Βασιλείαις, ὅτι οὔτε ἐν τῷ συσσεισμῷ, οὔτε ἐν τῇ νεφέλῃ παρεγένετο ὁ Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἡλίᾳ, ἀλλὰ φωνῇ αἶρας λεπτῇ καλεῖ ὁ Κύριος· τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὅτι καὶ ἐν σώματι φησιν εἶναι τὸν Θεόν, τὸν ἐν τοῖς πᾶσιν ἀπερίληπτον· ἢ γὰρ πνοῆ καὶ παρὰ πάντων μετέχεται, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστι, καὶ παρ' οὐδενὸς ἐμπεριλαμβάνεται, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν ὁ Κύριος: «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς 10 προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

§ 7. Καὶ τὸ ἀνώνυμον: Ἀνώνυμον διὰ τὸ πάντα εἶναι καὶ μηδὲν τῶν ὄντων εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξηγεῖται.

Ὡς ἀρχῆς: Ἀρχῆς μὲν, ὡς τὸ εἶναι παρασχομένης, πέρατος δέ, ὡς ἐν τῷ εἶναι συνεχούσης.

Τὰ πάντα ἐν πᾶσι: Πάντα δὲ τὰ ὄντα, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι τὰ πάντα.

Καὶ ἐστία. Ἐστίαν αὐτὸν πάντων ἔφη, ὡς οἴκησιν ὄντα 20 πάντων τῶν ἀγίων, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, «μείνατε ἐν ἐμοί»· ὥσπερ γὰρ ναὸς αὐτοῦ ἐσμεν κατὰ τό, «ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω», οὕτω καὶ αὐτὸς οἶκος ἡμῶν ἐστι· καλῶς δὲ εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ 'ἠνωμένως'· ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, αὐτὸν εἶναι πάντα καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα μὴ τις, εἰς σύνθεσιν τὸν 25 νοῦν καταγαγὼν, ἐκπέσοι τῆς ἀληθείας, ὑπονοῶν ἅπαντα συμφορεῖσθαι σωρηδὸν ἐν τῷ Θεῷ, ἢ κατὰ τὴν σύνθεσιν τὸν Θεὸν εἶναι τὰ πάντα, ταχέως ἐθεράπευσε τὸ ἀπεμφαῖνον, εἰπὼν

Ὡς ἀγήρω: Σύμφωνα μὲ τὸ λεγόμενον, «Ἐσὺ εἶσαι ὁ ἴδιος καὶ δὲ θὰ σοῦ λείψουν τὰ χρόνια»²⁶.

Ὡς ἐν αὔρα: Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ λέγεται στὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν «δὲν ἦρθε ὁ Κύριος οὔτε μέσα σὲ σεισμὸν»²⁷ οὔτε μέσα στὰ σύννεφα γιὰ νὰ μιλήσει στὸν Ἥλιον, ἀλλὰ τὸν καλεῖ ὁ Κύριος μὲ λεπτὸ ψίθυρο αὔρας. Αὐτὸ φανερῶνει ὅτι λέει πῶς ὁ Θεὸς εἶναι καὶ μέσα στὸ σῶμα, ὁ Θεὸς ποῦ δὲν περιλαμβάνεται σ' ὁλόκληρο τὸ σύμπαν. Ἡ πνοὴ βέβαια καὶ ἀπὸ ὅλα μετέχεται καὶ μέσα σὲ ὅλα βρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κανένα δὲν περικλείεται, ὅπως λέει ὁ Κύριος καὶ μέσα στὰ Εὐαγγέλια: «ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ ὅσοι τὸ προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν μὲ προσκύνηση πνευματικὴ κι ἀληθινή»²⁸.

Καὶ τὸ ἀνώνυμον: Ἀνώνυμος λέγεται ἐπειδὴ εἶναι ὅλα τὰ ὄντα καὶ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ τὰ πάντα προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του²⁹.

Ὡς ἀρχῆς: Ἀρχὴ εἶναι ἐπειδὴ ἔχει δώσει τὸ εἶναι, ἐνῶ πέρας, ἐπειδὴ συγκρατεῖ τὰ ὄντα μέσα στὸ εἶναι.

Τὰ πάντα ἐν παῖσι: Ὅλα τὰ ὄντα, ἐπειδὴ ὅλα προέρχονται ἀπὸ αὐτόν.

Καὶ ἐστία: Τὸν ὀνόμασε ἐστία ὄλων, ἐπειδὴ εἶναι τὸ κατοικητήριον ὄλων τῶν ἀγίων, ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, «μείνετε σ' ἐμένα»³⁰. Ὅπως εἴμαστε ναὸς τοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ῥῆση, «θὰ κατοικήσω μέσα σ' αὐτοὺς καὶ θὰ περπατήσω μέσα τους»³¹, ἔτσι κι ἐκεῖνος εἶναι τὸ σπίτι μας. Καὶ ὀρθὰ πρόσθεσε εὐθύς τὸ ἐπίρρημα 'ἠνωμένως': ἐπειδὴ εἶπε δηλαδὴ ὅτι αὐτὸς εἶναι τὰ πάντα καὶ μέσα σ' αὐτόν ὑπάρχουν τὰ πάντα, γιὰ νὰ μὴ σκεφτεῖ κανένας ὅτι πρόκειται γιὰ σύνθεση καὶ ἀστοχήσει στὴν ἀλήθεια, ὑποθέτοντας ὅτι ὅλα εἶναι ἀνακατεμένος σωρὸς μέσα στὸν Θεό, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὰ πάντα σύμφωνα μὲ σύνθεση, θεραπεύει γρήγορα τὸν παραλογισμὸ λέγοντας 'ἠνωμένα',

28. Ἰω. 4,24.

29. Β' Κορ. 5,18.

30. Ἰω. 15,4.

31. Β' Κορ. 6,16.

«ήνωμένα», τουτέστιν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐνάδι, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἐνάδα μείναντα ὑπερηπλωμένον ἀμερῶς καὶ ἀμιγῶς τοῖς οὖσιν εἶναι τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ ἀσχέτως ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἀντὶ τοῦ, ὑπ' οὐδενὸς κατεχόμενος ἢ περιγραφόμενος σωματικῶς, 5 ἐξηρημένως δὲ μᾶλλον· ἔξω γάρ ἐστι τῶν ἀπάντων, οὐδαμοῦ ὦν, ἐξ αὐτοῦ πάντων ὄντων, καὶ αὐτὸς ἐν πᾶσιν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ τὰ πάντα συνέστηκε.

Πάντα δὲ ἀπλῶς: Τουτέστιν ἀσυνθέτως· ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν ὄντων συνετέθη ἢ σωματικῶς ἠνώθη, εἰ μὴ ἐν τῷ καιρῷ 10 τῆς οἰκονομίας.

§ 8. **Θείων φασμάτων:** Ὅτι φάσματα καλεῖ τὰς ἐν συμβόλοις ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ πῶς αὐτὸ λέγει, σημειῶσαι.

Ἀνακτόροις: Ἕλληνες ἀνάκτορα ἐκάλουν τῶν παρ' αὐτοῖς 15 θεῶν τὰ τεμένη· ἐμφαίνει οὖν ὁ ἅγιος ἐν τούτοις τὸ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ· δοκεῖ γὰρ ἐν τῷ ναῷ ὑπαγορεύειν αὐτὸν ἐωρακέναι τὴν θείαν ἐκείνην δόξαν καὶ ὄψιν, τὴν τοῦ σεραφίμ· τὰ δὲ ἐξῆς εἴρηται διὰ τὴν τοῦ Ἰεζεκιήλ ὄρασιν, τὴν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐτέρας τινὰς θεωρίας.

20 **Καὶ θώκους:** Θρόνους.

Συμβολικῆ θεολογία: Ἄλλο σύνταγμα ὑπισχνεῖται γράφειν, ὅπερ καλεῖ Συμβολικὴν θεολογίαν.

Ὁ ιεράρχικός: Σημεῖωσαι, ὅτι μάλιστα ἱερεῦσι πρέπει θεωρεῖν τὴν θείαν Γραφὴν.

25 **Θεοειδεῖς:** Ἀντὶ τοῦ θεοφανείς.

Καὶ ὧτα ιερά. Ὡτα διεντέλλεται ἱερά τοῖς ἀγίοις παρατίθεσθαι, τουτέστιν ἀκοὴν εὐσεβῆ καὶ ἀξίαν τῶν ἀγίων.

Ἀμύστων: Τουτέστι τῶν ἀμυήτων· ὅτι ὁ μετὰ γέλωτος καὶ ἐμπαιγμῶν τῶν θείων ἀκούων λογίων ἢ τῶν περὶ αὐτὰ ἐρμηνευιῶν, ὡς θεομάχος κρίνεται. Τιμοθέω δὲ γράφει καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οὐ δεῖ τοῖς μὴ δεχομένοις τὸν λόγον ἐν ἀληθείᾳ λαλεῖν περὶ τοιούτων.

δηλαδή μένοντας μέσα στην ένότητά του, ἢ μάλλον πάνω ἀπὸ τὴν ένότητα, καὶ ὅτι πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλότητα χωρὶς μέρη καὶ χωρὶς ἀνάμιξη εἶναι τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς σχέση μ' αὐτὰ εἶναι μέσα στὰ πάντα, χωρὶς σχέση, ἀντὶ νὰ πεῖ χωρὶς νὰ κατέχεται ἀπὸ κανένα ἢ νὰ περιγράφεται σωματικά, ἀλλὰ μάλλον ξεφεύγοντας τὸ σῶμα. Γιατὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ ὅλα, ἀφοῦ δὲν εἶναι πουθενά, ἐνῶ ἀπὸ αὐτὸν προέρχονται τὰ πάντα καὶ ὁ ἴδιος εἶναι μέσα στὰ πάντα. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὸν ἔλαβαν ὅλα τὴ σύστασή τους.

Πάντα δὲ ἀπλῶς: Δηλαδή ἀσύνθετα. Γιατὶ μὲ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν ἀποτελέσσει σύνθεση οὔτε ἐνώθηκε μαζί του σωματικά, παρὰ μόνο στὸν καιρὸ τῆς οἰκονομίας.

Θείων φασμάτων: 'Φάσματα' (= φανερώματα) καλεῖ τις ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ, καὶ σημείωσε μὲ ποιὸ τρόπο τὸ λέει.

Ἄνακτόροις: Οἱ Ἕλληνες ἀνάκτορα καλοῦσαν τὰ τεμένη τῶν θεῶν τους. Δηλώνει λοιπὸν μὲ αὐτὰ ὁ ἅγιος αὐτὸ ποῦ λέει ὁ Ἡσαΐας. Γιατὶ φαίνεται ὅτι θέλει νὰ πεῖ πῶς εἶδε μέσα στὸ ναὸ ἐκείνη τῇ θεία ὄψη, τὴν ὄψη τοῦ σεραφίμ. Τὰ παρακάτω λέγονται γιὰ τὸ ὄραμα τοῦ Ἰεζεκιήλ ποῦ εἶδε στὴ Βαβυλώνα, καὶ γιὰ μερικὰ ἄλλα ὄραματα.

Καὶ θώκους: Δηλαδή θρόνους.

Συμβολικὴ θεολογία: Ὑπόσχεται ὅτι θὰ γράψει ἄλλο ἔργο, ποῦ τὸ καλεῖ Συμβολικὴ θεολογία.

Ὁ ἱεραρχικός: Σημείωσε ὅτι κατεξοχὴν ἀρμόζει στοὺς ἱερεῖς νὰ ἐρμηνεύουν τὴ θεία Γραφή.

Θεοειδεῖς: Ἄντι θεοφανεῖς (= ποῦ φάνηκαν θεοί).

Καὶ ὅτα ἱερά: Παραγγέλλει νὰ στήνομε στοὺς ἁγίους εὐσεβὴ ἀκοὴ καὶ ἄξια στοὺς ἁγίους.

Ἄμύστων: Δηλαδή τῶν ἀμυήτων. Γιατὶ αὐτὸς ποῦ γελῶντας καὶ χλευάζοντας ἀκούει τοὺς θείους λόγους ἢ τις ἐρμηνεῖς τους κρίνεται θεομάχος. Στὸν Τιμόθεο ὁ Ἀπόστολος γράφει ὅτι, σὲ ὄσους δὲ δέχονται τὸ λόγο, δὲν πρέπει νὰ μιλάς γι' αὐτὰ ὅπως στ' ἀλήθεια εἶναι.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

§1. Τὴν θεαρχικὴν: Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου μάλιστα καὶ Ἀρειανοὶ καὶ Εὐνομιανοὶ τὸ ἀνόμοιον πρεσβεύοντες πολεμοῦνται, καὶ Νεστοριανοὶ δὲ καὶ Ἀκέφαλοι. Θεαρχικὴν δὲ ὄλην 5 ὑπαρξίν φησι τῆς ἀγίας καὶ μόνης προσκυνητῆς Τριάδος τὴν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωριζομένην θεότητα· ἔθος γὰρ αὐτῷ ὄλην θεότητα καλεῖν τὴν σεβασμίαν Τριάδα· αὕτη γὰρ καὶ τί ἐστὶν ὄλη θεότης ἑαυτὴν ἀποκαλύπτουσα μετ' ἀφορισμοῦ τῶν προσώπων, τουτέστι μετὰ διαιρέσεως τοῖς ἀγίοις ἐφανέρωσε, τῶν 10 τριῶν ὑποστάσεων τὰς ιδιότητας ἐκφαίνουσα, ὅτι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα· οἱ γὰρ τρεῖς, μία καὶ ὄλη καὶ μόνη θεότης. Ἰστέον δέ, ὅτι ὑπαρξις μὲν κυρίως ἐπὶ Θεοῦ οὐ λέγεται· καὶ γὰρ ἐστὶ προὑπαρξις, τουτέστι καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως· ἔπειδὴ δὲ πᾶσα ὑπαρξις ἐξ αὐτοῦ, ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ φανέντων 15 ὀνομάζεται, ἵνα νοηθῆ καὶ ὑπὲρ ταῦτα.

Ἄφορίζουσα: Τουτέστι γνωρίζουσα καὶ δεικνύουσα.

Τὴν θεαρχίαν: Σημεῖωσαι ὅτι, καὶ ἀνθρωπίνως λεχθείσης τῆς φωνῆς, τῇ θεότητι ταύτην ἀνατίθησι διὰ τὴν τοῦ προσώπου ἐνότητα.

20 Οὐ μερικῶς: Καλῶς τὸ 'οὐ μερικῶς'· αἱ γὰρ ἐνέργειαι καὶ πᾶσαι τῆς θεολογίας αἱ ὑμνολογίαι οὐχ ἐνὶ καὶ μόνῳ τῶν τῆς θείας Τριάδος προσώπων ἀποκληρωτικῶς ἀπονενέμηνται, ἀλλ' αὐταὶ μὲν κοιναί εἰσι τῆς Τριάδος, δίχα μόνης τῆς ἐνανθρωπήσεως· μόνη γὰρ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐφεξῆς λέγει· μόναι δὲ 25 αἱ χαρακτηριστικαὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων ιδιότητες μερικῶς καὶ ἰδίως ἐκάστη ὑποστάσει πρόσεισιν, οἷον τῷ Πατρὶ τὸ Πατὴρ, καὶ οὐκ ἄλλῳ τινί· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Καὶ ὀλοκλήρου: Σημεῖωσαι ὄλης θεότητος τὴν Τριάδα ση- 30 μαίνεσθαι.

Εἰ μὴ περὶ τῆς ὄλης: Σημεῖωσαι ὅτι, ὁ μὴ κοινὰς εἶναι λέ-

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

§ 1. Τὴν θεαρχικὴν: Ἀπὸ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον κυρίως καταπολεμοῦνται καὶ οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Εὐνομιανοὶ ποὺ πρεσβεύουν τὸ ἀνόμοιο, καὶ οἱ Νεστοριανοὶ καὶ οἱ Ἀκέφαλοι. Θεαρχικὴ λέει ὅλη τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἁγίας καὶ μόνης προσκυνητῆς Τριάδας, τῇ θεότητι ποὺ διακρίνεται σὲ τρεῖς ὑποστάσεις. Καθόσον συνηθίζει αὐτὸς νὰ καλεῖ τὴ σεβάσμα Τριάδα ὅλη θεότητα. Γιατὶ ἀποκαλύπτοντας τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ τί εἶναι ὅλη θεότητα μὲ χωρισμὸ τῶν προσώπων, δηλαδὴ μὲ διαίρεση, φανέρωσε στοὺς ἁγίους, ἐξηγώντας τις ιδιότητες τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ὅτι εἶναι Πατέρας, Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Γιατὶ οἱ τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι μία καὶ ὅλη καὶ μόνη θεότητα. Καὶ πρέπει νὰ γνωρίζομε ὅτι ὑπαρξὴ μὲ κυριολεξία δὲν λέγεται γιὰ τὸν Θεό, γιατί ὁ Θεὸς εἶναι προὔπαρξιν, δηλαδὴ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴν. Ἐπειδὴ ὅμως κάθε ὑπαρξὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, παίρνει τὸ ὄνομά του ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἦρθαν μέσω αὐτοῦ στὸ φῶς, ὥστε νὰ γίνῃ νοητὸς καὶ πάνω ἀπὸ αὐτά.

Ἀφορίζουσα: Δηλαδὴ γνωρίζοντας καὶ δείχνοντας.

Τὴν θεαρχίαν: Σημείωσε, ὅτι καὶ μὲ ἀνθρώπινο νόημα ἡ λέξις ἀποδίδεται στὴ θεότητα γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν προσώπων.

Οὐ μερικῶς: Σωστὰ λέχθηκε τὸ ἄμερικῶς. Γιατὶ οἱ ἐνέργειες καὶ ὅλες οἱ ὑμνητικὲς ὀνομασίες τῆς θεολογίας δὲν ἀπονέμονται χωριστὰ σὲ ἓνα καὶ μόνο ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδας, ἀλλὰ ἀνήκουν ἀπὸ κοινοῦ στὴν ἁγία Τριάδα, ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησιν. Γιατὶ αὐτὴ ἀναφέρεται μόνο στὸν Υἱό, ὅπως λέει στὴ συνέχεια. Καὶ μόνες οἱ χαρακτηριστικὲς ιδιότητες τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἀποδίδονται μερικὰ καὶ ἰδιαίτερα σὲ κάθε ὑπόστασιν, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ ιδιότητα Πατέρας ἀποδίδεται στὸν Πατέρα καὶ ὄχι σὲ κάποιον ἄλλον. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

Καὶ ὀλοκλήρου: Σημείωσε, ὅτι σημαίνεται ἡ Τριάδα τῆς θεότητος στὸ σύνολό της.

Εἰ μὴ περὶ τῆς ὅλης: Σημείωσε, ὅτι ὁποῖος δὲν λέει ὅτι τὰ

γων τὰς θεωνυμίας, ἀποσχίζει ἀσεβῶς τὴν ἐνότητα τῆς προσκυνητῆς Τριάδος.

Τάδε λέγει ὁ ὦν: Σημειωτέον, ὅτι δέχεται τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ὁ ἅγιος οὗτος Διονύσιος· ἐκεῖ γὰρ ἐστὶ τὸ ρητὸν τοῦτο. Ὅτι δέ, ὅτε ἦν ἐν Πάτμῳ ὁ θεῖος Εὐαγγελιστής, ὅπου καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν εἶδεν, ἐγίνωσκεν ὁ ἅγιος Διονύσιος, καὶ τοῦτο μαθήσῃ κάτω ἐκ τῆς ἰ' ἐπιστολῆς, ἧς ἔγραψε πρὸς αὐτὸν τὸν ἅγιον Εὐαγγελιστὴν καὶ θεολόγον Ἰωάννην.

10 Προφητῶν: Ὁ Δαυὶδ τοῦτο λέγει.

Τὸ ὄν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρός: Ἐπίσκεψαι, πῶς φησι τὴν χρῆσιν ταύτην· οὐ γὰρ φέρεται νῦν οὕτως.

Τὴν θεαρχίαν: Ἐν ἄλλοις θεαρχικὴν ζωὴν.

Θεογόνου θεότητος. Σημείωσαι, ὅτι θεογόνον θεότητά 15 φησι τὸν Πατέρα, καὶ υἱικὴν θεότητα τὸν Μονογενῆ.

Διεξοδικῶς: Ἀντὶ τοῦ πλατυτέρω.

Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ: Σημείωσαι, ὅταν λέγῃ, ὅτι τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, περιληπτικῶς τὴν ὄλην θεότητα σημαίνει, τουτέστι τὴν ἁγίαν Τριάδα· ὅταν δὲ φῆ, «τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς 20 αὐτὸν ἔκτισται», διεξοδικῶς περὶ τῶν ὑποστάσεων σημαίνει· τοῦτο γὰρ εἰς τὸν δημιουργικὸν Λόγον ἐδέξαντο πάντες.

Καὶ αὐτοῦ: Τοῦ Λόγου δηλονότι.

Κοινωνικῶς καὶ ἠνωμένως: Σημείωσαι, ὅτι κοινωνικῶς ἠνῶνται τὰ τῆς ἁγίας Τριάδος.

25 Τὰς θεουργίας: Οἶον τό, «Ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια»· τὸ σέβας, ὡς τό· «εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται»· τὸ δὲ τῶν δωρεῶν, ἥτοι τῶν χαρισμάτων, ἐν τῷ λέγειν· «λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς».

1. Κολλ. 1,16.

2. Λουκᾶ 11,20.

θεῖα ὀνόματα εἶναι κοινά, διασπᾶ μὲ ἀσέβεια τὴν ἐνότητα τῆς προσκυνητῆς Τριάδας.

Τάδε λέγει ὁ ὢν: Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ ἅγιος Διονύσιος δέχεται τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ ἁγίου Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη· γιατί ἐκεῖ ὑπάρχει τοῦτο τὸ ρητό. Καὶ ὅτι ὁ ἅγιος Διονύσιος γνῶριζε ὅτι ὁ θεῖος Εὐαγγελιστῆς εἶδε τὴν Ἀποκάλυψη ὅταν ἦταν στὴν Πάτμο θὰ τὸ μάθεις κι αὐτὸ ἀπὸ τὴ δέκατη ἐπιστολή, πὺ ἔγραψε στὸν ἴδιο τὸν ἅγιο Εὐαγγελιστῆ καὶ Θεολόγο Ἰωάννη.

Προφητῶν: Αὐτὸ τὸ λέει ὁ Δαβίδ.

Τὸ ὄν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς: Ἐξέτασε πῶς ἐννοεῖ αὐτὴ τὴ γνῶμη· γιατί δὲν λέγεται τᾶρα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Τὴν θεαρχίαν: Σὲ ἄλλα (χειρόγραφα) λέει θεαρχικὴ ζωή.

Θεογόνου θεότητος: Σημείωσε ὅτι θεογόνο θεότητα ὀνομάζει τὸν Πατέρα καὶ υἱικὴ θεότητα τὸν Μονογενῆ.

Διεξοδικῶς: Ἀντὶ πλατύτερα.

Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ: Σημείωσε, πῶς ὅταν λέει ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό, δηλώνει περιληπτικὰ ὅλη τὴ θεότητα, δηλαδή τὴν ἁγία Τριάδα. Καὶ ὅταν λέει ὅτι «τὰ πάντα δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ γι' αὐτὸν»¹ μιλάει ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ὑποστάσεις. Γιατί δέχθηκαν ὅλοι ὅτι αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν Δημιουργικὸ Λόγο.

Κατ' αὐτοῦ: Δηλαδή τοῦ Λόγου.

Κοινωνικῶς καὶ ἠνωμένως: Σημείωσε, ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδας βρίσκονται σὲ κοινωνία καὶ ἔνωση.

Τὰς θεουργίας: Ὅπως γιὰ παράδειγμα αὐτὸ πὺ λέει, «Ἐγὼ μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ βγάζω τὰ δαιμόνια»²· δείχνει τὸ σεβασμὸ ὅπως τό· «ὅποιος βλασφημήσει τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲ θὰ συγχωρηθεῖ»³. Δηλώνονται οἱ δωρεές, ἦτοι τὰ χαρίσματα, ὅταν λέει «θὰ λάβετε δύναμη, ὅταν ἔρθει σ' ἐσᾶς τὸ ἅγιο Πνεῦμα»⁴.

3. Λουκᾶ 12,10.

4. Πράξ. 1,8.

Τὴν πηγαίαν: Εἴρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, «ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς», καὶ ἐν Ἱερεμίᾳ, «Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος». Ὁ οὖν Θεὸς λέγεται πηγὴ, οἶά τις μήτρα καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν φανέντων καὶ προελθόντων εἰς οὐσίαν ἀπάντων· ἃ
 5 γὰρ καλεῖν εἰώθασί τινες καθολικά, ἤτοι γένη ἢ ὅλα ἢ περιέχοντα, ἅτε περιληπτικὰ τῶν μερικῶν ἐξ αὐτῶν προόδων, ταῦτα αἰθεῖται Γραφαὶ 'πηγαίαν αἰτίαν' φασί· διὰ τὸ δημιουργικὸν τοίνυν καὶ ἀνέκλειπτον τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ὑφισταμένων, καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ αὐτὸ πάντων τῶν ὄντων αἴτιον, ὡς
 10 καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ εἴρηται, εἰκότως καὶ πηγαίαν αὐτὸ αἰτίαν θεολογεῖ· τὸ δὲ ἀνέκλειπτον τοῦ δημιουργεῖν ἐκεῖθεν νόησον εἰς τό· «ὁ Πατὴρ μοι ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καγὼ ἐργάζομαι». Ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἀεὶ ἐργάζεται ἀνεκλείπτως· εἴρηται γάρ· «ἕξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου,
 15 καὶ κτισθήσονται».

§ 2. Ἀδιαστρόφοις ἐννοίαις: Καλῶς εἶπε τὸ 'ἀδιαστρόφοις'· ἐπειδὴ καὶ οἱ αἵρετικοὶ ἀναγινώσκουσι τὰς Γραφὰς καὶ ἐντρέφονται ἐν αὐταῖς, καὶ ὁμῶς διαστρέφουσιν ἑαυτούς.

Θεοπρεποῦς διαιρέσεως: Θεοπρεπῆ διαίρεσιν ἐπὶ τῆς
 20 ἀγίας Τριάδος τὴν περὶ τῶν ὑποστάσεων ἀσύγχυτον ἔφη γνῶσιν, καὶ ὅτι οὐ χρῆ φροντίζειν πείθειν τοὺς μὴ δεχόμενους τὴν θεῖαν Γραφὴν. Τὸ γὰρ κοινῶς ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος θεολογεῖν οὐκ ἔστι σύγχυσιν εἰσάγειν τῶν ὑποστάσεων.

Ἐπὶ τὴν θεολογικὴν: Θεολογικὴν ἐπιστήμην ἀνωτέρω
 25 περὶ Θεοῦ διηγούμενος, οὐκ ἔφη αὐτὴν ἐπιστήμην εἶναι, ἐνταῦθα δὲ τὰ περὶ θεολογίας ἐπιστήμην φησίν. Ἐπιστήμη δὲ ἐστι

Τὴν πηγαίαν: Λέγεται στοὺς Ψαλμούς, ὅτι «ἀπὸ σένα ἀναβλύζει ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς»⁵, καὶ στὸν Ἱερεμία: «ἐγκατέλειψαν ἐμένα, τὴν πηγὴ τοῦ ζωντανοῦ νεροῦ»⁶. Ὁ Θεὸς λοιπὸν λέγεται πηγὴ, σὰν κάποια μήτρα καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία ὄλων ὄσων φάνηκαν καὶ ἦρθαν στὴν ὑπαρξῆ. Αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ συνηθίζουν μερικοὶ νὰ καλοῦν καθολικὰ, δηλαδὴ γένη, ἢ ὄλα, ἢ περιέχοντα, ἐπειδὴ περιλαμβάνουν τὶς μερικὲς ἀπὸ αὐτὰ μεταδόσεις, αὐτὰ οἱ θεῖες Γραφεὲς τὰ ὀνομάζουν πηγαία αἰτία. Ἐξαιτίας λοιπὸν τῆς δημιουργικῆς ἰκανότητος καὶ γιὰ τὸ ὅτι δὲ θὰ ἐκλείψουν ὄσα ὑπάρχουν χάρις στὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο εἶναι καὶ αὐτὸ αἴτιο ὄλων τῶν ὄντων, ὅπως λέγεται καὶ στὴ Σοφία, εὐλόγα τὸ θεολογεῖ καὶ ὡς πηγαία αἰτία. Τὸ ὅτι δὲ θὰ σταματήσει νὰ δημιουργεῖ ἐννόησέ το ἀπὸ αὐτό: «ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα, ἐπίσης καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι»⁷. Ἐπίσης καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα μαζί με τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ ἐργάζεται πάντοτε χωρὶς διάλειμμα. Γιατὶ ἔχει λεχθεῖ: «θὰ στείλεις τὸ Πνεῦμα σου καὶ θὰ δημιουργηθοῦν»⁸.

§ 2. Ἀδιαστρόφοις ἐννοίαις: Καλῶς ἔθεσε τὸ ἀδιάστροφος. Ἐπειδὴ καὶ οἱ αἵρετικοὶ διαβάζουν τὶς Γραφεὲς καὶ τρέφονται πνευματικὰ ἀπὸ αὐτές, ἀλλ' ὅμως διαστρέφουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο.

Θεοπρεποῦς διαιρέσεως: Θεοπρεπῆ διαίρεση εἶπε τὴν ἀσύγχυτη γνῶση σχετικὰ μετὰ τὶς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδας, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ πείθομε ὄσους δὲν δέχονται τὴ θεία Γραφή. Γιατὶ τὸ νὰ θεολογοῦμε ὅτι κοινωνοῦν μεταξὺ τους τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδας δὲ σημαίνει ὅτι εἰσάγομε σύγχυση τῶν ὑποστάσεων.

Ἐπὶ τὴν θεολογικὴν: Ἐκθέτοντας πρὸ πάντων τὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη γιὰ τὸν Θεό, δὲν εἶπε ὅτι εἶναι ἐπιστήμη, ἐδῶ ὅμως χαρακτηρίζει τὰ σχετικὰ μετὰ τὴ θεολογία ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη

7. Ἰω. 5,17.

8. Ψαλμ. 103,30.

δόξα ὀρθὴ λογισμῶ δεθεῖσα, ἢ λόγος ἀληθῆς ἐπὶ διάνοιαν ἀμετάπτωτος, καὶ ἡ ἀκριβῆς εἶδησις τοῦ πράγματος καὶ ἀπόφανσις, οὗ καὶ λέγεται ἐπιστήμη, ἀληθείας λόγον καὶ δόξαν ὀρθὴν προβαλλομένη, μὴ δεομένη τῆς ἐκ παραθέσεως τοῦ ὁμοίου βεβαιώσεως.

Τὰς θείας ἐκφαντορίας: Ἐκφαντορίας φησὶ τὰς τὰ μυστήρια ἐκφαινούσας διδασκαλίας.

Ἐν ἑαυτοῖς ἀπλήθοντα: Ὅτι οὐ δεῖ παρεξιέναι τὴν θείαν Γραφὴν ἐν τῷ θεολογεῖν.

10 § 3. Καὶ ὅσα τῆς ὑπεροχικῆς: Κατὰ ἀφαίρεσιν ὑπὲρ ἔνοιαν δοξολογεῖται· ἐκ γὰρ τῶν μὴ θεωρουμένων περὶ αὐτὸν ὑπερναβεβηκότως προσκυνεῖται, οἷον ὡς ἀθάνατος, ὡς ἀτελεύτητος καὶ ἀόρατος καὶ ἀνεδεής, καὶ ὅσα τοιαῦτα· κοινὰ γὰρ τῆς Τριάδος καὶ ταῦτα· αἰτιολογικὰ δὲ εἰσὶν ὅσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἔρρευσε
15 παρ' αὐτοῦ, ἅτε αἰτίου παντὸς καλοῦ, ὡς γέγραπται, ὅτι «πᾶν ἔστι καλὸν αὐτοῦ».

Τὸ τοῦ Πατρός: Κατὰ κοινοῦ δὲ τὸ ὑπερούσιον, ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπὶ δὲ τῶν διακεκριμένων τῆς ἁγίας Τριάδος, οἷον ὀνομάτων, 20 οὐδεμίαν φησὶν ὄλως εἶναι ἀντιστροφὴν ἢ κοινωνίαν· ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἂν εὐσεβῶς κληθεῖν Υἱός, οὐδὲ ὁ Υἱὸς Πατὴρ· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ: Σημεῖωσαι, ὅτι μόνου τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐστὶν ἡ ἐνανθρώπησις. Παντελῆ δὲ αὐτὴν φησὶ κατὰ 25 Ἀπολλιναρίου, ὡς ἐκ ψυχῆς νοερᾶς καὶ ἡμετέρου σώματος· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ εἰπεῖν αὐτὸν «καθ' ἡμᾶς», ὅπερ ἐστὶ καὶ κατὰ Εὐτυχοῦς· κατὰ Νεστορίου δέ, ὅτι φησὶ, τοῦ Ἰησοῦ τὴν ἀναλλοίωτον ὡς Θεοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπαρξιν· καὶ ὅτι οὐσιώδη φησὶ τὰ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι μυστήρια, τὴν πείναν, τὸν κόπον,

εἶναι γνώμη ὀρθὴ διαρθρωμένη λογικά, ἢ λόγος ἀληθινὸς μὲ νόημα ἀμετάβλητο, ἢ ἀκριβῆς γνώση τοῦ πράγματος καὶ ἀπόφανση γι' αὐτό, τοῦ ὁποίου καὶ λέγεται ἐπιστήμη (λ.χ. ἐπιστήμη τῶν αἰσθητῶν), προβάλλοντας λόγο ἀληθινὸ καὶ ὀρθὴ γνώμη, πού δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ βεβαιωθεῖ μὲ ἀντιπαράθεση τοῦ ὁμοίου.

Τὰς θείας ἐκφαντορίας: Ἐκφαντορίες λέει τὶς διδασκαλίες πού διασαφηνίζουν τὰ μυστήρια.

Ἐν ἑαυτοῖς ἀπλήθυντα: Ὅταν θεολογεῖ κάποιος δὲν πρέπει νὰ μὴ λαμβάνει ὑπόψη τῆ Γραφῆ.

§ 3. Καὶ ὅσα τῆς ὑπεροχικῆς: Δοξολογεῖται μὲ ἀφαίρεση πάνω ἀπὸ ἔννοια: προσκυνεῖται δηλαδὴ σὲ ὑπερβατικὸ βαθμὸ ἀπὸ ιδιότητες πού δὲν νοοῦνται σ' αὐτόν, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὡς ἀθάνατος, ἀτελεύτητος, ἀόρατος, χωρὶς ἀνάγκη, καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια. Γιατὶ κι αὐτὰ εἶναι κοινὰ γνωρίσματα τῆς Τριάδας: ἐνῶ αἰτιολογικὰ εἶναι ὅσα προῆλθαν στὴ δημιουργία ἀπὸ αὐτόν, ἐπειδὴ εἶναι αἷτιος ἕκαστου καλοῦ, ὅπως ἔχει γραφεῖ, ὅτι «κάθε καλὸ εἶναι δικό του».

Τὸ τοῦ Πατρός: Ἀπὸ κοινοῦ ἀποδίδεται τὸ ὑπερούσιο ὅπως στὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ στὸν Υἱὸ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Στὰ ιδιαίτερα ὅμως γνωρίσματα τῆς ἁγίας Τριάδας, ὅπως εἶναι τὰ ὀνόματα, δὲν ὑπάρχει, λέει, καμμιά ἀντιστροφή ἢ κοινωνία. Ὁ Πατέρας δηλαδὴ δὲν εἶναι εὐσεβὲς νὰ ὀνομαστεῖ Υἱός, οὔτε ὁ Υἱὸς Πατέρας. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ: Σημεῖωσε, ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση εἶναι μόνον τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ πολεμῶντας τὸν Ἀπολλινάριο, λέει ὅτι αὐτὴ εἶναι τέλεια, ὡς ἀποτελούμενη ἀπὸ νοερὴ ψυχὴ καὶ τὸ δικό μας σῶμα. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει ἡ ἔκφραση «καθ' ἡμᾶς» (= ὅπως ἐμεῖς), πράγμα πού λέγεται καὶ κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς. Λέγεται καὶ κατὰ τοῦ Νεστόριου, γιατί λέει ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Ἰησοῦ σύμφωνα μ' ἐμᾶς ὑπῆρξε χωρὶς ἀλλοίωσή του ὡς Θεοῦ. Καὶ λέει ἐπίσης ὅτι εἶναι οὐσιώδη (πραγματικὰ) τὰ μυστήρια πού ἐκδηλώνονται στὴν ἀνθρώπινη φύση του, ἢ πείνα, ὁ κόπος, καὶ

καὶ τὸ ἐπὶ ὕδατος βαδίσαι, καὶ τὸ εἰσελθεῖν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων πρὸς τοὺς μαθητάς, καὶ τὸ ἐγεῖραι τοὺς νεκρούς, καὶ αὐτὸ τὸ πάθος, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Οὐσιώδη μυστήρια: Σημεῖωσαι τὸ οὐσιώδη ἐπὶ τῆς σαρκώσεως· τοῦτο γὰρ ἔφη, ἐκβάλλων τὴν κατὰ φαντασίαν δόξαν.

§ 4. Παραδόσεως ἱερομύσται. Ἱερομύσται λέγονται οἱ τὰ ἱερὰ μεμνημένοι.

Κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους: Κρυφίας ἐνώσεις φησὶ τὰς περὶ τῆς θείας οὐσίας ἀκαταλήπτους γνώσεις· τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς ἁγίας Τριάδος, τί ἐστίν, οὐδεὶς γινώσεται ποτε.

Τὰς διακρίσεις: Διακρίσεις φησὶ τὰς ἐνυποστάτους προσκυνητὰς ὑπάρξεις, τουτέστι, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκφραστον ἀπαυγασμόν, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς ἀεννόητον ἐκπόρευσιν.

Ἡ ὑπὲρ ἐναρχίαν: Ἡ ὑπὲρ ἐναρχίαν ἐνότης τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἐνότητα καὶ ἀπλότητα ἐν τοῖς οὐσι τῆς θείας φύσεως ἀμερές τε καὶ ἀπλοῦν σημαίνει.

Τὸ ἀφθεγκτον: Ἀφθεγκτον διὰ τὸ ἀκατονόμαστον τῆς οὐσίας, πολύφωνον δέ, ὅτι τῇ ποικιλίᾳ τῶν εὐεργετουμένων τὸ πολύφωνον ἔχει.

Τὸ παννόητον: Πῶς ἄγνωστος καὶ παννόητος ὁ Θεός, καὶ πῶς ἐν ἀγνωσίᾳ τὴν περὶ αὐτοῦ κτώμεθα γινώσκοντες, ρητέον· ἀγνοία γὰρ γίνεται γνωστός ὁ Θεός· ἀγνοίαν δέ, μὴ τὴν διὰ τῆς ἀμαθίας λάβης· αὕτη γὰρ σκότος ἐστὶ ψυχῆς· μήτε τὴν γινώσκουσαν, ὅτι ἀγνοεῖται ὁ ἄγνωστος· εἶδος γὰρ καὶ αὕτη γνωριστικόν· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἀγνοίαν γινώσκειται γνωστός, καθ' ἣν ἀπλωθέντες ὑπὲρ τὰς νοήσεις, αἵτινες πληθυνόμεναι σκεδάννυνται, καὶ αἰθίς συμπτύσσονται, οὐκ οὔσαι ἐνάς. Ὅθεν οὐν πᾶσαν νόησιν περὶ Θεὸν ὑπερβάντες, ἀπλοῖ γινόμεθα, ἀγνο-

τὸ βάδισμα ἐπάνω στὸ νερό, καὶ ἡ εἴσοδός του μὲ κλειστὲς πόρτες στοὺς μαθητὲς του, καὶ τὸ ὅτι ἀνάστησε νεκρούς, καὶ τὸ ἴδιο τὸ πάθος του, καὶ ὅσα ἄλλα ὅμοια.

Οὐσιώδη μυστήρια: Σημείωσε τὸ ἐπίθετο 'οὐσιώδη' ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴ σάρκωση. Αὐτὸ τὸ εἶπε θέλοντας νὰ πολεμήσει τὴ γνώμη ὅτι πρόκειται γιὰ φαντασία.

§ 4. Παραδόσεως ἱερομύσται: Ἱερομύστες λέγονται ὅσοι ἔχουν διδαχθεῖ τὰ ἱερά.

Κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους: Κρύφιος ἐνώσεις λέει τις ἀκατάληπτες γνώσεις ποὺ ἀναφέρονται στὴ θεία οὐσία. Τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ἁγίας Τριάδας, τί ἀκριβῶς εἶναι, κανένας ποτὲ δὲ θὰ τὸ μάθει.

Τὰς διακρίσεις: Διακρίσεις ἀποκαλεῖ τις προσκυνητὲς ἐνυπόστατες ὑπάρξεις, δηλαδὴ τὸν ἀνέκφραστο ἀπαυγασμὸ τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὴν ἀκατανόητη ἐκπόρευση ἀπὸ τὸν Πατέρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ ὑπὲρ ἐναρχίαν: Ἡ πάνω ἀπὸ τὴν ἐναρχία ἐνότητα σημαίνει τὴ δίχως μέρη ἀπλότητα τῆς θείας φύσης ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἐνότητα καὶ ἀπλότητα.

Τὸ ἀφθεγκτον: Ἐφθεγκτη τὴ λέει, ἐπειδὴ ἡ οὐσία δὲν ἐπιδέχεται κατονομασία, ἐνῶ πολὺφωνη, ἐπειδὴ ἔχει τὴν πολυφωνία ἐξαιτίας τῆς ποικιλίας ἐκείνων ποὺ εὐεργετοῦνται.

Τὸ παννόητον: (τελείως νοητόν). Πρέπει νὰ ποῦμε πῶς εἶναι ἄγνωστος ἀλλὰ καὶ τελείως νοητὸς ὁ Θεός, καὶ πῶς μὲ ἄγνωστα ἀποχτοῦμε τὴ γνώση γι' αὐτόν· γιατί ὁ Θεὸς γίνεται γνωστὸς μὲ τὴν ἄγνοια· καὶ ἄγνοια μὴν ἐννοήσεις τὴν ἄγνοια ἀπὸ ἀμάθεια· γιατί αὐτὴ εἶναι σκότος τῆς ψυχῆς· οὔτε αὐτὴν ποὺ γνωρίζει, γιατί ὁ ἄγνωστος ἀγνοεῖται· καθόσον κι αὐτὴ εἶναι εἶδος ποὺ γνωρίζει. Ἀλλὰ γίνεται γνωστὸς σύμφωνα μ' ἐκείνη τὴν ἄγνοια κατὰ τὴν ὁποία, ἀφοῦ γίνομε ἀπλοὶ ξεπερνώντας τις γνώσεις, ποὺ καθὼς πληθαίνουν διασκορπίζονται καὶ πάλι συμπύσσονται, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐνάδα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ξεπερνώντας κάθε γνώση περὶ Θεοῦ γινόμαστε ἀπλοὶ, στὸ ἐξῆς

οὔντες λοιπὸν καὶ ἀδιάκριτοι μένοντες διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐνόη-
 τα στάσιν, καὶ βεβαίως ἐστῶτες ἐν τῇ ἐνώσει, ἀγνοοῦμεν ὅτι
 ἀγνοοῦμεν, τουτέστιν οὐχ ἑτέρου τινὸς εἰδότες, ἡμεῖς ὡς ἀμα-
 θεῖς ἀγνοοῦμεν, δυνάμενοι μαθεῖν ἃ τέως ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ τὰ
 5 παρὰ πάσης λογικῆς κτίσεως εὐσεβῶς ἀγνοούμενα ἀγνοοῦντες·
 ἐν ταύτῃ γὰρ στάντες τῇ ἀγνοίᾳ, εἶδος γινόμεθα τοῦ πρὸ πάντων
 ὄντος· ἐάσαντες μὲν πάντα τὰ εἶδη καὶ τὰς νοήσεις, ἐν ἀφασίᾳ
 δὲ κρείττονι πάσης φθέγγεως ἰδρυμένοι, τῷ μηδὲ τοῦτο γινώ-
 σκειν, ὅτι ἀγνοοῦμεν· εἶτα πάλιν ὑποστρέψαντες ἐκ τῆς ἐν ἀφα-
 10 σίᾳ σιωπῆς, καὶ ἀπὸ τῆς σιγῆς εἰς φθέγγιν καταβαίνοντες, συν-
 ιέντες ὅτι ἠγνοοῦμεν, ἀφιστάμεθα λοιπὸν τοῦ περὶ ἀγνώστου
 ζητεῖν. Παννόητος δὲ πάλιν ὁ Θεός, ἐκ τῶν φιλοδώρων προ-
 νοιῶν νοούμενος, ὅτι ἐστί, καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων· ἐκ
 τῶν μὲν, ὅτι σωτὴρ ἐστίν, ἐκ τῶν δέ, ὅτι δημιουργός. Καὶ θέσιν
 15 μὲν τὴν ὑπαρξίν φησιν, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς πάντων οὔσης ὑπάρξε-
 ως. Λέγουσι δὲ καὶ οἱ φιλόσοφοι 'θέσιν' τὰ ἐπιτιθέμενα εἶδη τῇ
 ὄλῃ, 'ἀφαίρεσιν' δέ, ὅταν αἱ ποιότητες ἀφαιρεθῶσι τῶν εἰδῶν,
 οἶον γῆς τὸ βαρὺ, ὕδατος τὸ ὑγρὸν. Ὁ οὖν Θεός, ὁ καὶ ταῦτα με-
 τασηματίζων, ἢ πάντων θέσις καὶ ἀφαίρεσις ἐστί· θέσις μὲν
 20 πάντων, ὡς τὰ πάντα θεῖς καὶ ποιήσας καὶ ἰδρῦσθαι παρα-
 σκευάζων· ἐν αὐτῷ γὰρ τὰ ἅπαντα συνέστηκεν· ἀφαίρεσις δὲ
 πάντων ἐστίν, ὡς καὶ τὴν θέσιν αὐτὴν τῶν ὄντων καὶ τὴν ποιή-
 σιν μεταρρυθμίζων καὶ μετασκευάζων καὶ ἀφαιρῶν ἐκ τῶν τε-
 θειμένων τὰ κατὰ φύσιν· εἰ γὰρ ὁμολογεῖται τὰ ἐν γενέσει, πάν-
 25 τως καὶ φθείρεσθαι· αὐτὸς δὲ πλούτῳ ἀγαθότητος τῶν μὲν
 ἀνεῖλε καὶ τὸ φθαρτὸν, ὡς ἀγγέλων καὶ ψυχῶν, τῶν δὲ τὸ
 φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν εἰς ἀθανασίαν μετὰγει,
 ὡς τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ ἀναστάσει· δῆλον ὡς αὐτὸς ταῦτα

ἀγνοώντας και μένοντας ἀδιάσπαστοι γιὰ τὴ στάση μας στὴν ἐνότητα, και ἐδραιωμένοι μέσα στὴν ἔνωση, ἀγνοοῦμε ὅτι δὲν γνωρίζομε, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἕνας ἄλλος γνωρίζει και ἐμεῖς ὡς ἀμαθεῖς ἀγνοοῦμε, και ὅτι μποροῦμε νὰ μάθομε αὐτὰ πού ὦς τώρα ἀγνοοῦμε, ἀλλὰ ἀγνοοῦμε αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα κάθε λογικὴ φύση ἔχει εὐσεβῆ ἄγνοια. Ὅταν λοιπὸν σταθοῦμε σ' αὐτὴ τὴν ἄγνοια, γινόμαστε και εἰκόνα ἐκείνου πού ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ πάντα, ἐγκαταλείποντας ὅλες τὶς μορφές (εἶδη) και τὶς γνώσεις και στερεωμένοι σὲ ἀφασία καλύτερη ἀπὸ κάθε λόγο ἐξαιτίας τοῦ ὅτι δὲν γνωρίζομε οὔτε τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἀγνοοῦμε. Ἐπειτα ἐπιστρέφοντας πάλι ἀπὸ τὴ σιωπὴ τῆς ἀφασίας και ἀπὸ τὴ σιωπὴ κατεβαίνοντας στὸ λόγο, συνειδητοποιώντας ὅτι ἀγνοοῦσαμε, ἀπέχομε πιά ἀπὸ τὴ ζήτηση τοῦ ἀγνώστου. Και πάλι, ὁ Θεὸς εἶναι τελείως νοητός, νοούμενος ὅ,τι εἶναι ἀπὸ τὶς πρόνοιες πού μᾶς φιλοδωρεῖ και ἀπὸ τὰ δημιουργήματα· ἀπὸ τὶς πρόνοιες νοεῖται ὅτι εἶναι σωτήρας, ἐνῶ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα ὅτι εἶναι δημιουργός. Και θέση βέβαια λέει τὴν ὑπαρξή, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὴν προέρχεται ἡ ὑπαρξὴ ὄλων. Και οἱ φιλόσοφοι καλοῦν θέση τὰ εἶδη πού δίνονται στὴν ὕλη, ἐνῶ ἀφαίρεση ὅταν οἱ ποιότητες ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὰ εἶδη, ὅπως ἀπὸ τὴ γῆ τὸ βάρος και ἀπὸ τὸ νερὸ ἡ ὑγρότητα. Ὁ Θεὸς λοιπὸν, πού και αὐτὰ τὰ μετασχηματίζει, εἶναι τῶν πάντων και θέση και ἀφαίρεση· εἶναι θέση γιὰτὶ ἔθεσε και δημιούργησε τὰ πάντα και τὰ κάνει νὰ παραμένουν, γιὰτὶ ὅλα ἔχουν τὴ σύστασή τους μέσα σ' αὐτόν· ἀφαίρεση πάλι ὄλων εἶναι ἐπειδὴ και τὴν ἴδια τὴ 'θέση' και τὴ δημιουργία μεταρρυθμίζει και μεταποιεῖ και ἀπὸ ὅσα ἔχουν τεθεῖ ἀφαιρεῖ τὰ κατὰ φύση. Ἄν δηλαδὴ εἶναι παραδεκτὸ ὅτι ὅσα ἐγιναν ὅπωςδὴποτε και φθείρονται και οἱ ἴδιος μὲ τὸν πλοῦτο τῆς ἀγαθότητάς του ἀπὸ ἄλλα ἀφαίρεσε τὴ φθαρτότητα, ὅπως ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους και τὶς ψυχές, και σὲ ἄλλα μεταβάλλει τὴ φθαρτότητα σὲ ἀφθαρσία και τὴ θνητότητα σὲ ἀθανασία, ὅπως γίνεται στὰ σώματά μας κατὰ τὴν ἀνάστασι, εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Θεός, πού εἶναι γιὰ μᾶς ὅλα αὐτά, εἶναι ὁ

ἡμῖν ὑπάρχων, αὐτὸς καὶ ὑπὲρ θεσιν ἐστὶ καὶ ἀφαίρεσιν, καὶ
 θεμέλιος καὶ ρίζα πάντων ὧν, οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἴ-
 τιον· οὐτε ἀφαίρεσις αὐτὸς ὧν, ὧν αὐτὸς ἔχει· αὐτὸ γὰρ ἀθάνα-
 τον αὐτὸς ἔχει. Τὸ γὰρ ἀθάνατον καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἄγνω-
 5 στον καὶ ὅσα τοιαῦτα ἔχει, οὐχ ὡς μὴ ὧν τὸ ἐναντίον, ἀλλὰ
 κατὰ ιδιότητά τινα πᾶσιν ἄρρητον καὶ ἀνεπινόητον· ἐξήρηται
 γὰρ τῶν ἀπάντων, ὡς ἀφηρημένος τῶν ὄντων, καὶ ὑπ' οὐδενὸς
 νοούμενος τῶν ἐν δημιουργίᾳ ἢ καταλαμβανόμενος, ὡς αὐτὸς
 ἑαυτὸν ἀρπάσας διὰ τῆς ἀπειρίας· οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ πέρας.
 10 Σημείωσαι δὲ τὸ ἐν ἀλλήλαις εἶναι, κατὰ τινα μονὴν καὶ ἴδρυσιν
 τὰς θείας ὑποστάσεις, ὡς τό· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ
 ἐν ἐμοί»· οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ Ἀπόστολος λέ-
 γει.

Καθάπερ φῶτα λαμπτήρων: Ὁλος ὁ νοῦς τοῦ πατρὸς τοῦ-
 15 τον ἔχει τὸν τρόπον. Παράδειγμα εἶπεν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος,
 ὡσπερ τριῶν τινῶν λύχνων, φησὶν, ἢ κηρῶν ἡμμένων ἐν τινι
 ναῷ ἢ οἴκῳ, ταῖς μὲν ὑποστάσεσι διακεκριμένων, ἦγουν κεχω-
 ρισμένων ἀλλήλων· ἄλλος γὰρ καὶ ἄλλος λύχνος ἐστὶν ἰδικῶς ὁ
 καθείς, τῷ δὲ φωτὶ ἠνωμένην ἔχουσι καὶ ἀχώριστον τὴν κοι-
 20 νωνίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐνεργείας· καὶ οὐδεὶς δύναται ἐν τῷ
 οἴκῳ ἐν τῷ ἀέρι αὐτοῦ διακρίναι καὶ εἰπεῖν, ποῖον μὲν ἐστὶ φῶς
 τοῦδε τοῦ λύχνου, ποῖον δὲ τοῦ ἐτέρου. Ταῦτα εἰπὼν, μετέρχε-
 ται λοιπὸν ἐκ τοῦ τριαδικοῦ εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον καὶ
 τὴν ἐνδοξον ἐξοδον τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐκ Πατρὸς κατὰ τὴν
 25 αὐτοῦ φωνὴν τὴν φάσκουσαν, ὅτι, «ἐκ τοῦ Πατρὸς μου ἐγὼ
 ἐξῆλθον, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα μου ὑπάγω», σαφηνίζει καθά
 φησιν· Ἀλλ', εἰ καὶ τὸν ἕνα τις τῷ πυρσῶν ὑπεξάγοι τοῦ δωμα-

ἴδιος καὶ πάνω ἀπὸ θέση καὶ πάνω ἀπὸ ἀφαίρεση, καὶ εἶναι θεμέλιο καὶ ρίζα ὄλων, ὄχι ταπεινὰ ἀλλὰ αἰτιακὰ· οὔτε βέβαια εἶναι ὁ ἴδιος ἀφαίρεση αὐτῶν ποὺ ἔχει, γιατί αὐτὸς ἔχει τὴν ἴδια τὴν ἀθανασία. Τὴν ἀθανασία δηλαδή καὶ τὴν ἀκαταληψία καὶ τὸ ἄγνωστο καὶ τὰ παρόμοια τὰ ἔχει ὄχι γιατί δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετο, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ μιὰ ιδιότητα σὲ ὄλους ἄρρητη καὶ ἀκατανόητη. Γιατί ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ ὄλα, ἀφοῦ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὄντα, καὶ κανένα δημιούργημα δὲν μπορεῖ νὰ τὸν βάλει στὸ νοῦ του καὶ νὰ τὸν κατανοήσει, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ἔχει ἀρπάξει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὰ πάντα μὲ τὴν ἀπειρία του· γιατί γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει πέρας. Σημείωσε, τὸ ὅτι εἶναι ἢ μιὰ μέσα στὴν ἄλλη οἱ θεῖες ὑποστάσεις σύμφωνα μὲ μιὰ παραμονὴ καὶ σταθερότητα, ὅπως λέει τὸ «Ἐγὼ εἶμαι μέσα στὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατέρας μέσα σ' ἐμένα»· τὸ ἴδιο λέει ὁ Ἀπόστολος⁹ καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Καθὰπερ φῶτα λαμπτήρων: Ὁλος ὁ νοῦς τοῦ πατέρα αὐτοῦ ἐκδηλώνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Παράδειγμα ἔφερε γιὰ τὴν ἅγια Τριάδα τρία λυχνάκια ἢ κεριὰ ἀναμμένα σ' ἓνα ναὸ ἢ σ' ἓνα σπῖτι ποὺ διακρίνοται ὡς πρὸς τίς ὑποστάσεις, δηλαδή εἶναι χωρισμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ κάθε λυχνάκι δηλαδή εἶναι χωριστὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα, μέσα στὸ φῶς τους ὁμῶς ἔχουν ἐνωμένη κι ἀχώριστη τὴν κοινωνία τῆς φύσης καὶ τῆς ἐνέργειας, καὶ κανένας δὲν μπορεῖ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα ἐνὸς σπιτιοῦ νὰ διακρίνει καὶ νὰ πεῖ ποιό εἶναι τὸ φῶς αὐτοῦ τοῦ λυχναριοῦ καὶ ποιό τοῦ ἄλλου. Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ μεταβαίνει ἀπὸ τὸ λόγο γιὰ τὴν Τριάδα στὸ λόγο τῆς οἰκονομίας καὶ σαφηνίζει μ' αὐτὰ ποὺ λέει τὴν ἐνδοξη ἐξοδο τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπὸ τὸν Πατέρα του σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια του τὴ μαρτυρία ποὺ λέει, «Ἐγὼ βγῆκα ἀπὸ τὸν Πατέρα μου καὶ πρὸς τὸν Πατέρα μου πηγαίνω»¹⁰. Ἀλλὰ κι ἂν κάποιος βγάλει τὸ ἓνα μόνο λυχνάκι ἀπὸ τὸ

9. Ἰω. 10,38.

10. Ἰω. 16,28.

τίου, συνεξελεύσεται καὶ τὸ οἰκεῖον ἅπαν φῶς, οὐδὲν τῆς τῶν
 ἐτέρων φώτων ἐν ἑαυτῷ συνεπισπώμενον λαμπηδόνος, ἢ τὸ
 ἑαυτοῦ τοῖς ἐτέροις καταλείπον. Ἐλθὼν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πα-
 τρός καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ
 5 Πνεῦμα συνήγαγεν ἐν ἑαυτῷ, οὐδὲ μὴν τῶν οἰκείων ἐξελθὼν
 ἐκεῖνοις κατέλιπεν, ἀλλ' ἀδιαίρετον τῆς ἑαυτοῦ μονῆς ἐποίησα-
 το τὴν ἔξοδον.

Ἔπου γε καὶ τὴν ὑπερούσιον: Αἱ τῶν σωμάτων ἐνώσεις,
 τῶν τε στοιχειωδῶς θεωρουμένων καὶ τῶν ἄλλως πως μιγνυ-
 10 μένων, δυνάμεσι καὶ ποιότησι τὸ παρηλλαγμένον ἔχουσι, καὶ
 ἕτερόν τι παρὰ τὴν τῶν ἀπλῶν φύσιν ἢ τούτων ἔνωσις ἀποτε-
 λεῖ· ὡσαύτως καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις τὸ ἑτεροειδὲς κατὰ τὴν κί-
 νησιν διάφορον ἔχουσι· καὶ μὴν καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὰς
 θείας ἐλλάμπεις ἐνόητες τὸ ἀνὰ μέρος καὶ ἀνάλογον ταῖς οἰ-
 15 κείαις τάξεσιν ἔχουσιν, ἢ δὲ ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι θεότης καὶ ὅσα
 ταύτης, οὐδενὶ τῶν εἰρημένων διακοπτομένη ἢ ἑαυτῆς διαφέ-
 ρουσα, εἰκότως ὑπὲρ ταύτας τὰς ἐνώσεις εἶναι δοξάζεται.

Καὶ ὑπερουράνια φῶτα: Σημεῖωσαι, ὅτι καὶ τὰς ψυχὰς καὶ
 τοὺς νόας ἅπαντας ὑπερουράνια φῶτα καλεῖ, καὶ φησιν ἐνοῦ-
 20 σθαι τὰς ζωούσας οὐσίας ταύτας ἀπάσας, ὡς εἴρηται ἐν τῷ πα-
 ραδείγματι τῶν ἐν οἴκῳ τινὶ πολλῶν λαμπτήρων ἀλλήλοις ἀμι-
 γῶς τε καὶ ἀσυγχύτως ἐνουμένων, θεοειδεῖς τε οὐσας καὶ μετε-
 χούσας ἀναλόγως ἑαυτοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπερηνωμένης ἐνώσε-
 ως, ἄστινας, ἐνώσεις δηλονότι, ἐπὶ τὰ ἀσῶματα, ἃ καὶ δι' ἀλ-
 25 λήλων ἀσυγχύτως χωρεῖ.

§ 5. Ὑπερουσίου θεογονίας: Σημεῖωσαι, ὅτι ὑπερούσιον
 θεογονίαν καὶ πηγὴν τὸν Πατέρα καλεῖ, καὶ ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει
 τὰ ὀνόματα.

Ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις: Τὰ περὶ τῆς ἀφράστου Τριά-
 30 δος μέχρι τριῶν ὑποστάσεων προόδου νῦν θεολογεῖ, ὅτι περ ὁ
 Θεὸς καὶ Πατὴρ, κινήθεις ἀχρόνως καὶ ἀγαπητικῶς, προῆλθεν

δωμάτιο θὰ βγεῖ μαζί του καὶ ὄλο τὸ δικό του φῶς, χωρὶς ν' ἀποσπᾶ καὶ νὰ παίρνει μαζί του καθόλου ἀπὸ τὴ λάμψη τῶν ἄλλων φῶτων ἢ ν' ἀφήνει τὴ δική του στὰ ἄλλα λυχνάρια. Ὅταν ἦρθε δηλαδὴ ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα του κι ἐπιδήμησε στὸν κόσμον οὔτε τὸν Πατέρα ἔφερε μαζί του οὔτε τὸ Πνεῦμα, οὔτε ὁμως κι ἄφησε σ' ἐκείνους κάτι δικό του, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξοδὸ του δὲν στειρήθηκε τίποτε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του.

Ὅπου γε καὶ τὴν ὑπερούσιον: Οἱ ἐνώσεις τῶν σωμάτων καὶ ὄσων θεωροῦνται στὰ στοιχεῖα τους καὶ ὄσων συντίθεται κάπως διαφορετικὰ, παραλλάσσουν μὲ τὶς δυνάμεις καὶ τὶς ποιότητες, καὶ ἡ ἐνωσὴ τους ἀποτελεῖ κάτι ἄλλο πέρα ἀπὸ τὴ φύση τῶν ἀπλῶν. Παρόμοια καὶ οἱ ψυχικὲς δυνάμεις ἔχουν διαφορετικὴ τὴν ἑτεροεῖδεια κατὰ τὴν κίνηση. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων οἱ ἐνότητες πρὸς τὶς θεῖες λάμψεις ἔχουν τὸ μερίδιό τους καὶ τὴν ἀναλογία στὶς δικές τους τάξεις. Ἡ θεότητα ὁμως τῆς ἁγίας Τριάδας κι ὅσα περιλαμβάνει χωρὶς νὰ διακόπτεται ἀπὸ κανένα ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν ἢ νὰ διαφέρει ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, εὐλογα πιστεύεται πὼς εἶναι πάνω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐνώσεις.

Καὶ ὑπερουράνια φῶτα: Σημείωσε, ὅτι καλεῖ ὑπερουράνια φῶτα καὶ τὶς ψυχὲς καὶ τοὺς νόες ὄλους, καὶ λέει ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ οὐσίαι ποὺ παρέχουν ζωὴ ἐνώνονται, ὅπως εἶπαμε στὸ παράδειγμα γιὰ τοὺς πολλοὺς λαμπτήρες μέσα σ' ἓνα σπίτι ποὺ ἐνώνονται μεταξύ τους χωρὶς νὰ ἀναμιγνύονται καὶ νὰ συγχέονται. Καὶ ὅτι αὐτὲς οἱ οὐσίαι εἶναι θεόμοιαστες καὶ μετέχουν ἀνάλογα μὲ τὸν ἑαυτό τους τῆς ὑπερενωμένης ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ. Αὐτὲς, δηλαδὴ τὶς ἐνώσεις, τὶς ἐννοεῖ στὰ ἀσώματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀσύγχυτα εἰσδύουν τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο.

§ 5. Ὑπερουσίου θεογονίας: Σημείωσε, ὅτι ὑπερούσια θεογονία καὶ πηγὴ καλεῖ τὸν Πατέρα, καὶ ὅτι δὲν ἀποδίδει κατὰ ἐναλλαγὴ τὰ ὀνόματα.

Ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις: Τώρα διατυπώνει τὴ θεολογία γιὰ τὴν ἄρρητη προχώρηση τῆς ἁγίας Τριάδας ὡς τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας κινημένος ἔξω ἀπὸ τὸ χρῶνον

εἰς διάκρισιν ὑποστάσεων, ἀμερῶς τε καὶ ἀμειώτως μείνας ἐν
 τῇ οἰκείᾳ ὀλότητι ὑπερηνωμένος καὶ ὑπερηπλωμένος, τοῦ οἰ-
 κείου ἀπαυγάσματος εἰς ὕπαρξιν προελθόντος, ὡς εἰκόνας
 ζώσης, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος προσκυνητῶς καὶ ὑπερα-
 5 εννάως ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ Πατρός, ὡς μυσταγωγεῖ ὁ Κύ-
 ριος· ἀγαθότητι δὲ ἐπληθύνθη ἐπὶ τρισυπόστατον θεαρχίαν ἢ
 αἰτία πάντων καὶ πηγὴ. Ταῦτα καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν
 τοῖς Κατὰ Εὐνομίου λόγοις φησίν. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ ἄλλον λό-
 γον θεία διάκρισις, ἢ διὰ πλῆθος ἀγαθότητος πρόοδος τοῦ Θεοῦ
 10 εἰς τὴν πολυεΐδειαν τῆς δημιουργίας τῆς ἀοράτου καὶ ὀρατῆς.
 Κοινὰ δὲ εἰσι τῆς τρισυποστάτου καὶ διακεκριμένης ἐνάδος αἱ
 δημιουργικαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες· ἢ γὰρ παμβασιλῆς
 Τριάς ἐν μεθέξει τῶν δυναμένων μετέχειν γίνεται ἀσχέτως τε
 καὶ ἀμεθέκτως· ταῦτόν γὰρ δηλοῖ ἐκάτερον· μετέχεται γὰρ ὁ
 15 Θεὸς ἀσχέτως οὐ κατεχόμενος ἐν τόπῳ τῷ μετέχοντι, οὐδὲ αἰ-
 σθητῶς μετεχόμενος, ἀλλ' ὄλος ἐν μετοχῇ ἐκάστου ὧν καὶ ἐξ-
 ηρημένος τῶν ἀπάντων· ὡσπερ φωνῆς μεγάλης γενομένης
 ἅπαντες μετέχουσιν οἱ παρόντες κατὰ τὴν οἰκείαν δύναμιν, καὶ
 ἀνὴρ καὶ νῆπιον καὶ ἄλογα, ἀλλ' οἱ μὲν ἐρρωμενέστερον, οἱ δὲ
 20 ἀμυδρότερον, πρὸς τὴν τῆς ἀκουστικῆς ἐνέργειαν, καὶ ἔστι με-
 θεκτὴ ἢ φωνή, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἀμέθεκτος μείνασα.

Ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων: Τὸ κατ' οὐσίαν μὲν
 ἢ θεότης οὐ μετέχεται, οὔτε νοεῖται· μεθεκτὴ δὲ ἐστὶν ἐν τῷ ἐξ
 αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, καὶ ὑπ' αὐτῆς συνέχεσθαι εἰς τὸ εἶναι.

25 Ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων: Παραδειγματικῶς φησι,
 πῶς ἀμεθέκτως μετέχεται ὁ Θεός.

§ 6. Οὐκ ἔστιν ἡ σφραγίς: Ἀντίθεσις καὶ λύσις ἐκ τοῦ πα-
 ραδείγματος τῆς σφραγιδος.

κι ἀπὸ ἀγάπη προχώρησε στὴ διάκριση τῶν ὑποστάσεων, παραμένοντας δίχως νὰ χωριστεῖ σὲ μέρη καὶ νὰ μειωθεῖ μέσα στὴν ὀλότητά του πέρα ἀπὸ κάθε ἔνωση καὶ κάθε ἀπλότητα, καθόσον προχώρησε στὴν ὕπαρξη τὸ ἀπαύγασμά του ὡς ζωντανὴ εἰκόνα καὶ τὸ πανάγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀέναα ἀπὸ τὸν Πατέρα γιὰ νὰ τὸ προσκυνοῦμε, ὅπως διδάσκει μυστικὰ ὁ Κύριος, καὶ ἡ αἰτία καὶ ἡ πηγὴ ὅλων ἀπὸ ἀγάπη πληθύνθηκε σὲ τρισυπόστατη θεαρχία. Αὐτὰ λέει καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στοὺς λόγους του κατὰ τοῦ Εὐνομίου. Ὑπάρχει ὁμοῦς θεία διάκριση καὶ ἀπὸ ἄλλη ἄποψη, πὺ γίνεται ἀπὸ ἀγαθότητα ἢ προχώρηση τοῦ Θεοῦ στὰ πολυπληθῆ εἶδη τῆς δημιουργίας τῆς ἀόρατης καὶ τῆς ὀρατῆς. Καὶ εἶναι κοινὲς οἱ δημιουργικὲς ἀγαθότητες καὶ πρόνοιες τῆς τρισυπόστατης καὶ διακεκριμένης ἐνάδας. Γιατὶ ἡ παμβασιλίσσα Τριάδα μετέχεται ἀπὸ αὐτοὺς πὺ ἔχουν τὴ δύναμη γι' αὐτὸ χωρὶς νὰ κρατιέται (ἄσχετα) καὶ χωρὶς νὰ μετέχεται ἀπὸ αὐτοὺς (ἀμέθεκτα). Κάθε μιὰ διατύπωση ἀπὸ αὐτὲς (καὶ κάθε ἐπίρρημα) σημαίνει τὸ ἴδιο. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ μετέχεται χωρὶς νὰ κρατιέται καὶ χωρὶς νὰ κατέχεται στὸν τόπο πὺ τὸν μετέχει κανεὶς, οὔτε μετέχεται αἰσθητὰ, ἀλλὰ ἀκέραιος ἀπὸ τὸ κάθε τι καὶ διακρινόμενος ἀπὸ ὅλα. Ὅπως ὅταν ἀκουστεῖ μιὰ δυνατὴ φωνὴ τὴν ἀκοῦν (τὴ μετέχουν) ὅλοι οἱ παρόντες ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμή του ὁ καθένας, καὶ ὁ ἄνδρας καὶ τὸ νήπιον καὶ τὰ ἄλογα, ἄλλ' ἄλλοι τὴ μετέχουν πῶς ἔντονα κι ἄλλοι πῶς ἀδύνατα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀκουστικὴ τους ἰκανότητα, καὶ ἔτσι εἶναι ἡ φωνὴ μεθεκτὴ, ἔμεινε ὁμοῦς καθεαυτὴ ἀμέθεκτη.

Ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων: Ἡ θεότητα κατὰ τὴν οὐσία τῆς δὲν μετέχεται οὔτε νοεῖται. Μεθεκτὴ εἶναι κατὰ τὸ ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀπὸ αὐτὴν συγκρατοῦνται στὸ εἶναι.

Ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων: Λέει μὲ παράδειγμα πῶς μετέχεται, χωρὶς ὡστόσο νὰ μετέχεται ὁ Θεός.

§ 6. Οὐκ ἔστιν ἡ σφραγίς: Ἀντίθεση καὶ λύση ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς σφραγίδας.

Ἀπομόργματα: Ἀπομόργματα ἐνταῦθα τὰ ἐκτυπώματα λέγει.

Καὶ μήτε ἀντίτυπα: Ὡς λίθοι καὶ ξύλα, ἢ πάλιν τὰ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ὧν οὐδὲν ἐπιδέχεται τὴν ἐκ δακτυλίου σφραγίδα.

5 *Διακέκριται δέ: Σημείωσαι, ὅτι διακέκριται τῆς ἀγίας Τριάδος ἢ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς.*

Τὸ καθ' ἡμᾶς: Ἐνταῦθα περὶ τῆς οἰκονομίας πάλιν διαλαβών, τῷ Θεῷ Λόγῳ ταύτην προσάπτει, μήτε Πατρός, μήτε τοῦ Πνεύματος ἐπικοινωνησάντων, πλὴν κατὰ βουλήν μόνην. Σημείωσαι δὲ τὴν ἀκριβῆ τῆς οἰκονομίας διήγησιν, ὅτι οὐσιώθη ὁ ὑπερούσιος Θεὸς Λόγος ἀναλλοιώτως, ἐπεὶ μεμένηκε Θεός, καὶ οὐσιώθη καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς, τουτέστι, σῶμα καὶ ψυχὴν λογικὴν κατὰ ἀλήθειαν ἐσχηκῶς, καὶ ὅτι Θεὸς Λόγος ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν ὁ παθών, δηλονότι σαρκί, καὶ ὅτι ἀνθρωπικὴ αὐ-

10 *τοῦ ἐστὶ θεουργία πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, καὶ ὅτι οὐκ ἐκοινώνησεν εἰς ταῦτα Πατὴρ, οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ τῇ εὐδοκίᾳ καὶ βουλήσει τῆς σαρκώσεως καὶ εἰς τὸ συνεργάζεσθαι τῷ Υἱῷ Θεῷ τὰς θεοσημείας. Σημείωσαι δὲ ταῦτα μάλιστα κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Ἀκεφάλων καὶ Φαντασιαστῶν.*

20 *Διακέκριται: Τοῦτ' ἐστὶ κεχωρῆσθαι τοῦ τριαδικοῦ καὶ θεολογικοῦ Λόγου τὸ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς σαρκωθῆναι, τοῦτ' ἐστὶν ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ Λόγος, καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεωρίας ἐστὶν ἔκκριτα. Ἀδιατήρητά φησι καὶ ἐξαι-*

25 *ρητα, τοῦτ' ἐστὶν καθαρὰ καὶ ἀδιάβλητα τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ φύσεως, ἅτινά ἐστι τόκος, νηπιότης, αὔξησις, δίψα, κόπος, λύπη, δάκρυον, πτύελος, αἷμα, τρῆσις, φθορά, ρύσις, ἐκούσιος νέκρωσις, ἀφθεγξία, ἀκινήσις, καὶ τὰ ὅμοια. Τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα τρόπον ἢ λόγον κεκοινώνηκεν,*

30 *εἰ μὴ τις φαίη κατ' εὐδοκίαν τε καὶ βούλησιν.*

Ἀπομόργματα: Ἀπομόργματα λέει ἐδῶ τὰ ἐκτυπώματα (τὰ ἀποτυπώματα).

Καὶ μήτε ἀντίτυπα: Ὅπως εἶναι οἱ πέτρες καὶ τὰ ξύλα, ἢ πάλι ὅσα ἔχουν ὑγρὴ φύση πού δὲν ἀποδέχονται τὸ ἀποτύπωμα τῆς σφραγίδας.

Διακέκριται δέ: Σημείωσε, ὅτι διακρίνεται ὀλικά καὶ πραγματικά ἀπὸ τὴν ἀγία Τριάδα ἢ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου.

Τὸ καθ' ἡμᾶς: Ἐδῶ κάνοντας πάλι λόγο γιὰ τὴν οἰκονομία τὴν ἀποδίδει στὸν Θεὸ Λόγο, χωρὶς νὰ συμμετεῖχαν οὔτε ὁ Πατέρας οὔτε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, παρὰ μονάχα μὲ τὴ βούληση. Σημείωσε ἐπίσης τὴν ἀκριβὴ ἔκθεση τῆς οἰκονομίας, ὅτι ὁ ὑπερούσιος Θεὸς Λόγος ἔλαβε χωρὶς μεταβολὴ οὐσία, ἐπειδὴ ἔμεινε Θεός, καὶ ἔλαβε οὐσία σύμφωνα μὲ ἐμᾶς καὶ ἀπὸ ἐμᾶς ὀλικά, δηλαδὴ ἔλαβε πραγματικὰ σῶμα καὶ λογικὴ ψυχὴ, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος εἶναι αὐτὸς πού ἔπαθε ἀληθινά, δηλαδὴ στὴ σάρκα. Ἐπίσης ὅτι εἶναι ἀνθρώπινη ἐκδήλωση Θεοῦ ὅλα ὅσα ἀποτελοῦν τὴν οἰκονομία, κι ὅτι σ' αὐτὰ δὲν ἔλαβαν μέρος ὁ Πατέρας οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, παρὰ μονάχα μὲ τὴ συγκατάθεση καὶ τὴ βούληση στὴ σάρκωση καὶ μὲ τὴ συνεργασία μὲ τὸν Υἱὸ Θεὸ στίς θεοσημεῖες. Σημείωσε ὅτι αὐτὰ στρέφονται κυρίως κατὰ τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Ἀκεφάλων καὶ τῶν Φαντασιαστῶν.

Διακέκριται: Σημαίνει ὅτι ἔχει χωρισθεῖ ἀπὸ τὸν τριαδικὸ θεολογικὸ λόγο ἢ σύμφωνη μὲ ἐμᾶς ἀπὸ ἐμᾶς ὀλικὴ καὶ ἀληθινὴ σάρκωση, δηλαδὴ ὁ λόγος γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ τὴ σάρκωση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ νὰ ἐνεργήσει καὶ νὰ πάθει ὅσα εἶναι ἴδια τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς του. Ἀδιατήρητα λέει κι ἐξαίρετα, δηλαδὴ καθαρὰ καὶ ἀδιάβλητα, τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρώπινης φύσης του, πού εἶναι ἡ γέννηση, ἡ νηπιότητα, ἡ αὔξηση, ἡ δίψα, ὁ κόπος, ἡ λύπη, τὸ δάκρυ, τὸ σάλιο, τὸ αἷμα, τὸ τρύπημα τῆς πλευρᾶς, ἡ φθορά, ἡ ἔκκριση, ὁ ἐθελούσιος θάνατος, ἡ ἀδυναμία ὁμιλίας, κίνησης καὶ τὰ ὅμοια. Αὐτὰ βέβαια μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι κοινὰ στὸν Πατέρα καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐκτὸς ἂν πεῖ κανένας ὅτι συναινοῦσαν καὶ τὰ ἠθελαν.

Γεγονῶς ὁ ἀναλλοίωτος: Πῶς λέγει τὸν Λόγον παθεῖν, ὡς καὶ τό, «αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν» περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, ἐξεθέμεθα.

§ 7. Τοῖς δὲ ὡς μυστικοῖς: Κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνυπάρ-
5 χουσαν ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ τῷ ποτηρίῳ.

Ἵπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν: Τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων τὴν διάνοιαν μὲν ἀναπτύσσει ὁ ἱερὸς νοῦς, ἤγουν ἐρμηνεύει, ὁ τοῖς θείοις διόλου ἐνασχολούμενος, καὶ τοῖς γηϊνῶν καὶ ἐμπαθέσιν ἀνεπιθολώτως μένων, αὐτοῖς δὲ τοῖς θείοις οὐκ ἄλλως ἐπιβάλλει, ἢ κατὰ ἀπόπαυσιν πάσης κινήσεως νοητικῆς τῶν ὄντων·
10 τοῦτο· γὰρ δηλοῖ τὸ ὑπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν εἰπεῖν, τουτέστιν ὅταν τῷ ἀκαταλήπτῳ τοῦ Θεοῦ πάντοθεν περισχεθῆ, τότε καταλαμβάνει τὸ ζητούμενον.

Ταῖς μετοχαῖς μόναις: Προσυπακουστέον ὀνόματα. Μετο-
15 χὰς δὲ φησιν, ὧν μετέχομεν τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παροχήν.

Κρυφίότητα: Ὅτι καὶ τὸ Θεοῦ ὄνομα οὐ δηλοῖ οὐσίαν, οὐδὲ τί ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' εὐεργεσίαν τινὰ εἰς ἡμᾶς· καὶ ὅτι ἐκ τῶν μετοχῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρουμένων ἡμῖν, καὶ τὰς περὶ Θεοῦ ὀνομασίας ποιούμεθα, τὸ δὲ τί ἐστὶν ὁ Θεός, πᾶσιν
20 ἐστὶν ἀνεπινόητον· καὶ γὰρ ἡ θεία ὑπαρξίς, οὕτως ἀξίως ποσῶς ὑμνηθήσεται, ὅτε πάσης ἐνεργείας, καὶ τῆς δραστηκωτάτης, νοερᾶς δὲ, πάντως ὑφ' ἡμῶν ἀπολυθεῖσα, δέξεται ἡμᾶς διὰ σιγῆς ἀγίας, ἐπιβάλλοντας ταῖς ἐκεῖθεν ἐκφοιτώσαις δωρεαῖς· θελήματι γὰρ τὰ ὄντα παράγει, σπάντων ἡμῶν βεβαίως ἐν τῇ τοῦ
25 ἡμετέρου νοῦ ἀδιακρισίᾳ, ἣν ἐκάλεσε πρὸ μικροῦ ἔγνωσιν ἐν ἀγνωσίᾳ'.

Πάλιν, ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία: Σημείωσαι τὰ σεβάσματα καὶ φρικτὰ ἐπὶ τῆς ἀχράντου Τριάδος ὀνόματα, ὅτι πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλαστοὶ εἰσι τῆς θεο-

Γεγονῶς ὁ ἀναλλοίωτος: Ἔχομε ἐκθέσει πῶς λέει ὅτι ἔπαθε ὁ Λόγος, καθὼς καὶ τῆ φράση «τὰ χέρια μας ψηλάφησαν γιὰ τὸ Λόγο τῆς ζωῆς»¹¹.

§ 7. Τοῖς δὲ ὡς μυστικοῖς: Σύμφωνα μὲ τῆ δύναμη ποὺ ὑπάρχει στὸν ἄρτο καὶ τὸ ποτήριον.

Ἵπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν: Τὸ νόημα ὅσων λέγονται γιὰ τὸν Θεὸ τὸ ἀναπτύσσει ὁ ἱερός νοῦς, δηλαδὴ τὸ ἐρμηνεύει ὁποῖος ἀσχολεῖται ἐξ ὀλοκλήρου μὲ τὰ θεῖα καὶ μένει ἀθόλωτος ἀπὸ τὰ γήινα καὶ γεμάτα πάθη. Καὶ αὐτὰ πάλι τὰ θεῖα δὲν τὰ κατανοεῖ ἀλλιῶς, παρὰ σταματώντας κάθε λειτουργία διανοητική. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει ὁ λόγος του «πάνω ἀπὸ νοερὴ ἐνέργεια», δηλαδὴ ὅταν περικυκλωθεῖ ὀλόγυρα ἀπὸ τὴν ἀκαταληψία τοῦ Θεοῦ, τότε συλλαμβάνει αὐτὸ ποὺ ζητᾶ.

Ταῖς μετοχαῖς μόναις: Πρέπει νὰ ἐννοήσομε μαζί τῆ λέξη 'ὀνόματα'. Μετοχὴ ἐννοεῖ τὴν παροχὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ὅλων ἐκείνων ποὺ μετέχομε.

Κρυφίότητα: Καὶ τὸ ὄνομα 'Θεός' δὲν δηλώνει οὐσία οὔτε τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ κάποια εὐεργεσία σ' ἐμᾶς, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴς μετοχῆς ποὺ μᾶς δωρίζει ὁ Θεός δημιουργοῦμε καὶ τὴς ὀνομασίης τὴς σχετικῆς μὲ τὸν Θεό, τί εἶναι ὅμως ὁ Θεός, αὐτὸ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συλλάβει. Γιατὶ ἡ θεῖα ὑπαρξὴ ἔτσι κάπως ἐπάξια θὰ ὑμνηθεῖ, ὅταν, ἐλευθερωμένη ἐκ μέρους μας ἀπὸ κάθε ἐνέργεια καὶ τῆ δραστικότερη ποὺ εἶναι ἡ νοερή, θὰ μᾶς δεχθεῖ μὲ ἅγια σιγὴ νὰ προσεγγίζομε τὴς δωρεῆς ποὺ πηγάζουν ἀπὸ αὐτήν. Γιατὶ μὲ θέλημά του δημιουργεῖ τὰ ὄντα, ἂν σταθοῦμε ἐμεῖς βεβαιότερα στὸ ἀδιάσπαστο καὶ ἀδιαχώριστο τοῦ νοῦ μας, ποὺ λίγο πιὸ πάνω τὴν εἶπε γνώση ἀπὸ ἀγνωσία.

Πάλιν ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία: Σημείωσε τὰ σεβαστὰ καὶ φρικτὰ ὀνόματα γιὰ τὴν ἄχραντη Τριάδα: ὁ Πατέρας εἶναι πηγαία θεότητα, ἐνῶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι βλαστοὶ τῆς θεο-

11. Α' Ἰω. 1,1.

γόνου θεότητος, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, θεόφυτοι, καὶ ἄνθη, καὶ
 φῶτα ὑπερούσια. Μᾶλλον δὲ βλαστοὺς φησιν εἰρῆσθαι ἐν τῇ
 Γραφῇ ἀπὸ τῆς τῶν ἐλαιῶν ὄπτασίας Ζαχαρίου τοῦ ἐνδεκάτου
 τῶν προφητῶν· δύο γὰρ κλάδους τῆς ἐλαίας φασὶν οἱ Ἑβδομή-
 5 κοντα, οἱ δὲ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ στάχνας καὶ βλαστοὺς· φῶτα δέ,
 ἐν οἷς εἴρηται, «Πατὴρ τῶν φώτων» καὶ «Φῶς ἐκ φωτός».
 Πατριὰν δὲ λέγει τὴν οἰονεὶ πατρότητα. Ἐπιφέρει γοῦν υἰότης·
 καὶ γοῦν φησιν ὁ Ἀπόστολος· «ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ
 καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται»· τὸ γὰρ εἶναί τε πατέρα καὶ υἱοῦς ὀνο-
 10 μάζεσθαι ἄνωθεν ἔρρευσεν, ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν φύσει τοῦ Υἱοῦ
 ὄντος, Πατρὸς δὲ πάντων δημιουργικῶς καὶ διδασκαλικῶς·
 ὄθεν καὶ ἀσώματοι καὶ νοητοὶ θεῶν πατέρες καὶ υἱοὶ διδασκα-
 λικῶς καὶ ὑπερκειμένως ἐν ἀγγέλοις καὶ δικαίοις, ὡς καὶ ὁ
 Ἀπόστολος δηλοῖ, πάντων τῶν πατέρων ἄρχοντος τοῦ κυρίως
 15 Πατρὸς, ἅτε καὶ τὴν τοιαύτην μέθεξιν δόντος, καὶ πάντων τῶν
 υἱῶν ἄρχοντος τοῦ Υἱοῦ, ἅτε καὶ αὐτοῦ μεθεκτοῦ ἐν τούτῳ γι-
 νομένου, ὡς αὐτός φησιν· «ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀν-
 θρώποις»· ὅτι καλεῖται Πατὴρ ὁ αὐτὸν ἔχων Υἱόν, τὸν ταῦτα
 εἰπόντα.

20 § 8. Τοῖς αἰτιατοῖς: Αἰτιατά ἐστὶ πάντα τὰ παραχθέντα εἰς
 κτίσιν, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, αἷτια δὲ τὰ ὑπερόντα, του-
 τέστιν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος. Πρόδηλον οὖν
 ὅτι οὐδεμία ἐμφέρεια τούτων πρὸς ἄλληλα, αἰτίων φησὶ καὶ αἰ-
 τιατῶν. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ 'ἐνδεχομένης'· οὐ γὰρ ἀπάσας.

25 Καὶ ζῆν εἴ τις φαίη: Ὅτι περισσῶς καὶ οὐσιωδῶς προσέ-
 νεστι τὰ τῶν αἰτιατῶν τοῖς αἰτίοις. Ὡστε οὐ καλῶς λέγομεν
 ζῆν καὶ φωτίζεσθαι τὸ θεῖον· τοῦτο γὰρ τοῦ ζῆν ἡμᾶς καὶ φωτί-

γόνου θεότητας, δηλαδή τοῦ Πατέρα, θεοβλάστητοι καὶ ἄνθη καὶ φῶτα ὑπερούσια. Καὶ μᾶλλον λέει ὅτι ὀνομάστηκαν βλαστοὶ ἀπὸ τὶς ἐλιές τῆς ὀπτασίας τοῦ Ζαχαρία τοῦ ἐνδέκατου ἀπὸ τοὺς προφῆτες· οἱ ἐβδομήκοντα λένε δύο κλαδιὰ τῆς ἐλιάς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευτὲς χρησιμοποιοῦν τὰ ὀνόματα στάχυα καὶ βλαστούς. Φῶτα λέγονται ἀπὸ αὐτὰ πού εἰπώθηκαν, «τοῦ Πατέρα τῶν φώτων» καὶ «φῶς ἐκ φωτός». Πατριὰ λέει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν πατρότητα (τὴν ιδιότητα τοῦ Πατέρα). Προϋποθέτει λοιπὸν τὸ 'υἰότης' (ιδιότητα τοῦ Υἱοῦ)· καὶ πράγματι λέει ὁ Ἀπόστολος· «ἀπὸ τὸν ὅποιον κάθε πατριὰ ὀνομάζεται καὶ στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ»¹². Τὸ νὰ ὑπάρχουν πατέρες καὶ νὰ ὀνομάζονται υἱοί, προῆλθε ἀπὸ ἄνω, ἀπὸ ἐκεῖνον πού εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ, καὶ Πατέρα ὄλων ἐπειδὴ τοὺς δημιούργησε καὶ τοὺς δίδαξε. Γι' αὐτὸ εἶναι κι ἀσώματοι καὶ νοητοὶ πατέρες θεῶν καὶ υἱοὶ μὲ τὴ διδασκαλία καὶ ὑπερβατὰ στοὺς ἀγγέλους καὶ στοὺς δίκαιους, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὄλων τῶν πατέρων ἀρχηγὸς εἶναι ὁ καθευτὸ Πατέρας, ἐπειδὴ ἔδωσε καὶ τὴ μετοχὴ τὴν πατρότητα, καὶ ὄλων τῶν υἱῶν ἀρχηγὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ κι αὐτὸς μετεῖχε τὴν υἰότητα, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, «φανέρωσα τὸ ὄνομά σου στοὺς ἀνθρώπους»¹³· γιατί καλεῖται Πατέρας πού ἔχει Υἱὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο πού εἶπε αὐτὸ τὸ λόγο.

Τοῖς αἰτιατοῖς: Αἰτιατὰ εἶναι ὅλα ὅσα ἦρθαν στὴ δημιουργία εἴτε στὸν οὐρανὸ εἴτε στὴ γῆ. Αἷτια εἶναι τὰ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα, δηλαδή οἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδας. Εἶναι ὀλοφάνερο λοιπὸν ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιά ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν δύο, τῶν αἰτίων, λέει, καὶ τῶν αἰτιατῶν. Σωστὰ πρόσθεσε τὸ 'ἐνδεχόμενες', γιατί δὲν εἶναι ὅλες.

Καὶ ζῆν εἶ τις φαίη: Λέει ὅτι περισσὰ καὶ κατ' οὐσίαν προσενυπάρχουν τὰ αἰτιατὰ μέσα στὰ αἷτια. Ἐπομένως δὲν λέμε σωστὰ ὅτι τὸ Θεῖο ζεῖ καὶ φωτίζεται· γιατί τὸ Θεῖο εἶναι γιὰ

12. Ἐφ. 3,15.

13. Ἰω. 17,6.

ζεσθαι αἴτιον· οὐσιωδῶς οὖν προσένεστι τῷ θείῳ, ἅπερ ἡμῖν
κατὰ χάριν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ 'κατὰ μέθεξιν'· λέγει γὰρ ὁ
'Απόστολος· «χάριτί ἐστε σεσωσμένοι»· καὶ ἡμεῖς μὲν σεσω-
σμένοι λεγόμεθα, αὐτὸς δὲ ἡμῶν Σωτὴρ ἐστι. Καὶ πάλιν· «ἀπὸ
5 γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν».

§ 9. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας: "Ὅτι θεολογίαν καλεῖ
τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ὅτι καθ' ἡμᾶς θεοπλασίαν
φησὶ τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ σάρκωσιν. Ταῦτα κατὰ Νεστορια-
νῶν μάλιστα, τὸ ἀνδρικῶς αὐτὸν οὐσιωθῆναι λέγειν· ὄρα δὲ ὅτι
10 ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων φησὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
διαπλασθῆναι. Σημεῖωσαι δέ, πῶς φησι, πρεσβυτάτους ἀγγέ-
λους εἶναι τινὰς, καὶ πρῶτον αὐτῶν τινὰ εἶναι. Λέγει δὲ πρε-
σβυτέρους ἀγγέλους ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· καὶ
ἐπτὰ εἶναι τοὺς πρώτους ἐν τῷ Τωβία ἀνέγνωμεν, καὶ παρὰ
15 Κλήμεντι βιβλίῳ ε' τῶν Ὑποτυπώσεων. Πρεσβυτάτους δὲ ἀγ-
γέλους εἶωθε καλεῖν, τὰς ἀνωτάτω τρεῖς τάξεις, θρόνους, σερα-
φίμ, χερουβίμ, ὡς δηλοῖ ἐν τῷ Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας
λόγῳ πολλάκις· φησὶ δὲ ἐνταῦθα, μήτε τῷ πρωτίστῳ τῶν ἀγ-
γέλων ἐφικτὸν εἶναι τὸν τρόπον τῆς ἐνανθρωπήσεως.

20 Καὶ τῷ κλεινῷ: Ἐνδόξῳ.

Καθηγεμόνι: Καθηγεμόνα οἰκεῖον, τὸν ἄγιον Ἰερόθεον αἰ-
νίττεται, ὡς εὐθὺς δηλοῖ· μετὰ γὰρ τὸν Παῦλον ἐκ τούτου ὠφε-
λήθη· λέγει δὲ ὅτι ἴσως παθὼν τὰ θεῖα ἐκεῖνος, οὕτως ἐνεπνεύ-
σθη· τί δὲ ἐστὶν οὐ μόνον μαθῶν, ἀλλὰ καὶ παθῶν, εἴρηται μὲν
25 οὖν καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· «ἔμαθε γὰρ ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν
ὑπακοήν». Ὁ γὰρ παθὼν πείρα λαμβάνει τὸ διδασκόμενον,

μὰς αἴτιο τοῦ νὰ ζοῦμε καὶ νὰ φωτιζόμαστε. Ἐνυπάρχουν λοιπὸν στὸ Θεῖο κατ' οὐσίαν ὅσα σ' ἐμᾶς κατὰ χάρη· καθόσον αὐτὸ σημαίνει τὸ 'κατὰ μέθεξιν'. Γιατὶ ὁ Ἀπόστολος λέει, «ἔχετε σωθεῖ κατὰ χάρη»¹⁴, καὶ ἐμεῖς λεγόμαστε σωσμένοι, ἐνῶ ἐκεῖνος Σωτήρας μας. Καὶ ἄλλου· «ἐμεῖς ὅλοι ἔχομε λάβει ἀπὸ τὸ πλεόνασμα ποὺ τὸν γεμίζει»¹⁵.

§ 9. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας: Θεολογία καλεῖ ὅσα ἀφοροῦν τὴν ἐνανθρώπηση, καὶ θεοπλαστία σύμφωνα μ' ἐμᾶς καλεῖ τὴ σάρκωση τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Αὐτὰ λέγονται κυρίως κατὰ τῶν Νεστοριανῶν, ὅτι ἔλαβε τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Πρόσεχε ποὺ λέει ὅτι ἀπὸ αἵματα παρθενικὰ διαπλάστηκε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Σημείωσε ἐπίσης πῶς λέει ὅτι ὑπάρχουν μερικοὶ ἄγγελοι ποὺ ἔχουν τὰ πρεσβεῖα καὶ ὅτι εἶναι κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς πρῶτος. Γιὰ τοὺς ἀγγέλους ποὺ ἔχουν τὰ πρεσβεῖα μιλάει ὁ ἅγιος Ἰωάννης στὴν Ἀποκάλυψή του· διαβάσαμε καὶ στὸν Τωβία, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄγγελοι εἶναι ἑπτὰ, καθὼς καὶ στὸ πέμπτο βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων τοῦ Κλήμεντα. Πρεσβυτέρους ἀγγέλους συνήθως καλεῖ τὶς τρεῖς ἀνώτατες τάξεις, τοὺς θρόνους, τὰ σεραφίμ καὶ τὰ χερουβίμ, ὅπως λέει συχνὰ στὸ ἔργο του Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας. Λέει λοιπὸν ἐδῶ πῶς οὔτε ὁ πρῶτος πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρώπησης.

Καὶ τῷ κλεινῷ: Δηλαδή στὸν ἑνδοξο.

Καθηγεμόνι: Ὡς δικό του καθηγεμόνα ὑπαινίσσεται τὸν ἅγιο Ἰερόθεο, ὅπως δηλώνει ἀμέσως. Γιατὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Παῦλο ὠφελήθηκε ἀπὸ αὐτόν. Καὶ λέει ὅτι, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἔπαθε ἐξίσου μ' ἐκεῖνον, ἐμπιστεύθηκε ὁμοῖα. Τί σημαίνει τὸ ὄχι μόνο ἔμαθε, ἀλλὰ καὶ ἔπαθε, ἔχει εἰπωθεῖ καὶ στὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή· γιατί «ἔμαθε τὴν ὑπακοή ἀπὸ τὰ ὅσα ἔπαθε»¹⁶. Ἐκεῖνος δηλαδή ποὺ παθαίνει παίρνει τὸ δίδαγμα μὲ τὴν

15. Ἰω. 1,16.

16. Ἐβρ. 5,8.

οἷον ὁ τυπτόμενος, μᾶλλον τοῦ μόνον ἀκούσαντος· οὐ μὴν καὶ τυπτηθέντος ποτέ, τίς ὁ τοιοῦτος πόνος γινώσκει, καὶ μᾶλλον ἂν παραστήσειεν, ὁποῖόν ἐστι τὸ ἄλγος· οὕτω καὶ ὁ δι' ἀποκαλύψεως μνούμενος, θειότερον ἐρμηνεύσει τὰ θεῖα. Τὸ δὲ παθεῖν
 5 τὰ θεῖα τοιοῦτόν ἐστιν· εἴρηται τῷ Ἀποστόλῳ, «συνταφῶμεν τῷ Χριστῷ, ἵνα καὶ συναναστῶμεν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύσωμεν», ὁ δὲ σταυρῶν ἑαυτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, αὐτὸς τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι περιφέρει· εἰκότως οὖν καὶ συμβασιλεύει τῷ Χριστῷ καὶ τὰ θεῖα αὐτοῦ θαρρεῖται
 10 μυστήρια, ὅταν καὶ ὁ ἅγιος Ἰερόθεος λέγεται μὴ μόνον μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ παθεῖν τὰ θεῖα· καὶ ὁ δι' ἀποκαλύψεως τὰ θεῖα μνούμενος, ἐξίσταται ἑαυτοῦ, καὶ καλῶς λέγεται παθεῖν τὸ ἐπωφελές τοῦτο πάθος, ἵνα Θεοῦ γένηται καταγώγιον. Ἄλλως. Παθεῖν αὐτὸν ἔφη τὰ θεῖα, ὡς οὐ διδακτῶς διὰ λόγου τὴν περὶ
 15 τούτων δέξασθαι μύησιν λέγων, ἀλλὰ τῇ θείᾳ ἐκλάμπει ἐντυπωθῆναι, καὶ οἷον ἐνσημανθῆναι τῇ διανοίᾳ τὴν γνῶσιν τῶν ὑπὲρ φύσιν, καὶ τὴν τοιαύτην τῶν θειοτέρων μύησιν συμπάθειαν ἐκάλεσεν, ἧγουν συνδιάθεσιν.

§ 10. Ἡ πάντων αἰτία: Τὰ θεῖα ταῦτα παρίστησι ρήματα,
 20 πῶς καὶ ὁ Υἱὸς «τὰ πάντα ἐν πᾶσι», καὶ «κεφαλὴ πάντων» κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ φησιν, ὅτι πάντων ἐστὶ πλήρωμα καὶ συνοχεύς, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν δημιουργημάτων συσφίγγων, τουτέστι τὰ μέρη τῷ παντί, ὡς τὸ πᾶν ὦν· ὡς τοῦ παντός οὖν συναγωγεύς, καὶ μέρος εἰκότως, ἐπειδὴ καὶ πᾶν μέρος τοῦ παν-
 25 τός ἐστι μέρος, καὶ οὔτε πᾶν, οὔτε μέρος, ὡς μηδὲν ὦν ἐξ αὐ-

πείρα, ὅπως αὐτὸς ποὺ δέχεται χτυπήματα μαθαίνει καλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἀκούει μονάχα. Κι αὐτὸς ποὺ δέχθηκε τὰ χτυπήματα κάποτε, γνωρίζει τί εἶναι αὐτὸς ὁ πόνος καὶ θὰ τὸν παραστήσει καλύτερα. Ἔτσι κι ὅποιος διδάσκεται μὲ ἀποκάλυψη, θὰ ἐρμηνεύσει τὰ θεῖα θεϊκότερα. Τὸ νὰ πάθει κανεὶς τὰ θεῖα ἔχει κάπως ἔτσι. Ἔχει πεῖ ὁ Ἀπόστολος, «ἄς ταφοῦμε μαζί μὲ τὸν Χριστό, ὥστε καὶ νὰ συναναστηθοῦμε μαζί του καὶ νὰ συμβασιλέψουμε»¹⁷. Κι ὅποιος σταυρώνει τὸν ἑαυτό του καὶ τὴ σάρκα του, αὐτὸς περιφέρει στὸ σῶμα του τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως δικαιολογημένα βασιλεύει μαζί μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τολμᾷ ν' ἀντικρῦσει τὰ θεῖα μυστήριά του, ὅταν κι ὁ θεϊκὸς Ἱερόθεος λέγεται ὅτι ὄχι μόνο ἔμαθε, ἀλλὰ ἔπαθε (ἐβίωσε) τὰ θεῖα. Κι ὅποιος διδάσκεται τὰ θεῖα μυστήρια μὲ ἀποκάλυψη, ζεῖ μιὰ ἔκσταση ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ ὀρθὰ λέγεται ὅτι ἔπαθε αὐτὸ τὸ ὠφέλιμο πάθος (βίωση), γιὰ νὰ γίνῃ κατοικία τοῦ Θεοῦ. Ἄλλη ἐξήγηση. Εἶπε ὅτι αὐτὸς ἔπαθε (βίωσε) τὰ θεῖα, ἐπειδὴ δὲν δέχθηκε μὲ διδασκαλία λόγων τὴ μύησή του σχετικὰ μὲ αὐτά, ἀλλὰ τοῦ ἐντυπώθηκαν μὲ θεῖο φωτισμὸ καὶ σφραγίστηκε κατὰ κάποιο τρόπο στὴ διάνοιά του ἡ γνώση τῶν ὑπερφυσικῶν πραγμάτων, κι αὐτὴ τὴ μυητικὴ διδασκαλία τῶν θείων τὴν κάλεσε συμ-πάθεια, δηλαδὴ συν-διάθεση.

§ 10. Ἡ πάντων αἰτία: Τὰ λόγια αὐτὰ παριστάνουν τὰ θεῖα, πῶς καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα καὶ τῶν ὄλων κεφαλῇ, κατὰ τὸν Ἀπόστολο¹⁸. Καὶ λέει ὅτι εἶναι τὸ πλήρωμα ὄλων κι αὐτὸς ποὺ συγκρατεῖ ὅλα, συσφίγγοντας τὴν ἀλληλουχία τῶν δημιουργημάτων, συσφίγγοντας δηλαδὴ τὰ μέρη μὲ τὸ σύνολο, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι τὸ σύνολο. Ὡς αὐτὸς λοιπὸν ποὺ συνάγει τὸ σύνολο, εἶναι φυσικὰ καὶ μέρος, ἐπειδὴ καὶ κάθε μέρος εἶναι μέρος τοῦ παντός, ἀλλὰ καὶ οὔτε πᾶν, οὔτε μέρος, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλ' εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ κάθε

17. Ἐπιστολὲς Παύλου πολλαχοῦ.

18. Κολ. 2,10.

τῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν· μέρη δὲ ὄλου τοῦ κόσμου εἰσὶ τὰ κατ' εἶδος ὁρώμενα, ἀήρ, γῆ, φυτά, καὶ τὰ λοιπά· καὶ ἔστι μὲν οἷά τις τελεία λεγομένη ἢ αὐτοῦ θεότης, ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, ὡς παρὰ Ματθαίῳ· «τέλειοι γίνεσθαι, ὅτι ἐγὼ τέ-
 5 λειός εἰμι»· πρὸς δὲ ἀγγέλους τοὺς τελείους οὐ τέλειος, ἀλλ' ὑπερτέλειός ἐστι· καὶ τελετάρχης ὁ Υἱός, ὡς ἄρχων πάσης τελειότητος, ἐπειδὴ καὶ προτέλειος. Οὕτω καὶ εἶδος λέγεται ἐν τοῖς ἀνειδέοις καὶ ἀσωμάτοις, ὡς ἀπάσης τῆς εἰδοποιίας δημιουργός, καὶ ἀρχὴ παντὸς εἶδους· πρὸς δὲ ταῦτα τὰ εἶδη ἀνεί-
 10 δεος καὶ ὑπὲρ εἶδος, ἐπειδὴ δεύτερα αὐτοῦ καὶ τὰ εἶδη καὶ αἰδέαι.

Ἀφορίζουσα: Ἀντὶ τοῦ διακρίνουσα καὶ πρὸς τὸ ἀσύγχυτον διασώζουσα.

Καὶ μέτρον ἐστί· Μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ
 15 τὰ πάντα πεπέρασται, καὶ αἰὼν μάλιστα δικαίως ἂν λέγοιτο· εἰ γὰρ αἰὼν λέγεται, οἶονεὶ ἀεὶ ὢν, αὐτός ἐστιν ὁ ἀεὶ ὢν· εἴρηται γάρ, «Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι»· καὶ πάλιν· «ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἄστρον, καὶ τὸν οὐρανὸν μετρῶν σπιθαμῆ, καὶ τὴν γῆν δρακί». Ποιητῆς δὲ αἰώνων, ἅτε τῶν ἀγ-
 20 γέλων ποιητῆς ὢν· ἀθάνατοι γὰρ οὗτοι, καὶ ἡ ἀθανασία, παράτασις, ἀειζωΐα, αἰὼν, ἀλλ' οὐ χρόνος, ἀτελεύτητος καὶ ἀεὶ ἐσόμενος, λέγεται· οὐ κατὰ τοῦτο οὖν λέγεται αἰὼν, κατὰ τὸν χρόνον τὸν τέλος ἔχοντα, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀεὶ ὢν, εἰς αἰῶνας τέλος οὐκ ἔχοντα.

25 Πλήρης ἐν τοῖς ἐνδεέσιν: Ὅπερ εἶπεν ἄνω, ἀτελῆς δὲ ἐν τοῖς τελείοις, ὧδέ φησιν ὑπερπλήρης ἐν τοῖς πλήρεσι· καὶ τὸ ἀτελῆς οὖν οὕτως ὀφείλεις νοεῖν, ὑπερτέλεια ἐν τοῖς τελείοις.

ουσία. Μέρη τοῦ κόσμου ὅλου εἶναι τὰ διάφορα εἶδη ποῦ βλέπομε, ὅπως ὁ ἀέρας, ἡ γῆ, τὰ φυτὰ κ.τ.λ. Καὶ εἶναι τέλεια, ὅπως λέγεται, ἡ θεότητά του σὲ σχέση με ἐμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, ὅπως λέγεται στὸ Ματθαῖο· «γίνετε τέλειοι, γιατί κι ἐγὼ εἶμαι τέλειος»¹⁹. Σὲ σχέση με τοὺς ἀγγέλους τοὺς τέλειους δὲν εἶναι πᾶ τέλειος, ἀλλὰ ὑπερτέλειος. Εἶναι καὶ τελετάρχης ὁ Υἱός, ἐπειδὴ εἶναι ἀρχὴ κάθε τελειότητος, ἀφοῦ εἶναι καὶ ὑπερτέλειος. Γι' αὐτὸ λέγεται καὶ εἶδος ἀνάμεσα στὰ ἀνείδεα καὶ ἀσώματα, ἐπειδὴ εἶναι ὁ δημιουργὸς ὅλης τῆς ποικιλίας τῶν εἰδῶν καὶ ἀρχὴ κάθε εἶδους. Ἐναντι αὐτῶν τῶν εἰδῶν αὐτὸς εἶναι ἀνείδεος καὶ πάνω ἀπὸ τὸ εἶδος, ἐπειδὴ τὰ εἶδη καὶ οἱ ιδέες εἶναι κατώτερα του.

Ἀφορίζουσα: Ἀντὶ τοῦ, ποῦ διακρίνει (ποῦ διαχωρίζει), καὶ διασώζει νὰ μένουν ἀσύγχυτες.

Καὶ μέτρον ἐστὶ: Εἶναι μέτρο τῶν ὄντων, ἐπειδὴ τὰ πάντα περατώνονται μέσα σ' αὐτὸν καὶ πολὺ σωστὰ θὰ λεγόταν αἰώνας. Γιατί, ἂν λέγεται αἰώνας, ὡς ὑπάρχων κατὰ κάποιο τρόπο πάντοτε, αὐτὸς εἶναι ποῦ αἰώνια ὑπάρχει. Γιατί ἔχει λεχθεῖ, «Σὺ εἶσαι ὁ ἴδιος καὶ τὰ ἔτη δὲ θὰ λείψουν ἀπὸ Σένα»²⁰ καὶ πάλι, «Αὐτὸς ποῦ ἀριθμεῖ τὰ πλήθη τῶν ἀστεριῶν»²¹, «ποῦ μετρᾷ μετὴ σπιθαμῆ του τὸν οὐρανὸ καὶ μετὴ φούχτα του τῆ γῆ»²². Ποιητῆς τῶν αἰώνων εἶναι, ἐπειδὴ εἶναι ποιητῆς τῶν ἀγγέλων, ποῦ εἶναι αὐτοὶ ἀθάνατοι· λέγεται ἀθανασία, παράταση, ἀειζωία, αἰώνας, ὄχι ὅμως χρόνος, ἀτελευτήτος καὶ ποῦ θὰ ὑπάρχει πάντα. Δὲ λέγεται λοιπὸν αἰώνας σύμφωνα μ' αὐτὸ, κατὰ τὸ χρόνο δηλαδὴ ποῦ ἔχει τέλος, ἀλλὰ σύμφωνα με τὸ ἀεὶ ὄν, τὸ ὅτι αἰώνια ὑπάρχει, στοὺς αἰῶνες ποῦ δὲν ἔχουν τέλος.

Πλήρης ἐν τοῖς ἐνδεέσιν: Αὐτὸ ποῦ εἶπε πρὸ πάνω, 'ἀτελῆς μέσα στοὺς τέλειους', ἐδῶ τὸ λέει 'ὑπερπλήρης μέσα στοὺς πλήρεις. Καὶ τὸ ἀτελῆς λοιπὸν ἔτσι ὀφείλεις νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεσαι, 'ὑπερτέλεια μέσα στὰ τέλεια'.

21. Ψαλμ. 146,4.

22. Ἦσ. 40,12.

Καὶ ἕως φύσεως: Ὁρᾶς πῶς φησιν, ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσεως ἐλήλυθε· φύσεως μὲν τῆς ἡμετέρας νόησον· καὶ ὅτι τὸ φύσεως οὐ καλῶς λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ· ἰδοὺ γὰρ πῶς φησιν, ἕως φύσεως κατῆλθε', τουτέστιν, ἕως ἐκείνου ἔφθασε τοῦ ἀτιμοτέρου, καὶ οὐπὲρ αὐτὸς οὐκ ἐκέκτητο. Σημείωσαι τὰς ἐμφάσεις τῶν λέξεων.

Ἀναλλοιώτως. Σημείωσαι, ὅτι ἀναλλοιώτως καὶ ἀσυγχύτως ἐκοινώνησεν ἡμῖν καὶ ἀπαθῶς, καὶ ὅτι ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ἔμεινεν ὑπερφυῆς, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ὑπερούσιος, καὶ εἶχε τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, οἷον τὸ ἐκ παρθένου, τὸ ἀναμάρτητον, τὸ ἐν ἐξουσίᾳ Θεοῦ λαλεῖν καὶ πάντα πράττειν, τὸ περιπατεῖν ἐπάνω τοῦ ὕδατος, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Σημείωσαι οὖν, ὅτι οὐδεὶς οὕτω θεολογεῖ περὶ τῆς οἰκονομίας κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Ἀκεφάλων καὶ Φαντασιαστῶν.

§ 11. Τὰ κοινὰ καί: Κοινὰ καὶ ἠνωμένα τὰ τῆς ἀγίας Τριάδος ὀνόματα, ὅσα ἐκ τῶν αὐτῆς δωρεῶν τῶν εἰς τὰ μετ' αὐτὴν ὀνομάζονται, ἃς τινὰς δωρεὰς διακρίσεις φησί, καὶ οἰονεὶ πληθυσμούς.

Πληθύεται δὲ ἐνικῶς: Τοῦτο κατὰ Φαντασιαστῶν, πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν· ἐπειδὴ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἅπαντα, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ κεφαλὴ πάντων τῶν ὄντων, καὶ αὐτὸς τὰς ὅλας οὐσίας παρήγαγεν, εἰκότως πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων, ὅταν καὶ πάντων ὑποταττομένων τῷ Πατρὶ, αὐτὸς λέγεται διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων, τῷ Πατρὶ ὑποτάττεσθαι, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, «τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται»· καὶ ὁ τοιοῦτος ἐν τῷ πληθυσμῷ τῆς πάντων παραγωγῆς ἔμεινεν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἀνελαττώτῳ χύσει τῶν αὐτοῦ μεταδόσεων, ἐν

Καὶ ἕως φύσεως: Βλέπεις τί λέει· ἐπειδὴ καὶ ἔφτασε ὡς τὴ φύση· ὡς τὴ φύση, νὰ ἐννοήσεις τὴ δική μας, καὶ ὅτι δὲν λέμε σωστὰ τὸ φύσεως σχετικὰ μὲ τὸν Θεό. Ἴδου πῶς λέει, κατέβηκε ὡς τὴ φύση, δηλαδή, ἔφτασε ὡς ἐκεῖνο τὸ ἀνάξιο, ποῦ αὐτὸς δὲν εἶχε. Σημείωσε τὶς σημασίες τῶν λέξεων.

Ἐναλλοιώτως: Σημείωσε, ὅτι ἐγίνε ἴδιος μ' ἐμᾶς χωρὶς νὰ ὑποστῆ καμμιά μεταβολὴ καὶ καμμιά σύγχυσι μαζὶ μας, καὶ ὅτι μέσα στὴ δική μας φυσικὴ κατάστασι ἔμεινε ὑπερφυσικὸς καὶ ὑπερούσιος πάνω ἀπὸ τὴ δική μας οὐσία, καὶ εἶχε τὰ δικά μας γνωρίσματα πάνω ἀπὸ ἐμᾶς, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴ γέννησι ἀπὸ παρθένο, τὸ ἀναμάρτητο, τὸ ὅτι μιλοῦσε μὲ ἐξουσία Θεοῦ, κι ἔπραττε τὰ πάντα, τὸ ὅτι περπατοῦσε πάνω στὸ νερὸ καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια. Σημείωσε λοιπὸν ὅτι κανένας δὲν ἐκθέτει τέτοια θεολογία γιὰ τὴ θεία οἰκονομία κατὰ τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Ἀκεφάλων καὶ τῶν Φαντασιαστῶν.

§ 11. Τὰ κοινὰ καὶ: Τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας Τριάδας εἶναι κοινὰ καὶ ἐνωμένα, ὅσα λέγονται ἀπὸ τὶς δωρεές της στὰ ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν. Τὶς δωρεές αὐτές τὶς λέει διακρίσεις καὶ κατὰ κάποιον τρόπο πληθυσμούς.

Πληθύεται δὲ ἐνικῶς: Τοῦτο λέγεται ἐναντίον τῶν Φαντασιαστῶν· λέγεται ὅτι πολλαπλασιάζεται τὸ ἕνα. Ἐπειδὴ δηλαδή τὰ πάντα ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ αὐτόν, μέσω αὐτοῦ καὶ γι' αὐτόν, καὶ εἶναι ὁ ἴδιος κεφαλὴ ὅλων τῶν ὄντων καὶ εἶναι αὐτὸς ποῦ δημιούργησε ὅλες τὶς οὐσίες, εὐλόγα λέγεται ὅτι πολλαπλασιάζεται μὲ ὅσα ἔχουν γίνε ἀπὸ αὐτόν, ὅταν καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴ ὅλων στὸν Πατέρα λέγεται κι ὁ ἴδιος ὅτι μὲ ὅσα δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν ὑποτάσσεται στὸν Πατέρα, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «τότε θὰ ὑποταγεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱός»²³. Κι αὐτὸς μέσα στὸν πολλαπλασιασμὸ τῆς παραγωγῆς τῶν ὄλων ἔμεινε ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς μέσα στὴν ἀμείωτη διάχυσι τῶν μετα-

23. Α Κορ. 15,28.

τῷ παντὶ μέρος ὧν, καὶ μηδὲν ὧν τοῦ παντός· ἔστι γὰρ ὑπερούσιος· καὶ ἡμῖν ἀνέφικτος· ἐρμηνεύει δὲ αὐτὸ ὑποκατιῶν.

Καὶ τῇ ἐνιαίᾳ: Ἐνιαίαν ἔφη τῶν ὄλων παραγωγὴν, δηλῶν ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ οὐ κατὰ μικρόν τι καὶ μερικῶς κτισθῆναι, ἦτοι πρὸς τὸ εἶναι ἐλθεῖν τὰ γεγονότα. Ἀνελάττωτον δὲ μετάδοσιν, ἦτοι ὅτι κτίζων τὰ ὄντα ὁ Θεός, οὐδὲν τῶν οἰκείων μειοῖ ἀγαθῶν.

Ἐννοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν: Κοινὸς καθηγεμῶν καὶ χειραγωγὸς ὁ ἀπόστολος Παῦλος δηλονότι· δι' αὐτοῦ γὰρ ἐπίστευσεν, ὡς ἔγνωμεν ἐν ταῖς Πράξεσι. Καὶ σημειωτέον, ὅτι καὶ ὁ ἅγιος Ἰερόθεος τῷ ἀγίῳ Παύλῳ ἐμαθητεύθη.

Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λεγόμενοι: Τό, κἂν θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι ᾧσι, πλὴν ἓνα εἶναι τὸν ἀληθῶς Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἓνα τὸν ἀληθῶς Κύριον Ἰησοῦν, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἡ πάντων αἰτία, καὶ δημιουργὸς θεότης κατὰ μετάδοσιν ἀμέριστον καὶ ἀσκέδατον τῆς ἐπωνυμίας τῆς οἰκείας θεότητος καὶ κυριότητος τοὺς λεγομένους θεοὺς καὶ κυρίους προήγαγεν, οὐ κατακερματισθείσης τῆς θεότητος εἰς μέρη θεοτήτων, ὡς χρυσὸς εἰς νομίσματα πολλά, οὔτε τῶν πολλῶν θεῶν συμπληρούντων τὴν αὐτοῦ θεότητα, ὃν τρόπον τὰ πολλὰ εἶδη, τὸν ἓνα κόσμον, ἀλλὰ πληθύνεσθαι λέγεται ὁ Θεός, τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι, προνοητικαῖς προόδοις, πολλαπλασιαζόμενος μὲν, μένων δὲ ἀμερὲς ἓν, ὡσπερ ἥλιος ἀκτῖνας πολλὰς ἐκπέμπων, καὶ μένων ἐν τῇ ἐνότητι· εἴρηται γὰρ καὶ περὶ τοῦ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης, ὁ καθ' ἡμέραν μεριζόμενος, καὶ μὴ δαπανώμενος· καλῶς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων εἴρηται, τὰς ἐνώσεις τῶν διακρίσεων ἐπικρατεστέρας εἶναι· καὶ γὰρ οὐ δεῖ τὸν νουνεχῶς ἀκροώμενον περὶ Θεοῦ, ἐνάδα περὶ αὐτοῦ ἀκούοντα, ὑπονοεῖν ἀσθῆνιαν, οὔτε ἀπλοῦν ὡς ἀδύνατον· οὐδὲν γὰρ ἐπὶ Θεοῦ οἰ-

δόσεών του, ὄντας ἓνα μέρος μέσα στοῦ πᾶν, καί χωρίς νά εἶναι τίποτε ἀπό τὸ πᾶν. Γιατί εἶναι ὑπερούσιος καί ἀπροσπέλαστος ἀπὸ ἐμᾶς. Αὐτὸ τὸ ἐρμηνεύει παρακάτω.

Καὶ τῇ ἐνιαίᾳ: Ἐνιαία εἶπε τῇ δημιουργίᾳ τῶν ὄλων, δηλώνοντας ὅτι συγχρόνως μὲ τὴ θέλησή του ἦρθαν στήν ὑπαρξὴ ὅσα ἔγιναν, καί δὲν δημιουργήθηκαν λίγο λίγο καὶ κατὰ μέρη. Ἀνελάττωτη μετάδοσις ἐννοεῖ ὅτι, δημιουργώντας ὁ Θεὸς τὰ ὄντα, δὲν ἐλαττώνει κανένα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ του.

Ἐννοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν: Κοινὸς ὁδηγὸς καὶ δάσκαλος εἶναι προφανῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Γιατί μέσω τοῦ Παύλου πίστεψε, ὅπως εἶδαμε στίς Γραφές. Καὶ νά σημειώσεις ὅτι καὶ ὁ ἅγιος Ἰερόθεος μαθήτεψε κοντὰ στὸν ἅγιο Παῦλο.

Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λεγόμενοι: Αὐτὸ τὸ λέει 'ἀκόμη κι ἂν ὑπάρχουν πολλοὶ θεοὶ καὶ κύριοι, ὡστόσο ἓνας εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ Πατέρας καὶ ἓνας ὁ ἀληθινὸς Κύριος Ἰησοῦς', πού σημαίνει ὅτι ἡ αἰτία καὶ δημιουργὸς ὄλων θεότητα σύμφωνα μὲ ἀδιαίρετη καὶ ἀσκόρπιστη μετάδοσις τῆς ἐπωνυμίας τῆς θεότητας καὶ τῆς κυριότητάς της ἔκανε τοὺς λεγόμενους θεοὺς καὶ κυρίους, χωρίς νά κατακερματίσθηκε ἡ θεότητα σὲ ἐπιμέρους θεότητες, ὅπως ὁ χρυσὸς σὲ πολλὰ νομίσματα, οὔτε οἱ πολλοὶ θεοὶ συμπληρώνουν τὴ θεότητά του, ὅπως τὰ πολλὰ εἶδη τὸν ἓνα κόσμον. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς λέγεται ὅτι πληθαίνει, ἐπειδὴ μὲ τὸ ἐπὶ μέρους θέλημά του γιὰ τὴν παραγωγή καθενὸς ἀπὸ τὰ ὄντα χωριστὰ πολλαπλασιάζεται μὲ τίς ἐκδηλώσεις τῆς πρόνοιάς του, μένοντας ὡστόσο ἓνα χωρίς μέρη, ὅπως ὁ ἥλιος πού ἐξακοντίζει πολλές ἀκτίνες, ἀλλὰ μένει μέσα στήν ἐνότητά του, ἔτσι ἔχει λεχθεῖ καὶ γιὰ τὸν ἥλιο τῆς δικαιοσύνης πού μοιράζεται κάθε μέρα χωρίς νά ἐξαντλεῖται. Ὅρθά λέγεται καὶ γιὰ τὰ θεῖα, ὅτι οἱ ἐνώσεις εἶναι ἐπικρατέστερες ἀπὸ τίς διακρίσεις. Γιατί βέβαια δὲν πρέπει ὅποιος ἀντιλαμβάνεται μὲ σύνεσις ὅσα λέγονται γιὰ τὸν Θεό, ἀκούοντας τὴν ἐννοια 'ἐνότητα' γι' αὐτόν, νά τὴ νομίζει ἀσθένεια, οὔτε 'τὴν ἀπλότητα' ἀδυναμία. Γιατί δὲ λέγεται περὶ Θεοῦ τίποτε ἀνάλογα μὲ τὰ δικά μας καὶ

κείως παρ' ἡμῶν λέγεται τῆς ιδιότητος ἐκείνης ἐφικνούμενον, οὔτε κατὰ στέρησιν, ὡς ἀθάνατος, καὶ τὰ ὅμοια· οὔτε κατὰ θέσιν, ὡς ζωὴ τυχόν καὶ τὸ ἓν, ἀλλὰ τὸ ἓν, ὡς πᾶσιν ἀσύμβλητον ρητέον, ὅπερ ὡσαύτως ἔχει καὶ ἐν ταῖς ἀνεκφοιτήτοις τῆς οἰκείας ἐνάδος τῶν λοιπῶν ὑποστάσεσι· μένει γὰρ ὁ αὐτός, κἄν τὸ βούλημα δοκῇ διακρίνεσθαι εἰς τὴν τῶν λοιπῶν παραγωγὴν. Πάσης οὖν διακρίσεως, τουτέστιν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρόδου. Προαιτία δὲ καὶ ἐπικρατεστέρα ἢ τοῦ Θεοῦ ἀμέριστος ἐνάς. Ἐπὶ δὲ τῶν αἰσθητῶν τὸ ἐναντίον· οὐδὲ γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἐνάς, ἀλλ' αἱ διακρίσεις τῶν στοιχείων, προὔπουσαι, σύνδρομοι γινόμεναι καὶ ἐνούμεναι, δευτέρας τὰς ἐκ τῆς συνθέσεως ἐνώσεις ἐργάζονται· ἐπὶ δὲ τῶν θείων οὐχ οὕτως· ἐπὶ αὐτῶν γὰρ προὔπουσα ἢ ἐνώσεις τὰς διακρίσεις βουλήματι δευτέρας ποιεῖ.

Καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐνός: Ἐνώσεις μὲν ἐπὶ τῶν θείων φησὶν, ἤτοι τὰ ἐνιαίως τε καὶ μοναδικῶς ἐπὶ τῆς θεότητος θεωρούμενα, ἀνευ γε δηλαδὴ ὧν προὔπεστείλατο ιδιοτήτων, τουτέστι πατρότητος, υἰότητος, καὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς Πνεύματος ἐκπορεύσεως· διακρίσεις δέ, τὸ πολλὰ εἶναι τὰ τῶν θείων μετέχοντα δωρεῶν· προκατάρχουσι τοίνυν καὶ ἐπικρατοῦσι τὰ τῶν ἐνώσεων· οὐ γὰρ ἐκ τῶν πολλῶν συνήχθη τὰ τῆς μιᾶς θεότητος καὶ κυριότητος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ταύτης μοναδικοῦ, ὃ ἐν ἐκείνοις πληθυσμὸς θεωρεῖται.

Εἰς τὸ κεφάλαιον Γ'

§ 1. Τὴν ἀγαθαρχικὴν: Τὴν ἀρχηγὸν πάσης ἀγαθότητος.

25 Οὐ πάντα δέ: Πῶς οὐ πάντα πάρεστι τῷ Θεῷ, φησὶ μὲν καὶ αὐτός, νοήσεις δὲ αὐτὸ καὶ ἐκ θείου χρησιμοῦ· «ἐγγίσατε πρὸς μέ, καὶ ἐγὼ ἐγγιώ πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος».

Ἡμᾶς οὖν αὐτούς: Σημείωσαι, ὅτι ἡ εὐχὴ ἡμᾶς ἀνάγει πρὸς

νὰ φτάνει ἐκείνη τὴν ιδιότητά του, οὔτε κατὰ στέρηση (ἀρνητικό), ὅπως ἀθάνατος καὶ τὰ ὅμοια, οὔτε κατὰ θέση (θετικό, καταφατικό), ὅπως γιὰ παράδειγμα ζωὴ καὶ ἕνα, ἀλλὰ τὸ ἕνα πρέπει νὰ λεχθεῖ ὡς ἀσυμβίβαστο μὲ ὅλα, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στῶν λοιπῶν τὶς ὑποστάσεις πού δὲν ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν ἐνάδα τους. Γιατὶ μένει ὁ ἴδιος ἀκόμα κι ἂν τὸ θέλημά του φαίνεται πῶς διασπᾶται στὴν παραγωγή τῶν λοιπῶν. Τὸ 'πάσης οὖν διακρίσεως' σημαίνει τὴν παραγωγή στὸ εἶναι. Πρώτη αἰτία καὶ ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ ἀδιαίρετη ἐνάδα τοῦ Θεοῦ. Στὰ αἰσθητὰ ὅμως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὰ ἐνότητα, ἀλλὰ οἱ διακρίσεις τῶν στοιχείων πού προϋπάρχουν, μὲ τὴ σύγκλιση καὶ τὴν ἔνωσή τους πραγματοποιοῦν ἀπὸ τὴ σύνθεση τὶς δεύτερες ἐνώσεις. Στὰ θεῖα ὅμως δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο. Γιατὶ σ' αὐτὰ προϋπάρχοντας ἡ ἔνωση μὲ τὸ θέλημά του κάνει τὶς διακρίσεις δεύτερες.

Καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐνός: 'Ἐνώσεις σχετικὰ μὲ τὰ θεῖα λέει ὅσα γνωρίζομε ἐνιαῖα καὶ μοναδικὰ γιὰ τὴ θεότητα, δηλαδή χωρὶς τὶς ιδιότητες μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε περιοριστεῖ, δηλαδή τὴν πατρότητα, τὴν υἰότητα καὶ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τὸν Πατέρα. Διακρίσεις λέει τὸ πλῆθος ἐκείνων πού μετέχουν τὶς θεῖες δωρεές. Εἶναι λοιπὸν πρωταρχικὰ καὶ ἐπικρατοῦν τὰ τῶν ἐνώσεων· γιατί δὲν συνενώθηκε ἀπὸ πολλὰ ἢ μία θεότητα καὶ κυριότητα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐνιαῖο καὶ τὴ μοναδικότητα τῆς μιᾶς θεότητας προῆλθε ὁ πολλαπλασιασμός ἐκείνων.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

§ 1. Τὴν ἀγαθαρχικήν: Τὴν ἀρχηγὸν κάθε ἀγαθότητος.

Οὐ πάντα δέ: Πῶς δὲν εἶναι ὅλα παρόντα στὸν Θεό, τὸ λέει κι αὐτός, θὰ τὸ ἐννοήσεις ὅμως καὶ ἀπὸ θεῖο λόγο· «πλησιάστε σ' ἐμένα, καὶ θὰ πλησιάσω κι ἐγὼ σ' ἐσᾶς», λέει ὁ Κύριος.

Ἡμᾶς οὖν αὐτούς: Σημεῖωσε ὅτι ἡ προσευχὴ μᾶς ἀνυψώνει

τὸν Θεόν, οὐκ αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς κατάγει· σημείωσαι δὲ καὶ τὰ παραδείγματα ὥραϊα ὄντα.

Πολυφώτου σειρᾶς: Καλῶς ἀπέικασεν οὐρανία σειρᾶ τὴν καθ' ἡμᾶς προσευχὴν. Ὡσπερ γὰρ ὁ εἰς ὕψος οὐρανοῦ ἀνιέναι 5 θέλων ἐπιδράττεται ταῖς χερσὶν ἰσχυρῶς τῆς σχοίνου ταύτης.

Πεισμάτων: Σχοινίων.

Τὴν ἀπανταχῆ: Πῶς πανταχοῦ πάρεστι καὶ οὐδαμοῦ ὁ Θεός, εἴρηται ἡμῖν ἀνωτέρω ἐν τῇ ἐξηγήσει, ἧς ἡ ἀρχὴ, Θεοῖσιν φασὶν οἱ φιλόσοφοι. Ὡσπερ οὖν ὁ κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν τῆς γῆς 10 κουφίζων ταῖς χερσὶ δοκεῖ μὲν καθέλκειν τὴν σειρᾶν, αὐτὸς δὲ κουφίζεται καὶ πρὸς ὕψος αἴρεται τῇ κατὰ μικρὸν ἀναβάσει, οὕτω καὶ ὁ ἐκτενῶς προσευχόμενος διὰ τῶν πράξεων, ἃς ὁ λόγος χειρᾶς καλεῖ, τῇ κατὰ μικρὸν ἐργασίᾳ καὶ προσευχῇ τὸν νοῦν αὐτοῦ πρὸς Θεὸν ἀνυψοῖ· ἔὰν δὲ τὰς χειρᾶς ἀπολύσωμεν 15 τῆς σειρᾶς καὶ μὴ φροντίσωμεν τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω φορᾶς, πίπτομεν ἐξ ὕψους. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς νηός, ἵνα νοήσωμεν ναῦν τὴν ἡμῖν διάνοιαν ριπιζομένην τοῖς τοῦ βίου ἀνέμοις, θάλασσαν δὲ τὸν βίον τὸν γέμοντα πολλῶν χειμώνων, πέτραν δὲ τὸν Χριστόν, ὃν κρατοῦντες ἀσάλευτοι διαμένομεν πρὸς αὐτόν, τὸν βίον 20 ἡμῶν ἔλκοντες.

§ 2. Τοῦ κλεινοῦ: Ἐνδόξου.

Εἰκαιολογῆσαι: Μатаιολογῆσαι.

Στοιχειωθέντας: Στοιχειωθέντας λέγει ἀντὶ τοῦ ὠφεληθέντας. Ἰστέον δέ, ὅτι μετὰ Παῦλον ἐμαθητεύθη τῷ ἀγίῳ Ἱερο- 25 θέῳ. Ὑφαρπάζοντας' δὲ λέγει ἀντὶ τοῦ 'κρυφίως ἰδιοποιουμένους καὶ σφετεριζομένους'.

Πρεσβυτικῶς: Τὸ πρεσβυτικῶς μὲν ἴσως ἔλαβεν ἀντὶ τοῦ ἐμπείρως καὶ ἐπιστημονικῶς· συνοπτικοὺς δὲ ὄρους φησὶ τοὺς σύντομον ἔχοντας τὴν θεωρίαν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε καὶ 30 'ἐνιαίας' εἰπὼν· συνελίξεις δὲ φησὶ τὰς δι' ὀλίγων ἐκφράσεις.

στὸν Θεό, δὲν κατεβάζει τὸν Θεὸ σ' ἐμᾶς. Σημείωσε ἐπίσης ὅτι καὶ τὰ παραδείγματα εἶναι κατάλληλα.

Πολυφώτου σειρᾶς: Ὡραία παρομοίασε τὴν προσευχή μας μὲ κλίμακα. Ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ θέλει ν' ἀνεβεῖ στὸν οὐρανὸ, ἀρπάζει δυνατὰ μὲ τὰ χέρια του τὸ σχοινὶ αὐτῆς τῆς σκάλας.

Πεισμάτων: Δηλαδὴ σχοιनिῶν.

Τὴν ἀπανταχῆ: Πῶς ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν παντοῦ καὶ πουθενά, τὸ ἔχομε πεῖ πιὸ πάνω στὴν ἐξήγηση ποὺ ἡ ἀρχὴ τῆς εἶναι, 'Θέση λένε οἱ φιλόσοφοι'. Ὅπως λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ὑψώνει λίγο τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ γῆ νομίζει ὅτι μὲ τὰ χέρια τραβάει τὴ σκάλα πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ ἀνεβαίνει πρὸς τὸ ὕψος ὁ ἴδιος, ἔτσι κι ὁποῖος προσεύχεται ἐκτενῶς μὲ τὶς πράξεις, ποὺ ὁ λόγος ὀνομάζει χέρια, μὲ τὴ λίγη λίγη ἐργασία καὶ προσευχὴ ἀνυψώνει τὸ νοῦ του πρὸς τὸν Θεό. Ἄν ὅμως βγάλομε τὰ χέρια ἀπὸ τὴ σκάλα καὶ δὲν φροντίσομε γιὰ τὸ ἀνέβασμα, πέφτομε ἀπὸ τὸ ὕψος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ πλοῖο, ἂν φανταστοῦμε σὰν πλοῖο τὴ διάνοιά μας ποὺ τὴ χτυποῦν οἱ ριπὲς τῶν ἀνέμων τῆς ζωῆς, ὡς θάλασσα τὸν βίον ποὺ εἶναι γεμάτος ἀπὸ τρικυμίες, καὶ ὡς πέτρα τὸν Χριστό, ποὺ, ἂν τὸν κρατοῦμε, μένομε ἀσάλευτοι, τραβώντας κοντὰ του τὸν βίον μας.

§ 2. Τοῦ κλεινοῦ: Δηλαδὴ τοῦ ἐνδόξου.

Εἰκαιολογηῖσαι: Τὸ νὰ λέει κανένας μάταια λόγια.

Στοιχειωθέντας: Χρησιμοποιεῖ τὸ στοιχειοθετοῦν ἀντὶ τὸ ὠφελοῦν. Πρέπει νὰ ξέρομε ὅτι μετὰ τὸν Παῦλο μαθήτευσε στὸν ἅγιον Ἱερόθεο. Τὴ μετοχὴ πάλι 'ὕφαρπάζοντας' τὴ χρησιμοποιεῖ ἀντὶ νὰ πεῖ, αὐτοὶ ποὺ ἰδιοποιοῦνται καὶ σφετερίζονται κρυφά.

Πρεσβυτικῶς: Ἴσως χρησιμοποίησε αὐτὸ τὸ ἐπίρρημα ἀντὶ νὰ πεῖ μὲ ἐμπειρία καὶ ἐπιστημονικά. Συνοπτικοὺς ὄρους λέει ὄσους μποροῦν ν' ἀναλυθοῦν σύντομα. Τοῦτο τὸ δήλωσε ὅταν εἶπε καὶ 'ἐνιαίας'. Συνελίξεις λέει τὶς ὀλιγόλογες ἐκφράσεις.

Ὡς οἶον ἡμῖν: Τουτέστιν ὡς δυνατὸν ἐμοὶ καὶ αὐτὸς προέ-
 τρεψας ἐρμηνεῦσαι, καὶ ὅσοι καθ' ἡμᾶς διδάσκαλοι οὕτως
 ἠρμήνευσαν· αὕτη ἡ σύνθεσις τοῦ ὑπερβατοῦ.

Δεύτερα λόγια: Σημείωσαι, ὅτι τὰ τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου Συγ-
 5 γράμματα ὡς δευτέραν ἁγίαν Γραφὴν νομιστέον.

Αὐτοπτικὴν: Τὴν ἀνεπικάλυπτον καὶ ἐμφανεστέραν κατα-
 νόησιν λέγει.

Πρεσβυτικῆς: Ὅτι ἡ πρεσβυτικὴ ἀξία τελειότερα καὶ δι-
 δασκαλικωτέρα πάντων ἱερέων ἐστὶ. Τί δέ ἐστι πρεσβυτικὴ,
 10 νοήσεις ἐξ Ἡσαΐου λέγοντος: «οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ'
 αὐτὸς ὁ Κύριος ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς»· καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Ἰω-
 ἀννου Ἀποκαλύψεως, ὃς εἴκοσι τέσσαρας πρεσβυτέρους εἶπεν
 ἕωρακέναί ἐν οὐρανοῖς περὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἀνεκκλάλητον θρόνον.

Τοῦ ζωαρχικοῦ: Ζωαρχικὸν καὶ θεοδόχον σῶμα τάχα τὸ
 15 τῆς ἁγίας Θεοτόκου λέγει, τότε κοιμηθείσης. Σημείωσαι δὲ καὶ
 τό, ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος, καὶ ὅτι συμπαρήν Πέτρῳ καὶ Ἰα-
 κώβῳ τοῖς ἀποστόλοις ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ.

Τῶν θεολόγων: Περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων λέγει.

Τῆς θεαρχικῆς ἀσθενείας. Θεαρχικὴν ἀσθένειαν ἐνταῦθά
 20 φησιν τὴν ἐκούσιον τοῦ Υἱοῦ ἄχρι σαρκός, ἀμαρτίας δίχα, συγ-
 κατάβασιν· ἀμαρτίαν γὰρ πάντῃ ἀγνοήσας, κατηξίωσεν ὑπὲρ
 ἡμῶν, μὴ ἐκστὰς τῶν οἰκείων, ἀναμαρτήτως ἀμαρτία διὰ τῆς
 δι' ἑαυτοῦ ἡμῶν υἰοθεσίας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναγάγη ἐλευθε-
 ρίαν· πλούσιος γὰρ ὢν θεότητι, πτωχεύει τὴν πλουτοποιὸν
 25 πτωχείαν, ἀναλαβὼν ὑπερφυῶς τὴν ἡμῶν σάρκα, ἵνα ἡμεῖς τὴν
 ἐκείνου πλουτήσωμεν θεότητα, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ καὶ Θεὸς

Ὡς οἶον ἡμῖν: Δηλαδή και σὺ μέ παρακίνησες νὰ κάνω κι ἐγὼ μιὰ ἐρμηνεία σύμφωνα μέ τις δυνατότητές μου, και ὅσοι εἶναι δάσκαλοι δικοί μας τέτοια ἐρμηνεία ἔκαναν. Αὐτὴ εἶναι ἡ σύνθεση τοῦ ὑπερβατοῦ.

Δεύτερα λόγια: Σημείωσε ὅτι τὰ Συγγράμματα τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σὰν δεῦτερη ἁγία Γραφή.

Αὐτοπτικήν: Ἐννοεῖ τὴν χωρὶς ἐπικαλύμματα και φανερὴ κατανόηση.

Πρεσβυτικῆς: Τὸ πρεσβυτικὸ ἀξίωμα εἶναι τελειότερο και πὸ διδασκαλικὸ ἀπὸ ὄλους τοὺς ἱερεῖς. Τί εἶναι τὸ πρεσβυτικὸ θὰ τὸ ἐννοήσεις ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα πὸ λέει: «ὄχι πρέσβυς, ὄχι ἄγγελος, ἀλλὰ θαρθεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος και θὰ μᾶς σώσει»¹. Και ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ ἁγίου Ἰωάννη², πὸ εἶπε ὅτι εἶδε στοὺς οὐρανοὺς εἴκοσι τέσσερες πρεσβύτες γύρω ἀπὸ τὸν ἀπερίγραπτο θρόνο τοῦ Θεοῦ.

Τοῦ ζωαρχικοῦ: Ζωαρχικὸ και θεοδόχο σῶμα ἴσως λέει τὸ σῶμα τῆς ἁγίας Θεοτόκου, πὸ εἶχε τότε κοιμηθεῖ. Σημείωσε και τὸ 'ὁ ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος', και ὅτι ἦταν παρὼν μαζί μέ τοὺς ἀποστόλους Πέτρο και Παῦλο και ὁ θεῖος αὐτὸς ἄνδρας.

Τῶν θεολόγων: Ἀναφέρεται στοὺς ἁγίους ἀποστόλους.

Τῆς θεαρχικῆς ἀσθενείας: Θεαρχικὴ ἀσθένεια λέει ἐδῶ τὴν ἐκούσια συγκατάβαση τοῦ Υἱοῦ ὡς τὴ σάρκα χωρὶς ἁμαρτία. Γιατί, ἀγνοώντας τελείως τὴν ἁμαρτία, ἔκρινε ἄξιο χωρὶς νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του νὰ γίνει γιὰ χάρη μας ἁμαρτία χωρὶς ἁμαρτία, γιὰ νὰ ἐπαναφέρει ἐμᾶς, πὸ ὑποδουλωθήκαμε στὴν ἁμαρτία, μέ τὴν μέσω αὐτοῦ υἰοθεσία μας στὴν ἀρχαία ἐλευθερία. Ὦντας δηλαδή πλούσιος μέ τὴ θεότητά του, γίνεται φτωχὸς μέ τὴ φτώχεια τὴν πλουτοπάροχη, ἀναλαμβάνοντας μέ τρόπο ὑπερφυσικὸ τὴ δικὴ μας σάρκα, γιὰ νὰ γίνομε πλούσιοι κι ἐμεῖς μέ τὴ θεότητα, και μέ τὴ μορφή Θεοῦ και Θεὸς ὄντας

1. Ἡσ. 35,4.

2. Ἀποκ. 4,,4.

κατ' οὐσίαν ὑπάρχων, τὴν τοῦ δούλου δι' ὑπερέκχυσιν ἀγαθότητος ὑπέδου μορφὴν, Λόγος ἀπλοῦς ὢν, ἐνυπόστατος, καὶ γεγωνῶς ἀτρέπτως σὰρξ· ἔτι πρὸς τούτοις καὶ πᾶσαν τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ πενιχρὰν πολιτείαν, τὴν φάτνην, τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν, 5 τὴν μετὰ πορνῶν καὶ τελωνῶν ἀδιάφορον συνδιαγωγὴν, τὴν ἐκλογὴν τῶν πτωχοτάτων ἀλιέων, τὸ ἄοικον αὐτοῦ, τὸ αὐτοσχέδιον καὶ ἀπροπαράσκευον πάντη τῆς ὄλης αὐτοῦ ἐνσάρκου ζωῆς, τὸν ἄτιμον ἐπὶ σταυροῦ θάνατον («ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου»), τὴν μετὰ τῶν κακούργων ληστῶν 10 συναρίθμησιν, τὰς διαπερονήσεις τῶν ἡλῶν, τὴν διὰ τῆς λόγχης νύξιν τῆς πλευρᾶς, τὰ ραπίσματα, τὰ ἐμπτύσματα, τὸ ὄξος, τὴν χολὴν, τὸν ἀκάνθινον στέφανον, τοὺς διαπαιγμοὺς καὶ διαγελασμοὺς, τὰς γονυπετήσεις, τὴν εὐτελεστάτην κηδεῖαν τε καὶ ταφήν. Τοῦτο τὸ ὡσανεὶ μωρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, τῷ λόγῳ 15 τῆς οἰκονομίας σοφώτερον καὶ ἰσχυρότερον ἀσυγκρίτως τῶν ἀνθρώπων, τῇ ὑπερδυνάμῳ καὶ ὑπερσόφῳ ἐκνικήσει τοῦ κρείττονος διαπρυσίως ἀπεδείχθη, ἀφθέκτῳ σιγῇ δι' ἔργων, ἐκβρωόμενον πάσῃ τῇ κτίσει ἀκαταλήπτως· «εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως», κατὰ Παῦλον τὸν 20 θεσπέσιον. Εἰς τὸ αὐτὸ καλῶς τὸ τῆς ἀσθενείας τῆς θεαρχικῆς εἶρηκε· διὰ γὰρ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐκούσιον συγκατάβασιν, πάντα ὑπομείνας ἄχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτὸς αἴρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ «τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν», καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ ἴδιον λέγεται 25 κατὰ τὴν τοῦ Πέτρου φωνὴν τὴν λέγουσαν· «Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί»· καί, «εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν»· ὅθεν καὶ κυριοκτόνοι οἱ Ἰουδαῖοι λέγονται.

ὡς πρὸς τὴν οὐσία ἀπὸ ξεχείλισμα ἀγαθότητας ντύθηκε τῇ μορφῇ τοῦ δούλου, ἐνῶ ἦταν Λόγος ἁπλός, ἐνυπόστατος, κι ἔγινε σάρκα χωρὶς νὰ μεταβληθεῖ³. Ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ ὅλη τὴ φτωχικὴ ζωὴ του μέσα στὴ σάρκα, τὴ φάτνη, τὴ φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, τὴν χωρὶς διάκριση συναναστροφὴ του μὲ πόρνες καὶ τελῶνες, τὴν ἐκλογὴ τῶν πάμφτωχων ψαράδων, τὸ ὅτι δὲν εἶχε σπίτι, οὔτε εἶχε κάτι σὲ ὅλη τὴν ἔνσαρκη ζωὴ του ποὺ νὰ μὴν ἦταν πρόχειρο καὶ δίχως προετοιμασία, τὸν ἀτιμωτικὸ θάνατό του ἐπάνω στὸ σταυρὸ (γιατὶ ἦταν καταραμένος καθένας ποὺ κρεμαζόταν πάνω στὸ σταυρό⁴), τὴ συγκαταριθμησὴ του μὲ τοὺς ἐγκληματίες ληστές, τὸ τρύπημά του ἀπὸ τὰ καρφιά, τὸ τρύπημα τῆς πλευρᾶς του ἀπὸ τὴ λόγχη, τὰ ραπίσματα, τὰ φτυσίματα, τὸ ξίδι, τὴ χολή, τὸ ἀγκάθινο στεφάνι, τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὰ περιγελάσματα, τὰ γονατίσματα, τὴν ἐξευτελιστικὴ κηδεῖα καὶ ταφή. Αὐτὴ ἢ τάχα μωρία καὶ ἀσθένεια τοῦ Θεοῦ ἀποδείχθηκε ὀλοφάνερα κατὰ τὸ λόγο τῆς οἰκονομίας ἀσύγκριτα σοφότερη καὶ ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ σοφία καὶ τὴ δύναμη τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν πάνω ἀπὸ κάθε δύναμη καὶ σοφία ἐκνίκηση τοῦ καλύτερου μὲ τὴν ἀμίλητη σιωπὴ τῶν ἔργων, ποὺ ἀκούγεται μὲ ἀφθεγκτὴ σιωπὴ σ' ὅλη τὴν κτίση χωρὶς νὰ κατανοεῖται. Γιατί, ἂν καὶ σταυρώθηκε ἀπὸ ἀδυναμία, ζεῖ ὅμως χάρη στὴ δύναμή του, σύμφωνα μὲ τὸν θεωρηθῆμονα Παῦλο. Στὸ λόγο αὐτὸν ὀρθὰ μίλησε γιὰ τὴ θεαρχικὴ ἀσθένεια. Ἐξαιτίας δηλαδὴ τῆς ἐκούσιας συγκατάβασης σ' ἐμᾶς, ἀφοῦ ὑπέμεινε τὰ πάντα ὡς τὸ θάνατο, καὶ μάλιστα θάνατο σταυρικὸ, καὶ τίς δικές μας ἀδυναμίες σηκώνει καὶ γιὰ μᾶς εἶναι κυριευμένος ἀπὸ ὀδύνη⁵, καὶ μὲ τὸ δικό του πάθος θεραπευθήκαμε ὅλοι ἐμεῖς. Καὶ τὸ πάθος ὡς δικό του χαρακτηρίζεται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ Πέτρου ποὺ κηρύττει «ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἔπαθε σωματικὰ γιὰ χάρη μας»⁶, καὶ «ἂν εἶχαν καταλάβει, δὲ θὰ εἶχαν σταυρώσει τὸν Κύριο τῆς δόξας»⁷. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι λέγονται 'κυριοκτόνοι'.

5. Φιλ. 2,8.   6. Α' Πέτρ. 4,1.

7. Α' Κορ. 2,8.

Ἵμνολογοῦν, κρινόμενοι: "Ὅτι καὶ φιλάμοιβοι, ἔλεγον ὡς ἐπιμελέεις οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἰερρόθεον καὶ ἰδοὺ, ἰδοὺ, δηλοῖ καὶ τὸ ἱμνολογεῖν καὶ τὸ ἱμνωθεῖν, καὶ ἴτι μὲν ὑψηλοὶ καὶ μουσικῶς ἄρρηται τοῖς πολλοῖς, δεῖ φιλάμειν, ἠμελεῖν δὲ καὶ διδάσκειν δεῖ τοῖς πολλοῖς, τὰ δυνάται καὶ εἰσπρόδεικται.

§ 3. Τῶν Θεῶν: Ἐρωτῶν δηλονότι καὶ Θεωρημάτων

Αὐτὴ περισσὴν ἐπέλαβεν: "Ὅτι ἐπέλαβεν, τὸ μὴ ζητεῖν τὰ θεϊότερα.

Ἐπέλαβεν: Σημειώσαι ἴτι οὐ δεῖ τῆς ἐνδεχομένης, ἰσὺν το Θεῶν γνώσεως ἠμελεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου, μετὰ διδόναι καὶ ἴτι κατὰ φύσιν οἱ νόμοι ἔχουσιν ἐχνοῖσι πρὸς τὴν ἐγγυρωσίαν ἰσὺν ὑπερφυσίαν Θεωρίαν.

Ἵτι μὲν ὑπερ ἡμῶν: "Ὅτι οὐ δεῖ τὰ ὑπερ ἡμῶν, πολλαπλάσιο νῆν, οὐδὲ ἠμελεῖν τῆς Θεῶν γνώσεως, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου, μετὰ διδόναι τῶν ἐνδεχομένων: κληθεῖται γάρ, ἀνοητότερό σοι μὴ ζῆται, καὶ βελιότερό σοι μὴ ἐρεθνοῖ: ἢ προσκετάγη σοι, ταῖται δαινοῦσι.

Ἐγκεκλειωμένη: Κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντι: «ταῖται παρὰ τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου».

Τοῦτοις οὖν καὶ ἡμῶν: Σημειώσαι, πόθεν ἐπὶ τὸ σιγγράφειν ἦλθεν.

Ἰερρόθεο: "Ὅτι ἐν τοῖς λαχθησομένοις τὰ Ἰερρόθεου ἐρημναῖοι.

ΚΙΣ Τὸ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

§ 1. Ἐξεν δὲ οὖν: Ἄγε δὴ οὖν.

11 Ἀφορίζουσι: Τὸ μὲν ἀφορίζουσι ἀντὶ τοῦ ἀνατιθέσθαι

Ἕμνοι ἄλλοις κρινόμενοις: "Ὅτι δηλοῦσθαι ἔγχε ἔλεγχον καὶ μελοδικαίαν, ψαλμοῦ, εἰ γόρη ἀπὸ τὸν Ἱεροθέου καθήσας καὶ ἰσθές, ἔπειτα, δηλοῦσθαι καὶ τὸ Ἕμνοι ἄλλοις κρινόμενοις καὶ τὸ Ἕμνοι ἄλλοις Ἕμνοις, καὶ ἔπειτα πρέπει νὰ μὴ λέγονται σὺς πάλαις τὴ ἰσθές καὶ μυστικῶς, ἀλλὰ νὰ λέγονται καὶ νὰ διδάσκονται σὺς πάλαις τὴ διονυσίου καὶ ἐκκολλητοῦ ἰσθές.

§ 3. Ἰὸν θεῶν: Δηλοῦσθαι τὸν Ἱεροθέον καὶ ἐξηγήσειον.

Αἰὶ περισσὴν εὐλόβειαν: Ἀποτελεῖ εὐλόβειαν τὸ νὰ μὴν ἐρευνῶν τὴ θεῶν.

Ἐλέγχομεν: Σημείωσε, ἔπειτα δὲν πρέπει ν' ἠμελοῦμε τὴ δυνατὴν ἡμῶν γνῶσθαι τὸν θεῶν, ἀλλὰ νὰ τὴ μεταδίδομε καὶ σὲ ἄλλοις. Καὶ ἔπειτα εἰ νόες πάλαις τὴ θεωρία τὸν ἱεροφυσικῶν ποῦ μυστικῶν νὰ χριστέσθαι.

Ἰὸν μὲν ἱεροφυσικῶν: Δὲν πρέπει νὰ πολυεξετάζομε τὰ πάνω ἀπὸ ἡμῶν, ἔπειτα ν' ἠμελοῦμε τὴ θεῶν γνῶσθαι, ἀλλὰ νὰ μεταδίδομε καὶ σὲ ἄλλοις ὅσοι δεχθῆκαμε. Ἰὸντι ἔχει λεχθῆναι, «πὸ ψηλά ἀπὸ ἐσέου μὴ ζητῆς, καὶ βαθύτερα ἀπὸ ἐσέου νὰ μὴν ἐρευνῶν ὅσοι ἱεροφυσικῶν γὰρ ἐσέου, ἀπὸ νὰ ἔχεις σὺ τὸ νοῦ σου»⁸.

Ἰὸν κλεισμένη: Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο ποῦ εἶπε, «ἐπειτὴ νὰ εἶ ἐμπιστευθῆς σὲ πιστοῦς ἀνθρώπους»⁹.

Ἰὸν τῶν καὶ ἡμεῖς: Σημείωσε ποῖός ἦταν ὁ λόγος ποῦ τὸν ἰσθές τὴ σὺς σὺς.

Ἱεροθέου: Σὺ ὅσοι θὰ πεί ἐρμηνεύει τίς ἀπόψεις τοῦ Ἱεροθέου.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

1. Εἶεν δὲ οὖν: Ἐμπρὸς λοιπόν, ἄς εἶναι λοιπόν..

Ἀφορίζουσι: Τὸ ἀφορίζουσι πρέπει νὰ τὸ λάβομε σὺς

8. Ἐκκλ. 3,22.

9. Β' Τιμ. 2,2.

έκληπτόν, τὸ δὲ ἀπὸ πάντων δηλοῦσθαι τὴν θεϊαν ἀγαθότητα, τὸ πάντα ἐξ αὐτῆς παρῆχθαι πρὸς ὕπαρξιν δηλοῖ.

Ὡς οὐσιῶδες: Ὅτι οὐσιῶδες ἀγαθὸν αὐτὸ τὸ Θεῖον, καὶ ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ πάντα τὰ ὄντα μετέχει, ὡς τοῦ ἡλίου τὰ ποιητά.

5 Ὡσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἡλῖος: Μηδεὶς ὑπολαβέτω πρὸς τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα ὀλοκλήρως τὰ περὶ Θεοῦ κρίνειν τὸν μέγαν Διονύσιον, ἀλλ' οὕτω νοείσθω, ὡσπερ ὁ ἡλῖος, οὐκ ἄλλο τι ὦν παρὰ τὸ φῶς, οὐ συμβατὸν ἔχει τὸ φῶς καὶ ὡς ἄλλο τι ὦν ἢ ψυχικῶς προαιρέσει τοῦ εὐεργετεῖν ἔσωθεν λαμβάνει τὸ φῶς
10 καὶ διαδίδωσιν εἰς πάντα· τούναντίον γάρ· οὔτε ψυχικὸς ὦν, οὔτε προαίρεσιν ἔχων εὐεργετεῖ, ἄλογος γάρ· καὶ οὐδὲ ἐτέρωθεν τὸ φῶς λαμβάνων· αὐτὸ γὰρ τοῦτο φῶς ἐστὶ καὶ φωτίζει· οὕτω χρῆ τοῦτο μόνον καὶ ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθὸν οὐ συμβεβηκότως ἔχει, καθάπερ τινὰ ποιότητα, ὡς ἡμεῖς τὰς ἀρε-
15 τὰς, ἀλλ' οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπάρχων, ὡσπερ καὶ τὸ φῶς, οὐσία ἡλίου, καὶ ὡς αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν ὦν ὁ Θεὸς ἐκτείνει περὶ πάντας τὴν τῆς ἀγαθότητος αἴγλην διὰ τοῦ εὐεργετῆσαι τοὺς φωτιζομένους· ὅθεν φησὶ τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα, ὡς σκοτεινὴν καὶ σχεδὸν ἀφανῆ εἰκόνα τοῦ παντελοῦς ἀκοινωνή-
20 του ἀρχετύπου ἔχει· εἰ γὰρ αἱ εἰκόνες ἀλήθειαν εἶχον, οὐκέτι ἦσαν παραδείγματα, ἀλλ' ἀρχέτυπα.

Αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ: Κατὰ κυριότητα ἕτερόν ἐστὶ νοητόν, καὶ ἕτερον νοερόν. Τὸ γὰρ νοητόν τροφή οἶά τις τοῦ νοεροῦ ἐστίν, εἴπερ τὸ νοούμενον, ὃ ἐστὶ νοητόν, μεῖζόν ἐστὶ καὶ προε-
25 πινοούμενον τοῦ νοοῦντος, ὃ ἐστὶ νοερόν. Τὰ μὲν οὖν ὑπερκείμενα καὶ προσεχῆ τῷ Θεῷ τάγματα νοητὰ κυρίως λεκτέον, τὰ δὲ ὑποβεβηκότα νοερά, ἅτε νοοῦντα τὰ ὑπερκείμενα· οὐχ ὅτι δὲ νοητὰ ἐστὶ τὰ νοούμενα, νομιστέον αὐτὰ μὴ νοεῖν· νοεῖ γὰρ καὶ

θέση τοῦ 'ἀναθέουν'· τὸ ὅτι ἡ θεία ἀγαθότητα δηλώνεται ἀπὸ ὅλα, τὸ δηλώνει τὸ ὅτι ὅλα ἔχουν ἔρθει στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ αὐτὴν.

Ὡς οὐσιῶδες: Τὸ Θεῖο εἶναι ἀγαθὸ πὺ ἔχει οὐσία, καὶ ὅτι ὅλα τὰ ὄντα μετέχουν τὸ ἀγαθὸ, ὅπως τὰ κτίσματα μετέχουν τὸν ἥλιο.

Ὡσπερ καθ' ἡμᾶς ἥλιος: Νὰ μὴν ὑποθέσει κανένας ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἡλίου ὀλοκληρωτικὰ κρίνει ὁ μέγας Διονύσιος ὅ,τι ἀναφέρεται στὸν Θεό, ἀλλ' ἄς ἐννοηθεῖ ὡς ἐξῆς· ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἥλιος, πὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ φῶς, δὲν ἔχει τὸ φῶς σὰν κάτι πὺ τοῦ συνέβη ἢ καὶ σὰν νὰ εἶναι κάτι ἄλλο μὲ ψυχικὴ προαίρεση γιὰ εὐεργεσία πὺ παίρνει ἀπὸ μέσα του τὸ φῶς καὶ τὸ διαδίδει σὲ ὅλα, ἀλλὰ τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο· οὔτε ἐπειδὴ εἶναι ψυχικός, οὔτε ἐπειδὴ ἔχει προαίρεση νὰ εὐεργετεῖ, γιὰτὶ δὲν ἔχει λογικὴ, καὶ οὔτε παίρνει ἀπὸ κάπου ἄλλοῦ τὸ φῶς· γιὰτὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο εἶναι φῶς καὶ φωτίζει. Ἔτσι πρέπει νὰ σκεπτόμαστε καὶ γιὰ τὸν Θεὸ τοῦτο μονάχα. Ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τὸ ἀγαθὸ ὡς συμβεβηκός, σὰν μιὰ ιδιότητα, ὅπως ἔχομε ἐμεῖς τὶς ἀρετές, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ, καθὼς καὶ τὸ φῶς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἡλίου, καὶ ὄντας ὁ Θεὸς αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθὸ ἀπλώνει καὶ τυλίγει ὅλους μὲ τὴν λάμψη τῆς ἀγαθότητος εὐεργετώντας ὅσους φωτίζει. Γι' αὐτὸ λέει τὸ παράδειγμα τοῦ ἡλίου περιέχει μιὰ σκοτεινὴ καὶ σχεδὸν ἀφανὴ εἰκόνα τοῦ ἀρχέτυπου (πρότυπου), πὺ δὲν κοινωνεῖται μὲ κανένα τρόπο. Γιατί, ἂν οἱ εἰκόνες εἶχαν ἀλήθεια, δὲ θὰ ἦταν παραδείγματα, ἀλλὰ ἀρχέτυπα.

Αἰ νοηταὶ καὶ νοεραὶ: Κατὰ κυριολεξία ἄλλο εἶναι τὸ νοητὸ καὶ ἄλλο τὸ νοερό. Τὸ νοητὸ δηλαδὴ εἶναι ἓνα εἶδος τροφῆς τοῦ νοεροῦ, ἐφόσον τὸ νοούμενο, δηλαδὴ τὸ νοητὸ, εἶναι μεγαλύτερο καὶ προεπινοεῖται ἀπὸ ἐκεῖνο πὺ νοεῖ, πὺ εἶναι τὸ νοερό. Τὰ ἀνώτερα λοιπὸν καὶ πλησίον τοῦ Θεοῦ τάγματα πρέπει νὰ τὰ ποῦμε κατὰ κύριο λόγο νοητά, ἐνῶ τὰ κατώτερα νὰ τὰ ποῦμε νοερά, ἐπειδὴ νοοῦν τὰ ἀνώτερά τους. Καὶ νὰ μὴ νομίσω-

αυτά, ἐπειδὴ νόες εἰσὶ καὶ οὐσίαι ζωῆς καὶ νοῦ ἀνωτάτου δημιουργηθεῖσαι, ἀλλὰ καὶ ἐνέργειαι ἐκεῖ ἐνυπόστατοί εἰσι καὶ οὐσίαι· πᾶσα γὰρ κίνησις καὶ ἡρεμία ἐκεῖ μέντοι ἐνυπόστατοί εἰσι, καὶ δυνάμεις ζῶσαι, καὶ τῶν ρευστῶν καὶ σωματικῶν ἀλ-
 5 λοιώσεων ὑπέρτεραι· διὸ νοοῦνται μὲν, ὡς ἄῦλοι, νοοῦσι δὲ τὰ ὄντα, ὡς νόες ἀσώματοι καὶ ὑπερκόσμιοι ἄνωθεν ἐλλαμπόμενοι τοὺς περὶ τῶν ὄντων λόγους καὶ διαβιβάζοντες αὐτοὺς μυστικῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας ἀγγέλους νοητῶς καὶ ἀποκαλυπτικῶς. Δύνη δὲ καὶ ἄλλως νοῆσαι τὸ 'δυνάμεις' καὶ 'ἐνέρ-
 10 γειαι'· δυνάμεις μὲν γάρ, ὅτι, καὶ μήπω τῶν ἐν τῇ κτίσει φανέντων, δυνάμει πάντα ἐν τῷ Θεῷ προῦφεστήκει, μέλλοντα παράγεσθαι δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι· ἐνέργειαι δέ, ὅτι καὶ πρὸς ἔργον ἢ δημιουργία παρήχθη. Σημεῖωσαι δὲ καὶ τὸ τῆς ρευστῆς ἀλλοιώσεως ὡς ἡρμήνευσα, ἐπειδὴ τρεπτοὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, κατὰ
 15 γνώμην δηλονότι, καὶ οὐκ οὐσίαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ διάβολος καὶ τὸ τάγμα αὐτοῦ, πεσῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰώβ ἔχομεν.

Φθορᾶς καὶ θανάτου: Ταῦτα γὰρ σωμαῶτων ἴδια.

Οἰκείως ἐλλάμπονται: Ὅτι τὰ ἀσώματα καὶ οὐράνια νοοῦνται καὶ νοοῦσι.

Καὶ φρουρὰ καὶ ἐστία: Μονὴ καὶ ἐστία ἐκ παραλλήλου ταύτων σημαίνουσι. Φίλων ὁ Ἰουδαῖος ἐν τῷ Περὶ τῆς φλογίνης ρομφαίας καὶ τῶν χερουβὶμ λόγῳ φησὶν οὕτως· Ἡ δὲ μονή, τῶν τοῦ κόσμου μερῶν ἐστῶσα παγίως, ἐστία πρὸς τῶν πα-
 25 λαιῶν εὐθυβόλως ὠνόμασται. Τοῦτο δὲ καὶ ἄνω φησί, περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ἐν τῇ ἕκτῃ παραγραφῇ.

§ 2. Ἐκεῖθεν αὐταῖς: Σημεῖωσαι τὰ περὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ ὅτι τὰ ἄῦλα καὶ ἐν ἀλλήλοις χωρεῖ ἀσυγχύτως καὶ ἀποχωρεῖ, καὶ οἶονεὶ βαθμὸς καὶ τάξεις εἰσὶν πρῶται καὶ δευτέραι, καὶ ὅτι

με ὅτι, ἐπειδὴ τὰ νοητὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ νοοῦνται, τὰ ἴδια δὲν νοοῦν. Γιατὶ κι αὐτὰ ἔχουν νόηση, ἐπειδὴ εἶναι νόες καὶ οὐσίες ζῶσες καὶ δημιουργήματα ἀνώτατου νοῦ, ἀλλ' ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ ἐνέργειες ἐνυπόστατες καὶ οὐσίες. Γιατὶ κάθε κίνηση ἐκεῖ καὶ ἡρεμία εἶναι ἐνυπόστατες καὶ ζῶσες δυνάμεις, ἀνώτερες ἀπὸ σωματικὲς καὶ ρευστὲς ἀλλοιώσεις. Γι' αὐτὸ καὶ νοοῦνται ὡς ἄυλες, νοοῦν ὅμως τὰ ὄντα, ὡς ἀσώματοι καὶ ὑπερκόσμιοι νόες ποὺ διδάσκονται μὲ φωτισμὸ ἀπὸ ἄνω τοὺς λόγους γιὰ τὰ ὄντα καὶ τοὺς μεταβιβάζουν μυστικὰ στοὺς πῶ κατὰ ἀγγέλους μὲ τρόπο νοητὸ καὶ ἀποκαλυπτικὸ. Μπορεῖ νὰ ἐννοήσεις καὶ μὲ ἄλλο τρόπο τὶς λέξεις δυνάμεις καὶ ἐνέργειες. Εἶναι δηλαδὴ δυνάμεις, ἐπειδὴ καὶ προτοῦ ἀκόμα φανερωθοῦν ὅσα ἀποτελοῦν τὴν κτίση, προὔπῃρχαν ὅλα δυνάμει μέσα στὸν Θεό, περιμένοντας νὰ τὰ φέρει αὐτὸς στὴν ὑπαρξή, ἐνέργειες πάλι εἶναι, γιατί ἡ δημιουργία ὀδηγήθηκε σὲ ἔργο. Σημείωσε ἐπίσης καὶ πῶς ἐρμήνευσα τὴ ρευστὴ ἀλλοίωση, ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν καὶ οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴ γνώμη βέβαια καὶ ὄχι κατὰ τὴν οὐσία, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ διάβολος καὶ τὸ τάγμα του, ποὺ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ὅπως τὸ διαπιστῶνομε καὶ μέσα στὸν Ἰώβ.

Φθορᾶς καὶ θανάτου: Αὐτὰ εἶναι ιδιότητες τῶν σωμάτων.

Οἰκείως ἐλλάμπεται: Ὅτι τὰ ἀσώματα καὶ τὰ οὐράνια νοοῦνται καὶ νοοῦν.

Καὶ φρουρὰ καὶ ἐστία: Μονὴ καὶ ἐστία εἶναι παράλληλα καὶ σημαίνουν τὸ ἴδιο. Ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος στὸ λόγο του Ἐπιτῆς φλόγινης ρομφαίας καὶ τῶν χερουβὶμ' λέει τὰ ἐξῆς: «Ἡ μονὴ (παραμονὴ) τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ εἶναι σταθερὴ καὶ πάγια, ἔχει ὀνομαστῆ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς εὐστοχα ἐστία. Τοῦτο τὸ λέει καὶ πῶ πάνω, στὸ τέλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου στὴν ἕκτη παράγραφο.

§ 2. Ἐκεῖθεν αὐταῖς: Σημείωσε τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ ὅτι τὰ ἄυλα καὶ εἰσδύουν τὸ ἓνα μέσα στὰ ἄλλα χωρὶς νὰ συγχέονται καὶ ἐξέρχονται, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ὑπάρχουν

οί θεῖοι νόες ἐκεῖ περὶ ἑαυτοῦς ἐλίσσονται, οὐχ ἔλιξίν τινα
σωματικὴν, ἀλλ' ὑπερκόσμιον καὶ νοεράν, καὶ οἷαν πέφυκε
νοῦς ἐλίττεσθαι, ἐξ ἑαυτοῦ προϊῶν εἰς ἐπινοήσεις καὶ εἰς ἑαυτὸν
ἀναστρέφων, οὐ μὴν ἔξω ἑαυτοῦ χωρῶν σκεδαστῶς καὶ μερι-
5 στῶς· τοῦτο αἰνίττονται καὶ οἱ παρὰ τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιήλ
τροχοὶ πολυόμματοι· καὶ ὅτι περὶ τὸν θεῖον ἔρωτα ἐν ταυτότητί
εἰσι καὶ ἀκρότητι· ταυτότητα δὲ νοητέον τὴν ἀναπόστατον πρὸς
Θεὸν προσοχήν, ἀκρότητα δέ, τὴν τῆς νοήσεως αὐτῶν καὶ οὐ-
σίας ἤδη πῶς εἰς θέωσιν πρόοδον νόησον· καὶ τὰς ἐνώσεις δέ,
10 τὰς πρὸς ἀλλήλας τῶν νοητῶν, τὸν πρὸς ἀλλήλους θεοπρεπῆ
νόησον ἔρωτα, ὅς, θεῖος ὢν καὶ ἐνοποιός, συνάπτει αὐτούς, οὐ
σωρηδὸν συγκομίζων, ἀλλ' ἀγαπητῶς συνδεσμῶν. Τῶν δὲ ὄν-
των καὶ τῶν νοητῶν, ὡς καὶ τῶν νοητῶν, ὡς καὶ τῶν αἰσθη-
τῶν ὁμωνύμως λεγομένων, τὰ μὲν ἔστιν ἠνωμένα καὶ ἀλλη-
15 λουχούμενα, τὰ δὲ διηρημένα καὶ ἐν παραθέσει, οἷον σωρηδόν·
καὶ νοητῶν μὲν ἠνωμένα, οἷον ζῶον καὶ φῶς καὶ νοητὸς κό-
σμος καὶ ὅσα τοιαῦτα, διηρημένα δὲ καὶ ἐν παραθέσει, οἷον
στρατιά, τάξις, πατριά, χορός· ἐπὶ δὲ αἰσθητῶν ἔνωσις, ζῶον,
δένδρον, κόσμος, διαίρεσις δὲ κατὰ σωρείαν, ποιμνη, δῆμος
20 σωρός, χορός.

Ἐν τῷ Περὶ τῶν ἀγγελικῶν: Ἴδου ἄλλο πόνημα Διονυσίου
ζητεῖται, Περὶ τῶν ἀγγελικῶν ἰδιοτήτων καὶ τάξεων.

Αἱ ἀγγελοπρεπεῖς: Ἀγγελοπρεπεῖς καθάρσεις φησίν, οἷον
τὴν Ἡσαίου καὶ τὴν Ἰεζεκιήλ φαγόντος ἐν ἐκστάσει τὴν κεφα-
25 λίδα τοῦ βιβλίου. Τελεσιουργίαν δὲ ἀγγέλων λέγει, ὡς ἐπὶ τοῦ
Δανιήλ καὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐρμηνεύσαντος αὐτό, καὶ περὶ τοῦ
ποιμένος τὸν Ἑρμᾶν τελειώσαντος, ὡς ἐκεῖ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ

1. Ὁ Ἑρμᾶς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς πατέρες (2ος αἰ.). Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία ποὺ τὸν θέλει ἀδελφὸ τοῦ πάπα Πίου, εἶναι συγγραφέας τοῦ περίφημου ἔργου Ποιμῆν, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου παραδόθηκε στὸν συγγραφέα ἀπὸ ἀγγελο μὲ μορφή ποιμένος.

βαθμίδες καὶ τάξεις πρῶτες καὶ δεύτερες. Ἐπίσης ὅτι οἱ θεῖοι νόες ἐκεῖ στρέφονται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, ὄχι βέβαια μὲ κάποια περιστροφή σωματική, ἀλλὰ ὑπερκόσμια καὶ νοερὴ περιστροφή, πὺ μμπορεῖ ὁ νοῦς νὰ κάνει ἀπὸ τὴ φύση του, βγαίνοντας ἀπὸ τὸν ἑαυτό του σὲ ἐπίνοιες καὶ ἐπιστρέφοντας στὸν ἑαυτό του, χωρὶς ὅμως νὰ προχωρεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του διασκορπιζόμενος καὶ χωριζόμενος. Αὐτὸ ὑπαινίσσονται καὶ οἱ τροχοὶ μὲ τὰ πολλὰ μάτια τοῦ θεωρήμονα Ἰεζεκιήλ. Καὶ ἀκόμη ὅτι εἶναι ὡς πρὸς τὸν θεῖο ἔρωτα σὲ ταυτότητα καὶ ἀκρότητα. Ὡς ταυτότητα βέβαια πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὴν προσοχὴ πὺ δὲν ἀπομακρύνεται καθόλου ἀπὸ τὸν Θεό, ἐνῶ ὡς ἀκρότητα ἐνόησε τὴν προχώρηση πὰ τῆς νόησης καὶ τῆς οὐσίας τους στὴ θέωση· καὶ τὶς ἐνώσεις ἐπίσης μεταξὺ τῶν νοητῶν θεώρησέ τις ὡς τὸν θεοπρεπῆ ἔρωτα μεταξὺ τῶν νοητῶν, πὺ, ἐπειδὴ εἶναι θεῖος καὶ ἐνοποιεῖ, τοὺς συνδέει, ὄχι μαζεῦοντάς τους σωριαστά, ἀλλὰ συνδέοντάς τους ἀγαπητικά. Ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ τὰ νοητά, ὅπως ἀπὸ τὰ νοητὰ καὶ ὅπως ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πὺ λέγονται μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ἄλλα εἶναι ἐνωμένα καὶ βρίσκονται σὲ ἀλληλουχία, κι ἄλλα εἶναι διηρημένα καὶ βρίσκονται σὲ παράθεση, σὰν σὲ σωρὸ κατὰ κάποιο τρόπο. Καὶ ἀπὸ τὰ νοητὰ ἐνωμένα εἶναι γιὰ παράδειγμα τὸ ζωντανὸ ζῶο, τὸ φῶς, ὁ νοητὸς κόσμος καὶ ὅσα ὅμοια, ἐνῶ διηρημένα καὶ σὲ παράθεση, ὅπως ἡ στρατιὰ, ἡ τάξη, ἡ πατριά, ὁ χορὸς. Ἐνωση πάλι στὰ αἰσθητὰ εἶναι τὸ ζῶο, τὸ δέντρο, ὁ κόσμος, ἐνῶ διαίρεση κατὰ σωρὸ εἶναι τὸ κοπάδι, ὁ δῆμος, ὁ σωρὸς, ὁ χορὸς.

Ἐν τῷ Περὶ τῶν ἀγγελικῶν: Νὰ πὺ ἀναζητεῖται τώρα ἄλλο ἓνα πόνημα τοῦ Διονυσίου Ἐπιτῶν ἀγγελικῶν ιδιοτήτων καὶ τάξεων'.

Αἱ ἀγγελοπρεπεῖς: Ἀγγελοπρεπεῖς καθάρσεις λέει ὅπως γιὰ παράδειγμα τοῦ Ἡσαΐα καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ πὺ καταβρόχθισε τὴν κεφαλίδα τοῦ βιβλίου. Τελετουργία ἀγγέλων λέει ὅπως τοῦ Δανιήλ καὶ τοῦ ἀγγέλου πὺ τοῦ ἐρμήνευσε αὐτό, καὶ περὶ τοῦ ποιμένου¹, πὺ τελειοποίησε τὸν Ἐρμᾶ, ὅπως διαβάσαμε στὸ

Ποιμένι· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι πῶς καθαίρονται καὶ τελεσιουργοῦνται φησιν ἐν τῷ Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας λόγῳ.

Καὶ εἶναι ἀγγέλους: Διὰ τί ἄγγελοι λέγονται, καὶ ὅτι καὶ αὐτοὶ φῶτα.

5 Αἱ ψυχαί: Σημεῖωσαι, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἄλλαι μετὰ τοὺς ἀγγέλους εἰσὶν ὑποβεβηκυῖαι αὐτῶν, καὶ ὅτι ἀθάνατοὶ εἰσιν, ἅτε κτισθεῖσαι οὐσιώδεις ζωαί· καὶ ὅτι διὰ τῶν ἀγγέλων αἱ ψυχαὶ χειραγωγοῦνται, αἱ ζωὴν ἀγγελικὴν ἐπιτηδεύουσαι· οὕτω καὶ ἐν τῷ Ποιμένι ἀνέγνωμεν.

10 Ἄγαθαρχίαν: Σημεῖωσαι, ὅτι ἐπὶ τὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀγαθαρχίαν ἀνάγονται αἱ τῶν δικαίων ψυχαί, ἤγουν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ ἐν μετουσίᾳ τῶν ἐλλάμψεων αὐτοῦ γινόμεναι, παρρησιασμένως πρεσβεύουσι.

Ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς: Ζητεῖται τὸ Περὶ ψυχῆς.

Ἄλόγων ψυχῶν: Ἄλόγων ψυχῶν καὶ αἰσθητικῶν φησὶ·
15 καὶ σημεῖωσαι ὅτι ἄλλο ψυχή, καὶ ἄλλο ζωή.

Ἄμφιβίως λαχόντα: Τὰ ἐρπετὰ λέγει ἀμφιβίως λαχόντα, ὡς βάτραχοι, ὀκτάποδες, ἐγκεχωσμένα δέ, ὡς ἀσπάλακες καὶ ὄσα τοιαῦτα· σημεῖωσαι δέ, ὅτι αἱ ψυχαὶ εἰσι μετὰ τοὺς ἀγγέλους ὑποβεβηκυῖαι αὐτῶν, καὶ ὅτι ἀθάνατοὶ εἰσιν, ἅτε κτισθεῖσαι οὐσιώδεις ζωαί· καὶ ὅτι διὰ τῶν ἀγγέλων αἱ ψυχαὶ χειραγωγοῦνται, αἱ ζωὴν ἀγγελικὴν ἐπιτηδεύουσαι, καθὰ καὶ ἀνωτέρω λέλεκται.

Δι' αὐτὸ τῆς οὐσιώδους ἕξεως: Καὶ ἤδη ἄνω εἶπομεν, ὅτι ἕξις ἐστὶ ποιότης ἔμμονος· ὄσα οὖν ἐστὶν ἄζωα καὶ ἄψυχα, διὰ
25 τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ οὕτω παρήχθη, πεποιωμένα ἐκτικῶς, οἷον λίθοι διάφοροι, ἀλλὰ καὶ βοτάναι καὶ ρίζαι καὶ γῆ καὶ τὰ μεταλλικὰ περί τι χρήσιμον ποιωθέντα, καὶ ὄσα περὶ τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν ἡμῶν χρῆσιν· ταῦτα οὖν οὐκ ἕξωθεν τὴν ἕξιν κτῶνται, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ τὴν τῆς ἕξεως ποιότητα θεόθεν
30 ἔλαχον.

§ 3. Εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα: Ὅρα πῶς αἱ στερήσεις ἐπὶ

σημεῖο αὐτὸ στὸν Ποιμένα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄγγελοι πῶς καθαίρονται καὶ τελειοποιοῦνται τὸ ἐκθέτει στὸ λόγο του 'Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας'.

Καὶ εἶναι ἄγγέλους: Γιατὶ λέγονται ἄγγελοι, καὶ ὅτι εἶναι κι αὐτοὶ φῶτα.

Αἱ ψυχαί: Σημεῖωσε ὅτι οἱ ψυχές ἄλλες εἶναι κατώτερες, ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἄγγέλους, καὶ ὅτι εἶναι ἀθάνατες, γιατί ἔχουν δημιουργηθεῖ ὡς ζωές μὲ οὐσία. Ἐπίσης ὅτι οἱ ψυχές χειραγωγοῦνται μέσω τῶν ἀγέλων, ὅσες ζοῦνε ζωὴ ἀγγελικὴ. Ἔτσι διαβάσαμε καὶ στὸν Ποιμένα.

Ἀγαθαρχία: Σημεῖωσε ὅτι οἱ ψυχές τῶν δικαίων ἀνεβαίνουν στὴν ἀγαθὴ ἀρχὴ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, δηλαδὴ στὸν Θεό, καί, γενόμενες μέτοχες τῶν φωτισμῶν του, πρεσβεῦουν κοντὰ του μὲ παρρησία.

Ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς: Ζητεῖται τὸ σύγγραμμα Περὶ ψυχῆς.

Ἀλόγων ψυχῶν: Μιλᾷει γιὰ ψυχές ἀλογες καὶ αἰσθητικές. Καὶ σημεῖωσε ὅτι ἄλλο εἶναι ψυχὴ καὶ ἄλλο ζωὴ.

Ἀμφιβίως λαχόντα: Τὰ ἔρπετὰ λέει ὅτι ἔλαχαν ἀμφίβια ζωὴ, ὅπως τὰ βατράχια καὶ τὰ χταπόδια, ἐνῶ χωμένα μέσα στὴ γῆ εἶναι, ὅπως οἱ ἀσπάλακες καὶ τὰ ὄμοια. Σημεῖωσε ὅτι οἱ ψυχές ἄλλες εἶναι κατώτερες ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἄγγέλους καὶ ὅτι εἶναι ἀθάνατες, ἐπειδὴ κτίσθηκαν ζωές μὲ οὐσία. Ἐπίσης ὅτι οἱ ψυχές χειραγωγοῦνται ἀπὸ τοὺς ἄγγέλους, ὅσες ζοῦν ζωὴ ἀγγελικὴ, ὅπως εἶπα καὶ πρὸ πάνω.

Δι' αὐτὸ τῆς οὐσιώδους ἕξεως: Τὸ εἶπαμε ἤδη πρὸ πάνω, ὅτι ἡ ἕξη εἶναι ιδιότητα ἔμμονη. Ὅσα λοιπὸν εἶναι χωρὶς ζωὴ καὶ ψυχὴ, ἔγιναν ἔτσι ἀπὸ τὴν καλωσύνη τοῦ Θεοῦ μὲ ιδιότητες ποὺ ἔγιναν ἕξεις, ὅπως πέτρες διάφορες, ἀλλὰ καὶ βότανα καὶ ρίζες καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ μέταλλα ποὺ ἔλαβαν κάποιες χρήσιμες ιδιότητες, καὶ ὅσα ἄλλα ἀνήκουν στὴν ἰατρικὴ καὶ τὴν καθημερινὴ χρῆση. Αὐτὰ δὲν ἀποκτοῦν τὴν ἕξη ἀπὸ ἕξω, ἀλλὰ μέσα στὴν οὐσία τους ἔλαχαν ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν ποιότητα τῆς ἕξης.

§ 3. Εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα: Πρόσεχε πῶς οἱ στερήσεις σχε-

Θεοῦ ὑπερβολαί εἰσι θέσεων δραστήριοι, καὶ ὡς ἀνείδεος, ἀν-
 νούσιος, ἄζωος, ἄνους· ταῦτα γὰρ ἔννοιαν ἔχοντα τοῦ μὴ ὄντος,
 ὁμῶς ἐν τῷ Θεῷ τῷ ὑπερουσίως ὄντι κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν
 ἀπάντων (οὐδὲν γὰρ ἔστι τῶν ὄντων) ὑπεροχικῶς νοοῦνται· ἐν
 5 δὲ τοῖς ἐξῆς τελειότερον αὐτὸ σαφηνίζει.

Καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν: Πῶς τὸ μὴ ὄν ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ; Εἰ
 γὰρ μὴ ἔστιν αὐτό, πῶς ἐφίεται; Λέγομεν, ὅτι τὸ μὴ ὄν ἐνόησεν
 εἶναι τὸ κακόν, ὡς κάτω ἀποδεικνύει· ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ λεγόμε-
 νον κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἔνεκα γίνεται.

10 § 4. Καὶ τῶν οὐρανίων: Τὸ αἷτιον τῶν οὐρανίων ἀρχῶν
 καὶ ὑποπερατώσεών φησιν εἶναι τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ· καὶ
 ταῦτα γὰρ δι' ἀγαθότητος ὑπερβολὴν παρήγαγεν ὁ Θεός· ἀρχὰς
 δὲ οὐρανίας καὶ ὑποπερατώσεις νοητέον τὴν ἐκ σημείου, ἥτοι
 κέντρου, τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ κυκλικῶς ὑποστᾶσαν τῶν
 15 οὐρανῶν σφαιροειδῆ δημιουργίαν· τὸ γὰρ κυκλικὸν σχῆμα ἀρ-
 χόμενον ἐξ ἑαυτοῦ, εἰς ἑαυτὸ περατοῦται· τὴν δὲ οὐρανίαν οὐ-
 σίαν ἀναυξῆ καὶ ἀμείωτόν φησιν, ὡς τελείως ἔχουσιν καὶ ἀυ-
 τάρκως πρὸς ὃ γέγονε· διὸ καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὴν λέγει, ἐξ οὗ
 γέγονεν, οὐ παρατραπεῖσαν· τέλειον δὲ ἔστιν, ὃ μῆτε αὔξει, μῆτε
 20 μειοῦται. Ὑποπερατώσεις δὲ αὐτὰ κέκληκε, καὶ οὐκ ἀποπε-
 ρατώσεις, διὰ τὸ σφαιρικὴν μὲν εἶναι τὴν κίνησιν, οὐ κυρίως
 δὲ πέρας ἔχειν, ἀλλ' οἶονεὶ πέρας τὴν ἐπὶ τὸ αὐτό, ὡσπερ ἀπό-
 τινος ἀρχῆς ἐπὶ τι, οἷον πέρας φέρεσθαι τυχὸν ἀνατολήν.
 Σημεῖωσαι δέ, ὅτι καὶ κινεῖσθαι ἀψόφως φησὶ καὶ ἀνεπαισθή-
 25 τως τὸν οὐρανόν· τὸ δ' ἐνίων ἀστέρων μεταβατικῆς πολυκινη-
 σίας περὶ τῶν πλανητῶν φησὶ. Σημεῖωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι αὐ-
 τοὺς μόνους ἐδέξατο κινεῖσθαι. Σημεῖωσαι δὲ καὶ πόθεν αἱ χρο-
 νικαὶ ἀριθμῆσεις.

Καὶ τῆς τῶν δύο φωστήρων, οὗς τὰ Λόγια καλεῖ μεγάλους:

τικά μὲ τὸν Θεὸ εἶναι ὑπερβολὲς ποὺ προξενοῦν θέσεις, ὅπως ἄμορφος, ἀνούσιος, ἄζωος, ἄνους. Γιατὶ αὐτά, ἐνῶ ἔχουν τὴν ἔννοια τοῦ μὴ ὄντος (τοῦ ἀνύπαρκτου), ὅμως γιὰ τὸν Θεὸ ποὺ ὑπάρχει ὑπερούσια κατὰ τὴν ἀφαίρεση ὄλων ἀπὸ αὐτὸν (γιατὶ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα) νοοῦνται κατὰ ὑπεροχὴν. Στὰ παρακάτω διασαφηνίζει τὸ θέμα τελειότερα.

Καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν: Πῶς αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει, τὸ μὴ ὄν, ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθόν; Ἄν δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει, πῶς ἐπιθυμεῖ; Λέμε ὅτι τὸ μὴ ὄν σκέφθηκε ὅτι ὑπάρχει τὸ κακόν, ὅπως ἀποδεικνύει πιὸ κάτω. Γιατὶ κι' αὐτὸ τὸ λεγόμενον κακὸ γίνεται γιὰ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ.

§ 4. Καὶ τῶν οὐρανίων: Τὸ αἶτιον τῶν οὐρανίων ἀρχῶν καὶ τῶν ὑποπερατώσεων λέει ὅτι εἶναι ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ κι' αὐτὰ τὰ δημιουργήσε ὁ Θεὸς ἀπὸ ὑπερβολὴν ἀγαθότητος. Ὡς ἀρχὲς οὐράνιες καὶ ὑποπερατώσεις πρέπει νὰ θεωρήσομε τὴ σφαιρικὴ τῶν οὐρανῶν δημιουργία ποὺ ἔλαβε ὑπαρξὴ κυκλικὴ γύρω ἀπὸ σημεῖον, δηλαδὴ κέντρο, τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, γιατί τὸ κυκλικὸ σχῆμα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καταλήγει πάλι στὸν ἑαυτό του. Ἡ οὐράνια φύσις πάλι λένε πῶς δὲν αὐξάνει οὔτε μειώνεται, γιατί διαθέτει τελειότητα καὶ αὐτάρκεια γιὰ τὸ σκοπὸν ποὺ ἔγινε. Γι' αὐτὸ τὴ λέει ἀμετάβλητη, ἀφοῦ ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινε δὲν μετατράπηκε. Τέλειον βέβαιον εἶναι αὐτὸ ποὺ οὔτε αὐξάνει οὔτε ἐλαττώνεται. Τὰ ὀνόμασε αὐτὰ ὑποπερατώσεις καὶ ὄχι ἀποπερατώσεις, ἐπειδὴ ἡ κίνησις εἶναι σφαιρικὴ καὶ δὲν ἔχει κυρίως πέρας, ἀλλὰ σὰν πέρας ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀνατολήν, ποὺ κινεῖται σὰν ἀπὸ κάποια ἀρχὴ πρὸς κάτι ποὺ εἶναι τυχὸν πέρας. Σημείωσε ἐπίσης καὶ τοῦτο· ὅτι λέει δηλαδὴ ὅτι ὁ οὐρανὸς κινεῖται ἀθόρυβα καὶ ἀνεπαίσθητα, ἐνῶ τὴ μεταβατικὴ πολυκινησίαν μερικῶν ἀστεριῶν τὴ λέει γιὰ τοὺς πλανῆτες. Σημείωσε ἀκόμα καὶ τοῦτο· ὅτι αὐτὸς μονάχα δέχθηκε ὅτι κινοῦνται. Σημείωσε καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ ἀριθμήσεις τοῦ χρόνου.

Καὶ τῆς τῶν δύο φωστήρων, ποὺ τὰ 'Λόγια' τοὺς καλοῦν

Δύο φωστῆρας τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην φησί· μεγάλους δὲ εἶ-
 πεν ἐπόμενος τῷ Δαβίδ· Λόγια δὲ τοῦς ἐκείνου Ψαλμοὺς ὀνομά-
 ζει. Περιοδικὴν δὲ ἀποκατάστασιν τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς το
 αὐτὸ φορᾶν λέγει, ἣν ὁ ἥλιος μὲν κατ' ἐνιαυτὸν ποιεῖται τὸν
 5 ζωδιακὸν κύκλον περιῦών, ἡ δὲ σελήνη δι' ἡμερῶν τινῶν τὸν
 ἀπὸ συνόδου μέχρι τῆς παντελοῦς ταύτης μειώσεως. Σημείω-
 σαι δέ, ὡς καὶ αἱ χρονικαὶ ἀριθμήσεις ἐκ τούτων εἰσὶ, καὶ ἔτι
 ἐκ τῶν μηνῶν.

Ἀφορίζουσι: Τελέως ὀρίζουσιν.

10 Ἐπέκεινα θεότητος: Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἄνω παρέγραψα,
 ὅτι καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τῶν ἀπάντων. Ἐνταῦθα
 δὲ τὸ πλεόν φησὶν, ὅτι καὶ ἔτι ὑπὲρ πάσας τὰς οὐσίας ἐστίν,
 ὅπερ λέγει κατωτέρω, ὅτι καὶ τῶν μὴ ὄντων ἐστὶ πληρωτικός.
 Ὅρα δὲ πῶς λέγει μήτε τῶν ἄνω φθανουσῶν αὐτῆς τὴν ὑπε-
 15 ροχὴν, μήτε τῶν κάτω ταύτην διαβαινουσῶν· τουτέστιν, οὔτε
 ἀρχὴν, οὔτε πέρας ἔχει τὸ Θεῖον, τῶν οὐρανίων καὶ ὑπερτέρων
 δυνάμεων ταύτην μὴ καταλαβουσῶν, οὐχ ὅτι ἐστὶ μὲν, οὐ κατε-
 λήφθη δέ· μὴ οὕτω νοήσεις· ἀλλ' ὅτι αὐτὸ οὔτε ἐστὶ· τοῦτο γάρ
 ἐστὶν ἡ ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσις'. Ὑπέρτεροι γὰρ γενόμενοι καὶ διὰ
 20 φιλοθεΐας ἐνωθέντες ταῖς ἄνω δυνάμεσι, γινώσκομεν ὅτι μετὰ
 πάντων τὴν θείαν ἀγοοῦμεν φύσιν.

Καὶ φωτίζει: Τουτέστι τὰ χωροῦντα τὴν ὀλότητα αὐτοῦ
 πρὸς τὸ μέτρον ὃ χωροῦσι· διὸ καὶ μέτρον εἶναι λέγεται τῶν ὄν-
 των· ἢ ὅτι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πέρας ἀπάντων ἐπίσταται, ὡς μό-
 25 νος δημιουργός· ἑαυτὸν γὰρ παρακατιῶν ἐρμηνεύει.

Τὰς τάξεις: Τάξις διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Θεός, ἢ ἐπειδὴ μετ'
 εὐταξίας τὰ πάντα ἐδημιούργησεν, ἢ ὅτι πίστει παρὰ τῶν εἰς
 αὐτὸν φοιτῶντων χωρεῖται, μήτε τῷ πληθυσμῷ τοῦς ἀσθενε-
 στέρους καταβαπτίζων, μήτε τῇ συγκαταβάσει ἐπ' ἔλαττον

μεγάλους: Δυὸ φωστῆρες ὀνομάζει τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη. Μεγάλους τοὺς χαρακτήρισε ἀκολουθώντας τὸν Δαβίδ, ἐνῶ 'Λόγια' ὀνομάζει τοῦ Ψαλμοῦς ἐκεῖνου. Περιοδικὴ ἀποκατάσταση λέει τὴν κίνηση ἀπὸ κάποιο σημεῖο σ' αὐτὸ πάλι τὸ ἴδιο, πὺ πραγματοποιεῖ ὁ ἥλιος σ' ἓνα χρόνο, διατρέχοντας τὸ ζωδιακὸ κύκλο, καὶ ἡ σελήνη πὺ διατρέχει τὸν κύκλο στὸ διάστημα κάποιων ἡμερῶν ἀπὸ τὴν πανσέληνο ὡς τὴν τέλεια μείωσή της. Σημείωσε ὅτι καὶ οἱ μετρήσεις τοῦ χρόνου προέρχονται ἀπὸ αὐτὰ κι ἀκόμα ἀπὸ τοὺς μῆνες.

Ἀφορίζουσι: Δηλαδὴ καθορίζουν τέλεια.

Ἐπέκεινα θεότητος: Τοῦτο τὸ παρέθεσα καὶ προηγουμένως, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι καὶ μέσα στὰ πάντα καὶ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ πάντα. Ἐδῶ λέει τὸ ἐπὶ πλέον, ὅτι εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ ὅλες τὶς οὐσίες, πράγμα πὺ λέει παρακάτω, ὅτι μπορεῖ νὰ γίνει τὸ πλήρωμα καὶ τῶν μὴ ὄντων. Καὶ πρόσεχε πῶς λέει ὅτι οὔτε οἱ ἄνω δυνάμεις φτάνουν τὴν ὑπεροχὴ τῆς θεότητος, οὔτε οἱ κάτω τὴν διαβαίνουν· ἡ θεότητα δηλαδὴ δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος, καὶ δὲν τὴν ἔχουν κατανοήσει οἱ οὐράνιες καὶ ὑπέριστερες δυνάμεις· ὄχι ἀσφαλῶς ὅτι ναι ὑπάρχει βέβαια, ἀλλὰ δὲν τὴν ἔχουν κατανοήσει, μὴν τὸ ἐννοήσεις ἔτσι, ἀλλ' ὅτι αὐτὴ δὲν ὑπάρχει καν. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ γνώση μὲ ἀγνωσία. Ἀφοῦ δηλαδὴ γίναμε ὑπέριστεροι καὶ μὲ τὴν ἀγάπη μας πρὸς τὸν Θεὸ ἐνωθήκαμε μὲ τὶς ἄνω δυνάμεις, κατανοοῦμε ὅτι μαζί μὲ ὅλα ἀγνοοῦμε τὴ θεία φύση.

Καὶ φωτίζει: Δηλαδὴ φωτίζει ὅσα χωροῦν τὴν ὀλότητά του κατὰ τὸ μέτρο πὺ τὴ χωροῦν. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται πῶς εἶναι μέτρο τῶν ὄντων. Ἦ ὅτι γνωρίζει τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ πέρας ὄλων, ὡς ὁ μόνος δημιουργός. Περακάτω ἐρμηνεύει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του.

Καὶ τάξις: Ὁ Θεὸς λέγεται τάξη γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο· ἡ ἐπειδὴ δημιούργησε τὰ πάντα μὲ εὐταξία, ἡ ἐπειδὴ μὲ πίστη γίνεται δεκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς πὺ τὸν πλησιάζουν, χωρὶς οὔτε τοὺς ἀσθενέστερους νὰ καταποντίζει μὲ τὴν ἀφθονία του, οὔτε μὲ τὴ συγ-

παρὰ τῶν ἀγιωτέρων χωρούμενος, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐμὸν ἀγγεῖον οὕτως ἐμοὶ πηγάζων τὴν ἀγαθότητα.

Κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα: Ὡσπερ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος πάντα τὰ ὄρατὰ φωτίζει, καὶ τὰ μὴ μετέχοντα τοῦ φωτὸς αὐτοῦ δι' οἰκείαν ἀδράνειαν οὐ μετέχει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, πάντες παρ' αὐτοῦ ἀγιάζονται, ὅσοι βούλονται. Καλῶς δὲ τὸ ἀπεμφαῖνον τῶν ἐπὶ τῷ ἡλίῳ λεγομένων εὐθὺς ἐθεράπευσεν ὁ θεῖος Διονύσιος· ἐπειδὴ γὰρ ἐμφανῆ εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸν ἥλιον εἶπε τὸν ἄψυχον, τὸ δημιούργημα τοῦ δημιουργοῦ κα-
10 λέσας εἰκόνα, πρῶτον μὲν παραχρῆμα ἐπήγαγε 'κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα', ἐν δὲ τῷ ἐξῆς κεφαλαίῳ τελεώτερον αὐτὸ σαφηνίζει. Τί δέ ἐστι 'πολλοστὸν ἀπήχημα' λεκτέον. Ὡσπερ γὰρ εἴ τις μέγα βοήσας καὶ ἀνακράζας εἶποι τι, καὶ οἱ μὲν παρεστῶτες, ἐὰν ἐρρωμένοι τὰς ἀκοὰς ᾧσι, καὶ τῆς βοῆς καὶ τοῦ λε-
15 χθέντος ἀκούουσιν, οἱ δὲ βραχὺ ἀφεστῶτες, ὅσον ἀπέχουσι, τοσοῦτον ἀδρανέστερον τοῦ φθέγματος ἀκροῶνται, οἱ δὲ ἐπὶ μείζον διάστημα κεχωρισμένοι πολλοστὸν τι μέρος καὶ ἀμυδρότατον τοῦ ἀπηχήματος λαμβάνουσιν, ὡς φωνῆς μὲν ἀσήμου τινὸς ἀκοῦσαι, μὴ νοῆσαι δὲ τὸ ἐκφωνηθέν· τοσοῦτον ἔστιν ὑπολα-
20 βεῖν τὸ ἡλιακὸν φῶς τῷ ἀληθινῷ, ὡς καὶ ἀσύμβλητον εἶναι τὸ μέσον.

Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὴν γένεσιν: Μὴ νομίσης τὸν ἥλιον γενέσεως ἢ ζωῆς ἢ αὐξήσεως ἢ τελειότητος αἷτιον εἶναι τῶν ὄντων τινός, ὡσπερ οὐδὲ ἄλλο τι στοιχεῖον, εἰ καὶ σφόδρα τύχοι τῶν
25 ἀναγκαίων, οἷον τὸ ὕδωρ· δυνατὸν γὰρ ἡμᾶς διαγενέσθαι καὶ ἡλίου χωρὶς καὶ ὕδατος, εἰ καὶ μὴ τελείως, ἀλλ' οὖν ἱκανὸν χρόνον· ἀλλ' εἰδῶς ὁ Θεός, ὅτι τὸ μὲν ψυχρὸν ἅπαν ἄγονον παντελῶς, τὸ δὲ μεμετρημένως θερμὸν γενεσιουργεῖ, καὶ ὅτι φυτὰ καὶ τὰ σπέρματα θερμότητος δεῖται, ὡς καὶ τὰ σώματα

κατάβασή του νὰ χωρεῖται σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπὸ τοὺς περισσότερο ἁγίους, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὸ δοχεῖο ποὺ κρατῶ πηγάζει γιὰ μένα τὴν ἀγαθότητά του.

Κατὰ πολλοστὸν ἀπήχημα: "Ὅπως ἀκριβῶς ὁ αἰσθητὸς ἥλιος φωτίζει ὅλα ὅσα βλέπομε, καὶ ὅσα δὲν μετέχουν τὸ φῶς του δὲν τὸ μετέχουν ἀπὸ δική τους ἀδράνεια, ἔτσι καὶ σχετικὰ μὲ τὸν Θεό, ἀγιάζει μόνο ὅλους ὅσους θέλουν. Καὶ ἐπιτυχῶς ὁ θεῖος Διονύσιος διόρθωσε τὸ ἀταίριαστο ὅσων λέγονται γιὰ τὸν ἥλιο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀνέφερε φανερὴ εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸν ἥλιο τὸν ἄψυχο, καλώντας τὸ δημιούργημα εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ, πρῶτον εὐθὺς ἀμέσως πρόσθεσε 'κατὰ πολλοστὸ ἀπήχημα', ἐνῶ στὸ παρακάτω κεφάλαιο τὸ ἀποσαφηνίζει αὐτὸ πληρέστερα. "Ἄς ποῦμε τώρα τί σημαίνει 'πολλοστὸ ἀπήχημα'. "Ὅπως δηλαδὴ ἂν κάποιος βάλει μιὰ δυνατὴ φωνὴ καὶ κραυγὴ γιὰ κάτι, ὅσοι εἶναι κοντά, ἂν ἔχουν δυνατὴ ἀκοὴ ἀκοῦνε καὶ τὴ φωνὴ καὶ τὸ λεγόμενον, ὅσοι βρίσκονται σὲ μικρὰ ἀπόσταση, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπόσταση, ἀκοῦνε τὸ λεγόμενον ὅλο μὲ πῶς μεγάλη ἀσάφεια, ἐνῶ ὅσοι βρίσκονται σὲ μεγαλύτερη ἀπόσταση δέχονται ἓνα πολλοστημόριο καὶ πολὺ ἀδύνατο μέρος τοῦ ἀπηχήματος, ὥστε ν' ἀκούσουν βέβαια μιὰ ἄσημη φωνή, νὰ μὴ καταλάβουν ὅμως αὐτὸ ποὺ λέει. Σὲ τόσο μεγάλη ἀπόσταση μποροῦμε νὰ καταλάβομε πῶς βρίσκεται τὸ ἥλιακὸ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς τὸ ἀληθινό, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ νὰ καλυφθεῖ τὸ ἐνδιάμεσο.

Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὴν γένεσιν: Μὴ νομίσεις ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ἡ αἰτία τῆς γένεσης ἢ τῆς ζωῆς ἢ τῆς αὔξεσης ἢ τῆς τελειότητος κάποιου ἀπὸ τὰ ὄντα, ὅπως οὔτε κανένα ἄλλο στοιχεῖο, κι ἂν ἀκόμα τύχει νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πάρα πολὺ ἀναγκαῖα, ὅπως τὸ νερό, γιὰτὶ εἶναι δυνατὸ ἐμεῖς νὰ ζήσομε καὶ χωρὶς ἥλιο καὶ νερό, ἂν καὶ ὄχι ὡς τὸ τέλος, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε γιὰ ἀρκετὸ διάστημα. Ὁ Θεὸς ὅμως γνωρίζοντας ὅτι τὸ ψυχρὸ εἶναι τελείως ἄγονο, ἐνῶ τὸ μέτρια θερμὸ παράγει ζωὴ, καὶ ὅτι τὰ φυτὰ καὶ οἱ σπόροι ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ θερμότητα, ὅπως καὶ κάθε σῶμα ποὺ

πάντα τὰ ζωῶν ἔχοντα εἴτε αἰσθητικὴν εἴτε φυτικὴν, καθαίρονται δὲ πολλά, ὡς καὶ εἰς λευκότητα φέρεσθαι, ὡς ἐσθῆτες καὶ ἄλλα, ἀνανεοῖ δὲ καὶ τὰ ψυγέντα σπέρματα, τούτου χάριν τὸν ἥλιον οὕτως ἔχειν φύσεως ἐποίησεν, ἵνα τὰ εἰρημένα πάντα
5 ποιῆ ἔκ τοῦ δημιουργοῦ τὸ δύνασθαι λαβῶν, οὐκ ἔκ προαιρέσεως ἰδίας ἢ δυνάμεως. Τοῦτο τελείως φησὶν ὁ ἅγιος Διονύσιος, ἑαυτὸν ὡς περ ἐπεξηγούμενος κατωτέρω ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἕκτου. Νόει οὖν ἀσφαλῶς, καὶ μὴ διαστρέφου.

10 Μέτρον ἐστὶ: Μέτρον διὰ τοῦτο λέγεται ὁ ἥλιος καὶ ἀριθμὸς ὠρῶν, ἐπειδὴ τῆς ἡμέρας ἄρχει· ἡ δὲ ἡμέρα ἀνακυκλουμένη τὸν χρόνον ποιεῖ· διὰ τοῦτο μέτρον ἐκλήθη, οἷα τὴν ἡμετέραν μετρῶν ζωῶν· λέγει γὰρ παντὸς τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου.

Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς: Σημεῖωσαι, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ τὰς
15 τρεῖς ἡμέρας τὰς πρὸ τῆς αὐτοῦ ποιήσεως ἐφώτιζεν ἀσχημάτιστος ὢν· καὶ ὅτι τὸ πρωτόκτιστον φῶς τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ μετασχηματίσθη εἰς ἥλιον, καὶ ὅτι ἡμερῶν τριάδα φησὶν, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ σαφῶς φησιν· ἐκεῖνο δὲ μὴ παραδράμης, ὅτι τὰ προειρημένα οὐ περὶ τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ περὶ
20 τοῦ σχηματισθέντος εἰς ἥλιον πρωτοκτίστου φωτὸς ἐρρήθη.

Ὡς ἐναρχικὴ. Τουτέστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς πρὸ τὸ ὄντως ἐνώσεως ἢ ὁμοιώσεως.

Καὶ οὗ ἐφίεται πάντα. Ὅρα πῶς διαιρεῖ τὸ ὄντα πάντα, καὶ περὶ τὸν πάντων ὄντα βασιλέα, οὗ καὶ τὰ ὄντα ἐφίεται πάντα.
25 Φησὶν οὖν πρῶτον νοερά, εἶτα λογικά. Νοερά οὖν εἰσι τὰ μὴ μεμιγμένα σώμασιν, οἷον αἱ ὑπερκόσμιαι δυνάμεις πᾶσαι· λογικὰ δὲ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαί, αἱ τὴν σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὸ σῶμα, καθὼς ἐστὶν ὁ αἰσθητὸς ἄνθρωπος· εἰ γὰρ ὁ ἔσω ἄνθρωπος μόνον ἐνεργεῖ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τουτέστιν ἡ ψυχὴ, μὴ τὴν πᾶ-

ἔχει ζωὴ εἴτε αἰσθητικὴ εἴτε φυτικὴ, καὶ ὅτι πολλὰ καθαίρονται ὡς τὸ σημεῖο νὰ φτάσουν τὴ λευκότητα, ὅπως τὰ φορέματα καὶ ἄλλα, καὶ ἀκόμα, ὅτι ξαναζωντανεύει τοὺς σπόρους ποὺ ἔχουν ψυχθεῖ, γι' αὐτὸ ἔκανε τὸν ἥλιο μὲ τέτοιες φυσικὲς ιδιότητες γιὰ νὰ προκαλεῖ ὅλα τὰ προηγούμενα παίρνοντας τὴν ἰκανότητα αὐτὴ ἀπὸ τὸν δημιουργὸ καὶ ὄχι ἀπὸ δική του προαίρεση ἢ δύναμη. Τὴν ιδέα αὐτὴ ἀναπτύσσει τέλεια ὁ ἅγιος Διονύσιος, ἐπεξηγώντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸν ἑαυτὸ του παρακάτω στὸ τέλος τοῦ πέμπτου κεφαλαίου καὶ στὸ τέλος τοῦ ἕκτου. Ἔχε λοιπὸν αὐτὴ τὴ γνώμη σταθερὴ καὶ μὴ τὴν μεταβάλλεις.

Μέτρον ἐστί: Γι' αὐτὸ λέγεται ὁ ἥλιος μέτρο καὶ ἀριθμὸς τῶν ἐποχῶν, ἐπειδὴ κάνει τὴν ἀρχὴ τῆς ἡμέρας, καὶ ἡ μέρα μὲ τὴν κυκλικὴ ἐπαναφορὰ τῆς συμπληρώνει τὸ ἔτος. Γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε μέτρο, ἐπειδὴ κατὰ κάποιον τρόπο μετρεῖ τὴ ζωὴ μας· γιὰτι λέει ὅλου τοῦ χρόνου ποὺ ζοῦμε.

Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς: Σημεῖωσε ὅτι ὁ ἥλιος φώτιζε καὶ τὶς τρεῖς μέρες τὶς πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία του, καὶ ὅτι τὸ πρωτοδημιούργητο φῶς μετασχηματίστηκε σὲ ἥλιο τὴν τέταρτη ἡμέρα, καὶ ὅτι μιλάει γιὰ τρεῖς ἡμέρες, ὅπως λέει μὲ σαφήνεια καὶ ὁ μέγας Βασίλειος στὴν Ἑξαήμερό του. Καὶ μὴ παραβλέψεις κι ἐκεῖνο· ὅτι δηλαδὴ τὰ προηγούμενα δὲν εἰπώθηκαν γιὰ τὸν ἥλιο, ἀλλὰ γιὰ τὸ πρωτοδημιούργητο φῶς ποὺ μετασχηματίστηκε σὲ ἥλιο.

Ὡς ἐναρχικὴ: Δηλαδὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ἔνωσης ἢ ὁμοίωσης πρὸς τὸ ἀληθινὸ ὄν.

Καὶ οὗ ἐφίεται πάντα: Πρόσεχε πῶς διαιρεῖ ὅλα τὰ ὄντα γύρω ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῶν πάντων, τὸν ὁποῖο ποθοῦνε ὅλα τὰ ὄντα. Ἀναφέρει λοιπὸν πρῶτα τὰ νοερά κι ἔπειτα τὰ λογικά. Νοερά εἶναι ὅσα δὲν εἶναι συνδεδεμένα μὲ σῶμα, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ ὑπερκόσμιες δυνάμεις, ἐνῶ λογικά εἶναι οἱ ἀνθρῶπινες ψυχές, ποὺ εἶναι δεμένες μὲ τὸ σῶμα, ὅπως εἶναι ὁ αἰσθητὸς ἀνθρώπος. Ἄν δηλαδὴ ἐνεργεῖ μόνον ὁ ἐσωτερικὸς ἀνθρώπος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο, δηλαδὴ ἡ ψυχῆ, χωρὶς νὰ εἶναι

σαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς σῶμα, τότε νοερὸς ὁ ἄνθρωπος, οὐ μὴν λογικῶς καλοῖτο ἄν, κατὰ τὸ πᾶν ζῶον τὸ ἐκ σώματος καὶ λογικῆς ψυχῆς συνεστῶς. Γνωστικῶς δέ φησι τὰ νοερὰ καὶ λογικὰ ἐξίεσθαι τοῦ Θεοῦ, ὡς φύσει προσούσης αὐτοῖς τῆς ὀρέξεως 5 ταύτης, τοῦ γνῶναι τὸν τῶν πάντων βασιλέα, καὶ μετέχειν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, διὰ τὸ εἶναι τὴν ψυχὴν γνωστικὴν καὶ λογικὴν, καλῶς λέγεται καὶ ἡ ἔφεσις τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ δὲ ἄλογα ζῶα κατ' αὐτὴν τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν ζωῆς ἐφίεται· διὸ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· τὰ δὲ ἀναίσθητα, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄψυχα καὶ ἄζωα, 10 ἐφίεται μὲν φυσικῶς τοῦ ἀγαθοῦ, οὐ μὴν ἵνα καὶ γνῶ αὐτό, ἀλλ' ἵνα μείνη, ὅπερ ἐστὶ μόνον τῇ φυσικῇ ἐφέσει συνεχόμενα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ εἶναι αὐτά.

Πάντα ἀολλῆ ποιεῖ: Ἀολλῆ, συνηθροισμένα. Ὅτι ὁ ἥλιος λέγεται παρὰ τὸ ἀολλῆ ποιεῖν καὶ συνάγειν τὰ διεσκεδασμένα, 15 καὶ ὅτι ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεὸν τὸν ἥλιον, εἰ καὶ πολλὰ εἶπομεν τῆς εὐχερῶς διαστρεφομένης δοκοῦντα ἐναντία εἶναι.

Κατὰ τὸν τῆς παλαιότητος: Κατὰ τὸν τῆς παλαιότητος λόγον, ἢ ὅτι Ἑλληνας ὑπῆρχον, θεῖος Διονύσιος καὶ ὁ θεῖος Τιμόθεος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀγίων ἀποστόλων δηλοῦται· ἢ 20 τὸν μωρὸν [τὸν] τῶν Ἑλλήνων λόγον φησί· παλαιὸν γὰρ καὶ ἀρχαῖον τὸν ἥλιον ἔλεγον, ὡς ἐν τῇ κωμωδίᾳ εἴρηται.

§ 5. Ἀνακαθαίρειν: Εἴρηται γάρ· «προσέλθετε πρὸς αὐτόν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυρθῆ».

Ὅτι ἠγάπησαν πολὺ: Τῷ γὰρ ἀγαπῶντι πολὺ καὶ πολὺ 25 δοθήσεται, τῷ δὲ ἔλαττον, πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης· ὅπερ λέγει ἄνω, ὅτι τάξις καὶ μέτρον ἡμῶν ἐστὶν ὁ Θεός.

πλήρως δεμένη με τὸ σῶμα, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ ὀνομαζόταν νοερός, ὄχι βέβαια λογικά, σύμφωνα με τὸ πλήρες ζῶο πού ἡ σύστασή του εἶναι ἀπὸ σῶμα καὶ λογικὴ ψυχὴ. Καὶ λέει ὅτι γνωστικὰ ἐπιθυμοῦν τὸν Θεὸ τὰ νοερά καὶ λογικά, ἐπειδὴ ἡ τάση αὐτὴ ὑπάρχει φυσικὰ μέσα τους νὰ γνωρίσουν τὸν Βασιλέα τῶν ὄλων καὶ νὰ εἶναι μέτοχα τῆς ἀγαθότητάς του, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι γνωστικὴ καὶ λογικὴ καὶ καλῶς γίνεται λόγος καὶ γιὰ ἔφεση τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ ἄλογα πάλι ζῶα ἐπιθυμοῦν τὴ ζωὴ, σύμφωνα με τὴν ἴδια τὴ δύναμη τῆς αἴσθησης, καὶ γι' αὐτὸ ἐπιθυμοῦν καὶ τὸ ἀγαθόν. Τὰ ἀναίσθητα ὅμως, ὅπως εἶναι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄψυχα καὶ τὰ δίχως ζωὴ, ἐπιθυμοῦν τὸ ἀγαθὸ ὡς ἀπὸ τὴ φύση τους, ὄχι γιὰ νὰ τὸ γνωρίσουν βέβαια, ἀλλὰ γιὰ νὰ παραμείνουν ὅ,τι εἶναι, συγκρατούμενα με τὴ φυσικὴ ἔφεσή τους μόνο ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ στὸ νὰ ὑπάρχουν.

Πάντα ἀολλῆ ποιεῖ: Ἀολλῆ σημαίνει συναθροισμένα. Ὁ ἥλιος λέγεται ἔτσι ἀπὸ τὸ ὅτι καθιστᾷ τὰ πάντα ἀολλῆ (δηλαδὴ συναθροίζει) καὶ μαζεύει τὰ σκορπισμένα· ἀναιρεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι θεός, ἂν καὶ εἶπαμε² πολλὰ πού φαίνονται νὰ εἶναι ἀντίθετα πρὸς αὐτὰ πού εὐκόλα διαστρέφονται.

Κατὰ τὸν τῆς παλαιότητος: Σύμφωνα με τὸ λόγο τῆς ἀρχαιότητος, ἢ ὅτι ἦταν Ἑλληνας ὁ θεῖος Διονύσιος κι ὁ θεῖος Τιμόθεος, ὅπως δηλώνεται στὶς Πράξεις τῶν ἀγίων ἀποστόλων, ἢ ἀναφέρεται στὸν μωρὸ λόγο τῶν Ἑλλήνων. Γιατὶ ἔλεγαν³ τὸν ἥλιο παλαιὸ καὶ ἀρχαῖο, ὅπως λέγεται στὴν κωμωδία.

§ 5. Ἀνακαθαίρειν: Ἐχει λεχθεῖ· «πηγαίνετε κοντὰ του καὶ φωτισθεῖτε, καὶ τὰ πρόσωπά σας δὲν θὰ ντροπιαστοῦν»⁴.

Ὅτι ἠγάπησαν πολὺ: Σ' αὐτὸν πού ἀγαπᾷ πολὺ, καὶ θὰ τοῦ δοθεῖ πολὺ, ἐνῶ σ' ὅποιον ἀγαπᾷ λιγότερο, θὰ τοῦ δοθεῖ ἀνάλογα με τὸ βαθμὸ τῆς ἀγάπης του. Αὐτὸ τὸ λέει πιὸ πάνω, ὅτι δηλαδὴ τάξη καὶ μέτρο μας εἶναι ὁ Θεός.

3. Ἡ ἔλεγαν παλαιὸ καὶ ἀρχαῖο τὸν μωρὸ λόγο τῶν Ἑλλήνων.

4. Ψαλμ. 33,6.

§ 6. Καὶ ὑπερκόσμιον: Τὸ ὑπερκόσμιον εἰρῆσθαι νοῦν, ὡς
 τινων μὲν ὑπὲρ τοὺς πάντας κόσμους ὄντων νοῶν ἀγίων ἀνω-
 τάτω, τάξεων ἀγγελικῶν, τινῶν δὲ ἐπικοσμίων, τουτέστι τῶν
 ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ τῶν κόσμων, εἰς διοίκησιν αὐτῶν τεταγμέ-
 5 νων, τῶν παρά τισι καὶ κοσμαγωγῶν λεγομένων. Τινῶν δὲ ἐγ-
 κοσμίων νοῶν ὄντων, ἀνθρώπων τε καὶ ἀγγέλων, ἐθναρχῶν τε
 καὶ πολιούχων· καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀγίων, ὡς ἐν
 τῇ Ἀποκαλύψει φησὶν ὁ θεῖος Ἰωάννης, καὶ ἐπὶ τῶν ἐτέρων
 κοσμικῶν διατάξεων· καὶ ὁ ψαλμωδὸς δὲ φησι· «παρεμβαλεῖ
 10 ἄγγελος Κυρίου»· ὑπερκόσμιός ἐστιν ὁ πνευματικός, περικό-
 σμιος ὁ ψυχικός, ἐγκόσμιος ὁ σαρκικός. Ἄλλως ὑπερκόσμιός
 ἐστιν ὁ καὶ τὴν θεολογίαν κατορθώσας, περικόσμιος ὁ τὴν φυ-
 σικὴν θεωρίαν, ἐγκόσμιος ὁ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν.

Πάντα συνάγουσα: Ὁμοῦ πάντα ποιοῦσα, καὶ θάλπουσα,
 15 καὶ ἀδξουσα, καὶ μεταποιοῦσα.

Διαιρετική: Διαιρεῖ γὰρ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ ἄγνοια, ὡς μᾶλλον
 τὸ φῶς συνάγει, καὶ ἀολλῆ ποιεῖ, ὡς ἔφη ἄνω.

Δοξασμάτων: Τῶν εἰδώλων καὶ τῆς αὐτῶν πολυθειᾶς.

Φαντασίας: Φαντασίας φησὶ τὰς πλασματώδεις ἐννοίας
 20 περὶ αἰσθητά, ἢ ὡς αἰσθητά.

§ 7. Καὶ ὡς καλόν: Καλὸς μὲν εἴρηται ὁ Θεὸς καὶ ἐν τῷ
 Ἄϊσματι τῶν φσμάτων, ὡσπερ οὖν καὶ κάλλος λέγεται· καὶ ὁ
 Δαυὶδ· «ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων». Λέ-
 γεται δὲ καλὸν καὶ τὸ κάλλους μετέχον. Καὶ σημείωσαι, πῶς
 25 διαιρεῖται τὸ καλὸν καὶ τὸ κάλλος ἐπὶ τῶν ὄντων, εἰς μετέχοντα
 καὶ μετεχόμενα, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐχ οὕτω· κάλλος μὲν γὰρ λέ-

§ 6. Καὶ ὑπερκόσμιον: Χαρακτηρίζει τὸ νοῦ ὑπερκόσμιο, ἐπειδὴ μερικοὶ ἅγιοι νόες, τάξεις ἀγγελικῆς, βρίσκονται πάνω-πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς κόσμους, μερικοὶ πάλι εἶναι ἐπι-κόσμιοι (βρίσκονται ἐπάνω στοὺς κόσμους), δηλαδή ὅσοι ἔχουν ὀρισθεῖ γιὰ τὴ λειτουργία τῶν κόσμων, τοὺς ὁποίους νόες μερικοὶ τοὺς λένε καὶ κοσμαγωγούς. Μερικοὶ νόες εἶναι καὶ ἐγ-κόσμιοι, ἄνθρωποι καὶ ἄγγελοι, ἐθνάρχες καὶ πολιούχοι. Καὶ γιὰ τὶς ἐκκλησίες καὶ τοὺς ἁγίους, ὅπως λέει στὴν Ἀποκάλυψη ὁ θεῖος Ἰωάννης, καὶ γιὰ τὶς ἄλλες κοσμικῆς διακοσμήσεις. Καὶ ὁ ψαλμωδὸς λέει: «θὰ ἐπέμβει ἄγγελος Κυρίου»⁵. Ὑπερκόσμιος νοῦς εἶναι ὁ πνευματικὸς, περικόσμιος (ἐπικόσμιος) εἶναι ὁ ψυχικὸς, καὶ ἐγκόσμιος ὁ σαρκικὸς. Μὲ ἄλλη ἐρμηνεῖα, ὑπερκόσμιος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐπέτυχε τὴ θεολογία, περικόσμιος αὐτὸς ποὺ πέτυχε τὴ φυσικὴ θεωρία, καὶ ἐγκόσμιος ὁποῖος πραγματοποίησε τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν.

Πάντα συνάγουσα: Συγκεντρώνοντας τὰ πάντα μαζὶ καὶ περιθάλλοντας καὶ αὐξάνοντας καὶ μεταποιώνοντας αὐτά.

Διαιρετικά: Ἡ ἄγνοια χωρίζει ἀπὸ τὸν Θεό, ὅσο τὸ φῶς ἐνώνει περισσότερο καὶ συναθροίζει, ὅπως εἶπε πρὸ πάνω.

Δοξασμάτων: Ἐννοεῖ τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς πολλοὺς ποὺ ἀντιπροσωπεύουν.

Φαντασίας: Φαντασίες λέει τὶς ἐννοιες ποὺ πλάθονται γύρω ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἢ τὰ δῆθεν αἰσθητὰ.

7. Καὶ ὡς καλόν: Καλὸς (ὠραῖος) λέγεται ὁ Θεὸς καὶ στὸ Ἰσραήλ τῶν ἀσμάτων, ὅπως βέβαια λέγεται καὶ κάλλος (ὠραιότητα). Καὶ ὁ Δαβὶδ λέει: «στὴν ὁμορφίᾳ ὠραιότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»⁶. Ὠραῖο λέγεται κι αὐτὸ ποὺ εἶναι μέτοχο τῆς ὠραιότητος. Καὶ σημείωσε, πῶς κατανέμεται τὸ καλὸ καὶ τὸ κάλλος στὰ ὄντα, σ' αὐτὰ ποὺ μετέχουν καὶ σ' αὐτὰ ποὺ μετέχονται.

5. Ψαλμ. 33,8

6. Ψαλμ. 44,3.

γεται διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ διαδεδομένην πᾶσι καλλονήν, καὶ ὅτι πάντα πρὸς ἑαυτοῦ καλεῖ· καλὸν δέ, ὡς ἀεὶ ὄν καὶ μηδέποτε μειούμενον ἢ αὐξον.

Μεθ' ἑαυτοῦ μονοειδές: Μονοειδές καλὸν ἐστὶν ὁ Θεός, 5 ἐπεὶ μήτε σκεδάννυται εἰς ἕξεις καὶ διαφορὰς καλλοποιούς, μήτε πρὸς ἐνίους μὲν τὸ καλὸν κέκτηται, πρὸς ἐνίους δὲ οὐ, ἀλλ' ἀτρέπτως αὐτὸ τὸ καλὸν ἀνάρχως καὶ ἀπολύτως, ἀνεπιτηδούτως καὶ ὠσαύτως ἀεὶ ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο προέχειν ἐν ἑαυτῷ λέγεται τὴν καλλονήν, ὡς καὶ πρὸ τῶν δημιουργημάτων πηγῆ, 10 καὶ ἀρχῆ, καὶ αἷτιον ὦν τοῦ καλοῦ· ὅθεν καὶ ὑπεροχικῶς ἔχει τὸ καλόν· κἂν γὰρ πολλὰ καλά, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ εἰσι καλά, καὶ οὐδὲ κατ' αὐτὸν καλά· πόθεν ὃ γε ἀναιτίως καλόν, αὐτὰ δὲ αἰτιατῶς καὶ κατὰ μετοχήν; ἐνοειδῶς γάρ ἐστὶ καλὸν ὁ Θεός, ἐπεὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ μετ' αὐτὸν καλά, καὶ ὡς ἐν ποιότητι κεκτημέ- 15 να τὸ καλόν.

Ἐκ τοῦ καλοῦ τούτου: Τό, «ἰδοὺ πάντα καλὰ λίαν», καὶ τὸ κατὰ τὸν Ζαχαρίαν, «πᾶν εἴ τι καλὸν αὐτοῦ» ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ ἀναιτίου καλοῦ γέγονε· διὰ γὰρ τὸ καλὸν αἰ τῶν στοιχείων γεγονάσιν ἀλληλουχίαι, ἃς ἐφαρμογὰς φησι· καὶ αἰ τῶν ὄντων εὐ- 20 τακτοὶ συνδέσεις διαρκουῖσι, λεγόμεναι φιλῖαι καὶ κοινωνίαι πάντων ἐναρέτων λογικῶν, αἰ πρὸς Θεὸν που διανοήσεις, ὡς ἢ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων αἰ ἀγελαῖαι συνδιαγωγαί, ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων αἰ πρὸς ἀλλήλα ἐκτικαὶ συμπάθειαι. Πάντα οὖν ἡνωταὶ τῷ καλῷ τῇ 25 μεθέξει πρὸς τὸν αἷτιον ἐπεστραμμένα.

Καὶ πέρας πάντων: Πέρας πάντων λέγεται ὁ Θεός, καὶ ὡς συνέχων πάντα, καὶ ὡς πάντων εἰς ἀσφάλειαν περιδεδραγμένος, καὶ ὡς αὐτοῦ γε ἕνεκα πάντων εἰς τὸ εἶναι παραχθέντων καὶ ἑτέρου τινὸς εἰς τὸ τετελεῖσθαι οὐ δεομένων· ὅθεν ὡς ἀρχῆ 30 πάντων, ἄτε αἷτιος, λέγεται, οὕτω καὶ μέσον, ὡς τὴν εἰς τὸ συν-

αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἀλλὰ λέγεται ἐξαιτίας τῆς καλλονῆς ποὺ εἶναι μοιρασμένη σὲ ὄλα καὶ ἐπειδὴ ὄλα τὰ καλεῖ στὸν ἑαυτὸ του. Καλὸ πάλι λέγεται, ἐπειδὴ ὑπάρχει πάντοτε, καὶ ποτέ οὔτε μειώνεται οὔτε αὐξάνει.

Μεθ' ἑαυτοῦ μονοειδές: Μοναδικὰ ὠραῖο εἶναι ὁ Θεός, ἐπειδὴ οὔτε διαχωρίζεται σὲ ἕξεις καὶ διαφορές, ποὺ ὠραιοποιοῦν, οὔτε ἔχει τὸ ὠραῖο πρὸς μερικοὺς καὶ πρὸς ἄλλους δὲν τὸ ἔχει, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ὠραῖο εἶναι τὸ αὐτὸ πάντοτε, χωρὶς μεταβολή, χωρὶς ἀρχή, ἀπόλυτο, ἀνεπιτήδευτο. Καὶ γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι σ' αὐτὸ προέχει ὡς καλλονή, ἐπειδὴ εἶναι καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα πηγὴ καὶ ἀρχὴ καὶ αἴτιο τοῦ ὠραίου. Γι' αὐτὸ κι ἔχει τὸ ὠραῖο κατὰ ὑπεροχὴν. Γιατὶ κι ἂν ἀκόμα ὑπάρχουν πολλὰ ὠραῖα, εἶναι ὠραῖα χάρη σ' αὐτόν, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὠραῖα σύμφωνα μ' αὐτόν. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὠραῖο χωρὶς αἰτία, ἐνῶ ἐκεῖνα εἶναι ὠραῖα κατὰ αἰτία καὶ κατὰ μετοχή. Ὁ Θεὸς εἶναι μ' ἓνα μόνον τρόπο ὠραῖο, ἐπειδὴ τὰ ἕπειτ' ἀπὸ αὐτόν ὠραῖα εἶναι χάρη σ' αὐτόν κι ἐπειδὴ ἔχουν τὸ ὠραῖο σὰν ιδιότητα.

Ἐκ τοῦ καλοῦ τούτου: Εἶναι ἡ φράση, «νά, ὄλα εἶναι ἐξαιρετικά ὠραῖα», κι αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ζαχαρίας, «ὅ,τι ὠραῖο ὑπάρχει, ἔχει γίνεαι ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὸ χωρὶς αἰτία ὠραῖο»⁷. Χάρη στὸ ὠραῖο ἔχουν γίνεαι οἱ συναρθρώσεις τῶν στοιχείων ποὺ τὶς καλεῖ ἐφαρμογές, καὶ διαρκοῦν οἱ ἀρμονικὲς συνδέσεις ποὺ λέγονται φιλίες καὶ κοινωνίες ὄλων τῶν ἐνάρετων λογικῶν ὄντων, οἱ διανοητικὲς ἀνατάσεις πρὸς τὸν Θεό, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων στὸν οὐρανὸ καὶ πάνω στὴ γῆ. Στά ἄλογα ὁμως ζῶα ὑπάρχει ἡ κοπαδιαστὴ ζωὴ, ἐνῶ στά ἄψυχα οἱ φυσικὲς συμπάθειες μεταξὺ τους. Ὅλα λοιπὸν ἔχουν ἐνωθεῖ μὲ τὴ μέθεξη τοῦ ὠραίου καὶ στρέφονται πρὸς τὸν αἴτιο.

Καὶ πέρας πάντων: Πέρασ πάντων λέγεται ὁ Θεὸς κι ἐπειδὴ συγκρατεῖ τὰ πάντα καὶ ἀγκαλιάζει τὰ πάντα πρὸς ἀσφάλειά τους, καὶ ἐπειδὴ ἐξαιτίας του ἔχουν ἔρθει ὄλα στὸ εἶναι καὶ δὲν χρειάζονται κανένα ἄλλο ὄστε νά γίνουν τέλεια. Γι' αὐτὸ λέγεται ἀρχὴ πάντων, ἀφοῦ εἶναι αἰτιός τους: ἔτσι λέγεται καὶ μέ-

7. Ζαχ. 9,17.

εστάναι παράτασιν διδούς, καὶ τελευτῆ, ὡς ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ περατουμένων τῶν ὄντων, ἐφ' ὃν καὶ ἐπέστραπται, καθὸ καὶ τελικὸν αὐτόν φησιν, ὡς ἀρχὴν ὄντα καὶ τέλος, κατὰ τὸν θεῖον Ἰωάννην ἐν Ἀποκαλύψει, καὶ παραδειγματικόν, ὡς πάντων τῶν ἐσομένων τοὺς προορισμοὺς ἐν ἑαυτῷ προειληφότα, καὶ πρὶν ἢ προαγαγεῖν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, «οὓς καὶ προώρισε», καὶ τὰ ἐξῆς· ταῦτα γὰρ ὁ ἅγιος Διονύσιος παραδείγματα ἐνόησε, τὸ προωρίσθαι ἐν ἑαυτῷ προγνωστικῶς τὰ ἐσόμενα, καὶ πρὶν παραχθῆ, τουτέστι πρὶν ἀφορισθῆ καὶ διακριθῆ διὰ τῆς
10 περιεχούσης τὰ πάντα ἐνιαίας προγνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα εὐρήσεις καὶ ἐν τῷ ἐξῆς πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Σημείωσαι δέ, ὅτι ταῦτόν εἶναί φησιν τῷ ἀγαθῷ τὸ καλόν.

Ἵτι καὶ τὸ μὴ ὄν: Πῶς δύναται τὸ μὴ ὄν μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ; Εἰ γὰρ μὴ ὑπεστιν αὐτό, οὔτε ἔφεςιν ἔχει, οὔτε μετοχὴν
15 πρὸς τι τῶν ὄντων. Λεκτέον οὖν ὅτι τὸ μὴ ὄν διαφόρως νοεῖ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ· ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ Θεῖον οὕτω καλεῖ, ὡς μηδὲν ὄν τῶν ὄντων, ποτὲ δὲ τὴν ὕλην, ἔτι δὲ ὅτε καὶ τὸ κακὸν οὕτω καλεῖ κατὰ διαφόρως ἐννοίας. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι ἡ ὕλη μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, καθὸ μετεβλήθη εἰς εἶδος καὶ ἀπηλλάγη
20 τῆς πρῶην ἀμορφίας· ἢ ὅτι τὸ κακὸν μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, καθὸ προαιρέσει καλῆ καὶ αὐτὸ τὸ δοκοῦν θέλει κακὸν εἶναι, καὶ ὅτι δεῖ βούλεται εἶναι τὸ κακόν· πᾶν δὲ τοῦ εἶναι ἐφιέμενον, τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται. Ἄνω δὲ πρὸ δύο φύλλων, τὸν Θεὸν φησι καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι· οὐκοῦν καλῶς ἂν εἴποι τις τὸν Θεὸν ὑπὲρ
25 τὰ ὄντα εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς καὶ ὑπὲρ τὰ

σον, ἐπειδὴ ἐξασφαλίζει τὴν παράτασή τους στὴν ὑπαρξὴ· ἐπίσης καὶ τέλος, ἐπειδὴ μέσα στὸ θέλημά του ἔχουν τὸ πέρας τους τὰ ὄντα, στὸν ὁποῖο καὶ στρέφονται, γι' αὐτὸ τὸν ὀνομάζει καὶ 'τελικόν', ἐπειδὴ εἶναι ἀρχὴ καὶ τέλος, κατὰ τὸν θεῖον Ἰωάννη στὴν Ἀποκάλυψη⁸, καὶ 'παραδειγματικόν', ἐπειδὴ ἔχει προπεριλάβει μέσα του τοὺς προορισμοὺς ὅλων τῶν μελλοντικῶν, προτοῦ ἀκόμα τὰ δημιουργήσῃ, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «τοὺς ὁποίους καὶ προόρισε»⁹, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὐτὰ τὰ παραδείγματα εἶχε στὸ νοῦ του ὁ ἅγιος Διονύσιος, ὅτι εἶχαν προοριστεῖ μέσα του κατὰ πρόγνωση τὰ μελλοντικά, καὶ πρὶν ἀκόμα δημιουργηθοῦν, δηλαδὴ πρὶν χωριστοῦν καὶ διακριθοῦν, μὲ τὴν ἐνιαία πρόγνωση τοῦ Θεοῦ ποῦ περιέχει τὰ πάντα. Αὐτὰ θὰ τὰ βρεῖς καὶ στὸ ἀκόλουθο πέμπτο κεφάλαιο. Σημείωσε, ὅτι λέει πῶς εἶναι τὸ ὠραῖο ἴδιο γιὰ τὸ ἀγαθό.

Ἦ Ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν: Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μετέχει τὸ μὴ ὄν τὸ ἀγαθό; Γιατί, ἂν αὐτὸ δὲν ἔχει ὑπόσταση, δὲν ἔχει οὔτε ἔφεση οὔτε μετοχὴ πρὸς κάποιο ἀπὸ τὰ ὄντα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ἅγιος αὐτὸς ἀντιλαμβάνεται διαφορετικὰ τὸ μὴ ὄν. Ἄλλοτε δηλαδὴ καλεῖ ἔτσι τὸ ἴδιο τὸ Θεῖο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, κι ἄλλοτε τὴν ὕλη, καὶ κάποτε καλεῖ ἔτσι καὶ τὸ κακὸ μὲ διάφορες ἔννοιες. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὕλη μετέχει τὸ ἀγαθό, στὸ βαθμὸ ποῦ ἄλλαξε κι ἔγινε εἶδος κι ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀμαρτία της. Ἦ ὅτι τὸ κακὸ μετέχει τὸ ἀγαθό, καθόσον μὲ καλὴ προαίρεση κι αὐτὸ ποῦ νομίζομε κακὸ θέλει νὰ ὑπάρχει καὶ ὅτι τὸ κακὸ θέλει νὰ ὑπάρχει πάντοτε, καὶ κάθε τι ποῦ ἐπιθυμεῖ τὸ εἶναι, ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθό. Προηγουμένως πρὶν ἀπὸ δύο—τρεῖς σελίδες μᾶς λέει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα. Ὅρθα λοιπὸν θὰ πεῖ κάποιος ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα, καὶ ὅτι τὸ μὴ ὄν μετέχει τὸ ἀγαθό, ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸ καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα εἶναι καὶ

8. Ἀποκ. 1,58.

9. Ρωμ. 8,30.

ὄντα ὄντος, καὶ μὴδὲν ὄντος τῶν ὄντων. Σημείωσαι ἀναγκαῖον, πῶς φησι, τὸ μὴ ὄν εὐρίσκεται καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὅτε περὶ Θεοῦ λέγεται· ὁ γὰρ Θεὸς καὶ ὄν λέγεται, καὶ μὴ ὄν, ὡς οὐδὲν ὦν τῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπερηρμένος ἀγνώστως τῶν ἀπάντων· οὐ
5 γὰρ ἐστὶ τι τὸ γινῶσκον κατὰ τί οὐδὲν ἐστὶν ὁ Θεός.

Αἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις: Καλῶς τὸ οὐσιώδεις. Ὑπάρξεις καθ' ἑαυτὰς ἀνώτεροι τῶν οὐσιῶν εἰσι, νῦν δέ, ἐπειδὴ περὶ τῶν κτιστῶν φησιν, εἰκότως τῷ ὑπάρξεις προσέθηκε τὸ οὐσιώδεις. Ἐνώσεις δὲ λέγονται, οὐχ ὅτι συνέκειντο σωρηδὸν ἔν τι
10 ἀποτελοῦντα, ἀλλ' ὅτι πηγὴ αὐτῶν καὶ ἀρχὴ ἦν ὁ Θεός, καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήχθησαν ἐλλάμψαντα καὶ ὑποστάντα καθ' ὑπόβασιν ἅπαντα τὰ ὄντα ὡς καὶ εἰς διακρίσεις ὑποστάσεων φηνῆναι. Ταυτότητες δὲ εἰσὶν αἱ ἀναγωγοὶ καὶ ἐνωτικαὶ πρὸς Θεὸν δυνάμεις τῶν νοητῶν, ὡς καὶ ὁμοιότητες, ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰσι
15 καὶ προσεχεῖς αὐτῷ. Ἐτερότητες δὲ καθὸ καταγωγῆς οὐσα ἢ ἐτερότης καὶ μεριστή, ἐν ταῖς ὑποβεβηκυῖαις καὶ ἐσχάταις προόδοις τοῦ θείου θελήματος εἰς ὄρατὰ ἐπληθύνθη. Ἀνομοιότητες δὲ πάλιν, ἐπειδὴ τὸ γινόμενον ἕτερον ἂν εἴη τοῦ δημιουργήσαντος κατὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐμφορές. Κοινωνίαι δὲ τῶν ἐναντίων
20 αἱ τῶν στοιχείων εἰσὶ κράσεις· ἐκ γὰρ τῶν τεσσάρων στοιχείων εἰσὶ τὰ σώματα πάντα. Ἀλληλουχίαι δὲ τῶν ὁμοστοίχων εἰσὶν αἱ τῶν κόσμων, τοῦ τε ὄρατοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, καθ' ὑπόβασιν κατατάξεις, ἐκ μιᾶς οὐσίας τῆς ὕλης εἰς σώματα πληθυνθεῖσαι στερεωμάτων, καὶ οἶονεὶ σειρὰ, ἀλλήλων ἐχόμεναι· ἐκ
25 τούτων νοήσεις καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀσυμμιξίαι δὲ τῶν ἠνωμένων εἰσὶν, ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρωπείου γένους κοινότητος, καὶ τῆς καθ' ἕκαστον ἀνθρωπον ιδιότητος· τῷ μὲν γὰρ κοινῶ τῆς οὐσίας λόγῳ πάντες ἠνώμεθα, τῇ δὲ καθ' ἕκαστον ιδιότητι, τὸ ἀσύμμικτον ἔχομεν.

δέν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσεις πῶς ἐννοεῖ ὅτι τὸ μὴ ὄν βρίσκεται ὠραῖο καὶ ἀγαθὸ, ὅταν λέγεται γιὰ τὸν Θεό. Γιατὶ ὁ Θεὸς λέγεται καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν, ἐπειδὴ δέν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ ὑπερυψωμένος πάνω ἀπὸ ὅλα μὲ ἀγνωστο τρόπο. Γιατὶ δέν ὑπάρχει κανένα ὄν πού νὰ ξέρει κατὰ τί ὁ Θεὸς εἶναι μὴ ὄν.

Αἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις: Σωστὰ λέχθηκε τὸ 'οὐδιώδεις'. Οἱ ὑπάρξεις εἶναι καθεαυτὲς ἀνώτερες ἀπὸ τὶς οὐσίες, ὅμως τώρα, ἐπειδὴ μιλάει γιὰ τὰ κτιστά, δικαιολογημένα στὸ οὐσιαστικὸ ὑπάρξεις πρόσθεσε τὸ ἐπίθετο 'οὐσιώδεις'. Ἐνώσεις πάλι λέγονται ὄχι γιατί ἀποτελοῦσαν ἓνα σύνολο σὲ σωρὸ, ἀλλὰ ἐπειδὴ πηγὴ τους κι ἀρχὴ ἦταν ὁ Θεὸς κι ἀπὸ αὐτὸν προῆλθαν μὲ ἔλλαμψη καὶ πῆραν ὑπόστασι κατὰ ἀπὸ αὐτὸν ὅλα τὰ ὄντα, ὥστε νὰ ἐμφανιστοῦν καὶ σὲ διακεκριμένες ὑποστάσεις. Ταυτότητες εἶναι οἱ δυνάμεις τῶν νοητῶν πού ἀνάγουν στὸν Θεὸ κι ἐνώνουν μ' αὐτὸν, καὶ ἐπίσης ταυτότητες εἶναι καὶ οἱ ὁμοιότητες, ἐπειδὴ κι ἀπὸ αὐτὸν προέρχονται καὶ βρίσκονται πλησίον του. Ἐτερότητες εἶναι, ἐπειδὴ ἡ ἐτερότητα κατεβάζοντας πρὸς τὰ κάτω καὶ μεριζώμενη πληθύνεται σὲ ὄρατὰ δημιουργήματα στὶς κατώτερες καὶ ἔσχατες ἐκδηλώσεις τοῦ θεοῦ θελήματος. Ἀνομοιότητες πάλι λέγονται, ἐπειδὴ αὐτὸ πού γίνεται εἶναι διάφορο ἀπὸ αὐτὸ πού τὸ δημιούργησε σὲ ὅλα, κι ὄχι ὅμοιο μ' αὐτό. Κοινωνίες εἶναι οἱ κράσεις τῶν ἐναντίων στοιχείων· γιατί ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα ἀποτελοῦνται ὅλα τὰ σώματα. Ἀλληλουχίες εἶναι οἱ κατὰ κατάβαση κατατάξεις ἐκείνων πού συστοιχοῦν ἀπὸ τοὺς δύο κόσμους τὸν ὄρατὸ καὶ τὸν νοητὸ ἀπὸ μία οὐσία καὶ ὕλη, πολλαπλασιασμένες σὲ συγκροτημένα σώματα, πού κατὰ κάποιον τρόπο ἔχονται (πιάνονται) σὲ μιὰ σειρὰ ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη (ἀλληλο-ἔχονται-ἀλληλουχίαι). Ἀσυμμιξίες τέλος τῶν ἐνωμένων εἶναι, ὅπως στὴν κοινότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου χωριστά· γιατί μὲ τὸν κοινὸ λόγο τῆς οὐσίας εἴμαστε ὅλοι ἐνωμένοι, μὲ τὴ χωριστὴ ὅμως ιδιότητα κι ἐτοιμότητά του ὁ καθένας μας ἔχομε τὸ ἀσύμμικτο.

Αἱ στάσεις πᾶσαι: Στάσεις καὶ κινήσεις λέγει τρεῖς, ἅς καὶ καταλέγει, νοῶν καὶ ψυχῶν, καὶ σωμάτων· δεῖ τοίνυν προσφό-
 ρως νοεῖν. Οἱ μὲν οὖν νόες ἴστανται καὶ κινουῦνται, ὡς Ἡσαΐας
 φησὶ καὶ Ἰεζεκιήλ περὶ τῶν σεραφίμ καὶ χερουβίμ· ἐπειδὴ αὐτοὶ
 5 εἰσιν οἱ ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες, ὡς φησι Μωϋσῆς· τὸ
 μὲν γὰρ ἐπεστράφθαι ἀλήκτως ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ ἰδρῦσθαι ἐν τῇ
 πρὸς αὐτὸν ἀνατάσει, κἂν ἀποστέλλοιντο καὶ καταβαίνοιεν ἐπὶ
 τὰ ὑποβεβηκότα, προνοίας χάριν τῶν ὠφεληθησομένων, τοῦτό
 ἐστὶ τὸ ἐστάναι βεβαίως ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγίσει, καὶ κινεῖσθαι
 10 εἰς τὰς περὶ τοὺς εὐεργετούμενους διακονίας· κινουῦνται δὲ ἐν
 τῷ νοεῖν τὰ ὑπερβεβηκότα, καὶ ἐστᾶσιν ἐν τῷ νοεῖσθαι παρὰ
 τῶν καταδεεστέρων, ὡς νοητά, μένοντα ἐν τῇ οἰκείᾳ ταυτότητι·
 φρουραὶ γάρ εἰσι ἑαυτῶν καὶ μοναί, καὶ εἰς ἑαυτὰ οἰκειοῦνται,
 καὶ ἐφ' ἑαυτὰ συνεστραμμένα, καὶ ἀσκέδαστα ἐπὶ τὰ ἀλλότρια
 15 τῆς θεοσεβείας. Καὶ γοῦν πάντα τὰ καταδεέστερα ἐπέστραπται
 ἐπὶ τὰ ὑπερβεβηκότα. Αἱ δὲ κινήσεις τῶν νοῶν καὶ ψυχῶν τρο-
 χοειδεῖς εἰσι καὶ κυκλικαί, ὡς καὶ Ἰεζεκιήλ φησιν, ἐπεὶ περ ἐξ
 ἑαυτῶν προΐασι, καὶ εἰς ἑαυτὰ ἐπαναστρέφουσιν ἀνεξόδευτα
 ἑαυτῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· στάσις δὲ καὶ κίνη-
 20 σις ἐπὶ τῶν σωμάτων νοηθήσεται, μενούσης μὲν τῆς ὕλης ἐν
 ὑποκειμένῳ, κινουμένης δὲ εἰς τὰς τῶν γινομένων ἐξ αὐτῆς
 τροπᾶς καὶ μεταλλαγᾶς σωμάτων ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων.

Κυκλικῶς μὲν: Σημείωσαι, πῶς κινουῦνται τὰ οὐράνια κυ-
 κλικῶς, καὶ κατ' εὐθεΐαν καὶ ἐλικοειδῶς, καὶ πῶς νοεῖται ψυ-
 25 χῆς ἐλικοειδῆς κίνησις.

Οἱ θεῖοι νόες κινουῦνται.

ἢ κυκλικῶς, ἢ κατ' εὐθεΐαν, ἢ ἐλικοειδῶς.

Ψυχῆς δὲ κίνησις: Ἐπειδὴ καί, ὡς ἄνω προεγράψαμεν, νο-
 ἐρὰ μὲν εἰσι τὰ νοοῦντα, νοητὰ δὲ τὰ νοούμενα, τροφή δὲ τῶν
 30 νοερῶν τὰ νοητὰ, εἰκότως οὖν ἐπὶ ψυχῆς νοερᾶς φησι δυνάμεις

Αἱ στάσεις πᾶσαι: Ὅριζαι τρεῖς στάσεις καὶ κινήσεις ποὺ τὶς κατανέμει σὲ στάσεις καὶ κινήσεις νόων, ψυχῶν καὶ σωμάτων (διανοητικές, ψυχικές, σωματικές). Οἱ νόες λοιπὸν στέκονται καὶ κινουῦνται, ὅπως λέει ὁ Ἡσαΐας καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ γιὰ τὰ σεραφὶμ καὶ χερουβὶμ, ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶναι ποὺ ἀνεβαίνουν καὶ κατεβαίνουν, ὅπως λέει ὁ Μωυσῆς. Γιατὶ τὸ νὰ κατευθύνονται ἀδιάλειπτα πρὸς τὸν Θεὸ καὶ νὰ μένουν σταθεροὶ στὴν ἀνάτασή τους πρὸς αὐτὸν ἀκόμα κι ἂν ἀποστέλλονταν καὶ κατέβαιναν στὰ κατώτερα γιὰ χάρι τῆς πρόνοιας ἐκείνων ποὺ θὰ ὠφεληθοῦν, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀκλόνητη σταθερότητά τους στὸ πλησίασμά τους στὸν Θεὸ καὶ ἡ κίνησή τους στὶς διακονίες αὐτῶν ποὺ εὐεργετοῦνται. Καὶ κινουῦνται μὲ τὸ νὰ νοοῦν τὰ ἀνώτερα τους καὶ στέκονται μὲ τὸ νὰ νοοοῦνται ἀπὸ τὰ κατώτερα ὡς νοητὰ, μένοντας στὴν οἰκεία ταυτότητα. Γιατὶ εἶναι φρουρὲς τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ παραμονὲς καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἴδια οἰκειώνονται καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἴδια στρέφονται καὶ δὲν διαμοιράζονται στ' ἀλλότρια τῆς εὐσέβειας. Καὶ βέβαια ὅλα τὰ κατώτερα στρέφονται πρὸς τὰ ἀνώτερα τους. Οἱ κινήσεις ὁμοῦ τῶν νόων καὶ τῶν ψυχῶν εἶναι τροχοειδεῖς καὶ κυκλικές, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ξεκινοῦν καὶ στὸν ἑαυτό τους ἐπιστρέφουν πάλι, χωρὶς νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. Καὶ αὐτὰ ὡς πρὸς τὰ ἀσώματα. Στάση τώρα καὶ κίνηση τῶν σωμάτων θὰ νοηθεῖ μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι ἡ ὕλη μένει στὸ ὑποκείμενό της καὶ ὅτι κινεῖται στὶς μεταβολὲς ποὺ γίνονται ἀπὸ αὐτὴν καὶ στὶς μεταλλαγὰς σωμάτων ἔμψυχων καὶ ἄψυχων.

Κυκλικῶς μὲν: Σημεῖωσε, πῶς τὰ οὐράνια κινουῦνται κυκλικά, κατὰ εὐθείαν, καὶ ἐλικοειδῶς, καὶ πῶς ἐννοεῖται ἡ ἐλικοειδὴς κίνηση τῆς ψυχῆς.

Οἱ θεῖοι νόες κινουῦνται

ἢ κυκλικά, ἢ κατὰ εὐθείαν, ἢ ἐλικοειδῶς.

Ψυχῆς δὲ κινήσεις: Ἐπειδὴ, ὅπως γράψαμε καὶ πρὸ πάντων, νοερὰ εἶναι τὰ νοοῦντα καὶ νοητὰ τὰ νοούμενα, καὶ τὰ νοητὰ εἶναι τροφή τῶν νοερῶν, εἶναι εὐλόγο νὰ λέει γιὰ νοερὲς δυνά-

αὐτῆς, ὡς μόνον νοούσης τὰ ὑπερβεβηκότα· αὕτη γὰρ ὑπ' οὐδε-
νὸς νοεῖται, καὶ πάντων τῶν νοητῶν ἐσχάτη ἐστί. Δυνάμεις δέ
εἰσι ψυχῆς αἱ πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἐπιτηδειότητες.

Ἐλικοειδῶς: Ὁρᾶς ἐντεῦθεν, πόση διαφορὰ ψυχῆς πρὸς τὰ
5 νοητά· τὰ μὲν γὰρ νοερῶς καὶ ἐνιαίως, τουτέστι κατὰ ἀθρόαν
ἐπιβολήν, νοεῖ τὰς ὑπερκειμένας θείας ἐλλάμπεις, κατὰ τὸ αὐ-
τῶν μέτρον ἀποκαλυπτομένας, ἢ δὲ ψυχὴ λογικῶς καὶ διεξοδι-
κῶς, τουτέστιν εἰς μερικὰ μεριζομένη, καὶ ἐκ μετοχῆς διδασκο-
μένη· ὁ γὰρ νοῦς, εἰς λογισμοὺς κατιῶν, οἷονεὶ μερίζεται καὶ
10 δέεται τοῦ διὰ πλειόνων παραδειγμάτων διεξοδεύοντος λόγου
πρὸς παράτασιν τοῦ νοουμένου, τὸ ὑπεραναβεβηκός. Συμμί-
κτως οὖν ἐνεργεῖ ἡ ψυχὴ καὶ μεταβατικῶς, ὅτε καὶ νοεῖ· τοῦτο
γὰρ οἰκεῖον ψυχῆς, καὶ ὅτε ἔξωθεν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα χειραγω-
γεῖται· ἐκ γὰρ τῶν ἀλλοτριῶν ἀναβαίνει.

15 Αἱ ψυχαὶ αἱ λογικαὶ κινουῦνται
ἢ κυκλικῶς, ἢ ἐλικοειδῶς, ἢ κατ' εὐθεῖαν.

Τούτων οὖν καὶ τῶν αἰσθητῶν: Ὅρα, ὅτι καὶ τῶν αἰσθη-
τῶν τρεῖς φησὶν εἶναι τὰς κινήσεις· τὴν κυκλοειδῆ καὶ τὴν ἐλι-
κοειδῆ καὶ τὴν κατ' εὐθεῖαν· προαγόμεθα δὲ ταύτας νοεῖν ἐκ
20 τῶν περὶ ψυχῆς εἰρημένων· κυκλικὴν μὲν αὐτήν, ὅταν τὰ αἰ-
σθητὰ αὐτὰ κατὰ τὰς οἰκειάς δυνάμεις καὶ ποιότητος ἐνεργῆ,
οἷον πῦρ θερμαῖνον, καὶ ὕδωρ ψῦχον, καὶ τὰ ἐξῆς ὁμοίως· ἐλι-
κοειδῶς δέ, ὅταν μεταβατικῶς ἐνεργῆ, οἷον ἐξ ὑδάτων ἰχθύες
καὶ πετεινὰ καὶ ἡ ράβδος Μωϋσέως εἰς ὄφιν καὶ τὰ τοιαῦτα·
25 κατ' εὐθεῖαν δέ, ὅταν αὔθις εἰς τὰς οἰκειάς ἀνατρέχη, οἷον ὅταν
μετὰ διάλυσιν τῶν γινομένων πάλιν εἰς τὰ στοιχεῖα τὰ φθειρό-
μενα ἀναλύηται.

Καὶ κίνησιν: Κίνησιν ἂν τις προαχθείη νοῆσαι τῶν αἰσθη-

μεις σχετικά με τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ μόνο τὰ ἀνώτερα τῆς νοεῖ. Γιατὶ αὐτὴ δὲν νοεῖται ἀπὸ κανένα καὶ εἶναι ἔσχατη ἀπὸ ὅλα τὰ νοητά. Δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἶναι οἱ ἰκανότητές τῆς ποὺ ἐκδηλώνονται στὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων.

Ἐλικοειδῶς: Βλέπεις ἐδῶ, πόση εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ νοητά. Τὰ νοητὰ δηλαδὴ νοοῦν τοὺς ὑπερκείμενους θεῖους φωτισμοὺς νοερά καὶ ἐνιαῖα, δηλαδὴ μὲ μιὰ προσέγγιση συνολικὴ καὶ ἄμεση ποὺ τοὺς ἀποκαλύπτονται σύμφωνα μὲ τὴ δεκτικότητά τους, ἐνῶ ἡ ψυχὴ νοεῖ λογικὰ καὶ μὲ λεπτομερῆ πραγμάτευση, δηλαδὴ χωρίζεται στὰ ἐπιμέρους καὶ διδάσκεται ἀπὸ μετοχές. Γιατὶ ὁ νοῦς, κατεβαίνοντας σὲ συλλογισμοὺς, κατὰ κάποιο τρόπο διαιρεῖται καὶ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ λεπτομερειακὴ ἀνάπτυξη γιὰ νὰ παραστήσει αὐτὸ ποὺ νοεῖ, ποὺ εἶναι ὑψωμένο πολὺ ἐπάνω. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ὅταν νοεῖ ἐνεργεῖ σύμμικτα καὶ μεταβατικά. Αὐτὸς εἶναι ὁ οἰκεῖος τρόπος τῆς ψυχῆς καὶ ὅταν ἀπὸ τὰ ἔξω χειραγωγεῖται πρὸς τὰ ὑψηλά· γιὰ τὸ ἀπὸ τὰ ἀλλότρια ἀνεβαίνει.

Οἱ λογικὲς ψυχὲς κινοῦνται

ἢ κυκλικά, ἢ ἐλικοειδῶς, ἢ κατὰ εὐθεία.

Τούτων οὖν, καὶ τῶν αἰσθητῶν: Πρόσεχε, ὅτι καὶ τῶν αἰσθητῶν οἱ κινήσεις λέει πῶς εἶναι τρεῖς· ἡ κυκλική, ἡ ἐλικοειδῆς (σπειροειδῆς), καὶ ἡ κατὰ εὐθεία γραμμὴ. Ὁδηγούμεστε στὸ νὰ σκεφτοῦμε αὐτὲς τὶς κινήσεις ἀπὸ ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν ψυχὴν: Τὴν κυκλικήν, ὅταν τὰ αἰσθητὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὶς δυνάμεις καὶ τὶς ποιότητές τους, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ φωτιὰ ποὺ θερμαίνει καὶ τὸ νερὸ ποὺ δροσίζει καὶ τὰ ἐξῆς ὅμοια· τὴν ἐλικοειδῆν, ὅταν ἐνεργεῖ μεταβατικά, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὰ ψάρια καὶ τὰ πτηνὰ ἀπὸ τὰ νερά καὶ ἀπὸ τὸ ραβδί τοῦ Μωυσῆ τὸ φίδι καὶ τὰ ὅμοια· τὴν κατὰ εὐθεία γραμμὴν, ὅταν ἐπανέρχονται πάλι στὴν οἰκεία ἀρχή τους, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅταν μετὰ τὴ διάλυση ὄσων γίνονται διαλύεται πάλι στὰ στοιχεῖα ποὺ φθείρονται.

Καὶ κίνησιν: Κίνησις θὰ φθάσει κάποιος νὰ ἐννοήσῃ τὴν

τῶν τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν φθοράν· ἐξ οὗ γὰρ ἡ στάσις, τούτων σημαίνει τὴν γένεσιν, πρόδηλον ὡς ἡ κίνησις τὸ ἐναντίον ἐμφαίνει· σημειῶσαι οὖν, ὅτι καὶ τὰ ἀλλοιούμενα καὶ τὰ φθειρόμενα ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ὄρᾱ.

5 Δι' οὗ πᾶσα στάσις: Δι' οὗ ἀγαθὸν καὶ καλὸν δηλονότι.

Πᾶν ἐν καὶ πλῆθος. Πῶς νοηθήσεται τὸ πᾶν ἐν καὶ πλῆθος; Ὑπόθου τὸν πάντα κόσμον φυτὸν μέγα, καθ' ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ τὰ ἔμψυχα ζῶν τρόπον τινά, οἷον πρέμνα καὶ στελέχη, καὶ τῶν μερῶν τὰ μέρη, οἷον κλάδους, ἀκρέμονάς τε καὶ 10 φύλλα· εἰ γὰρ μοι τούτων ἕκαστον οἷον αὐτοτελεῖς ζῶον ὑπολάβοις, τηροῦν δὲ τὴν ἐν τῷ ὅλῳ ἔνωσιν τε καὶ τάξιν, καθ' ἣν αὐτό δε τὸ δένδρον ζῆ καθ' ἑαυτό, καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ μερῶν· ὡς ἔστι ζῆν, τὰ μὲν νοερὰ νοερῶς τε καὶ λογικῶς, τὰ δὲ ἄλογα αἰσθητικῶς, τὰ δὲ ἄψυχα καὶ ἄπνοα φυτικῶς τε καὶ ἐκτικῶς, 15 καὶ ζῶν καθ' ἑαυτό, ὡς ἔφην ἕκαστον ζῆν καὶ μετὰ τοῦ ὅλου κινητικῶς τὰ μέρη μετὰ τῶν καθολικῶν, γνῶση τοῦ παντὸς τὴν εἰς τὸ ἐν συμφυΐαν τε καὶ σύζησιν, καὶ τὴν εἰς τὸ πλῆθος, ὡς ἐκάστου προσφόρως τε καὶ ιδίως ζῶντος, ὡς ἔφημεν. Καὶ πάλιν εἰ ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τὰ πάντα, εἰκότως καὶ ἐν λέ- 20 γονται διὰ τὴν σύνδεσιν καὶ ἀρμονίαν, καὶ πλῆθος διὰ τὴν πολυείδειαν τῶν καθ' ἕκαστον.

Οἱ ὄροι: Ὅροι εἰσὶν οἱ ἐρμηνευτικοὶ λόγοι τῆς οὐσίας ἐκάστου τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦ γένους, καὶ τῆς διαφορᾶς, καὶ τὸ τί ἐστὶ δηλοῦντες.

25 Ἀρχὴ παραδειγματικῆ: Παραδειγματικὸν αἷτιον, ἥτοι ἀρχὴ ἐστὶν τοῦ πρὸς ὃ γίνεται τὸ γινόμενον· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἥτις ἐστὶ νόησις αὐτοτελεῆς, αἰδίδιος τοῦ αἰδίδιου Θεοῦ, ἡ παράδειγμα αἰώνιον ἐνεστῶς τῇ φύσει, πρὸς ὃ γίνεται τὰ γινόμενα· ἀσώματοι γὰρ αἱ ἰδέαι καὶ τὰ παραδείγματα· τελικὸν δὲ αἷτιον, ἥτοι

ἀλλοίωση καὶ τῇ φθορᾷ τῶν αἰσθητῶν. Ἄφοῦ δηλαδὴ ἡ στάση δηλώνει τὴ γένεσίν τους, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἡ κίνηση δηλώνει τὸ ἀντίθετο. Σημείωσε λοιπόν, ὅτι καὶ ὅσα μεταβάλλονται καὶ φθείρονται ἀπὸ αὐτὸν καὶ μέσω αὐτοῦ καὶ σ' αὐτὸν ἀτενίζουν.

Δι' οὗ πᾶσα στάσις: Ἄπο τὸν ὅποιο δηλαδὴ προέρχεται κάθε ἀγαθὸ κι ὠραῖο.

Πᾶν ἓν καὶ πλῆθος: Πῶς θὰ ἐννοήσομε τὸ 'ὄλο ἓνα' καὶ 'πλῆθος'; Φαντάσου ὄλο τὸν κόσμον σὰν ἓνα μεγάλο φυτὸ ποὺ εἶναι ζωντανὸ κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ὅλα τὰ ἔμψυχα μέρη του, ὅπως ὁ κορμὸς καὶ οἱ κλάδοι καὶ τὰ μέρη τῶν μερῶν, ὅπως οἱ κλῶνοι καὶ οἱ κορυφές καὶ τὰ φύλλα. Ἄν καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ θεωρήσεις σὰν ἓνα αὐτοτελές ζῶον, ποὺ τηρεῖ ὁμως τὴν ἀρμονικὴ ἔνωσίν του καὶ τάξιν μὲ τὸ ὄλο, μέσα στὴν ὁποία καὶ τὸ ἴδιο τὸ δέντρο ζεῖ τὴ ζωὴ του καὶ μαζί μὲ τὰ μέρη του, ὅπως μποροῦν νὰ ζοῦν τὰ νοερὰ μὲ τρόπο νοερὸ καὶ λογικόν, τὰ ἄλογα μὲ τὴν αἴσθησιν, καὶ τὰ ἄψυχα καὶ ἄπνοα μὲ τὴς φυσικὰς ιδιότητές τους, καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ζεῖ καθεαυτό, ὅπως εἶπα, πῶς ζεῖ καθένα, καὶ τὰ μέρη παρακολουθοῦν τὴν κίνηση τοῦ συνόλου, θὰ ἐννοήσεις τὴ συνένωση καὶ τὴ συμβίωση τοῦ παντὸς μέσα στὸ ἓνα καὶ μέσα στὸ πλῆθος, ὅπως τὸ καθένα κατάλληλα καὶ χωριστὰ ζεῖ, ὅπως εἶπαμε. Καὶ πάλι, ἂν ὅλα προέρχονται ἀπὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ Θεόν, εὐλογα καὶ ἓνα λέγονται ἐξαιτίας τῆς σύνδεσης καὶ τῆς ἀρμονικῆς λειτουργίας τους, καὶ πλῆθος ἐξαιτίας τῆς πολλαπλότητος τῶν ἐπιμέρους.

Οἱ ὅροι: Ὅροι εἶναι οἱ λόγοι ποὺ ἐρμηνεύουν τὴν οὐσίαν καθενὸς πράγματος, δηλώνοντας τὸ γένος, τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰ καὶ τὸ τί εἶναι τὸ καθένα.

Ἄρχη παραδειγματική: Παραδειγματικὸ αἶτιον ἢ ἀρχὴ εἶναι αὐτὸ σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον διαμορφώνεται αὐτὸ ποὺ γίνεται. Κι αὐτὸ εἶναι ἢ μιὰ ἰδέα, ποὺ εἶναι μιὰ νόησιν αὐτοτελής, αἰδία τοῦ αἰδίου Θεοῦ, ἢ ἓνα παράδειγμα αἰώνιον ποὺ ἐνυπάρχει στὴ φύσιν, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον γίνονται ὅσα γίνονται. Γιατὶ οἱ ἰδέες καὶ τὰ παραδείγματα εἶναι ἀσώματα. Τελικὸν αἶτιον, ἢ

ἀρχή ἐστίν, τὸ οὐ ἔνεκα τὸ γινόμενον τελειοῦται, ἢ τελικὸν αἰτιὸν ἐστίν, ὃ ἀχώριστόν ἐστι τοῦ ἀποτελέσματος, ἢ ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος γίνεται τὸ γινόμενον, ὡς ἢ τῶν ὄλων ὕλη· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην παρήγαγε· ποιητικὸν δὲ αἰτιὸν ἐστὶ τὸ κεχωρισμένον
 5 τοῦ ἀποτελέσματος, ὡς ὁ Θεός, καὶ πᾶς ὑφ' οὗ γίνεται τὸ γινόμενον.

Καὶ πάντα τὰ οὐκ ὄντα: Πῶς τὰ μὴ ὄντα ἐν τῷ ἀγαθῷ οὕτω νόησον· ἐπειδὴ αἱ στέρησεις ἐν αὐτῷ εἰσὶν ὑπερουσίως· οὔτε γὰρ ἂν εἶπομι οὐσίαν τὴν στέρησιν, οἷον ἄναρχος, ἀφθαρ-
 10 τος, ἀθάνατος καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι· καὶ γὰρ οὐκ ἔστι ταῦτα ὁ Θεός, ἐπεὶ καὶ πρὸ τούτων ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἐγνώσθη, τί ἐστι ταῦτα καὶ γοῦν οὐδὲ τί οὐκ ἔστιν ὁ Θεός, γινώσκομεν, ἢ πῶς ἄρρητος καὶ ἀκατάληπτος· οὐ γὰρ ταῦτα ἀρχὴ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ. Αὐτὸς οὖν καὶ τοῦ μηδενὸς αἰτιος, πάντων αὐτοῦ ὑστέ-
 15 ρων ὄντων, κατὰ τὴν τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι αἰτίαν· καὶ γὰρ αὐτοῦ τὸ μηδὲν στέρησις ἐστίν· ἔχει γὰρ τὸ εἶναι διὰ τὸ μηδὲν εἶναι τῶν ὄντων, καὶ μὴ ὢν ἐστὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ ὑπερ εἶναι, πάντα ὡς ποητής, καὶ μηδὲν ὢν, ὡς ὑπερβεβηκῶς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπεραναβεβηκῶς καὶ ὑπερούσιος ὢν. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τῷ
 20 προτέρῳ φύλλῳ τὴν ἐμὴν παραγραφὴν περὶ τοῦ μὴ ὄντος.

Καὶ τὰ ἥτιω τῶν κρειττόνων: Παρέγραψα καὶ ἄνω τὸ ὅμοιον ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι δεῖ τὰ ὑποβεβηκότα ἐπέστραπται πρὸς τὰ ὑπερκεείμενα, ὡς ὑπ' ἐκείνων περιεχόμενα καὶ προνοούμενα· κοινωνικῶς δὲ τὰ ὁμόστοιχα τῶν ὁμοταγῶν,
 25 καὶ ἀπλῶς πάντα ἀλλήλων καὶ αὐτῶν ἐρᾷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς πάντων ἐρᾷ, ἵνα τὰ πάντα ἀγαθὰ ποιήσῃ.

Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀγαθοεργός: Θαυμαστῶς λέγει, ὅτι ἀγαθὸς ἔρωσ, ἐν τῷ ἀγαθῷ προϋπάρχων, οὐκ ἔμεινεν ἄγονος, ἀλλ' ἔτεκεν ἡμῖν τὸν ἀγαθὸν ἔρωτα, δι' ὃν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφιε-

ἀρχῆ, εἶναι αὐτὸ γιὰ χάρη τοῦ ὁποίου πραγματοποιεῖται αὐτὸ πού γίνεται, ἢ τελικὸ αἷτιο εἶναι αὐτὸ πού δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἀποτελέσμα, ἢ ἀπὸ αὐτὸ πού ἐνυπάρχει καὶ προέρχεται αὐτὸ πού γίνεται, ὅπως ἡ ὕλη ὄλων, τὴν ὁποία δημιούργησε καὶ αὐτὴν ὁ Θεός. Ποιητικὸ αἷτιο εἶναι τὸ χωρισμένο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπως ὁ Θεὸς καὶ καθένας ἀπὸ τὸν ὁποῖο δημιουργεῖται κάτι.

Καὶ πάντα τὰ οὐκ ὄντα: Πῶς εἶναι τὰ μὴ ὄντα μέσα στὸ ἀγαθόν, ἐννόησέ το ὡς ἐξῆς. Ἐπειδὴ οἱ στερήσεις-ἀρνήσεις σ' αὐτὸ εἶναι ὑπερούσιες, γιὰτι οὔτε θὰ ἔλεγα οὐσία τῆ στέρηση, ὅπως ἀναρχη, ἀφθαρτη, ἀθάνατη καὶ ὅσα εἶναι παρόμοια, καθόσον εἶναι αὐτὰ ὁ Θεός, ἀφοῦ ὑπάρχει καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτά. Ἀπὸ αὐτὸν ἔγιναν αὐτὰ γνωστὰ τί εἶναι καὶ ἀσφαλῶς οὔτε γνωρίζομε τί δὲν εἶναι ὁ Θεός ἢ πῶς εἶναι ἀρρητος καὶ ἀκατανόητος. Γιὰτι δὲν εἶναι αὐτὰ ἡ ἀρχὴ του, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι αἷτιος καὶ τοῦ μηδενός, ἀφοῦ ὅλα εἶναι παραγμένα μετὰ ἀπὸ αὐτόν, σύμφωνα μὲ τὴν αἰτία τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Γιὰτι τὸ μηδὲν εἶναι στέρηση ἐκείνου. Ἔχει τὸ εἶναι, γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, καὶ εἶναι μὴ ὄν, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ὑπερ-εἶναι τὰ πάντα, ἀφοῦ εἶναι τὰ πάντα ὡς δημιουργὸς καὶ ἀφοῦ δὲν εἶναι τίποτε, ἀφοῦ ὑπερβαίνει τὰ πάντα, ἢ καλύτερα ἐπειδὴ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε ὑπέρβαση καὶ κάθε οὐσία. Διάβασε πρὸ μπροστὰ καὶ τὰ ὅσα πρόσθεσα καὶ εἶπα ἐγὼ γιὰ τὸ μὴ ὄν.

Καὶ τὰ ἡττω τῶν κρειττόνων: Ἀνέφερα καὶ πρὸ πάνω τὸ ὁμοιο στὸ πρῶτο κεφάλαιο, ὅτι πάντοτε τὰ κατώτερα εἶναι στραμμένα πρὸς τὰ ἀνώτερα, γιὰτι τὰ ἀνώτερα τὰ περιέχουν καὶ προνοοῦν γι' αὐτά, καὶ ἀμοιβαῖα τὰ ὁμόστοιχα ἀγαποῦν τὰ ὁμοταγῆ τους, καὶ γενικὰ ἀγαποῦν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ τὸν ἑαυτό τους. Καὶ ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὰ πάντα, γιὰ νὰ κάνει τὰ πάντα ἀγαθὰ.

Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀγαθοεργός: Εἶναι θαυμάσιο αὐτὸ πού λέει, ὅτι ὁ ἀγαθὸς ἔρωτας, προϋπάρχοντας στὸ ἀγαθόν, δὲν ἔμεινε ἄγονος, ἀλλὰ γέννησε μέσα μας τὸν ἀγαθὸ ἔρωτα, χάρη στὸν

μεθα· πρακτικὸν γὰρ καὶ γεννητικὸν τὸ Θεῖον κατὰ τὸ εἰρημέ-
νον, «ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι». Σημείωσαι δὲ ἐντεῦθεν κίνησιν θείαν· ὁ γὰρ ἀγαθοεργὸς ἔρως
ἐκίνησε τὸ Θεῖον εἰς πρόνοιαν, εἰς σύστασιν ἡμῶν, ἵνα καὶ πρα-
5 κτικὸν ἦ̄ κονούμενον, καὶ μὴ μείνη ἄγονον· ἐκ τούτου νοήσεις
καὶ τὸ 'μονάδος μὲν κινήθεισης', καὶ τὰ ἐξῆς εἰρημένα τῷ Θεο-
λόγῳ Γρηγορίῳ ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Υἱοῦ.

Γεννητικὴν ὑπερβολήν: Τουτέστι τὴν κτίσιν παρήγαγεν,
ὥστε περὶ αὐτὴν τὰ τῆς ἀγαπητῆς ἐπιδείκνυσθαι κινήσεως.

10 § 11. Καὶ μὴ τις ἡμᾶς οἰέσθω: Σημείωσαι, ὅτι οὐ δεῖ τὰ
ἀπεμφαίνοντα ὀνόματα λέγειν περὶ Θεοῦ, εἰ μὴ γε καὶ ἐν θείᾳ
ἐμφέροιντο Γραφῇ, ὡς καὶ νῦν περὶ ἔρωτός φησι, καὶ ὅτι οὐ
χρὴ προσέχειν λέξεσιν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ· θείως γὰρ
αὐτὰ διέξεισι.

15 Δι' ἐτέρων ὁμοδυνάμων: Ὅτι καὶ διὰ τῶν ἰσοδυνάμων οὐ
κωλύμεθα ἐκφωνεῖν τὰς λέξεις. Σημείωσαι ὡς μητρίδα καὶ
πατρίδα ταυτό φησιν.

Δέον εἰδέναί: Διὰ τί συλλαβαῖς καὶ λέξεσι χρώμεθα· σκό-
πει τὴν ἀνάγνωσιν· ὃ θέλει εἰπεῖν, τοῦτό ἐστιν· Ἦνίκα τὸν προ-
20 φορικὸν λόγον κινουῦμεν, τοῦτον περὶ τίνος τῶν αἰσθητῶν, τότε
λέξεων καὶ συλλαβῶν καὶ στοιχείων καὶ γραφῶν δεόμεθα πρὸς
δήλωσιν τοῦ λαλουμένου· εἰ δὲ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ νοη-
τὰ κινεῖται διὰ τῶν ὀρθῶν ἐνεργειῶν, περιτταὶ μετὰ τῶν αἰ-
σθητῶν αἱ αἰσθήσεις· ὑψηλὰ γὰρ φαντάζεται· ὅταν δὲ θεοειδῆς
25 γένηται, προκόπτουσα ταῖς κατὰ μικρὸν ἀνατάσεσι, καὶ δι' ἐνώ-
σεως ἀγνώστου πρὸς τὸ ἀπρόσιτον φῶς τὰς ἐπιβολὰς ἔχη, τότε

ὁποῖο ποθοῦμε τὸ ὠραῖο καὶ τὸ ἀγαθὸ. Γιατὶ τὸ Θεῖο εἶναι πρακτικὸ καὶ γόνιμο, ἐνεργεῖ καὶ γεννᾷ, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο· «Ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα, ὅπως κι ἐγὼ ἐργάζομαι»¹⁰. Σημείωσε ἐδῶ τὴ θεία κίνηση. Ὁ ἀγαθοεργὸς δηλαδὴ ἔρωτας κίνησε τὸ Θεῖο σὲ πρόνοια, σὲ δημιουργία μας, γιὰ νὰ πράττει καὶ νὰ ἐνεργεῖ καὶ νὰ μὴ μείνει ἄγονο. Ἀπὸ αὐτὸ θὰ καταλάβεις καὶ τὸ λόγο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «Ὅταν ἡ μονάδα κινήθηκε», καὶ τὰ στὴ συνέχεια λεγόμενα στὸν πρῶτο λόγο περὶ τοῦ Υἱοῦ.

Γεννητικὴν ὑπερβολήν: Δηλαδὴ δημιούργησε τὴν κτίση, ὥστε νὰ ἐκδηλώνεται σ' αὐτὴν ἡ κίνηση τῆς ἀγάπης του.

§ 11. Καὶ μὴ τις ἡμᾶς οἰέσθω: Σημείωσε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λέμε γιὰ τὸν Θεὸ τὰ ὀνόματα ποὺ δὲν τοῦ ταιριάζουν, ἂν βέβαια δὲν ἀναφέρονται καὶ στὴ θεία Γραφή, ὅπως τώρα λέει γιὰ τὸν ἔρωτα, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσέχομε στὶς λέξεις, ἀλλὰ στὸ νόημα τοῦ σκοποῦ. Γιατὶ αὐτὰ τὰ ἐκθέτει μὲ θεϊκὸ τρόπο καὶ νόημα.

Δι' ἐτέρων ὁμοδυνάμεων: Ὅτι δὲν ἐμποδιζόμαστε νὰ ἐκφραζόμαστε καὶ μὲ συνώνυμες λέξεις. Σημείωσε, ὅπως τὸ μητρίδα καὶ πατρίδα, ποὺ σημαίνουν τὸ ἴδιο.

Δέον εἶδέναι: Γιατί χρησιμοποιοῦμε συλλαβὲς καὶ λέξεις. Διάβασε προσεκτικά. Αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ πεῖ εἶναι τοῦτο. Ὅταν χρησιμοποιοῦμε τὸν προφορικὸ λόγο γιὰ κάποιο αἰσθητό, τότε χρειαζόμαστε λέξεις καὶ συλλαβὲς καὶ στοιχεῖα καὶ γραφὲς γιὰ νὰ δηλωθεῖ αὐτὸ ποὺ λέμε. Ἄν ὅμως ἡ ψυχὴ κινεῖται ἀπὸ μόνη τῆς πρὸς τὰ νοητὰ μὲ ὀρθὲς ἐνέργειες, εἶναι μαζὶ μὲ τὰ αἰσθητὰ περιττὲς καὶ οἱ αἰσθήσεις, γιατί ἡ φαντασία τῆς κινεῖται στὰ ὑψηλά. Ὅταν τώρα γίνεи θεόμορφη, προχωρώντας μὲ βαθμιαῖες ἀνατάσεις καὶ μὲ ἀδιάγνωστη ἔνωση συλλαμβάνει τὸ ἀπρόσιτο φῶς, τότε καὶ οἱ νοητὲς (νοερές) ἐνέργειες εἶναι πε-

καὶ αἱ νοηταὶ ἐνέργειαι περιτταὶ εἰσιν, ὡς καὶ αἰσθήσεις, ἐπειδὴ τὰ ὑψηλότερα τούτων ἢ ψυχὴ διανοεῖται, λοιπὸν ἤνωμένη Θεῷ· ὅταν δὲ ὁμοῦ χαμαίζηλα φαντασθῆ καὶ περί τινος τῶν αἰσθητῶν σπεύση κινήθῃναι, τότε τοὺς σαφεστέρους λόγους καὶ τὰ τρανότερα τῶν ὁρατῶν χρὴ ἐπιζητεῖν.

Ὡσπερ καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις: Σημείωσαι, ὅτι ἕτερον νοῦς καὶ ἕτερον ψυχὴ. Νοερὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις φησὶ τὰ νοήσεις, αἵτινες κατώτεραί εἰσι καὶ σκεδασμὸς τοῦ νοῦ. Ὅταν οὖν ἢ ψυχὴ βούληται πρὸς Θεὸν ἀνανεῦσαι καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἐνωθῆναι αὐτῷ, τὸ ὄμμα αὐτῆς, τουτέστι τὸν νοῦν αὐτὸν ἀποστρέψαι ὀφείλει τῶν μερικῶν, καὶ ἐπὶ τὰ καθολικώτερα ἀναπηδῆσαι· μερικὰ δὲ εἰσιν αἱ νοήσεις, ὡς ἔφημεν· τότε γὰρ νοῦς ὀλη γενομένη καὶ εἰς τὸ ἔσω στραφεῖσα, ἐνὰς λοιπὸν καὶ ἀπλότης γενομένη, ἐπιλαβεῖν δυνήσεται ταῖς θείαις ἀκτῖσι, διὰ τῆς ἐπαινετῆς ἀγνωσίας, οὐ τῆς ἐξ ἀμαθείας ἀγνοίας, ἀλλὰ τῆς γινωσκούσης ὅτι ἀγνοεῖ τὰ περὶ Θεοῦ ἀκατάληπτα· γινώσεται δὲ ἀπολαύουσα τῶν θείων μαρμαρυγῶν· οὐ διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀμμάτων, οὐ γὰρ καταλαμβάνεται τούτοις, ἀλλὰ ταῖς ἀνομμάτοις τοῦ νοῦ καταστάσεσιν.

Ἐπιδηλότεραι τῶν αἰσθήσεων: Ἐξηγεῖται, τί εἰσιν αἱ ἐπιδηλότεραι τῶν αἰσθήσεων διαπορθμεύσεις, καὶ φησιν αὐτὰς τοὺς σαφεστέρους λόγους καὶ τὰ τρανέστερα τῶν ὁρατῶν.

§ 12. Καίτοι ἔδοξέ τισιν: Ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη ἔρωτα δηλοῖ, καὶ ὅτι θειότερον ὄνομα τοῦ ἔρωτος.

Ἀκουέτωσαν: Σημείωσαι, ὅτι καὶ τότε ἤσαν τινες ἐπιλαμβανόμενοι ὀνομάτων, οὗς ἐπιστομίζει ἐκ τῆς θείας Γραφῆς.

Ὁ θεῖος Ἰγνάτιος: Καὶ ἐκ τούτου τινὲς οἶονται διαβάλλειν εὐκαίρως τὸ παρὸν σύνταγμα, ὡς μὴ ὂν τοῦ θείου Διονυσίου, ἐπειδὴ Ἰγνάτιον λέγουσι μεταγενέστερον αὐτοῦ εἶναι· πῶς δὲ δύνатаί τις τῶν μεταγενεστέρων μεμνησθαι; Πλάσμα δὲ καὶ

ριττές, ὅπως καὶ οἱ αἰσθήσεις, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ διανοεῖται τὰ ὑψηλότερά της, ὄντας στὸ ἐξῆς ἐνωμένη μὲ τὸν Θεό. Ὄταν ὁμως φανταστεῖ κάποια χαμαιζήλα καὶ σπεύσει νὰ κινηθεῖ πρὸς κάποιο αἰσθητό, τότε πρέπει νὰ ἐπιζητεῖ τοὺς πιὸ σαφεῖς λόγους καὶ τὰ πιὸ εὐκρινῆ ἀπὸ τὰ ὄρατά.

Ὡσπερ καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις: Σημείωσε, ὅτι ἄλλο εἶναι ὁ νοῦς καὶ ἄλλο ἡ ψυχὴ. Νοερὲς ἐνέργειες καὶ δυνάμεις λέει τις νοήσεις πού εἶναι κατώτερες καὶ σκορπισμὸς τοῦ νοῦ. Ὄταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ θέλει νὰ ὑψωθεῖ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ νὰ ἐνωθεῖ μὲ αὐτὸν ὅσο εἶναι δυνατόν, ὀφείλει τὸ μάτι της, δηλαδὴ τὸν ἴδιο τὸ νοῦ της, νὰ τὸν ἀποστρέψει ἀπὸ τὰ μερικὰ καὶ νὰ ὀρμήσει πρὸς τὰ καθολικά. Μερικὰ εἶναι οἱ νοήσεις, ὅπως εἶπα. Τότε δηλαδὴ ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ γίνεи ὅλη νοῦς καὶ στραφεῖ πρὸς τὰ μέσα, καὶ γίνεи ἔτσι ἓνα (ἐνάδα) καὶ ἀπλή (ἀπλότητα), θὰ μπορέσει νὰ συλλάβει τις θεῖες ἀκτῖνες, μὲ τὴν ἐπαινετὴ ἀγνωσία, ὄχι τὴν ἄγνοια τῆς ἀμάθειας, ἀλλὰ τῆς ἀγνωσίας πού ξέρει ὅτι ἀγνοεῖ τὰ ἀκατάληπτα πού ἀφοροῦν τὸν Θεό. Καὶ θὰ συνειδητοποιήσει ὅτι ἀπολαμβάνει τις θεῖες λάμπεις, ὄχι μὲ τὰ αἰσθητὰ μάτια, γιὰτὶ δὲ γίνονται ἀντιληπτές μὲ τὰ μάτια, ἀλλὰ μὲ τις δίχως αἰσθητὰ μάτια λειτουργίες τοῦ νοῦ.

Ἐπιδηλότεραι τῶν αἰσθήσεων: Ἐξηγεῖ τί εἶναι οἱ καθαρότερες μεταβιβάσεις τῶν αἰσθήσεων. Καὶ λέει ὅτι εἶναι οἱ πιὸ σαφεῖς λόγοι καὶ τὰ πιὸ εὐκρινῆ ἀπὸ τὰ ὄρατά.

Καλῶς δυνήσονται: Δηλαδὴ οἱ αἰσθήσεις.

§ 12. Καίτοι ἔδοξέ τισιν: Ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη δηλώνει ἔρωτα καὶ ὅτι εἶναι θεϊκότερο τὸ ὄνομα τοῦ ἔρωτα.

Ἄκουέτωσαν: Σημείωσε, ὅτι καὶ τότε ὑπῆρχαν μερικοὶ πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὰ ὀνόματα, τοὺς ὁποίους ἀποστομώνει μὲ τὴν θεία Γραφή.

Ὁ θεῖος Ἰγνάτιος: Κι ἀπὸ αὐτὸ νομίζουν μερικοὶ ὅτι ἐπιτυχῶς διαβάλλει τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ θείου Διονυσίου, ἐπειδὴ προβάλλουν τὸ ὅτι ὁ Ἰγνάτιος εἶναι μεταγενέστερος, καὶ πῶς μπορεῖ κάποιος νὰ ἀναφέρει τοὺς μεταγενέστε-

τοῦτο δοκοῦν αὐτοῖς· ὁ γὰρ ἅγιος Παῦλος, ὁ φωτίσας Διονύσιον, μεταγενέστερος ἦν τῷ χρόνῳ τοῦ ἀγίου Πέτρου, μεθ' ὃν ὁ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος γίνεται Ἀντιοχείας, μετατεθέντος Πέτρου ἐν Ρώμῃ· ἐπέζησε δὲ ὁ ἅγιος Παῦλος χρόνον πολύν, ὁ φωτίσας
 5 Διονύσιον, καὶ Διονύσιος μετ' αὐτὸν ἔζησεν· ὁ δὲ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἐπὶ Δομετιανοῦ ἐξορίζεται εἰς Πάτμον, ᾧ ἀντιγράφει Διονύσιος. Ἰγνάτιος δὲ πρὸ Δομετιανοῦ μαρτυρεῖ· ὥστε προγενέστερος Διονυσίου.

Ὁ ἐμὸς ἔρωσ· Ζητητέον πῶς ἐπὶ Ὀνησίμου τοῦ μετὰ Τι-
 10 μόθεον Ἰγνατίου διαλεγομένου, καὶ γράφοντος Ρωμαίοις τό, 'ἐμὸς ἔρωσ ἐσταύρωται', Διονύσιος νῦν Τιμοθέῳ γράφων τούτου μέμνηται, ὡς Ἰγνατίου ἤδη γράψαντος, καὶ μῆποτε παρά τινος τῶν φιλολόγων ἔξω παρατεθέν, πρὸς πλείονα σύστασιν τῶν περὶ θείου ἔρωτος τῷ ἀγίῳ Διονυσίῳ εἰρημένων, ὕστερον
 15 κατὰ ααγνοίαν ἔσω παρενετέθη, ὅπερ ἐν πολλοῖς πολλακίς γενόμενον ἔγνωμεν· καὶ γὰρ δίχα τούτου ἴσταται ἀπαραλείπτως τὸ σῶμα τοῦ λόγου· ἢ τάχα σύνηθες αὐτῷ εἶναι ἀπόφθεγμα, ὡς καὶ τὸ θεοφόρος πολλακίς αὐτῷ λεγόμενόν τε καὶ γραφόμενον, τεκμήριον δὲ τὸ μὴ προσκεῖσθαι, Γράφει δὲ τισι, τουτέστι
 20 Ρωμαίοις, ἀλλ' ἀπλῶς, Γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος.

Καὶ ἐν ταῖς προεισαγωγαῖς· Ἐπιστητέον, ὅτι προεισαγωγὰς καλεῖ τῆς θείας Γραφῆς τὰ Σολομῶντος, ἀφ' οὗ καὶ τὰ ρητά.

α) Ὅτι ἡ ἀγάπη ἔρωτα δηλοῖ, καὶ ὅτι θεϊότερον ὄνομα
 25 τοῦ ἔρωτος.

ρους; Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τους αὐτὴ εἶναι ἀπόρροια φαντασίας. Γιατὶ ὁ ἅγιος Παῦλος, πὺ φώτισε τὸν Διονύσιο, εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ἁγίου Πέτρου, πὺ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἰγνάτιος γίνεται ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ὅταν ἔφυγε ὁ Πέτρος στὴ Ρώμη. Ἀλλὰ ὁ ἅγιος Παῦλος, πὺ δίδαξε τὸν Διονύσιο, ἐπέζησε πολὺ χρόνον ἀκόμα καὶ ὁ Διονύσιος ἔζησε ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν. Ὁ εὐαγγελιστὴς πάλι Ἰωάννης ἐξορίζεται στὴν Πάτμο ἐπὶ Δομιτιανοῦ, τὸν ὁποῖο Ἰωάννη ἀντιγράφει ὁ Διονύσιος. Ὁ Ἰγνάτιος μαρτυρεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Δομετιανό, ὥστε εἶναι προγενέστερους τοῦ Διονυσίου.

Ὁ ἐμός ἔρωσ: Πρέπει νὰ ἐξεταστεῖ πῶς, ἐνῶ μιᾶ ὁ Ἰγνάτιος πρὸς τὸν Ὀνήσιμο, πὺ ἔζησε μετὰ τὸν Τιμόθεο, καὶ γράφει στοὺς Ρωμαίους τὸ «ὁ δικός μου ἔρωσ ἔχει σταυρωθεῖ», ὁ Διονύσιος γράφοντας τώρα στὸν Τιμόθεο ἀναφέρει αὐτὸ τὸ λόγο σὰν νὰ τὸν ἔχει ἤδη ὁ Ἰγνάτιος γράψει σ' αὐτόν· μήπως δηλαδὴ χρησιμοποιήθηκε σὰν παράθεμα ἔξω ἀπὸ τὸ ἔργο ἀπὸ κάποιον λόγιον γιὰ περισσότερη ἐπιβεβαίωση ὅσων ὁ ἅγιος Διονύσιος ἔγραψε γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα, καὶ ὕστερα ἔγινε παρεμβολὴ τοῦ μέσα στο ἔργο ἀπὸ ἄγνοια, πράγμα πὺ εἶδαμε νὰ γίνεται ἔπειτα πολλὰς φορὰς ἀπὸ πολλοὺς. Γιατὶ καὶ χωρὶς αὐτὸ στῆκει, χωρὶς νὰ φαίνεται παράλειψη, ὅλος ὁ λόγος. Ἦ ἴσως εἶναι ἓνας συνηθισμένος λόγος του, ὅπως καὶ τὸ 'θεοφόρος' πὺ τοῦ ἀπονέμεται συχνὰ προφορικὰ καὶ γραπτὰ, κι ἀπόδειξη τὸ ὅτι δὲν πρόσκειται στ' ὄνομά του εἶναι τὸ ὅτι δὲν λέει, 'Γράφει σὲ κάποιους'¹¹, δηλαδὴ στοὺς Ρωμαίους, ἀλλὰ ἀπλῶς 'Γράφει καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος'.

Καὶ ἐν ταῖς προεισαγωγαῖς: Πρέπει νὰ γνωρίζομε, ὅτι 'προεισαγωγὴς' καλεῖ τὰ ἔργα τοῦ Σολομώντα ἀπὸ τὴ θεία Γραφῆ, ἀπὸ ὅπου εἶναι καὶ τὰ ρητά.

α) Ὅτι ἡ ἀγάπη σημαίνει ἔρωτα καὶ ὅτι τὸ ὄνομα ἔρωσ εἶναι θεϊκότερο.

11. Ἦ ἴσως ὁ Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος.

β) Τοῖς θείοις μᾶλλον: Διὰ τί τοῖς θείοις μᾶλλον ἀνατιθέασι τὸν ὄντως ἔρωτα οἱ θεολόγοι.

γ) Τὰ πλήθη: Σημείωσαι, ὅτι πρὸς ὃ χωροῦσι τὰ πλήθη, δεῖ καὶ ταῖς λέξεσι χρῆσθαι· λέγει δὲ τί ποιεῖ ὁ ἔρωσ, καὶ περὶ
5 δύο ἐρώτων, θείου καὶ μεριστοῦ, ἧτοι σωματοπρεποῦς.

δ) Ὡς δυσχερέστερον: Ὡς διαβεβλημένον δηλονότι.

ε) Ἐπέπεσε, τίς φησιν: Ὁ Δαυὶδ λέγει περὶ τοῦ Ἰωνάθαν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν.

ς) Τάττεται πρὸς τῶν ἱερῶν: Ὅτι τὸ αὐτὸ δύναται ἀγάπη
10 καὶ ἔρωσ, καὶ τίς ἢ τοῦ ἔρωτος ἐνέργεια.

ζ) Συγκρατικῆς: Τουτέστι συγκιρνώσης τὰ ἐρῶντα πρὸς ἄλληλα.

η) Διὰ τὸ καλόν: Ὅπερ εἶπεν ἄνω, ὅτι ὁ θεῖος ἔρωσ, προϋπάρχων ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἔτεκε τὸν ἐν ἡμῖν ἔρωτα, δι' οὗ τοῦ
15 ἀγαθοῦ ἐφιέμεθα.

§ 13. θ'. Ἐκστατικὸς: Περὶ ἐκστάσεως ἐρωτικῆς καὶ ὁ Δαυὶδ· «ἐγὼ εἶπον ἐν τῇ ἐκστάσει μου».

Ἐξεστηκῶς: Σημείωσαι, πῶς νοεῖται τό, ἔξεστηκῶς Θεῷ».

20 Τολμητέον: Ὅτι καὶ ὁ Θεὸς πάντων ἐρᾷ.

Διὸ καὶ ζηλωτήν: Κατὰ τί λέγεται ζηλωτῆς ὁ Θεός, ὡς ἐραστῆς τῆς πάντων σωτηρίας.

§ 14. Τί δὲ ὄλωσ: Τῆς μὲν ἀγάπης καὶ τοῦ ἔρωτος αὐτὸν δηλαδὴ τὸν Θεὸν προβολέα φησὶ καὶ γεννήτορα· αὐτὸς γὰρ ταῦ-
25 τα ἐν ἑαυτῷ ὄντα προήγαγεν εἰς τὰ ἐκτός, τουτέστι τὰ περὶ τὰ κτίσματα, καὶ κατὰ τοῦτο εἴρηται, «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν», καὶ ἐν τῷ ἄσματι ὁμοίως ἀγάπη εἴρηται· καὶ πάλιν γλυκασμὸς καὶ ἐπιθυμία, ὃ ἐστὶν ἔρωσ· τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ ὄντως ἐραστὸν αὐτὸς ἐστίν. Τῷ μὲν οὖν τὸ ἀγαπητὸν ἔρωτα ἐξ αὐτοῦ προχεῖσθαι,

β) Τοῖς θείοις μᾶλλον: Γιατί οἱ Θεολόγοι ἀναφέρουν τὸ θεῖο ἔρωτα πρὸ πολὺ στὰ θεῖα.

γ) Τὰ πλήθη: Σημείωσε ὅτι ὅσο καταλαβαίνουν τὰ πλήθη πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογες καὶ οἱ λέξεις. Ἐκθέτει τί προκαλεῖ ὁ ἔρωτας, καὶ μιλάει γιὰ δύο ἔρωτες, γιὰ τὸν θεῖο καὶ τὸν μεριστό, δηλαδὴ τὸν σωματικό.

δ) Ὡς δυσχερέστερον: Δηλαδὴ ὡς διαβλητό.

ε) Ἐπέπεσε, τίς φησιν: Τὸ λέει ὁ Δαβὶδ γιὰ τὸν Ἰωνάθαν στὴν πρώτη τῶν Βασιλειῶν.

ς) Τάττεται πρὸς τῶν ἱερῶν: Ὅτι εἶναι ταυτοδύναμα ἢ ἀγάπη καὶ ὁ ἔρωτας, καὶ ποιά εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἔρωτα.

ζ) Συγκρητικῆς: Δηλαδὴ πού σμίγει ὅσα κατέχονται ἀπὸ ἔρωτα τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο.

η) Διὰ τὸ καλόν: Αὐτὸ πού εἶπε πρὸ πάντων, ὅτι δηλαδὴ ὁ θεῖος ἔρωτας προϋπάρχοντας μέσα στὸ ἀγαθό, γέννησε μέσα μας τὸν ἔρωτα, πού μᾶς κάνει νὰ ποθοῦμε τὸ ἀγαθό.

§ 13. θ) Ἐκστατικός: Γιὰ ἔκσταση ἐρωτική μιλάει καὶ ὁ Δαβίδ· «ἐγὼ εἶπα μέσα στὴν ἔκστασή μου»¹².

Ἐξεστηκώς: Σημείωσε, πὼς ἐννοεῖται τό, «αὐτὸς πού ἔπαθε ἔκσταση πρὸς τὸν Θεό».

Τολμητέον: Ὅτι καὶ ὁ Θεὸς νιώθει ἔρωτα πρὸς ὅλα.

Διὸ καὶ ζηλωτήν: Γιατί λέγεται ὁ Θεὸς ζηλωτής· ἐπειδὴ εἶναι ἐραστής τῆς σωτηρίας ὅλων.

§ 14. Τί δὲ ὅλων: Λέει δηλαδὴ ὅτι τὴν ἀγάπη καὶ τὸν ἔρωτα τὰ προβάλλει καὶ τὰ γεννᾷ ὁ ἴδιος ὁ Θεός· γιατί αὐτὸς τὰ εἶχε μέσα του καὶ τὰ ἔβγαλε πρὸς τὰ ἔξω, ἐννοῶ τὰ δημιουργήματα, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ εἰπώθηκε, «ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη»¹³. Καὶ στὸ Ἄσμα ὁμοια εἰπώθηκε ἀγάπη, καὶ πάλι γλυκασμὸς καὶ ἐπιθυμία, πράγμα πού εἶναι ἔρωτας. Καὶ τὸ ἀγαπητὸ καὶ τὸ πραγματικὰ ἐραστὸ εἶναι ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ ἀγαπητικός

12. Ψαλμ. 115,11.

13. Ἰω. 4,16.

αὐτὸς κινεῖσθαι λέγεται ὁ τούτου γεννήτωρ, τῷ δὲ αὐτὸν εἶναι τὸ ἀληθῶς ἐραστὸν καὶ ἀγαπητόν, κινεῖ τὰ πρὸς τοῦτο ὁρῶντα, καὶ οἷς ἡ τοῦ ἐφίεσθαι δύναμις ἀναλόγως αὐτοῖς.

Ἐραστὸν καὶ ἀγαπητόν: Προσαγωγικὸν καὶ κινητικὸν
 5 πρὸς ἐρωτικὴν συνάφειαν τὴν ἐν πνεύματι τὸν Θεὸν εἶναί μοι νόει, τουτέστι μεσίτην ταύτης, καὶ πρὸς ἑαυτὸν συναρμοστὴν τοῦ ἐρᾶσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν αὐτοῦ ποιημάτων καὶ ἀγαπᾶσθαι· κινητικὸν δὲ φησιν, ὡς κινουῦντα ἕκαστα, κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφεσθαι. Τὸ δὲ τῆς προαγωγίας ὄνομα, εἰ
 10 καὶ παρὰ τοῖς τῶν ἕξωθεν πρᾶγμα σημαίνει οὐκ εὐαγές, ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν πρόξενον τῆς ἐν Θεῷ ἐνώσεως μεσιτείαν φησί.

Καὶ τῷ μὲν κινεῖται: Σημεῖωσαι κίνησιν θεῖαν, ἐν ἣ κινεῖται καὶ αὐτοῦ ἐστὶ προαγωγεὺς καὶ κινητικὸς ὁ Θεός.

Καὶ τῆς ἐξηρημένης: Ἡ πρὸς Θεὸν ἀγαπητικὴ ἐνωσις πά-
 15 σης ἐξήρηται καὶ ὑπέρκειται ἐνώσεως· ἐξηρημένην οὖν τὴν ἀνωτέραν φησίν, ἀναρχὸν δὲ καὶ ἀτελεύτητον τὸν θεῖον ἔρωτα λέγει, ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προῖόντα καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπαναστρέφοντα κατὰ σχῆμα κυκλικόν· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ κύκλου γραμμὴ οὐ γνώριμον ἔχει ὅθεν ἤρξατο καὶ οὗ κατέληξε· καὶ γὰρ ἐξ
 20 αὐτοῦ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἔφεσις, καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ὁρᾷ· ἐν ἑαυτῷ δὲ καὶ ἐστὶ καὶ μένει τὸ ἐρᾶν τῆς συμφυοῦς ἀγαθότητος, καὶ τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀνατεινομένων.

Ἐρωτικὴν κίνησιν: Ὅτι ἡ ἐρωτικὴ κίνησις, τοῦ ἀγαθοῦ προῦπάρχουσα, ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀπλῆ καὶ αὐτοκίνητος οὖσα, καὶ
 25 ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προῖοῦσα, αὐθις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιστρέφει, ἀτελεύτητος καὶ ἀναρχὸς οὖσα, ὅπερ δηλοῖ τὴν ἡμῶν ἔφεσιν πρὸς τὸ Θεῖον. Σημεῖωσαι δέ, ὅτι ἀἴδιον κύκλον προῖών φησιν εἶναι ἐν τῷ ἀγαθῷ, προῖόντος μὲν αὐτοῦ ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ, πάλιν δὲ πρὸς ἑαυτὸν ὑποστρέφοντος καὶ μήτε ἰσταμένου, μήτε
 30 λήγοντος.

ἔρωτας ἀναβλύζει ἀπὸ αὐτόν, λέγεται ὅτι κινεῖται ὁ ἴδιος ὁ γεννήτορας τοῦ ἔρωτα. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸς εἶναι τὸ ἀληθινὸ ἔραστο καὶ ἀγαπητό, κινεῖ ὅσα ἀτενίζουν σ' αὐτόν, τῶν ὁποίων βέβαια ἡ δύναμη τοῦ πόθου τους εἶναι ἀνάλογη στὸ καθένα ἀπὸ αὐτά.

Ἐραστον καὶ ἀγαπητόν: Αὐτὸς ποὺ ὀδηγεῖ καὶ κινεῖ σ' ἐρωτικὴ πνευματικὴ συνάφεια σκέψου ὅτι εἶναι ὁ Θεός· αὐτὸς δηλαδή εἶναι ὁ μεσολαβητὴς κι αὐτὸς ποὺ συνδέει μὲ τὸν ἑαυτό του τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς αὐτόν τῶν δημιουργημάτων του. 'Κινητικὸ' τὸν λέει, ἐπειδὴ κινεῖ τὰ πάντα νὰ στραφοῦν πρὸς αὐτόν σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς τους. Τὸ ὄνομα τῆς 'προαγωγίας', ἂν καὶ στὸν κόσμον δὲν σημαίνει κάτι τὸ σεμνόν, ἐδῶ ὁμως δηλώνει τὴ μεσίτευση ποὺ συντελεῖ στὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεόν.

Καὶ τῷ μὲν κινεῖται: Σημείωσε κίνηση θεία, μὲ τὴν ὁποία κινεῖται, καὶ αὐτοῦ προαγωγέας καὶ κινητικὸς εἶναι ὁ Θεός.

Καὶ τῆς ἐξηρημένης: Ἡ ἀγαπητικὴ ἔνωση μὲ τὸν Θεὸν εἶναι ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἔνωση. "Ἐξηρημένη" λοιπὸν λέει τὴν ἀνώτερη. Τὸν θεῖο ἔρωτα τὸν λέει ἄναρχο καὶ ἀτελεύτητο, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ κι ἐπανέρχεται στὸ ἀγαθὸ σύμφωνα μὲ κυκλικὸ σχῆμα. Γιατὶ καὶ ἡ γραμμὴ τοῦ κύκλου δὲν μπορεῖς νὰ γνωρίσεις ἀπὸ ποῦ ἄρχισε καὶ ποῦ ἔχει καταλήξει· καθόσον ἀπὸ αὐτόν ξεκινᾷ ἡ ἔφεση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ σ' αὐτόν πάλι βλέπει. Καὶ ὁ ἔρωτας τῆς σύμφυτης ἀγαθότητος καὶ ὄσων ὑψώνονται πρὸς τὸ ἀγαθὸ εἶναι καὶ μένει μέσα στὸν ἑαυτό του.

Ἐρωτικὴν κίνησιν: Ὅτι ἡ ἐρωτικὴ κίνηση, ποὺ προϋπάρχει ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, εἶναι μέσα στὸ ἀγαθὸ ἀπλή καὶ μὲ δική της κίνηση, καὶ ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ προχωρῶντας ἐπιστρέφει πάλι σ' αὐτό, καθὼς εἶναι χωρὶς τέλος καὶ χωρὶς ἀρχή, πράγμα ποὺ δηλώνει τὴν ἔφεσή μας πρὸς τὸ Θεόν. Σημείωσε, ὅτι παρακάτω λέει πῶς μέσα στὸ ἀγαθὸ ὑπάρχει ἀέναος κύκλος, ποὺ προχωρεῖ στὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ, ἐπιστρέφει πάλι στὸν ἑαυτό του, καὶ οὔτε σταματᾷ οὔτε παύει.

Ἐκ τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου.

§ 15. α. Τὸν ἔρωτα: Ἐπίστησον, ὅπως μέγας Ἱερόθεος τὰ
περὶ τοῦ ἐπαινετοῦ ἔρωτος ἄριστα φιλοσοφεῖ· πρῶτον μὲν θεῖον
αὐτὸν λέγων, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αἷτιον τοῦ οὐρανίου ἔρωτος ὁ
5 Θεός ἐστιν ἐξηρημένως καὶ ἀναιτίως· εἰ γὰρ ὁ ἔρωσ ἀυτός
ἐστιν ἡ ἀγάπη, ὡς προεῖρηται, γέγραπται δέ, ὅτι «Θεὸς ἀγάπη
ἐστί», δῆλον ὅτι πάντων ἐνοποιὸς ἔρωσ, ἦτοι ἀγάπη, ὁ Θεός
ἐστιν. Ἐκεῖθεν οὖν μεταβατικῶς πρόεισιν ἐπ' ἀγγέλους, ὅθεν
καὶ ἀγγελικὸν αὐτὸν φησιν, ἐνθα μάλιστα καὶ τὸν τῆς ἐνότητος
10 εὐροι τις ἂν ἔρωτα θεῖον· οὐδὲν γὰρ ἀσύμφωνον ἢ στασιάζον
παρ' αὐτοῖς· εἶτα μετ' ἀγγέλους, καὶ νοερόν φησιν ἔρωτα, του-
τέστι παρὰ θεοσόφοις ἀνδράσιν, οἱ εἰσι τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς
οὗς ὁ Παῦλός φησιν, «ἵνα τὸ αὐτὸ λέγηται», καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ὁ
Κύριος, «ἵνα ὦσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἐσμεν». Καὶ ταῦτα
15 μὲν περὶ τῶν ἐξ ἀληθείας Χριστιανῶν, λοιπὸν δὲ καὶ περὶ πάν-
των ἀνθρώπων, ἐν οἷς ὁ περὶ φιλίας νόμος· τὰς δὲ λογικὰς ψυ-
χὰς νοερὰς προσεῖπεν ἐκ τοῦ θείου νοῦ προσειπὼν αὐτάς· ψυχι-
κὸν δὲ ἐκάλεσεν ἔρωτα τὸν τῶν ἀλόγων, τὴν αἰσθητικὴν φι-
λίαν, ἀνουν μέντοι δηλονότι· ἐκ γὰρ τῆς ἐρωτικῆς ταύτης δυνά-
20 μεως καὶ πτηνὰ ἀγεληδὸν ἵπτανται, ὡς κύκνοι καὶ χῆνες καὶ
γέρανοι καὶ κόρακες καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ πεζὰ μέντοι εἰσὶ
τοιαῦτα, ἔλαφοι, βόες, καὶ τὰ παραπλήσια· καὶ νηκτὰ δὲ εἰσιν,
ὡς θύννοι καὶ κέφαλοι καὶ ὅσα ὁμοιότροπα. Καὶ τὰ μὴ ἀγελαῖα
δὲ πρὸς τὴν τῶν ὁμοστοίχων σύνοδον ἐνθεν κινουῦνται. Φυσι-
25 κὸν δὲ ἔρωτά φησι τὸν τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων κατὰ τὴν
ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα, ἦτοι τῆς ποιότητος, ἐρώντων τοῦ

Ἄπο τὸν ἅγιο Ἱερόθεο

§ 15. α. Τὸν ἔρωτα: Μάθε πόσο ἄριστα ὁ μέγας Ἱερόθεος φιλοσοφεῖ τὰ σχετικά μὲ τὸν ἐπαινετὸ ἔρωτα. Πρῶτον, τὸν λέει θεῖο, ἐπειδὴ καὶ πρῶτο αἴτιο τοῦ οὐράνιου ἔρωτα εἶναι ὁ Θεὸς ἔξω ἀπὸ σχέση μὲ ἄλλα καὶ χωρὶς αἰτία. Ἐὰν δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ἀγάπη, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, καὶ ἔχει γραφεῖ ὅτι «ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη», εἶναι φανερὸ ὅτι ἔρωτας ποῦ ἐνοποιεῖ τὰ πάντα, δηλαδὴ ἡ ἀγάπη, εἶναι ὁ Θεός. Ἄπο ἐκεῖ μεταβαίνει καὶ προχωρεῖ στοὺς ἀγγέλους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν λέει ἀγγελικό, ὅπου θὰ βρεῖ κανένας μὲ βεβαιότητα μεγάλη καὶ τὸν θεῖο ἔρωτα τῆς ἐνότητος. Γιατὶ ἀνάμεσά τους δὲν ὑπάρχει τίποτε ποῦ νὰ μὴ συμφωνεῖ καὶ νὰ στασιάζει. Ἐπειτα, μετὰ τοὺς ἀγγέλους, λέει τὸν ἔρωτα καὶ νοερό, δηλαδὴ τὸν ἔρωτα τῶν ἀνδρῶν ποῦ διακρίνονται γιὰ τὴ θεία σοφία τους, ποῦ εἶναι οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Παῦλος λέει, «γιὰ νὰ λέγεται τὸ ἴδιο»¹⁴ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Κύριος λέει· «γιὰ νὰ εἶναι ἓνα, ὅπως εἴμαστε ἓνα κι ἐμεῖς»¹⁵. Κι αὐτὰ βέβαια γιὰ τοὺς ἀληθινούς Χριστιανούς. Ἀπομένει νὰ ποῦμε καὶ γιὰ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ποῦ ἀνάμεσά τους ἰσχύει ὁ νόμος περὶ φιλίας. Τίς λογικὲς ψυχὲς τίς εἶπε καὶ νοερές, καλώντας τίς ἔτσι ἀπὸ τὸν θεῖο νοῦ. Ψυχικὸ κάλεσε τὸν ἔρωτα τῶν ἀλόγων ζώων, τὴ φιλία βάση τῶν αἰσθήσεων, ποῦ εἶναι ὅμως προφανῶς δίχως νοῦ. Γιατὶ ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἐρωτικῆς δυνάμεως καὶ τὰ φτερωτὰ πετοῦν κοπαδιαστά, ὅπως οἱ κύκνοι, οἱ χῆνες, οἱ γέρανοι, τὰ κοράκια καὶ τὰ ὅμοια. Αὐτὴ ἡ ἐρωτικὴ δύναμη κινεῖ καὶ τὰ πεζᾶ, τὰ ἐλάφια, τὰ βόδια καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπίσης καὶ ὄσα κολυμποῦν, ὅπως τόνοι καὶ κέφαλοι καὶ ὄσα παρόμοια. Καὶ ὄσα δὲ ζοῦνε σὲ ἀγέλη ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἔρωτα κινοῦνται σὲ συνάντησι τῶν ὁμοίων τους. Φυσικὸ ἔρωτα καλεῖ τὸν ἔρωτα τῶν ἀψυχῶν καὶ ἀναίσθητων σύμφωνα μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς ἐξῆς τους,

14. Φιλ. 2,2.

15. Ἰω. 17,11.

δημιουργοῦ διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ συνεστάναι· κατὰ οὖν τὴν ζωτικήν, ἤτοι τὴν φυσικὴν κίνησιν, καὶ αὐτὰ ἐπέστραπται πρὸς τὸν Θεόν.

§ 16. Ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἐνός: Καὶ ἄνω εἶπομεν, νοερά
 5 μὲν εἶναι τὰ νοοῦντα, νοητὰ δὲ τὰ νοούμενα, καὶ ἀζητήτως τὰ
 νοερά ὑπερβαίνεσθαι ὑπὸ τῶν νοητῶν, ὅθεν καὶ τροφήν εἶναι
 τῶν νοούντων τὰ νοούμενα· τῶν οὖν νοητῶν τὰ νοερά ἐρᾶ, ὡς
 ἐπεστραμμένα πρὸς αὐτὰ καὶ ὥσπερ ἀναβεβηκότα· ἐρᾶ δὲ καὶ
 τὰ νοητὰ τῶν νοερῶν προνοητικῶς τῷ μεταδιδόναι τῆς ἴσης
 10 ὠφελείας· ὠμολόγηται οὖν, ὅτι οἱ τῶν τοιούτων ἔρωτες ὑπερε-
 σταῖσι τῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ ταῦτα, οἶμαι, νοητὰ καὶ νοερά εἴρη-
 ται ἐκ μετοχῆς τοῦ ὄντος ἀγαθοῦ τοιαῦτα γεγόμενα. Οἱ δὲ αὐτο-
 νόητοι ἔρωτες οἱ θεῖοί εἰσιν, ἀντὶ τοῦ οἱ τοῦ Θεοῦ· ὥσπερ γάρ
 ἐστὶν ἀγαθὸν ὧτινί ἐστὶν ἀγαθόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς ἀγαθὸν
 15 καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, οὕτως ἐστὶ καὶ νοητὸν τῷ τινι νοητόν, ἅτε
 νοούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπλῶς νοητόν· οὐχ ὁ χρόνος ἢ ὁ τό-
 πος (νοητὰ γὰρ καὶ ταῦτα, ἐπεὶ μὴ αἰσθητά), ἀλλὰ νοῦς νοητῶν,
 ἐνέργεια ὦν καὶ ζῶν καὶ ζωή· τὰ γὰρ μετὰ τοῦτο νοητὰ ἐκ
 ζητήσεως καὶ τῆς περὶ τὰ προβλήματα ἀκολουθίας εὐρίσκου-
 20 σιν, ἢ ἐξ ἀποκαλύψεως ἔχουσιν.

Ἄσχετος αἰτία: Ἄσχετόν φησι τὸ ἀπόλυτον, οὗ πρὸς τὸ
 πᾶν οὐδεμία σχέσις, ἤτοι οἰκειότης φυσική.

§ 17. Ἀπάντων ὀλικὸς ἔρωσις. Εἰπὼν ὀλικὸν ἔρωσις,
 δηλοῖ καὶ μερικὸς, λέγων τὸν Θεὸν εἶναι τὸν ὀλικὸν καὶ τὸν
 25 μερικόν, ὡς αἷτιον καὶ πᾶσι χορηγοῦντα κατὰ τὴν ἐκάστου δύ-
 ναμιν, ἐρωτικὴν οἶονεὶ ἀπορροήν. Πῶς οὖν ὁ Θεὸς τὸ ὄλον καὶ
 τὸ μέρος, ἀνεκφοιτήτως ἑαυτῷ συνών, εἶναι δύναται, ἐκ τοῦ

δηλαδή τὴν ποιότητα τῆς φύσης τους, πὺν τρέφουν ἔρωτα γιὰ τὸ δημιουργό τους, ἐπειδὴ δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν. Χάρη λοιπὸν στὴ ζωτική, δηλαδή τὴ φυσικὴ κίνηση, στρέφονται κι αὐτὰ πρὸς τὸν Θεό.

§ 16. Ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἐνός: Εἶπαμε καὶ πιὸ πάνω, ὅτι νοερὰ εἶναι ὅσα νοοῦν καὶ νοητὰ ὅσα νοοῦνται, καὶ χωρὶς συζήτηση τὰ νοερὰ ὑπερβαίνονται ἀπὸ τὰ νοητά, καὶ γι' αὐτὸ τὰ νοούμενα (νοητὰ) εἶναι ἢ τροφὴ ἐκείνων πὺν νοοῦν (τῶν νοερῶν). Τὰ νοερὰ λοιπὸν τρέφουν ἔρωτα πρὸς τὰ νοητά, ἐπειδὴ εἶναι στραμμένα πρὸς αὐτὰ καὶ σὰ νὰ ἔχουν ἀνεβεῖ σ' αὐτά. Ἀλλὰ καὶ τὰ νοητὰ τρέφουν ἔρωτα πρὸς τὰ νοερὰ μὲ τὸ νὰ τοὺς μεταδίδουν ἴση ὠφέλεια. Ἔχει λοιπὸν ὁμολογηθεῖ ὅτι οἱ ἔρωτες νοερῶν καὶ νοητῶν στέκονται πάνω ἀπὸ τοὺς ἔρωτες τῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ αὐτὰ νομίζω ὀνομάστηκαν νοητὰ καὶ νοερὰ ἐπειδὴ ἔγιναν τέτοια ἀπὸ μετοχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ αὐτονόητοι ὅμως ἔρωτες εἶναι οἱ θεῖοι ἔρωτες, ἀντὶ οἱ ἔρωτες τοῦ Θεοῦ, ὅπως βέβαια ἀγαθὸ εἶναι ἐξαιτίας ἐκείνου πὺν εἶναι ἀγαθό, καὶ εἶναι ἄλλο τὸ ἀπλῶς ἀγαθὸ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθό. Ἔτσι καὶ νοητὸ εἶναι τὸ νοητὸ ἀπὸ κάποιον, ἐπειδὴ νοεῖται ἀπὸ αὐτό, καὶ ἀπλῶς νοητό, ὅχι ὅπως ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος. Γιατὶ νοητὰ εἶναι κι αὐτά, ἀφοῦ δὲν εἶναι αἰσθητά, ἀλλὰ νοῦς τῶν νοητῶν, πὺν εἶναι ἐνέργεια καὶ ζεῖ καὶ ζωή. Τὰ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ δηλαδή νοητὰ τὰ βρίσκουν ἀπὸ ἐξέταση καὶ ἀπὸ τὴν λογικὴ ἀκολουθία σχετικὰ μὲ τὰ προβλήματα, ἢ τὰ λαμβάνουν ἀπὸ ἀποκάλυψη.

Ἄσχετος αἰτία: Ἄσχετο ὀνομάζει τὸ ἀπόλυτο (ἀπό-λυτο), αὐτὸ πὺν δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ πᾶν, δηλαδή φυσικὴ οἰκειότητα.

§ 17. Ἀπάντων ὀλικὸς ἔρωσ: Λέγοντας 'ὀλικὸν ἔρωτα' δηλώνει ἐπίσης καὶ τοὺς μερικούς, λέγοντας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὀλικὸς καὶ ὁ μερικός, ἐπειδὴ εἶναι ὁ αἴτιος καὶ ὁ χορηγὸς σὲ ὄλα κατὰ τὴ δύναμη τοῦ καθενὸς τῆς ἐρωτικῆς κατὰ κάποιον τρόπο ἀπορροῆς. Πῶς λοιπὸν ὁ Θεός, χωρὶς νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ὄλο καὶ τὸ μέρος, θὰ γίνεῖ σαφές

σπερματικοῦ λόγου σαφές ἔσται· ὅταν μὲν γὰρ τὸ σπέρμα ἀδιακόπως ὁμοῦ εἰς τὴν μήτραν καταβληθῆ ἕν ἀποτελεῖται τὸ ἔμβρυον, ἂν δὲ μερισθῆ τὸ σπέρμα εἰς διαφόρους κύστιδας τῆς μήτρας, ἕκαστον μέρος ὀλόκληρον ἔμβρυον ἀποτελεῖ· ἔσται δὲ
 5 τοῦ σπέρματος τὸ μὲν ρίς, τὸ δὲ ὀφθαλμοί, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ πάντα τέλεια. Ὅμοιον οὖν τι καὶ περὶ τὸν παντέλειον νοῦν κατὰ ἀναλογίαν θεωρητέον· ὅλη γὰρ ἡ ἐνέργεια περιέχει καὶ τὰ μέρη, τῶν δὲ μερῶν ἕκαστον ἀπήρτισται· καὶ τὸ μὲν αὐτοδικαιοσύνη, τὸ δὲ αὐτοανδρία, καὶ τὰ ἐξῆς· οὕτω καὶ οὕτε συγκέχυται εἰς
 10 ἀλλήλας, ἀλλὰ καὶ ἐκάστη διακέκριται, καὶ οὕτε μετὰ ἀταξίας τὸ ἀδιαίρετον ἔχουσιν ἐν τῷ μεταλαμβάνειν αὐτῶν ἕκαστον ὡς δύναται. Τῶν γὰρ εἰδῶν μεταλαμβάνει ἕκαστος πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπιτηδειότητα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὅλον καὶ μέρη τοῦ ἔρωτος.

15 § 18. Ἐφίεται γὰρ αὐτοῦ: Ἐπειδὴ εἶπε, καὶ τὸ μὴ ὄν ἐφίεσθαι πῶς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐν αὐτῷ βούλεσθαι εἶναι, ὅπερ καὶ ἄνω πρὸ ὀλίγων φύλλων εὐρήσεις αὐτὸν λέγοντα, εἰ καὶ ἐξ ἑλληνικῶν σαφηνίζεται δογμάτων (πρὸς γὰρ Ἑλληνας μάχεται μάλιστα, καὶ Μανιχαίους τοὺς τοῦ κακοῦ δόγματος προεστῶ-
 20 τας), δεῖ πλατύτερον παραστῆσαι, τί ὀνομάζεται μὴ ὄν, καὶ διὰ τί μίαν ἀρχὴν τῶν ὄντων εὐσεβὲς καὶ ἐπάναγκες εἶναι. Τοῦτο γὰρ ὑγιές ἐστι φρονεῖν. Ἔστι γὰρ αὕτη ὁ Θεός· εἰ γὰρ εἶεν ἀρχαὶ διάφοροι, πάντως ἀπειροπληθεῖς φανήσονται. Εἰ οὖν ἀρχὴ μία ὁ Θεός, οὕτω καὶ τὸ ὄντως ὄν, καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Εὐρή-
 25 σει δὲ ὁ λόγος καὶ τὰ ἐναντία τῶν εἰρημένων ἀναγκαίως· ἐνθα γὰρ ἀρχή, ἔσται πάντως καὶ ἔσχατον· καὶ εἰ ἔστιν ὄν, ἔσται καὶ μὴ ὄν· καὶ εἰ ἔστιν ἀγαθόν, ἔσται καὶ κακόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ὄντα οὐσίαι εἰσὶ καὶ εἶδη, τὸ μὴ ὄν ἀνείδεον ἂν εἶη καὶ ἀνούσιον, λόγῳ μόνῳ θεωρητόν. Τὸ μὴ ὄν οὖν τοῦτο καὶ ἀνείδεον
 30 ὅλην ἐκάλεσαν οἱ παλαιοί, ἣν καὶ ἔσχατον αἴσχος ὀνομάζουσι.

ἀπὸ τὸν σπερματικὸ λόγον. Ὅταν δηλαδὴ τὸ σπέρμα ὅλο μαζὶ ἀδιάσπαστα εἰσέλθει εἰς τὴν μήτρα, ἀποτελεῖται ἓνα ἔμβρυον· ὅταν ὅμως τὸ σπέρμα μεριστεῖ εἰς διάφορα κελλιὰ τῆς μήτρας, ἀποτελεῖ ὀλόκληρον ἔμβρυον τὸ καθὲ μέρος. Κι ἀπὸ τὸ σπέρμα ἓνα μέρος εἶναι μύτη, τὸ ἄλλο μάτια, καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ ὅλα εἶναι τέλεια. Ὅμοια ἄποψη λοιπὸν πρέπει νὰ σχηματίσομε κατ' ἀναλογία καὶ σχετικὰ μὲ τὸν παντέλειον νοῦ· γιὰτὶ ὅλη ἡ ἐνέργεια περιέχει καὶ τὰ μέρη, καὶ καθὲ μέρος εἶναι τελείως ὀλοκληρωμένο. Τὸ ἓνα εἶναι αὐτοδικαιοσύνη, τὸ ἄλλο αὐτοανδρία, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἔτσι καὶ οὔτε συγγέονται μεταξύ τους, ἀλλὰ καθὲ μία διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλη, οὔτε εἶναι ἀδιαίρετα χωρὶς τάξιν, ἐπειδὴ μετέχει τὸ καθένα τὸ ἄλλο ὅσο μπορεῖ. Γιὰτὶ ὁ καθένας μετέχει τὰ εἶδη ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητά του. Ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς εἶναι καὶ ὅλο καὶ μέρη ἕρωτος.

§ 18. Ἐφίεται γὰρ αὐτοῦ: Ἐπειδὴ εἶπε, ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὸ μὴ ὄν ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθὸ καὶ θέλει νὰ εἶναι μέσα σ' αὐτό, πράγμα πού θὰ συναντήσεις νὰ τὸ λέει καὶ μερικὲς σελίδες πρὸ μπροστά, ἂν καὶ διευκρινίζεται ἀπὸ ἑλληνικὰ διδάγματα, ἀφοῦ κυρίως μάχεται ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μανιχαίων, τῶν ἀρχηγῶν τῆς κακῆς διδαχῆς, ὅμως πρέπει νὰ ἀναπτύξομε πλατύτερα τί ὀνομάζεται μὴ ὄν καὶ γιὰτὶ εἶναι εὐσεβῆς ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει μία ἀρχὴ τῶν ὄντων. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὑγιὲς φρόνημα. Αὐτὴ ἡ μία ἀρχὴ εἶναι ὁ Θεός· γιὰτὶ, ἂν ὑπῆρχαν διαφορετικὲς ἀρχές, ὅπωςδὴποτε θ' ἀποδειχθοῦν ἄπειρες εἰς τὸ πλῆθος. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι μία ἀρχὴ, τότε εἶναι καὶ τὸ ἀληθινὸ ὄν καὶ τὸ ἴδιον τὸ ἀγαθόν. Ὑποχρεωτικὰ ὁ λόγος θὰ βρεῖ καὶ τὰ ἀντίθετα σ' αὐτὰ πού εἶπαμε. Γιὰτὶ, ὅπου ὑπάρχει ἀρχὴ, θὰ ὑπάρχει ὅπωςδὴποτε καὶ τέλος, κι ἂν ὑπάρχει ὄν, θὰ ὑπάρχει καὶ μὴ ὄν, καὶ ἂν ὑπάρχει ἀγαθόν, θὰ ὑπάρχει καὶ κακόν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ὄντα εἶναι οὐσίαι καὶ εἶδη, τὸ μὴ ὄν θὰ ἦταν χωρὶς μορφή καὶ οὐσία καὶ ἓνα λογικὸ μόνον κατασκευάσμα. Αὐτὸ λοιπὸν πού εἶναι μὴ ὄν καὶ πού δὲν ἔχει μορφή οἱ παλαιοὶ τὸ κάλεσαν ὕλη, τὴν ὁποία ὀνομάζουν ἐπίσης ἔσχατο αἴσχος.

Λέγεται δὲ μὴ ὄν ἢ ὕλη, οὐχ ὅτι παντελῶς οὐδὲν ἐστίν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐστὶ· τὸ γὰρ ὄντως ὄν ὁ Θεός, καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν· παρήκται γὰρ ἐκ μὴ ὄντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἢ ὕλη· ἀλλ' οὐχ ὡς τινες ὑπέλαβον ἀνείδεος καὶ ἀσχημάτιστος· ὅθεν οὐδὲ ἀρχὴ τῶν αἰσθητῶν ἢ ὕλη, ἀλλὰ μᾶλλον συμπληρωτικὴ τούτων καὶ ἔσχατον τι καὶ ὑποστάθμη τῶν ὄντων. Διὸ οὔτε εἰκὼν Θεοῦ, ὡς τὰ λογικά, οὔτε εἶδωλον τοῦ ὄντως ὄντος. Καὶ τὸ αἰσθητὸν δὲ εἶδωλον τοῦ ὄντως νοητοῦ κόσμου, ὅπερ αἰσθητόν, οὐκ ἄνευ μὲν ὕλης ἐστί, κρεῖττον δὲ τῆς ὕλης, εἶδους ὀπωσοῦν μετέχον. Οὐδέποτε οὖν δειχθήσεται ἢ ὕλη δίχα τοῦ εἶδους καὶ τῶν ποιότητων, αἵτινές εἰσιν ἕξεις· πότε γὰρ γέγονε τὸ πῦρ ἄνευ θερμότητος ἢ φωτὸς ἢ τοῦ λευκοῦ τῆς χροιάς, ἢ τὸ ὕδωρ ἄνευ ψυχρότητος ἢ ὑγρότητος ἢ τοῦ κυανίζοντος χρώματος; Ἡ γῆ καὶ ὁ ἀήρ ὁμοίως. Διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητὴν εἶπον τὴν ὕλην ἀνείδεον, καὶ ἄποιον, καὶ ἀσχημάτιστον· ἐξ οὗ γὰρ τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα γέγονεν, ἐκ μὴ ὄντων δηλονότι ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη, οὐ πρότερον ὕλης ἀμόρφου ὑποκειμένης, εἶτα κοσμηθείσης, ὡς διδάσκει Μωσῆς ὁ θεῖος. Ἐν μὲν οὖν τῷ Θεῷ ἐστίν, ἅτε καὶ ὑπ' αὐτοῦ παραχθεῖσα ἢ ὕλη· ὑπερούσιος δέ, τὰ πάντα ἐκείνου ὡς ἀγαθοῦ συνέχοντος, νοεῖται ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εὐρήσεις ἐν τοῖς λεχθησομένοις σποράδην ἐγκείμενα.

Πῶς ἢ δαιμονία πληθύς: Λοιπὸν προβλήματα διαγυμνάζει λέγων, ὅτι, Εἰ πάντα ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, πόθεν τὰ κακά, καὶ πόθεν ἄγγελοι ἐγένοντο δαίμονες; Πάντα κατὰ Μανιχαίων.

β. Οὐκ ἐστὶν ἀγαθοειδές: Καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἀγγέλων τέθεικε τὸ ἀγαθοειδές· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐσιωδῶς αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν ὢν, τὰ δὲ μετ' αὐτόν, ὡς ἐκ μετοχῆς καὶ ἐξωθεν ἀγαθυνόμενα τῇ περὶ αὐτὸν ἐφέσει, εἰκότως ἀγαθοειδῆ λέγονται, οὐκ αὐτόχρομα ἀγαθά.

Καὶ λέγεται ἡ ὕλη μὴ ὄν, ὅχι ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως τίποτε, ἀλλὰ ἀπειδὴ μόνο δὲν ὑπάρχει· γιὰ τὸ ἀληθινὸ ὄν εἶναι ὁ Θεὸς καθὼς καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ ἀγαθόν. Ἡ ὕλη δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα, καὶ ὅχι ὅπως νόμισαν μερικοὶ ὅτι εἶναι δίχως μορφή καὶ σχῆμα. Γι' αὐτὸ ἡ ὕλη δὲν εἶναι οὔτε ἀρχὴ τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ μᾶλλον συμπληρώνει αὐτὰ καὶ εἶναι κάτι κατώτατο καὶ ὑπόβαθρο τῶν ὄντων. Γι' αὐτὸ οὔτε εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὅπως τὰ λογικά, οὔτε εἶδωλο τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος. Καὶ τὸ αἰσθητὸ εἶναι εἶδωλο τοῦ ἀληθινὰ νοητοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖο αἰσθητὸ δὲν εἶναι χωρὶς ὕλη, ἀλλὰ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ ποὺ ὅπωςδὴποτε μετέχει μορφή. Ποτέ λοιπὸν δὲ θὰ φανεῖ ἡ ὕλη δίχως μορφή καὶ ποιότητες, ποὺ εἶναι ἕξεις. Πότε δηλαδὴ ἔγινε ἡ φωτιὰ δίχως θερμότητα ἢ φῶς ἢ λευκὴ ἀπόχρωση, καὶ τὸ νερὸ χωρὶς δροσερότητα ἢ ὑγρότητα ἢ τὸ χρῶμα ποὺ κυανίζει; Τὸ ἴδιον ἢ γῆ καὶ ὁ ἀέρας. Γι' αὐτὸ καὶ εἶπα ὅτι μὲ λογικὴ σύλληψη ἡ ὕλη εἶναι δίχως μορφή καὶ ποῖον καὶ σχῆμα. Ἀπὸ αὐτὸν λοιπὸν ἔγιναν τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, δημιουργήθηκαν δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα, χωρὶς νὰ ὑπῆρχε ὡς βάση προηγουμένως ὕλη δίχως μορφή, ποὺ νὰ διαμορφώθηκε ἔπειτα, ὅπως διδάσκει ὁ θεῖος Μωυσῆς. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ ὕλη μέσα στὸν Θεόν, ἀφοῦ καὶ ἔχει προέλθει ἀπὸ αὐτόν, νοεῖται ὅμως ὑπερούσια μέσα σ' αὐτόν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος συνέχει τὰ πάντα ὡς ἀγαθός. Αὐτὰ θὰ βρεῖς νὰ εἶναι διάσπαρτα σ' αὐτὰ ποὺ θὰ λεχθοῦν παρακάτω.

Πῶς ἡ δαιμονία πληθύς: Προβλήματα ἀνακινεῖ ὁποῖος λέει, ὅτι, ἂν ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀγαθόν, ἀπὸ ποῦ προῆλθαν τὰ κακὰ καὶ πῶς οἱ ἄγγελοι ἔγιναν δαίμονες; Ὅλα αὐτὰ κατὰ τῶν Μανιχαίων.

β. Οὐκ ἔστιν ἀγαθοειδής: Ὁρθὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια χρησιμοποίησε τὸ ἐπίθετό ἀγαθοειδής γιὰ τοὺς ἀγγέλους. Γιὰ τὸν Θεόν εἶναι στήν οὐσία του τὸ ἴδιον τὸ ἀγαθόν, ἐνῶ τὰ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν, ἐπειδὴ γίνονται ἀγαθὰ χάρις στὴ μετοχὴ καὶ ἀπὸ ἐξωτερικοῦ παράγοντες μὲ τὴν ἐπιθυμία τους πρὸς αὐτόν, εὐλογα λέγονται ἀγαθοειδῆ (ἀγαθόμορφα), καὶ ὅχι ἀκριβῶς ἀγαθὰ.

γ. Καὶ πῶς ὁ ἀγαθός: Ὅρα ὅπως προβλήματα ὡς ἐν
 ζητήσῃ παράγει, ἔχοντα μὲν καὶ αὐτὰς τὰς τῶν ἐχθρῶν ἀντιθέ-
 σεις, οἷον Μανιχαίων, δηλούσας δὲ ὁμῶς τὸν σκοπὸν τοῦ θεοῦ
 τούτου ἀνδρὸς τὸ ὀρθόν. Λέγει γάρ, ἐκ τίνος ἀρχῆς παρήχθη τὸ
 5 κακόν· καὶ εἰ ἐξ ἄλλης αἰτίας, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῶν ἀντιδίκων
 εἰσίν. Εἴτα λοιπόν, πῶς ὁ ἀγαθὸς αὐτὸ παραγαγεῖν ἠβουλήθη,
 πῶς δὲ καὶ προνοία ἐστὶ τὸ κακόν, ἐκ τούτων δεικνύς, ὅτι, εἰ
 καὶ ὅλως παραγωγὴν ἔσχε τὸ κακόν, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ταύτην
 ἔσχε, καὶ ὅτι μόνη ἢ πρόνοια διοικεῖ τὸ ὅλον, ὡς ἐκ τούτου μίαν
 10 ἀγαθὴν ἀρχὴν εἶναι τοῖς οὖσι. Ταῦτα καὶ ἐν τοῖς προβλήμασιν
 ἐξήτασεν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ· παρακατιῶν γὰρ ἀναλύει σαφῶς
 τὰ προβλήματα, δεικνύς ὡς οὔτε ἐνυπόστατον τὸ κακόν, οὔτε
 ἐν φύσει, ἀλλὰ κατὰ στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ γινόμενον, οὔτε ὄν,
 οὔτε ὡς μὴ ὄν λογιζόμενον. Καὶ τοῦτο αἰνίττεσθαι τὸ ἐν ψαλμῶ
 15 τριακοστῶ ἔκτω εἰρημένον· «εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον
 ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν,
 καὶ ἐζήτησα αὐτόν», τουτέστι τὸν τόπον αὐτοῦ, «καὶ οὐχ εὑρέ-
 θη»· τοῦτο γὰρ δηλοῖ, ὅτι τὸ κακόν, ἢ καὶ σφόδρα ἐπαίρεται,
 ἀλλ' οὐδ' οὐκ ἔστιν, οὔτε καταλείψει τόπον ἑαυτοῦ, τουτέστιν
 20 ἔχνος· ἅμα γὰρ τῶ φανῆναι διαλέλυται, μὴ ἔχον ὑπόστασιν· μὴ
 οὐδ' ὑπολάβοις αὐτὸν ἐναντίον λέγειν τι.

§ 19. Τὸ κακόν οὐκ ἔστιν ἐκ τἀγαθοῦ: Σημειῶσαι, πῶς
 θαυμασίως πλέκει τὴν λύσιν ἐκ διαφόρων ἐπιχειρημάτων.

Ὁ τῶν ὄντων σκοπός: Καὶ γὰρ ὁ ὀργιζόμενος, ἦτοι θυμού-
 25 μενος (ὡς ἐν ὑποδείγματι δὲ ὁ λόγος, ὡς δοκεῖ), κακόν τι
 ποιῶντος τοῦ πρὸς ὄν θυμοῦται, πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦτον μετα-
 γαγεῖν βουλόμενος, τουτέστι τὸ ἀγαθὸν τῇ τοιαύτῃ κινήσει
 χρῆται.

Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα: Ἐφημεν ἀνωτέρω, εἰ ὁ Θεὸς ὑπε-

γ. Καὶ πῶς ὁ ἀγαθός: Πρόσεχε πῶς γεννᾶ προβλήματα στὴν συζήτηση, πού περιέχουν καὶ τὶς ἴδιες τὶς ἀντιθέσεις τῶν ἐχθρῶν, ὅπως τῶν Μανιχαίων, πού δηλώνουν ὅμως τὸν ὀρθὸ σκοπὸ αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός. Λέει δηλαδή ἀπὸ ποιά ἀρχὴ δημιουργήθηκε τὸ κακό· κι ἂν ἔγινε ἀπὸ ἄλλη αἰτία καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια, αὐτὰ εἶναι τῶν ἀντιπάλων. Ἐπειτα στὴ συνέχεια λέει πῶς θέλησε ὁ ἀγαθὸς νὰ τὸ δημιουργήσῃ, καὶ πῶς προνοήθηκε τὸ κακό, δείχνοντας μὲ αὐτὰ ὅτι, κι ἂν δημιουργήθηκε τὸ κακό, ἡ παραγωγὴ του αὐτὴ προῆλθε ἀπὸ τὸ ἀγαθό, καὶ ὅτι ἡ πρόνοια μόνο κυβερνᾶ τὸ πᾶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ πάντα ἔχουν μιὰ ἀγαθὴ ἀρχή. Αὐτὰ τὰ ἐξέτασε ὁ θεῖος ἄνδρας καὶ στὰ προβλήματα. Παρακάτω ἀναλύει μὲ σαφήνεια καὶ τὰ προβλήματα, δείχνοντας ὅτι τὸ κακὸ οὔτε ἐνυπόστατο εἶναι, οὔτε εἶναι τῆς φύσης, ἀλλὰ γίνεται ἀπὸ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δὲν θεωρεῖται οὔτε ὄν οὔτε μὴ ὄν. Κι αὐτὸ ὑπαινίσσεται τὸ λεγόμενο στὸν τριακοστὸ ἔκτο ψαλμό· «εἶδα τὸν ἀσεβῆ νὰ ψηλώνει ὅσο οἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, πέρασα καὶ δὲ φάνηκε πουθενά· τὸν ἀναζήτησα, δηλαδή τὸν τόπο του, καὶ δὲν βρέθηκε»¹⁶. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ κακό, κι ἂν ἀκόμα ψηλώνει ὑπερβολικά, ὥστόσο δὲν ὑπάρχει, οὔτε θ' ἀφήσει τὸν τόπο του, δηλαδή τὸ ἀχνάρι του. Γιατὶ συγχρόνως μὲ τὴν ἐμφάνισή του ἔχει διαλυθεῖ, ἀφοῦ δὲν ἔχει ὑπόσταση. Μὴ νομίσεις λοιπὸν ὅτι αὐτὸς λέει κάτι ἀντιφατικό.

§ 19. Τὸ κακὸ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ: Σημείωσε πόσο θαυμάσια συνθέτει τὴ λύση ἀπὸ διάφορα ἐπιχειρήματα.

Ὁ τῶν ὄντων σκοπός: Ὅποιος δηλαδή ὀργίζεται καὶ θυμώνει (καὶ νομίζω ὅτι ὁ λόγος ἀποτελεῖ παράδειγμα), ἐπειδὴ θέλει νὰ μεταβάλλει στὸ ἀντίθετο, δηλαδή στὸ ἀγαθό, αὐτὸν πού προκαλεῖ τὸ θυμὸ του προξενώντας του κάποιο κακό, χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν κίνηση.

Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα: Εἶπαμε πιὸ πάνω, ὅτι ὁ Θεὸς λέγεται

16. Ψαλμ. 36,35-36.

ρουσίως ὦν λέγεται ὡς ἀναρχος καὶ πάντων αἴτιος, τὸ ἀντίθετον, ὡς ἔσχατον τῶν ὄντων, καὶ ἀνούσιον, ὡς ὑπερούσιου τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἡ ὕλη, καὶ μὴ ὄν λέγεται, καὶ ἐν Θεῷ λέγεται, δι' ἀγαθότητα αὐτοῦ γενομένη, εἰ καὶ διὰ τοῦ μεμίχθαι τοῖς αἰσθητοῖς οὐ πάντῃ κακόν, οὔτε πάντῃ ἀγαθόν, ὡς δηλοῖ διὰ τὸ ἄστατον· ἔχει μὲν γὰρ τὸ κακὸν ἐν τῷ ἀστάτῳ μερίδα δὲ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ καὶ ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη, καὶ ἐν Θεῷ ἐστὶ· ἀτόκακον (οὐ λέγω ἢ κακία, ἥτις ὡς εἶδος καὶ ποιότης συμβαίνει τῷ λογικῷ καὶ ἀποσυμβαίνει, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀπλῶς κακὸν) οὔτε ἐν τοῖς οὐσίῳ ἐστὶ, τοῖς ὁπωσοῦν ἐφιεμένοις τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἐν τοῖς μὴ οὐσίῳ, ἀντὶ τοῦ 'ἐν τοῖς ὑλικοῖς' ὡς νοουμένοις ἐν τῷ ὑπερούσιῳ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ ὄντος, ὃ ἐστὶ τῆς ὕλης, τὸ κακὸν πλέον ἀφέστηκε τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐστὶν ἐντεῦθεν εἰκότως ἀνουσιώτερον τῆς ὕλης, τὸ αὐτὸ κακὸν ὡς πάντῃ οὐδὲν ὄν. Τὸ οὖν ἀπλῶς ἀτόκακον οὐδαμῆ οὐδαμῶς, τὸ δὲ τῆς ὕλης κατ' ἔλλειψιν τῆς ἀγαθότητος, καθὸ καὶ ἀναίσθητος καὶ ἀνείδεος ὁρᾶται· ὅθεν νοήσεις καὶ τὸ παρὰ Ἀβδιοῦ τῷ προφήτῃ εἰρημένον, «καὶ ἔσονται ὡς μὴ ὄντες», πρὸς τοὺς ἀμαρτωλοὺς δηλονότι.

Πόθεν οὖν ἐστὶ τὸ κακόν: Ἐντεῦθεν ἀντίθεσιν προτιθείς, πλατέως γυμνάζει τὴν ὑπόκρουσιν, ὡς ἐξ εὐλογαφανοῦς ἀντιθέσεως· εἰ γὰρ μὴ δοίημεν εἶναι τι τῷ καλῷ ἐναντίον, τουτέστι τὸ κακόν, οὐκ ὀφθῆσεται ἀγαθὸν ἢ ἀρετὴ, ἀλλ' ἀναμιξ ἀδιάκριτα ἔσται πάντα, οὔτε ἀρετῆς ἐπαινουμένης, οὔτε τοῦ ἐναντία ἔσται. Νῦν δὲ φησὶν ὁ ἀντιθείς, εἰ μὴ δοίημεν κακὸν ἐναντίον

ὅτι ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία (ὑπερούσιος), ἐπειδὴ εἶναι ἄναρχος καὶ αἴτιος τῶν πάντων, ἐνῶ τὸ ἀντίθετό του, δηλαδή ἡ ὕλη, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἔσχατο τῶν ὄντων καὶ δίχως ὑπόσταση, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ὑπερούσιος, καὶ μὴ ὄν λέγεται καὶ λέγεται ὅτι ὑπάρχει μέσα στὸν Θεό, ἀφοῦ ἐγινε ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ, ἂν καὶ, ἐπειδὴ ἀναμίχθηκε μὲ τὰ αἰσθητά, δὲν εἶναι τελείως κακό, οὔτε τελείως ἀγαθό, ὅπως τὸ δείχνει μὲ τὴν ἀστάθειά της, γιατί ἔχει τὸ κακὸ μέσα στὴν ἀστάθειά του μερίδα τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἔχει τὴν παραγωγή του καὶ βρίσκεται μέσα στὸν Θεό· αὐτὸ τὸ κακὸ (δὲν λέγω ἢ κακία, ἢ ὁποία σὰν ἓνα εἶδος καὶ μιὰ ποιότητα συμβαίνει καὶ ἄλλοτε δὲ συμβαίνει στὸ λογικό, λέγω ἀπλῶς τὸ κακό), οὔτε μέσα στὰ ὄντα ὑπάρχει, πού κατὰ κάποιο τρόπο ποθοῦν τὸ ἀγαθό, οὔτε μέσα στὰ μὴ ὄντα, ἀντὶ νὰ πεῖ μέσα στὰ ὑλικά, ἐπειδὴ νοοῦνται μέσα στὸ ὑπερούσιο. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, δηλαδή τὴν ὕλη, τὸ κακὸ ἀπέχει περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἀπὸ τὸ ἀγαθό, καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ τὸ αὐτο-κακὸ εὐλόγα εἶναι πιὸ δίχως οὐσία ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἢ ὕλη, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως τίποτε. Τὸ ἀπλῶς λοιπὸν αὐτο-κακὸ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ καὶ καθόλου, ἐνῶ τὸ κακὸ τῆς ὕλης, λόγῳ ἔλλειψης τῆς ἀγαθότητας, ἐπειδὴ ἡ ὕλη εἶναι καὶ χωρὶς αἴσθησις καὶ χωρὶς μορφή, τὸ βλέπομε. Ἄπὸ αὐτὰ θὰ ἐννοήσεις καὶ τὸ λόγο τοῦ προφήτη Ἄβδιου, «καὶ θὰ καταντήσουν σὰν νὰ μὴ ὑπῆρξαν ποτέ»¹⁷, πού ἀπευθύνεται προφανῶς πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς.

Πόθεν οὖν ἐστὶ τὸ κακόν: Ἄπὸ ἐδῶ προβάλλοντας ἀντίθεση φανερώνει πλατιὰ τὸν ἀντίλογο, ἐπειδὴ ἡ ἀντίθεση εἶναι εὐλογοφανής. Ἄν δηλαδή δὲν δεχθοῦμε ὅτι εἶναι κάτι ἀντίθετο στὸ καλό, δηλαδή τὸ κακό, δὲν θὰ φανεῖ ἀγαθὸ ἢ ἀρετὴ, ἀλλὰ ὅλα θὰ εἶναι ἀνάμικτα καὶ ἀδιάκριτα, κι οὔτε τὴν ἀρετὴ θὰ ἐπαινούσαμε οὔτε τὸ ἀντίθετο θὰ κατηγορούσαμε, ὅπως ἂν δὲν

17. Ὁβδιού στ. 16.

τῷ ἀγαθῷ, ἔσται αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν ἐναντίον ἑαυτῷ ἐν τοῖς κατ'
 ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀμαρτάνουσιν· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐνεργείας
 τῆς ἀρετῆς τοῦ ἐναρέτου ἀνθρώπου ὁρῶμεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ
 διακεκριμένας τῆς ἀρετῆς τὰς κακίας· ὅταν μὲν γὰρ τὸ λογικὸν
 5 μέρος τῆς ψυχῆς τὰ οἰκεῖα ἐνεργῇ, εἰς οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν ἐμπο-
 δίζεται, ὅταν δὲ τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ μέμικται ὕλη
 καὶ σῶματι, ἐπικρατῇ, τότε ἐμποδίζεται τὸ λογικὸν οἰκεῖως
 ἐνεργεῖν. Κακύνεται οὖν τὸ ἄλογον ἐκ τῆς πρὸς τὴν ὕλην ἐπιμι-
 ξίας, τὸ δὲ λογικὸν οὐ τῷ μεμίχθαι τῇ ὕλη, ἀλλὰ τῷ νεύειν εἰς
 10 ὕλην, τουτέστι τῷ ἐνδιδόναι τῷ ἀλόγῳ καὶ μὴ κρατεῖν αὐτοῦ,
 κακύνεται, ὡς ὄμμα σκότους ὄντος, κωλύεται ὁρᾶν· οὐ δείκνυ-
 σιν οὖν τοῦτο, εἰ ὑφέστηκε τὸ αὐτόκακον· οὐ γὰρ τό τι κακόν,
 τοῦτ' ἔστι τὸ αὐτόκακον, ἀλλὰ καὶ κακία ἐστὶν εἶδος οὔσα καὶ
 συμβεβηκὸς τοῦ κακοῦ· ταῖς γὰρ προσθήκαις καθίσταται εἰς τὸ
 15 τόδε τι εἶναι, οἷον ἀδικία μὲν ψυχῆς ἐστὶ πονηρία, καὶ πάλιν,
 τῆς ἀδικίας εἶδη πρὸς τὴν τῆς ὀρέξεως ὕλην, ἢ μὲν γὰρ περὶ
 χρήματα, ἢ δὲ περὶ τιμᾶς συμβαίνει. Γίνεται δὲ καὶ κατὰ προσ-
 θήκας εἶδη κακῶν καὶ ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς· δειλία μὲν
 γὰρ ἢ θρασύτης ἀπὸ τοῦ θυμικοῦ, ἀκολασία δὲ ἢ ἡλιθιότης ἀπὸ
 20 τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Γίνεται δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδη κα-
 κῶν· ἢ μὲν γὰρ δειλία οἷον περὶ τὸ ὀρμᾶν ἐστὶν ἔλλειψις, ἢ δὲ
 θρασύτης περὶ τὸ ὀρμᾶν ὑπερβολή, ἢ δὲ ἀκολασία περὶ τὸ πά-
 σχειν. Σαφὲς οὖν γέγονε, πῶς ἐν ψυχῇ καὶ πρὸ ἐνεργείας διακέ-
 κριται τὰ κακὰ ἐκ τῶν ἀρετῶν, διὰ τοῦ ἀλόγου καὶ τοῦ λογικοῦ,
 25 μερῶν ὄντων τῆς ψυχῆς. Ταῦτα δὲ τὰ τοῦ ἀλόγου ἕτερον νόμον
 δείκνυσιν ἡμῖν «ἀντιστρατευόμενον τῷ νόῳ», ὡς φησὶν ὁ Ἀπό-

ὑπάρχει νόμος, δὲ θὰ ὑπάρχει οὔτε ἁμαρτία. Τώρα ὁμως λέει αὐτὸς πού πρόβαλε τὴν ἀντίθεση, ἂν δὲν δεχθοῦμε τὸ κακὸ ὡς ἀντίθετο στοῦ ἀγαθό, θὰ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθὸ ἀντίθετο στοῦ ἑαυτοῦ του σὲ ὅσους ἁμαρτάνουν ἀπὸ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆς ἀρετῆς τοῦ ἐνάρετου ἀνθρώπου βλέπομε μέσα στὴν ψυχὴ του χωρισμένες τὶς κακίες ἀπὸ τὴν ἀρετὴ. Γιατί, ὅταν τὸ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖ τὰ ἔργα του δὲν ἐμποδίζεται σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, ὅταν ὁμως ἐπικρατεῖ τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς, πού εἶναι ἀνάμικτο ἀπὸ ὕλη καὶ σῶμα, τότε ἐμποδίζεται τὸ λογικὸ νὰ ἐνεργεῖ τὰ οἰκεῖα του ἔργα. Μεταβάλλεται δηλαδὴ σὲ κακὸ τὸ ἄλογο ἀπὸ τὴν ἐπιμιξία του μὲ τὴν ὕλη, ἐνῶ τὸ λογικὸ δὲν γίνεται κακὸ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή του μὲ τὴν ὕλη, ἀλλὰ ἐπειδὴ κλίνει πρὸς τὴν ὕλη, δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ ἐνδίδει στοῦ ἄλογο καὶ νὰ μὴν τὸ ἐξουσιάζει, ὅπως τὸ μάτι ἐμποδίζεται νὰ βλέπει ὅταν ὑπάρχει σκοτάδι. Αὐτὸ λοιπὸν δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχει τὸ αὐτοκακό· γιατί αὐτὸ πού εἶναι κακὸ ὡς πρὸς κάτι δὲν εἶναι καὶ τὸ αὐτοκακό, ἀλλὰ καὶ ἡ κακία εἶναι εἶδος, ἐπειδὴ εἶναι καὶ συμβεβηκὸς τοῦ κακοῦ. Γιατί μὲ τὶς προσθήκες γίνεται ἓνα συγκεκριμένο ὄν (τόδε τι), ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ ἀδικία τῆς ψυχῆς εἶναι κακία, καὶ πάλι εἶδη τῆς ἀδικίας εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν ὕλη τῆς ἐπιθυμίας, πού ἄλλοτε εἶναι τὰ χρήματα, ἄλλοτε οἱ τιμές. Γίνεται ἐπίσης εἶδη κακῶν καὶ μὲ προσθήκες καὶ ἀπὸ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς. Ἡ δειλία δηλαδὴ ἢ ἡ θρασύτητα γίνονται ἀπὸ τὸ θυμικόν, ἐνῶ ἡ ἀκολασία ἢ ἡ ἡλιθιότητα (ἀνοησία) ἀπὸ τὸ ἐπιθυμητικόν. Εἶδη κακῶν γίνονται καὶ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες· ἡ δειλία δηλαδὴ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἔλλειψη πρὸς ὀρμητικότητα, τὸ θράσος εἶναι ὑπερβολὴ πρὸς ὀρμητικότητα, ἐνῶ ἡ ἀκολασία προέρχεται ἀπὸ τὸ πάθος. Ἔγινε λοιπὸν σαφές, πῶς μέσα στὴν ψυχὴ, προτοῦ ἀκόμα ἐκδηλωθοῦν στὴν πράξη, διακρίνονται οἱ κακίες ἀπὸ τὶς ἀρετές, μέσω τοῦ ἀλόγου καὶ τοῦ λογικοῦ πού εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς τοῦ ἀλόγου μέρους μᾶς δείχνουν καὶ ἄλλο νόμον πού ἀντιστρατεύεται στοῦ νοῦ, ὅπως

στολος, καὶ ἐν τῷ μὴ κρατεῖσθαι αἰχμαλωτεύοντα τὸ λογικόν, ὡς ἀπεδείξαμεν.

Πρὸς τὸν λόγον: Ἀντὶ τοῦ, πρὸς τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς μέρος.

5 Καὶ εἰ φθορὰ ἐστὶ τῶν ὄντων: Ἀντὶ τοῦ, εἰ ἐν τοῖς οὖσι τὸ φθειρεσθαι ὀραῖται, ἤγουν εἴ τινα τῶν ὄντων ὑπόκειται φθορᾷ, ἐκ τούτου δείκνυται τὸ εἶναι τὸ κακόν· τὸ γὰρ 'οὐκ ἐκβάλλει', τοῦτο δηλοῖ.

Ἦ οὐχὶ πολλάκις: Ἔτι τῆς ἀντιθέσεώς εἰσι καὶ ταῦτα, ὅτι
10 μᾶλλον καὶ ἐν τοῖς οὖσιν ἐστὶ, καὶ ὄν τὸ κακόν· κἂν γὰρ τὸ κακὸν φθορὰ ἐστὶ τῶν ὄντων, ἀλλ' οὖν ἢ φθορὰ αὕτη, ἕτερον ἔσθ' ὅτε εἰς γένεσιν ἄγει, οἷον τὸ ὠὸν φθείρεται μὲν, μεταστοιχειοῦται δὲ εἰς πτηνόν· καὶ ὁ κύαμος δέ, καταμασσόμενος καὶ ἐν τῇ γῆ κρυπτόμενος, μετασχηματίζεται εἰς ἐμβρύου εἶδος· καὶ τὰ
15 σώματα δὲ ἡμῶν εἰς σκώληκας, καὶ ἕτερα ζῶα, καὶ ἄλλα μυρία τοιαῦτα, ὡς ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις, ταῦροι δὲ μελισσῶν.

Καὶ ἔσται τὸ κακόν: Λύσις τῶν προβληθεισῶν ἀντιθέσεων, εἰ ἢ φθορὰ κακόν, φθείρει δὲ ἢ φθορὰ καὶ τὸ κακόν, πῶς
20 ἔσται τὸ κακὸν αὐτὸ ἑαυτὸ φθεῖρον; Εἰ γὰρ ἐν τῇ ὕλῃ τὸ κακόν, εὐδηλον, ὡς τὸ εὐφθαρτότερον· ὕλη δὲ ἐστὶ, καὶ τοῦτο ἑαυτὸ φθείρει· διὰ τοῦτο γὰρ ἢ ὕλη καὶ ἀνούσιος λέγεται κατὰ ἀντιπαράθεσιν τῆς ὑπερουσίου τοῦ Θεοῦ οὐσίας, ὡς αὕτη φθαρτὴ οὖσα, καὶ οὐκ ἀεὶ οὖσα, καὶ ἀνείδεος κατὰ ἀντιπαράθεσιν τοῦ
25 εἶδους τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκάλεσε Μωϋσῆς τὸν δημιουργὸν Λόγον. Καὶ μὴ ὄν δὲ λέγεται ἢ ὕλη κατὰ ἀντιπαράθεσιν τῆς θείας κατὰ οὐσίαν ὑπάρξεως.

§ 20. Ἦ κακόν: Τὸ ἢ κακόν' ἀντὶ τοῦ καθ' ὃ κακόν.

λέει ὁ Ἀπόστολος¹⁸, καί, ὅπως ἀποδείξαμε, ἂν δὲν κρατηθεῖ, αἰχμαλωτίζει τὸ λογικό.

Πρὸς τὸν λόγον: Ἀντὶ νὰ πεῖ, πρὸς τὸ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς.

Καὶ εἰ φθορὰ ἐστὶ τῶν ὄντων: Ἀντὶ νὰ πεῖ, ἂν ἐκδηλώνεται ἡ φθορὰ μέσα στὰ ὄντα, δηλαδή ἂν κάποια ἀπὸ τὰ ὄντα ὑπόκεινται στὴ φθορὰ, ἀπὸ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει τὸ κακό· αὐτὸ δηλώνει ἡ διατύπωση 'δὲν τὸ διώχνει'.

Ἦ οὐχὶ πολλάκις: Στοιχεῖα τῆς ἀντίθεσης εἶναι κι αὐτά, ὅτι μᾶλλον ὑπάρχει καὶ μέσα στὰ ὄντα καὶ ὅτι εἶναι ὄν τὸ κακό. Κι ἂν ἀκόμα δηλαδή εἶναι τὸ κακό φθορὰ τῶν ὄντων, ὅμως αὐτὴ ἡ φθορὰ μερικὲς φορές ὀδηγεῖ κάποιο ὄν στὴ γένεση, ὅπως τὸ αὐγὸ πὺ φθείρεται βέβαια, μεταβάλλεται ὅμως σὲ πουλί· καὶ τὰ κουκιά ἐπίσης σπαρμένα καὶ κρυμμένα μέσα στὴ γῆ μετασχηματίζονται σ' ἓνα εἶδος ἐμβρύου, καὶ τὰ σώματά μας σὲ σκουλήκια, καὶ ἄλλα ζῶα καὶ ἄλλα μύρια τέτοια, ὅπως τὰ ἄλογα γεννοῦν τὶς σφῆκες καὶ οἱ ταῦροι τὶς μέλισσες.

Καὶ ἔσται τὸ κακόν: Ἐδῶ λύονται οἱ ἀντιθέσεις πὺ προβλήθηκαν· ἂν ἡ φθορὰ εἶναι κακό καὶ ἡ φθορὰ φθείρει καὶ τὸ κακό, πῶς συμβαίνει τὸ κακό νὰ φθείρει τὸν ἑαυτό του; Ἦν δηλαδή τὸ κακό βρίσκεται στὴν ὕλη, εἶναι προφανὲς πῶς εἶναι τὸ πιὸ εὐφθαρτο· εἶναι ὕλη καὶ τὸ κακό φθείρει τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ βέβαια ἡ ὕλη καὶ λέγεται ἀνούσια σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴν ὑπερούσια οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι φθαρτὴ καὶ δὲν ὑπάρχει πάντοτε καὶ εἶναι ἄμορφη, σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ, ὅπως κάλεσε ὁ Μωυσῆς τὸν δημιουργὸ Λόγο. Ἦ ὕλη ἐπίσης λέγεται καὶ μὴ ὄν κατὰ ἀντιπαράθεση τῆς θείας ἐνούσιας ὑπαρξῆς.

§ 20. Ἦ κακόν: Τὸ 'ἦ κακόν' ἔχει τεθεῖ ἀντὶ τοῦ 'ὡς κακό πὺ εἶναι'.

18. Ρωμ. 7,23.

Μᾶλλον δέ. Σημείωσαι, ὅτι καὶ ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἀκώ-
λυτος ἢ ἐξ ἐπιλογισμοῦ τῶν ἀκριβεστέρων παράδοσις· ἰδοὺ
γάρ, ὡς ὀρᾶς, μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς προτέρας γνώμης ἐξ ἐπιλο-
γισμοῦ τὰ ἀκριβέστερα παραδίδωσιν.

5 Καὶ ἀμιγῆ καὶ ὀλόκληρα: Τὰ μὲν ἀμιγῆ ἀγαθὰ καὶ ὀλοτελῆ
ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἐγγίνεται τοῖς ὑπερκοσμίοις νοητοῖς, ἅτε καὶ
ἀσωμάτοις, τὰ δὲ μεμιγμένα ἀγαθὰ περὶ τὰ λογικὰ σώματα θε-
ωρεῖται, τουτέστιν ἐν ἡμῖν, τοῦ μὲν ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους,
ὡς εἴρηται, μετέχοντος ὕλης διὰ τοῦ σώματος τοῦ εἴδους μετέ-
10 χοντος, τοῦ δὲ λογικοῦ μέρους, ρέποντος πρὸς τὸ ἄλογον καὶ
ἐνδιδόντος ἔσθ' ὅτε αὐτῶ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὕλην νεύοντος· τὸ
μὲν γὰρ αὐτόκακον δεῖ θεωρεῖν αὐτοάμετρον, αὐτοανείδεον,
ἐαυτῶ κακὸν οὐσιῶδες, οὐ μὴν ἑτέρω κακὸν· τοῦτο γὰρ εἶδος
ἐστὶ καὶ συμβεβηκὸς κακίας. Δεῖ οὖν τὸ κακὸν τοιοῦτόν τι εἶναι,
15 οἷον ἔφην, ὡσπερ ὁ Θεὸς πάντων αὐτοπέρας καὶ αὐτόμετρον,
καὶ αὐτοειδοποιόν, καὶ αὐτοαγαθὸν οὐσιῶδες· οὐ γὰρ λέγω νῦν
τῶ ἑτέρω ἀγαθόν· συμβεβηκὸς γὰρ τοῦτο· πῶς οὖν ἔσται τὸ
κακὸν οὐσιῶδες καὶ ἑτέροις, πάντων καθάπαξ τῶν ὄντων με-
μιγμένως κακυνομένων καὶ ἐχόντων τὸ εἶναι ἐν τῶ ἀγαθῶ, οὐ-
20 δυνὸς κατὰ τὸ παντελὲς ἀμετόχου ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ πάν-
των πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπιτηδειότητα μετεχόντων τοῦ ἀγαθοῦ; Τὸ
οὖν κακὸν οὐκ ἐν ὑπάρξει, ἀλλ' ἐν παρεισδύσει, ἐν τῇ τοῦ ἀγα-
θοῦ στερήσει φαινόμενον.

Ἐκτείνεται δὲ ἄχρι τῶν ἐσχάτων: Ἐσχατον νοητέον τὰ
25 ὕλικὰ σώματα καὶ γῆϊνα· ὡσπερ γὰρ πάντων ἀρχὴ ὁ Θεός, ὡς
καὶ ἤδη ἔφημεν, οὕτω πάντων ἐσχατον τὸ σκυβαλῶδες τοῦτο
τὸ παχὺ τῆς ὕλης μέρος καὶ γεῶδες· ὅθεν καὶ ὑποπόδιον λέγε-
ται τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ἐσχατον, καὶ ὁμῶς μετέχον ἀγαθότητος
αὐτοῦ, ὡς καὶ φέρον αὐτὸν ἐσχάτως· λέγει γὰρ καὶ ἡ Σοφία·
30 «βρίθει γὰρ τὸ γεῶδες τοῦτο σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα», ὡς
τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους μεμιγμένου τῶ ὕλικῶ σώματι,
καὶ κατακρατοῦντος ἔσθ' ὅτε τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς.

Μᾶλλον δέ: Σημείωσε, ὅτι καὶ στοὺς θείους λόγους δὲν ἀπαγορεύεται ἡ παράδοση τῶν ἀκριβέστερων μὲ συλλογισμούς. Γιατὶ νά, βλέπεις ὅτι, μετὰ τὴν ἔκθεση τῆς προηγούμενης γνώμης, παραδίδει τὰ ἀκριβέστερα μὲ συλλογισμό.

Καὶ ἀμιγῆ καὶ ὀλόκληρα: Τὰ ἀπλὰ καὶ τελείως ἀγαθὰ δημιουργοῦνται μέσα στὰ ὑπερκόσμια νοητά, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἀσώματα, ἀπὸ τὸ ἀγαθό, τὰ μικτὰ ὅμως ἀγαθὰ θεωροῦνται σχετικὰ μὲ τὰ λογικὰ σώματα, δηλαδὴ μέσα σ' ἐμᾶς, καθὼς τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς, ὅπως εἶπα, πὺ μετέχει τῆς ὕλης, μὲ τὸ σῶμα μετέχει τῆς μορφῆς, ἐνῶ τὸ λογικὸ μέρος, πὺ ρέπει πρὸς τὸ ἄλογο κι ἐνίστε ὑποχωρεῖ σ' αὐτό, κλίνει ἐξαιτίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ὕλη. Τὸ αὐτοκακὸ βέβαια πρέπει νά τὸ νοοῦμε ὡς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἄμετρο, ἄμορφο, κακὸ ἀπὸ τὴν ἴδια του οὐσία, ὄχι ὅμως κακὸ ἀπὸ ἄλλο· γιατί αὐτὸ εἶναι μορφή καὶ συμβεβηκὸς τῆς κακίας. Πρέπει λοιπὸν τὸ κακὸ νά εἶναι κάτι τέτοιο, ὅπως εἶπα, ὅπως ὁ Θεὸς εἶναι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τὸ πέρασ τῶν ὄλων, καὶ τὸ μέτρο, καὶ τὸ μορφοποιό, καὶ στὴν οὐσία αὐτοαγαθό. Δὲν λέγω τώρα ἀγαθὸ χάρη σὲ κάποιο ἄλλο, γιατί αὐτὸ εἶναι συμβεβηκός. Πῶς λοιπὸν θὰ εἶναι τὸ κακὸ μὲ δική του οὐσία καὶ ἐξαιτίας κάποιου ἄλλου, ἀφοῦ συλλήβδην ὄλα τὰ ὄντα γίνονται κακὰ ἀπὸ μίξη καὶ ἔχουν τὸ εἶναι τους μέσα στὸ ἀγαθό, ἐφόσον τίποτε δὲν εἶναι τελείως ἀμέτοχο ἀπὸ τὸ ἀγαθό, ἀλλὰ μετέχουν ὄλα τὸ ἀγαθὸ ἀνάλογα μὲ τὴ δεκτικότητά τους; Τὸ κακὸ λοιπὸν δὲν ἔχει ὕπαρξη, ἀλλὰ παρεισδύει καὶ ἀναφαίνεται ὅταν συμβαίνει στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐκτείνεται δὲ ἄχρι τῶν ἐσχάτων: Ὡς ἐσχατα νά νοήσομε τὰ ὕλικά καὶ γήινα σώματα. Ὡπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ὄλων ἀρχὴ εἶναι ὁ Θεός, ὅπως ἤδη ἔχομε πεῖ, ἔτσι ἐσχατο ὄλων εἶναι τὸ παχὺ αὐτὸ στοιχεῖο τῆς ὕλης, σκύβαλα στ' ἀλήθεια καὶ χῶμα, καὶ γι' αὐτὸ λέγεται ὑποπόδιο τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ ἐσχατο, καὶ ὅμως μετέχει τῆς ἀγαθότητάς του, καὶ τὸν μεταφέρει στὰ ἐσχατα. Γιατὶ λέει ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ: «εἶναι γεμάτο τὸ χωματίνιο τοῦτο σκηνῶμα ἀπὸ τίς πολλές φροντίδες τοῦ νοῦ»¹⁹, ἐπειδὴ τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι ἀναμιγμένο μὲ τὸ ὕλικὸ σῶμα καὶ μερικὲς φορὲς νικᾷ τὸ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς.

Παρέστι τάγαθόν: Ὅσον γὰρ ἐπὶ τὸ παχύτερον καὶ ὑλικώ-
 τερον ὑποβαίνει τὰ ἐν δημιουργίᾳ, τοσοῦτον κατὰ στέρησιν καὶ
 ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ ἦττον μετέχει, ὡς ἐξ ἀμυδροῦ καὶ ἐσχάτου
 ἀπηχήματος· ὡς γὰρ ἔφημεν, ἤδη ὑπόθου τινὰ βοῆσαι μέγα· καὶ
 5 τοὺς μὲν πλησίον ὄντας καὶ ἐρρωμένους τὸ ἀκουστικὸν ὄλην
 δέξασθαι τὴν βοήν καὶ γινῶναι καὶ τὸ λαληθέν, τοὺς δὲ ἀφεστη-
 κότας ἀναλόγως τῇ διαστάσει ἦττον ἀκοῦσαι τοῦ φθέγματος,
 τοὺς δὲ πάνυ πόρρω διεστηκότας ἀμυδρότατα ὡς ἀπηχήματος
 ὑστάτου ποσῶς αἰσθῆσθαι.

10 Καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν: Τὸ μὴ ὅλως ἐστερημένον τοῦ
 καλοῦ, ἀλλὰ μερικῶς, καὶ αὐτὸ τὸ ἐστερημένον τοῦ ἀγαθοῦ,
 συνεστάναι ποιεῖ, τῷ ὅλως κατὰ τι μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ· οὐ γὰρ
 ἢ μερική, ἀλλ' ἢ παντελῆς ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ τὸ κακόν.

Καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ: Ὅρα πῶς φησιν, ὅτι καὶ τὰ μαχό-
 15 μενα τῇ δυνάμει τοῦ ἀγαθοῦ δι' αὐτοῦ ὑπέστη καὶ σώζεται. Οὐ-
 κοῦν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός; Μὴ γένοιτο! Ὁ μὲν γὰρ Θεός,
 ὡς πάντων ἀρχὴ καὶ δημιουργός, δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος
 καὶ δι' ἀγάπην ἄφατον, καὶ ἀμαρτωλῶν ἀνέχεται, ἵνα καὶ τὴν
 ἰδίαν δεῖξῃ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸ τοῦ πλάσματος αὐτεξούσιον·
 20 εἴρηται γάρ· «ἡ ἀγάπη πάντα στέγει»· καὶ πάλιν· «ὁ ἀνατέλλων
 τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους».

Τὸ δὲ κατὰ πάντα τρόπον». Τὸ προκείμενον αὐτῷ ἐστὶν
 ἀποδειξαι, ὅτι οὐκ ἔστιν οὐσία τὸ ἀπλῶς αὐτόκακον· καὶ φησιν,
 ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν τοῖς οὖσι καὶ ἐν δημιουργίᾳ ἀμέτοχόν ἐστι
 25 παντελῶς τοῦ ἀγαθοῦ· τὰ γὰρ πάντῃ ἄμοιρα τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς
 μηδὲ παραχθέντα ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε εἰσί. Τίς ἄλλος
 δημιουργός; Ἀλλ' οὔτε δύναται τι ὑφεστάναι, μὴ τῆς ἐξεως,

Πάρεστι τάγαθόν: Ὅσο τὰ δημιουργήματα κατεβαίνουν σὲ φύση παχύτερη καὶ ὑλικότερη, τόσο λιγότερο μετέχουν τὸ ἀγαθὸ λόγῳ στέρησης καὶ ἔλλειψής του, ἔχοντάς το σὰν ἓνα ἀπήχημα ἀμυδρὸ καὶ ἔσχατο. Ὑπόθεσε δηλαδή, ὅπως εἶπαμε, ὅτι κάποιος φώναξε δυνατά. Ὅλοι ὅσοι εἶναι κοντὰ κι ἔχουν δυνατὴ ἀκοὴ δέχθηκαν ὅλη τὴ φωνὴ καὶ κατάλαβαν ἐκεῖνο ποὺ εἶπε, ὅσοι ὁμως ἦταν μακριὰ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπόστασιν ἄκουσαν λιγότερο ἐκεῖνο ποὺ εἰπώθηκε· ὅσοι πάλι βρίσκονταν σὲ πολὺ μακρινὴ ἀπόστασιν τὸ ἄκουσαν πολὺ ἀμυδρά, σὰν ἓνα ἐλάχιστο ἀπήχημα.

Καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν: Ὅποιο δὲν ἔχει στερηθεῖ ἐντελῶς τὸ καλὸ ἀλλὰ μερικῶς, κάνει κι αὐτὸ ποὺ στερεῖται τὸ ἀγαθὸ νὰ παίρνει ἀπόστασιν μὲ τὸ νὰ μετέχει γενικὰ σὲ κάποιον βαθμὸν τὸ ἀγαθόν. Γιατὶ δὲν εἶναι κακὸ ἢ μερικὴ, ἀλλὰ ἢ πλήρης ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ.

Καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῶ: Πρόσεχε πῶς λέει, ὅτι καὶ ὅσα μάχονται τὴ δύναμιν τοῦ ἀγαθοῦ μέσῳ αὐτοῦ ἔλαβαν τὴν ἀπόστασίν τους καὶ σώζονται. Αἴτιος λοιπὸν τῶν κακῶν εἶναι ὁ Θεός; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! Γιατὶ ὁ Θεός, ὡς ἀρχὴ ὄλων καὶ δημιουργός, ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀγαθότητα καὶ ἀπερίγραπτη ἀγάπη ἀνέχεται καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς, γιὰ νὰ δεῖξει καὶ τὴ δικὴ του φιλανθρωπία, καὶ τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ πλάσματός του. Γιατὶ ἔχει λεχθεῖ· «ἡ ἀγάπη ὅλα τὰ ἀνέχεται»²⁰ καὶ πάλι· «Αὐτὸς ποὺ ἀνατέλλει τὸν ἥλιο του σὲ δίκαιους καὶ ἄδικους»²¹.

Τὸ δὲ κατὰ πάντα τρόπον: Αὐτὸ ποὺ ἔχει ν' ἀποδείξει εἶναι ὅτι τὸ καθεαυτὸ αὐτοκακὸ δὲν εἶναι οὐσία, καὶ λέει ὅτι κανένα ὄν καὶ κανένα δημιούργημα δὲν εἶναι τελείως ἀμέτοχο ἀπὸ τὸ ἀγαθόν. Γιατὶ τὰ ἐντελῶς ἄμοιρα ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ οὔτε κὰν ὑπάρχουν, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν παραχθεῖ ἀπὸ τὸ ἀγαθόν. Ποιὸς ἄλλος νὰ εἶναι δημιουργός τους; Ἄλλ' οὔτε μπορεῖ κάτι νὰ ἔχει ὑπό-

20. Α' Κορ. 13,7.

21. Ματθ. 5,45.

ἦτοι ποιότητος, τοῦ ἀγαθοῦ μετέχον κατὰ συμβεβηκός· πολλὰ
 μὲν γὰρ καὶ καταλειφθέντα ὑπὸ τῆς προσγενομένης ἕξεως, ἦτοι
 ποιότητος, μένει συνεστῶτα· οἶον ὁ σίδηρος πυρωθεὶς καὶ θερ-
 μότητος ἄκρας μεταλαβὼν, σβεσθέντος τοῦ πυρός, μένει ὄπερ
 5 ἦν· καὶ τὸ ὕδωρ καθ' ἑαυτὸ μὲν τὸ στοιχεῖον ἄποιον λέγεται εἶ-
 ναι, διὰ δὲ γῆς παρίον, ἐκεῖθεν ποιοῦται· καὶ ὁμοῦς μετοχετευ-
 θέν, παύεται τῆς ποιότητος, καὶ ἔτι συνέστηκεν· οὕτω καὶ τὰ
 χιονιζόμενα καὶ ψυχόμενα, παυσαμένης τῆς ψυχρότητος, ἔτι
 συνέστηκεν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ζωῆς ἄμοιρα, ὡς δένδρα, καὶ λίθοι,
 10 καὶ ἄστρα, καὶ τὰ νοῦ, ὡς τὰ κτήνη, ὁμοῦς ὑφίσταται. Καὶ οὐ-
 σίας δὲ ὁ Θεὸς ἐξήρηται ὑπερούσιος ὢν, καὶ ὁμοῦς ἐστὶ καὶ
 πρόεστιν· οὕτω δὲ καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ· εἰ μὴ
 γὰρ μετέχοι ποιότητος τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν ᾧ συνίστασθαι χρή, οὐ
 δύναται ὑφεστάναι· «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ ἐσμέν», ὡς φησιν
 15 ὁ Ἀπόστολος. Τί οὖν; ὁ ἀκόλαστος ἐν τῷ ἀκολασταίνειν οὐκ
 ἐστέρηται τοῦ ἀγαθοῦ; καὶ ὁμοῦς ὑφέστηκε· καὶ φησὶ μὲν κατ'
 αὐτὸ τὸ ἀκολασταίνειν, ὡς ἐν στερήσει ὢν τοῦ ἀγαθοῦ κυρίως
 οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐτε ὄντων ἐκθυμεῖ· τί γὰρ ἐστὶν αὐτοακολασία
 δίχα τοῦ εἶδους τοῦ ἀκολασταίνειν; Ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ ψευδο-
 20 δοξίαν δοκεῖ αὐτὸς ἀγαθοῦ τινος ἔχασθαι καὶ ἠνώσθαι κατὰ φι-
 λίαν τῷ συμφθειρομένῳ αὐτῷ, κἂν διεφθαρμένη δοκῆ ἢ φιλία
 εἶναι, ὁμοῦς τοῦ θεοῦ ἔρωτος ἀμυδρόν ἐστὶν ἀπήχημα, καὶ διὰ
 τοῦ ἀγαθοῦ φαντασίαν ἔχει· οὐ γὰρ δεῖ ἀγνοεῖν, ὅτι, ὅταν κρα-
 τηθῆ ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς, ἐμποδίζεται
 25 μὲν τὰ οἰκειὰ ἐνεργεῖν, συνδοξάζει δὲ οὕτω λοιπὸν τῷ ἀλόγῳ,

σταση, ἂν δὲν μετέχει τὴν ἔξῃ, δηλαδὴ τὴν ποιότητα τοῦ ἀγαθοῦ, κατὰ συμβεβηκός. Γιατὶ πολλὰ ἀκόμα κι ὅταν χάσουν τὴν ἔξῃ, δηλαδὴ τὴν ποιότητα, ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦν τὴ σύστασή τους. Ὁ σίδηρος γιὰ παράδειγμα ὅταν πυρωθεῖ καὶ λάβει τὴν στὸ τέρμα θερμότητα, ὅταν σβήσει ἢ φωτιά, μένει αὐτὸ πού ἦταν. Καὶ τὸ νερὸ πάλι καθεαυτὸ τὸ στοιχεῖο λέγεται πὼς εἶναι ἄποιο, ὅταν ὁμως περάσει μέσα ἀπὸ τὴ γῆ, παίρνει ποιότητα ἀπὸ ἐκεῖ· περνώντας ὁμως ἀπὸ ἀλλοῦ χάνει τὴν ποιότητά του, ἀλλὰ διατηρεῖται ἀκόμα. Ἔτσι καὶ ὅσα δέχονται τὴν ἐπίδραση τοῦ χιονιοῦ καὶ τοῦ ψύχους, ὅταν παύσει ἢ ψυχρότητα ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦνται. Ἀλλὰ καὶ ὅσα στεροῦνται τὴ ζωὴ, ὅπως τὰ δέντρα καὶ οἱ πέτρες καὶ τ' ἄστρα, καὶ ὅσα εἶναι ἄμοιρα νοῦ, ὅπως τὰ ζῶα, ὁμως ὑπάρχουν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν οὐσία, ἐπειδὴ εἶναι ὑπερούσιος, καὶ ὁμως ὑπάρχει καὶ ὑπάρχει ἀπὸ πρῶτα. Δὲν μπορεῖς ὁμως νὰ πεῖς τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ἀγαθόν. Γιατὶ, ἂν δὲν μετέχει τὴν ποιότητα τοῦ ἀγαθοῦ, μέσα στὸ ὅποιο πρέπει νὰ ἔχει τὴ σύστασή του, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει. Γιατὶ, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «μέσα σ' αὐτὸν ζοῦμε καὶ ὑπάρχομε»²². Τί λοιπόν; ὁ ἀκόλαστος ζώντας μέσα στὴν ἀκολασία του, δὲν στερεῖται τὸ ἀγαθόν; Καὶ ὁμως ὑπάρχει. Καὶ λέει ὅτι δὲν ὑπάρχει ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἀκολασία, γιατί, ἐπειδὴ στερεῖται τὸ ἀγαθόν, στὴν κυριολεξία δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε ὅσα ὑπάρχουν ἐπιθυμεῖ. Τί εἶναι δηλαδὴ ἡ αὐτοακολασία χωρὶς τὸ εἶδος τῆς ἀκολασίας; Ἐπειδὴ ὁμως ἀπὸ μιά ψεύτικη ἰδέα νομίζει αὐτὸς ὅτι ἔχει κάποιο ἀγαθόν κι ὅτι ἔχει ἐνωθεῖ μὲ φιλία μ' αὐτὸ πού συμφθεῖρεται μαζί του, ἀκόμα κι ἂν ἡ φιλία φαίνεται πὼς εἶναι διαστρεβλωμένη, εἶναι ὡστόσο κάποιο ἀμυδρὸ ἀπήχημα τοῦ θείου ἔρωτα κι ἔχει μιά φαντασία τοῦ ἀγαθοῦ. Γιατὶ δὲν πρέπει ν' ἀγνοοῦμε ὅτι, ὅταν τὸ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς ἀχμαλωτισθεῖ ἀπὸ τὸ ἄλογο, ἐμποδίζεται τότε νὰ ἐκτελεῖ

22. Πράξ. 17,28.

ὡς μήτε κρατεῖν αὐτοῦ τῶν ὀρμῶν, μήτε συμψηφίζεσθαι ταῖς πράξεσιν· αἱ γὰρ ψευδοδοξίαι οὐκ εἰσι τοῦ λογικοῦ δόξαι, οὔτε αἱ ψευδεῖς διάνοιαι τῶν διανοιῶν τοῦ λογικοῦ μέρους· οὔτε γὰρ διάνοιαι κυρίως αἱ ψευδεῖς. Ἐνθεν καὶ ὁ θυμικὸς ἔσθ' ὅτε
 5 ἔσφαλμένως ἐπέξεισιν· ὁμοῦς οὐκ ἄμοιρος ἀγαθοῦ, δοκῶν ἐπὶ διορθώσει τοῦ κολαζομένου τῷ θυμῷ χρῆσθαι, καὶ ὁ αἰσχροὺς οὕτως ὑπονοῶν ἀγαθὸν τέλος τὴν ἡδονήν. Ἐκ τούτου οὖν καὶ οἱ θεομαχοῦντες, διὰ τὸ ὅλως εἶναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, συγχωροῦνται· τὸ γὰρ μὴ ἔστερημένον τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ μερικῶς αὐτὸ
 10 τὸ ἔστερημένον τοῦ ἀγαθοῦ συνεστάναι, ποιεῖ τὸ ὅλως μετέχειν τι τοῦ ἀγαθοῦ. Οὐ γὰρ ἡ μερικὴ, ἀλλ' ἡ παντελὴς ἄλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ τὸ κακόν· καὶ οὐ τὸ μερικῶς, ἀλλὰ τὸ παντελῶς τοῦ ἀγαθοῦ ἔστερημένον, τοῦτο οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔσται, οὔτε εἶναι δύναται.

15 Οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ· Ὅτι ὁ ἀκόλαστος, εἰ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸ ἀκολασταίνειν οὔτε ἐστὶν οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ, ὁμοῦς κατ' αὐτὸ τὸ τῆς ἐνώσεως καὶ φιλίας σχῆμα ἀμυδρῶς μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ.

Πρὸς τὸ δοκοῦν καλόν· Σημεῖωσαι, ὅτι καὶ ὁ τῷ θυμῷ
 20 ἀποχρώμενος μετέχειν λέγεται τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ πρὸς διόρθωσιν κινεῖσθαι τῶν δοκούντων κακῶν· οὕτω καὶ ὁ χειρίστης, ἡγουν κακίστης ζωῆς ἐφιέμενος, μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ τῆς ἀρίστης ζωῆς αὐτῷ δοκούσης ἐφίεσθαι· καὶ ὁ τὸ κακὸν δὲ μετιῶν, ἐν τῷ δοκεῖν καλὸν ποιεῖν, μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ.

25 Καθ' ὅσον καὶ νόσος· Ἡ νόσος, εὐδηλον, ὡς ἔλλειψις ἐστὶν ὑγείας, καὶ ὑπερβολὴ σωμάτων ἐνύλων, οὔτε μέτρον, οὔτε τάξιν ἐχομένη, ἀλλὰ δι' ἀκρασίας τῶν ὑλῶν μιᾶς ὑπὲρ τὴν εὐτακτὸν στασιαζούσης ποιούντων τὴν νόσον. Ἐπὶ τοσοῦτον

τις λειτουργίες του και ἀσπάζεται στὸ ἐξῆς τὴ γνώση τοῦ ἀλόγου, ὥστε οὔτε τις ὀρμές ἐκείνου νὰ ὑποτάσσει, οὔτε τις πράξεις του νὰ ἐπιδοκιμάζει. Γιατὶ οἱ ψεύτικες δοξασίες δὲν εἶναι γνῶμες τοῦ λογικοῦ, οὔτε οἱ ψεύτικοι στοχασμοὶ εἶναι ἀπὸ τις σκέψεις τοῦ λογικοῦ μέρους· καθόσον δὲν εἶναι κυριολεκτικὰ σκέψεις οἱ ψεύτικες σκέψεις. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ συναισθηματικὸς (θυμῶδης) μερικὲς φορές ἐπιτίθεται ἐσφαλμένα· δὲν εἶναι ὁμοῦς ἄμοιρος ἀπὸ ἀγαθό, νομίζοντας ὅτι χρησιμοποιεῖ τὸ θυμὸ γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ τιμωρουμένου· τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἀσελγῆς θεωρῶντας τὴν ἡδονὴ ἀγαθὸ τέλος. Ἐξαιτίας αὐτοῦ λοιπὸν καὶ ὅσοι θεομαχοῦν συγχωροῦνται ἀπὸ τὸν ἀγαθό, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἀπλῶς ὑπάρχουν. Γιατὶ ὅποιο δὲν στερεῖται τὸ καλό, ἀλλ' ἔχει τὸ ἴδιο πὺ στερεῖται τὸ ἀγαθὸ μιὰ μερικὴ μόνο ὑπαρξή, κάνει κάποιον νὰ μετέχει γενικὰ τὸ ἀγαθό. Γιατὶ τὸ κακὸ δὲν εἶναι ἢ μερικὴ, ἀλλὰ ἢ πλήρης ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ὅχι ὅποιο στερεῖται μερικῶς τὸ ἀγαθό, ἀλλ' ὅποιο τὸ στερεῖται τελείως αὐτὸ οὔτε ὑπῆρχε, οὔτε ὑπάρχει, οὔτε θὰ ὑπάρχει, καὶ οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρχει.

Οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ: Ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἀκόλαστος, ἂν καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἀκολασία οὔτε ὑπάρχει οὔτε ἐπιθυμεῖ κάτι πὺ ὑπάρχει, ὡσὸσο ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴν ἔνωση καὶ τὴ φιλία ἔχει μιὰ ἀμυδρὴ μετοχὴ τοῦ ἀγαθοῦ.

Πρὸς τὸ δοκοῦν καλόν: Σημείωσε ὅτι κι αὐτὸς πὺ κακῶς χρησιμοποιεῖ τὸ θυμὸ λέγεται ὅτι μετέχει τὸ ἀγαθὸ μὲ τὸ νὰ κινεῖται πρὸς διόρθωση τῶν κακῶν πὺ νομίζει. Ἔτσι κι αὐτὸς πὺ ἐπιθυμεῖ τὴ χεῖριστη, δηλαδὴ τὴν κάκιστη ζωὴ, μετέχει τὸ ἀγαθὸ μὲ τὸ νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν ὅπως νομίζει ἀριστη ζωὴ. Ἀκόμη κι αὐτὸς πὺ ἐπιδιώκει τὸ κακὸ, μὲ τὸ νὰ νομίζει ὅτι κάνει καλό, μετέχει τὸ ἀγαθό.

Καθ' ὅσον καὶ νόσος: Ἡ νόσος, προφανῶς, εἶναι ἔλλειψη ὑγείας, καὶ κάποια ὑπερβολὴ ὑλικῶν σωμάτων, πὺ δὲν ἔχει οὔτε μέτρο οὔτε τάξη, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀκατάστατη κράση τῶν ὑλῶν ἐπαναστατεῖ ἢ μία ἐναντίον τῆς κανονικῆς κράσης καὶ τὰ

μὲν οὖν ἡ νόσος ἐστὶν ἐν τῷ σώματι, ἐφ' ὅσον ὀπωσοῦν ἡ τάξις ἐλλείποι καὶ τὸ σῶμα συνίσταται· εἰ γὰρ παντελῆς ἀμετρία λύσει τὸ σῶμα, τουτέστι τῶν ὑλῶν τὴν τάξιν, καὶ ἡ νόσος ἀφανίζεται, τοῦ σώματος λυομένου ἐν ᾧ συνεστήκει ἡ νόσος· οὕτω
 5 καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν ὅσῳ σῶζεται ἐν ἡμῖν, ἔχομεν ἐξουσίαν πράττειν καὶ τὸ κακόν· ἀφισταμένου γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε κακὸν ἐστὶν εὔρεϊν ἐν ἡμῖν.

Τὸ γὰρ πάντῃ ἄμοιρον· Ὁ σκοπὸς τοῦ θείου Διονυσίου ἐκ πολλῶν σαφῆς· μαχόμενος ταῖς τινῶν Ἑλλήνων δόξαις περὶ
 10 τοῦ κακοῦ, λέγει γὰρ μὴ εἶναι ὄν τὸ κακόν. Κακὸν γὰρ αὐτὸ καθάπαξ οὐσιῶδες οὐκ ἂν εἶη, εἰ μὴ τὸ κατὰ παντελεῆ ἐλλείψιν τοῦ ἀγαθοῦ ὀλοσχερῶς ἄμοιρον ὄν τούτου· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶν οὐδαμοῦ εὔρεϊν, οὐδὲ ἐν τῇ ὕλῃ αὐτῇ τῇ ἀνειδέῳ, κἂν τοῦτό τισι τῶν Ἑλλήνων δοκῇ· ὁ γὰρ ὄλως ὑπὸ Θεοῦ παρῆκται, κἂν ἀμυ-
 15 δρῶς καὶ ἐσχάτως, μετέσχε δ' οὖν ὁμοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτο δὲ προῖόν ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ τούτου τοῦ προβλήματος τελείως ἀποδείκνυσιν. Εἰ γὰρ μικτὸν εἶη τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν, τουτέστι, πῆ μὲν μὴ ὄν διὰ τῆς ἐπ' ὀλίγον ἐλλείψεως τοῦ ἀγαθοῦ, πῆ δὲ μὴ ὄν διὰ τὸ εἶναι ὄλως τὸν ποιοῦντα, οὐ κακὸν τοῦ-
 20 το· οὐ γὰρ ἐν τῇ ὀπωσοῦν ἐλλείψει, ἀλλ' ἐν τῇ παντελεῖ ἐλλείψει τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακόν. Τὸ γοῦν ἐλλεῖπον ὀλίγον τοῦ ἀγαθοῦ οὐ κακόν· δύναται γὰρ καὶ τέλειον εἶναι ὡς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· ἐστὶ μὲν γὰρ τι ὡς πρὸς μὲν τὸ ἀγαθὸν ἐλλιπές, ὡς δὲ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τέλειον, ὁ δὲ ἀγαθὸν μὲν ἐστὶ, κακὸν δὲ
 25 οὐδαμῶς· καίτοι τε ἐλλείψεως μετέχον ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθόν. Τὸ δὲ μὴ παντελῶς ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεον ἐγγίζον τῷ κακῷ, οὐ πάντῃ κακόν· ὡσπερ καὶ τὸ ἕλατον ἐγγίζον τῷ ἀγαθῷ, ἔχει τι τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐσιουῖται ἐξ αὐ-

σώματα προκαλοῦν τὴ νόσο. Καὶ ἡ νόσος διαρκεῖ τόσο διάστημα μέσα στὸ σῶμα, ὅσο λείπει ἡ τάξη καὶ τὸ σῶμα ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ. Γιατί, ἂν μιὰ τέλεια ἔλλειψη μέτρου διαλύσει τὸ σῶμα, δηλαδή τὴν τάξη τοῦ συνόλου, καὶ ἡ νόσος ἀφανίζεται μετὰ τὴ διάλυση τοῦ σώματος στὸ ὁποῖο ἐκδηλώθηκε ἡ νόσος. Ἔτσι καὶ σχετικὰ μετὰ τὸ ἀγαθὸ, ὅσο διατηρεῖται μέσα μας ἔχομε τὴν ἐξουσία νὰ πράττομε καὶ τὸ κακὸ. Γιατί, ἂν μᾶς ἐγκαταλείψει τὸ ἀγαθὸ, δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε μέσα μας οὔτε τὸ κακὸ.

Τὸ γὰρ πάντῃ ἄμοιρον: Ὁ σκοπὸς τοῦ θεοῦ Διονυσίου εἶναι σαφὴς ἀπὸ πολλὰ σημεῖα. Πολεμώντας τὶς γνώμες γιὰ τὸ κακὸ μερικῶν Ἑλλήνων, λέει ὅτι τὸ κακὸ δὲν εἶναι κάποιο ὄν. Κακὸ δηλαδή οὐσιῶδες τὸ ἴδιο δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει καθόλου, παρὰ μόνον αὐτὸ πού ἀπὸ τέλεια ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ θὰ ἦταν τελείως ἄμοιρο ἀπὸ ἀγαθὸ. Αὐτὸ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ πουθενά, οὔτε μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἄμορφη ὕλη, κι ἂς ἔχουν αὐτὴ τὴ γνώμη κάποιοι Ἕλληνας. Γιατί αὐτὸ πού γενικὰ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ, ἔστω ἀμυδρά καὶ ἔσχατα, ὅμως ὑπῆρξε μέτοχο τοῦ ἀγαθοῦ. Αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει προχωρώντας στὸ δέκατο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Ἄν δηλαδή τὸ κακὸ ἦταν κράμα μικτὸ μετὰ τὸ ἀγαθὸ, δηλαδή ἄλλοῦ νὰ μὴν ὑπάρχει ἐξαιτίας τῆς μερικῆς ἔλλειψης τοῦ ἀγαθοῦ, κι ἄλλοῦ νὰ μὴν ὑπάρχει ἐπειδὴ ὑπάρχει γενικὰ αὐτὸς πού τὸ προκαλεῖ, αὐτὸ δὲν εἶναι κακὸ. Γιατί τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει κάποια ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ἐκεῖ πού ὑπάρχει πλήρης ἔλλειψη αὐτοῦ. Ἡ μικρὴ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ δὲν εἶναι κακὸ· γιατί μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τέλειο ὡς πρὸς τὴ δική του φύση. Ὑπάρχει δηλαδή κάτι ἐλλιπὲς ὡς πρὸς τὸ ἀγαθὸ, τέλειο ὅμως πρὸς τὴν ἴδια του τὴ φύση, πού εἶναι βέβαια ἀγαθὸ καὶ καθόλου κακὸ, ἂν καὶ παρουσιάζει ἔλλειψη ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἀγαθὸ. Ὅποιο ὅμως δὲν εἶναι τελείως ἄμοιρο ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, ἀλλὰ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ πλησιάζει στὸ κακὸ, δὲν εἶναι τελείως κακὸ. Ὅπως καὶ ὅποιο σὲ μικρότερο βαθμὸ πλησιάζει τὸ ἀγαθὸ, ἔχει κάτι ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ παίρνει τὴν οὐσία του ἀπὸ αὐτὸ καὶ δίνει

τοῦ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν οὐσιοῖ ἐν τῷ ὄλως μάχεσθαι ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ· εἰ γὰρ ἀκράτως καὶ παντελῶς ἀπουσία εἶη τοῦ ἀγαθοῦ, δῆλον ὡς οὔτε καθ' ὄλου ἀγαθόν, οὔτε μικτὸν ἀγαθόν, οὔτε αὐτόκακον· ἐνθα γὰρ οὐκ ἔστι τὸ ἀγαθόν, οὐδ' ἐστὶ τι ἐν τῇ
 5 φύσει. Πῶς οὖν ἔσται τὸ κακὸν μὴ ὑπὸ τινος οὐσιούμενον; Ἄνελε γὰρ τὰ σώματα καὶ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔσται σκιά. Οὐκοῦν οὐκ ὄν τὸ κακὸν ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, τὸ δὲ ἀγαθὸν καὶ δίχα τοῦ ὑποκειμένου καὶ φύσιν ἔχει καὶ σώζεται, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ κακὸν δίχα τοῦ ὑποκειμένου τοῦ ὑπὸ
 10 τοῦ ἀγαθοῦ φυλαττομένου· πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ οὔτε ἐστίν, οὔτε φαίνεται, οὔτε φθείρεται· πῶς γάρ, μὴ ὄντος ὑποκειμένου τινός; ἀλλὰ παντελῶς ἀνύπαρκτον καὶ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ὄν.

Καὶ οὐσιοῖ: Τουτέστιν οὐσιοῖ τὸ κακόν· εἰ γὰρ τὸ κακὸν στέρησις ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δὲ ἀγαθὸν οὐσιοῖ τὴν ἑαυτοῦ στέ-
 15 ρησιν, οὐσιοῖ ἄρα τὸ κακόν, ὅπερ στέρησις ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Τῇ ὄλως αὐτοῦ μεθέξει: Ὅτι τῇ μερικῇ τοῦ ἀγαθοῦ μεθέξει, καὶ ἡ στέρησις αὐτοῦ οὐσίωται.

Ἦνίκα τοῖς μὲν ἔστι κακόν: Ταῦτα εἶδη εἰσὶ τοῦ κακοῦ, ὡς προείπομεν· οὐ γὰρ τὸ οὐσιῶδες αὐτόκακον, ὃ μηδέ ἐστὶ. Τὸ
 20 γὰρ τόδε εἶναι κακόν, ἡδονῆς δὲ αἰσχροῦς ὡς ἀγαθοῦ τινος ἀντέχεσθαι, οὐκ αὐτόκακον, ἀλλ' εἶδος κακοῦ· τὸ γὰρ πάντῃ κακὸν αὐτὸ οὔτε ἐστίν, ἐπειδὴ μετέχει, κἂν κατ' ἔσχατον ἀπήχημα, τοῦ ἀγαθοῦ· ὄρα γάρ, τί φησι παρακατιῶν· εἰ γὰρ πάντα μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσίῃ ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, τὸ κακόν, προ-
 25 δήλως, ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐστὶν· οὐδὲ γὰρ φύσις πῦρὸς τὸ ψύχειν· εἰ δὲ ἄρξεται ψύχειν, οὐκ ἔσται πῦρ. Οὐκοῦν καὶ τὸ κακόν, ἐὰν μὲν ὑπεστι, μετέχει ἀμυδρῶς τοῦ ἀγαθοῦ· πάντα

ουσία στη στέρησή του με την όλική μάχη του από τή μερίδα τοῦ ἀγαθοῦ. Γιατί, ἂν ὑπάρχει μιὰ ἄκρατη καὶ τέλεια ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ, προφανῶς δὲν ὑπάρχει οὔτε τέλειο ἀγαθό, οὔτε μικτὸ ἀγαθό, οὔτε αὐτοκακό. Γιατί, ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ ἀγαθό, δὲν ὑπάρχει τίποτε μέσα στη φύση. Πῶς θὰ ὑπάρξει λοιπὸν κακὸ ἂν κάτι δὲν τοῦ δώσει τὴν οὐσία του; Ἐξαφάνισε δηλαδὴ τὰ σώματα καὶ τὸ φῶς καὶ δὲ θὰ ὑπάρξει σκιά. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπλῶς τὸ κακὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ μέσα σὲ κάποιο ὑποκείμενο. Ἐνῶ τὸ ἀγαθὸ ἀκόμα καὶ χωρὶς ὑποκείμενο ἔχει καὶ φύση καὶ διατηρεῖται καὶ εἶναι ἀγαθὸ αὐτὸ καθαυτό. Τὸ κακὸ ὅμως δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὸ ὑποκείμενο πού τὸ φυλάει τὸ ἀγαθό· γιατί ἔξω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ὅλα οὔτε ὑπάρχουν, οὔτε φαίνονται, οὔτε φθείρονται. Πῶς δηλαδὴ θὰ συμβεῖ αὐτό, ἂν δὲν ὑπάρχει κάποιο ὑποκείμενο; Εἶναι λοιπὸν τελείως ἀνύπαρκτο καὶ πουθενὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν ὑπάρχει.

Καὶ οὐσιοῖ: Δηλαδὴ δίνει οὐσία στὸ κακό. Ἄν δηλαδὴ τὸ κακὸ εἶναι στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἀγαθὸ δίνει οὐσία στη στέρησή του, ἄρα δίνει οὐσία στὸ κακό, πού εἶναι στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ.

Τῇ ὅλως αὐτοῦ μεθέξει: Θέλει νὰ πεῖ ὅτι μὲ τὴ μερικὴ μετοχὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἔλαβε οὐσία καὶ ἡ στέρησή του.

Ἦνίκα τοῖς μὲν ἔστι κακόν: Αὐτά, ὅπως εἶπαμε πρὶν, εἶναι εἶδη κακῶν. Γιατί ὅποιο ἔχει οὐσία δὲν εἶναι αὐτοκακό, ἀφοῦ οὔτε κὰν ὑπάρχει. Τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ κάτι κακὸ καὶ νὰ κρατάει μιὰ αἰσχυρὴ ἡδονὴ σὰν κάποιο ἀγαθὸ δὲν εἶναι αὐτοκακό ἀλλὰ κάποιο εἶδος κακοῦ. Γιατί τὸ τελείως κακὸ οὔτε ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἔστω καὶ κατὰ μιὰ ἔσχατη ἀπήχηση μετέχει τὸ ἀγαθό. Γιατί πρόσεχε τί λέει παρακάτω· ἂν δηλαδὴ ὅλα μετέχουν τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ ἀγαθὸ ὑπάρχει μέσα σὲ ὅλα τὰ ὄντα, τότε εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τὸ κακὸ ἢ δὲν ὑπάρχει, ἢ ὑπάρχει μέσα στὸ ἀγαθό. Οὔτε βέβαια ἡ φύση τῆς φωτιᾶς εἶναι νὰ ψύχει, κι ἂν ἀρχίσει νὰ ψύχει, δὲ θὰ εἶναι φωτιά. Ἐπομένως καὶ τὸ κακό, ἂν ἔχει ὑπόστασι, μετέχει ἀμυδρὰ τὸ ἀγαθό. Γιατί ὅλα τὰ ὄντα ὑπάρχουν καὶ μένουν μέσα στὸ ἀγαθό. Κι ἂν δὲν ἔχουν τίποτε ἀπὸ τὸ ἀγαθό,

γὰρ τὰ ὄντα ἐν τῷ ἀγαθῷ εἰσι καὶ μένουσιν· εἰ δὲ οὐδὲν ἔχει ἀγαθοῦ, οὔτε ὑπεστίν· αὐτὸ γὰρ τὸ θέλειν ὑπεῖναι ἀγαθῆς ἐστὶ μεταλήψεως, ὡς ἀνωτέρω πολλάκις εἴρηται.

Ἄτοπον καὶ ἀδύνατον: Σημείωσαι, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
5 καλῶς λέγεται ἐν τισὶ τὸ 'οὐ δύναται', ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· «εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, καὶ ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται».

Πᾶσα γὰρ δυάς: Ὅτι πᾶσα δυάς οὐκ ἀρχή· μονὰς δὲ πάσης δυάδος ἀρχή. Σημείωσαι κατὰ Μανιχαίων.

10 Παντελῶς ἐναντία: Σημείωσαι ταῦτα· πάνυ γὰρ κατὰ Μανιχαίων ἀγωνίζεται, τῶν δυάδα ἀρχὴν ἐναντίων δογματιζόντων ἀνοήτως· ἡ μὲν γὰρ ἀριθμητικὴ τὸ ἐν ἀριθμοῖς διαίρεσιν ἔχον πλήθους εἰς πέρας ἀνάγει, τὴν μὲν μονάδα τοῦ παντὸς ἀριθμοῦ ἀρχὴν τιθεμένη, τὴν δὲ δυάδα τῶν ἀρτίων. Ἡ τοίνυν ἀρχὴ τὸ
15 ἀπλούστατον ἐν ἐκάστῳ γένει δηλοῖ. Πῶς οὖν ἡ δυάς ἀρχὴ πάντων ἔσται; οὐ γὰρ ἐστὶν ἄπλη ἀρχὴ ἡ δυάς, ἀλλὰ σύνθετος. Οὐκοῦν οὐχ ἀπλοῦν ἢ ἐκ συνθέσεως ἀρχή· καὶ πῶς ἂν κληθεῖν ἀρχή; Πρὸ γὰρ τῆς συνθέτου ταύτης ἀρχῆς ἔσται ἡ κυρίως ἀρχή, τὸ ἐν, ἀφ' οὗ μονάδων συντεθεισῶν, δυάς ἀπετελέσθη.
20 Δῆλον οὖν ἀπανταχόθεν, ὡς ἀσύστατον τῶν δύο ἀρχῶν τὸ δόγμα.

Καὶ μὴν οὔτε δύο: Ὅτι οὐ δυνατὸν δύο ἐναντίας ἀρχὰς ἐναντίων εἶναι.

Οὐδ' ἐκτὸς δυσχερείας: Οὐκ ἀβλαβής.

25 Διὸ καὶ φίλα τὰ ἀγαθὰ: Ἐπειδὴ τοῦ ἀγαθοῦ πάντα μετέχει, καὶ αὐτῷ τῷ εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀνάγονται, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν τῶν πάντων οὐκ ἂν εἴη τὸ πρῶτον καλόν, οὐ πάντα με-

οὔτε ὑπάρχουν. Αὐτὴ ἀκριβῶς δηλαδὴ ἡ θέληση γιὰ ὑπαρξὴ εἶναι δεῖγμα μετοχῆς τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως εἶπαμε ἐπανειλημμένα πρὸ πάντων.

§ 21. Ἔατοπον καὶ ἀδύνατον: Σημείωσε ὅτι καλῶς λέγεται καὶ γιὰ τὸ Θεὸ τὸ ὅτι ἀδυνατεῖ σὲ μερικὰ πράγματα, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἀπόστολος: «ἂν δὲν πιστεύομε, ἐκεῖνος μένει πιστὸς καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του»²³.

Πᾶσα γὰρ δυάς: Ὅτι δὲν εἶναι ἀρχὴ κάθε δυάδα, ἀλλὰ ἡ μονάδα εἶναι ἀρχὴ κάθε δυάδας. Σημείωσε το κατὰ τῶν Μανιχαίων.

Παντελῶς ἐναντία: Σημείωσε τα αὐτά: γιὰτὶ στρέφονται μὲ σφοδρότητα ἐναντίον τῶν Μανιχαίων, πού διδάσκουν ἀνόητα ὡς ἀρχὴ τὴ δυάδα τῶν ἐναντίων. Γιὰτὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀριθμῶν τὸ πλῆθος πού διαιρεῖται σὲ ἀριθμοὺς τὸ ἀνάγει σ' ἓνα πέρας, θέτοντας ὡς ἀρχὴ κάθε ἀριθμοῦ τὴν μονάδα καὶ στοὺς ἄρτιους τὴ δυάδα. Ὡστε ἡ ἀρχὴ δηλώνει τὸ ἀπλούστερο στοιχεῖο σὲ κάθε γένος. Πῶς λοιπὸν θὰ εἶναι ἡ δυάδα ἀρχὴ ὄλων; Γιὰτὶ ἡ δυάδα δὲν εἶναι ἀπλή ἀρχὴ, ἀλλὰ σύνθετη. Καὶ ἡ ἀρχὴ πού προέρχεται ἀπὸ σύνθεση δὲν εἶναι ἀπλή. Καὶ πῶς τότε θὰ ὀνομαστεῖ ἀρχὴ; Πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὴν τὴ σύνθετη ἀρχὴ θὰ ὑπάρχει ἡ κύρια ἀρχὴ, τὸ ἓνα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μὲ τὴ σύνθεση τῶν μονάδων ἀπαρτίσθηκε ἡ δυάδα. Γίνεται λοιπὸν φανερό ὅτι ἀπὸ παντοῦ ἐλέγχεται ὡς ἀσύστατη ἡ διδασκαλία τῶν δύο ἀρχῶν (τῆς διπλῆς ἀρχῆς).

Καὶ μὴν οὔτε δύο: Δὲν εἶναι δυνατό νὰ εἶναι δύο ἀντίθετες ἀρχές τῶν ἀντίθετων.

Οὐδ' ἐκτὸς δυσχερείας: Ὅχι ἀζήμιος.

Διὸ καὶ φίλοι τὰ ἀγαθὰ: Ἐπειδὴ ὄλα μετέχουν τὸ ἀγαθὸ καὶ μὲ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι ἀναφέρονται στὸ ἀγαθὸ, τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ καλὸ δὲν θὰ εἶναι τὸ πρῶτο καλὸ ὄλων, πού ὄλα μετέχοντάς το

23. Β' Τιμ. 2,13.

τέχοντα, καλὰ γίνονται, ὁμοιωθέντα πως τῇ μεταλήψει τῷ
καλῷ, πλὴν πολλῷ ἀμυδρότατα ὁμοιοῦται τοῦ ἐνὸς ἀγαθοῦ καὶ
καλοῦ, καθᾶπερ ἀύξομένου καὶ εἰς τὴν τῶν καλῶν φύσιν ἐκ-
φαινομένου· ὅθεν, καὶ πάντα καλὰ λίαν. Ἡ δὲ τῶν καλῶν φύ-
5 σις, προϊοῦσα κατὰ πλῆθος, ἤδη πως καὶ εἰς τὰ σύνθετα, ἃ δὴ
καὶ μάλιστα καλὰ εἰώθασι καλεῖν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδείκνυται
πολλαχῶς τοῦ κακοῦ συντιθεμένου καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους
λεγομένου· τὸ δὲ ἐν τοῖς οὖσι καλὸν οὔτε οὐσία ἐστίν, οὔτε γέ-
νος, ἀλλὰ συμβεβηκὸς ὁμοιότητᾶ τινὰ κεκτημένον, κατὰ μικρὸν
10 συναπτομένην· οὐ γὰρ καθ' ἐν εἶδος λέγεται τὰ καλά, ἀλλὰ πολ-
λαχῶς· προσέοικε δὲ μόνον ἀλλήλοις ὡς ὅμοια, κἂν πολυειδῶς
περὶ τὸ καὶ αὐτὰ καλὰ εἶναι κατὰ τὰ οἰκεῖα εἶδη ἕκαστα, καὶ
κατὰ τοῦτο ἄτε ὁμοιούμενα καὶ προσήγορα ὄντα ἀλλήλοις.

Εἰ δὲ ἐν Θεῷ τάγαθόν· Ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐν Θεῷ ὑπαρξίς
15 ἐστίν.

Οὔτε ἀπλῶς· Ἀντὶ τοῦ, αἰδίδως.

Κατὰ χρόνον· Ἀντὶ τοῦ, μεθεκτῶς.

§ 22. Ἄλλ' οὔτε ἐν ἀγγέλοις· Περὶ ἀγγέλων, ὅτι οὔτε ἐν
αὐτοῖς τὸ κακόν, καὶ διὰ τί ἄγγελοι λέγονται.

20 Τὴν ἀγαθότητα τὴν θείαν· Θεῖα λέγει τὰ περὶ φύσεως ἀγ-
γέλων τῶν μεινάντων θεοειδῶν. Εἶπομεν δὲ ἀνωτέρω, διατὶ
ἀγαθοειδεῖς καὶ οὐκ αὐτοαγάθους τοὺς ἀγγέλους φησί· κατὰ τὰς
αἰτίας τοίνυν ταύτας οὔτε ἐν ἀγγέλοις τὸ κακόν. Ἐτυμολογεῖ δέ,
διὰ τί ἐκλήθησαν ἄγγελοι.

25 Εἰκῶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· Σημεῖωσαι, ὅτι τοὺς ἀγγέλους εἰκό-
νας φησὶ τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ σημεῖωσαι πῶς λέγει.

γίνονται καλά, με τὴν μετάληψή του μοιάζοντας κάπως με τὸ καλό; Γίνονται ὅμως πολὺ ἀμυδρὰ ὅμοια με τὸ ἕνα ἀγαθὸ καὶ καλό, καθὼς αὐτὸ αὐξάνεται κι ἐκδηλώνεται στὴ φύση τῶν καλῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλα εἶναι πάρα πολὺ καλά. Ἡ φύση τῶν καλῶν, προχωρώντας κατὰ τὸ πλῆθος κατὰ κάποιο τρόπο πλέον καὶ στὰ σύνθετα, τὰ ὁποῖα κατεξοχὴν συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ καλοῦν ὠραῖα, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ κακὸ συντίθεται ἀπὸ πολλὰ καὶ λέγεται με πολλοὺς τρόπους. Ὅμως τὸ ὠραῖο μέσα στὰ ὄντα οὔτε οὐσία εἶναι, οὔτε γένος, ἀλλὰ ἕνα συμβεβηκὸς με κάποια ὁμοιότητα πού ἐνώνεται μαζί του λίγο-λίγο. Γιατὶ τὰ ὠραῖα δὲν λέγονται ὠραῖα ἀπὸ μιὰ ἄποψη, ἀλλὰ ἀπὸ πολλὰ καὶ συνδέονται μόνο μεταξύ τους ὡς ὅμοια, ἔστω κι ἂν διαφέρουν ἀπὸ πολλὰ ἀπόψεις, ἀναφορικὰ με τὸ ὅτι κι αὐτὰ εἶναι ὠραῖα κατὰ τὴν δική του ἄποψη τὸ καθένα καὶ κατὰ τὴν ἄποψη αὐτῆ τῆς ὁμοιότητος βρίσκονται καὶ μεταξύ τους σὲ ἀνταπόκριση.

Εἰ δὲ ἐν Θεῷ τὰγαθόν: Ὅτι τὸ ἀγαθὸ εἶναι ὑπαρξὴ μέσα στὸ Θεό²⁴.

Οὔτε ἀπλῶς: Ἀντὶ νὰ πεῖ αἰδίως, αἰώνια.

Κατὰ χρόνον: Ἀντὶ νὰ πεῖ, κατὰ μέθεξιν.

§ 22. Ἄλλ' οὔτε ἐν ἀγγέλοις: Γιὰ τοὺς ἀγγέλους: ὅτι οὔτε μέσα σ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει τὸ κακὸ, καὶ γιατί λέγονται ἄγγελοι.

Τὴν ἀγαθότητα τῆς θείας: Θεία ὀνομάζει τὴ φύση τῶν ἀγγέλων πού ἔμειναν θεόμορφοι. Εἶπαμε προηγουμένως, γιατί ὀνομάζει τοὺς ἀγγέλους θεόμορφους καὶ ὄχι ἀγαθοὺς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους δὲν ὑπάρχει τὸ κακὸ οὔτε μέσα στοὺς ἀγγέλους. Μᾶς δίνει ἐπίσης τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματός τους, γιατί ὀνομάστηκαν ἀγγελοι.

Εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ: Σημείωσε ὅτι τοὺς ἀγγέλους τοὺς λέει εἰκόνες τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ σημείωσε με ποιά ἔννοια τὸ λέει αὐτό.

24. Θεὸς καὶ ἀγαθὸ ταυτίζονται. Ἀλλιῶς τὸ ἀγαθὸ εἶναι συμβεβηκὸς στὸν Θεό, ὁπότε αὐτὸς θὰ μεταβαλλόταν.

Ἄλλὰ τῷ κολάζειν: Ὡς ἐξ ὑποκρούσεως προλαμβάνει τὴν
 τινων αἰρέσεων ἀντίθεσιν, τῶν τοὺς κολαστὰς κελεύσει Θεοῦ
 ἀγγέλους, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν κόλασιν τοῦ κακοῦ τιθεμένων· καὶ
 εὐθὺς ἐκλύει ταῦτα φιλοσοφώτατα καὶ προσφυῶς, καὶ ἐκ τῶν
 5 ἱερέων τοὺς ἐναγεῖς καὶ βεβήλους τῆς Ἐκκλησίας εἰργόντων
 καὶ ἐξωθούντων ἐπὶ βεβήλοις καὶ ἐναγέσι πράξεσι, δηλῶν ὡς
 οὐδὲ αὐτοί, τιμωρούμενοι τοὺς ἐναγεῖς, ἐκ τοῦ κακοῦ εἰσι· μὴ
 γένοιτο! εἴρηται γάρ· «οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ· διάκο-
 νος γάρ ἐστι Θεοῦ εἰς ὄργην τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι». Σημείω-
 10 σαι οὖν τὰς λύσεις· πολλὰς γὰρ ζητήσεις διαλύει τῶν λεγόντων,
 Εἰ ἐκ Θεοῦ οἱ δῆμιοι καὶ οἱ ἄρχοντες.

Οἱ τὸν βέβηλον τῶν θείων μυστηρίων ἀπείργοντες:
 Σημείωσαι, ὅτι δεῖ τοὺς βεβήλους ἀπείργεσθαι τῶν θείων μυ-
 στηρίων διὰ τῶν ἱερέων.

15 Οὐδὲ τὸ κολάζεσθαι: Ὅτι οὐ τὸ κολάζεσθαι κακόν, ἀλλὰ
 τὸ κολάσεως ἄξιον γενέσθαι. Σημείωσαι περὶ ἱερέων καὶ ἀρ-
 χόντων, τῶν βεβήλους κολαζόντων.

Ἄλλ' οὐτε οἱ δαίμονες: Ὅτι οὐτε οἱ δαίμονες φύσει κακοί.

Ἐπειτα οὐδὲ τοῦτο παντί. Σημείωσαι, ὅτι οὐ παντὶ καὶ
 20 δεῖ κακὸν ἢ φθορά, ὡς ἐπὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ βοτανῶν
 ὄλεθρίων.

Ἄλλ' οὐδὲ φθείρεται: Ὅτι οὐδὲ φθείρεται τι τῶν ὄντων,
 καθ' ὃ οὐσία.

Ἄλλὰ τῇ ἐλλείψει: Σημείωσαι, ὅτι φθορὰν καλεῖ καὶ τὴν
 25 πλημμελῆ καὶ ἀναρμόνιον παρὰ τὴν τάξιν κίνησιν τῆς φύσεως.
 Ἐχεις δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ περὶ τοῦ διαβόλου·
 «ἐφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου σὺν τῷ κάλλει σου»· φησὶ δὲ τὸ παρ'

Ἄλλὰ τῷ κολάζειν: Σὰν ἀπὸ ἀντανάκλαση προλαβαίνει τὴν ἀντίθεση μερικῶν αἰρετικῶν ποὺ δέχονται τοὺς τιμωροὺς μὲ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ ἀγγέλου καὶ τὴν ἴδια τὴν τιμωρία τοῦ κακοῦ, κι ἀμέσως δίνει στὰ προβλήματα αὐτὰ λύση φιλοσοφικότατη καὶ κατάλληλη, καὶ ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς ἐπίσης ποὺ ἐμποδίζουν καὶ ἐξωθοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοὺς μολυσμένους καὶ ἀνόσιους γιὰ τὶς βέβηλες κι ἀνόσιες πράξεις, δηλώνοντας ὅτι οὔτε αὐτοί, ὅταν τιμωροῦν τοὺς ἀνόσιους, εἶναι ἀπὸ τὸ κακό. Μὴ γένοιτο! Γιατὶ ἔχει λεχθεῖ: «διότι δὲν ἔχει στὴ μέση τὸ μαχαίρι χωρὶς λόγο· εἶναι διάκονος τοῦ Θεοῦ καὶ ὀργίζεται ἐναντίον ἐκείνων ποὺ πράττουν τὸ κακό»²⁵. Σημείωσε λοιπὸν τὶς λύσεις· γιατί λύνει πολλὰς ἀπορίες ἐκείνων ποὺ ἐρωτοῦν, 'ἂν οἱ δῆμιοι καὶ οἱ ἄρχοντες εἶναι ἀπὸ τὸν Θεό'.

Οἱ τὸν βέβηλον τῶν θείων μυστηρίων ἀπείργοντες: Σημείωσε, ὅτι πρέπει οἱ βέβηλοι νὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς νὰ προσέρχονται στὰ θεῖα μυστήρια.

Οὔτε τὸ κολάζεσθαι: Δὲν εἶναι κακὸ νὰ τιμωρεῖται κανεὶς, ἀλλὰ τὸ νὰ γίνῃ ἀξίος τιμωρίας. Σημείωσε, ὅτι λέγεται γιὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντες ποὺ τιμωροῦν τοὺς βέβηλους.

Ἄλλ' οὔτε οἱ δαίμονες: Οὔτε οἱ δαίμονες εἶναι κακοὶ ἀπὸ τὴ φύση τους.

Ἐπειτα οὐδὲ τοῦτο παντί: Σημείωσε, ὅτι δὲν εἶναι στὸν καθένα καὶ πάντοτε κακὸ ἢ φθορά, ὅπως ἢ ἀπὸ τὰ θηρία, τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ θανατηφόρα βοτάνια.

Ἄλλ' οὐδὲ φθείρεται: Οὔτε φθείρεται κάποιο ὄν, ἐπειδὴ εἶναι οὐσία.

Ἄλλὰ τῇ ἐλλείψει: Σημείωσε ὅτι φθορὰ καλεῖ καὶ τὴν παράφωνη καὶ δυσάρμοστη ἀντίθετα μὲ τὴν τάξη τῆς φύσεως κίνηση. Ἐχεις καὶ τοῦτο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἰεζεκιήλ γιὰ τὸν διάβολο· «καταστράφηκε ἡ ἐπιστήμη σου μαζί μὲ τὴν ὁμορφιά

Ἑλλησι καὶ Μανιχαίοις λεγόμενον διαλύων, ὅτι οὔτε οἱ δαίμο-
 νες φύσει κακοί. Εἶτα τὰ καθ' ὑπόθεσιν παρ' αὐτῶν ἀντιτιθέμε-
 να προτίθησι καὶ διαλύει, λέγων· Πρῶτον μὲν οὐ φθείρουσιν οἱ
 δαίμονες οὐσίας· αἱ γὰρ οὐσῖαι καθ' ὃ οὐσῖαι, οὐ χωροῦσιν εἰς
 5 ἀνυπαρξίαν· ἔπειτα, καὶ εἰ τοῦτο ἦν, οὐ πᾶσιν οὐδὲ πάντων ἡ
 φθορὰ κακῆ, ὡς ἐν τοῖς θηρίοις, καὶ τοῖς ἔρπουσιν, καὶ πόαις
 ὀλεθρίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὁμοίοις. Ζητητέον οὖν, μὴ δύνα-
 μιν ἢ ἐνέργειαν φθείρουσιν οἱ δαίμονες, καὶ τέως ἐν συντόμῳ
 χρῆ εἰπεῖν, τί δύναμις καὶ τί ἐνέργεια· ἰστέον οὖν, ὅτι ἡ διαφο-
 10 ρὰ τῆς δυνάμεως πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοιαύτη ἐστίν, ὡς ἡ ἕξις
 πρὸς τὴν ἐνέργειαν τὴν κατὰ τὴν ἕξιν· ἡ μὲν οὖν ἕξις ποιότης
 ἐστὶν ἕμμονος. Σαφὲς δὲ ἔσται οὕτω· Τὸ πῦρ δύναμιν ἔχει θερ-
 μαντικὴν, καὶ ἔστιν αὐτοῦ ἕξις, ἧτοι ποιότης, τὸ θερμαντικόν.
 Ἔστιν οὖν ἐνέργεια ἡ κατὰ τὴν ἕξιν, ἧτοι ποιότητα, ὅτε καὶ τι
 15 σῶμα θερμαίνεται· ἰδοὺ γὰρ ἀποτελεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς ἕξεως
 τοῦ πυρός· ἡ οὖν δύναμις παρ' ἑαυτῆς ἔχει τὴν ἐνέργειαν· αὐτῆς
 γὰρ ἐστὶ τῆς δυνάμεως ἡ ἐνέργεια τὸ ἐξ αὐτῆς ἀποτελούμενον·
 ἡ γὰρ δύναμις κατὰ τὸ ποιεῖν λαμβάνεται. Φθορὰ οὖν δυνάμεως
 ἡ ἐνέργεια, ὡσπερ οὖν καὶ οὐσίας ἡ δύναμις, ταύτῳ δὲ καὶ περι-
 20 τῆς ἐνεργείας ἡ παρὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν συμμετρίαν καὶ ἀρμο-
 νίαν ἀσθενῆς πρόοδος, καθ' ἣν προῖοῦσαν πλημμελῶς οὐ δύ-
 νανται μένειν ὡς εἶχον ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ οὐσία· εἰ
 γὰρ παντελής, ὡς ἔφημεν, ἔσται ἀσθένεια, οὐ μὴν ἡ μερικὴ τῶν
 εἰρημένων· καὶ τὸ ὑποκείμενον φθείρει, ἐν ᾧ ἡ δύναμις καὶ ἡ
 25 ἐνέργεια, καὶ οὔτε ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς οὔτε ἡ οὐσία,

σου»²⁶. Καὶ λέει ὅτι οὔτε οἱ δαίμονες εἶναι κακοὶ ἀπὸ τῆ φύση τους, διαλύοντας τὸ λόγῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μανιχαίων. Ἐπειτα προβάλλει καὶ ἀναιρεῖ τις ὑποθέσεις πού αὐτοὶ ἀντιπαραβάλλουν λέγοντας τὰ ἑξῆς· Κατὰ πρῶτον δηλαδή οἱ δαίμονες δὲν φθείρουν τις οὐσίες· γιατί οἱ οὐσίες, σὰν οὐσίες πού εἶναι, δὲν προχωροῦν στὴν ἀνυπαρξία. Ἐπειτα, κι ἂν γινόταν κάτι τέτοιο, δὲν θὰ ἦταν γιὰ ὅλα οὔτε ὄλων ἢ φθορὰ κακὴ, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν θηρίων καὶ ὄσων ἔρπουν καὶ τῶν θανατηφόρων βοτάνων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοίων. Ἄς ἐξετάσομε λοιπὸν μήπως οἱ δαίμονες φθείρουν τὴ δύναμη ἢ τὴν ἐνέργεια· καὶ πρῶτα πρέπει σύντομα νὰ ποῦμε τί εἶναι δύναμη καὶ τί ἐνέργεια. Πρέπει λοιπὸν νὰ ξέρομε ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς δύναμης ἀπὸ τὴν ἐνέργεια εἶναι κάπως ἔτσι, ὅπως δηλαδή ἡ ἔξη πρὸς τὴν ἐνέργεια τὴ σύμφωνη μὲ τὴν ἔξη. Ἡ ἔξη λοιπὸν εἶναι ποιότητα ἔμμονη. Τὸ πρᾶγμα θὰ γίνεи σαφὲς ὡς ἑξῆς. Ἡ φωτιὰ ἔχει δύναμη πού θερμαίνει, κι αὐτὴ ἡ θερμαντικὴ δύναμη εἶναι ἡ ἔξη της, δηλαδή ἡ ποιότητά της, ὅποτε καὶ κάποιο σῶμα θερμαίνεται. Νὰ λοιπὸν πραγματοποιεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς ἑξῆς (δύναμης) τῆς φωτιᾶς. Ἡ δύναμη λοιπὸν ἔχει μέσα της τὴν ἐνέργεια. Ἡ ἐνέργεια δηλαδή αὐτῆς τῆς δύναμης εἶναι αὐτὸ πού πραγματοποιεῖται ἀπὸ αὐτὴν· γιατί ἡ δύναμη γίνεται ἀντιληπτὴ ὅταν ἐνεργεῖ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν εἶναι φθορὰ τῆς δύναμης, ὅπως καὶ ἡ δύναμη εἶναι φθορὰ τῆς οὐσίας. Τὸ ἴδιο εἶναι καὶ γιὰ τὴν ἐνέργεια ἡ ἀσθενὴς πρόοδος ἀντίθετα μὲ τὴν τάξη καὶ τὴν συμμετρία καὶ τὴν ἁρμονία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πρόοδο ἂν ἐξελίσσεται πλημμελῶς δὲν μποροῦν νὰ μείνουν ὅπως ἦταν ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ οὐσία· γιατί ἂν ὑπάρξει, ὅπως εἶπαμε, πλήρης ἀσθένεια, ὄχι ἡ μερικὴ ὄσων εἶπαμε, φθείρει καὶ τὸ ὑποκείμενο ὅπου ὑπάρχει ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐνέργεια· καὶ οὔτε ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐνέργεια, ὅπως οὔτε ἡ οὐσία, ἀλλὰ οὔτε κι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ φθορὰ

26. Ἰεζ. 28,17.

ἀλλ' οὔτε αὐτὴ ἢ φθορὰ παραλειφθήσονται, ἀπολομένων ἐκείνων περὶ αὐτὴ ἢ φθορά. Ἐνέργεια μὲν οὖν νοητῶν καὶ νοερῶν νοῶν τὸ κατὰ φύσιν πράττειν, τουτέστι τὸ εἰς Θεὸν ἀνατετάσθαι· δύναμις δὲ νοῦ τὸ εἰς νοήσεις κατιέναι, περὶ οὗ τὰ εἰρημέ-
5 να, πλημμελῶς κινούμενα, ἐλλείπουσι τοῦ ἀγαθοῦ. Φύσει οὖν κακὸν οὐδέν.

Ἄλλ' ἐλλιπὲς ἀγαθόν. Ὡς μὴ τὴν τελείαν φθορὰν τῆς φθορᾶς εἰσάγον.

Εἶτα, πῶς οἱ ἐκ Θεοῦ: Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ ἐκ Θεοῦ
10 ἐγένοντο οἱ δαίμονες, πῶς εἰσι κακοί; Ἔστι δὲ λύσις τῆς πύσεως, εἰ κακοί εἰσιν οἱ δαίμονες· καὶ φησιν, ὅτι οὐ καθὸ ἀγαθοί εἰσι κατὰ τὴν παραγωγὴν τῆς οὐσίας αὐτῶν (ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γὰρ παρήχθησαν ἀγαθοί), ἀλλὰ καθὸ ἡσθένησαν τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἐνεργείας.

15 Καὶ ἀγαθὴν ἔλαχον οὐσίαν. Ὅτι ἀγαθὴ τῶν δαιμόνων ἡ οὐσία.

Ὡς τὰ Λόγια φησι: Σημείωσαι, πῶς νοεῖ τό, ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν· ἀρχὴν γὰρ αὐτῶν φησι τὴν εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· παρήχθησαν γὰρ καὶ αὐτοὶ εἰς πᾶν
20 ἔργον ἀγαθόν, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς. Ἐκ τούτων οὖν εἰσιν οἱ δαίμονες, ἐν τούτῳ μόνῳ κακυνόμενοι, ἐν τῇ παύσει τῆς ἕξεως τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν τὸ ἀγαθόν· ὥστε κατὰ προαίρεσιν εἰσι κακοί, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν πρῶσσει τοῖς οὔσι κατὰ φύσιν· πολλὴ τοίνυν διαφορά.

25 Τῶν θείων ἀγαθῶν ἕξεως: Σημείωσαι τὸ ἕξεως καὶ ἐνεργείας· ἰδοὺ γὰρ ἦν προεῖπε δύναμιν, ταύτην νῦν ἕξιν φησίν, ὡς ἡρμηνεύσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐν τῇ μεγάλῃ παραγραφῇ.

Οὐκοῦν, εἰ ἀεὶ: Ὅτι οὐ πάντῃ ἄμοιροι οἱ δαίμονες τοῦ ἀγαθοῦ.

30 Τὸ γὰρ ἀεὶ ταυτόν: Ὅτι τὸ ἀεὶ ταυτόν, ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ.

θὰ ὑπολειφθοῦν, ἐπειδὴ ἔχουν χαθεῖ ἐκεῖνα ποὺ φθείρονται. Ἐνέργεια λοιπὸν τῶν νοητῶν καὶ νοερῶν νόων εἶναι ἢ σύμφωνη μὲ τὴ φύση τους ἐνέργεια, δηλαδή ἢ ἀνάταση στὸν Θεό, ἐνῶ δύναμη τοῦ νοῦ εἶναι ἢ κάθοδος του σὲ στοχασμούς, κατὰ τὴν ὁποία κάθοδο, ἂν ὅσα εἶπαμε κινήθουν λανθασμένα, ὑστεροῦν στὸ ἀγαθό. Ἀπὸ τὴ φύση λοιπὸν κανένα δὲν εἶναι κακό.

Ἄλλ' ἔλλιπες ἀγαθόν: Ἐπειδὴ δὲν εἰσάγει τὴν τέλεια φθορὰ τῆς φθορᾶς.

Εἶτα, πῶς οἱ ἐκ Θεοῦ: Ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς ποὺ λένε: "Ἄν οἱ δαίμονες ἔγιναν ἀπὸ τὸν Θεό, πῶς εἶναι κακοί;" Καὶ ὑπάρχει ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἂν οἱ δαίμονες εἶναι κακοί. Καὶ λέει ὅτι δὲν εἶναι κακοί, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθοὶ κατὰ τὴ δημιουργία τῆς οὐσίας τους, γιὰτὶ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ ἀγαθοὶ κι αὐτοί, ἀλλὰ εἶναι κακοὶ ἐπειδὴ ἔγιναν ἀσθενέστεροι ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους ἐνέργεια.

Καὶ ἀγαθὴν ἔλαχον οὐσίαν: Λέει ὅτι εἶναι ἀγαθὴ ἡ οὐσία τῶν δαιμόνων.

Ὡς τὰ λόγια φησι: Σημείωσε, πῶς ἐννοεῖ τὴ φράση, «τοὺς ἀγγέλους ποὺ δὲν φύλαξαν τὴν ἀρχὴ τους». Ὡς ἀρχὴ τους ἐννοεῖ τὴν ἔλευσίν τους στὴν ὑπαρξή· γιὰτὶ δημιουργήθηκαν κι αὐτοὶ γιὰ νὰ πράττουν κάθε ἀγαθὸ ἔργο, ὅπως καὶ ἐμεῖς. Ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν εἶναι οἱ δαίμονες καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ μόνον γίνονται κακοί, ὡς πρὸς τὸ ὅτι διέκοψαν τὴν ἔξῃ τῶν ἀγαθῶν καὶ δὲν ἐνεργοῦν πιά τὸ ἀγαθό. Ὡστε κακοὶ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν προαίρεσή τους καὶ ὄχι κατὰ τὴ φύση τους, ἐνῶ τὸ ἀγαθὸ ὑπάρχει στὰ ὄντα κατὰ φύση. Εἶναι μεγάλη λοιπὸν ἡ διαφορά.

Τῶν θείων ἀγαθῶν ἔξεως: Σημείωσε τίς λέξεις 'ἔξεως καὶ ἐνεργείας'. Γιὰτὶ νὰ, ἐκείνην ποὺ τὴν εἶπε πρωτύτερα δύναμη, αὐτὴν τώρα τὴ λέει ἔξῃ, ὅπως ἐρμηνεύσαμε πρὶ πάντων στὴ μεγάλη παράγραφο.

Οὐκοῦν, εἰ ἀεὶ: Οἱ δαίμονες δὲν εἶναι τελείως ἄμοιροι ἀπὸ τὸ ἀγαθό.

Τὸ γὰρ ἀεὶ ταυτὸν: Ἡ παντοτινὴ ταυτότητα εἶναι ἴδιο τοῦ ἀγαθοῦ.

Κακοὶ δὲ εἶναι: Διὰ τί κακοὶ λέγονται οἱ δαίμονες.

Αὐτοῖς ἔκβασις: Ἐκβασιν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀρμόζοντος λέγει, ἀτέλειαν δὲ τὴν τοῦ τελείου, ἥτοι τῆς τελειότητος τὴν ἔλλειψιν.

5 Φαντασία προπετής: Τί ἐστὶ φαντασία, ἐν πρώτῳ κεφαλαίῳ εἶπομεν.

Ἄλλὰ ταῦτα: Ἴδου καὶ ἕτερα λύσις τοῦ μὴ εἶναι τὸ κακὸν φύσει κακόν, ἀλλὰ κατὰ ἔκπτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ γὰρ ἐν φύσει ὄν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει καὶ οὐ καταβάλλεται, ὡσπερ αὐτὸ τὸ ἀγα-
10 θόν, τὸ δὲ κακὸν ἄστατόν ἐστίν, ἐπειδὴ φθείρει καὶ ἀλλοιοῖ τὸ προστυχόν, ὡς εἶπομεν ἄνω. Οὐκοῦν οὐκ ἐν φύσει τὸ κακόν, ὡσπερ ἐπὶ τῶν δαιμόνων φησὶν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ· εἰ γὰρ ἐν φύσει ὄν, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει. Ἀπέδειξεν οὖν, ὅτι καὶ δαίμονες καθὸ εἰσὶ καὶ νοοῦσι καὶ ζῶσι καὶ ἔφεςιν ἔχουσι τοῦ ἀγαθοῦ,
15 οὐκ εἰσὶ φύσει κακοί, ἀλλὰ κατὰ παρατροπὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν ᾧ καὶ ἐγένοντο.

a. Οὐδὲ αὐτὰ καθ' αὐτὰ κακά: Ὁ θυμὸς ὁ ἄλογος καθ' ἑαυτόν, καὶ ἡ ἄνους ἐπιθυμία καθ' ἑαυτήν, καὶ ἡ προπετής φαντασία, οὐ πάντως καὶ ἐπὶ πάντων κακόν, καθ' ἑαυτὰ σκοπού-
20 μενα, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτῶν λυμαίνεται τῷ ταῦτα ἔχοντι ζῶφ, ὡς φησὶ τελείως ἐν τῷ ζ' κεφαλαίῳ τούτου τοῦ λόγου. Καλῶς δὲ ἐν ταῖς σχέσεσι ταύταις τὰ διαβάλλοντα τέθεικεν, ἐπεὶ ἐστὶ καὶ θυμὸς μετὰ λόγου, ὡς ὁ κατὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπιθυμία ἔνους, ὡς τὸ
25 ἐπιθυμεῖν τοῦ βελτίονος, καὶ τὸ, «ἐπιθυμία ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ πάσχα τοῦτο μεθ' ὑμῶν». Οὕτως ἐστὶ καὶ φαντασία οὐ προ-

Κακοὶ δὲ εἶναι: Γιατί λέγονται οἱ δαίμονες κακοί.

Αὐτοῖς ἔκβασις: "Ἐκβαση" ὀνομάζει τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ πρέπον, ἐνῶ ἀτέλεια τὴν ἔλλειψη τοῦ τέλειου, δηλαδὴ τῆς τελειότητος.

Φαντασία προπετής: Τί εἶναι φαντασία τὸ εἶπαμε στὸ πρῶτο κεφάλαιο.

Ἄλλὰ ταῦτα: Νὰ καὶ ἄλλη ἐξήγηση, ὅτι δὲν εἶναι τὸ κακὸ ἀπὸ τῆ φύση του κακό, ἀλλὰ ἀπὸ ἔκπτωση ἀπὸ τὸ ἀγαθό. Γιατὶ τὸ συστατικὸ τῆς φύσης εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο καὶ δὲν μεταβάλλεται, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἀγαθό. Ἐνῶ τὸ κακὸ εἶναι ἄστατο, ἐπειδὴ φθείρει καὶ ἀλλοιώνει ὅ,τι συναντᾶ, ὅπως εἶπαμε πρὸ πάνω. Δὲν εἶναι λοιπὸν τὸ κακὸ μέσα στὴ φύση, ὅπως λέει γιὰ τοὺς δαίμονες ὁ θεῖος αὐτὸς δάσκαλος. Γιατί, ἂν δὲν εἶναι πάντοτε κακοὶ οἱ δαίμονες, δὲν εἶναι κακοὶ ἀπὸ τῆ φύση τους. Γιατὶ κάτι ποὺ ἀνήκει στὴ φύση, εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο. Ἀπέδειξε λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ δαίμονες σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ νοοῦν καὶ ζοῦν καὶ ἔχουν τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν εἶναι ἀπὸ τῆ φύση τους κακοί, ἀλλὰ ἐπειδὴ παρέκκλιναν ἀπὸ τὸ ἀγαθό, μέσα στὸ ὁποῖο καὶ ἔγιναν.

α. Οὐδὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ κακά.: Ὁ θυμὸς ὁ ἄλογος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἡ δίχως νοῦ ἐπιθυμία καθ' ἑαυτὴν καὶ ἡ γεμάτη αὐθάδεια φαντασία, δὲν εἶναι ὅπωςδῆποτε κακὸ σ' ὅλα, ἂν τὰ δοῦμε καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ μερικὲς φορές καὶ ἡ ἀναίρεσή τους καταστρέφει τὴ ζωντανὴ ὑπαρξὴ ποὺ τὰ ἔχει, ὅπως διασαφηνίζει τέλεια στὸ ἔβδομο κεφάλαιο τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ὅρθα παράθεσε σ' αὐτὲς τὶς σχέσεις καὶ τὶς ἀντίθετες, γιατί ὑπάρχει καὶ θυμὸς λογικός, ὅπως ὁ θυμὸς κατὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ· ὑπάρχει καὶ ἐπιθυμία ποὺ κυβερνᾶ ὁ νοῦς, ὅπως τὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κάποιος τὸ καλύτερο, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο· «ἐπιθύμησα πάρα πολὺ νὰ φάω μαζί σας αὐτὸ τὸ πάσχα»²⁷. Ἔτσι

27. Λουκᾶ 20,15.

πετής, καθ' ἣν ἐφαπτόμεθα τῶν νοητῶν, τῷ νῶ ἡμῶν τοῦτο ποιοῦντες.

Οὐχ ἡ σχέσις: Σχέσιν μὲν φησιν αὐτὸ τὸ ἔχειν ἀπλῶς, τὰ δὲ προειρημένα, λέγω δὴ θυμὸς καὶ τὰ συνημμένα, τῆς ἔν τισι
5 ζώοις ιδιότητος συστατικαὶ δυνάμεις εἰσί, καὶ κατὰ τοῦτο οὐ κακὸν τὰ τοιαῦτα.

β. Ἄλλ' ἢ οὐκ ἔστι: Κατὰ κοινοῦ τὸ κατὰ φύσιν.

γ. Οὐ μήποτε αὐτάς: Ἴδου ἐνταῦθα σαφῶς φησιν, ὅτι ἐξ ἀγγέλων οἱ δαίμονες· τὰς γὰρ δοθείσας αὐτοῖς ἀγγελικὰς δωρε-
10 ἰας οὐκ ἀποβάλλουσι, τουτέστιν ὅπερ ἐκ φύσεως ἔχουσιν ἀγαθόν, οὐ μετατρέπουσιν, εἰ καὶ αὐτοὶ μὴ βούλονται ὀρᾶν τὸ ἐν αὐτοῖς φῶς, μύσαντες αὐτῶν τὰς ἀγαθοπτικὰς δυνάμεις, ὡς τὸ εἰρημένον περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν· «τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, μήποτε ἐπι-
15 στρέψωσι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς». Σημεῖωσαι δέ, ὅτι φωτοειδεῖς καὶ οἱ δαίμονες, μᾶλλον δὲ φῶτα κατ' οὐσίαν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἄγγελοι· οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίοις· «ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν».

δ. Λέγονται κακοί: Οὐχ ἀπλῶς τὸ λέγεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὄν τῇ
20 φύσει ζητητέον. Τὸ δέ, 'καθὸ οὐκ εἰσιν', οὕτω νοητέον· Οὐ γεγῶνασιν ἐπὶ παρατροπῇ τῶν θεόθεν αὐτοῖς δεδομένων ἀγαθῶν, ἔξεων τε καὶ ἐνεργειῶν, ἦντινα ἀποθέμενοι, γεγῶνασι κακοί, καθ' ἣν οὐκ εἰσὶ τὸ εἶναι λαχόντες.

α. Καὶ τοῦ μὴ ὄντος: Πῶς οἱ τοῦ μὴ ὄντος ἐφιέμενοι τοῦ
25 κακοῦ ἐφίενται, λεκτέον οὕτως. Ὁ Θεὸς ὄν ἐστὶν ὑπὲρ τὰ ὄντα, καὶ ἡ ἀλήθεια οὖν τὸ ὄν ἐστὶν, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀλήθεια ὁ Θεός

ὑπάρχει καὶ φαντασία ὄχι αὐθάδης, μὲ τὴν ὁποία προσεγγίζομε τὰ νοητά, κι αὐτὸ τὸ κάνομε μὲ τὸ νοῦ μας.

Οὐχ ἡ σχέσις: Σχέση λέει ἀπλῶς αὐτὸ τὸ νὰ ἔχει κανένας, ἐνῶ ὅσα εἶπα προηγουμένως, δηλαδὴ ὁ θυμὸς καὶ τὰ ὅσα συνδέονται μαζί του, εἶναι δυνάμεις πὺ συνιστοῦν σὲ μερικὰ ζῶα τὴν ἰδιαιτερότητά τους, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ αὐτὰ δὲν εἶναι κακό.

β. Ἄλλ' ἢ οὐκ ἔστι: Τὸ κατὰ φύσιν λέγεται ἀπὸ κοινοῦ.

γ. Οὐ μήποτε αὐτάς: Ἐδῶ λέει μὲ σαφήνεια, ὅτι οἱ δαίμονες εἶναι κάποιοι ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους. Δὲν ἀποβάλλουν δηλαδὴ τὶς ἀγγελικὲς δωρεὲς πὺ τοὺς δόθηκαν, δηλαδὴ τὸ ἀγαθὸ πὺ ἔχουν ἀπὸ τὴ φύση τους δὲν τὸ μεταβάλλουν, ἂν καὶ αὐτοὶ δὲ θέλουν νὰ βλέπουν τὸ μέσα τους φῶς, κλείνοντας τὶς δυνάμεις τους τὶς ὀπτικὲς τοῦ ἀγαθοῦ, σύμφωνα μ' αὐτὸ πὺ ἔχει εἰπωθεῖ γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες· «ἐκλείσαν τὰ μάτια τους καὶ βαριάκουσαν τ' αὐτιά τους, ὥστε νὰ μὴν ἐπιστρέψουν κάποτε καὶ τοὺς θεραπεύσω»²⁸. Καὶ σημείωσε, ὅτι καὶ οἱ δαίμονες εἶναι φωτοειδεῖς, ἢ καλύτερα φῶτα κατὰ τὴν οὐσία τους, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ ἄγγελοι. Αὐτὸ λέγεται καὶ στὸ Εὐαγγέλιο· «ἐβλεπα τὸν Σατανὰ σὰν ἀστραπή»²⁹.

δ. Λέγονται κακοί: Πρέπει νὰ ἐξετάσομε ὄχι τὸ τί λέγεται κάτι, ἀλλὰ τί εἶναι κατὰ τὴ φύση του. Τὸ λεγόμενον τώρα, 'κατὰ τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι', πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσομε ὡς ἐξῆς: Δὲν δημιουργήθηκαν γιὰ μεταβολὴ τῶν ἀγαθῶν πὺ τοὺς δόθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό, τῶν ἐξεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν, δηλαδὴ τῆς φύσης τους, τὴν ὁποία ἀποθέτοντας ἔγιναν κακοί, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δὲν εἶναι κακοί, ἀφοῦ τοὺς ἔλαχε τὸ εἶναι.

α. Καὶ τοῦ μὴ ὄντος: Πρέπει νὰ ποῦμε πῶς ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὸ μὴ ὄν ἐπιθυμοῦν τὸ κακό. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ὄν τὸ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ ὄν, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι

28. Ματθ. 13,15.

29. Λουκᾶ 10,18.

ἔστιν· εἰκότως οὖν τὸ ἀντικείμενον τῇ ἀληθείᾳ ψευδὸς ἔστι,
 μήτε ὄν· ἔξω γάρ ἐστι τοῦ Θεοῦ παντελῶς· μήτε εἰκῶν ἀλη-
 θείας ὄν· οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Ἐπειδὴ δὲ πείθει
 τινὰς ὅλως εἶναι τι, ἔσται σκοτεινὸν καὶ ἀμυδρὸν τῶν ὀπωσοῦν
 5 ὄντων εἰδωλον. Διὸ καὶ ἐνεργεῖα εἰδωλον, καὶ ἐνεργεῖα ψεῦδος,
 τουτέστιν ἀληθινῶς καὶ ὄντως ψεῦδος· ὅθεν καὶ ἐνεργεῖα μὴ ὄν,
 οὐκ ὄν ἐστι, καὶ ὄντως μὴ ὄν. Τοιγαροῦν ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν
 ψευδῶς ὄντων, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο ψεῦδος ὄντων, τὸ ψεῦδος,
 ἀναιρεθὲν, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἀναιρεῖ, οὕτω καὶ
 10 ὁ τοῦ ψεύδους ἐρῶν, ὡσπερ οἱ δαίμονες, τοῦ μὴ ὄντος ἐρᾷ, καὶ
 ἐν τῷ ὄντι, τουτέστιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὡς αὐτὴ ἡ
 Ἀλήθειά φησιν. Οἱ οὖν δαίμονες, καθὼς φησιν ὁ Ἰησοῦς, «ψεῦ-
 σται ὄντες, καὶ πατέρες τοῦ ψεύδους», οὔτε εἰσὶ, καὶ τοῦ μὴ ὄν-
 τος ἐφίενται, ὅταν καὶ κακοῦ ἐφίενται τοῦ ψεύδους.

15 β. § 24. Εἰ δὲ τὸ κακύνεσθαι· Σημεῖωσαι, ὅτι τὸ συγγίνε-
 σθαι κακοῖς ἐπὶ προνοίᾳ τοῦ καὶ αὐτὰ ἀγαθύνεσθαι οὐ κακόν,
 κατὰ τὸ εἰρημένον· «ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, ἵνα καὶ
 ἀνόμους κερδήσω». Ἐφημεν δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐν τῷ ε' κεφα-
 λαίῳ, μὴ παντελῆ στέρησιν γενέσθαι τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τοῖς οὖσιν,
 20 ἐπεὶ καὶ παντελῆς ἐγένετο ἂν φθορὰ καὶ αὐτῆς τῆς φθορᾶς,
 ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ μερικὴν. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο
 οὔτε ἡ ψυχὴ παντελὲς ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔξει, τὸ δὲ
 οὐχ ἔξει· καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν οὐσιῶδες, τὸ δὲ κακὸν ἔξωθεν.
 Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐρεῖ τις κακὸν εἶναι τῇ ψυχῇ τὸν ἐμποδισμὸν

ὁ Θεός. Εὐλόγα λοιπὸν ὅ,τι ἀντίκειται στὴν ἀλήθεια εἶναι ψεῦδος καὶ οὔτε ὑπάρχει. Γιατὶ εἶναι τελείως ἔξω ἀπὸ τὸν Θεό. Οὔτε εἶναι εἰκόνα τῆς ἀλήθειας. Ἀφοῦ δὲν ἔχει τίποτε ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐπειδὴ ὁμως πείθει μερικούς, ὅτι ὅπωςδῆποτε εἶναι κάτι, θὰ εἶναι σκοτεινὸ καὶ φευγαλέο εἶδωλο ὅσων ὑπάρχουν κατὰ κάποιο τρόπο. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι εἶδωλο ἐνεργεία (στὴν πραγματικότητα) καὶ ψεῦδος ἐνεργεία (στὴν πραγματικότητα), δηλαδή εἶναι ἀληθινὰ καὶ πραγματικὰ ψεῦδος. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐνεργεία (στὴν πραγματικότητα), εἶναι μὴ ὄν καὶ πραγματικὰ μὴ ὄν. Ἐπομένως ὅπως καὶ γι' αὐτὰ πού ψευδῶς ὑπάρχουν καὶ πού εἶναι τὸ σύνολο αὐτοῦ τοῦ ψεύδους, ὅταν ἀναιρεθεῖ τὸ ψεῦδος, ἀναιρεῖ ὅλη τὴν οὐσία τοῦ πράγματος. Ἔτσι καὶ ὁποῖος ἀγαπᾷ τὸ ψεῦδος, ὅπως οἱ δαίμονες, ἀγαπᾷ τὸ μὴ ὄν καὶ δὲν στέκεται μέσα στὸ ὄν, δηλαδή μέσα στὴν ἀλήθεια, ὅπως λέει ἡ ἴδια ἡ Ἀλήθεια³⁰. Οἱ δαίμονες λοιπόν, ὅπως λέει ὁ Ἰησοῦς, ἐπειδὴ εἶναι ψεῦτες καὶ πατέρες τοῦ ψεύδους, καὶ δὲν ὑπάρχουν καὶ τὸ μὴ ὄν ἐπιθυμοῦν, ὅταν ἐπιθυμοῦν τὸ κακὸ τοῦ ψεύδους.

§ 24. Εἰ δὲ τὸ κακύνεσθαι: Σημείωσε, ὅτι τὸ νὰ πλησιάζει κανεὶς τὰ κακὰ μὲ σκοπὸ νὰ γίνουν κι αὐτὰ ἀγαθὰ δὲν εἶναι κακὸ, σύμφωνα μὲ αὐτὸ πού ἔχει λεχθεῖ: «ἔγινα πρὸς τοὺς ἄνομους σὰν ἄνομος, γιὰ νὰ κερδίσω καὶ τοὺς ἄνομους»³¹. Εἶπα πῶς πάνω στὸ πέμπτο κεφάλαιο, ὅτι δὲν συνέβηκε τέλεια ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ μέσα στὰ ὄντα, γιατί θὰ συνέβαινε καὶ τέλεια φθορὰ καὶ τῆς φθορᾶς τῆς ἴδιας, ἀλλὰ συνέβηκε μόνο μερικὴ στέρηση κατὰ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπομένως σύμφωνα μ' αὐτὸ οὔτε ἡ ψυχὴ ἔχει τέλειο τὸ κακὸ, ἀλλὰ τὸ ἓνα κακὸ θὰ τὸ ἔχει, ἐνῶ τὸ ἄλλο δὲ θὰ τὸ ἔχει. Καὶ τὸ ἀγαθὸ βέβαια ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς, ἐνῶ τὸ κακὸ ἔρχεται ἀπ' ἔξω. Ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴ σκέψη αὐτή, θὰ πεῖ κάποιος, ὅτι κακὸ γιὰ τὴν ψυχὴ εἶναι ἡ

30. Ἰω.8,44.

31. Α' Κορ. 9,21.

τῆς οἰκείας κατὰ φύσιν ἐνεργείας. Εἰ καὶ ἐξωθεν τοίνυν ἦν ὁ ἐμποδισμὸς, ἀλλ' οὖν ὡς ἐν σκότῳ βλέπειν κωλυομένη ψυχῇ, ποιήσει κακά. Πρὸς δὲ λεκτέον, ὅτι ἐκ τῶν εἰρημένων εὐρίσκειται ὁ ἐμποδισμὸς ποιητικὸν κακοῦ, οὐ μὴν αὐτόκακον· οὐ γὰρ ἡ
5 κακία πρῶτον κακόν, ἀλλ' εἶδος κακοῦ, ὡσπερ ἡ ἀρετὴ συνεργόν τί ἐστι πρὸς ἀγαθόν, οὗτοι πρῶτον ἀγαθόν.

γ. Τὸ κακόν, ὡς ὄν κακόν: Τουτέστιν οὐκ οὐσία τις τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν οὕσι ὡς συμπληρωτικὸν ταύτης ὁράται, ὡσπερ δύναμις καὶ ἐνέργεια τὸ κακόν· καὶ πρὸς
10 τὴν τοιαύτην τῆς ἐννοίας ἀπόδοσιν ὁ πᾶς περὶ τούτου σκοπὸς ὁράται τοῦ πατρός.

Ἄλλ' ὡς ἔλλειψις: Πῶς νοεῖται τὸ κακόν.

δ. § 25. Ἄλλ' οὐδ' ἐν ζώοις: Ὅτι οὔτε ἐν ζώοις ἀλόγοις ἐστὶ τὸ κακόν, ἐπεὶ μήτε φύσει κακά εἰσιν, ἀλλ' οὔτε αἱ σχέσεις
15 αὐτῶν κακαί, οἷον θυμὸς, ἐπιθυμία, φαντασία προπετής.

ε. Εἰ γὰρ ἀνέλοις: Ὅτι φυσικαί εἰσιν αἱ σχέσεις τῶν ἀλόγων, ὡσπερ λέοντι καὶ ἔρπετοῖς ὁ θυμὸς, καὶ κυσὶ τὸ ὑλακτικόν· ὅθεν ὡς φυσικαί, οὔτε κακαί.

ς. § 26. Ἄλλ' οὐδ' ἐν τῇ ὄλῃ: Φύσις ἐστὶ καθ' ἑξὶν θεία
20 τέχνη εἰς γένεσιν προϊοῦσα, ἧς θείας τέχνης τὰ ἀποτελέσματα φυτὰ τε καὶ ζῶα καὶ καρποὶ καὶ τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολαί, ἀρχὴ κινήσεως οὔσα καὶ στάσεως. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν κηροπλαστῶν καὶ τῶν τὰς πλαστικὰς μετιόντων τέχνας δεῖ εἶναι τι ἐν αὐτοῖς μένον, τουτέστι λόγον καὶ νοῦν, οἱ δὲ διὰ χειρῶν
25 ρῶν ποιοῦσι τὰ ἑαυτῶν ἔργα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ὄλων, ἐστὶ τι ἐν αὐτοῖς μένον, τουτέστι ἡ δύναμις, οὐ διὰ χειρῶν ἐργαζομένη, ἀλλὰ βούλησις καὶ διανόησις οὔσα Θεοῦ,

παρεμπόδιση τῆς σύμφωνης με τὴ φύση τῆς ἐνέργειας. Ἐὰν καὶ βέβαια ἡ παρεμπόδιση ἦταν ἀπ' ἔξω, ἀλλ' ὁμως, ἐμποδιζόμενη ἡ ψυχὴ σὰν σὲ σκοτάδι νὰ βλέπει, θὰ κάνει κακά. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ σημειώσωμε, ὅτι ἀπὸ ὅσα εἶπαμε βρίσκεται ὅτι ἡ παρεμπόδιση γίνεται πρόξενος κακοῦ, δὲν εἶναι ὁμως αὐτοκακό. Γιατὶ δὲν εἶναι ἡ κακία πρῶτο κακό, ἀλλὰ ἓνα εἶδος κακοῦ, ὅπως ἡ ἀρετὴ εἶναι κάτι ποὺ συνεργεῖ στὸ ἀγαθόν, ὄχι βέβαια πρῶτο ἀγαθόν.

γ. Τὸ κακὸν ὡς ὄν κακόν: Δηλαδή δὲν εἶναι τὸ κακὸ κάποια οὐσία, ἀλλ' οὔτε σὲ ὅσα ὑπάρχουν εἶναι συμπληρωματικὸ τὸ κακὸ τῆς οὐσίας τους σὰν δύναμη κι ἐνέργεια. Καὶ βλέπομε ὅτι ὁλος ὁ σκοπὸς τοῦ πατέρα γι' αὐτὸ νὰ συμφωνεῖ μ' αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ τῆς ἔννοιας.

Ἄλλ' ὡς ἔλλειψις: Πῶς δηλαδή νοεῖται τὸ κακό.

δ. § 25. Ἄλλ' οὐδ' ἐν ζώοις: Τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε στὰ ἄλογα ζῶα, ἐπειδὴ οὔτε ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι κακά, οὔτε καὶ οἱ ἔξεις τους εἶναι κακές, ὅπως ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία, καὶ ἡ προπετὴς φαντασία.

ε. Εἰ γὰρ ἀνέλοις: Ὅτι οἱ ἔξεις τῶν ἀλόγων ζώων εἶναι φυσικὲς, ὅπως ὁ θυμὸς στὰ λιοντάρια καὶ στὰ ἔρπετά, καὶ τὸ ἀλύχτημα τῶν σκυλιῶν. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶναι φυσικὲς, δὲν εἶναι οὔτε κακές.

ς. § 26. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῇ ὄλῃ: Ἡ φύση εἶναι ἡ θεία τέχνη ποὺ προχωρεῖ στὴ γένεση σύμφωνα με τὴν ἔξῃ, καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς θείας τέχνης εἶναι τὰ φυτά, τὰ ζῶα, καὶ οἱ καρποί, οἱ ἀμοιβαῖες μεταβολὲς τῶν στοιχείων, καὶ γενικὰ ἡ οὐσία τῶν φαινομένων καθ' ἑαυτὴν, ποὺ εἶναι ἀρχὴ τῆς κίνησης καὶ τῆς στάσης. Ὅπως λοιπὸν στοὺς κηροπλάστες καὶ γενικὰ σ' αὐτοὺς ποὺ ἀσκοῦν τὶς πλαστικὲς τέχνες, ποὺ φτιάχνουν τὰ ἔργα τους με τὰ χέρια τους, πρέπει νὰ ὑπάρχει σ' αὐτοὺς κάτι μόνιμο, δηλαδή ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς, ἔτσι καὶ στὴ φύση τῶν ὄλων, ὑπάρχει μέσα σ' αὐτὰ κάτι μόνιμο, δηλαδή ἡ δύναμη, ποὺ δὲν ἐργάζεται με τὰ χέρια, ἀλλά, ὄντας βούληση καὶ διάνοηση τοῦ

προιοῦσα οἶον τέχνη εἰς γένεσιν τῶν φυομένων· οὐ γὰρ δεῖται ἡ φύσις τινῶν μενόντων, ἐτέρων δὲ ὡς κινουμένων· ἡ γὰρ ὕλη ἐστὶν ἢ εἰς γένεσιν κινουμένη, τὸ δὲ κινουὼν αὐτὴν ὁ ἀκίνητός ἐστι λόγος ὁ ἐν τῷ ὄλῳ, ὃς ἐστὶν ἡ θεία τέχνη, ἣν ἔφημεν φύ-
 5 σιν, εἶδος οὔσα, οὐ μὴν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους· τί γὰρ αὐτὴ ὕλης δεῖ, θερμῆς ἢ ψυχρᾶς; ἡ γὰρ δεδημιουργημένη ὕλη τοῦτο φέρει ἐν ἑαυτῇ· οὐ γὰρ δεῖ πῦρ προσελθεῖν, ἵνα πῦρ ἢ ὕλη γένηται, ἀλλὰ λόγον· ὁ καὶ σημειῖόν ἐστι οὐ μικρὸν τοῦ καὶ ἐν τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς, τοὺς λόγους εἶναι τοὺς ποιητικούς· κατὰ τὴν φύσιν
 10 εἶναι λόγον τὸν μένοντα· λόγους δὲ τοὺς κατὰ τὰς μορφὰς τῶν ὀρωμένων τῆς φύσεως εἶναι γεννήματα, ἥτοι τοῦ κατ' αὐτὴν ἀκινήτου καὶ μένοντος λόγου. Πῶς οὖν ἐν τῇ καθόλου φύσει τὸ κακόν, τῶν ἐν τοῖς δημιουργήμασι λόγων φυσικῶν ὄντων, καὶ ἐν οὐδενὶ ἐναντιουμένων τῇ ὄλῃ φύσει ἐξ ἀγαθοῦ οὔση; Εἰ τοί-
 15 νον ἀποδέδεικται τὴν καθόλου φύσιν ἐκ τᾶγαθοῦ εἶναι, τοὺς δὲ καθ' ἕκαστον ἐν τοῖς δημιουργήμασι λόγους μὴ ἐναντιοῦσθαι τῇ καθόλου φύσει, πρόδηλον ὡς οὐδὲ ἐν φύσει τὸ κακόν· τοῦτο δὲ τῷ καλῷ ἐναντίον· οὐκοῦν οὐκ ἔστι τὸ κακόν, οὐδὲ ἐν τῷ κα-
 θόλου. Τὰ δὲ ἐν τοῖς κατ' εἶδος τῆς δημιουργίας ἐναντία, εἴτε ἐν
 20 κράσεσιν, εἴτε ἐν ζώοις καὶ λοιποῖς, οὐχ ἑαυτοῖς εἰσι παρὰ φύ-
 σιν, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις· ἐν οἷς δὲ παρὰ φύσιν πλημμελῶς φέρον-
 ται, τοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀσθένεια, οὐ μὴν τοῦτο κακόν· κακία δὲ τάξεως μᾶλλον ἐστι.

Τῆς καθόλου φύσεως: Καθόλου φύσιν τὴν θείαν φύσιν κα-
 25 λεῖ.

ζ. Εἰ γὰρ οἱ πάντες: Πάντες, φησὶν, οἱ τῆς φύσεως λόγοι, ἡγουν αἱ αἰτίαι καθ' ἃς γεγόνασι καὶ εἰσὶ, παρὰ τῆς θείας φύσε-
 ως ὑπάρχουσιν, ἣν, ὡς εἴρηται, καθόλου καλεῖ, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἔφω τὰ ὄλα· ὄλην δὲ φύσιν πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα

Θεοῦ, προχωρεῖ ὅπως μιὰ τέχνη στὴ γένεση ὅσων γίνονται (φύονται). Γιατὶ ἡ φύση δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάποια πού μένουν κι ἀπὸ ἄλλα πού κινουῦνται. Γιατὶ αὐτὴ πού προχωρεῖ στὴ γένεση εἶναι ἡ ὕλη, κι αὐτὸ πού τὴν κινεῖ εἶναι ὁ ἀκίνητος λόγος πού ὑπάρχει μέσα στὸ ὄλο, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ θεία τέχνη, πού τὴν εἶπαμε φύση, καὶ εἶναι εἶδος καὶ ὄχι ἀπὸ ὕλη καὶ εἶδος. Τί ἀνάγκη ἔχει αὐτὴ ἀπὸ ὕλη θερμὴ ἢ ψυχρὴ; Γιατὶ ἡ δημιουργημένη ὕλη τὸ ἔχει αὐτὸ μέσα της· δὲν χρειάζεται λοιπὸν νὰ τὴν πλησιᾶσει ἡ φωτιά, γιὰ νὰ γίνεи ἡ ὕλη φωτιά, ἀλλὰ ὁ λόγος. Κι αὐτὸ δὲν εἶναι μικρὸ σημεῖο, ὅτι καὶ μέσα στὰ ζῶα καὶ μέσα στὰ φυτὰ ὑπάρχουν οἱ δημιουργικοὶ λόγοι, πού εἶναι ὁ μόνιμος λόγος τῆς φύσης. Οἱ λόγοι ὡς πρὸς τὶς μορφές τῶν φαινομένων εἶναι γεννήματα τῆς φύσης, δηλαδὴ τοῦ λόγου πού μένει ἀκίνητος μέσα σ' αὐτήν. Πῶς λοιπὸν ὑπάρχει τὸ κακὸ μέσα στὴν ὅλη φύση, ἀφοῦ οἱ λόγοι τῶν δημιουργημάτων εἶναι φυσικοὶ καὶ δὲν ἐναντιώνονται σὲ τίποτε σὲ ὅλη τὴ φύση πού προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθόν; Ἄν λοιπὸν ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅτι ἡ ὅλη φύση προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ ὅτι οἱ λόγοι καθενὸς ἀπὸ τὰ δημιουργήματα δὲν ἐναντιώνονται στὴν καθόλου φύση, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε μέσα στὴ φύση· καὶ τὸ κακὸ εἶναι ἀντίθετο στὸ καλόν. Ἐπομένως τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε μέσα στὸ καθολικό. Οἱ ἀντιθέσεις μέσα στὰ εἶδη τῆς δημιουργίας, εἴτε στὴν κράση τους εἴτε στὰ ζῶα καὶ στὰ λοιπά, δὲν εἶναι παρὰ φύση στὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ στὰ ἄλλα. Σὲ ὅποια ἐκδηλώνονται δυσάρμοστα παρὰ φύση, ἀποτελοῦν ἀσθένεια τοῦ κατὰ φύση, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι κακόν. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ κακία (δυσαρμονία) τῆς τάξης.

Τῆς καθόλου φύσεως: Καθόλου (καθολικὴ φύση) καλεῖ τὴ θεία φύση.

ζ. Εἰ γὰρ οἱ πάντες: Ὅλοι, λέει, οἱ λόγοι τῆς φύσης, δηλαδὴ οἱ αἰτίες σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἔχουν γίνεи καὶ ὑπάρχουν, ὑπάρχουν ἀπὸ τὴ θεία φύση, τὴν ὁποία, ὅπως εἶπα, καλεῖ 'καθόλου', ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὴν ἔλαβαν τὴν ὑπαρξή τους ὅλα. Καὶ ὅλα

ἐκάλεσεν. Οὐδὲν οὖν ἐστὶν ἐν τῇ φύσει, ὅπερ ὄλον ὄλοις ἀντί-
 κείται· τὸ γὰρ τινι τῶν ὄντων παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐτέρω φύ-
 σις ἐστὶ· τοῦτο δὲ ἀγαθόν. Πάση οὖν φύσει τὸ μὴ μένειν ἐφ' οἷς
 γέγονε, κακόν· τοῦτο γὰρ ἔφη στέρησιν τῶν τῆς φύσεως, τὸ μὴ
 5 ἐκτελεῖν καθ' ὅποιαν οὖν αἰτίαν τὰ ἐφ' οἷς παρήχθη πρὸς γέννη-
 σιν.

η. § 27. Ἄλλ' οὐδ' ἐν σώματι: Ὡσπερ τὸ κάλλος συμμε-
 τρία ἐστὶ μελῶν καὶ μερῶν μετὰ εὐχροίας, οὕτως αἰσχος ἀσυμ-
 μετρία ἐστὶ τῶν αὐτῶν.

10 θ. Αἴτιον τῇ ψυχῇ: Ἐπειδὴ τινες τῶν φιλοσόφων φασίν,
 ἐκ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους, ὕλη καὶ σώματι μεμιγμένου,
 ρεπούσης ἐπ' αὐτὸ τῆς ψυχῆς τὰ κακὰ πράττειν, ὡς ἀνωτέρω
 διῆλθεν, παγκάλως ὁ θεῖος Διονύσιος λύει τὸ ἐπαπόρημα ἐκ
 τῶν ἄλλων ἀσωμάτων καὶ ἀμιγῶν σώματος πάντη, οἱ καὶ δίχα
 15 σώματος, ἐλλεῖπει τοῦ ἀγαθοῦ πλημμελοῦσι.

Παρυφίστασθαι κακίαν: Ὅτι δυνατὸν καὶ ἄνευ σώματος
 παρυφίστασθαι κακίαν, ὡς ἐν τοῖς δαίμοσι.

Καὶ σώμασι κακόν: Τί ἐστὶ κακόν.

§ 28. Ἡ μὴδὲ τὸ πάσχειν δύνασθαι καθ' ἑαυτήν: Εὐλογον
 20 ἐπιδρομάδην ἐκθέσθαι τὰς δόξας τῶν λεγόντων τὴν ὕλην μὴ
 ὄν, καὶ πῶς καλοῦσιν αὐτὴν μὴ ὄν, ἵνα καὶ οἱ συλλογισμοὶ τοῦ
 θείου Διονυσίου νοηθῶσι. Καλοῦσιν οὖν τὴν ὕλην μὴ ὄν ἐκ τοῦ
 τοιούτου· φασὶ γάρ, ὅτι τὸ ὄν, ὃ ἐστὶν ἐν τοῖς νοητοῖς διακό-
 σμοις, ἐκ τοῦ πρώτου τοῦ ὑπὸ τὸ ὄν ὄντος ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν
 25 ἐκεῖνος ὑπὲρ τὸ ὄν ἐστὶ, τὸ ὄν ἐξ αὐτοῦ ὄν ἐκλήθη, ἕτερον ὄν
 τοῦ ὄντος καθ' ὑπόβασιν· τὸ γὰρ ὄν, ὃ λέγουσι, τὴν τῶν νοητῶν
 ὕλην ὀνομάζουσι, λόγῳ μόνῳ θεωρητὴν, ἣν καὶ αὐτὴν εἶδος
 καὶ ζωὴν φασιν, οἶονεὶ τὸ ὑποκείμενον ταῖς νοηταῖς οὐσίαις·

ἄσα δημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸ τὰ ὀνόμασε 'ὄλη φύση'. Τίποτε λοιπὸν δὲν ὑπάρχει μέσα στὴ φύση, πὺ νὰ εἶναι ὄλο ἀντίθετο σὲ ὄλα· κάτι πὺ σὲ ἓνα ὄν εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴ φύση του, αὐτὸ εἶναι ἢ φύση ἐνὸς ἄλλου· κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαθό. Γιὰ ὄλη λοιπὸν τὴ φύση τὸ νὰ μὴ μένει σ' αὐτὰ γιὰ τὰ ὅποια ἔγινε, εἶναι κακό. Γιατί αὐτὸ εἶπε στέρηση τῶν φυσικῶν στοιχείων, τὸ νὰ μὴν ἐκτελεῖ γιὰ ὅποιαδήποτε αἰτία τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὅποιο ἦρθε στὴ γέννηση.

§ 27. 'Ἄλλ' οὐδ' ἐν σώματι: "Ὅπως ἀκριβῶς ἡ ὁμορφιά εἶναι συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μὲ θελητικὸ χρῶμα, ἔτσι ἀσχήμια εἶναι ἡ ἀσυμμετρία τῶν μελῶν καὶ τῶν μερῶν.

θ. Αἴτιον τῆ ψυχῆ: Ἐπειδὴ μερικοὶ φιλόσοφοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἀπὸ τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς, πὺ εἶναι μικτὸ ἀπὸ ὕλη καὶ σῶμα, ρέποντας σ' αὐτὸ ἢ ψυχὴ πράττει τὰ κακά, ὅπως ἐξέθεσε πὺ πάνω, λύει τὴν ἀπορία αὐτὴν μὲ πάρα πολὺ ὠραῖο τρόπο ὁ θεῖος Διονύσιος ἀπὸ τὰ ἄλλα τὰ ἀσώματα ὄντα καὶ ἐντελῶς ἄμικτα ἀπὸ σῶμα, τὰ ὅποια καὶ δίχως σῶμα σφάλλουν ἀπὸ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ.

Παρυφίστασθαι κακίαν: Εἶναι δυνατὸ καὶ χωρὶς σῶμα νὰ ὑπάρχει ἡ κακία σ' ἓνα ὄν, ὅπως συμβαίνει στοὺς δαίμονες.

Καὶ σώμασι κακόν: Τί εἶναι τὸ κακό.

§ 28. Ἡ μὴδὲ τὸ πάσχειν δύνασθαι καθ' ἑαυτήν: Εἶναι εὐλογο νὰ ἐκθέσομε ἐπιτροχάδην τὶς γνῶμες ἐκείνων πὺ χαρακτηρίζουν τὴν ὕλη μὴ ὄν, καὶ πῶς τὴν ὀνομάζουν μὴ ὄν, γιὰ νὰ κατανοηθοῦν καὶ οἱ συλλογισμοὶ τοῦ θεοῦ Διονυσίου. Καλοῦν λοιπὸν τὴν ὕλη μὴ ὄν ἀπὸ τὸ ἐξῆς: Λένε ὅτι τὸ ὄν, πὺ ὑπάρχει στοὺς νοητοὺς κόσμους, ἔγινε ἀπὸ τὸ ὄν πὺ ὑπάρχει πρῶτο κάτω ἀπὸ τὸ ὄν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκεῖνος εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ ὄν, τὸ ὄν ὀνομάστηκε ὄν ἀπὸ αὐτόν, ὄν ἄλλο μὲ βάση τὸ ὄν. Μὲ τὸ ὄν δηλαδὴ πὺ λένε ὀνομάζουν τὴν ὕλη τῶν νοητῶν, πὺ μπορεῖ νὰ τὴ θεωρήσει ὁ λόγος μόνο, πὺ κι αὐτὴ τὴ λένε εἶδος καὶ ζωή, πὺ εἶναι σὰν ἓνα εἶδος ὑπόβαθρου στὶς νοητὲς οὐσίαις. Ἐνῶ τὴν ὕλη τῶν αἰσθητῶν τὴ χαρακτηρίζουν στερημένη ἀπὸ

τὴν δὲ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὕλην, ὡς ἐνδεῆ πάντων τῶν ἐν τοῖς
 νοητοῖς· οὔτε γὰρ εἶδος, οὔτε ζωὴ αὐτή. Ἐγένετο δὲ αὕτη, ὡς
 φασιν, ὑπὸ τοῦ ὄντος, ὃν ἔφησαν γενέσθαι ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ
 ὑπερόντος· ὥστε ἕτερον αὐτὴν οὔσαν τοῦ ὄντος οὐ λέγουσιν αὐ-
 5 τὴν εἶναι ὄν, ἀλλὰ μὴ ὄν· φασὶ γὰρ χρῆναι τὴν ὑπόβασιν καὶ μέ-
 χρι τῶν ἐσχάτων ἰέναι, καὶ διὰ τοῦτο ἕτερόν φασι τὴν ὕλην τοῦ
 ὄντος καὶ τοῦ καλοῦ, ὡς μηδὲ καλὸν εἶναι. Οὐδὲν οὖν φασιν
 αὐτὴν ἐνεργεῖα εἶναι, ἀλλὰ πάντων ἐστερηῆσθαι τῶν ἐπ' αὐτῆς
 συμβαινόντων, οἷον εἶδους καὶ ποιότητος· οὔτε γὰρ ἑαυτὴν μορ-
 10 φοῖ εἰς εἶδος, οἷον οὐρανοῦ, γῆς, ἀέρος, ὕδατος, ζώων, ἀστέ-
 ρων, οὔτε ποιοῖ, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου κοσμεῖται εἰς ταῦτα. Ὡς οὖν
 οὐδὲν οὔσα τῶν ὄντων ἐπ' αὐτῆ, εἶδους φασὶ καὶ ποιότητος,
 μόνον δὲ δυνάμει οὔσα ταῦτα, τουτέστιν εἰς εἶδος καὶ ποιότητα
 ἐνεχθῆναι δυναμένη, οὐ μὴν ἐνεργεῖα τι οὔσα τούτων, εἰκότως
 15 μὴ ὄν ἐστι, καθ' ἑαυτὴν ἐνεργεῖα μὴ οὔσα, διὸ καὶ ὡς ἀνείδεος
 καὶ ὡς ἄποιος, καὶ μὴ ὄν, καὶ ὡς πάντων ἐνδεής, ἐκλήθη κα-
 κὸν παρ' αὐτῶν. Ταῦτα οὖν λύων ὁ θεῖος Διονύσιός φησι· Πῶς
 ποιήσει κακὸν ἢ ὕλη, ἢ παντελῶς μὴ οὔσα τῆ ἐνεργεῖα; τὸ γὰρ
 ποιεῖν ἐνεργείας ἐστίν· ἀλλὰ μηδὲ πάσχειν τι δυναμένη, καθ'
 20 ἑαυτὴν μόνον οὔσα· ἐξ ἐτέρου γὰρ καθ' ἡμᾶς κοσμεῖται εἰς εἶ-
 δος καὶ ποιότητα· οὐ πάσχει οὖν καθ' ἑαυτὴν οὔσα. Εἰ δὲ μὴ ὄν
 αὐτὴν λέγετε, ὡς παντελῶς οὐδὲν οὔσαν, οὔτε κακὸν ἔσται οὔτε
 ἀγαθόν· εἰ δὲ ἐστὶ τι ὄν, ἢ ἐκ Θεοῦ ἐστὶν ἢ ἐξ ἑαυτῆς, ἢ ἐξ ἐτέ-
 ρας ἀρχῆς, καὶ αὐτὴ καὶ ὁ Θεός· εἰ δὲ ἀναγκαῖον ἢ ὕλη, ὡς
 25 συμπληρωτικὸν κόσμου, πῶς κακὸν ἢ ὕλη; Ὅρος γὰρ ἀναγ-
 καίου, ἀἴδιον, ἀληθές, ὡς ὠφέλιμον, οἷα ἐστὶν ἢ ἀρετὴ ὠφελού-
 σα. Ἄλλο οὖν τὸ κακόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖον.

Τὸ γὰρ κακόν, ἢ κακόν: Ἀνατρέπων τὰς δόξας τῶν λεγόν-

ὅλα ὅσα ἔχουν τὰ νοητά· γιατί ἡ ὕλη δὲν εἶναι οὔτε εἶδος οὔτε ζωή. Ἐγινε αὐτή, ὅπως ἰσχυρίζονται, ἀπὸ τὸ ὄν, πού εἶπαν ὅτι ἔγινε ἀπὸ τὸ πρῶτο καὶ ὑπέρτατο ὄν. Ὡστε δὲν λένε ὅτι αὐτή εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ ὄν, ἀλλὰ ὅτι εἶναι μὴ ὄν. Γιατί λένε, ὅτι πρέπει τὸ ὑπόβαθρο νὰ προχωρεῖ ὡς τὰ ἔσχατα, καὶ γι' αὐτὸ λένε ὅτι ἡ ὕλη εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ ὄν καὶ τὸ ὠραῖο, γιατί δὲν εἶναι οὔτε ὠραῖο. Ὑποστηρίζουν λοιπὸν ὅτι αὐτὴ ἐνεργεῖα (στὴν πραγματικότητα) δὲν εἶναι τίποτε, ἀλλὰ στερεῖται ὅλα ὅσα συμβαίνουν σ' αὐτήν, ὅπως τὸ εἶδος καὶ ἡ ποιότητα. Οὔτε δηλαδὴ δίνει στὸν ἑαυτὸ της τὴ μορφή, ὅπως γιὰ παράδειγμα τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, τοῦ ἀέρα, τοῦ νεροῦ, τῶν ζώων, τῶν ἄστρον, οὔτε πάλι δίνει τὴν ποιότητά της, ἀλλὰ κάποιον ἄλλο τὴ διαμορφώνει σ' αὐτά. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα πού ὑπάρχουν σ' αὐτήν, τὸ εἶδος δηλαδὴ καὶ τὴν ποιότητα, ἀλλὰ εἶναι αὐτὰ μονάχα δυνάμει, δηλαδὴ μπορεῖ νὰ λάβει εἶδος καὶ ποιότητα, ἐνῶ ἐνεργεῖα (στὴν πραγματικότητα) δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτά, εὐλογα εἶναι μὴ ὄν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἐνεργεῖα καθεαυτήν. Γι' αὐτὸ, ἀφοῦ εἶναι χωρὶς μορφή καὶ χωρὶς ποιό, κι ἀφοῦ εἶναι μὴ ὄν καὶ τῆς λείπουν τὰ πάντα, ὀνομάστηκε ἀπὸ αὐτοὺς κακὸ. Λύνοντας λοιπὸν τὶς ἀπορίες αὐτὲς ὁ θεῖος Διονύσιος λέει· Πῶς μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ κακὸ ἡ ὕλη, ἡ ὁποία δὲν ἔχει καμμιᾶ ἀπολύτως ὑπαρξὴ ἐνεργεῖα; γιατί ἡ δημιουργία ἀπαιτεῖ ἐνέργεια. Ἄλλ' οὔτε νὰ πάθει κάτι μπορεῖ, ἐπειδὴ ὑπάρχει μόνο καθευτήν. Ἄν αὐτὴ λοιπὸν τὴν χαρακτηρίζετε ὡς μὴ ὄν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τίποτε ἀπολύτως, δὲν θὰ εἶναι οὔτε κακὸ οὔτα ἀγαθὸ· ἂν ὅμως εἶναι κάτι πού ὑπάρχει, θὰ ὀφείλει τὴν ὑπαρξή της εἴτε στὸν Θεό, εἴτε στὸν ἑαυτὸ της ἢ σὲ κάποια ἄλλη ἀρχή, καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια καὶ ὁ Θεός. Καὶ ἂν ἡ ὕλη εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ κόσμος, πῶς ἡ ὕλη εἶναι κακὸ; Τὸ ἀναγκαῖο ὀρίζεται ὡς αἰδίο, ἀληθινό, ἐπειδὴ εἶναι ὠφέλιμο, ὅπως εἶναι ἡ ἀρετὴ πού ὠφελεῖ. Ἄλλο λοιπὸν εἶναι τὸ κακὸ καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖο.

Τὸ γὰρ κακόν, ἢ κακόν: Ἀνασκευάζοντας τὶς γνώμες ἐκεί-

των κακὸν εἶναι τὴν ὕλην, φησί· Πῶς οὖν ἐξ ὕλης γεννᾶται καὶ τρέφεται ἢ ἐκφυσις τῶν ἀπὸ γῆς, φυτὰ καὶ ζῶα; καὶ ταῦτα γὰρ ἐξ εἶδους καὶ ὕλης εἰσὶ. Τὸ οὖν αὐτόκακον πῶς γεννᾶ καὶ τρέφει, καὶ οὐκ εὐθὺς φθείρει καὶ φθείρεται; αὕτη γὰρ ἕξις τοῦ κα-
 5 κοῦ. Ἄλλ' οὔτε, ὡς ἔφημεν ἄνω λέγειν τινὰς, ἐφέλκεται εἰς κακίαν τὰς ψυχὰς ἢ ὕλη διὰ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ σώματος μεμιγμένη τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς· πολλοὶ γὰρ ἐκράτησαν τοῦ τοιοῦτου μέρους, ὡς οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων φασί, διὰ τοῦτο τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα μὴ
 10 φθείρεσθαι, διὰ τὸ ἐκ τοῦ καθαρωτέρου τῆς ὕλης γενέσθαι, τὰ δὲ προσεχῆ τοῖς φθαρτοῖς σώμασιν ἐκ τῆς ὑποστάθμης καὶ παχυτέρας ὕλης λέγουσι γενέσθαι, ἀναγκαίως καθ' ὑπόβασιν τῶν κτισθέντων, ἐσχάτην οὔσαν, ἀποβῆναι τοιαύτην· διὸ καὶ φθείρονται τὰ κατώτερα καὶ ἀστατοῦσι, μὴ δυνάμενα ἰδρῦσθαι καὶ
 15 βεβαίως ἔχειν ἐφ' ἑαυτοῖς, ὡς ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα. Εἰ οὖν ἀναγκαίως οὕτω γέγονε, πῶς ἢ ὕλη κακόν, ἔχουσα καθ' ἡμᾶς ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀναγκαῖον; Οὐκ οὖν οὐδαμῶς ἢ ὕλη κακόν.

29. Ἡ στέρησις κατὰ δύναμιν: Ἡ στέρησις οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις τις, ἀλλὰ περὶ τὸ ἐστερημόνον τοῦ πεφυκότος καὶ
 20 ἐπιβάλλοντος εἶδους γίνεται, ὡς καὶ ἐνταῦθα· μερικῶς γὰρ τῆς στερήσεως οὐσης ἐν τῇ ὕλη τοῦ εἶδους, ἔσται τοῦ ἀγαθοῦ τι ἐν αὐτῇ, καθὸ καὶ εἶδους καὶ κόσμου ἐρᾶ, καὶ δέχεται ταῦτα ὡς ἀγαθὰ. Τὸ δὲ αὐτόκακον οὔτε ἀγαθοῦ μετουσίαν δέχεται, διὸ οὔτε ἐστίν· ἢ γὰρ παντελῆς στέρησις καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον
 25 σῶμα φθείρει, ὡς μηδὲ νόσον ἔτι ὑπομεῖναι· ὅθεν καὶ ἀδύναμον αὐτὴν εἶπεν· ἢ δὲ μερική, ὡς ἔχουσα τι τοῦ ἀγαθοῦ, δύναμιν λέγεται ἔχειν.

Ἄλλὰ καθὸ οὐ παντελής: Ὅρος σύντομος τοῦ κακοῦ, ὅτι

νων πού λένε, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κακό, λέει· Πῶς λοιπὸν ἀπὸ τὴν ὕλη γεννιοῦνται καὶ τρέφονται ὅλα ὅσα γεννᾶ ἢ γῆ, φυτὰ καὶ ζῶα; γιατίι κι αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ εἶδος καὶ ὕλη. Τὸ αὐτοκακὸ λοιπὸν πῶς γεννᾶ καὶ τρέφει καὶ δὲν φθείρει καὶ δὲ φθείρεται ἀμέσως; γιατίι αὐτὴ εἶναι ἡ φύση τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ ἡ ὕλη, ὅπως εἶπαμε πρὸ πάνω ὅτι ἰσχυρίζονται μερικοί, οὔτε παρασέρνει τις ψυχὲς στὴν κακία μὲ τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ εἶναι μέσω τοῦ σώματος ἀναμιγμένη μὲ τὸ ἄλογο μέρος. Γιατί πολλοὶ νίκησαν τὸ μέρος αὐτό, ὅπως οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ κάποιοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας λένε, ὅτι γι' αὐτὸ δὲ φθείρονται ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔγιναν ἀπὸ τὴν καθαρότερη ὕλη, ἐνῶ ὅσα εἶναι κοντὰ στὰ φθαρτὰ σώματα λένε πῶς ἔγιναν ἀπὸ τὴν ὑποστάθμη καὶ τὴν πιὸ παχιά ὕλη, καὶ ὅτι ἀναγκαστικὰ ἔγινε τέτοια, ἀφοῦ ὑπόβαθρο τῶν δημιουργημάτων εἶναι τὸ ἔσχατό τους. Γι' αὐτὸ καὶ φθείρονται τὰ κατώτερα καὶ εἶναι ἀσταθῆ καὶ δὲν μποροῦν νὰ θεμελιωθοῦν καὶ νὰ ἐδραιωθοῦν στὸν ἑαυτὸ τους, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα. Ἄν λοιπὸν ἀναγκαστικὰ ἔγινε ἔτσι, πῶς ἡ ὕλη εἶναι κακό, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὴ τῆς εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ μᾶς; Ἐπομένως ἡ ὕλη δὲν εἶναι κακό μὲ κανένα τρόπο.

§ 29. Ἡ στέρησις κατὰ δύναμιν: Ἡ στέρηση δὲν εἶναι κάποια ὑπόστασις, ἀλλὰ συμβαίνει σ' ἐκεῖνο πού στερεῖται τὴν παρουσία τῆς φυσικῆς κι ἐπιβαλλόμενης μορφῆς, ὅπως κι ἐδῶ. Ἐπειδὴ ἡ στέρηση δηλαδὴ ὑπάρχει μερικῶς στὴν ὕλη τῆς μορφῆς, θὰ ὑπάρχει σ' αὐτὴν κάποιο μέρος τοῦ ἀγαθοῦ, καθόσον ἐπιθυμεῖ καὶ τὴ μορφὴ καὶ τὴν τάξη, καὶ τὰ δέχεται αὐτὰ ὡς ἀγαθὰ. Τὸ αὐτοκακὸ ὅμως οὔτε τὴ μετουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ δέχεται καὶ γι' αὐτὸ οὔτε καὶ ὑπάρχει. Ἡ τέλεια δηλαδὴ στέρηση φθείρει καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα πού ὑπόκειται, ὥστε οὔτε νόσο ἀκόμα νὰ μπορεῖ νὰ ὑπομείνει. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν εἶπε 'ἀδύναμη'. Ἐνῶ ἡ μερική, ἐπειδὴ ἔχει κάτι ἀπὸ τὸ ἀγαθό, λέγεται πῶς ἔχει δύναμη.

Ἀλλὰ καθὸ οὐ παντελής: Εἶναι ἓνας σύντομος ὀρισμὸς τοῦ

οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ μερικὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ.

§ 30. α. Καὶ τῆς ὄλης αἰτίας: Ὅλην αἰτίαν τὴν τῶν ὄλων φησί. Τὸ δὲ μερικὸν εἶρηκεν, ἵνα τὸ καθόλου ἀνέλῃ· παντελῆς γὰρ ἔλλειψις τὸ μὴ εἶναι συνίστησιν.

5 Οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ κακόν: Καὶ τὰ λεγόμενα κακὰ οἶδεν ὁ Θεὸς ἔσθ' ὅτε ὡς ἀγαθὰ. Κακὰ δὲ νῦν φησιν, οἷον πολέμους, νόσους παιδευτικάς, θανάτους καὶ τὰ τοιαῦτα· νομίζονται γὰρ ἡμῖν κακὰ, εἰσὶ δὲ δυνάμεις ἀγαθοποιῶ αἰτίας· καὶ γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων μετάνοια καὶ ἐπίγνωσις Θεοῦ καὶ εὐσεβείας τοῖς
10 πλείοσιν ἐγένετο πρόφασις· καὶ ἐν τοῖς προφήταις ἡ κακία παιδεία λέγεται. Ἀνάγνωθι τὸ κβ' κεφάλαιον.

β. Παρ' αὐτῷ αἱ αἰτίαι: Αἰτία τοῦ ἐν τῷ ἀσελγαίνειν κακοῦ ἢ ἐπιθυμία παρὰ λόγον κινηθεῖσα. Ἄλλ' αὐτῇ ἢ ἐπιθυμία δύνამις ἀγαθοποιὸς λογικοῖς μὲν πρὸς τὸ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ ὄν-
15 τως ἀνατείνεσθαι ἀγαθόν, ἀλόγοις δὲ πρὸς ὄρεξιν τῶν ἐπιτηδείων τῆς οἰκείας διαμονῆς.

γ. Εἰ δὲ τὸ κακὸν αἰδίων: Ταῦτα κατὰ Μανιχαίων ἔλεγχος καὶ τῆς δόξης αὐτῶν ἀνατροπή. Εἰ γὰρ καὶ μήπω ἢ αἵρεσις, ἀλλὰ προφυλακτικῶς ἐνεπνεύσθη τὰ τὴν πλάνην αὐτῶν ἀνα-
20 τρέποντα. Ἴσως δὲ καὶ πρὸς τινὰς τῶν ἔξωθεν δόξας τὰ τοιαῦτα.

δ. Πᾶν τὸ κατὰ φύσιν: Τουτέστιν οὐκ ἄτακτοι τῶν φύσεων οἱ λόγοι, ἔπεται δὲ τῷ κατὰ φύσιν τὸ ὠρισμένον· ὄρος γὰρ ἐστὶ καὶ ὁ ἐρμηνευτικὸς λόγος τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, καὶ
25 τὸ τί ἦν εἶναι δηλῶν, τοῦ τί ἦν εἶναι, τῷ τί ἐστὶν ἴσα δυναμένου. Πᾶν οὖν τὸ κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ὠρισμένης ἐστὶ, δι' ἣν αἰτίαν γίνεται τὸ γενόμενον. Εἰ οὖν τὸ κακὸν ἀναίτιόν ἐστίν, οὐ γὰρ

κακοῦ, ὅτι δὲν ὑπάρχει καταφύση, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴ μερικὴ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ.

§ 30. α. Καὶ τῆς ὅλης αἰτίας: Ὅλη αἰτία ὀνομάζει τὴν αἰτία τοῦ συνόλου τῶν ὄλων, ἐνῶ τὸ μερικὸ τὸ ἀνέφερε γιὰ νὰ ἀναιρέσει τὸ καθόλου· γιὰτὶ ἡ τέλεια ἔλλειψη συνιστᾷ τὸ μὴ εἶναι.

Οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ κακόν: Ὁ Θεὸς γνωρίζει καὶ τὰ λεγόμενα κακὰ μερικὲς φορές ὡς ἀγαθὰ. Κακὰ τώρα λέει ὅπως γιὰ παράδειγμα τοὺς πολέμους, τὶς παιδαγωγικὲς νόσους, τοὺς θανάτους καὶ τὰ ὅμοια. Ἐμεῖς δηλαδὴ τὰ νομίζομε κακὰ, ἐνῶ εἶναι δυνάμεις μιᾶς ἀγαθοποιητικῆς αἰτίας. Γιὰτὶ μὲ ὅσα ἀναφέραμε προκλήθηκε μετάνοια καὶ ἐπίγνωση καὶ δόθηκε στοὺς περισσότερους ἀφορμὴ γιὰ εὐσέβεια. Καὶ στοὺς προφῆτες ἡ κακία λέγεται παιδεΐα (παιδαγωγία). Διάβασε τὸ εἰκοστὸ δεῦτερο κεφάλαιο.

β. Παρ' αὐτῷ αἱ αἰτίαι: Αἰτία τοῦ κακοῦ τῆς ἀσέλγειας εἶναι ἡ ἐπιθυμία ποὺ κινήθηκε ἀντίθετα μὲ τὸ λόγο. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμία εἶναι εὐεργετικὴ δύναμη στὰ λογικὰ ὄντα, γιὰ νὰ ἀνατείνονται μέσω αὐτῆς πρὸς τὸ πραγματικὸ ἀγαθόν, ἐνῶ στὰ ἄλογα, γιὰ νὰ ἐπιθυμοῦν ὅσα εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς συντήρησής τους.

γ. Εἰ δὲ τὸ κακὸν αἰδίων: Αὐτὰ ἀποτελοῦν ἔλεγχο τῶν Μανιχαίων καὶ ἀνασκευὴ τῆς γνώμης τους. Γιὰτὶ, ἂν καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα ἀναφανεῖ ἡ αἵρεση, ἐμπνεύσθηκε προληπτικὰ ὅσα ἀνατρέπουν τὴν πλάνη τους. Ἴσως αὐτὰ στρέφονται καὶ ἐναντίον μερικῶν γνωμῶν τῶν ἔξω ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό.

δ. Πάν τὸ κατὰ φύσιν: Δηλαδὴ οἱ λόγοι τῆς φύσης δὲν εἶναι χωρὶς τάξη. Αὐτὸ ποὺ ἔχει ὀρισθεῖ ἀκολουθεῖ τὸ σύμφωνο μὲ τὴ φύση. Γιὰτὶ ὀρισμὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ἐρμηνεύει τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, ποὺ δηλώνει τί ἦταν τὸ εἶναι, ἐπειδὴ τὸ τί ἦταν εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ τί εἶναι. Κάθε φυσικὸ λοιπὸν ἔχει κάποια ὀρισμένη αἰτία κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν αἰτία γίνεται ὅ,τι ἔγινε. Ἄν λοιπὸν τὸ κακὸ εἶναι ἀναίτιο, γιὰτὶ δὲν ἔγινε γιὰ

διὰ τι γέγονεν, εἰκότως καὶ ἐν ἀοριστίᾳ· οὐ γὰρ ἐστὶ αὐτοῦ λόγος, τὸ τί ἦν εἶναι ἐρμηνεύων, ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲ κατὰ φύσιν. Εἰ οὖν παρὰ φύσιν, οὐχ ἔξει ἐν τῇ φύσει λόγος, ὡς οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ ἢ ἀτεχνία.

5 ε. Εἰ μὲν φύσει: Εἰ μὴ κατὰ στέρησιν μερικὴν τοῦ ἀγαθοῦ κακύνεται ψυχὴ, ἔξωθεν τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἀλλ' ἀλλοτρίου τινὸς ἐπισυμβαίνοντος, ἔσται τῆς οὐσίας αὐτῆς ἢ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἔσται οὐσιῶδες αὐτῇ τὸ κακόν. Καὶ πῶς ἔσται ψυχὴ; οὔτε γὰρ ἔσται ζῶσα· οὐ γὰρ ἔξει ζωὴν· ἀγαθὸν δὲ ζωὴ.
10 Εἰ δὲ ψυχὴ ἐστὶ, μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, τουτέστι ζωῆς· οὐσιῶδες οὖν ἔξει τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐ τὸ κακόν· διὸ καὶ ἀγαθοειδῆς λέγεται. Ἀσθενεία δὲ τῇ περὶ τὰ οἰκεῖα, κατὰ φύσιν ἐνεργεῖν κακύνεται, ὡς ἀσθενὴς καὶ εὐκίνητος οὔσα πρὸς τὰ πάθη. Ἀσθένεια δὲ ψυχῆς οὐχ ὡς ἐπὶ σωμάτων παχύτης ἢ ἰσχνότης εἰς τὴν οὐ-
15 σίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὑλικά καὶ πρόσκαιρα ἔνδοσις· ὅθεν καὶ πλημμελῶς λοιπὸν κινεῖται. Ἐκγονα δὲ ταύτης ἐνταῦθα τὰ ποιήματα λέγει. Σημεῖωσαι δὲ ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὸ ἀμετάβλητον, ὡς συμβαίνουσα καὶ ἀποσυμβαίνουσα.

Εἰ δὲ ταῖς ἐνεργείαις: Ἴνα ἦ ὁ νοῦς ἐν συντόμῳ οὕτως· ἡ
20 φύσις τῆς ψυχῆς ἀγαθὴ, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ παρήχθη, καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς ἀγαθαί· ὁρῶμεν γὰρ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐνεργουῦντας τὰ οἰκεῖα· ἐκ παρατροπῆς δὲ καὶ ἐλλείψεως τοῦ ἀγαθοῦ παρσιδύνει τὸ κακόν. Οὐκοῦν οὐκ ἐν φύσει, οὐδὲ ἐνούσιον τὸ κακόν.

25 § 31. ζ. Εἰ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν: Τῷ ἐνὶ ἐναντία τὰ πολλά· οὐκοῦν εἰ τῷ ἐνὶ καὶ ἀγαθῷ αἰτίῳ ἐναντίον τὰ πολλὰ αἷτια, πολλὰ τῷ κακῷ· καί, εἰ τῶν κατὰ φύσιν, ὡς ἄνω ἔφην, λόγοι καὶ δυνάμεις εἰσὶ τὰ ποιητικά, τῶν παρὰ φύσιν ποιητικὰ αἱ πλημμελεῖς τῶν κατὰ φύσιν ἐξ ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας συμβαί-

κάτι, δικαιολογημένα είναι και άοριστο, γιατί δὲν ἔχει κάποιο λόγο πού νά ἐρμηνεύει ἀναγκαστικά τί ἦταν τὸ εἶναι, οὔτε σύμφωνα μὲ τὴ φύση. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι παραφύση, δὲν εἶναι ὁ λόγος ἀπὸ ἐξῆς μέσα στὴ φύση, ὅπως οὔτε μέσα στὴν τέχνη ἢ ἀτεχνία.

ε. Εἰ μὲν φύσει: Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ἐξαχρειώνεται ἀπὸ μερικὴ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν οὐσία της, ἀλλὰ ἐπειδὴ τῆς ἐπισυμβαίνει κάτι ξένο ἀπὸ αὐτήν, ἡ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ θὰ εἶναι τῆς οὐσίας της καὶ τὸ κακὸ θὰ εἶναι οὐσιῶδες σ' αὐτήν. Καὶ πῶς θὰ ὑπάρξει ψυχὴ; Οὔτε θὰ εἶναι βέβαια ζωντανή· γιατί δὲ θὰ ἔχει ζωὴ, καὶ ἡ ζωὴ εἶναι ἀγαθό. Ἐὰν ὁμοίως ὑπάρχει ψυχὴ, μετέχει τὸ ἀγαθό, δηλαδή τὴ ζωὴ. Θὰ ἔχει λοιπὸν στὴν οὐσία της τὸ ἀγαθὸ καὶ ὄχι τὸ κακόν· γι' αὐτὸ λέγεται καὶ ἀγαθόμορφη. Λόγω ἀσθενείας ὁμοίως τῶν δυνάμεών της νά ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὴ φύση της ἐξαχρειώνεται, ἐπειδὴ εἶναι ἀσθενὴς καὶ εὐκίνητη πρὸς τὰ πάθη. Καὶ ἡ ἀσθενεία τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ὅπως στὰ σώματα τὸ πάχος ἢ ἡ ἰσχύνητα στὴν οὐσία της, ἀλλὰ ἡ παράδοση στὰ ὑλικά καὶ πρόσκαιρα· γι' αὐτὸ βέβαια καὶ κινεῖται ἐλαττωματικά. Ἐκγονά της (= γεννήματα) ὀνομάζει ἐδῶ τὰ δημιουργήματα. Σημείωσε ὁμοίως, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ἀμετάβλητη, γιατί προχωρεῖ στὸ καλὸ ἢ κακὸ καὶ ὑποχωρεῖ.

Εἰ δὲ ταῖς ἐνεργείαις: Τὸ νόημα αὐτοῦ εἶναι μὲ συντομία τὸ ἐξῆς: Ἡ φύση τῆς ψυχῆς εἶναι ἀγαθὴ, ἐπειδὴ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν ἀγαθόν, καὶ οἱ ἐνέργειές της εἶναι ἀγαθές. Γιατὶ βλέπομε τοὺς ἀγαθοὺς νά πράττουν τὰ δικά τους ἔργα, ἐνῶ τὸ κακὸ εἰσχωρεῖ ἀπὸ παρέκκλιση καὶ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν μέσα στὴ φύση τὸ κακὸ οὔτε ἔχει οὐσία.

§ 31. α. Εἰ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν: Ἐνάντια στὸ ἓνα εἶναι τὰ πολλά. Ἐὰν λοιπὸν στὸ ἓνα καὶ ἀγαθὸ αἴτιον ἀντίθετά του εἶναι τὰ πολλά, τὸ κακὸ ἔχει πολλά αἴτια. Κι ἂν, ὅπως εἶπα πρὶν ἄνω, αὐτὰ πού δημιουργοῦν τὰ φυσικά εἶναι λόγοι καὶ δυνάμεις, αὐτὰ πού δημιουργοῦν τὰ παραφύση εἶναι οἱ ἐλαττωματικὲς κινήσεις

νουςαι, δι' ὧν καὶ παρυφίσταται τὸ κακόν. Ποιεῖ δὲ κακὰ ἔσθ' ὅτε καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος, ὅταν ἢ τὸ θερμὸν ἢ τὸ ψυχρὸν, ἢ τὸ ξηρὸν, ἢ τὸ ὑγρὸν πλεόν τῶν ἄλλων κρατήσῃ· ὅθεν καὶ νόσοι πολλάκις. Πῶς δὲ συσταίῃ κακόν, τῶν γενομέ-
 5 νων ἀπάντων, ὡς ἐποιήθησαν, μενόντων; Ταῦτα μὲν γὰρ ἐκ κινήσεως βουλήματι Θεοῦ παρήχθη καὶ ἀκίνητα ἐν τοῖς ἰδίοις ὄροις μένει ἔστῶτα καὶ πεπερασμένα ἐν τῷ Θεῷ, τὸ δὲ τούτων ἐναντίον τὸ αὐτόκακον, ἄστατον, καὶ πέρας οὐκ ἔχον οὔτε ὠρι-
 σμένον, ὧν οὐδὲν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ὀρῶμεν. Πῶς οὖν ἐνυπό-
 10 στατον τὸ κακόν;

ζ. Λόγοι καὶ δυνάμεις: Τουτέστιν οὐ κατὰ λόγον ἀναγκαῖον τῇ φύσει, ἢ τινα οὐσιώδη ιδιότητα ταῦτα λογίζεσθαι χρή. Μίξιν δὲ τῶν ἀνομοίων οἶμαι νοῆσαι τὴν τῶν φυσικῶν δυνάμε-
 ων ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα κίνησιν, ὅπερ ἢ ἀμετρία ποιεῖ, μὴ
 15 λόγῳ κρατουμένων τῶν κινήσεων εἴσω μένειν τῶν ὄρων, ἐφ' οἷς καὶ γεγόνασι.

Πάντων καὶ τῶν κακῶν: Ὅτι πάντων καὶ τῶν κακῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ καὶ πᾶν ποιοῦντες, ἀγαθὸν ποιεῖν νομίζομεν, καὶ ὅτι ὑπόστασιν οὐκ ἔχει τὸ κακόν,
 20 ἀλλὰ παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον. Τοῦτο δὲ καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, ὅτι οὐ πρὸς τὸ κακὸν ὀρῶντες τοῦτο πράττομεν, ἀλλὰ δοκοῦντες ἀγαθὸν ποιεῖν, εἰ καὶ ἢ ἐκβασίς τούναντίον δείκνυσιν.

Ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα: Ὁ εἶπε καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου κε-
 25 φαλαίῳ, 'διὰ τὸ ἀγαθόν', ἐπειδὴ νομίζομεν ὃ ποιούμεν ἀγαθόν.

τῶν φυσικῶν πού ἐπισυμβαίνουν ἀπὸ ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία, μετὶς ὅποιες ὑπάρχει παράλληλα καὶ τὸ κακὸ. Προκαλεῖ βέβαια κακὰ μερικές φορές καὶ ἡ ἀσύμμετρο ἀνάμιξη τῶν ἀνόμοιων, ὅταν ἢ τὸ θερμὸ ἢ τὸ ψυχρὸ ἢ τὸ ξηρὸ ἢ τὸ ὑγρὸ ἐπικρατήσῃ εἰς βάρος τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται πολλές φορές ἀκόμα καὶ ἀσθένειες. Καὶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ λάβῃ ὑπόσταση τὸ κακὸ, ἂν ὅλα τὰ δημιουργήματα μένουν ἔτσι ὅπως δημιουργήθηκαν: Αὐτὰ δηλαδὴ δημιουργήθηκαν μέσω κινήσεως ἀπὸ θέλημα Θεοῦ καὶ μένουν ἀκίνητα μέσα στὰ ὄρια τους, σταθερὰ καὶ περιορισμένα μέσα στὸ Θεό. Τὸ ἀντίθετο ὅμως τούτων, τὸ αὐτοκακὸ, εἶναι ἄστατο, δὲν ἔχει πέρας, οὔτε εἶναι ὀρισμένο· κανένα ἀπὸ τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν βλέπομε στὴ δημιουργία. Πῶς λοιπὸν τὸ κακὸ ἔχει δική του ὑπόσταση;

ε. Λόγοι καὶ δυνάμεις: Δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ τὰ σκεπτόμαστε αὐτὰ σύμφωνα μ' ἓνα λόγο ὑποχρεωτικὸ γιὰ τὴ φύση ἢ σύμφωνα μὲ κάποια οὐσιώδη ιδιότητα. Ἀλλὰ νομίζω πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε ὡς μίξη τῶν ἀνόμοιων τὴν κίνηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων σὲ ὅσα δὲν τοὺς ἀρμόζουν, πράγμα πού προκαλεῖ ἢ ἀμετρία, ἐπειδὴ οἱ κινήσεις δὲν συγκρατοῦνται μὲ τὸ λόγο νὰ μένουν μέσα στὰ ὄρια γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνει.

Πάντων, καὶ τῶν κακῶν: Ὅλων δηλαδὴ, ἀκόμα καὶ τῶν κακῶν, ἀρχὴ καὶ τέλος εἶναι τὸ ἀγαθὸ, ἀφοῦ καὶ κάθε τι πού κάνομε νομίζομε πῶς εἶναι ἀγαθὸ, καὶ ὅτι τὸ κακὸ δὲν ἔχει ὑπόσταση, ἀλλὰ παραῦπόσταση³², ἐπειδὴ ἔχει γίνει γιὰ χάρη τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὄχι γιὰ χάρη τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸ τὸ εἶπαμε καὶ πρὸ πάντων· ὅτι δηλαδὴ δὲν κάνομε τὸ κακὸ ἀποσκοπώντας στὸ κακὸ, ἀλλὰ νομίζοντας πῶς πράττομε τὸ ἀγαθὸ, ἂν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα δείχνει τὸ ἀντίθετο.

Ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα: Αὐτὸ δηλαδὴ πού εἶπε καὶ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, 'διὰ τὸ ἀγαθὸν' (= γιὰ χάρη τοῦ ἀγαθοῦ), ἐπειδὴ νομίζομε ἀγαθὸ ὅ,τι κάνομε.

32. Δηλαδὴ ὑπόσταση παράλληλη, ἐξαρτημένη, φαινομενική, ὅπως λέμε παραοικονομία.

§ 32. Τῷ ὄντι δὲ οὐκ ὀρθόν: Ἐφιέμενοι γὰρ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκτικὴν, πράττομεν ἔσθ' ὅτε ἀγνοοῦντες τὸ κακόν, ὃ ἡμῖν μὲν νομίζεται καλόν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐστὶ κακόν. Τί γάρ; Ὅτι, τιμωροῦντες τῷ ἡδίκημένῳ, φονεύομεν
5 ἔσθ' ὅτε τὸν ἀδίκησαντα μὴ ἄξιον ὄντα θανάτου. Οὕτω νόει, καὶ οὐ σφάλῃ.

Στέρησις ἄρα ἐστὶ: Θαυμασίως ἔδειξεν ἀνυπόστατον τὸ κακόν, στέρησιν ἀποδείξας τῶν ἐν τάξει καὶ φύσει. Ἡ δὲ στέρησις οὐκ αὐτοῦπόστασις, ὡς προέφημεν, ἀλλὰ τὸ πεφυκὸς καὶ
10 ἐπιβάλλον παρεῖναι μὴ παρόν· ὅθεν καὶ ἀμαρτίαν, τουτέστιν ἀτευξίαν καὶ ἀπόπτωσίν τινα τοῦ προσήκοντος, αὐτὸ τὸ τῆς στερήσεως καλεῖ, καὶ ἄσκοπον, ἀντὶ τοῦ, παρὰ τὸν σκοπὸν βάλλον, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοξευόντων· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπι-
τυγχάνοντες τοῦ σκοποῦ, τουτέστι τοῦ σημείου ἐφ' ὃ τοξεύου-
15 σιν, ὃ δὴ καὶ σκοπὸς λέγεται, καλῶς προΐασιν, οὕτως οἱ ἔξω τοῦ σκοποῦ τοξεύοντες ἀμαρτάνουσι τοῦ προσήκοντος.

Καὶ ἀμαρτία: Τὸ 'ἀμαρτία' μὴ νοήσης τὴν γενομένην ἐν ἡμῖν, οἷον μοιχείαν, ἢ ἀδικίαν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἀλλ' ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι. Τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως, ἧτοι
20 τάξεως, ἀποτυγχάνοντες, φερόμεθα εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἄλογον καὶ παντελεῆ καὶ ἀνούσιον ἀνυπαρξίαν· ὅθεν καὶ μηδαμῇ μηδὲν ὄν λέγει τὸ κακόν.

Οὐ πάντα πᾶσι: Θείως τὰς ὑποβάσεις τῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ διέσωσεν· ὁ μὲν γὰρ νοῦς, καθ' ὃν οὐσίωονται οἱ θεῖοι νόες
25 καὶ πάντῃ ἄϋλοι, ἀνώτερος ψυχῆς ἐστίν. Ὁ οὖν ἄγγελος, ὁ παρὰ τὸν ἀγαθοειδῆ νοῦν κινήθεις, δαίμων ἀπέβη, ἢ δὲ ψυχὴ, καθὸ νοερὰ καὶ λογικὴ, οὐ κατὰ λόγον ἐνεργοῦσα τὸν ὑποβεβηκότα

§ 32. Τῷ ὄντι δὲ οὐκ ὀρθόν: Ἐνῶ δηλαδή ἡ ἐπιθυμία μας συμφωνεῖ μὲ τὴ φύση καὶ μὲ τὴ δύναμη ἕξης τοῦ ἀγαθοῦ, κάποτε ὁμως ἄγνοώντας πράττομε τὸ κακόν, πού ἐμεῖς τὸ θεωροῦμε βέβαια καλόν, ἐνῶ στήν πραγματικότητα εἶναι κακόν. Τί ἐννοῶ; Ὅτι ἐπιδιώκοντας ἐκδίκηση γιὰ ἐκεῖνον πού ἀδικήθηκε, σκοτώνομε πολλές φορές αὐτόν πού τὸν ἀδίκησε, ἐνῶ δὲν εἶναι ἄξιος θανάτου. Ἔτσι νὰ σκέπτεσαι τὸ πρᾶγμα καὶ δὲν θὰ κάνεις λάθος.

Στέρησις ἄρα ἐστὶ: Μὲ θαυμάσιο τρόπο ἔδειξε ὅτι τὸ κακόν εἶναι δίχως ὑπόστασις, ἀφοῦ ἀπέδειξε πὼς εἶναι στέρηση ὅσων ἀφοροῦν τὴν τάξιν καὶ τὴ φύσιν. Καὶ ἡ στέρηση βέβαια δὲν εἶναι αὐτοῦπόστασις, ὅπως εἶπα πρὶν, ἀλλὰ τὸ νὰ μὴν εἶναι παρὸν αὐτὸ πού εἶναι φυσικόν κι ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι παρὸν. Γι' αὐτὸ καὶ καλεῖ τὴν ἴδια τὴ στέρηση ἁμαρτία, δηλαδή ἀποτυχία καὶ ἓνα εἶδος πτώσεως ἀπὸ αὐτὸ πού πρέπει, καθὼς καὶ ἄσκοπη, ἀντὶ νὰ πεῖ, πού βάλλει ἔξω ἀπὸ τὸ σκοπόν, κάνοντας μεταφορὰ ἀπὸ τοὺς τοξότες. Ὅπως ἐκεῖνοι δηλαδή πετυχαίνοντας τὸ σκοπόν, δηλαδή τὸ στόχον στὸν ὁποῖον τοξεύουν, πρᾶγμα πού λέγεται καὶ σκοπός, προχωροῦν καλά, ἔτσι κι ὅσοι χτυποῦν ἔξω ἀπὸ τὸ στόχον ἀποτυγχάνουν σ' αὐτὸ πού πρέπει.

Καὶ ἁμαρτία: Ὡς ἁμαρτία μὴ θεωρήσεις αὐτὴν πού γίνεται σὲ μᾶς, ὅπως γιὰ παράδειγμα μοιχεία ἢ ἀδικία ἢ κάτι ἄλλο παρόμοιο, ἀλλὰ αὐτὸ πού λέει σημαίνει τὸ ἐξῆς: Ἀποτυγχάνοντας ἀπὸ τὸ ἀγαθόν καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴ κίνηση, δηλαδή τὴν τάξιν, ὁδηγούμαστε στήν παραφύσιν ἄλογη καὶ πλήρη καὶ ἀνούσια ἀνυπαρξία: γι' αὐτὸ καὶ λέει ὅτι τὸ κακόν δὲν εἶναι κατὰ κανένα τρόπο ὄν.

Οὐ πάντα πᾶσι: Μὲ θεϊκόν τρόπο διέσωσε τὰ ὑπόβαθρα τῆς δημιουργίας. Γιατί ὁ νοῦς, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ἔλαβαν τὴν οὐσίαν τοὺς οἱ θεῖοι καὶ ἐντελῶς αὐλοὶ νόες, εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ψυχὴν. Ὁ ἄγγελος λοιπὸν πού συμπεριφέρθηκε ἀντίθετα μὲ τὸν ἀγαθόμορφο νοῦν, κατέληξε δαίμονας. Ἡ ψυχὴ πάλι, καθόσον εἶναι νοερὴ καὶ λογικὴ, ἂν δὲν κινεῖ σύμφωνα μὲ τὸ λόγον

νοῦν τὸν νοητόν, οὐκ ἐνεργεῖ τὰ οἰκειᾶ, τὰ δὲ σώματα τὰ ὑποβιβηκότα τὸν νοερὸν λόγον παρὰ φύσιν εὐρεθέντα, οὐκ ἔρρωνται εἰς τὰ ἑαυτῶν.

§ 33. Πῶς ὅλως τὰ κακά: Εἰ πρόνοια ἐν πᾶσι, οὐδαμοῦ
5 φύσει τὸ κακόν.

Ἄλλὰ καὶ τοῖς γινομένοις: Ὅτι καὶ τοῖς γινομένοις καὶ νομιζομένοις κακοῖς ἀγαθοπρεπῶς κέχρηται ὁ Θεὸς πρὸς διόρθωσιν ἢ ὠφέλειαν ἡμῶν ἢ ἐτέρων.

Ἡ ἄλλων ἢ ἰδικήν: Πρὸς τοὺς λέγοντες, ὅτι ἐχρῆν ἡμᾶς
10 καὶ ἄκοντας εἶναι ἀγαθοῦς.

Οἱ χρῆναί φασι τὴν πρόνοιαν: Σημεῖωσαι, πῶς ἐπιπλήττει τοῖς λέγουσι· Διὰ τί γὰρ μὴ ἐποίησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς οὕτως, ἵνα, κἂν θέλωμεν, μὴ ἀμαρτάνωμεν; Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ λέγειν· Διὰ τί μὴ ἀνόητα καὶ ἄλογα ἡμᾶς ἐποίησε; τὸ γὰρ ἐξ
15 ἀνάγκης ἡμᾶς ἄγεσθαι ἐπ' ἀρετὴν οὔτε αὐτοκράτοράς τινος ἡμᾶς ἐδείκνυ τῶν καθ' ἑαυτούς, οὔτε τὴν νοερὰν ψυχὴν· ἄνελε γὰρ ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ οὔτε εἰκὼν Θεοῦ ἐσόμεθα, οὔτε ψυχὴ λογικὴ καὶ νοερά, καὶ τῷ ὄντι φθαρήσεται ἡ φύσις, οὐκ οὔσα ὅπερ ἔδει αὐτὴν εἶναι. Ὅπερ δὲ φησιν, αὐτοκινήτων, ἀντὶ
20 τοῦ αὐτεξουσίων καὶ αὐτοκρατόρων εἰρῆσθαι νοητέον· οὐ γὰρ τῶν ἑαυτοῦς κινούντων, οἷον ἐμψύχων, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀκινήτων, ὡς οἴκων καὶ ὄρων, ἢ ἑτεροκινήτων, ὡς λίθων καὶ ξύλων. Περὶ γὰρ ἀρετῆς διαλεγόμενος τοὺς αὐτοκινήτους παρέλαβεν, ὧν φησι πρόσφορον τὴν πρόνοιαν, οἷον τὴν διὰ νό-
25 μου καὶ προφητῶν, τὴν διὰ τῶν εὐεργεσιῶν, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος δηλοῖ, δημηγορῶν παρ' Ἀθηναίοις.

Ἄκοντας ἡμᾶς: Καλῶς ἀνέτρεψε τὸν λόγον τῶν λεγόν-

τὸν κατώτερο νοητὸ νοῦ, δὲν ἐνεργεῖ τὰ οἰκεῖα ἔργα της. Ἐπίσης καὶ τὰ σώματα ποὺ ὑποβαστάζουν τὸν νοερὸ λόγο, ὅταν βρεθοῦν ἔξω ἀπὸ τὴ φύση τους, δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ πράξουν τὰ δικά τους.

§ 33. Πῶς ὅλως τὰ κακά: Ἄν σὲ ὅλα λειτουργεῖ ἡ πρόνοια, δὲν ὑπάρχει τὸ κακὸ πουθενά.

Ἄλλὰ καὶ τοῖς γινομένοις: Ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς φέρεται μὲ καλοσύνη καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ γίνονται καὶ θεωροῦνται κακοὶ πρὸς διόρθωση καὶ ὠφέλεια δική μας ἢ ἄλλων.

Ἡ ἄλλων ἢ ἰδικήν: Ἀπευθύνεται σ' αὐτοὺς ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ἔπρεπε νὰ εἴμαστε καὶ χωρὶς νὰ θέλομε ἀγαθοί.

Οἱ χρῆναί φασὶ τὴν πρόνοιαν: Σημείωσε πῶς καταφέρει πλῆγμα πρὸς ἐκείνους ποὺ λένε: Γιατί δὲν μᾶς δημιούργησε ὁ Θεὸς ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν ἁμαρτάνομε, ἀκόμα καὶ ἂν θέλομε; Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ λέμε: Γιατί δὲν μᾶς ἔκανε ζῶα δίχως νοῦ καὶ λόγο; Γιατί τὸ νὰ ὀδηγούμαστε στὴν ἀρετὴ ἀπὸ ἀνάγκη οὔτε αὐτοκυρίαρχους στὶς δυνάμεις μας θὰ μᾶς ἔδειχνε, οὔτε θὰ ἐπέτρεπε νὰ εἶναι ἡ φύση μας νοερή, δηλαδὴ νὰ ἔχει νοερὴ ψυχὴ. Ἀφαίρεσέ μας δηλαδὴ τὴν αὐτεξουσιότητα, καὶ οὔτε εἰκόνα τοῦ Θεοῦ θὰ γίνομε, οὔτε ψυχὴ λογικὴ καὶ νοερή, καὶ πραγματικὰ θὰ καταστραφεῖ ἡ φύση μας, ἐπειδὴ δὲ θὰ ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε. Λέγοντας 'αὐτοκινήτων', πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τὸ λέει ἀντὶ νὰ πεῖ 'αὐτεξουσίων καὶ αὐτοκρατόρων' (αὐτοκυριάρχων). Δὲν μιᾶ δηλαδὴ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ κινοῦν τὸ ἑαυτὸ τους, ὅπως εἶναι τὰ ἔμψυχα, πρὸς ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰ ἀκίνητα, ὅπως εἶναι τὰ σπίτια καὶ τὰ βουνά, ἢ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ τὰ κινοῦν ἄλλοι, ὅπως εἶναι τὰ λιθάρια καὶ τὰ ξύλα. Μιλώντας δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀρετὴ ἀνέφερε αὐτοὺς ποὺ κινοῦνται ἀπὸ μόνοι τους, γιὰ τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει πρόσφορη τὴν πρόνοια, τὴν πρόνοια ποὺ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες, τὴν πρόνοια ποὺ δείχνεται μὲ τὶς εὐεργεσίες, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ Ἀπόστολος μιλώντας στοὺς Ἀθηναίους.

Ἄκοντας ἡμᾶς: Πετυχημένα ἀνέτρεψε τὴν ἀποψη ἐκείνων

των, ὅτι ἐχρῆν ἡμᾶς καὶ ἄκοντας καὶ ἀνάγκης εἶναι καλοῦς· τοῦτο γὰρ φθορὰ ἦν ἡμῶν τῆς οὐσίας· ἀνήρητο γὰρ τὸ αὐτεξούσιον.

§ 34. Καὶ ἀλλοίωσις: Σημεῖωσαι, ὅτι καὶ τὰ ἀσώματα καὶ τὰ ἄϋλα ἀλλοιοῦνται, μὴ μένοντα ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ὀλοτελῶς ταυτότητι· τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν ταυτόν, ὡς αἰεὶ ἐστῶς καὶ βέβαιον, τὸ δὲ τρεπόμενον οὐ ταυτόν.

§ 35. Ἐν γνώσει δὲ ἀμαρτάνοντας: Ὅρα πῶς ἐρμηνεύει τό, «οὐαὶ τοῖς ἐν γνώσει ἀμαρτάνουσι», καὶ τό, «ὁ δοῦλος ὁ εἰδῶς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιῶν αὐτό, δαρήσεται πολλὰς».

Ἡ τῆς γνώσεως: Γνωσὶν φησὶν ἴσως τὴν ἐκ διδασκαλίας προσγινομένην, ἣν καὶ λήθη πολλάκις δύναται ἀμαυρῶσαι, ἣν καὶ ἀνωτέρω φησὶν ἐξ ἀκοῆς ἐγγίνεσθαι· ἄληστον δὲ τὴν γνωσὶν οἰητέον τὴν ἐκ φυσικῆς θεωρίας ἢ ἐλλάμψεως ἀδιδάκτως προσγινομένην.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν: Σημεῖωσαι, ὅτι καὶ ἄλλο ἐστὶν αὐτοῦ σύνταγμα περὶ δικαίου καὶ θείου δικαιοτηρίου· σημεῖωσαι δέ, καὶ ὅτι εἴκοσι καὶ τρεῖς συλλογισμοὺς ἔχει τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἀποδεικνύοντας, ὅτι οὐκ ἔστιν ὄν τὸ κακόν.

Εἰς τὸ κεφάλαιον Ε'

§ 1. Οὐ τὴν ὑπερούσιον: Ἐν ὀνόμασαν τὸν Θεὸν οἱ πάλαι οὐχ ὡς ἀριθμῶν ἀρχήν, ἀλλὰ διὰ τὸ πάντων ἐξηρηῆσθαι καὶ

πού λένε, ὅτι ἔπρεπε χωρὶς νὰ θέλομε καὶ ἐξαναγκασμένοι νὰ εἶμαστε καλοί. Καθόσον αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε φθορὰ τῆς οὐσίας μας. Γιατὶ θὰ χανόταν τὸ αὐταξούσιο.

Τῶν αὐτοκινήτων: Ἐντὶ νὰ πεῖ 'αὐτεξουσίων', ὅπως δηλώνει ἡ παρακείμενη παράγραφος.

§ 34. Καὶ ἀλλοιώσις: Σημείωσε ὅτι ἀλλοιώνονται καὶ τὰ ἀσώματα καὶ τὰ ἄυλα, ἀφοῦ δὲν μένουν ὀλότελα μέσα στὴν ταυτότητα τοῦ ἀγαθοῦ. Γιατὶ τὸ ἀγαθὸ εἶναι τὸ ἴδιο, ἐπειδὴ πάντοτε εἶναι καθαρὸ καὶ ἀκλόνητο, αὐτὸ ὅμως πού μεταβάλλεται δὲν εἶναι τὸ ἴδιο.

§ 35. Ἐν γνώσει δὲ ἀμαρτάνοντας: Πρόσεξε πῶς ἐρμηνεύει τό, «Ἄλλοίμο σ' ἐκείνους πού ἀμαρτάνουν συνειδητά», καὶ τό, «ὁ δοῦλος πού γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου του, ἀλλὰ δὲν τὸ πράττει, θὰ δεχθεῖ πολλὰ πλήγματα»³³.

Ἡ τῆς γνώσεως: Γνώση λέει ἴσως τὴ μάθηση πού ἀποχοῦμε ἀπὸ διδασκαλία, τὴν ὁποία πολλές φορές καὶ ἡ λήθη μπορεῖ νὰ θαμπώσει, ἢ ὁποία πρὸ πάνω εἶπε πῶς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀκοή. Ἀλησμόνητη γνώση πρέπει νὰ θεωρήσομε τὴ γνώση πού ἀποκτοῦμε ἀπὸ τὴ φυσικὴ θεωρία ἢ ἔλλαμψη χωρὶς διδαχὴ.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν: Σημείωσε ὅτι ὑπάρχει κι ἄλλο ἔργο τοῦ Περι δικαίου καὶ περι θείου δικαιοτηρίου. Σημείωσε ἀκόμα, ὅτι τὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιέχει εἴκοσι τρεῖς συλλογισμούς, πού ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ κακὸ δὲν εἶναι ὄν.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

§ 1. Οὐ τὴν ὑπερούσιον: Οἱ παλαιοὶ ὀνόμασαν τὸν Θεὸ ἕνα, ὄχι ὡς ἀρχὴ τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ ἐπειδὴ βγαίνει ἐξω ἀπὸ

33. Λουκᾶ 12,47.

μηδὲν ἔχειν συναριθμούμενον τῶν μετ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀπλοῦν· οὐ τοῦτο δὲ παρίστησι, τίς ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ· κυρίως γὰρ οὐσία ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἂν λέγοιτο· ἔστι γὰρ ὑπερουσίος.

5 Θεαρχικῆς οὐσιαρχίας: Οὐσιαρχίαν φησὶ τὴν πάσης ἀρχὴν οὐσίας καὶ αἰτίαν· αὐτὴ γὰρ ἢ θεότης ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν. Πρόοδον δὲ τὴν θείαν ἐνέργειαν λέγει, ἥτις πᾶσαν οὐσίαν παρήγαγε.

Καὶ γὰρ ἢ τάγαθοῦ θεωνυμία: Πῶς ἄγαθὸς λέγεται ὁ Θεός. Ὅρα δὲ πῶς φησὶ τὸ ἀγαθόν, ἥτοι τὴν αὐτοῦ θεωνυμίαν,
10 ἐκτείνεσθαι εἰς τὰ ὄντα πάντα καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα εἶναι· τὸ δὲ ἐν ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι καὶ ὑπερεκτείνεσθαι αὐτό· τὴν δὲ ζῶν ὑπὲρ τὰ ζῶντα εἶναι, καὶ τὴν σοφίαν ὑπὲρ τὰ νοερά καὶ λογικὰ καὶ αἰσθητικὰ ἐκτείνεσθαι, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τὸ ἀγαθόν, τούτέστιν ὁ Θεός, καὶ τοῦ ὄντος καὶ ζωῆς καὶ σοφίας αἴτιον, τὸ δὲ
15 ὄν, ζωῆς καὶ σοφίας αἴτιον, τοῖς οὖσι νόει ἀκολουθῶς (τοῖς λοιποῖς).

Καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται: Καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται τὸ ἀγαθόν, ὡς εἰς τὸ εἶναι καλοῦν αὐτά, ἢ καὶ κατὰ τὸ εἰρημένον αὐτῷ τῷ πατρὶ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν καλόν, ὅταν ἐν
20 Θεῷ διὰ τὸ ὑπερουσίον θεωρῆται. Ὅντα δὲ τὰ οὐκ ὄντα ὑλικά φησιν, ὡς πολλάκις ἐδηλώσαμεν ἄνω· ἢ οὕτως, ἐπειδὴ οὐ περιγράφεται τόπω ὁ Θεός, εἰκότως φησὶ καὶ ὑπὲρ τὰ οὐκ ὄντα αὐτὸν εἶναι, ἵνα δείξῃ τὸ ἀπερίγραφτον αὐτοῦ.

Καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντα: Ἐπισημῆνασθαι χρή, πῶς, ὅταν μὲν
25 περὶ ἀγγέλων φησὶ καὶ ἀνθρώπων, τοὺς ἀγγέλους νοητὰ φησὶ, τὰς δὲ ἡμετέρας ψυχὰς νοεράς, ὡς πολλάκις ἀνωτέρω παρεστήσαμεν καὶ τὰς ἐρμηνείας ἐκθέμενοι τοῦ νοητοῦ καὶ νοεροῦ. Νῦν δ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ Θεοῦ πρῶτόν φησιν, εἰκότως καὶ τοὺς ἀγγέλους μεθ' ἡμῶν νοερούς φησιν, ἅτε καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ
30 νοεῖν τὸν Θεόν, ὅσον οἶόν τε, τρεφομένους τῇ νοήσει, τῷ ἐπε-

ὄλα καὶ κανένα ἀπὸ τὰ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν δὲν συναριθμεῖται μαζί του, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ εἶναι ἀσύνθετος κι ἀπλός. Αὐτὸ ὅμως δὲν παριστάνει ποιά εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Καθόσον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστεῖ κατὰ κυριολεξία. Γιατὶ εἶναι ὑπερ-ούσιος.

Θεαρχικῆς οὐσιαρχίας: Οὐσιαρχία καλεῖ τὴν ἀρχὴ καὶ αἰτία κάθε οὐσίας. Γιατὶ ἡ ἴδια ἡ θεότητα εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε οὐσία. Πρόοδο πάλι λέει τὴ θεία ἐνέργεια, ἡ ὁποία παρήγαγε κάθε οὐσία.

Καὶ γὰρ ἡ τάγαθοῦ θεωνυμία: Πῶς δηλαδὴ λέγεται ὁ Θεὸς ἀγαθός. Πρόσεχε πῶς λέει ὅτι τὸ ἀγαθό, δηλαδὴ τὸ θεῖο ὄνομά του, ἐκτείνεται σὲ ὄλα τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα. Τὸ ἓνα εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ ἐκτείνεται πάνω ἀπὸ αὐτά, ἡ ζωὴ εἶναι πάνω ἀπὸ ὅσα ζοῦνε, καὶ ἡ σοφία ἀπλώνεται πάνω ἀπὸ τὰ νοερά καὶ λογικά καὶ αἰσθητικά, ὥστε νὰ εἶναι φανερό, ὅτι τὸ ἀγαθό, δηλαδὴ ὁ Θεός, εἶναι τὸ αἷτιο καὶ τοῦ ὄντος καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας· καὶ τὸ εἶναι, αἷτιο τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας, ἐννόησέ το γιὰ τὰ ὄντα συνακόλουθα μὲ τὰ παραπάνω,

Καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται: Τὸ ἀγαθὸ ἐκτείνεται καὶ σὲ ὅσα δὲν ὑπάρχουν, ἐπειδὴ τὰ καλεῖ στὸ εἶναι. "Ἡ σύμφωνα μ' αὐτὸ πού εἰπῶθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο αὐτὸν πατέρα, ὅτι καὶ τὸ ἴδιο τὸ μὴ ὄν εἶναι καλό, ὅταν τὸ θεωροῦμε χάρη στὴν ὑπερουσιότητα του μέσα στὸν Θεό. "ὄντα καλεῖ ὅσα δὲν εἶναι ὑλικά, ὅπως δηλώσαμε πολλές φορές πιὸ πάνω. "Ἡ καὶ ὡς ἐξῆς· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν περιορίζεται σὲ τόπο, εὐλόγα λέει ὅτι αὐτὸς εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα, γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἶναι ἀπερίγραφτος.

Καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντα: Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ πῶς, ὅταν μιᾶ γιὰ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, καλεῖ τοὺς ἀγγέλους νοητὰ (ὄντα), ἐνῶ τὶς ψυχές μας τὶς καλεῖ νοερές, ὅπως πολλές φορές δείξαμε πιὸ πάνω ἐκθέτοντας καὶ τὶς ἐρμηνεῖες τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ νοεροῦ. Τώρα ὅμως, ἐπειδὴ μιᾶ πρῶτα γιὰ τὸν Θεό, δικαιολογημένα λέει νοεροὺς μαζί μ' ἐμᾶς καὶ τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ νὰ νοοῦν τὸν Θεό, ὅσο εἶναι δυνατό, τρέφονται μὲ

στράφθαι ἐπὶ τὴν θείαν σοφίαν, ὥς καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαί, καὶ τὰ αἰσθητικὰ δέ, τουτέστι τὰ ἄλογα. Ἐμψυχα δὲ ὁμως πάντα σοφίας μετέχουσι θείας καὶ ἐν ταῖς φυσικαῖς αὐτῶν ὀρμαῖς, ὡς καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τῇ Ἐξαημέρῳ δείκνυσι, καὶ 5 αὐτὸ δὲ τὸ ἐν σοφίᾳ γενέσθαι πάντα, κατὰ τὸ εἰρημένον, «πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας». Ἡ δὲ σοφία ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ ὢν· πάντα οὖν ἐν τῷ Υἱῷ τῷ ὄντι ἐγένοντο, φησίν.

§ 2. Ἐκφαντορικάς: Ἐκφαντορικάς φησι τὰς ἐκφαινούσας, ἦτοι παριστάσας.

10 Τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα: Σημεῖωσαι, ὅτι καλῶς λέγομεν, ὅτι ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα· ὑποβεβηκυίας οὖν θεότητος νόησον ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων δικαίων.

Ἐν ἀποκρύφοις: Ὡς τό, «ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ», καὶ πάλιν· «ἐν ἀποκρύφῳ καταγίδος».

15 Καὶ αἰσθήσεως μετειληφόντων: Ἐπειδὴ πρὸ μικροῦ ἔδοξέ πως ὑπόβασιν λέγειν τὸ ἀγαθόν, εἰπὼν τοῦ ὄντος αἴτιον, καὶ οὕτω καθεξῆς, ἵνα μὴ οἱ ἀσυνέτως ἀναγινώσκοντες εὖρωσι μέμψεως ἀφορμῆν, φησίν· Οὐκ ἄλλο δὲ εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ ἄλλο τὸ ὄν, καὶ αὖ πάλιν, ἄλλο τὴν ζωὴν, ἢ τὴν σοφίαν· ἐν γὰρ 20 εἶναι τῶν ἀπάντων αἴτιον, καὶ οὐ πολλά, καὶ μίαν εἰκότως θεότητα πάντα παράγουσαν, τὴν ἀγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα, καὶ μὴ πολλὰς θεότητας δημιουργούς· τοῦτο δὲ οὐ περιττῶς εἶπεν, ἀλλὰ καθαπτόμενος τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν καὶ τῶν ἀπὸ Σίμωνος αἰρετικῶν, οἱ κοσμοποιούς φασὶ θεούς, καθόσον ὑποβεβήκασι, τοσοῦτον καὶ τὰ ἀσθενέστερα τῶν κτισμάτων παράγοντας, ἕως καὶ τῆς τῶν ἀπάντων ὑποστάθμης, ὥς φασὶ, τουτέστι τῆς ὕλης.

τῆ νόηση, μὲ τῆ στροφή τους στὴ θεία σοφία, ὅπως καὶ οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητικά, δηλαδή τὰ ἄλογα (ὄντα). Ἀλλὰ ὅλα τὰ ἔμψυχα μετέχουν τῆ θεία σοφία καὶ μέσα στις φυσικὲς ὀρμές τους, ὅπως δείχνει καὶ ὁ μέγας Βασίλειος στὴν Ἑξαήμερό του, ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι ὅλα ἐγιναν μὲ σοφία σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, «ὅλα τὰ δημιουργήσες μὲ σοφία»¹, καὶ ἡ Σοφία εἶναι ὁ Υἱὸς ποὺ ὑπάρχει. Ὅλα λοιπόν, λέει, ἐγιναν μὲ τὸν Υἱὸ ποὺ ὑπάρχει.

§ 2. Ἐκφαντορικὰς: Ἐκφαντορικὲς λέει αὐτὲς ποὺ φανερῶνουν, δηλαδή αὐτὲς ποὺ παριστάνουν.

Τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα: Σημείωσε, ὅτι ὀρθὰ λέει, ὅτι εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀγαθότητα καὶ θεότητα. Κατώτερες θεότητες νόησε τὶς θεότητες τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν ἀποκρύφοις: Μὲ τὸ νόημα τοῦ λόγου, «ἔκανε τὸ σκοτάδι τόπο γιὰ νὰ κρύβεται»², καὶ ἐπίσης, «στὸ κρυμμένο μέρος τῆς καταγίδας»³.

Καὶ αἰσθήσεις μετειληφόντων: Ἐπειδὴ λίγο πιὸ πρὶν φάνηκε νὰ λέει κατὰ κάποιο τρόπο τὸ ἀγαθὸ ὑπόβαθρο, χαρακτηρίζοντάς το αἷτιο τοῦ ὄντος καὶ οὕτω καθεξῆς, γιὰ νὰ μὴ βροῦν ἀφορμὴ νὰ τὸν μεμφθοῦν ὅσοι διαβάζουν ἀπερίσκεπτα, λέει: «Καὶ δὲν εἶναι ἄλλο τὸ ἀγαθὸ καὶ ἄλλο τὸ ὄν». Καὶ ξανά πάλι: «Ἄλλο ἢ ζωὴ ἢ ἡ σοφία»: γιὰτὶ ἓνα εἶναι τὸ αἷτιο τῶν ὄλων καὶ ὄχι πολλά, καὶ φυσικὰ μία θεότητα ποὺ δημιουργεῖ τὰ πάντα, ἡ ἀγία καὶ μακάρια Τριάδα, κι ὄχι πολλοὶ θεοὶ δημιουργοί. Αὐτὸ δὲν τὸ εἶπε ὡς περιττολογία, ἀλλὰ κατηγορώντας τοὺς Ἑλληνας σοφοὺς καὶ τοὺς αἰρετικούς γύρω ἀπὸ τὸν Σίμωνα, οἱ ὅποιοι μιλοῦν γιὰ θεοὺς κοσμοποιούς, ποὺ ὅσο κατώτεροι εἶναι, τόσο καὶ πιὸ ἀδύναμα κτίσματα δημιουργοῦν, ὥσπου νὰ φτᾶσουν καὶ στὴν ὑποστάθμη (ὑπόβαθρο), ὅπως λένε, τῶν ὄλων, δηλαδή τὴν ὕλη.

2. Ψαλμ. 17,12.

3. Ψαλμ. 75,8.

Καὶ τὴν μὲν εἶναι: Τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐπωνυμίαν παντελοῦς
 προνοίας δεκτικὴν εἶναι φησι, τὰς δὲ λοιπὰς, μερικὰς, οἷον
 ζωὴν καὶ σοφίαν καὶ λόγον· καὶ πάντα μὲν γὰρ τὰ ὄντα δι' ἀγα-
 θότητα Θεοῦ παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν, καὶ εἰσὶν ἀγαθὰ, ἤτοι
 5 καλὰ λίαν, οὐ πάντα δὲ ζωῆς ἢ λόγου ἢ σοφίας μετέχουσι· διὸ
 τὰς τοιαύτας ἐπωνυμίας κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς παντελοῦς τέ-
 θεικεν. Ὀλικωτέρας δὲ φησι τὰς ἐπὶ πλειόνων θεωρουμένας,
 οἷον ζωὴν· φθάνει γὰρ ἐπὶ φυτῶν καὶ ζώων, λογικῶν τε καὶ
 ἀλόγων· σοφία δὲ καὶ λόγος μερικώτεραι· ἐπὶ μόνων γὰρ λογι-
 10 κῶν ὀρῶνται ταῦτα.

§ 3. Καὶ τῆς ζωῆς τὴν σοφίαν: Ἀσαφέστερόν πως ἐγκει-
 μένης τῆς ρήσεως, οἶμαι τὸ λεγόμενον τοιοῦτόν τινα νοῦν ὑπο-
 φαίνειν· ὡς τινος ἐπαποροῦντος καὶ λέγοντος· Διὰ τί, τοῦ ὀνό-
 ματος αὐτοῦ τοῦ ὄντος ὑπερέχοντος τῆς ζωῆς τὴν προσηγορίαν,
 15 καὶ πάλιν τοῦ ὀνόματος τῆς ζωῆς ὑπεραίροντος τὴν σοφίαν, ἅτε
 καὶ τῆς τάξεως τοῦτο ἀπαιτούσης, ὡς καὶ αὐτὸς πρὸ βραχέως
 ἐδήλωσεν εἰπὼν, καὶ ὄν, καὶ ζωὴν, καὶ σοφίαν τὴν οὐσιοποιὸν
 καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδότιν αἰτίαν τῶν οὐσίας, καὶ ζωῆς, καὶ
 νοῦ, καὶ λόγου μετεκληφόντων, καὶ αἰσθήσεως, οὐκέτι τὴν τάξιν
 20 ταύτην ὀρῶμεν ἐν τοῖς οὐσί; Δέον γάρ, κατὰ τοὺς εἰρημένους
 ὑπὸ σοῦ βαθμούς, τὰ ὄντα πλεον τῶν ζώντων καὶ τῶν αἰσθα-
 νομένων καὶ τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν, τουτέστι τοῦ νοῦ καὶ
 λόγου μετεκληφόντων, πλησιάζειν Θεῷ· οὐκέτι μὲν οὕτως, ἐξ
 ἐναντίου δὲ ἐστίν, οἷον οὐρανοῦ καὶ ἄστρων καὶ γῆς καὶ ὕδατος
 25 καὶ ἀέρος καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πλησιαίτερα περὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ
 Θεοῦ τὰ ζῶντα, εἰ καὶ τὴν φυτικὴν ζῶσι ζωὴν, οἷα τὰ φυτὰ καὶ
 τὰ τοιαῦτα, καὶ τῶν ζώντων πλησιαίτερα τὰ αἰσθητικά, του-
 τέστι τὰ ἄλογα· τῶν γὰρ φυτῶν καὶ βοτανῶν τιμιώτερα ἐν ζωῇ
 τὰ ἄλογα, καθ' ὃ κἂν μόνον αἰσθάνωνται, τῶν φυτῶν μὴ αἰ-
 30 σθανομένων, τῶν δὲ λογικῶν οἱ νόες, τουτέστιν αἱ ὑπερκόσμιοι

Καὶ τὴν μὲν εἶναι: Ἡ ἐπωνυμία τοῦ ἀγαθοῦ λέει ὅτι δείχνει τὴν παντέλεια πρόνοια, ἐνῶ οἱ λοιπὲς δείχνουν τὶς μερικὲς πρόνοιες ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴ ζωὴ καὶ τὴ σοφία καὶ τὸ λόγο. Καὶ ὅλα βέβαια τὰ ὄντα ἦρθαν στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἀγαθὰ, δηλαδὴ 'πέρα πολὺ καλὰ', δὲν εἶναι ὅμως ὅλα μέτοχα ζωῆς ἢ λόγου ἢ σοφίας. Γι' αὐτὸ ἀνέφερε τὶς ἐπωνυμίες αὐτὲς ἀντιδιαστέλλοντάς τες πρὸς τὴν παντέλεια. Ὀλικότερες λέει ὅσες παρατηροῦνται σὲ περισσότερα, ὅπως ζωὴ· γιὰτὶ ἰσχύει γιὰ φυτὰ καὶ ζῶα, λογικὰ καὶ ἄλογα· ἐνῶ ἡ σοφία καὶ ὁ λόγος εἶναι πιὸ μερικά. Αὐτὰ παρατηροῦνται μόνο στὰ λογικὰ.

§ 3. Καὶ τῆς ζωῆς τὴν σοφίαν: Ὁ λόγος διατυπώθηκε μὲ κάποια ἀσάφεια, ἀλλὰ νομίζω πὼς ὑποδηλώνει τὸ ἐξῆς περίπου νόημα. Εἶναι σὰ νὰ ἀπορεῖ κάποιος καὶ νὰ ἐρωτᾷ: 'Γιατί, ἀφοῦ τὸ ὄνομα ὄν ὑπερέχει ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῆς ζωῆς, καὶ ἐπίσης τὸ ὄνομα ζωὴ ξεπερνᾷ τὴ σοφία, ἀφοῦ καὶ ἡ τάξις αὐτὸ ἀπαιτεῖ, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος δήλωσε πρὶν ἀπὸ λίγο λέγοντας καὶ ὄν καὶ ζωὴ καὶ σοφία καὶ οὐσιοποιὸ καὶ ζωοποιὸ καὶ σοφοδότρια αἰτία ἐκείνων ποὺ ἔχουν λάβει καὶ οὐσία, καὶ ζωὴ, καὶ νοῦ, καὶ αἴσθησις, δὲν διαπιστώνομε αὐτὴ τὴ σειρά καὶ στὰ ὄντα; Γιατὶ πρέπει, σύμφωνα μὲ τὶς βαθμίδες ποὺ ἀνέφερες, τὰ ὄντα νὰ πλησιάζουν τὸν Θεὸ περισσότερο ἀπὸ τὰ ζωντανὰ καὶ τὰ αἰσθανόμενα καὶ νὰ νοερὰ καὶ τὰ λογικὰ, δηλαδὴ ἀπὸ ὅσα ἔχουν λάβει νοῦ καὶ λόγο. Δὲν γίνεται ὅμως ἔτσι, ἀλλὰ ἀντίθετα. Γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ ἄστρα καὶ τὴ γῆ καὶ τὸ νερὸ καὶ τὸν ἀέρα καὶ ἀπὸ ὅσα γίνονται ἀπὸ αὐτὰ, πιὸ πλησιέστερα στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ ζωντανὰ, ἔστω κι ἂν ζοῦνε τὴ φυσικὴ ζωὴ, ὅπως εἶναι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὅμοια· καὶ ὅσα ἔχουν αἴσθησις, δηλαδὴ τὰ ἄλογα, εἶναι πλησιέστερα ἀπὸ τὰ ζωντανὰ. Γιατὶ ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ τὰ βότανα πολυτιμότερα στὴ ζωὴ εἶναι τὰ ἄλογα, ποὺ μποροῦν νὰ αἰσθάνονται μόνο, ἐνῶ τὰ φυτὰ δὲν αἰσθάνονται. Καὶ τὰ λογικὰ εἶναι πιὸ κοντὰ στὸν Θεὸ ἀπὸ ὅ,τι ὅσα ἔχουν αἴσθησις, κι ἀπὸ τὰ λογικὰ οἱ νόες, δηλαδὴ οἱ ὑπερ-

δυνάμεις, ὡς ἡμῶν τῶν λογικῶν ἀνώτεροι, κατὰ τὸ ἄυλον καὶ νοερὸν ἐγγίζουσαι μᾶλλον ἡμῶν τῷ Θεῷ· καίτοι ἔδει τὸ ἐναντίον, τὰ ὄντα καὶ μειζόνων δωρεῶν ἀπολαύοντα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὰ ἄλλα εἶναι, οἷον τὸν οὐρανόν, τὰ ἄστρα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ
5 αὐτὴ μὲν ἢ ἐπαπόρησις· λοιπὸν οὖν ἀποκρίνεται ὁ θεῖος Διονύσιος ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς αἰσθήσεως καθ' ὑπόβασιν καὶ τὰ προτιμήσεις τάττων· οὕτως εὐρήσεις ματὰ μίαν σελίδα.

Καίτοι ἔδει τὰ τῶν μειζόνων: Μείζονας δωρεάς φησι τὰς
10 ἐπὶ πλειόνων θεωρουμένας, οἷον τὸ ὄν καὶ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ τὰ τούτων μόνον μετέχοντα οὐκ ἐν πρώτοις καὶ κρείττοσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἡττοσιν ὀρρῶνται, ἐπειδὴ τὰ μὲν ὑπερέχοντα καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἔχουσιν ἰδιότητος τοῦ εἶναι, τοῦ ζῆν, καὶ κατὰ τοῦτο κρείττονα, εἰ καὶ διὰ μερικωτέρων ἐπωνυμιῶν σημαί-
15 νονται, τὰ δὲ τῶν ὀλικωτέρων οὐ μετέχουσι τῆς τῶν κρειπτόνων ἰδιότητος, τουτέστι σοφίας καὶ λόγου καὶ νοερότητος, καὶ κατὰ τοῦτο ἡττονα, ὡς ἡττόνων, ἡγουν ὀλιγωτέρων δωρεῶν μετέχοντα, ὥσπερ οὖν τὰ ἕτερα, ὡς πλειόνων, καὶ κρείττονα καὶ Θεῷ πλησιαίτερα.

20 Καὶ ζῶσιν ὑπὲρ τὰ ἄλλα: Ὅτι τὰ ὑπερκείμενα καὶ μᾶλλον Θεῷ πλησιάζοντα λέγεται πλεόν ζῆν τῶν ὑποβεβηκότων, οἷον οἱ θεῖοι νόες ὑπὲρ ἡμᾶς ζῶσιν, ὡς μᾶλλον Θεῷ πλησιάζοντες. Πάλιν ἡμεῖς ὡς λογικοί, τῶν ἀλόγων πλεόν λεγόμεθα ζῆν· πάλιν τὰ ἄλογα, ὡς αἰσθησιν ἔχοντα, πλεόν ζῆν τῶν φυτῶν, ὡς
25 αἰσθησιν μὴ ἔχόντων, ἀλλὰ μόνην τὴν φυτικὴν ζωὴν.

§ 4. Ὁ ὢν ὄλου τοῦ εἶναι. Τὸ 'ὄν' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, ὄλου συλλήβδην τοῦ εἶναι ὑπέρεστι· τοῦτο γάρ φησιν ὑπερού-

κόσμιες δυνάμεις, ἐπειδὴ εἶναι ἀνώτερες ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς λογικοὺς καὶ πλησιάζουν ὡς ἄυλες καὶ νοερές περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἐμεῖς τὸν Θεό. Ἐὰν καὶ βέβαια ἔπρεπε νὰ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, τὰ ὄντα ποὺ ἀπόλαυσαν μεγαλύτερες δωρεές τοῦ Θεοῦ, νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ἄλλα, ὅπως ὁ οὐρανός, τὰ ἄστρα καὶ τὰ παρόμοια. Αὐτὴ βέβαια εἶναι ἡ σχετικὴ ἀπορία. Στὴ συνέχεια λοιπὸν ἀπαντᾷ ὁ θεῖος Διονύσιος, θέτοντας καὶ τὶς προτιμήσεις θεμελιωμένες ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο καὶ τὶς αἰσθήσεις. Ἔτσι θὰ βρεῖς μετὰ μία σελίδα.

Καίτοι ἔδει τὰ τῶν μειζόνων: Μείζονες δωρεές χαρακτηρίζει αὐτὲς ποὺ παρατηροῦνται σὲ περισσότερα, ὅπως εἶναι τὸ ὄν καὶ ἡ ζωὴ. Ἄλλὰ ὅσα μετέχουν μόνο σ' αὐτὲς δὲν συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὰ πρῶτα καὶ τὰ καλύτερα, ἀλλὰ τὰ βλέπομε στὰ κατώτερα, γιατί τὰ ἀνώτερα ἔχουν καὶ τῶν κατωτέρων τὶς ιδιότητες τοῦ εἶναι καὶ τῆς ζωῆς, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀνώτερα, ἂν καὶ σημαίνονται μὲ μερικότερες ἐπωνυμίες. Τὰ ἄλλα ποὺ ἔχουν γενικότερες ἐπωνυμίες δὲν μετέχουν τὴν ιδιότητα τῶν ἀνωτέρων, τὴ σοφία δηλαδή, τὸ λόγο καὶ τὸ νοῦ, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι κατώτερα, ἐπειδὴ μετέχουν κατώτερες, δηλαδή λιγότερες δωρεές, ὅπως βέβαια τὰ ἄλλα, ἐπειδὴ μετέχουν περισσότερες, εἶναι καὶ ἀνώτερα καὶ πλησιέστερα στὸν Θεό.

Καὶ ζῶσιν ὑπὲρ τὰ ἄλλα: Τὰ ἀνώτερα καὶ πλησιέστερα στὸν Θεὸ λέει ὅτι ζοῦν περισσότερο⁴ ἀπὸ τὰ κατώτερα, ὅπως ζοῦνε περισσότερο ἀπὸ ἐμᾶς οἱ θεῖοι νόες, ἐπειδὴ πλησιάζουν περισσότερο στὸν Θεό. Ἐπίσης ἐμεῖς ὡς λογικοὶ θεωρούμαστε ὅτι ζοῦμε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι τὰ ἄλογα ζῶα. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἄλογα, ἐπειδὴ ἔχουν αἴσθησι, ζοῦν περισσότερο ἀπὸ τὰ φυτὰ, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν αἴσθησι, ἀλλὰ μόνο τὴ φυτικὴ ζωὴ.

§ 4. Ὁ ὢν ὄλου τοῦ εἶναι: Ὁ χαρακτηρισμὸς 'ὄν', ὅταν ἀποδίδεται στὸν Θεό, εἶναι πάνω ἀπὸ ὄλο τὸ εἶναι συνολικά.

4. Ἐχουν πλουσιότερη ζωὴ, μᾶλλον.

σιον, ἀντὶ τοῦ ὑπὲρ τὸ ἐν γενέσει ὄν· τὸ γὰρ ὄν οὐσία· ἀπὸ γὰρ
 τοῦ εἶναι τὸ ὄνομα παρῆκται τῆς οὐσίας. Ὁ οὖν Θεός, ὡς καὶ
 τοῦ εἶναι ὑπερκείμενος (τὸ γὰρ εἶναι ἐξ αἰτίας τινὸς δηλοῖ εἰς τὸ
 εἶναι ἀχθῆναι) ὢν, ὑπερουσίως νοεῖται· διὸ καὶ αἰὼν λέγεται εἶ-
 5 ναι τῶν παρηγμένων ὑπ' αὐτοῦ αἰώνων· ὅπερ γὰρ μηδὲ ἦν,
 μήτε ἔσται, ἀλλ' ἔστι μόνον, τοῦτο ἐστὼς ἔχων τὸ εἶναι, τὸ μὴ
 μεταβάλλειν εἰς τὸ ἔσται, μὴτ' αὖ μεταβεβηκέναι ἀπὸ τοῦ ἦν εἰς
 τὸ ἔστι, τοῦτό ἐστιν αἰὼν· οὐ γὰρ μόνον τὰ ὄντα πάντα δεῖ πα-
 ρεῖναι τῷ παντὶ καὶ ὅλῳ, ἀλλὰ καὶ τὸ μηδὲν τοῦ ποτε μὴ ὄντος·
 10 οὐδὲ γὰρ τι προσγέγονεν αὐτῷ, μὴ ὄν πρότερον. Αὕτη οὖν ἡ
 διάθεσις καὶ φύσις καλοῖτο ἂν καὶ εἶη αἰὼν· αἰὼν γὰρ ἀπὸ τοῦ
 ἀεὶ ὄντος εἴρηται. Εἴ τις οὖν οὕτω τὸν αἰῶνα λέγοι ζωὴν ἄπει-
 ρον, τῷ πᾶσαν ἤδη εἶναι καὶ μηδὲν ἀναλίσκειν αὐτῆς τῷ παρε-
 ληλυθέναι, μηδ' αὖ μένειν, οὐκ ἂν εἶη πᾶσα, ἐγγὺς δὲ ἂν εἶη τοῦ
 15 ὀρίζεσθαι τί αἰὼν. Ἐκεῖνο γοῦν ἐστὶν ἄπειρον, τὸ μὴ ἐπιλεῖπον·
 καὶ τοῦτο κυρίως, ὅτι μηδὲν ἑαυτοῦ ἀναλίσκει· οὕτως οὖν ὁ
 Θεὸς καὶ αἰὼν, καὶ αἰῶνας ποιῶν. Αἰὼν τοίνυν ἐστὶν οὐ τὸ
 ὑποκείμενον, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου ἐκλάμπον· τὰ
 οὖν νοητὰ καὶ τὰ μὴ ὀρώμενα κατὰ τὸν Ἀπόστολον αἰώνια,
 20 αἰώνιον δὲ οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ αἰὼν, ἀλλὰ τὸ αἰῶνος μετέχον,
 τουτέστι τῆς ἀδιαστάτου καὶ ἀπείρου ζωῆς. Ὡς οὖν καὶ τῶν
 αἰῶνος, τουτέστι τοῦ ἀεὶ ὄντος μετεχόντων, καθ' ὁμοιότητα
 αἰώνων λεγομένων ποιητῆς ὁ Θεός, πεποιηκέναι τοὺς αἰῶνας
 λέγεται, ἀντὶ τοῦ τὰ νοητὰ, αἰῶν αὐτῶν ὢν καὶ συνοχεύς, οὕτω

Αὐτὸ τὸ λέει ὑπερούσιο, ἀντὶ ὄν πού εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ γενητὰ. Γιατὶ τὸ ὄν εἶναι οὐσία, καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας παράγεται ἀπὸ τὸ εἶναι. Ὁ Θεὸς λοιπόν, ἐπειδὴ ὑπάρχει πῶς πάνω καὶ ἀπὸ τὸ εἶναι (γιατὶ τὸ εἶναι δηλώνει ὅτι ἀπὸ κάποια αἰτία ἔφθασε στὸ εἶναι), θεωρεῖται πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία· γι' αὐτὸ καὶ λέγεται πῶς εἶναι ὁ αἰώνας τῶν αἰώνων πού δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν. Γιατὶ αὐτὸ πού οὔτε ἦταν, οὔτε θὰ εἶναι, ἀλλὰ μονάχα εἶναι, ἔχοντας αὐτὸ τὸ εἶναι μόνιμο καὶ σταθερό, πού δὲν μεταβάλλεται στὸ μελλοντικὸ 'θὰ εἶναι', οὔτε πάλι ἔχει μεταβεῖ στὸ εἶναι ἀπὸ τὸ 'ἦταν', αὐτὸ εἶναι αἰώνας. Γιατὶ δὲν πρέπει μόνο ὅλα τὰ ὄντα νὰ εἶναι συνολικᾶ μέσα στὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ τὸ μηδὲν ἐκεῖνου πού κάποτε δὲν ἦταν. Γιατὶ τίποτε δὲν ἀπέκτησε σὰν ἐπιπρόσθετο, πού νὰ μὴν τὸ εἶχε ἀπὸ πρῶτα. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ διάθεσις μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ καὶ φύσις καὶ νὰ εἶναι αἰώνας· γιατὶ αἰώνας ὀνομάζεται ἀπὸ τὸ αἰεὶ ὄν (= αἰώνια εἶναι). Ἐὰν λοιπὸν κάποιος ὀνομάσει τὸν αἰῶνα μ' αὐτὴ τὴν ἐννοια ζωῆς ἀπειρη, δηλαδὴ ὅτι εἶναι ἤδη ὅλη καὶ ὅτι δὲν δαπανᾶται τίποτε ἀπὸ αὐτὴν μὲ τὴν παρέλευσίν της (κατὰ τὸ παρελθόν), οὔτε πάλι μένει (γιὰ τὸ μέλλον), γιατὶ δὲ θὰ ἦταν ὅλη, θὰ πλησίαζε στὸ νὰ προσδιορίσει τί εἶναι αἰώνας. Ἐπειρο δηλαδὴ εἶναι αὐτὸ πού δὲν ἔχει ἔλλειψη, καὶ τοῦτο κυρίως, γιατὶ δὲν δαπανᾶ τίποτε δικό του. Ἐτσι λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι καὶ αἰώνας καὶ δημιουργεῖ τοὺς αἰῶνες. Αἰώνας λοιπὸν εἶναι ὄχι τὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού ἐκλάμπει ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ὑποκείμενο. Τὰ νοητὰ λοιπὸν καὶ ὅσα δὲν βλέπομε εἶναι κατὰ τὸν Ἀπόστολο αἰώνια⁵, αἰώνιος ὅμως δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ αἰώνας, ἀλλὰ αὐτὸ πού μετέχει τὸν αἰῶνα, δηλαδὴ τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάστατη καὶ ἀπειρη ζωῆ. Ὅπως λοιπὸν κι αὐτῶν πού μετέχουν τὸν αἰῶνα, δηλαδὴ τὸ αἰεὶ ὄν, καὶ πού ἀπὸ ὁμοιότητα λέγονται αἰῶνες, δημιουργὸς τοὺς εἶναι ὁ Θεός, καὶ λέγεται ὅτι δημιούργησε τοὺς αἰῶνες ἀντὶ τὰ

καὶ χρόνος ὁ ἀχρονος λέγεται, ἄτε καὶ χρόνων αἴτιος· ὅπερ γὰρ ἐν τοῖς νοητοῖς αἰών, τοῦτό ἐστιν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς χρόνος. Ὡσπερ οὖν τὰ ὁρώμενα εἰκόνες εἰσὶ τῶν ἀοράτων καὶ νοητῶν, καὶ αἰῶνα λέγομεν τὴν ἀτρεμῆ ἐκείνην καὶ ὁμοῦ πᾶσαν ζωὴν, 5 καὶ ἀπειρον ἤδη καὶ ἀκλινῆ πάντη καὶ ἐν ἐνὶ καὶ προεστῶσαν, οὕτω καὶ τὸν χρόνον τότε μὲν ἐν τῷ αἰεὶ ὄντι ἀναπαύεσθαι, ἐκφανῆναι δὲ καθ' ὑπόβασιν, ὅτε καὶ ὕστερον φύσιν ὀρατὴν ἐχρῆν προελθεῖν. Τὴν οὖν εἰς τὰ αἰσθητὰ πρόοδον τῆς εἰς τὸ ταῦτα δημιουργεῖν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καλοῦμεν χρόνον· οὐ γὰρ ἡ 10 κίνησις τῶν εἰς μοίρας καὶ ὥρας καὶ νύκτας καὶ ἡμέρας διαστάσεων, τοῦτο χρόνος, ἀλλ' ὁμώνυμον τῷ χρόνῳ· ὥσπερ γὰρ τὸ μετροῦν καὶ μετρούμενον εἰώθαμεν ὁμωνύμως καλεῖν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα· οἶον, ἐὰν τὸ ὑπὸ πήχεως μετρούμενον, εἴτε ἔδαφος, εἴτε τεῖχος, ἢ ἕτερον, πῆχυν λέγομεν. Αἱ γοῦν τῶν ἀστέρων 15 φοραί, κατὰ τὸ εἰρημένον, «ἔστωσαν εἰς τὰ σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἐνιαυτούς», πρὸς διορισμὸν καὶ δήλωσιν ἡμῖν ἐναργῆ παρὰ Θεοῦ ἐγένοντο. Ὁ οὖν καὶ ταῦτα διατάξας, αὐτὸς ἂν εἴη ὑπεραιωνίως καὶ ἀχρόνως ταῦτα ὡς αἴτιος.

Καὶ οὕτε ἦν: Ὅτι οὕτε τὸ ἦν, οὕτε τὸ ἔστιν, οὕτε τὸ ἔσται 20 κυρίως λέγεται ἐπὶ Θεοῦ· ὑπὲρ γὰρ ταῦτα ὁ Θεός. Λέγεται δὲ καὶ ταῦτα διὰ τὸ κατὰ πᾶσαν ἐπίνοιαν ὑπερουσίως αὐτὸν εἶναι.

Ὅτε ἦν: Καλῶς εἶπεν, οὕτε ἦν· τὸ γὰρ 'ἦν' δηλωτικόν ἐστι χρόνου. Ἔστι δὲ ὁ Θεὸς καὶ ὑπὲρ τὸ ἦν, τουτέστιν ὑπὲρ χρόνον. Ἐρεῖς οὖν· Καὶ πῶς κεῖται περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, «ἐν

νοητά, ἐπειδὴ εἶναι αἰώνας τους καὶ τὰ συγκρατεῖ, ἔτσι ὁ ἄχρο-
νος λέγεται καὶ χρόνος, ἐπειδὴ εἶναι αἰτία καὶ τῶν χρόνων.
"Ὅ,τι δηλαδή εἶναι στὰ νοητὰ ὁ αἰώνας, αὐτὸ εἶναι στὰ αἰσθητὰ
ὁ χρόνος. "Ὅπως λοιπὸν τὰ ὀρατὰ εἶναι εἰκόνες τῶν ἀόρατων
καὶ νοητῶν, καὶ ὅπως αἰώνα λέμε ἐκείνη τὴν ἀσάλευτη κι ὅλη
μαζὶ στὸ σύνολο ζωῆ, καὶ ἄπειρη καὶ ἰσοζυγισμένη ἀπὸ παντοῦ,
καὶ ποὺ εἶναι μέσα στὸ ἓνα καὶ ἦταν ἀπὸ πρὶν, ἔτσι καὶ ὁ χρό-
νος τότε ἀναπαύοταν μέσα στὸ αἰεὶ ὄν, κατέβηκε ὅμως ἔπειτα κι
ἐμφανίσθηκε, ὅταν ἔπρεπε ὕστερα νὰ φανεῖ ἡ ὀρατὴ φύση. Τὴν
πρόοδο λοιπὸν στὰ αἰσθητὰ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τὰ
δημιουργήσῃ τὴ λέμε χρόνο. Γιατὶ δὲν εἶναι χρόνος ἡ κίνηση
τῶν διαστημάτων σὲ μοῖρες καὶ ὥρες, σὲ νύχτες καὶ μέρες,
ἀλλὰ τὸ συνώνυμο τοῦ χρόνου. "Ὅπως δηλαδή συνηθίσαμε νὰ
καλοῦμε μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα αὐτὸ ποὺ μετράει κι αὐτὸ ποὺ μετριέ-
ται, ἔτσι κι ἐδῶ. Γιὰ παράδειγμα, ἂν αὐτὰ ποὺ μετροῦμε μὲ τὸν
πῆχυ εἶναι εἴτε ἔδαφος, εἴτε ἓνα τεῖχος, ἢ κάτι ἄλλο, τὰ λέμε
πῆχυ. Οἱ φορές λοιπὸν τῶν ἄστρον σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, «ἄς
χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὰ σημεῖα καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς χρό-
νους»⁶ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ καθορισμὸ τους καὶ σαφῆ
δήλωσή τους σ' ἐμᾶς. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ τὰ διαρρύθμισε κι
αὐτά, αὐτὸς θὰ ἦταν ὅλα αὐτὰ ὑπεραιώνια καὶ ἄχρονα ὡς αἴτιος
αὐτῶν.

Καὶ οὔτε ἦν. Σχετικὰ μὲ τὸν Θεὸ δὲν λέγεται κατὰ κυριο-
λεξία οὔτε τὸ ἦταν (ἦν), οὔτε τὸ εἶναι (ἐστὶ), οὔτε τὸ θὰ εἶναι
(ἔσται), γιὰτὶ ὁ Θεὸς τὰ ὑπερβαίνει ὅλα αὐτά. Δέχεται ὅμως κι
αὐτοὺς τοὺς χαρακτηρισμοὺς, ἐπειδὴ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴν
οὐσία ὅπως καὶ νὰ τὸ σκεφτεῖ κανεὶς.

Οὔτε ἦν: Σωστὰ εἶπε οὔτε ἦταν· γιὰτὶ τὸ 'ἦταν' δηλώνει
χρόνο. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ἦταν, δηλαδή πάνω
ἀπὸ τὸ χρόνο. Θὰ πείς ὅμως· Καὶ πῶς λέγεται γιὰ τὸν Θεὸ

ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος»; Ἴδου γὰρ ἐνταῦθα κεῖται τὸ ἦν. Πολλάκις λέγομεν, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία πάντων ὁ Πατήρ· διὰ τοῦτο οὖν, «ἐν ἀρχῆ ἦν», φησίν, «ὁ Λόγος», ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστι. Καλῶς οὖν εἶπεν, «ἐν ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος»· τὸ δὲ ἔσται σαφές ἐστι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, ὅτι νῦν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἔσται ποτέ, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγειν ἀνόσιον καὶ ἀπρόσφορον.

Μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστὶ: Προσυπακουστέον καὶ ταῦτα οἷς ἐπιλέγεται κυρίως τὸ 'ἐγένετο' καὶ τὰ σὺν αὐτῷ κείμενα· ἢ καὶ ἐτέρως νοητέον, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν τοῦ εἶναι ἔννοιάν τε καὶ φαντασία ὑπάρχων. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν 'τὰ ὄντα' τὸ ὅλως αὐτὰ πρὸς ὑπαρξιν ἀχθῆναι δηλοῖ, τὸ δὲ 'καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων' προσθεῖς, τὴν διαμονὴν αὐτῶν ἐσήμανε.

§ 5. Καὶ ἔστιν αὐτὸ καθ' αὐτό: Ταῦτα οὐ δεῖ νομίζειν περὶ τοῦ τῶν ἀπάντων αἰτίου λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς ὑποστάντων νοητῶν τε καὶ νοερῶν καὶ αἰσθητῶν καὶ λοιπῶν· καθὰ γὰρ προειρήκαμεν, ὁ Θεὸς πρὸ τοῦ εἶναι καὶ γὰρ ἐστὶ προῶν· τὸ δὲ εἶναι οἷον ἔμφασιν ἔχει τινὰ προῦπόντος αἰτίου. Προῶν μὲν οὖν λέγεται ὁ Θεός, καὶ λοιπὸν λέγεται καὶ ὢν, ὡς ἀπάντων αἴτιος· εἶτα τὸ εἶναι τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ. Τὸ οὖν εἶναι κατ' ἐπίνοιαν ἐκ μετοχῆς ὑπέστη τοῦ προεῖναι αὐτοῦ, οὐχ ὡς μερισθέντος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καὶ προεῖναι, ἀλλὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τὸ παραγαγὸν εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα, τοῦτο λέγεται εἶναι προῦποστὰν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τούτου τοῦ θείου θελήματος εἰς τὸ εἶναι κτίσιν προορισθέντος, εἰκότως πρὸ τῶν ἄλλων, ὧν μετέχει τὰ ὄντα τοῦ Θεοῦ, πρεσβυτέρα τις ἀρχὴ ἢ τοῦ εἶναι, ἐπινοεῖται αὐτὸς ὁ Θεός· πρῶτον γὰρ ἐστὶ τι, καὶ τότε ἐστὶ καὶ ζωὴ καὶ σοφία. Οἱ γοῦν ἄδρατοι καὶ ἀνώτατοι νόες

Λόγο, «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»⁷; Γιατί νά, ἐδῶ ὑπάρχει τὸ ἦν. Πολλές φορές λέμε ὅτι ἀρχὴ καὶ αἷτια ὄλων εἶναι ὁ Πατέρας. Γι' αὐτὸ λοιπὸν λέει «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ὑπάρχει μέσα στὸν Πατέρα. Ἐπομένως σωστὰ εἶπε, «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος». Ἐνῶ τὸ 'ἔσται' εἶναι σαφές. Αὐτὸ δηλώνει ὅτι τώρα δὲν εἶναι, ἀλλὰ κάποτε θὰ εἶναι, σκέψη πού νά τὴν ἐκφράσομε γιὰ τὸν Θεὸ εἶναι ἀσεβῆς καὶ ἀνάρμοστη.

Μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστὶ: Πρέπει νά λεχθοῦν κι αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα λέγεται κατὰ κυριολεξία τὸ 'ἐγένετο' καθὼς καὶ τὰ συμφραζόμενα. Ἡ νά ἐννοηθεῖ καὶ ἀλλιῶς, ἐπειδὴ ὑπάρχει πάνω ἀπὸ κάθε ἐννοια καὶ φαντασία. Λέγοντας τώρα 'τὰ ὄντα', δηλώνει τὸ ὅτι ὄλα γενικὰ ἦρθαν στὴν ὑπαρξῆ. Τὸ ὅτι πρόσθεσε 'καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων', δήλωσε τὴ διατήρησή τους.

§ 5. Καὶ ἔστιν αὐτὸ καθ' αὐτό: Δὲν πρέπει νά νομίζομε ὅτι αὐτὰ λέγονται γιὰ τὸν αἷτιο τῶν πάντων, ἀλλὰ γι' αὐτὰ πού ἔλαβαν μὲ δημιουργία ἀπὸ αὐτὸν τὴν ὑπόστασή τους, νοητά, νοερά, αἰσθητὰ καὶ λοιπά. Γιατί, ὅπως εἶπαμε πιὸ πάνω, ὁ Θεὸς ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸ εἶναι, γιατί εἶναι προ-υπάρχων, ἐνῶ τὸ εἶναι ἔχει κάποια ἐνδειξη γιὰ αἷτιο πού προὔπάρχει. Λέγεται λοιπὸν ὁ Θεὸς παροὔπαρχων (προών), καὶ τέλος λέγεται καὶ ὑπάρχων (ῶν), ἐπειδὴ εἶναι αἷτιος τῶν ὄλων, κι ἔπειτα τὸ ὅτι τὰ πάντα ἔχουν τὸ εἶναι ἀπὸ αὐτόν. Τὸ εἶναι λοιπὸν τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὴ σκέψη, ὅτι προὔπῆρχε (προεῖναι), ὄχι ὅτι ὁ Θεὸς χωρίσθηκε στὸ εἶναι καὶ τὸ προεῖναι. Ἀλλὰ λέγεται ὅτι προὔπῆρξε μέσα στὸν Θεὸ τὸ θέλημά του πού ἔφερε τὰ ὄντα στὸ εἶναι, κι ἐπειδὴ τοῦτο τὸ θεῖο θέλημα προορίσθηκε γιὰ νά ὑπάρξει ἡ κτίσις, εὐλογα πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα τὰ ὄντα μετέχουν τὸ Θεό, ὡς μιὰ πρεσβύτερη ἀρχὴ τοῦ εἶναι ἐπινοεῖται ὁ ἴδιος ὁ Θεός: γιατί πρῶτα ὑπάρχει κάτι, καὶ τότε ὑπάρχει καὶ ζωὴ καὶ σοφία. Οἱ ἀόρατοι λοιπὸν καὶ ἀνώτατοι νόες πρῶτα ἔλαβαν μετοχὴ

πρῶτον τοῦ εἶναι μετέσχον, καὶ οὕτω ζωῆς καὶ σοφίας.
 Ὡσπερ γὰρ ἐφ' ἡμῶν πρώτη τις ὑπέστη ὕλη, ἀφ' ἧς ἐσμέν,
 οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων νοῶν, οἷονεὶ ὕλη, νοεῖται αὐτὸ τὸ
 ὄν ἐκάστου διὰ ζωῆς εἶδος, καὶ καθ' ὃ οὐσίωται εἰς ζωὴν καὶ
 5 σοφίαν καὶ ὁμοιότητα. Ὅμοιότητα δὲ καὶ ἄνω διεξήλθομεν καὶ
 ταυτότητα, τὰς ἀναγωγοὺς ἐπὶ Θεὸν δυνάμεις, καθ' ἃς ὁμοιοῦν-
 ται αὐτῷ προσεχεῖς αὐτῷ οὔσαι, καὶ τούτων καθ' ὑπόβασιν με-
 τέχουσι τὰ μετὰ ταῦτα πρῶτον καὶ αὐτὰ τοῦ εἶναι μετέχοντα.
 Ἀρχὰς δὲ τῶν ὄντων τὰς πρώτας ὑποστάσεις ἐν τῇ κτίσει οὐ-
 10 σίας νόησον, ἀρχὰς λεγομένας, οὐχ ὅτι ἐξ αὐτῶν τὰ ὄντα, ὡς
 ἀπὸ στοιχείων, ἀλλ' ὅτι, καθὰ εἴρηται, πρὸ τῶν μετ' αὐτὰς ἐδη-
 μιουργήθησαν· οἷον ἐπὶ μὲν τῶν νοητῶν ἀρχὴ κτίσεως θρόνοι,
 καὶ οὕτω τὰ ἐξῆς, ἐπὶ δὲ τῶν αἰσθητῶν ἀρχὴ κτίσεως οὐρανὸς
 καὶ γῆ· «ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 15 γῆν»· τῶν γὰρ αἰσθητῶν πρωτόκτιστα ταῦτα. Εἶτα καὶ ἄλλως
 αἱ ιδέαι καὶ τὰ παραδείγματα, ἅπερ εἰσὶ νοῆσεις αὐτοτελεῖς αἰ-
 διοὶ τοῦ αἰδίου Θεοῦ, καθὰ προέφημεν, ἐπινοοῦνται οἷονεὶ στοι-
 χεῖα καὶ ἀρχαὶ καὶ ὕλη ἄϋλος καὶ ἀσώματος τῶν μετεχόντων
 καὶ αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, οἷον τῶν παραχθεισῶν ἀσωμάτων τάξε-
 20 ων· ἢ γὰρ αὐτοζωὴ καὶ αὐτοσοφία καὶ αὐτόταξις καὶ τἄλλα τὰ
 ἐν Θεῷ παραδείγματά εἰσιν, ὧν μετέχουσιν αἱ δημιουργίαι, ὡς
 σημείου, ἥτοι κέντρου, αἱ κατ' εὐθεῖαν γραμμαὶ ἐπὶ τὸν κύκλον
 φερόμεναι.

Πάντων οὖν εἰκότως· Ἐαυτῷ ταύτην τὴν προσηγορίαν
 25 ἔθετο ὁ Θεός, εἰπὼν, «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν»· διὸ πρὸ τῶν ἄλλων,
 ὅσα περὶ αὐτοῦ λέγεται, οἷον ζωῆς καὶ σοφίας καὶ τῶν τοιοῦ-

στό είναι, κι ἔπειτα μετοχή στή ζωή και τή σοφία. Ὅπως δηλαδή σ' ἐμᾶς πρώτη ἔλαβε ἡ ὕλη ὕπαρξη, ἀπο τήν ὁποία προερχόμαστε, ἔτσι και στοὺς ἀσώματους νόες ὡς εἶδος ὕλης νοεῖται τὸ ἴδιο τὸ εἶδος καθενὸς μέσα στή ζωή, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἔχει λάβει οὐσία γιὰ νὰ γίνει ζωή, σοφία και ὁμοιότητα. Μιλήσαμε και πὶὸ πάνω γιὰ τήν ὁμοιότητα και τήν ταυτότητα, τίς δυνάμεις πού ἀνυψώνουν στὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες γίνονται ὅμοιες μ' αὐτόν, ἐπειδὴ εἶναι ἄμεσα πλησίον σ' αὐτόν, και αὐτὲς κατεβαίνοντας πρὸς τὰ κάτω τίς μετέχουν ὅσα ἀκολουθοῦν, πού και αὐτὰ μετέχουν πρῶτα τή ζωή. Ὡς ἀρχές τῶν ὄντων συλλογίσου τίς πρῶτες οὐσίες πού ἔλαβαν ὑπόσταση μέσα στήν κτίση, και λέγονται ἀρχές ὄχι γιὰτι προέρχονται τὰ ὄντα ἀπὸ αὐτὲς σὰν ἀπὸ στοιχεῖα, ἀλλὰ γιὰτι, ὅπως εἶπα, δημιουργήθηκαν πρὶν ἀπὸ τὰ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὲς. Γιὰ παράδειγμα, γιὰ τὰ νοητὰ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τους εἶναι οἱ θρόνοι και ἔτσι και τὰ ἀκόλουθα, ἐνῶ γιὰ τὰ αἰσθητὰ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τους εἶναι ὁ οὐρανὸς και ἡ γῆ· γιὰτι «στήν ἀρχὴ ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν οὐρανὸ και τή γῆ»⁸. Αὐτὰ εἶναι τὰ πρῶτα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πού κτίστηκαν. Ἀλλὰ και διαφορετικά· οἱ ιδέες και τὰ παραδείγματα, πού εἶναι σκέψεις αἰδίες τοῦ αἰδίου Θεοῦ, ὅπως εἶπαμε, νοοῦνται ὡς στοιχεῖα και ἀρχὴ και ὕλη ἄυλη και χωρὶς σῶμα ἐκείνων πού μετέχουν τίς ἴδιες τίς ιδέες, ὅπως εἶναι οἱ ἀσώματες τάξεις πού δημιουργήθηκαν. Ἡ αὐτοζωὴ δηλαδή και ἡ αὐτοσοφία και ἡ αὐτοτάξη και τὰ ἄλλα εἶναι μέσα στὸν Θεὸ παραδείγματα, πού μετέχουν τὰ δημιουργήματα, ὅπως μετέχουν ἐνὸς σημείου, δηλαδή τοῦ κέντρου, οἱ εὐθεῖες γραμμὲς πού φέρονται πρὸς τήν περιφέρεια τοῦ κύκλου.

Πάντων οὖν εικότως: Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔβαλε αὐτὴ τήν ὀνομασία στὸν ἑαυτὸ του, λέγοντας, «Ἐγὼ εἶμαι ὁ ὢν»⁹. Γι' αὐτὸ πρὶν ἀπὸ ὄλες τίς ἄλλες ὀνομασίες ὅσες λέγονται γι' αὐτόν, σο-

8. Γέν. 1,1.

9. Ἐξ. 3,14.

των, εικότως ἀναγορεύεται. Τῷ δὲ εἰπεῖν 'προεῖναι' καὶ 'ὑπε-
 ρεῖναι', τὸ ἀναρχον καὶ πάντη ἀκατανόητον τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν
 ὑφηγήσατο, ὃς καὶ τῷ προορισμῷ τῆς οἰκείας ἀρρήτου γνώσε-
 ως προῦπεστήσατο τὸ ὅλως εἶναι τὰ πάντα· τούτῳ γὰρ ἀθρώω
 5 κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐπιβάλλει ὁ νοῦς τῷ εἶναι, εἰθ' οὕτω
 τὸ ὀπωσοῦν εἶναι αὐτὰ θεωρεῖ. Τὸ οὖν ἀπλῶς εἶναι, οὐ τὸ πῶς
 εἶναι ἐδήλωσεν, εἰπὼν καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι, ὡσπερ ἐξῆς τὴν αὐ-
 τοζωὴν, τὴν αὐτομοιότητα, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς εἰπὼν, τὸ ὅλως
 εἶναι ζωὴν, καὶ ἀπλῶς τὸ ζῆν, οὐχὶ δὲ τὴν τοιάνδε ζωὴν εἰση-
 10 γήσατο, καὶ τὰ ἄλλὰ δὲ ὁμοίως, τοῦτο πρῶτον κατηγοροῦνται
 τὸ εἶναι.

Καὶ εἰ βούλει τῶν ζώντων: Ὡσπερ λόγῳ τινὶ ἐπὶ τῶν
 ποιότητων οἶονεὶ προῦπεισιν αἱ αὐτοποιότητες· εἶτα συμβαίνου-
 σαι ποιοῦσιν, οὕτω καὶ ταῦτα νόει, οἶον ἢ αὐτοσώματος λευκό-
 15 τῆς, ἐπιγενομένη σώματι, λευκαίνει τοῦτο· οὕτω καὶ τὰ εἰρημέ-
 να ὧδε νόησον ἀναλόγως, ὅτι προῦπὼν ὁ Θεός, ἦτοι ἢ ζωὴ,
 ζωοῖ πάντα τὰ αὐτοῦ μετέχοντα.

Τὰς αὐτομετοχάς: Μετοχάς φησιν, ὧν τὰ ὄντα μετέχουσιν,
 οἶον αὐτὸ τὸ εἶναι ἢ ζωὴ, ἢ σοφία, ἢ τάξις, καὶ τὰ λοιπά, αἵτινες
 20 μετοχαὶ θεῖαι τυγχάνουσι δωρεαί, ἃς καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων ἐκά-
 λεσε.

§ 6. Καὶ ἔστιν ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ: Οὕτω νοητέον· ἢ αὐ-
 τοῦπεραγαθότης, νοῦς οὕσα, καὶ ὅλη ἐνέργεια, εἰς ἑαυτὴν
 ἐστραμμένη, ἐνεργεῖα ἐστίν, οὐ δυνάμει, πρότερον οὕσα ἀφρο-
 25 σύνη, εἶτα νοῦς ἐνεργεῖα γινομένη· ὅθεν καὶ ἐστὶ νοῦς μόνον κα-
 θαρός, οὐκ ἐπέισακτον ἔχων τὸ φρονεῖν, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ
 πάντως νοεῖ. Εἰ γὰρ ἢ μὲν οὐσία αὐτοῦ ἄλλη ἐστίν, ἢ δὲ νοεῖ
 ἕτερα αὐτοῦ, αὐτὸς ἀνόητος ἐσται, ἢ γουν ἢ οὐσία αὐτοῦ· εἴ τι δὲ

φία δηλαδή και ζωή και τὰ παρόμοια, δικαιολογημένα ὀνομάζε-
ται ἔτσι. Μὲ τὸ νὰ πεῖ ὁμῶς προ-εἶναι και ὑπερ-εἶναι, δίδαξε τὸ
ἄναρχο και τελείως ἀκατανόητο τῆς ὑπαρξης τοῦ Θεοῦ, ὁ
ὁποῖος και στὸν προορισμὸ ἀκόμα τῆς ἄρρητης γνώσης του
ἔβαλε θεμέλιο τῆ γενικῆ ὑπαρξη τῶν ὄλων. Γιατὶ αὐτὸ πρῶτα
γενικὰ στὸ σύνολό του προσεγγίζει ὁ νοῦς μὲ μιὰ πρώτη προσ-
έγγιση, κι ἔπειτα θεωρεῖ αὐτὰ στὴ συγκεκριμένη τους ὑπαρξη.
Γιατὶ δήλωσε τὸ ἀπλό-γενικὸ εἶναι, κι ὄχι τὸ συγκεκριμένον εἶ-
ναι, λέγοντας (ὁ Διονύσιος) καθαυτὸ τὸ εἶναι, ὅπως στὴ συνέ-
χεια ἢ αὐτοζωὴ (ἢ καθαυτὴ ζωὴ), ἢ αὐτομοιότητα και τὰ πα-
ρόμοια, και εἰσηγήθηκε τὶς γενικὲς ὑπάρξεις τῆς ζωῆς, και τὸ
νὰ ζεῖ κάτι ἀπλῶς, κι ὄχι αὐτὴ τὴν συγκεκριμένη ζωὴ, και
ὁμοια και τὰ ἄλλα. Αὐτὸ τὸ εἶναι εἶναι τὸ πρῶτο κατηγορημα
τῶν ὄντων.

Και εἰ βούλει τῶν ζώντων: Ὅπως γιὰ κάποιο λόγο στὶς
ποιότητες προὑπάρχουν οἱ ποιότητες καθαυτὲς (αὐτοποιότη-
τες), κι ὅταν συμπέσουν δίνουν μιὰ ποιότητα, ἔτσι σκέψου και
γι' αὐτά: ἢ αὐτοσώματα δηλαδή καθαυτὴ λευκότητα ὅταν ἐπι-
συμβεῖ στὸ σῶμα, τὸ κάνει λευκό. Ἔτσι κατ' ἀναλογία σκέψου
και ὅσα εἶπαμε ἐδῶ: ὅτι, προὑπάρχοντας ὁ Θεός, δηλαδή ἢ
ζωὴ, δίνει ζωὴ σὲ ὅλα ὅσα τὸν μετέχουν.

Τὰς αὐτομετοχάς: Μετοχὲς λέει αὐτὰ ποῦ μετέχουν τὰ
ὄντα, ὅπως αὐτὸ τὸ εἶναι ἢ ἢ ζωὴ ἢ ἢ σοφία ἢ ἢ τάξη και τὰ
λοιπά. Οἱ μετοχὲς αὐτὲς εἶναι θεῖες δωρεές, ποῦ τὶς κάλεσε και
ἀρχὲς τῶν ὄντων.

§ 6. Και ἔστιν ἐξ αὐτῆς και ἐν αὐτῇ: Νὰ τὸ ἐννοήσομε ὡς
ἐξῆς: ἢ αὐτοὑπεραγαθότητα (ἢ ὑπεραγαθότητα καθεαυτῆ), ἐπει-
δὴ εἶναι νοῦς και ὄλη ἐνέργεια, στραμμένη στὸν ἑαυτὸ της, εἶ-
ναι ἐνεργεῖα νοῦς, ὄχι δυνάμει: δὲν ἦταν δηλαδή πρῶτα ἀφρο-
σύνη κι ἔπειτα ἐγινε νοῦς ἐνεργεῖα. Γι' αὐτὸ και εἶναι μόνον νοῦς
καθαρός, ποῦ δὲν ἔχει τὴ νόηση ἀπ' ἐξω, ἀλλὰ νοεῖ ἀπὸ τὸν
ἑαυτὸ του. Ἄν δηλαδή ἢ οὐσία του εἶναι ἄλλη κι αὐτὰ ποῦ νοεῖ
εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτόν, θὰ ἦταν ὁ ἴδιος, δηλαδή ἢ οὐσία

ἔχει, παρ' ἑαυτοῦ ἔχει, οὐ παρ' ἄλλου· εἰ δὲ παρ' ἑαυτοῦ καὶ ἐξ
 αὐτοῦ νοεῖ, αὐτός ἐστιν ἃ νοεῖ. Οὐκοῦν νοῦς ὧν, ὄντως νοεῖ, τὰ
 ὄντα ὡς ὧν. Εἰ οὖν νοῶν ἑαυτὸν τὰ ὄντα νοεῖ, αὐτός ἐστι τὰ
 ὄντα· ἢ γὰρ ἐτέρωθι ὄντα αὐτὰ νοήσει, ἢ ἐν ἑαυτῷ, ὡς αὐτοῦ
 5 ὄντα· ἀλλαχοῦ μὲν ὄντα οὖν οὐ δυνατὸν νοῆσαι· ποῦ γὰρ ὄντα ἐν
 αἰσθητοῖς; τὰ γὰρ αἰσθητὰ οὐκ εἰσιν ὄντα, ἅτε τρεπτὰ ὄντα, καὶ
 γινόμενα, καὶ ἀπολλύμενα. Ἐαυτὸν οὖν ἄρα καὶ ἐν ἑαυτῷ νοεῖ.
 Ἐπειδὴ δὲ καὶ ποιητῆς τῶν ὄντων ἐστὶν ὁ Θεός, ἐν τῷ μήπω
 ὄντι νοήσει αὐτά, ἀλλ' αὐτὸς ἀρχέτυπός ἐστι τούτου τοῦ παντός·
 10 καὶ ἃ νοεῖ, οὐ τύπους λαμβάνων ἀφ' ἐτέρων, αὐτὸς ὧν τῶν ὄν-
 των παράδειγμα· ὥστε οὔτε αὐτὸς ἐν τόπῳ, οὔτε τὰ ἐν αὐτῷ
 ὡς ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἔχει αὐτὰ ὡς ἑαυτὸν ἔχων καὶ ἐνῶν αὐτοῖς,
 πάντων μὲν ὁμοῦ ὄντων, καὶ ἐν ἀμερεῖ ὄντων ἐν αὐτῷ, διακε-
 κριμένων δέ, ἐν τῷ ἀμερεῖ ἀμερῶς. Αἰ τοίνυν νοήσεις αὐτοῦ
 15 εἰσι τὰ ὄντα, τὰ δὲ ὄντα εἰσι τὰ εἶδη. Νοήσεις δὲ οὐχ οὔτως
 ἀκουστέον, ὅτι, ἐπειδὴ τόδε ἐνόησεν, ἐγένετο τόδε, ἢ ἐστὶ τόδε·
 ταύτης γὰρ τῆς νοήσεως προηγεῖσθαι δεῖ νοούμενόν τι, ἵνα αὐτὸ
 νοήσας ποιήσῃ· ἀλλὰ νοεῖ τὰ ὄντα, ἅτε ἑαυτὸν νοῶν καὶ τοῖς
 ἐνοῦσι συναπτόμενος· αὐτὴ γὰρ αὐτῷ ἢ νόησις γένεσις ἐστὶ τοῖς
 20 οὔσι. Τὸ οὖν ἐνὸν ἐν αὐτοῖς, τοὔτό ἐστι τὸ εἶδος, καὶ τοὔτό ἐστὶν
 ἡ ἰδέα· αὐτὸς δέ, νοῦς ὧν ὅλος, ὅλος ἐστὶν ἐπιστήμη, τὰ δὲ ἐξ
 αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ νόες ἐοικότες θεωρήμασι τῆς ἐπιστήμης.
 Εἰσι δὲ ὁμοῦ πολλαὶ ἐπιστήμαι οὔσαι, ἀσύγχυτοι μένουσι, καὶ
 ἐνεργοῦσι ἔξω κατὰ μίαν, ὅταν δέη· καὶ πάσας ὁμοῦ τὰς δυνά-
 25 μεις ἢ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ ἔχει, καθ' ἃς προνοεῖ τοῦ σώματος, καὶ
 ὁμῶς ἀσυγχύτως αὐτὰς κατὰ καιρὸν προβάλλει, τὴν μὲν φυσι-

του, δίχως νόηση. Ἐάν ἔχει κάτι, τὸ ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ὄχι ἀπὸ ἄλλον. Κι ἂν νοεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, εἶναι ὁ ἴδιος αὐτὰ πού νοεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι νοῦς, νοεῖ πράγματι τὰ ὄντα ὡς ὑπάρχων (ὄν). Ἐάν λοιπὸν νοώντας τὸν ἑαυτό του νοεῖ τὰ ὄντα, εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ ὄντα· γιατί ἢ κάπου ἄλλοῦ θὰ νοήσῃ ὅτι αὐτὰ εἶναι, ἢ μέσα στὸν ἑαυτό του, ἐπειδὴ εἶναι δικά του. Κι ἂν λοιπὸν εἶναι κάπου ἄλλοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ νοήσῃ· ποῦ δηλαδή ἂν εἶναι; Στὰ αἰσθητά; Ἀλλὰ τὰ αἰσθητά δὲν εἶναι ὄντα, ἐπειδὴ μεταβάλλονται καὶ γίνονται καὶ καταστρέφονται. Νοεῖ ἐπομένως τὸν ἑαυτό του καὶ μέσα στὸν ἑαυτό του. Ἐπειδὴ ὁμοίως ὁ Θεὸς εἶναι καὶ ποιητὴς τῶν ὄντων, θὰ τὰ νοήσῃ καὶ μέσα σ' αὐτὸ πού δὲν ὑπάρχει ἀκόμα. Ἄλλ' ὁ ἴδιος εἶναι τὸ πρότυπο αὐτοῦ τοῦ παντός καὶ ὅσα νοεῖ τὰ νοεῖ ὄχι παίρνοντας τύπους ἀπὸ ἄλλα, ἐπειδὴ εἶναι ὁ ἴδιος παράδειγμα τῶν ὄντων. Ὡστε οὔτε ὁ ἴδιος εἶναι σὲ τόπο, οὔτε ὅσα εἶναι μέσα του εἶναι σὰν σὲ τόπο, ἀλλὰ τὰ ἔχει σὰν νὰ ἔχει τὸν ἑαυτό του καὶ ὑπάρχοντας σ' αὐτά, ἐνῶ ὅλα εἶναι μαζί καὶ εἶναι ἀχώριστα μέσα του, διακρίνονται ὁμοίως ἀχώριστα μέσα στὸ ἀχώριστο. Οἱ σκέψεις του λοιπὸν εἶναι τὰ ὄντα καὶ τὰ ὄντα εἶναι τὰ εἶδη. Τὶς νοήσεις βέβαια δὲν πρέπει νὰ τὶς ἐννοήσῃς ἔτσι· ὅτι, ἐπειδὴ σκέφθηκε τοῦτο, ἔγινε τοῦτο ἢ εἶναι τοῦτο. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκέψη πρέπει νὰ προηγεῖται κάτι πού νοεῖται, γιὰ νὰ τὸ νοήσῃ καὶ ἔπειτα νὰ τὸ πράξῃ. Ἀλλὰ νοεῖ τὰ ὄντα, ἐπειδὴ νοεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ συνάπτεται μὲ ὅσα εἶναι μέσα του. Γιατὶ ἢ ἴδια ἢ νόησή του εἶναι γένεση τῶν ὄντων. Αὐτὸ λοιπὸν πού ἐνυπάρχει σ' αὐτά, αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος, αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἰδέα, κι αὐτός, ἀφοῦ εἶναι ὄλος νοῦς, εἶναι ὄλος ἐπιστήμη, κι ὅσα προέρχονται ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτὸν εἶναι νοήματα πού μοιάζουν μὲ γνωστικὰ θεωρήματα. Καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτὸν μαζί, ἀλλὰ καὶ διακεκριμένα, ὅπως καὶ μέσα στὴν ψυχὴ, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλὲς γνώσεις, μένουν ὡστόσο ἀσύγχυτες καὶ ἐνεργοῦν ἔξω μία-μία, ὅταν χρειάζεται. Ἡ ψυχὴ ἔχει μέσα της κι ὅλες μαζί τὶς δυνάμεις, μὲ τὶς ὁποῖες προνοεῖ γιὰ τὸ σῶμα, καὶ ὁμοίως τὶς ἐξωτερικεῖ ἀσύγχυ-

κὴν ἐνεργοῦσα περὶ τὸ σῶμα δύναμιν, καθ' ἣν τρέφει τοῦτο καὶ αὖξει καὶ πρὸς γένναν ἐπιτήδειον ποιεῖ, τὴν δὲ αἰσθητικὴν ἐνεργεῖ δύναμιν περὶ φλέβας καὶ ἀρτηρίας καὶ τὴν σάρκα καὶ τὰ νεῦρα, καθ' ἣν δύναμιν τῶν αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμεθα· τὴν δὲ
 5 δοξαστικὴν, καθ' ἣν κρίνει τὰ αἰσθητά· ἀναζωγραφικὴν δέ, καθ' ἣν ἀναπλάττει· καὶ μνημονευτικὴν, καθ' ἣν μέμνηται· ὀρεκτικὴν δέ, καθ' ἣν ὀρέγεται καὶ κινεῖ τὸ ζῶν κατὰ τόπον· καὶ εἰκαστικὴν, καὶ θυμοειδῆ, καὶ ἐπιθυμητικὴν. Ταύτας γὰρ ἔχει δυνάμεις σώματι χρωμένῃ ἐν τῷ ἀλόγῳ αὐτῆς μέρει. Μετὰ δὲ
 10 θάνατον ὁ νοῦς μόνος ἔσται ἐνεργῶν, τοῦτων ἀργουσῶν.

Καὶ τὰ ὅπως οὖν τῷ εἶναι: Ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπεραγαθότη-
 τός φησιν, ἣτις ἐστὶν αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὕπαρξις
 τῶν ὄντων καὶ ἡ τούτων διαμονή. Ἐνιαίως φησὶν, ἡγουν κατὰ
 ἀπλῆν τινα καὶ περιεκτικὴν τῶν ὄλων αἰτίαν καὶ ἄσχετον· οὐ-
 15 δὲν γὰρ λόγῳ ἢ νοήματι καὶ πράγματι ἔχει τὸ Θεῖον τὴν πρὸς
 τὰ ὄντα σχέσιν τε καὶ κοινωνίαν, ἀλλ' ἔστι πάντῃ καὶ κατὰ
 πάντα ὑπερηρμένον, μόνῳ τῷ συνέχειν καὶ προνοεῖσθαι τούτων
 ἐφαπτόμενον, ὡς ἂν τις εἴποι. Τὰ δὲ ἐξῆς ὑποδείγματα πιστω-
 20 τικὰ τοῦ λόγου τοῦ εἶναι πάντα ἐκ Θεοῦ, ὡς αἰτίου τῆς τούτων
 ὑπάρξεως, ἄλλο παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντος καὶ ἐν ἑαυτῷ συνε-
 στάναι ἄλλῳ παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντι.

Καὶ ἔχει πάντα ἀριθμόν: Ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἐκ πολλῶν μονά-
 δων συντιθεμένων εἰς μέγεθος παραύξει· ἢ οὖν μονάς, ὡς αἰτία
 ἀριθμῶν, ἐνοειδῶς τοὺς πάντας περιείληφεν ἀριθμούς· οὕτω
 25 καὶ τὸ κέντρον, ἣτοι σημεῖον, τὰς ἐπὶ τὸν κύκλον εὐθείας περιέ-
 χει.

Καὶ ἐν κέντρῳ: Ταῦτα βεβαιωτικὰ τοῦ λόγου ὑποδείγματα.
 Σημεῖωσαι, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν γραμμικῶν τὰ περὶ Θεοῦ σαφηνί-
 ζει, κέντρῳ αὐτὸν περικλάζων.

τα στὸν καιρὸ τους· ἐνεργοποιεῖ δηλαδὴ τὴ φυσικὴ δύναμη τοῦ σώματος, μὲ τὴν ὁποία τὸ τρέφει καὶ τὸ αὐξάνει καὶ τὸ κάνει ἱκανὸ νὰ γεννᾷ· ἐπίσης ἐνεργοποιεῖ τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν στὶς φλέβες, τὶς ἀρτηρίες τῆς σάρκας καὶ τὰ νεῦρα, πού εἶναι δύναμη μὲ τὴν ὁποία ἀντιλαμβανόμεσθε τὰ αἰσθητά. Ἐνεργοποιεῖ καὶ τὴ δοξαστικὴν δύναμιν μὲ τὴν ὁποία κρίνει τὰ αἰσθητά, καὶ τὴ φανταστικὴν μὲ τὴν ὁποία φαντάζεται τὰ αἰσθητά, καὶ τὴ ἀναζωγραφικὴν μὲ τὴν ὁποία ἀναπλάθει, καὶ τὴν ἀναμνηστικὴν μὲ τὴν ὁποία ἀναθυμᾶται, καὶ τὴν ὀρεκτικὴν δύναμιν μὲ τὴν ὁποία ὀρέγεται καὶ ἡ ὁποία κινεῖ τὸ ζῶον σὲ τόπους, καὶ τέλος τὴν εἰκαστικὴν, τὴ θυμοειδῆ καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν. Αὐτὲς δηλαδὴ τὶς δυνάμεις ἔχει χρησιμοποιοῦντας τὸ σῶμα στὸ ἄλογο μέρος τῆς. Μετὰ τὸ θάνατον ὁμοῦ θὰ ἐνεργεῖ μόνον ὁ νοῦς, ἐνῶ αὐτὲς θὰ ἀδρανοῦν.

Καὶ τὰ ὁπωσοῦν τῷ εἶναι: Ἀπὸ τὴν ὑπεραγαθότητα, λέει, τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι τὸ ἴδιον τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὴ τῶν ὄντων καὶ ἡ παραμονὴ τους. Ἐνιαῖα λέει, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ μιὰ ἀπλή αἰτία ποῦ περιέχει τὰ πάντα καὶ δὲν περιέχεται. Γιατὶ τὸ Θεῖον μὲ κανένα λόγον ἢ νόημα καὶ πράγμα δὲν ἔχει σύνδεσμον καὶ κοινωνίαν, ἀλλ' εἶναι τελείως καὶ σὲ ὅλα ὑπερυψωμένο, καὶ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μ' αὐτά, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος, μόνον μὲ τὸ ὅτι τὰ συγκρατεῖ καὶ προνοεῖ γι' αὐτά. Τὰ παραδείγματα πού ἀκολουθοῦν βεβαιώνουν τὸν λόγον, ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς αἷτιον τῆς ὑπαρξῆς τους, πού εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὰ καὶ πού στὴ διαφορετικὴν τοῦ ὑπαρξῆς ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τὴν ὑπόστασίν τους μέσα του.

Καὶ ἔχει πάντα ἀριθμὸν: Ὁ ἀριθμὸς μεγαλώνει μὲ τὴ σύνθεσιν πολλῶν μονάδων. Ἡ μονάδα λοιπόν, ὡς αἷτιον τῶν ἀριθμῶν, περιλαμβάνει σὲ ἐνιαῖαν περίληψιν ὅλους τοὺς ἀριθμοὺς· ἔτσι καὶ τὸ κέντρο, ἥτοι τὸ σημεῖον, περιέχει ὅλες τὶς ἀκτίνες πού καταλήγουν στὸν κύκλον.

Καὶ ἐν κέντρῳ: Αὐτὰ εἶναι παραδείγματα πού βεβαιώνουν τὸν λόγον. Σημείωσε πῶς καὶ μὲ ὅ,τι λέει γιὰ τὴ γραμμὴ διασαφηνίζει τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεόν, παρομοιάζοντάς τον μὲ κέντρο.

Ἐνοειδῶς ἠνωμένας: Τὸ ἐνοειδῶς ἐνταῦθα τέθεικεν ἀντὶ τοῦ ἀπλῶς καὶ ὁμοίως· οὐ γὰρ ἑτεροίως.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄλων: Πρῶδηλον ὅτι ἐν τῷ ὄλω τὰ μέρη· οὐκοῦν οἱ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον τῶν ὄντων φυσικῶς
 5 θεωρούμενοι τῶν ἐνυπαρχουσῶν αὐτοῖς δυνάμεων ἢ κινήσεων λόγοι ἐν τῇ καθόλου λαμβανομένη φύσει θεωροῦνται, φησὶν· οἷον οἱ τῆς ἔξω φιλοσοφίας πάντα τὰ καθ' ἑαυτῶν ὑπάρχοντα καὶ ἐν ἄλλοις θεωρούμενα, ἃ ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχά φαμεν· ταῦτα πάντα ὑπὸ μίαν κατηγορίαν ἤγαγον, εἰπόντες οὐσίαν· ἐν τῇ
 10 τοιαύτῃ φωνῇ περιλαμβάνονται καὶ τὰ τῆς καθ' ἕκαστον οὐσίας ιδιώματα, καὶ οἱ λόγοι ἀσύγχυτοι μένοντες· ἕτερος γὰρ τῶν ἐμψύχων, καὶ ἄλλος τῶν ἀψύχων ὁ λόγος· ὡσαύτως καὶ τῶν αἰσθητικῶν, τουτέστι λογικῶν τε καὶ ἀλόγων, καίτοι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας, ἦτοι τοῦ ἀπλῶς εἶναι, συνηνωμένοι λόγον. Τὸ
 15 δὲ ἐν ψυχῇ μονοειδῶς εἶρηκε, σημαίνων μίαν εἶναι τὴν ἐκ ψυχῆς ἐνδιδομένην ὄλω τῷ σώματι ζωτικὴν δύναμιν, ποικίλως ἐνεργοῦσαν ἐν τοῖς μέλεσιν.

§ 7. Ἀρχὴ γάρ ἐστι τῶν ὄντων: Εἰ αἷτιον ἐστι τὸ δι' ὃ γίνεται τὸ γινόμενον, εἰκότως ἐν τῷ πάντων αἰτίῳ πάντα προῦφέ-
 20 στηκεν, ὡς ἐν ιδέᾳ καὶ παραδείγματι, καθὰ προέφημεν ὁμοῦ καὶ ἐνοειδῶς, καὶ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν τῷ Θεῷ εἶρηται ἐπιθεωρούμενα. Πῶς δὲ καὶ ἠνωμένως καὶ ἐναντία, οὕτω νοήσεις· τὸ κοσμηθὲν ἔχει τὸ εἶδος μεμερισμένον, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλαχοῦ τὰ ἄστρα, καὶ ἀλλαχοῦ τὸν ἄνθρωπον· καὶ αὐθις ἄλλη τὸ
 25 πῦρ, καὶ ἄλλη τὸ ὕδωρ. Ἐναντία γὰρ ὄντα, ἐὰν ὁμοῦ γένωνται, συμφθείρονται· ἐν δὲ ταῖς νοήσεσι τοῦ Θεοῦ καὶ πάντα ὁμοῦ ἦσαν ὄντα καὶ ἀσυγχύτως, καὶ οὐκ ἐν τόπῳ· οὐ γὰρ σώματά εἰσιν, οὔτε ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν αἰδίοις νοήσεσιν, αἰτινές

Ἐνοειδῶς ἠνωμένας: Ἐθεσε ἐδῶ τὸ ἐνοειδῶς (ἐνόμορφα, ἐνότροπα, μ' ἓνα τρόπο), ἀντὶ τοῦ ἀπλῶς καὶ ὁμοίως· ὄχι δηλαδὴ διαφορετικὰ (διαφοροτρόπως).

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄλων: Εἶναι φανερὸ ὅτι τὰ μέρη περιέχονται στὸ ὄλο. Ἐπομένως οἱ λόγοι ποὺ νοοῦνται μὲ τὸ φυσικὸ τρόπο σὲ καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα, λόγῳ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν κινήσεων ποὺ ἐνυπάρχουν σ' αὐτά, λέει ὅτι θεωροῦνται μέσα στὴ φύση στὸ σύνολό της. Ἐτσι ἡ ἐξωτερικὴ φιλοσοφία, ὅλα ὅσα ὑπάρχουν καθεαυτὰ καὶ παρατηροῦνται σὲ ἄλλα, ποὺ τὰ λέμε ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, ὅλα αὐτὰ τὰ κατέταξε σὲ μιὰ κατηγορία καὶ τὰ εἶπε οὐσία. Στὴ λέξη αὐτὴ περιλαμβάνονται καὶ τὰ ιδιώματα καὶ οἱ λόγοι τῆς οὐσίας καθενὸς ποὺ παραμένουν ἀσύγχυτα. Γιατὶ ἄλλος εἶναι ὁ λόγος τῶν ἐμψύχων καὶ ἄλλος τῶν ἀψύχων. Τὸ ἴδιο καὶ τῶν αἰσθητικῶν, δηλαδὴ τῶν λογικῶν καὶ τῶν ἀλόγων, ἂν καὶ βέβαια σ' αὐτὰ ἔχουν ἐνωθεῖ κατὰ τὸν λόγο τῆς οὐσίας, δηλαδὴ τῆς ἀπλῆς ὑπαρξης. Μὲ τὴν μονοείδεια τῆς ψυχῆς ποὺ εἶπε δηλώνει ὅτι μία εἶναι ἡ ζωτικὴ δύναμη ποὺ μεταδίδεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν σὲ ὄλο τὸ σῶμα καὶ ἐνεργεῖ μὲ ποικίλους τρόπους στὰ μέλη.

§ 7. Ἀρχὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων: Ἄν αἷτιο εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐξαιτίας του γίνεται αὐτὸ ποὺ γίνεται, εἶναι φυσικὸ ὅτι προϋπῆρχαν τὰ πάντα μέσα στὸ αἷτιο τῶν πάντων, σὰν ὑπὸ μορφὴν ιδέας καὶ παραδείγματος, ὅπως εἶπαμε πρὶν, παρατηρούμενα ὅλα μαζὶ καὶ ἐνιαῖα καὶ τὰ ἀντίθετα, ὅπως εἶπαμε, μέσα στὸν Θεό. Τὸ πῶς τώρα ὑπάρχουν ἐνωμένα καὶ ἐνάντια, νὰ τὸ σκεφθεῖς ὡς ἐξῆς· Τὸ διακοσμημένο ἔχει τὴ μορφὴν διαχωρισμένην, ὅπως συμβαίνει μέσα στὴν τάξιν τοῦ κόσμου, ποὺ ἄλλοῦ εἶναι τ' ἀστέρια καὶ ἄλλοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅπως ἐπίσης ἄλλοῦ εἶναι ἡ φωτιά καὶ ἄλλοῦ τὸ νερό. Γιατί, ἐπειδὴ εἶναι ἐνάντια, ἂν ἐνωθοῦν, ἀλληλοκαταστρέφονται. Μέσα στίς σκέψεις ὅμως τοῦ Θεοῦ καὶ μαζὶ ἦταν ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἀσύγχυτα καὶ ὄχι μέσα σὲ τόπο. Γιατὶ δὲν εἶναι σώματα οὔτε μέσα σὲ σῶμα, ἀλλὰ σὲ αἰδίες ἐννοιες, οἱ ὁποῖες εἶναι παραδείγματα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρχὴ

εἰσι παραδείγματα· ὅθεν καὶ πάντων ἀρχὴ ὁ Θεός· ἀρχὴ γάρ
 ἐστι πᾶν τὸ προϋφαστῶς τοῦ γινομένου, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις,
 καὶ τάξεις ἐστὶ τῶν ὡς τεταγμένων· τάξεις δέ ἐστιν ἐργασία
 ὁμοιότητος πρὸς ἀλληλα πάντων τῶν ὄντων, καὶ συμμετρία γι-
 5 νομένη αἰτία κοινωνίας τῶν πρὸς ἀλληλα παντὸς τοῦ ὄντος,
 ἀλλὰ καὶ πᾶσα στάσις καὶ πᾶσα κίνησις ἐστὶ τῶν ὄν-
 των ὁ Θεός. Διαφόρως δὲ ταύτας νοητέον· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν νοη-
 τῶν καὶ τῶν νοερῶν ἢ φύσις, ἀρχὴ οὐσα κινήσεως καὶ στάσε-
 ως, ἥτοι ἡρεμίας, ταύτὸν γάρ ἐστι, ἐνέργειαν δηλοῖ· ἢ τε γὰρ κί-
 10 νησις ἢ εἰς διακονίας θείας καὶ διδασκαλίας τῶν ὑποβεβηκό-
 των ἐνέργειά ἐστι ζωτική, ἢ τε ἡρεμία καὶ στάσις αἰώνιος οὐσα
 καὶ ἀτρεπτος, τὰ οἰκεῖα ἐνεργεῖν δηλοῖ τοὺς νόας καὶ τῶν θείων
 ἐμφορεῖσθαι. Ἐπὶ δὲ τῶν αἰσθητῶν ἢ φύσις ἀρχὴ οὐσα κινήσε-
 ως καὶ στάσεως, ἥτοι ἡρεμίας, τὴν μὲν κίνησιν δηλοῖ εἰς τὸ εἶ-
 15 ναι παραγωγὴν, τὴν δὲ στάσιν, ἥτοι ἡρεμίαν, τὴν διὰ τῆς φθο-
 ρᾶς τοῦ εἶναι ἢ παῦσιν ἢ μετεβολῆν. Λέγεται δὲ ταῦτα εἶναι ὁ
 Θεός, ὡς αἴτιος αὐτὸς ὑπάρχων ὑπερουσίως. Κίνησις δὲ ἐπὶ
 Θεοῦ ἢ εἰς τὰ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ἀγαθότητι προνοητικὴ
 πρόοδος, στάσις δὲ τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχειν καὶ ἀνεκφοιτήτως
 20 ἑαυτοῦ τὴν ἀνεπίγνωστον ἡρεμίαν καὶ ἀτρεμῆ ἀοχλησίαν κε-
 κτῆσθαι. Σημειωτέον δέ, ὅτι τὰς νοητὰς δυνάμεις αἰωνίας ἐκά-
 λεσεν, ὡς αἰῶνος μετεχούσας, ἢ δὲ τοῦτο λέγουσα Γραφή ἐστι·
 «τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια».
 Τὰ δ' ἐν ἑτέροις ὑπάρχοντά εἰσιν, οἷον ἀγιασμός, ἀθανασία, εὐ-
 25 ζωία· ταῦτα γὰρ ἐν νοηταῖς καὶ νοεραῖς οὐσίαις τοιαῦτά εἰσι,
 κατ' ἐπίνοιαν δὲ λέγονται ἐν τοῖς νοητοῖς καὶ ἡμῖν, ὡς θεοὶ καὶ
 κύριοι καὶ δυνατοὶ ἰσχυροὶ ἄγγελοι κατὰ μέθεξιν καὶ ἀνθρωποὶ.

τῶν πάντων εἶναι ὁ Θεός· γιατί ἀρχὴ εἶναι κάθε τι πού ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ αὐτὸ πού ἔγινε, καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ εἶναι καὶ τάξη ἐκείνων πού εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο τακτοποιημένα. Καὶ τάξη εἶναι, ἐπίτευξη ὁμοιότητος μεταξύ τους ὄλων τῶν ὄντων καὶ συμμετρία πού γίνεται αἰτία κοινωνίας ὄλων τῶν ἐπὶ μέρος ὄλου τοῦ ὄντος· ἀλλὰ ὁ Θεὸς εἶναι καὶ κάθε στάση καὶ κάθε κίνηση τῶν ὄντων. Βέβαια αὐτὲς πρέπει νὰ τίς ἐννοήσομε διαφορετικά. Στὰ νοητὰ δηλαδὴ καὶ νοερὰ ἢ φύση, ἐπειδὴ εἶναι ἀρχὴ κίνησης καὶ στάσης, ἤτοι ἡρεμίας, πού εἶναι τὸ ἴδιο, γιατί δηλώνει ἐνέργεια· γιατί καὶ ἡ κίνηση τῶν κατωτέρων γιὰ θεῖες διακοινίες καὶ διδασκαλίες εἶναι ἐνέργεια ζωτικὴ, καὶ ἡ ἡρεμία καὶ ἡ στάση, πού εἶναι αἰώνια καὶ ἀμετάτρεπτη, δηλώνει τοὺς νόες πού ἐκτελοῦν τῇ λειτουργίᾳ τους καὶ εἶναι ἐμφορημένοι ἀπὸ τὰ θεῖα. Στὰ αἰσθητὰ ὅμως ἢ φύση, ἐπειδὴ εἶναι ἀρχὴ τῆς κίνησης καὶ τῆς στάσης, δηλαδὴ τῆς ἡρεμίας, δηλώνει ὅτι ἡ κίνηση εἶναι 'πρόοδος στὸ εἶναι', ἐνῶ ἡ στάση, δηλαδὴ ἡ ἡρεμία, δηλώνει ἢ παύση ἢ μεταβολὴ μέσω τῆς φθορᾶς τοῦ εἶναι. Καὶ λέγεται ὅτι αὐτὰ εἶναι ὁ Θεός, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι αἴτιος μὲ τρόπο ὑπερούσιο. Κίνηση λοιπὸν σχετικὰ μὲ τὸν Θεὸ εἶναι ἢ πρόοδος τῆς πρόνοιᾶς του ἀπὸ ἀγαθότητα μέσω τοῦ ἴδιου σὲ ὅσα δημιούργησε, ἐνῶ στάση εἶναι τὸ νὰ εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἔχει ἀποκτήσει μόνιμη στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἀνεπίγνωστη ἡρεμία καὶ τὴν ἀδιατάρακτη γαλήνη. Νὰ σημειωθεῖ, ὅτι κάλεσε αἰώνιες τίς νοητὲς δυνάμεις, ἐπειδὴ μετέχουν τὸν αἰῶνα. Ὁ λόγος τῆς Γραφῆς πού τὸ λέει εἶναι· «ὅσα βλέπομε εἶναι πρόσκαιρα, ὅσα δὲν βλέπομε αἰώνια»¹⁰. Ὅσα ὅμως ὑπάρχουν σὲ ἄλλους εἶναι ἁγιασμοί, ἀθανασίες, εὐζωία· αὐτὰ δηλαδὴ ὑπάρχουν στὶς νοητὲς καὶ νοερὲς οὐσίες. Τέτοια εἶναι αὐτὰ σὲ νοητὲς καὶ νοερὲς οὐσίες καὶ λέμε μὲ τὴ λογικὴ ὅτι ὑπάρχουν στὰ νοητὰ καὶ σ' ἐμᾶς, ἐπειδὴ εἴμαστε θεοὶ καὶ κύριοι καὶ δυνατοὶ καὶ ἰσχυροὶ, ἄγγελοι κατὰ μέθεξιν καὶ ταυτόχρονα ἄνθρωποι.

10. Β' Κορ. 4,18.

Πᾶς ὄρος καὶ τὰ ἄλλα: Ὅσα τῷ εἶναι ὄντα εἰσί, ταῦτά
 φησιν ἐν ἑτέροις θεωρούμενα ὑπάρχειν, καὶ οὐ καθ' ἑαυτά· αἱ
 γὰρ οὐσίαι (ταῦτα γὰρ ἐκάλεσεν ὄντα), τῶν καθ' ἑαυτά εἰσι,
 ἄστινας χαρακτηρίζουσιν ἀθανασία, σοφία, τάξις, ἀρμονία, καὶ
 5 τὰ σὺν αὐτοῖς, ἅπερ ἐν ἑτέροις ὑπάρχειν λέγονται· ὥσπερ καὶ τὰ
 κατ' αἴσθησιν περὶ τὰ σώματα ὀρώμενα, οἷον χρῶμα, σχῆμα,
 πηλικότης, καὶ τὰ ὅμοια, ἅπερ σωμάτων ἐκτὸς συνίστασθαι
 ἀδύνατον. Διεῖλε δὲ αὐτὰ ὁ πατὴρ τῶν κατ' ἐπίνοιαν· ταῦτα δὲ
 εἶναι φαμεν τὰ τῆ νοήσει καταλαμβανόμενα, οἷον νόημα, λόγον,
 10 αἴσθησιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα τῆ ἐπινοίᾳ μόνῃ οἴονεὶ τῆ ἐπεν-
 θυμήσει γνωρίζομεν, ἢ καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὰ νοη-
 τά, καὶ αἰσθήσει ὑποπίπτοντα μηδαμῶς.

§ 8. Αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ: Σημεῖωσαι δέ, ὅτι τὸ 'νοηταὶ'
 ὡς πρὸς ἡμᾶς, τὸ δὲ 'νοεραὶ' ὡς πρὸς τὸν Θεὸν νοεῖται.

15 Καὶ τὸ εἶναι: Καὶ τὸ θεοειδῶς εἶναι.

Καὶ τὰ ἄλλα πάντα: Ὅτι αὐτὸς αἴτιος τοῦ εἶναι τὰ πάντα,
 καὶ πρὸ τοῦ εἶναι, ἅτε καὶ ἰδέα, ἥτοι παράδειγμα, ὧν τοῦ εἶναι,
 ὡς ἐντεῦθεν δηλοῦται· τὸ γὰρ αὐτὸ εἶναι, οὐκ αὐτὸ ἐστὶν ὁ
 Θεός, διὰ τὸ εἶναι τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, καὶ τὸ εἶναι
 20 ἐστὶ καὶ λέγεται· διὸ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ τὸ εἶναι ὡς ἰδέα, οὐ μὴν ὁ
 Θεὸς ἐν τῷ εἶναι ἐστὶ· πρὸ γὰρ τοῦ εἶναι ἦν· ὁμοῦς διὰ τὸ πάν-
 των αἴτιος εἶναι, καὶ παραγωγεὺς δείκνυται, καὶ ἔξω πάντων
 ἐστίν, ὡς αἴτιος πάντων, καὶ τοῖς τῶν πάντων γνωρίσμασι
 προσαγορεύεται, ὡς τὰ πάντα παραγαγών.

25 Καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι: Αὐτοῦ μὲν, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶ-
 ναι, ἐν αὐτῷ δέ, τῷ συντηρεῖσθαι παρ' αὐτοῦ· οὐκ αὐτὸς δὲ τοῦ
 εἶναι, οὐδὲ ἐν τῷ εἶναι συνεχόμενος· ὑπὲρ γὰρ τὸ εἶναι ὁ ὑπε-
 ρούσιος.

Πᾶς ὄρος καὶ τὰ ἄλλα: Ὅσα εἶναι ὄντα μὲ τὸ ἀπλὸ εἶναι, αὐτὰ λέει ὅτι ὑπάρχουν νοούμενα μέσα σὲ ἄλλα καὶ ὄχι καθ' ἑαυτά. Γιατὶ οἱ οὐσίες (αὐτὰ κάλεσε ὄντα) εἶναι ἀπὸ τὰ καθ' ἑαυτά, πού τις χαρακτηρίζουν ὡς ἀθανασία, σοφία, τάξη, ἀρμονία, καὶ τὰ σχετικὰ τους, πού λέγεται ὅτι ὑπάρχουν σὲ ἄλλα, ὅπως καὶ ὅσα βλέπομε μὲ τὴν αἴσθησι γύρω ἀπὸ τὰ σώματα, γιὰ παράδειγμα τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος, καὶ τὰ ὅμοια, πού εἶναι ἀδύνατη ἢ σύστασή τους ἔξω ἀπὸ τὰ σώματα. Αὐτὰ τὰ διαχώρισε ὁ πατέρας αὐτὸς ἀπὸ τὰ θεωρητικά, πού εἶναι ὅσα συλλαμβάνομε μὲ τὴ νόησή μας, ὅπως εἶναι τὸ νόημα, ὁ λόγος, ἢ αἴσθησι, καὶ τὰ παρόμοια, πού τὰ γνωρίζομε μόνο μὲ τὴ σκέψη, σὰ νὰ λέμε μὲ τὴ μνήμη, ἢ λέει ὅτι ὑπάρχουν τὰ νοητὰ μόνο στὴ σκέψη, καὶ δὲν ὑποπίπτουν μὲ κανένα τρόπο στὴν αἴσθησι.

§ 8. Αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ: Σημείωσε, ὅτι τὸ 'νοηταὶ' λέγεται σὲ σχέση μ' ἐμᾶς, ἐνῶ τὸ 'νοεραὶ' νοεῖται σὲ σχέση μὲ τὸν Θεό.

Καὶ τὸ εἶναι: Ἔχουν δηλαδὴ καὶ τὴ θεόμορφη ὑπαρξή.

Καὶ τὰ ἄλλα πάντα: Αὐτὸς εἶναι ὁ αἴτιος τῆς ὑπαρξῆς τῶν πάντων καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξή τους, ἐπειδὴ εἶναι ἰδέα, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶναι παράδειγμα τοῦ εἶναι, ὅπως δηλώνεται ἐδῶ. Γιατὶ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο ὁ Θεός, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ἀλλὰ γιὰ τὸν Θεὸ καὶ ὑπάρχει καὶ λέγεται τὸ εἶναι. Γι' αὐτὸ τὸ εἶναι ὑπάρχει μέσα στὸν Θεὸ ὡς ἰδέα, ὄχι ὁμως ὁ Θεὸς μέσα στὸ εἶναι. Γιατὶ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὸ εἶναι. Ἐπειδὴ ὁμως εἶναι αἴτιος τῶν πάντων, ἀναδεικνύεται καὶ παραγωγός, καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ ὅλα, ὡς αἴτιος ὄλων, καὶ δέχεται ὡς προσω- νυμίες του τὰ γνωρίσματα ὄλων, ἐπειδὴ ἔχει δημιουργήσει τὰ πάντα.

Καὶ αὐτοῦ ἔστι τὸ εἶναι: Τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ εἶναι, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτόν μὲ τὸ νὰ συντηρεῖται ἀπὸ αὐτόν. Δὲν εἶναι αὐτὸς τοῦ εἶναι, οὔτε περιέχεται μέσα στὸ εἶναι· γιὰτὶ ὁ ὑπερούσιος εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ εἶναι.

Καὶ οὐκ αὐτὸς ἐν τῷ εἶναι: Προσυπακουστέον ἐν ἀμφοτέ-
ροις τὸ αἴτιον, τουτέστι τὸ εἶναι αὐτὸν ἔχει αἴτιον, καὶ οὐχὶ αὐ-
τὸς ὡς ἐκ προηγουμένης αἰτίας ἔχει τὸ εἶναι.

Κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπίνοιαν: Ἡ τῶν ὄντων θεωρία,
5 ἦν ἐνταῦθα ἐπίνοιαν ἐκάλεσε, πολλή τις οὖσα καὶ ποικίλη πάση
ἐπιβολῇ τοῦ νοῦ, προὔπαντῶσαν εὐρίσκει τοῦ αἰτίου τὴν ἐν-
νοίαν, ἡγουν τοῦ δημιουργοῦ· τὸ οὖν πολλαπλασιάζεσθαι δηλοῖ,
τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς τὸν αὐτὸν αἴτιον θεωρεῖσθαι.

Καὶ τὸ ἐστὶ καὶ τὸ ἔσται: Ἄπερ ἐν τῷ πρὸ αὐτοῦ ἀπέφησε,
10 νῦν ἐπειπὼν τῷ Θεῷ ἀναγκαίως ἑαυτὸν ἐρμηνεύων κατὰ τὴν
τοῦ αἰτίου ἐννοίαν ταῦτα νοεῖν ὑποβάλλει. Τὸ μὲν οὖν ἐγένετο
καὶ γίνεται καὶ γενήσεται ἐπὶ μὲν τῶν κτισμάτων κυρίως κατη-
γορεῖται· τὰ μὲν γὰρ ἅπαξ ἐγένετο, οἷον οὐρανός, ἄγγελοι, ἥλιος
καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐφ' ὧν χώραν οὐκ ἔχει τὸ γίνεται, γενήσεται, τὸ
15 δὲ παρὰ τοῦ Δαυὶδ λεχθέν, «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύ-
ματα», ἢ κατὰ τὸ συντηρεῖσθαι ληπτέον, καθὰ εἴρηται, «ὁ Πα-
τήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται», ἢ κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γρα-
φῆς, ἐνηλλαγμένως τὴν σημασίαν τὴν χρονικὴν πολλάκις προα-
γούσης, καὶ ἀντὶ παρωχηκότος μέλλοντι κεχρημένης, καὶ τὸ ἐμ-
20 παλιν. Ἐπὶ τούτων μὲν οὖν κυρίως τὸ ἐγένετο· γίνεται δὲ καὶ τὰ
ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πάντα καὶ ὄσα κατὰ ἀντιπεριχώρησιν, οἷον
ἡ νύξ, ἡ ἡμέρα, θέρος, καὶ ἔαρ, καὶ τὰ τοιαῦτα, γενήσεται δὲ μό-
νον, ἅτινα οὐπω γεγόνασιν ὄλως, προσδοκῶνται δέ, οἷον ἡ τοῦ
παντὸς μεταστοιχείωσις καὶ τὰ σὺν αὐτῇ. Ὡς τούτων οὖν ἀπάν-
25 των αἴτιος ὁ Θεὸς ὑμνεῖται· οὐ γὰρ εἶπε, 'ταῦτα ἐπ' αὐτοῦ κατη-
γορεῖται', ἀλλὰ «κυρίως ὑμνεῖται». Τὸ δὲ ἦν καὶ τὰ σὺν αὐτῷ
κατὰ πᾶσαν ἐπίνοιαν οὐκ ἄλλω τινὶ ἢ τῷ Θεῷ ἀρμόσει, διὰ τὸ

Καὶ οὐκ αὐτὸς ἐν τῷ εἶναι: Ἐξυπακούεται καὶ στὰ δύο τὸ αἷτιο· δηλαδὴ τὸ εἶναι ἔχει ὡς αἷτιό του αὐτὸν καὶ ὄχι αὐτὸς τὸ εἶναι, σὰ νὰ ἔχει τὸ εἶναι του ἀπὸ προηγούμενη αἷτία.

Κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπίνοια: Ἡ θεωρία τῶν ὄντων, πὺ ἐδῶ τὴν εἶπε ἐπίνοια, ἐπειδὴ εἶναι πολλὴ καὶ διάφορη σὲ κάθε ἔφοδο τοῦ νοῦ, βρίσκει τὴν ἔννοια τοῦ αἷτιου νὰ τὸν προσναντᾶ, δηλαδὴ τὸν δημιουργό. Τὸ 'πολλαπλασιάζεσθαι' σημαίνει τὸ νὰ παρατηρεῖται ὁ ἴδιος ὡς αἷτιο μέσα στὰ πολλά.

Καὶ τὸ 'ἐστὶ' καὶ τὸ 'ἔσται': Αὐτὰ πὺ ἀρνήθηκε προηγουμένως, τώρα, ἀποδίδοντάς τα στὸν Θεὸ καὶ ἐρμηνεύοντας ἀναγκαστικὰ τὸν ἑαυτό του, μᾶς ὑποβάλλει νὰ τὰ σκεφθοῦμε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ αἷτιου. Τὸ 'ἔγινε' λοιπὸν 'καὶ γίνεται' καὶ 'θὰ γίνε' ἀποδίδεται κυρίως στὰ κτίσματα, γιὰτὶ ἄλλα ἔγιναν μιὰ φορά, ὅπως ὁ οὐρανός, οἱ ἄγγελοι, ὁ ἥλιος καὶ τὰ ὄμοια, πάνω στὰ ὁποῖα δὲν ἔχει θέση τὸ 'γίνεται' καὶ τὸ 'θὰ γίνε'. Ὁ λόγος τώρα τοῦ Δαβίδ, «Αὐτὸς πὺ κάνει τοὺς ἀγγέλους πνεύματα»¹¹, ἢ πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ 'συντηροῦνται', σύμφωνα μὲ αὐτὸ πὺ εἰπώθηκε, «ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα»¹², ἢ νὰ τὸ ἐννοήσομε σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τῆς Γραφῆς πὺ συχνὰ κατ' ἐναλλαγὴ προβάλλει τὴ χρονικὴ σημασία καὶ ἀντὶ παρωχημένο χρόνο χρησιμοποιοῖ μέλλοντα καὶ τὸ ἀντίθετο. Σ' αὐτὰ λοιπὸν κυρίως ἀρμόζει τὸ 'ἔγιναν', ἐνῶ γίνονται ὄλα ὄσα ὑπάρχουν μέσα στὴ γένεση καὶ τὴ φθορὰ καὶ ὄσα ἐναλλάσσονται, ὅπως ἡ νύχτα, ἡ ἡμέρα, τὸ θέρος, ἡ ἀνοιξη, καὶ τὰ ὄμοια, καὶ θὰ γίνουν μόνο ὄσα δὲν ἔχουν γίνε ἀκόμα καθόλου, ἀλλὰ τὰ περιμένομε, ὅπως ἡ μεταστοιχείωση τοῦ παντὸς καὶ ὄσα τὴ συνοδεύουν. Ὡς αἷτιος λοιπὸν ὄλων αὐτῶν ὑμνεῖται ὁ Θεός. Γιὰτὶ δὲν εἶπε (ὁ Διονύσιος) ὅτι αὐτὰ ἀποδίδονται σ' αὐτόν, ἀλλὰ 'κυρίως ὑμνεῖται'. Τὸ 'ἦταν' πάλι καὶ ὄσα τὸ συνοδεύουν, ὅπως καὶ νὰ τὸ σκεφθοῦμε θὰ ἀρμόσει στὸν Θεὸ καὶ σὲ

11. Ψαλμ. 103,4.

12. Ἰω. 5,17.

πάσης ἀρχῆς ἀνώτερον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖσθαι τὸ ἦν. Τὸ δὲ
 'ἔστι' καὶ τὸ 'ἔσται' ὡς πάντῃ τὸ ἀναλλοίωτον καὶ κατὰ πάντα
 ἀμετᾶβλητον ἔχοντος· διὸ καὶ ὑπερούσιος λέγεται. Διὸ καὶ πάν-
 τα αὐτοῦ καὶ ἅμα κατηγορεῖται. Κατὰ τὴν τοῦ αἰτίου ἔννοιαν
 5 πάντα αὐτοῦ φησι τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι, ἢ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι. Τὸ
 γὰρ κατηγορεῖσθαι κατὰ φιλοσόφους τοῦτο δηλοῖ. Αὐτὸς δὲ οὐ-
 δὲν τῶν πάντων ἐστίν, ὧν ἐστὶν αἴτιος, διὰ τὸ εἶναι καὶ ὑπερεῖ-
 ναι· διὸ καὶ αἱ ἀποφάσεις τοῦτο δηλοῦσιν, οἷον τὸ ἄμορφος, τὸ
 ἀκαλλῆς, καὶ τὰ ὅμοια· τὸ δὲ πάνσχημος καὶ πανείδεος τὸ παν-
 10 τὸς εἶδους καὶ σχήματος αἴτιον αὐτὸν ὑπάρχειν δηλοῖ. Καθὸ καὶ
 τὰ ἐξῆς νοητέον.

Εἰς τὸ αὐτό. Πῶς ἀνωτέρω εἰπὼν, οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν,
 οὔτε ἐγένετο, οὔτε γίνεται, οὔτε γενήσεται, ἐνταῦθ' αὖ φησιν, ἐπ'
 αὐτοῦ καὶ τὸ ἐστί, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ τὸ γίνεται,
 15 καὶ γενήσεται κυρίως ὑμνεῖται; ἄρα ἐναντίως ἑαυτῷ λέγει ὁ
 ἅγιος Διονύσιος; Μὴ γένοιτο. Ἄνω μὲν γὰρ αὐτὸν δημιουργὸν
 εἶπε πάσης ὑπάρξεως, ὑποστάσεως, οὐσίας, φύσεως καὶ τοῦ
 χρόνου· εἰκότως οὖν ἐπὶ αὐτοῦ τὸ 'ἦν' ἔταξε καὶ τὰ ἕτερα, ἵνα
 νοήσης, ὅτι οὔτε ἀπὸ χρόνου, οὔτε ἐν χρόνῳ, οὔτε μετὰ χρόνον
 20 ἤρξατο ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι ἀνώτερός ἐστι. Ἐν
 αὐτῷ, γὰρ εἶπε, τὸ εἶναι· ἐνταῦθα δέ, ἐπειδὴ κατὰ πᾶσαν ἐπί-
 νοιαν εἶπεν αὐτὸν πολλαπλασιάζεσθαι, δικαίως εἶπεν, ἐπ' αὐ-
 τοῦ καὶ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὰ ἐξῆς, ἵνα, οἷον καιρὸν ἢ χρό-
 νον ἐπινοήσης, ἐκεῖ τὸν Θεὸν εὐρήσεις, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ
 25 προόντα, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν ὄντων αἴτιον καὶ δημιουργόν, καὶ
 οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὄντα, ὡσπερ λέγομεν, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων
 ἐστί, καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐστίν.

Καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν πάντων: Πρὸς τὸ 'πάνσχημος' τὸ

κανένα ἄλλον, ἐπειδὴ τὸ 'ἦταν' νοεῖται σχετικὰ μ' αὐτὸν ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἀρχῆ. Τὸ 'εἶναι' καὶ τὸ 'θα εἶναι' ἀρμόζουν σ' αὐτὸν ἐπειδὴ ἔχει τὸ τελείως ἀναλλοίωτο καὶ ἀμετάβλητο, καὶ γι' αὐτὸ λέγεται καὶ ὑπερούσιος. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν καὶ ὄλα, καὶ ταυτόχρονα ἀποδίδονται σ' αὐτὸν ὡς κατηγορούμενα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοια τοῦ αἰτίου λέει ὅτι ὄλα τὰ κατηγορούμενα ἀποδίδονται σ' αὐτὸν ἢ νοοοῦνται σχετικὰ μ' αὐτόν. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει σύμφωνα μὲ τοὺς φιλοσόφους τὸ 'δέχεται κάτι ἓνα κατηγορούμενο'. Αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ ὄλα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι αἰτιὸς τοὺς ἐξαιτίας τοῦ ὅτι εἶναι καὶ ὑπερεῖναι. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἀρνητικὰ αὐτὸ δηλώνουν, ὅπως τὸ 'δίχως μορφή', 'δίχως κάλλος', καὶ τὰ ὅμοια, ἐνῶ τὰ 'πάνσχημος' καὶ 'πανείδεος' δηλώνουν ὅτι εἶναι αἰτιὸς κάθε σχήματος καὶ κάθε εἶδους. Ἔτσι πρέπει νὰ ἐννοήσομε καὶ τὰ ἀκόλουθα.

Γιὰ τὸ ἴδιο χωρίο. Πῶς, ἐνῶ πρὸ πάνω εἶπε 'οὔτε ἦταν, οὔτε εἶναι, οὔτε ἔγινε, οὔτε γίνεται, οὔτε θὰ γίνεῖ', ἐδῶ λέει ὅτι γι' αὐτὸν καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ θὰ εἶναι, καὶ τὸ γίνεται, καὶ τὸ θὰ γίνεῖ 'ὑμνεῖται κυρίως'; Ἄρα ὁ θεῖος Διονύσιος ἀντιφάσκει στὸν ἑαυτό του; Μὴ γένοιτο. Γιατὶ πρὸ πάνω τὸν εἶπε δημιουργὸς κάθε ὑπαρξῆς, ὑπόστασης, οὐσίας, φύσης, καὶ τοῦ χρόνου. Εὐλόγα λοιπὸν χρησιμοποίησε γι' αὐτὸν τὸ ἦταν καὶ τὰ ἄλλα, γιὰ ν' ἀντιληφθεῖς, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἄρχισε οὔτε ἀπὸ κάποια χρονικὴ στιγμή, οὔτε μέσα στὸ χρόνο, οὔτε μετὰ ἀπὸ τὸ χρόνο, ἀλλ' εἶναι ἀνώτερος κι ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Γιατὶ εἶπε, 'μέσα σ' αὐτὸν βρίσκεται τὸ εἶναι'. Ἐδῶ ὅμως, ἐπειδὴ εἶπε, ὅτι αὐτὸς πολλαπλασιάζεται ἀνάλογα μὲ ὅσα σκεφτόμαστε, δίκαια ἀπέδωσε σ' αὐτὸν καὶ τὸ 'ἦταν' καὶ τὸ 'θα εἶναι' καὶ τὰ ἐξῆς, ὥστε ὅποιον καιρὸ ἢ χρόνον φέρεις στὸ νοῦ σου, ἐκεῖ θὰ βρεῖς τὸν Θεό, καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα, καὶ νὰ προϋπάρχει, καὶ νὰ εἶναι τῶν ὄντων αἰτιὸς καὶ δημιουργός, ἀλλὰ καὶ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ νὰ μὴν εἶναι, ὅπως λέμε, ὅτι 'κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν εἶναι, καὶ μέσα στὰ πάντα εἶναι'.

Καὶ οὐδέν ἐστι τῶν πάντων; Στὸ 'πάνσχημος' ἀντιπαρα-

ἄμορφος', διὰ τὸ ὑπὲρ ἀσωματίαν καὶ ὑπὲρ ἀϋλίαν εἶναι, οὐ με-
μορφωμένον πρὸς τι τῶν ὄντων, πρὸς δὲ τὸ 'πανείδεος' τὸ
'ἀκαλλῆς'. Ἀκαλλῆ δὲ λέγει, ὡς καὶ τοῦ κάλλους ἐξ αὐτοῦ γε-
γονότος, αὐτοῦ δὲ καὶ ὑπὲρ κάλλους ὄντος. Αἱ δὲ χρήσεις, «καὶ
5 εἶδομε αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος», καὶ τὰ ἐξῆς.

Εἰ γὰρ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος: Κάτω ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐξῆς λό-
γου, ἦτοι τοῦ ἕκτου κεφαλαίου, ὅπου τὸ σημεῖον δείκνυσιν, ὅτι
οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ ὁ ἥλιος, ἀλλ' ἐκ τῆς πάντων αἰτίας καὶ
ἀρχῆς, ἣτις ἐστὶν ὁ Θεός. Καλῶς δὲ ἀπέδειξεν ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ
10 περὶ Θεοῦ νοούμενον· ὡσπερ γὰρ αὐτὸς εἷς ὢν ὁ ἥλιος, πάντα
τὰ αἰσθητὰ ζωογονεῖ καὶ τρέφει καὶ αὔξει καὶ ἐναλλάττει, του-
τέστιν ἀπὸ μικρῶν μεγάλα ποιεῖ, ἢ καὶ ἀπὸ σπόρου τὸ ἐξ αὐτοῦ
φυόμενον βλαστὸν ἢ δένδρον, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὀρωμένοις ἐστί,
μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὑπάρχων, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ
15 ἡλίου καὶ πάντων τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν καὶ τῶν νοε-
ρῶν ὢν αἴτιος, οὐδὲν ἐκ τῶν ὄντων ἐστί, καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν
ἐστί· αὐτοῦ γὰρ τὰ πάντα μετέχει· διὸ καὶ ἡ Γραφή «δικαιοσύ-
νης Ἥλιον» αὐτὸν ὀνομάζει.

Παραδείγματα: Τὰ παραδείγματα, ἅτινα καὶ ιδέας καλοῦ-
20 σιν, ἤδη μὲν καὶ ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, ὅπως ὀρίζονται, ὅτι
ποιήσιν αὐτοτελῆ αἰδίου τοῦ αἰδίου Θεοῦ τὴν ιδέαν, ἦτοι τὸ πα-
ράδειγμα, φησί· καὶ ἐνταῦθα μέντοι σαφηνίζει ὁ μέγας Διονύ-
σιος τὴν Γραφήν, προορισμοὺς καλῶν τὰς ιδέας, αἰνιττόμενος
τὸν θεῖον Παῦλον, ὃς ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους φησὶν· «οὗς δὲ προ-
25 ὠρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε»· καὶ ἐτέρωθι· «προορίσας ἡμᾶς ἐν
τῷ θελήματι αὐτοῦ»· θέλημα γὰρ καὶ προορισμὸν τὰ παραδεί-
γματα καὶ τὰς ιδέας λέγει. Παράγει μέντοι καὶ τὸν μακάριον
Κλήμεντα, τὸν Ρώμης ἐπίσκοπον, οὗ μέμνηται ὁ Ἀπόστολος,

βάλλεται τὸ 'ἄμορφος', ἐπειδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία σώματος καὶ ὕλης, χωρὶς νὰ ἔχει πάρει τὴ μορφή κάποιου ὄντος, ἐνῶ στὸ 'πανείδεος' τὸ 'ἀκαλλῆς'. Ἀκαλλῆ λέει, ἐπειδὴ καὶ τὸ κάλλος ἔχει γίνεαι ἀπὸ αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι κι ἀπὸ τὸ κάλλος πιὸ πάνω. Ἀπὸ αὐτὰ προέρχονται οἱ ἐκφράσεις, «τὸν εἶδαμε, καὶ δὲν εἶχε εἶδος οὔτε κάλλος»¹³ καὶ τὰ ἐξῆς.

Εἰ γὰρ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος: Στὸ τέλος τοῦ ἐπομένου λόγου, δηλαδὴ τοῦ ἕκτου κεφαλαίου, ὅπου δείχνει ὅτι ὁ ἥλιος δὲν κάνει τίποτε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν αἰτία καὶ τὴν ἀρχὴ τῶν πάντων, πὺ εἶναι ὁ Θεός. Καὶ ἀπέδειξε ὡραῖα ἀπὸ τὸν ἥλιο τί ἐννοεῖ περὶ Θεοῦ. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἥλιος, ἐνῶ εἶναι ἕνας, ζωογονεῖ ὅλα τὰ αἰσθητά, τὰ τρέφει καὶ τὰ πληθαίνει καὶ τὰ μεταβάλλει, τὰ κάνει δηλαδὴ μεγάλα ἀπὸ μικρά, ἢ καὶ ἀπὸ τὸ σπῆρο δείχνει τὸ φυτὸ πὺ βγαίνει ἀπὸ αὐτόν βλαστὸ καὶ δένδρο, καὶ παρουσιάζεται ἀνάμεσα σὲ ὅσα βλέπομε, χωρὶς νὰ εἶναι κανένα ἀπὸ αὐτά, ἔτσι καὶ ὁ Θεός, ἐνῶ εἶναι αἷτιος καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἥλιου καὶ ὄλων τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ εἶναι μέσα σὲ ὅλα. Γιατὶ τὰ πάντα τὸν μετέχουν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Γραφὴ τὸν ὀνομάζει «Ἴλιο τῆς δικαιοσύνης»¹⁴.

Παραδείγματα: Τὰ παραδείγματα, πὺ τὰ καλοῦν καὶ ιδέες, ἤδη δηλώσαμε καὶ πιὸ πάνω πῶς ὀρίζονται· ὅτι δηλαδὴ λέει τὴν ιδέα, ἤτοι τὸ παράδειγμα, αἷδια αὐτοτελεῆ δημιουργία τοῦ αἷδιου Θεοῦ. Καὶ ἐδῶ ὁμως διασαφηνίζει τὴ Γραφὴ ὁ μέγας Διονύσιος, καλώντας τις ιδέες 'προορισμούς', ὑπονοώντας τὸν θεῖο Παῦλο, πὺ γράφει στὴν ἐπιστολῆ του πρὸς Ρωμαίους: «ὅποιους προόρισε, αὐτοὺς καὶ ἐκάλεσε»¹⁵ καὶ ἄλλοῦ· «μᾶς προόρισε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημά του»¹⁶. Θέλημα καὶ προορισμὸ λέει τις ιδέες. Μᾶς παρουσιάζει καὶ τὸν μακάριο Κλήμεντα (τὸν ἐπίσκοπο Ρῶμης), τὸν ὀποῖο θυμᾶται ὁ Ἀπόστολος, καὶ

15. Ρωμ. 8,30.

16. Ἐφ. 1,5.

εἰπόντα, ἔν τοῖς οὖσιν εἶναι παραδείγματα ἀρχηγικώτερα, οἷον τῶν πρὸς τι'. Σαφέστερον δὲ οὕτως ἔσται τὸ λεγόμενον· ἔστι τις δόξα γραμμῆ ἀπεικάζουσα τὰ πάντα, καὶ τῆς γραμμῆς τὸ μὲν ἄνω μέρος τοῖς νοητοῖς ἀποδιδούσα, τὸ δὲ κάτω τοῖς αἰσθητοῖς.
 5 Καὶ τούτων, τοῖς μὲν ἀρχηγικωτέροις, ἅπερ εἰσὶ τὰ ἰδίως νοητά, τὸ πρῶτον καὶ ἀνώτερον μέρος, τοῖς δὲ ἐκ τῶν νοητῶν, τὸ μετ' ἐκεῖνο· εἴθ' οὕτω καθ' ὑπόβασιν τῆς γραμμῆς, τὰ ἄλλα· δεῖξαι γὰρ θέλει ἢ τοιαύτη δόξα, μὴ τῆς ἀξίας τῆς αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξ ἀλλήλων ἔνια γενόμενα, οἷον τὰ ὑφειμένα
 10 εἶδη, τῶν καθολικῶν ἐν δημιουργίᾳ καὶ ἀρχῶν, ἃς καθολικὰς ἀρχὰς ἀρχηγικώτερα φησι. Τὸν οὖν ἱερὸν Κλήμεντά φησι λέγειν, εἶναι καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι παραδείγματα γενικώτερα, ἥτοι ἰδέας τῶν πρὸς τι, ἀντὶ τοῦ τῶν ὑποβεβηκότων εἰδῶν τῶν πρὸς τι τῶν ὑπερβεβηκότων ὑπόδειγμα ὑποστάντων, οἷον τὸ
 15 ἔνυλον πῦρ πρὸς τὸ αἰθέριον· ἀλλ' οὐ ταῦτα κυρίως ἰδέας φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος, ἀλλὰ τὰς νοήσεις τοῦ Θεοῦ· κἂν γὰρ λέγηται παραδείγματα ἐν κτίσει, ἀλλ' οὐ προσκυτητά, ὡς φησι Μωϋσῆς. Ποῦ δὲ ταῦτα εἶπεν ὁ ἅγιος Κλήμης, οὐκ ἐδήλωσε.

Παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι: Πλάτων μὲν τὰς ἰδέας καὶ
 20 τὰ παραδείγματα ταπεινῶς καὶ ἀναξίως Θεοῦ ἐξεῖληφεν, ὁ δὲ πατὴρ τῇ μὲν λέξει ἐχρήσατο, τὴν δὲ ἔννοιαν εὐσεβῶς ἐξηγήσατο. Ἀφοριστικὰ δὲ ἔφη τὰ θεῖα θελήματα καὶ ποιητικά, τὸ μὲν, ὅτι μόνῳ τῷ βούλεσθαι τὰ πάντα ὑφίστησι καὶ ποιεῖ· τὸ δέ, καὶ διὰ τὸ ἑτεροειδῆ καὶ διάφορα τὰ ὄντα γενέσθαι. Σημείωσαι οὖν,
 25 ὅτι παραδείγματα καλεῖ τοὺς ἐν τῷ Θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς καὶ ἐνιαίως προῦφεστῶτας λόγους, ἥτοι προορισμούς.

§ 9. Πρόεισι μὲν, οὐ διὰ κυρίων: Μᾶλλον ὁ μακάριος

πού εἶπε, ὅτι ὑπάρχουν μέσα στὰ ὄντα παραδείγματα πιὸ πρωταρχικά, ὅπως ἐκείνων πού ἀναφέρονται σὲ κάτι. Αὐτὸ πού λέγω θὰ γίνῃ σαφέστερο μὲ τὰ ἐξῆς: Ὑπάρχει μιὰ γνώμη πού ἀπεικονίζει τὰ πάντα μὲ μιὰ γραμμή. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς γραμμῆς τὸ ἀποδίδει στὰ νοητὰ, ἐνῶ τὸ κάτω στὰ αἰσθητὰ. Κι ἀπὸ τὰ νοητὰ, στὰ πρωταρχικότερα, πού εἶναι τὰ ἰδίως νοητὰ, ἀποδίδει τὸ πρῶτο καὶ ἀνώτερο μέρος. Ὅσα πάλι εἶναι ἀπὸ τὰ νοητὰ, τὸ ἀκόλουθο μέρος. Ἐπειτα κατεβαίνοντας ἔτσι τῆ γραμμῆς, ἀποδίδει τὰ ἄλλα. Ἡ γνώμη αὐτὴ θέλει νὰ δείξει, ὅτι δὲν ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια ἀξία, ἀλλὰ μερικά, ἐνῶ γίνονται τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὅπως τὰ κατώτερα εἶδη εἶναι πρωταρχικότερα ἀπὸ τὰ καθόλου στὴ δημιουργία κι ἀπὸ τὶς ἀρχές, πού τὶς καλεῖ καθολικὲς ἀρχές. Λέει λοιπὸν, ὅτι ὁ ἱερὸς Κλήμης διατυπώνει τὴ γνώμη, ὅτι ὑπάρχουν καὶ στὰ δημιουργήματα παραδείγματα γενικότερα, δηλαδή ἰδέες ἀπὸ τὶς ἀναφερόμενες σὲ κάτι (= τῶν πρὸς τι) ἀντὶ τῶν κατωτέρων εἰδῶν πού ἔγιναν ὑπόδειγμα τῶν ἀνωτέρων ἀπὸ τὰ πρὸς τι, ὅπως τὸ ὑλικὸ πῦρ σὲ σχέση μὲ τὸ αἰθέριο. Δὲν λέει ὅμως αὐτὰ ὁ μέγας Διονύσιος κυρίως ἰδέες, ἀλλὰ τὶς νοήσεις τοῦ Θεοῦ. Γιατί, κι ἂν ἀκόμα λέγονται παραδείγματα μέσα στὴ δημιουργία, δὲν εἶναι ὅμως ἄξια γιὰ προσκύνηση, ὅπως λέει ὁ Μωυσῆς: πού διατύπωσε ὅμως τὴ γνώμη αὐτὴ ὁ ἅγιος Κλήμης, δὲν τὸ εἶπε ὁ Διονύσιος.

Παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι: Ὁ Πλάτων βέβαια ἐξέλαβε τὶς ἰδέες καὶ τὰ παραδείγματα ταπεινὰ κι ἀνάξια τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ πατέρας αὐτὸς (ὁ Διονύσιος) χρησιμοποίησε βέβαια τὴ λέξη, ἐξήγησε ὅμως τὸ νόημά της μ' εὐσέβεια. Ὀνόμασε λοιπὸν τὰ θεῖα θελήματα ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ, ἀπὸ τὴ μιὰ ἐπειδὴ μὲ τὸ θέλημά του μόνον δίνει ὑπόσταση στὰ πάντα καὶ τὰ δημιουργεῖ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπειδὴ τὰ ὄντα ἔγιναν μὲ ἄλλη καὶ διάφορη μορφή τὸ καθένα. Σημείωσε λοιπὸν, ὅτι παραδείγματα καλεῖ τοὺς λόγους τῶν ὄντων πού δίνουν σ' αὐτὰ τὴν ὑπαρξὴ τους καὶ προϋπάρχουν ἐνιαῖα μέσα στὸ Θεό, δηλαδή τοὺς προορισμούς.

§ 9. Πρόεισι μὲν, οὐ διὰ κυρίων: Ὁ μακάριος Κλήμης ἀκο-

Κλήμης δόξη τινὶ κατηκολούθησε λεγούση, καὶ ἐν τῇ γενέσει τῶν ὄντων αἰσθητῶν εἶναι ἀρχικάς τινὰς αἰτίας, οἷον τὰ τῶν νοητῶν, ἤτοι ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐνεργείας, ἤτοι εἰς οὐσίαν παραγωγούς, αἰτίας ἀρχικάς ἔχειν τὰς ιδέας, ἤτοι νοήσεις, τοῦ
 5 Θεοῦ· περὶ ἧς ιδέας παραδειγματικὰς οὕσας, τὰ νοητὰ εἶναι ὡς ἐνεργείας ἀρχικάς καὶ εὐδαιμονικάς καὶ ἡγεμονικάς· ἐπὶ δὲ τῶν αἰσθητῶν, αἴτιον ἀρχικὸν καὶ εὐδαιμονικὸν καὶ δημιουργικὸν τὸ εἶδος, τὸ ἐπὶ τῇ ὄλῃ ἢ εἰρημένη φησὶ δόξα· τὸν γὰρ λόγον τῆς ἐν γενέσει φύσεως, καθ' ἣν εἰδοποιήθη τὰ αἰσθητά, τοιοῦτον εἶ-
 10 δός φησιν ἀρκτικόν. Ἔοικεν οὖν τάχα τοῦτο εἰρηκέναι ὁ μακάριος Κλήμης· οὐκ ἔστι δὲ κυρίως ταῦτα εἰπεῖν παραδείγματα, ἤτοι ιδέας ἀρκτικάς, ἡγουν ἀρχικὰ αἰτία· οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν ταῦτα, ἀλλ' ἐκ τῶν Θεοῦ νοήσεων, ὃς ὁ μόνος προσκυνητός.

Προόδου καὶ ἀγαθότητος: Πρόοδόν φησι τὸ μὴ μόνον αὐ-
 15 τὴν περὶ τὴν αὐτῆς ἀσχολεῖσθαι θεωρίαν, ἀλλὰ χυθῆναι καὶ ὀδεῦσαι καὶ τὰ ὄντα ὑποστήσασθαι.

Πάντα μὲν ἐν ἑαυτῇ: Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγάλλεσθαι φησι τὸν Θεόν, κατὰ τὸ ψαλμικόν· «εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ», καὶ ἐν Παροιμίαις· «Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαι-
 20 ρε». Τὸ δὲ προέχει ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ προώρισε καὶ προεἴληφε κεῖται.

Πᾶσαν διπλόην: Ἐπειδὴ τινες τὰς ιδέας καὶ τὰ παραδείγματα ἐνυπόστατα ἔφησαν, τούτους ἐπιρραπίζει νῦν Ἑλληνας ὄντας, καὶ φησιν· Εἰ γὰρ μὴ ἀπλῶς καὶ ἐνιαίως εἶεν αἱ ιδέαι,
 25 νοήσεις ὑπερηπλωμένοι οὕσαι τοῦ ὑπερηπλωμένου καὶ ὑπερηπλωμένου Θεοῦ, σύνθετος ἂν εἶη ὁ Θεὸς ἐκ παραδείγματος καὶ

λουθήσῃ μαλλον κάποια γνώμη πού λέει, ὅτι καὶ στή γένεση τῶν αἰσθητῶν ὄντων ὑπάρχουν ἀρχικὲς αἰτίες, ἀνάλογα μὲ τῶν νοητῶν, δηλαδὴ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων τὶς ἐνέργειες, ἥτοι πού ὀδηγοῦν στήν οὐσία, καὶ ὅτι ἔχουν ὡς ἀρχικὲς αἰτίες τὶς ιδέες, δηλαδὴ τὶς νοήσεις τοῦ Θεοῦ. Γύρω ἀπὸ τὶς ιδέες, πού εἶναι παραδειγματικές, ὑπάρχουν τὰ νοητὰ ὡς ἐνέργειες ἀρχικὲς καὶ εὐδαιμονικὲς καὶ ἡγεμονικὲς. Στὰ αἰσθητὰ ὁμῶς αἴτιο ἀρχικὸ καὶ εὐδαιμονικὸ καὶ δημιουργικὸ λέει ἡ γνώμη πού ἀναφέραμε, ὅτι εἶναι τὸ εἶδος τῆς ὕλης. Γιατὶ ὁ λόγος τῆς φύσης στή γένεση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔλαβαν εἶδος τὰ αἰσθητά, τέτοιο εἶδος λέει ὡς ἀρχικό. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἴσως αὐτὸ εἶπε ὁ μακάριος Κλήμης. Αὐτὰ βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὰ ποῦμε κυρίως παραδείγματα, ἥτοι ιδέες ἀρνητικὲς, δηλαδὴ ἀρχικὰ αἴτια, γιατί δὲν προέρχονται αὐτὰ ἀπὸ αὐτές, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς νοήσεις τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος ἄξιος νὰ προσκυνεῖται.

Προόδου καὶ ἀγαθότητος: Πρόοδο ὀνομάζει τὸ νὰ μὴν ἀσχολεῖται αὐτὴ μόνο μὲ τὴ θεωρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, ἀλλὰ τὸ νὰ διαχυθεῖ καὶ νὰ προχωρήσει καὶ νὰ δώσει ὑπόσταση στὰ ὄντα.

Πάντα μὲν ἐν ἑαυτῇ: Γιὰ ὅλα τὰ ὄντα ἀγάλλεται, λέει, ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὸ ψαλμικό, «θὰ εὐφρανθεῖ ὁ Κύριος γιὰ τὰ ἔργα του»¹⁷. Καὶ στὶς Παροιμίες λέγεται: «Ἐγὼ ἤμουν ἐκείνη πού ἔδινα μόνιμη χαρά»¹⁸. Τὸ 'προέχει' χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ἀντὶ τοῦ 'προώρισε' καὶ 'ἔκρινε ἀπὸ πρὶν'.

Πᾶσαν διπλὴν: Ἐπειδὴ μερικοὶ εἶπαν τὶς ιδέες καὶ τὰ παραδείγματα πραγματικά (ἐνυπόστατα), αὐτοὺς τώρα, πού εἶναι Ἕλληνες, τοὺς ἐπιπλήττει καὶ λέει: Ἄν οἱ ιδέες δὲν ἦταν ἀπλὰ καὶ ἐνιαῖα πράγματα, ὄντας ὑπέρτατα ἀπλὲς τοῦ ὑπέρτατα ἀπλοῦ καὶ πέρα ἀπὸ ἔνωση Θεοῦ, θὰ ἦταν ὁ Θεὸς σύνθετος ἀπὸ παρά-

17. Ψαλμ. 103,31.

18. Παροιμ. 8,30.

ἑαυτοῦ, ὅπερ διπλόην ὠνόμασε. Τὸ δὲ ἀγαλλομένη συμφωνεῖ τῷ Δαβίδ· «εὐφρανθήσεται Κύριος», καὶ τὰ ἐξῆς.

Καθάπερ καὶ φωνὴ μία: Σημεῖωσαι τὸ τῆς φωνῆς, ὅτι ἀσώματος καὶ μία οὕσα ὑπὸ πολλῶν ὁμοίως ἀκούεται, καὶ οὔτε δαπανᾶται ἐκ τοῦ πλήθους. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ὑπὸ πάντων ἐπίσης μετέχεται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ 'ἐνικῶς'. Κατὰ ἀναλογίαν δὲ τῆς πίστεως, καὶ οὔτε μεριζόμενος δαπανᾶται.

§ 10. Ὡς τοῦ ἔνεκα: Ἄνω ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ εἵπομεν, τελείως ὀρίσαντες τελικὸν αἴτιον εἶναι τὸ οὐ ἔνεκα τὸ γινόμενον.

Καὶ πέρας πάντων: Τῷ πέρατι πάντως ἡ ἀπειρία ἀντεπινοεῖται, ὁ δὲ Θεὸς πέρας πάντων· οὐδὲν γὰρ ἐκβαίνει τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ δυναστείαν· καὶ ἀπειρία δέ, ἐπεὶ κατὰ τὴν θείαν Γραφήν· «καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς»· καὶ πάλιν· «καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται πέρας». Ὡς οὖν ἀπερίληπτος καὶ ἄπειρος· ταῦτα γὰρ ὑπερεξόχως ἔχει ὁ Θεὸς καὶ πάντα ὑπερβεβηκῶς καὶ πέρας παντὸς πέρατος ὧν· εἰς αὐτὸν γὰρ τὰ πάντα περατοῦνται, καὶ ἀπειρία ἐστὶ πάσης ἀπειρίας. Κἂν οὖν ἀπειρία λέγηται καὶ ἡ ὕλη, ὡς ἀεὶ μετασχηματιζομένη καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλα εἶδη μεταβάλλουσα, ἀλλ' οὖν πεπέρασται ἐν τῷ Θεῷ, εἰ καὶ ἄστατός ἐστι καὶ ἀόριστος ὑπὸ Θεοῦ μεταγομένη εἰς εἰδοποιίας. Καὶ εἰκότως ὁ Θεὸς πέρας ἐστὶ τῆς τοιαύτης ἀπειρίας καὶ ἄπειρος τοῖς πέρασι τῶν ὄντων, ὡς καὶ τὴν ὄλην ἐξ οὐκ ὄντων παραγωγῶν· φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· «ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα».

δειγμα καὶ τὸν ἑαυτό του, πράγμα πού τὸ ὀνόμασε διπλόη (διχασμό). Ἡ μετοχὴ 'ἀγαλλομένη' συμφωνεῖ μὲ τὸν Δαβίδ· «θα εὐφρανθεῖ ὁ Κύριος»¹⁹, καὶ τὰ ἐπόμενα.

Καθάπερ καὶ φωνὴ μία: Σημείωσε τὸ γνῶρισμα τῆς φωνῆς, ὅτι δηλαδή, ἐνῶ εἶναι ἀσώματα καὶ μία, ἀκούγεται ἀπὸ πολλοὺς ὅμοια, καὶ οὔτε ἐξαντλεῖται ἀπὸ τὸ πλῆθος (πού τὴν ἀκούει). Ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς μετέχεται ἐξίσου ἀπὸ ὅλους· γιατί αὐτὸ σημαίνει τὸ 'ἐνικῶς'. Οὔτε ἐπίσης ἐξαντλεῖται ὅταν μοιράζεται σύμφωνα μὲ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως.

§ 10. Ὡς τοῦ ἔνεκα: Πιὸ πάνω, στὸ κεφάλαιο πρὶν ἀπὸ αὐτό, εἶπαμε ὀρίζοντας ρητά, ὅτι τελικὸ αἴτιο εἶναι αὐτὸ πού γιὰ χάρη του γίνεται κάτι.

Καὶ πέρας πάντων: Στὸ πέρας ἀντιπαραβάλλεται ὀπωσδήποτε μὲ τὸ νοῦ ἢ ἀπειρία. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πέρας ὅλων· γιατί τίποτε δὲν ξεπερνᾷ τὴν πρόνοια καὶ τὴ δύναμή του. Εἶναι καὶ ἀπειρία, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ τὴ θεία Γραφή, «δὲν ὑπάρχει ἀριθμημένο μέτρο τῆς σύνεσής του»²⁰, καὶ ἐπίσης, «καὶ δὲν ὑπάρχει πέρας τῆς βασιλείας του»²¹. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι ἀπερίληπτος καὶ ἄπειρος, καὶ αὐτὰ τὰ ἔχει ὁ Θεὸς μὲ ἐξαιρετικὴ ὑπεροχῇ, ὑπερβαίνοντας τὰ πάντα καὶ ὄντας τὸ πέρας κάθε πέρατος, γιατί σ' αὐτὸν ἔχουν τὰ πάντα τὸ πέρας τους, καὶ εἶναι ἢ ἀπειρία κάθε ἀπειρίας. Καὶ μολονότι ἀπειρία λέγεται καὶ ἡ ὕλη, ἐπειδὴ πάντοτε μετασχηματίζεται καὶ μεταβάλλεται κάθε τόσο σὲ ἄλλα εἶδη, ὡστόσο περατώνεται μέσα στὸν Θεό, ἂν καὶ εἶναι ἄστατη καὶ ἀόριστη καὶ ὁ Θεὸς τὴ μεταφέρει καὶ τῆς δίνει διάφορα εἶδη. Καὶ εἶναι εὐλόγα ὁ Θεὸς πέρας αὐτῆς τῆς ἀπειρίας καὶ ἄπειρος σὲ σχέση μὲ τὰ ὄρια τῶν ὄντων, ἀφοῦ καὶ τὴν ὕλη τὴ δημιούργησε ἀπὸ μὴ ὄντα· γιατί λέει ἡ Γραφή· «ἀπὸ αὐτὸν ἐγιναν τὰ πάντα, μέσω αὐτοῦ καὶ γιὰ νὰ καταλήξουν σ' αὐτόν»²².

21. Λουκᾶ 1,33.

22. Ρωμ. 11,36.

Ἐν ἐνὶ γάρ, ὡς πολλάκις: Ἀντίκειται τὸ πέρας τῆ ἀπειρία
κατὰ ἀπόφασιν καὶ κατάφησιν, ὡς τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον.
Καλῶς δὲ τὸ ὡς ἀντικειμένων· οὐ γὰρ κυρίως ταῦτα ἀλλήλοις
ἀντίκειται, οἶονεὶ κατὰ τὴν ἕξιν ἢ στέρησιν, ἀλλ', ὡς εἴρηται,
5 κατὰ ἀπόφασιν καὶ κατάφασιν.

Παρὼν τοῖς πᾶσι: Πανταχοῦ γὰρ παρών, καὶ τοῖς καθ' ἐν
ἕκαστον καὶ τοῖς πᾶσιν ὁμοῦ πάρεστι καὶ ὁμοίως. Καὶ ἐστῶς δὲ
λέγεται ὁ Θεός, τῷ κατὰ μηδὲν ὅλως ἐν αὐτῷ μεταβολὴν θεω-
ρεῖσθαι, κινούμενος δέ, τῷ συνέχειν τὰ ὄντα καὶ συντηρεῖν· καὶ
10 ταῦτα δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν· διὸ καὶ ἐπήγαγε τὸ ὄυτε ἐστῶς',
'ὄυτε κινούμενος'.

Καὶ ἐστῶς καὶ κινούμενος: Δοκεῖ πῶς ἐναντίον εἶναι τὸ εἰ-
ρημένον, τὸ ἐστῶς' καὶ κινούμενος', καί, ὄυτε ἐστῶς', ὄυτε
κινούμενος'· πῶς γὰρ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα καὶ ἴσταται καὶ κινεῖται,
15 ἢ ὄυτε ἴσταται ὄυτε κινεῖται; Πρῶτον μὲν οὐ δεῖ ἐκ τῶν αἰσθη-
τῶν κατανοεῖν τὰ θεῖα, ἢ τὰς εἰκόνας ἐντεῦθεν λαμβάνειν· ἵνα
δὲ μὴ δόξαιμεν λύσεως ἀπορεῖν, στάσιν εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπρο-
σθεν τὴν γένεσιν, κίνησιν δὲ τὴν ἀλλοίωσιν, ἥτοι μεταβολὴν.
Ἔστιν οὖν ὁ Θεὸς πάντων γένεσις· αἰεὶ γὰρ ταῦτα εἰς τὸ εἶναι
20 παράγει· ὥστε ἔστηκεν ὁ Θεός· κινεῖται δὲ πάλιν, διότι πάντα
μετασχηματίζει καὶ ἀλλοιοῖ πρὸς τὸ κρεῖττον· δι' αὐτοῦ γὰρ
καλλίους γινόμεθα· ὅθεν καὶ περὶ αὐτοῦ πρὸ μικροῦ φησιν ὁ
θεῖος Διονύσιος, 'πάντων ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τῶν ὄντων'· τὸ γὰρ
'ὄυτε ἐστῶς', ὄυτε κινούμενος', τὸ πρὸς αὐτοῦ ἐξηγεῖται τὸ μέ-
25 νων ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐπὶ πάντα προΐών· μεταδίδωσι γὰρ πᾶσι
τοῖς οὔσι τῆς οἰκείας ὀλότητος, καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος
αὐτός ἐστι κατὰ τὸ εἰρημένον, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ». Οὐκοῦν καὶ
πρόεισι καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ μένει ὁ Θεός.

Οὔτε ἐν τινι τῶν ὄντων: Οὐκ ἐν τινι εἶπεν· ἐν πᾶσι γάρ, καὶ

Ἐν ἐνὶ γὰρ ὡς πολλάκις: Εἶναι ἀντίθετο τὸ πέρας στὴν ἀπειρία ἀποφατικὰ καὶ καταφατικά, ὅπως τὸ θνητὸ καὶ τὸ ἀθάνατο. Καὶ σωστὰ εἶπε, 'σὰ νὰ εἶναι ἀντίθετα' (ὡς ἀντικειμένων). Γιατὶ δὲν εἶναι κύρια ἡ ἀντίθεση μεταξύ τους, δὲν δηλώνεται δηλαδή ἕξη ἢ στέρηση, ἀλλά, ὅπως εἰπώθηκε, εἶναι ἀντίθετα ἀποφατικὰ καὶ καταφατικά.

Παρῶν τοῖς πᾶσι: Εἶναι παρῶν σὲ ὅλα, καὶ σὲ καθένα χωριστὰ καὶ σ' ὅλα μαζί εἶναι παρῶν μὲ ὅμοιο τρόπο. Λέγεται ἐπίσης ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκίνητος, ἐπειδὴ δὲν παρατηρεῖται καμμιά ἀπολύτως μεταβολὴ σ' αὐτόν. Λέγεται καὶ κινούμενος, ἐπειδὴ συγκρατεῖ καὶ συντηρεῖ τὰ ὄντα. Κι αὐτὰ βέβαια εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἔννοια. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε καὶ εἶπε, 'οὔτε ἀκίνητος οὔτε κινούμενος'.

Καὶ ἐστὼς καὶ κινούμενος: Φαίνεται κατὰ κάποιο τρόπο ἀντιφατικὸς ὁ λόγος 'ἐστὼς καὶ κινούμενος, καὶ οὔτε ἐστὼς οὔτε κινούμενος'. Πῶς δηλαδή τὸ ἴδιο πράγμα καὶ στέκεται καὶ κινεῖται, ἢ οὔτε στέκεται οὔτε κινεῖται; Κατὰ πρῶτον βέβαια δὲν πρέπει νὰ κατανοοῦμε τὰ θεῖα ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἢ νὰ τὰ εἰκονίζομε ἀπὸ αὐτά. Γιὰ νὰ μὴ φανοῦμε ὅμως ὅτι δὲν διαθέτομε λύση, εἶπαμε πιὸ μπροστά, ὅτι στάση εἶναι ἡ γένεση, καὶ κίνηση ἡ ἀλλοίωση, δηλαδή ἡ μεταβολή. Εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς ἡ γένεση ὄλων· γιατί φέρνει τὰ πάντα πάντοτε στὸ εἶναι. Ὡστε ὁ Θεὸς μένει ἀκίνητος. Ἐπίσης ὅμως κινεῖται, γιατί μετασχηματίζει καὶ μεταβάλλει τὰ πάντα πρὸς τὸ καλύτερο· γιατί μ' αὐτόν γινόμαστε καλύτεροι, καὶ γι' αὐτὸ πρὶν ἀπὸ λίγο ὁ θεῖος Διονύσιος λέει γι' αὐτόν ὅτι εἶναι 'ὄλων τῶν ὄντων ἀρχὴ καὶ τέλος'. Γιατὶ τὸ λεγόμενο, 'οὔτε ἐστὼς οὔτε κινούμενος', ἐξηγεῖ τὸ ὅτι μένει στὸν ἑαυτό του ἀπὸ μόνος του καὶ προχωρεῖ σὲ ὅλα· γιατί μεταδίδει σὲ ὅλα τὰ ὄντα τὴν ὀλότητά του καὶ ὁ ἴδιος μένει χωρὶς τροπὴ καὶ ἀλλοίωση, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο· «Σὺ ὅμως εἶσαι ὁ ἴδιος»²³. Ἐπομένως ὁ Θεὸς καὶ προχωρεῖ καὶ στὸν ἑαυτό του μένει.

Οὔτε ἐν τινὶ τῶν ὄντων: Δὲν εἶπε σὲ κάποιο, ἐπειδὴ εἶναι

διὰ τὸ ἐν πᾶσιν ἄσχετον· αἰωνίως γὰρ ὄντα, τὰς ὑπερκοσμίους φησὶν οὐσίας, διὰ τὸ πρὸ τῆς τοῦ χρόνου φύσεως γενέσθαι αὐτάς· χρόνος γὰρ ἀπὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιήσεως ἀριθμεῖται.

5 Ἡ τῶν χρονικῶς· Εἴρηται καὶ ἀνωτέρω, αἰώνιον λέγεσθαι κυρίως οὐκ αὐτὸν τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ αἰῶνος μετέχον. Τὸ δὲ 'προσῆκει τι' νόησον κατ' οὐσίαν. Σημείωσαι δέ, ὅτι εἰσὶ τίνα τῶν ὄντων αἰώνια, οἷον ἄγγελοι, καὶ ὅτι οὐ τὸ αἰώνιον, ἤδη καὶ ἀναρχον. Ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, τῇ
10 τοῦ αἰωνίου φωνῇ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κέχρηται.

Καὶ τὰ τῶν ὄντων μέτρα· Μέτρα τῶν ὄντων εἰσὶν οἱ αἰῶνες τῶν νοητῶν καὶ ὁ χρόνος τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ νοητά, ὡς ὑπὸ μέτρου μετρεῖται τοῦ αἰῶνος, εἰ καὶ ὁμωνύμως τῷ μετροῦντι αἰῶνι καὶ τὰ μετρούμενα λέγονται· αἰῶνες γὰρ λέγονται
15 καὶ οἱ ἄγγελοι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ μετρούμενα τῷ χρόνῳ ὁμωνύμως χρόνοι λέγονται, ὡς καὶ ἡ κίνησις τῶν ἄστρον, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ οἱ βίοι· μετρούμενοι γὰρ ὑπὸ χρόνου, χρόνοι λέγονται.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

20 § 1. Καὶ συνοχικῆς αἰτίας· Συνοχικὴν ὠνόμασεν, ὡς τὴν ζωὴν τῶν ἐν τοῖς οὐσιν οὐ μόνον δημιουργήσασαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διαμένειν συνέχουσαν.

Ἐξ αὐτῆς καὶ αἱ ψυχαί· Μετὰ τὴν τῶν ἀγγέλων ζωὴν ἀκολούθως τάττει τὴν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἅτε καὶ λογικῶν οὐσῶν ἀθανασίαν· μετὰ δὲ τὰς λογικὰς ψυχὰς, ἐπάγει λοιπὸν τὴν
25 ζωὴν τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς καὶ τῆς θρεπτικῆς, ἥτοι φυτικῆς, ἥτοι τῶν ἀλόγων, καὶ τῶν φυτῶν, ἃς καὶ κατ' ἔσχατον ἀπήχημά φησιν, ὅπερ ἄνω πολλακίς ἠρμηνεύσαμεν. Αἱ δὲ ζωαὶ τῶν

σὲ ὄλα, καὶ ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἄσχετος ἀπὸ ὄλα. Αἰώνια ὄντα καλεῖ τις ὑπερκόσμιες οὐσίες, ἐπειδὴ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τῆ φύση τοῦ χρόνου. Γιατὶ ὁ χρόνος ἀρχίζει μὲ τῆ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Ἡ τῶν χρονικῶς: Λέχθηκε καὶ παραπάνω, ὅτι αἰώνιο κυριολεκτικὰ λέγεται ὄχι ὁ ἴδιος ὁ αἰώνας, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποῦ μετέχει τὸν αἰώνα. Τὸ ἄρμόζει κάτι νὰ τὸ ἐννοήσεις σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία. Καὶ σημείωσε, ὅτι ὑπάρχουν μερικὰ ἀπὸ τὰ ὄντα ποῦ εἶναι αἰώνια, ὅπως οἱ ἄγγελοι, καὶ ὅτι τὸ αἰώνιο δὲν εἶναι μαζὶ καὶ ἄναρχο. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο ἀμέσως στὴν ἀρχὴ χρησιμοποιεῖ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ αἰώνιου καὶ γιὰ τὸν Θεό.

Καὶ τὰ τῶν ὄντων μέτρα: Μέτρα τῶν ὄντων εἶναι οἱ αἰῶνες τῶν νοητῶν καὶ ὁ χρόνος τῶν αἰσθητῶν. Τὰ νοητὰ δηλαδὴ ἔχουν σὰν μέτρο τους τὸν αἰώνα καὶ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα τοῦ αἰώνα ποῦ τὰ μετρᾶ λέγονται καὶ αὐτὰ ποῦ μετριοῦνται. Γιατὶ αἰῶνες λέγονται καὶ οἱ ἄγγελοι. Ἐτσι καὶ στὰ αἰσθητά: ὅσα μετριοῦνται μὲ τὸ χρόνο λέγονται μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα χρόνοι, ὅπως καὶ οἱ κινήσεις τῶν ἄστρον καὶ τοῦ ἡλίου καὶ οἱ βίοι: ἐπειδὴ δηλαδὴ μετριοῦνται μὲ τὸ χρόνο λέγονται χρόνοι.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

§ 1. Καὶ συνοχικῆς αἰτίας: Τὴν ὀνόμασε αἰτία συνοχικὴ (συγκρατητικὴ), ἐπειδὴ ὄχι μόνο δημιούργησε τὴ ζωὴ τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ τὴ συγκρατεῖ (συνέχει) γιὰ νὰ διατηρεῖται.

Ἐξ αὐτῆς καὶ αἱ ψυχαί: Ἐπειτα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀγγέλων, βάζει στὴ συνέχεια τὴν ἀθανασία τῶν δικῶν μας ψυχῶν, ἐπειδὴ εἶναι λογικὲς. Μετὰ τις λογικὲς ψυχές, βάζει τὴ ζωὴ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς καὶ τῆς θρεπτικῆς, ἤτοι τῆς φυτικῆς, δηλαδὴ τῆς ψυχῆς τῶν ἀλόγων καὶ τῶν φυτῶν, ποῦ τις χαρακτηρίζει καὶ ψυχές κατὰ ἔσχατο ἀπήχημα, πράγμα ποῦ ἐρμηνεύσαμε πολλές φορές πρὸ πάνω. Οἱ ζωὲς βέβαια τῶν ἀλόγων ζώων καὶ τῶν φυ-

ἀλόγων καὶ τῶν φυτῶν οὐκ εἰσι θεῖαι, ἀλλὰ τοῦ ἐνύλου πυρός
 τε καὶ πνεύματος. Περὶ τούτων οὖν μόνων τῶν ἐσχάτων, ὡς
 εἴρηται, ζῶν φησι τὸ τοῦ Δαβίδ εἰρῆσθαι· «ἀντανελεῖς τὸ
 πνεῦμά σου καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψου-
 5 σιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνα-
 καινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»· ἐπὶ γὰρ αἰσθητικῆς μόνης ψυ-
 χῆς καὶ τῆς φυτικῆς ζωῆς ταῦτα δέχεται τὰ θεῖα λόγια ὁ μέγας
 Διονύσιος· περὶ γὰρ τῆς τῶν νοητῶν ζωῆς ἢ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐ
 νοεῖ ταῦτα· τὴν γὰρ ζωὴν ταύτην οὐσιωδῶς δημιουργήσας εἰς
 10 ἀθανασίαν ὁ Θεός, τοῖς νοητοῖς καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν οὐκ ἂν
 ἀφέλοι αὐτῶν τὸ ζῆν· ἐπεὶ οὐσίαι ἔσονται, ἀλλὰ καὶ περὶ ζώων
 ἀπὸ γῆς ἀνανεουμένων φησὶν ὁ Δαβίδ, οὐ μὴν περὶ τούτων· καὶ
 περὶ τῆς ζωῆς δὲ τῶν ἐκουσίως ἀποβάντων δαιμόνων, ἐπάγει,
 ὅτι καὶ αὐτὴ διαμένει ἀνώλεθρος, τοῦ κτίσαντος αὐτοὺς Θεοῦ
 15 τοῦτο βουλομένου, κἂν αὐτοὶ ἀπέστησαν τοῦ Θεοῦ· «ἀμεταμέ-
 λητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ», τοῦ ἐξ ἀρχῆς ποιήσαντος
 αὐτοὺς ἀθανάτους· ἔσχατον δὲ ἀπήχημα λέγει τὴν ἀμυδροτέραν
 μετοχὴν τῆς ζωῆς, καὶ οἷον εἰπεῖν, ὀλίγως μετέχουσιν ζωτικῆς
 δυνάμεως.

20 Ἦς ἀνταναιρουμένης· Τὸ μὲν ψαλμικὸν ρητὸν περὶ ἀν-
 θρώπων, καὶ τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως λέγει, ἦν
 μικρῶ πρόσθεν τρανότερον τίθησιν ὁ πατήρ· ἐνταῦθα δὲ τὸ
 ρητὸν παρήγαγε, τὸν λόγον ποιούμενος περὶ πάντων τῶν ὀπω-
 σοῦν ζῆν ἐχόντων, δεικνὺς μὴ ἄλλως ταῦτα ἢ ἐκ Θεοῦ τὸ ζῆν
 25 θεωρεῖσθαι ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ «ἀνταναιρεῖσθαι» ἀντὶ τοῦ «κεχω-
 ρίσθαι» τέθεικεν, ὡσπερ καὶ τὸ «ἐπιστρεφόμενα» ἀντὶ τοῦ «με-
 τέχοντα». Ἀσθενεῖν δὲ ταῦτα πρὸς τὸ μετέχειν τῆς ζωῆς ταύτης
 φησί, διὰ τὸ μὴ οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν ἔχειν τὴν ζωὴν, ἀλλ'

τῶν δὲν εἶναι θεῖες, ἀλλ' ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἔνυλη φωτιὰ καὶ πνοή. Γι' αὐτὲς μονάχα τὶς ζωὲς τὶς ἔσχατες, ὅπως εἶπαμε, λέει ὅτι ἔχει πεῖ ὁ Δαβίδ· «θὰ πάρεις ἀπὸ αὐτὰ τὸ πνεῦμα σου καὶ θὰ ἐξαφανιστοῦν καὶ θὰ ἐπιστρέψουν στὴ γῆ τους. Θὰ τοὺς ἐξαποστείλεις τὸ πνεῦμα σου καὶ θὰ δημιουργηθοῦν καὶ θὰ ἀνανεώσεις τὸ πρόσωπο τῆς γῆς»¹. Ὁ θεῖος Διονύσιος δέχεται αὐτὰ τὰ θεῖα λόγια μόνο γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ καὶ τὴ φυτικὴ ζωὴ, καὶ δὲν τὰ ἐννοεῖ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν νοητῶν καὶ τὴ δική μας. Γιατὶ αὐτὴ τὴ ζωὴ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὴ δημιούργησε γιὰ νὰ μείνει ἀθάνατη κατὰ τὴν οὐσία, δὲ θ' ἀφαιρέσει ἀπὸ τὰ νοητὰ καὶ τὶς ψυχές μας τὴ ζωὴ τους. Γιατὶ δὲ θὰ εἶναι οὔτε οὐσίες, ἐνῶ ὁ Δαβίδ μιλάει γιὰ ζῶα ποὺ ἀνανεώνονται ἀπὸ τὴ γῆ, κι ὄχι βέβαια γι' αὐτὲς. Καὶ γιὰ τὴ ζωὴ ἐκείνων ποὺ κατέληξαν μὲ τὴ θέλησή τους δαίμονες προσθέτει, ὅτι κι αὐτὴ παραμένει ἀνώλεθρη, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποὺ τὶς δημιούργησε, ἂν καὶ βέβαια αὐτοὶ ἀποστάτησαν ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατὶ «εἶναι ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ»², ποὺ τοὺς ἔκανε ἀθάνατους ἀπὸ τὴν ἀρχή. "Ἐσχατο ἀπήχημα" λέει τὴν ἀμυδρότερη μετοχὴ τῆς ζωῆς, αὐτὴν ποὺ, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, μετέχει λίγη ζωτικὴ δύναμη.

Ἦς ἀνταναιρουμένης: Τὸ ψαλμικὸ βέβαια ρητὸ μιλάει γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ τὴν τελευταία καὶ κοινὴ ἀνάστασι, ποὺ λίγο πρὶν τὴν ἀναφέρει ἐντονότερα ὁ πατέρας αὐτός, ἐδῶ ὅμως ἀνέφερε τὸ ρητὸ κάνοντας λόγο γιὰ ὄλους ἐκείνους ποὺ ἔχουν κατὰ κάποιον τρόπο ζωὴ, δείχνοντας ὅτι δὲν νοεῖται νὰ ἔχουν ἀπὸ ἄλλοῦ τὴ ζωὴ, παρὰ μόνο ἀπὸ τὸν Θεό. Τὸ 'ἀνταναιρεῖσθαι', τὸ ἔθεσε ἀντὶ τοῦ 'κεχωρίσθαι' (ὅταν χωρισθεῖ), ὅπως καὶ τὸ 'ἐπιστρεφόμενα' ἀντὶ τοῦ 'μετέχοντα'. Καὶ μᾶς λέει ὅτι δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ μετέχουν αὐτὴ τὴ ζωὴ, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τὴ ζωὴ ἀπὸ μόνοι τους ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ παρα-

1. Ψαλμ. 103,29,30.

2. Ρωμ. 11,29.

ἐπακτὴν ἐκ Θεοῦ· τὰ γὰρ ὅσον ἐφ' ἑαυτῶν, οὐκ ἐν τῷ ζῆν θεωρούμενα, τῇ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναθέσει τοῦτο ἔχοντα, τρόπον τινὰ ἀναζῆ, καὶ ὡς αὐτός φησι, πάλιν ζῶα γίνεται.

§ 2. Τὴν ὡς συμμίκτοις: Θαυμασίως πάντα τὰ δόγματα
5 μετὰ ὀρθότητος διδάσκει. Τὸν γὰρ περὶ τῆς ἀναστάσεως τρόπον νῦν παραδιδούς, θνητοὺς μὲν ἡμᾶς ἀποφαίνει, ἅτε ἐξ ἀθανάτου ψυχῆς καὶ θνητοῦ σώματος ὄντας θνητούς, τὴν δὲ ζωὴν οὐσιώδη τῆς ψυχῆς ἐλάττονά φησι τῶν ἀγγελικῶν οὐσιῶν, παρ' ὅσον αὐτὴν καὶ ἀγγελοειδῆ ζωὴν, οὐ μὴν ἀγγελικὴν ὀνο-
10 μάζει, οὐχ ὡς αὐτοαγγελικὴν, ἀλλὰ παρεμφερῆ· καὶ ἡμᾶς μὲν μερικῶς φησιν εἶναι τὰς λογικὰς ψυχὰς, ὅλους δὲ ἡμᾶς τοὺς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὄντας· ἀπαθανατίζεσθαι δὲ φησι τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ ἀναστάσει, φάσκων τὸ περὶ ἀναστάσεως δόγμα ἄπιστον δοκεῖν τῇ παλαιότητι, ἀντὶ τοῦ 'τῇ ἀνοήτῳ δόξῃ τῶν
15 Ἑλλήνων', διὰ τὸ παρὰ φύσιν εἶναι τῆς ὕλης τὸ ἀπαθανατίζεσθαι. Παλαιότης δὲ λέγεται ἡ ἀνοησία· εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ φύσιν τὸ πρᾶγμα τῆς ἀναστάσεως, οἷον πρὸς τὸν παρόντα βίον τὸν διὰ τροφῆς καὶ ἐκκρίσεως καὶ νόσων διεξαγόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν, οὐδὲν παρὰ φύσιν οὐδὲ ὑπὲρ φύσιν, ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ὁ
20 πάσης ζωῆς αἴτιος.

Φημὶ καὶ τὰ συζυγῆ σώματα: Ὅτι καὶ τὰ σώματα ἡμῶν ἀθανασίας μετέχειν ὁ θεῖος βούλεται λόγος, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· «δεῖ γὰρ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν».

Ἐπὲρ φύσιν: Τοῦτό φησι διὰ τὸ μόνῳ Θεῷ κατὰ φύσιν εἶ-
25 ναι τὸ ζωοῦν.

Σίμωνος ἀντιρρητικοὶ λόγοι: Σίμωνός φησιν ἀντιρρητικούς εἶναι λόγους κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν τοῦ λέγοντος, 'τὸ σῶμα

χωρημένη ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατί, ἐφόσον αὐτὰ δὲν θεωροῦνται ὅτι ἔχουν τὴ ζωὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ τὴν ἔχουν δοσμένη ἀπὸ τὸν Θεὸ, ἀναζοῦν κατὰ κάποιο τρόπο, καί, ὅπως λέει ὁ ἴδιος γίνονται πάλι ζῶα (ἔνζωα).

§ 2. Τὴν ὡς συμμίκτοις: Μὲ θαυμάσια ὀρθότητα διδάσκει ὅλα τὰ δόγματα. Παραδίδοντάς μας δηλαδὴ τὸν τρόπο τῆς ἀνάστασης μᾶς παρουσιάζει θνητούς, ἐπειδὴ εἴμαστε σύνθετοι ἀπὸ ἀθάνατη ψυχὴ καὶ θνητὸ σῶμα, ἐνῶ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς ποὺ ὡς πρὸς τὴν οὐσία εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴν ἀγγελικὴ ὑπαρξή, καθόσον αὐτὴ τὴν ὀνομάζει ἀγγελόμορφη ζωὴ καὶ ὄχι ἀγγελικὴ, γιατί δὲν εἶναι ἀγγελικὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, ἀλλὰ παρόμοια μὲ τὴν ἀγγελικὴ, καὶ ἐμεῖς μερικῶς, λέει, πὼς εἴμαστε ψυχῆς λογικῆς, συνολικὰ ὅμως λέει πὼς εἴμαστε ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀλλὰ τὰ σώματά μας, λέει, ἀποθανατίζονται κατὰ τὴν ἀνάσταση, διδάσκοντας ὅτι τὸ δόγμα τῆς ἀνάστασης φαινόταν ἀπίστευτο στὴν ἀρχαιότητα, ἀντὶ νὰ πεῖ στὴν ἀνόητη δοξασία τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴ φύση ν' ἀπαθανατίζεται ἡ ὕλη. Παλαιότητα λέγεται ἡ ἀνοησία. Ἐὰν τώρα τὸ γεγονὸς τῆς ἀνάστασης ξεπερνᾷ τὴ φύση σχετικὰ μὲ τὴν παρούσα ζωὴ ποὺ τὴν περνοῦμε μὲ τροφῆς κι ἐκκρίσεις κι ἀσθένειες, ἀλλὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεὸ δὲν εἶναι καθόλου οὔτε ἀντίθετη οὔτε πάνω ἀπὸ τὴ φύση, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ αἴτιος κάθε ζωῆς.

Φημί καὶ τὰ συζυγῆ σώματα: Ὅτι δηλαδὴ θεῖος λόγος θέλει καὶ τὰ σώματά μας νὰ μετέχουν τὴν ἀθανασία, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο, ποὺ λέει: «εἶναι ἀνάγκη κι αὐτὸ τὸ θνητὸ σῶμα νὰ ντυθεῖ ἀθανασία»³.

Ἐπὲρ φύσιν: Αὐτὸ τὸ λέει, ἐπειδὴ μόνον ὁ Θεὸς ἔχει στὴ φύση του νὰ παρέχει ζωὴ.

Σίμωνος ἀντιρρητικοὶ λόγοι: Τοῦ Σίμωνα, λέει, οἱ λόγοι εἶναι ἀντιρρητικοὶ κατὰ τῆς διδασκαλίας μας, ποὺ κηρύττει ὅτι τὸ

3. Α' Κορ. 15,53.

ἡμῶν ἀνίστασθαι καὶ ἀθανατίζεσθαι', ὡς παρὰ φύσιν ὄντος τοῦ πράγματος. Οἱ δὲ εἰρηκότες κατὰ Σίμωνος καὶ περὶ τούτων αὐτὸν ἐλέγχουσιν Εἰρηναῖος καὶ Ὠριγένης καὶ Ἰππόλυτος καὶ Ἐπιφάνιος. Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος θείως ἐκλύει τὸ λεγόμενον
 5 παρὰ Σίμωνος, παρὰ φύσιν εἶναι τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων· τῷ γὰρ Θεῷ οὐδενὸς ὄντος ἐναντίου, πῶς ἔσται τι παρὰ φύσιν; Τὸ δὲ οἶεσθαί τινα ἐκ φανερῶν καὶ αἰσθητῶν τούτων τὰς ἀποδείξεις πορίζεσθαι κατὰ τῆς ἀκαταλήπτου καὶ πᾶσαν ἀφανοῦς αἰτίας τῶν πάντων, τουτέστι κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦτό ἐστι ἀλη-
 10 θῶς παρὰ φύσιν· τὰ γὰρ δοξαστὰ καὶ νοητὰ πῶς ἀνατρέψει τὸ ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ νόησιν;

Τῷ προφανεῖ τῆς αἰσθήσεως: Οὐ χρή, φησί, διὰ τὰ τῇ αἰσθήσει ληπτὰ ἀπιστεῖν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, ὅς ἐστιν ἡ πάντων ἀφανῆς αἰτία. Κυρίως γὰρ τοῦτό ἐστι παρὰ φύσιν εἰπεῖν, τὸ
 15 ἀθετεῖν τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν, διὰ τὸ τῶν αἰσθητῶν προφανές.

§ 3. Εἴτε λογικὴν, εἴτε αἰσθητικὴν, εἴτε θρεπτικὴν: Σημεῖωσαι, πῶς διαιρεῖ τὰ περὶ ζωῆς μεθεκτῆς· ζωῆς γὰρ ἀρχὴν φησιν, οἷον τὴν ἡμετέραν ψυχὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν δέ· αὐ-
 ται γὰρ ἀρχαί εἰσι ζωῆς τοῖς δι' αὐτῶν ἀρχομένοις εἰς ζωὴν κι-
 20 νεῖσθαι σώμασι· ζωῆς δὲ οὐσίαι αἱ νοηταὶ δυνάμεις καὶ αἱ ἡμέτεραι ψυχαί· τὴν γὰρ οὐσίαν ζωὴν οὕσαν ἔχουσιν, οἷον ὕλην τινὰ καὶ ὑποκείμενον καὶ αὐτοεῖδος, ὃ ἐστι ζωῆς ὑπάρχουσαν· διὸ καὶ ζωοῦσι τὰ σώματα, ὡς ἔφην, αἱ ψυχαί. Ὁ οὖν Θεός, ὡς αἴτιος καὶ συμπληρωτικὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὡς συνοχεὺς καὶ
 25 διαιρετικὸς, ὡς τὰς διαφορὰς πάσης ζωῆς διατάξας, νοητῶν, λογικῶν, αἰσθητικῶν, ἀξητικῶν, ἀρχὴ πάντων ἐστίν· ὥστε, ἐπειδὴ ἄνω εἶπε καὶ τὸν ἥλιον ζωὴν διδόναι καὶ τρέφειν πάντα, μὴ νοήσης, ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο ἔχει, ἀλλ' ἐκ τῆς πάντων ἀρχῆς καὶ αἰτίας.

σῶμα ἀνασταίνεται καὶ ἀθανατίζεται, γιὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴ φύση. Αὐτοὶ ποὺ μίλησαν ἐναντίον τοῦ Σίμωνα καὶ τὸν ἐλέγχουν γι' αὐτὰ εἶναι ὁ Εἰρηναῖος, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἰππόλυτος καὶ ὁ Ἐπιφάνιος. Ἐνῶ ὁ μέγας Διονύσιος ἀντικρούει τὴ γνώμη τοῦ Σίμωνα ὅτι ἡ ἀνάστασις τῶν σωμάτων εἶναι παραφύση. Ἀφοῦ τίποτε δὲν εἶναι ἀντίθετο στὸν Θεό, πῶς θὰ εἶναι κάτι παρὰ φύση; Τὸ νὰ νομίζει ὅμως κάποιος, ὅτι ἀπὸ φανερά καὶ αἰσθητὰ πρᾶγματα πορίζεται τὶς ἀποδείξεις κατὰ τῆς ἀκατάληπτης καὶ ἀφανοῦς σὲ ὅλους αἰτίας τῶν πάντων, δηλαδὴ κατὰ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ παρὰ φύση. Γιὰ τὸ πῶς, ὅσα νομίζομε καὶ σκεπτόμαστε, θ' ἀνατρέψουν αὐτὸ ποὺ ξεπερνᾷ κάθε αἴσθησις καὶ νόησις;

Τῷ προφανεῖ τῆς αἰσθησεως: Δὲν πρέπει, λέει, ἐξαιτίας ἐκείνων ποὺ συλλαμβάνονται ἀπὸ τὴν αἴσθησις ν' ἀπιστοῦμε στοὺς λόγους περὶ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ἀφανὴς αἰτία ὅλων. Γιὰ τὸ παρὰ φύση εἶναι κυριολεκτικὰ τοῦτο, ν' ἀθετεῖ κανεὶς τὰ ὑπερφυσικὰ ἐξαιτίας τοῦ ὀλοφάνερου τῶν αἰσθητῶν.

§ 3. Εἴτε λογικὴν, εἴτε αἰσθητικὴν, εἴτε θρεπτικὴν: Σημείωσε πῶς διαιρεῖ τὴ ζωὴ ποὺ μετέχεται. Ἀρχὴ τῆς ζωῆς λέει, γιὰ παράδειγμα τὴν ψυχὴ σ' ἐμᾶς καὶ τὴ ζωὴ τῶν αἰσθητῶν. Γιὰ αὐτὲς εἶναι οἱ ἀρχές τῆς ζωῆς γιὰ τὰ σώματα ποὺ μὲ αὐτὲς ἀρχίζουν νὰ κινοῦνται πρὸς τὴ ζωὴ. Οὐσίαις πάλι τῆς ζωῆς εἶναι οἱ νοητὲς δυνάμεις καὶ οἱ δικές μας ψυχές, γιὰ ἔχουν τὴν οὐσία ποὺ εἶναι ζωὴ, ποὺ εἶναι σὰν μιὰ ὕλη κι ἓνα ὑποκείμενο καὶ αὐτοεῖδος τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ψυχές ζωοποιοῦν τὰ σώματα, ὅπως εἶπα. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ὡς αἴτιος καὶ συμπληρωτὴς τῆς ζωῆς μας, ποὺ τὴ συνέχει καὶ τὴ διαιρεῖ, ἐπειδὴ καθόρισε τὶς διαφορὲς κάθε ζωῆς, εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅλων, τῶν νοητῶν, τῶν λογικῶν, τῶν αἰσθητῶν, τῶν ἀϋζητικῶν. Ὡστε, ἐπειδὴ καὶ πρὸ πάντων εἶπε, ὅτι ὁ ἥλιος δίνει ζωὴ καὶ τρέφει τὰ πάντα, μὴ σκεφθεῖς ὅτι αὐτὸ τὸ ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ τὸ ἔχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ὅλων.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

§ 1. Ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν: Εἰσί τινες τῶν ἀκαίρων φιλοσόφων λέγοντες, ὅτι, Ἐὰν βούλησθε τὸν Θεὸν λέγειν ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ποιεῖτε αὐτὸν ἄσοφον καὶ ἀσύνητον. Πρὸς οὓς λεκτέον· Ὁ Θεὸς ἡμῶν ὑπὲρ πάντα τὰ νοούμενα καὶ ὄντα
 5 ἐστίν. Ἐἴτε οὖν σοφία, εἴτε σύνεσις, εἴτε ζωὴ, εἴτε ὑπόστασις, εἴτε ὑπαρξις, εἴτε οὐσία νοεῖται παρ' ἡμῶν, ὑπὲρ ταῦτα πάντα ἐστίν, οὐχ ὡς μὴ μετέχων αὐτῶν (τοῦτο γὰρ ἀνόητον· ὁ γὰρ αἴτιος τῶν γινομένων πῶς οὐ μετέχει τῶν ἐξ αὐτοῦ;), ἀλλ' ὡς τῶν πάντων ἐξ αὐτοῦ προελθόντων καὶ τῆς αὐτοῦ μετεχόντων
 10 ὀλότητος· πᾶν γὰρ τὸ μετεχόμενον ἀρχαιότερόν ἐστι τῶν ἐξ αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὦν, καὶ αἰὼν κυρίως, καὶ χρόνος ὀνομάζεται, ὡς καὶ τοὺς αἰῶνας καὶ τοὺς χρόνους ποιήσας· οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ζωῆς λεκτέον, ὅτι καὶ αὐτῶν ἐστὶ δημιουργός· εἰ γὰρ ταῦτα ἄλλως ἔχειν εἴπωμεν, εὐρίσκεται ὁ Θεὸς
 15 ὕστερον σοφισθεὶς ἢ συνετισθεὶς, ὅπερ τῆς αὐτῶν ἐστὶ τόλμης, οὐχ ἡμέτερον· μὴ γένοιτο!

Καὶ τοῦ καθηγεμόνος ἡλίου: Σημεῖωσαι, ὅτι ἡλίον ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Ἱεροθέου τὸν ἀπόστολον Παῦλόν φησι. Σημεῖωσαι δέ, πῶς ἔλαβεν ὁ πατήρ τὸ ρητὸν τοῦ Ἀποστόλου· ὁ γὰρ
 20 Χρυσόστομος καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Πατέρων περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτὸ ἔλαβον.

Καὶ σύνηθές ἐστι τοῖς θεολόγοις: Τὸ εἰρημένον ἔθος εἶναι τοῖς θεολόγοις ἀντιπαθῶς ἐπὶ Θεοῦ τὰς στερήσεις ἐκφέρειν, οὕτως ἂν νοήσαιμεν· βουλόμενοι γὰρ ἐκεῖνοι τὸ φῶς τὸ θεῖον
 25 ὄσον οἶόν τε παριστᾶν, ὅτι ἀπροσπέλαστον καὶ ἀκατόπτευτον, ᾧ μὴ δύναται προσβαλεῖν μηδέν, μήτε ἄϋλον, μήτε αἰσθητόν, σκότος ὠνόμασαν, ὡς τό· «ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ»,

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

§ 1. Ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν: Ὑπάρχουν κάποιοι φιλόσοφοι παράκαιροι πού λένε, Ἄν θέλετε νὰ λέτε τὸν Θεὸ πάνω ἀπὸ κάθε σοφία καὶ σύνεση, κάνετε τὸν ἄσοφο κι ἄσύνετο. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ ποῦμε: Ὁ Θεὸς μας εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα ὅσα νοοῦνται καὶ ὑπάρχουν. Εἴτε λοιπὸν τὸν νοοῦμε ὡς σοφία, εἴτε ὡς σύνεση, εἴτε ζωῆ, εἴτε ὑπόσταση, εἴτε ὑπαρξη, εἴτε οὐσία, εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὄχι γιατί δὲν μετέχει σ' αὐτά (γιατί αὐτὸ εἶναι ἀνοησία· πῶς δηλαδὴ δὲν μετέχει στὰ δημιουργήματα αὐτὸς πού τὰ δημιούργησε;), ἀλλὰ γιατί ὅλα προῆλθαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ μετέχουν τὴν ὁλότητά του· γιατί κάθετι πού μετέχεται, εἶναι ἀρχαιότερο ἀπὸ ὅσα τὸ μετέχουν. Γι' αὐτὸ κι ὀνομάζεται κύρια καὶ ὦν καὶ αἰώνας καὶ χρόνος, ἐπειδὴ δημιούργησε καὶ τοὺς αἰῶνες καὶ τοὺς χρόνους. Τὰ ἴδια πρέπει νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῆς σοφίας καὶ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ εἶναι δημιουργὸς κι αὐτῶν. Ἄν δηλαδὴ ποῦμε γι' αὐτά ὅτι εἶναι διαφορετικά, βρίσκεται ὁ Θεὸς ὅτι ἔχει γίνεи σοφὸς καὶ συνετὸς ἀργότερα, πράγμα πού εἶναι δική τους θρασύτητα ὄχι δική μας. Μὴ γένοιτο!

Καὶ τοῦ καθηγεμόνος ἥλιος: Σημείωσε, ὅτι ἥλιο δικό του καὶ τοῦ ἀγίου Ἱεροθέου δηλῶνει τὸν ἀπόστολο Παῦλο. Σημείωσε ἐπίσης πῶς ἐνόησε τὸ ρητὸ τοῦ Ἀποστόλου ὁ θεῖος αὐτὸς πατέρας. Ὁ Χρυσόστομος δηλαδὴ καὶ οἱ λοιποὶ Πατέρες ἐξέλαβαν αὐτὸ ὅτι λέγεται γιὰ τὸ σταυρό.

Καὶ σύνηθές ἐστι τοῖς θεολόγοις: Τὸ λόγο ὅτι εἶναι συνήθεια τῶν θεολόγων νὰ διατυπῶνουν τὶς στερήσεις προκειμένου γιὰ τὸν Θεὸ κατὰ ἐναντιότητα, πρέπει νὰ τὸν ἐνοήσομε ὡς ἐξῆς: Θέλοντας δηλαδὴ ἐκεῖνοι νὰ παραστήσουν ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα τὸ θεῖο φῶς πῶς εἶναι ἀπροσπέλαστο κι ἀδύνατο νὰ κατοπτευθεῖ, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ προσεγγίσει κανένα ὄν, οὔτε ἄνλο, οὔτε αἰσθητό, τὸ ὄνομασαν σκότος, ὅπως ὁ λόγος πού λέει, «ἔκανε τὸ σκότος τόπο γιὰ νὰ κρυφτεῖ»¹, πού ὁ θεῖος

1. Ψαλμ. 17,12.

ὅπερ ὁ θεῖος Ἀπόστολός φησι, «Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον»· ᾧ γὰρ μηδὲν πρόσεισιν, ὁμοίον ἐστὶ τῷ μὴ ὀρῶντι ὑπεροχικῶς σκότῳ. Πάλιν εἴρηται· «ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, λίαν ἐκραταιώθη, οὐ δύνωμαι πρὸς αὐτήν». Ὡσπερ οὖν ἡ ἀκατάληπτος καὶ ἀπερινόητος ἀκράτως τοῦ Θεοῦ γνῶσις ἀγνωσίᾳ παρεικάζεται τῇ ὑπερούση πᾶσαν ἐν κτιστοῖς γνῶσιν (ἡ γὰρ περὶ Θεὸν ἀγνωσία τῶν περὶ τὰ θεῖα σοφῶν οὐκ ἔστιν ἀμαθία, ἀλλὰ γνῶσις, σιγῇ γινώσκουσα, ὅτι ἐστὶν ἄγνωστος ὁ Θεός), οὕτως οὖν καὶ κένωσιν καλοῦσι τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐνανθρώπισην, καίτοι πλήρη τυγχάνουσιν, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρη σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ σωτηρίας· ἀλλὰ καὶ ἀσθένειαν Θεοῦ τὸ διὰ σταυροῦ τρόπαιον ὀνομάζουσιν, οἷον ἐπειδὴ θανάτῳ αἰπονηραὶ καὶ ἀόρατοι δυνάμεις τοῦ διαβόλου κατελύθησαν, καὶ ἀντὶ θανάτου ἀνάστασις νεκρῶν καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἀντεισ-
 10 ἤχθη· τοῦτον οὖν τὸν τρόπον καὶ μωρία Θεοῦ, ἡ πᾶσαν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην ὑπεραίρουσα τῶν ἀνθρώπων σύνεσις τοῦ Θεοῦ. Νοῆσαι δὲ ἂν τις τὸ λεγόμενον, ἐννοῶν τοὺς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, μεθ' ὧν καὶ τοὺς Ἑλληνας, οἱ συλλογισμοῖς αἰσθητοῖς ἀποδεικνύναι φαντάζονται Θεοῦ σάρκωσιν ἀδύνατον εἶναι μέ-
 20 χρι θανάτου οἰκονομηθεῖσαν. Πρὸς οὗς ἐννοῶν ὁ θεϊότατος Παῦλος ἰλιγγιάσας ἀνέκραγεν· «ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ». Τὸ οὖν ὑπεραίρον πάσης κτιστῆς σοφίας μέθοδον ἴσον ἂν εἴη τοῖς οὐ θεοδιδάκτοις μωρίας λόγοις. Λόγοις γὰρ οὐκ ἂν ἐξομαλισθεῖη, ἢ δι' αἰσθη-
 25 τῶν ἀποδείξεων τὸ μυστήριον, πίστεως οὐ προηγουμένης.

Ἀντιπεπονθότως ἐπὶ Θεοῦ: Ἀντιπεπονθότως, τουτέστιν

Ἄπόστολος τὸ εἶπε, «κατοικώντας τὸ ἀπρόσιτο φῶς»². Γιατὶ αὐτὸ πού τίποτε δὲν τὸ πλησιάζει, εἶναι ὁμοιο κατὰ ὑπεροχὴν μὲ τὸ ἀθάνατο σκοτάδι. Καὶ ἄλλοῦ λέει: «προκάλεσε τὸ θαυμασμό μου ἢ γνῶση σου, ἢ δύναμή της ἰσχυρότατη, καὶ στέκομαι ἀνήμπορος μπροστά της»³. Ὅπως λοιπὸν ἢ ἀκατάληπτη καὶ τελείως ἀπερινόητη γνῶση τοῦ Θεοῦ παρομοιάζεται μὲ τὴν ἀγνωσία πού εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλη τὴ μέσα στὰ κτίσματα γνῶση, γιατί ἢ σχετικὴ μὲ τὸν Θεὸ ἀγνωσία τῶν σοφῶν στὰ θεῖα δὲν εἶναι ἀμάθεια, ἀλλὰ γνῶση, πού γνωρίζει σιωπηλά, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄγνωστος, ἔτσι καὶ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν καλοῦν κένωση, ἂν καὶ βέβαια εἶναι γεμάτη καὶ μᾶλλον ὑπερπλήρης ἀπὸ σοφία, δύναμη καὶ σωτηρία. Ἄλλὰ καὶ τὸ τρόποιο τοῦ σταυροῦ τὸ ὀνομάζουν ἀσθένεια τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ κατατροπώθηκαν μὲ θάνατο οἱ πονηρὲς καὶ ἀόρατες δυνάμεις τοῦ διαβόλου, καὶ τὴ θέση τοῦ θανάτου τὴν πῆρε ἢ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν καὶ ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὀνομάσθηκε καὶ ἢ μωρία Θεοῦ ἢ σύνεσις τοῦ Θεοῦ, πού ὑπερβαίνει κάθε σοφία καὶ ἐπιστήμη τῶν ἀνθρώπων. Θὰ κατανοήσει κανεὶς αὐτὸ πού λέγω, ἔχοντας ὑπόψει ὅσους προέρχονται ἀπὸ τὶς αἰρέσεις, καὶ μαζί τους καὶ τοὺς Ἑλληνας, πού μὲ συλλογισμοὺς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις φαντάζονται ὅτι ἀποδεικνύουν πῶς ἢ σάρκωση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχει οἰκονομηθεῖ ὡς τὸ θάνατο. Σκεπτόμενος ἀντίθετα μ' αὐτοὺς ὁ θεϊκώτατος Παῦλος καὶ νιώθοντας ἱλιγγο φώναξε: «πῶ πῶ βάθος πλούτου καὶ σοφίας Θεοῦ, πόσο ἀνεξερεύνητες εἶναι οἱ ἀποφάσεις του»⁴. Ὅ,τι ξεπερνᾷ τὴ μέθοδο κάθε κτιστῆς σοφίας θὰ ἦταν ἴσο μὲ τοὺς λόγους τῆς μωρίας πού δὲν δίδαξε ὁ Θεός. Γιατὶ δὲ θὰ λυθεῖ μὲ λόγους ἢ μὲ αἰσθητὲς ἀποδείξεις τὸ μυστήριον, ἐὰν δὲν προηγεῖται ἢ πίστις.

Ἄντιπεπονθότως ἐπὶ Θεοῦ: Ἄντιπεπονθότως, δηλαδὴ κατ'

3. Ψαλμ. 138,6.

4. Ρωμ. 11,33.

ἀντιπεριτροπήν τοῦ Λόγου πάσχοντος· διὰ τῶν τὰς στερήσεις δηλουσῶν ἀποφάσεων, ἢ περὶ Θεοῦ ὑπεροχὴ δηλοῦται, ὅπερ ἐν ἐτέρῳ 'δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως' εἶρηκε.

Τὸ φαινόμενον ἐν αὐτῇ παράλογον: Καὶ γὰρ τὸ κατὰ τὸν
5 σταυρὸν πάθος, καὶ τὸ λέγειν Θεὸν παθόντα σαρκί, καὶ παρά-
λογον δοκεῖ καὶ ἄτοπον, ὅπερ τὴν ὄντως ἐδήλου ἀλήθειαν.
Σημεῖωσαι, πῶς νοεῖ ὁ πατὴρ τὸ τοῦ 'Αποστόλου ρητόν· ὁ γὰρ
Χρυσόστομος καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Πατέρων περὶ τοῦ σταυροῦ
τοῦτο ἐξέλαβον.

10 Ἐνειλούμενοι. Ἐν ἄλλοις ἐνιλλόμενοι, τούτέστιν ἐπιστρε-
φόμενοι, ἐγκαλινδούμενοι. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων, ὅτι οὐ δεῖ τὰ
θεῖα τοῖς ἀνθρωπίνοις παραβάλλειν.

Τὴν μὲν ἔχει δύναμιν: Καὶ ἀνωτέρῳ εἶπομεν, ὅτι, ὁ νοῦς
νοεῖν βουλόμενος, κάτεισιν ἑαυτοῦ εἰς τὰς νοήσεις καταβαίνων·
15 αἱ γὰρ νοήσεις κατώτεραί εἰσι τοῦ νοοῦντος, ὡς νοούμεναι καὶ
καταλαμβανόμεναι, καὶ σκεδασμὸς εἰκότως καὶ μερισμὸς τῆς
ἐνότητος τοῦ νοῦ αὐτοῦ· ὁ μὲν γὰρ νοῦς ἅπλοῦς καὶ ἀμερής, αἱ
δὲ νοήσεις παμπληθεῖς καὶ σκεδασταί, καὶ οἷον εἶδη τοῦ νοῦ·
διὰ τοῦτο τὰ νοεῖα, τούτέστι τὰ νοοῦντα, ἐλάττονά εἰσι τῶν
20 νοητῶν, ἀντὶ τοῦ, τῶν νοουμένων. Ἐνωσιν δὲ φησι τοῦ νοῦ,
καθὼς ἐν τοῖς ἐξῆς σαφέστερον λέγει, δι' ἧς πρὸς τὰ ἐπέκεινα
ἑαυτοῦ ἀνατείνεται, ἡγουν τῇ περὶ Θεοῦ προσβάλλει θεωρίᾳ,
τῷ πάντων ἐκστῆναι τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν, ἔτι δὲ καὶ
τῆς οἰκείας κινήσεως, εἴθ' οὕτω τῆς θείας γνώσεως δέξασθαι
25 τὴν ἀκτῖνα.

Ταύτην οὖν τὴν ἄλογον: Ἐνταῦθα μάλιστα τρανοῖ, πῶς
μωρία τοῦ Θεοῦ, τὸ ὑπέρσοφον τῆς περὶ Θεοῦ ἀκαταληψίας
μέγεθος· φησὶ γὰρ ὅτι τῷ αἰσθητῷ περικεκλεισμένοι, τὸ περὶ
ἀϋλίας καὶ ὑπερουσιότητος φέρε εἰπεῖν τοῦ Θεοῦ κατεξετάζον-

ἀμοιβαιότητα, κατὰ τρόπο ἀντιθετικό, δηλαδή μὲ ἀντίθετη σημασία, ἐνῶ παθαίνει ὁ Λόγος. Μὲ τὶς ἀρνήσεις δηλαδή πού δηλώνουν τὶς στερήσεις δηλώνεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ, πράγμα πού σὲ ἄλλο σημεῖο τὸ ἔχει χαρακτηρίσει 'δύναμη ἄρνησης ὑποροχικῆς'.

Τὸ φαινόμενον ἐν αὐτῇ παράλογον: Τὸ σταυρικὸ δηλαδή πάθος καὶ ἡ παραδοχὴ ὅτι ἔπαθε κατὰ σάρκα ὁ Θεός, καὶ παράλογο φαίνεται, καὶ ἀντιφατικό, πράγμα πού δήλωνε τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια. Σημείωσε πῶς ὁ πατέρας ἐννοεῖ τὴ ρῆση τοῦ Ἀποστόλου. Γιατὶ ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες θεώρησαν ὅτι αὐτὸ λέγεται γιὰ τὸ σταυρό.

Ἐνειλούμενοι. Ἄλλα χειρόγραφα ἔχουν ἐνιλλόμενοι, δηλαδή περιστρεφόμενοι. Μὲ αὐτὰ δείχνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγκρίνονται τὰ θεῖα μὲ τ' ἀνθρώπινα.

Τὴν μὲν ἔχειν δύναμιν: Καὶ πῶς πάνω εἶπαμε, ὅτι ὁ νοῦς, θέλοντας νὰ νοήσει, κατεβαίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του στὶς νοητικὲς λειτουργίες, (νοήσεις) σκέψεις. Γιατὶ οἱ νοήσεις (σκέψεις) εἶναι κατώτερες ἀπὸ αὐτὸν πού νοεῖ, ἐπειδὴ νοοῦνται καὶ κατανοοῦνται, καὶ γίνεται εὐλόγα ἕνας διασκορπισμὸς τοῦ νοῦ τοῦ ἴδιου. Ὁ νοῦς δηλαδή εἶναι ἀπλὸς καὶ δίχως μέρη, ἐνῶ οἱ νοήσεις (σκέψεις) εἶναι πλῆθος ἄπειρο καὶ διασκορπίζονται καὶ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι εἶδη τοῦ νοῦ. Γι' αὐτὸ τὰ νοερά, δηλαδή αὐτὰ πού νοοῦν, εἶναι λιγότερα ἀπὸ τὰ νοητά, δηλαδή ἀπὸ τὰ νοούμενα. Ἐνωση ὅμως τοῦ νοῦ, ὅπως διευκρινίζει στὰ παρακάτω, ἐννοεῖ αὐτὴν μὲ τὴν ὁποία ἀνατείνει πρὸς τὰ πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, δηλαδή προσεγγίζει τὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, κι ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ λειτουργία του, ὥστε ἔτσι νὰ δεχθεῖ στὴ συνέχεια τὴν ἀκτίνα τῆς θείας γνώσης.

Ταύτην οὖν τὴν ἄλογον: Ἐδῶ διασαφηνίζει περίλαμπρα πῶς εἶναι μωρία τοῦ Θεοῦ τὸ πάνω ἀπὸ κάθε σοφία μέγεθος τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ λέει ὅτι, ὄντας ἐγκλωβισμένοι μέσα στὸ αἰσθητό, ὅταν ἐξετάζομε τὴ διδασκαλία λόγου χάρη

τες δόγμα, πλανώμεθα, ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐκεῖνα σταθμώμενοι· οἷον τὸ περὶ Τριάδος τῆς μόνης προσκυνητῆς διεξιόντες κήρυγμα, καὶ τρισυπόστατον ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον ἀκούοντές τινες θεολογίαν, εὐθὺς ἰλιγγιῶσιν, εἰς τὰ σώματα προσέχοντες, 5 καὶ τόπου δεόμενα καὶ διαστημάτων, λέγοντες, Πῶς οἷόν τε τρεῖς ὑποστάσεις ὑφ' ἑαυτῶν εἶναι, καὶ ἀδιαίρετους εἶναι; Καὶ γὰρ ἀγνοοῦσι μωραίνειν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἵνα τὰ θεῖα σοφισθῶσι, καὶ τοιαῦτα ἕτερα μυρία, πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἀποτείνεται· «εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω 10 ὑμῖν τὰ ἐπουράνια πιστεύσετε;»· καὶ ὁ θεῖος Παῦλος λέγει, ὅτι «ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν». Ὡστε οὖν ἢ παρὰ ἀνθρώποις μωρία τοῦ Θεοῦ τὰ πνευματικὰ εἰσιν, ἅτινα μεταδιωκτέον· μωρὰν γὰρ σοφίαν εἶπε, τῷ μηδεμίαν αὐτῇ δύνασθαι προσβάλλειν σοφίαν· ὥσπερ οὖν 15 καὶ ἄλογον καὶ ἄνουν, ὡς μὴ ἔχουσιν λόγον ἢ νοῦν ἐρμηνευτικόν, ἤγουν καταληπτικὸν αὐτῆς.

§ 2. Ἐξ αὐτῆς αἰ νοηταί: Σημεῖωσαι, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις νοηταί εἰσι καὶ νοεραὶ δυνάμεις· καὶ εἰκότως ἐν αὐτοῖς εἰσιν οἱ αὐτοὶ καὶ νοητοὶ καὶ νοεραί, ὥσπερ αἱ ἄνω τάξεις· νοηταί μὲν 20 καθ' ὃ ἐκ τῶν ὑποβεβηκότων νοοῦνται, νοεραὶ δέ, καθ' ὃ καὶ ἀνώταταί εἰσι, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντα Θεὸν νοεῖν, ὅσον ἐφικτόν, ἀνατείνονται, ἄνωθεν μὲν τρεφόμεναι τῇ νοήσει, τρέφουσαι δὲ τοὺς ὑφειμένως νοοῦντας. Αἱ γὰρ ἡμέτεραι ψυχαὶ νοεραὶ μόνον· νοοῦσαι γὰρ ἐπιστητῶς, ὅσον οἷόν τε, τὰ ὑπερβεβηκότα, οὐκέτι 25 ἔχουσι νοερόν τι μετὰ ταύτας, ἵνα καὶ νοηθῶσιν· ἢ ἄλογος γὰρ καὶ ἄνους ψυχὴ μεθ' ἡμᾶς, αἱ δὲ νοήσεις τῶν θείων νοῶν οὐκ

για τὴν ἀυλία καὶ ὑπερουσιότητα τοῦ Θεοῦ, κάνομε λάθος ζυγίζοντας ἐκεῖνα μὲ τὰ σταθμὰ τῶν αἰσθητῶν. Γιὰ παράδειγμα, ἐξετάζοντας τὴ διδαχὴ γιὰ τὴν Τριάδα, τὴν μόνη προσκυνητὴ, κι ἀκούγοντας μερικοὶ τὴ θεολογία ποὺ μιλάει γιὰ Τριάδα τρισυπόστατη, ἀμέριστη καὶ ἀδιαίρετη, καταλαμβάνονται ἀμέσως ἀπὸ ἴλιγγο, ἐπειδὴ προσέχουν στὰ σώματα, ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τόπο καὶ διαστήματα, καὶ λένε: 'Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους τρεῖς ὑποστάσεις καὶ νὰ εἶναι ἀδιαίρετες; Γιατὶ δὲν ξέρουν νὰ εἶναι μωροὶ στὰ αἰσθητά, γιὰ νὰ γίνουν σοφοὶ στὰ θεῖα, κι ἄπειρα ἄλλα τέτοια. Σ' αὐτοὺς ὁ Κύριος ἀποτείνεται καὶ λέει: «ἂν σᾶς μίλησα γιὰ τὰ ἐπίγεια καὶ δὲν πιστεύετε, πῶς θὰ πιστέψετε ἂν σᾶς μιλήσω γιὰ τὰ ἐπουράνια;»⁵. Καὶ ὁ θεῖος Παῦλος λέει, ὅτι «ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος ἀρνεῖται τὰ πνευματικά»⁶, γιὰ τὴν θεωρεῖ μωρία. Ὡστε λοιπὸν αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν μωρία τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὰ πνευματικὰ ποὺ πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε. Γιατὶ τὴν εἶπε 'μωρὴ σοφία', ἐπειδὴ καμμιά σοφία δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κατανοήσει, ὅπως βέβαια τὴν εἶπε καὶ ἄλογη καὶ ἀνόητη, ἐπειδὴ δὲν ἔχει λόγο ἢ κάποιον νοῦ νὰ τὴν ἐρμηνεύει, δηλαδὴ νὰ τὴν καταλαβαίνει.

§ 2. Ἐξ αὐτῆς αἰ νοηταῖ: Σημείωσε ὅτι καὶ σὲ ἄλλους⁷ ὑπάρχουν νοητὲς καὶ νοερὲς δυνάμεις καὶ εὐλογα εἶναι ἀνάμεσά τους οἱ ἴδιοι καὶ νοητοὶ καὶ νοεροί, ὅπως οἱ ἄνω τάξεις⁸. Αὐτὲς εἶναι νοητὲς ἐπειδὴ τὶς νοοῦν οἱ κατώτερές τους, καὶ νοερὲς ἐπειδὴ καὶ ἀνώτατες εἶναι καὶ τείνουν νὰ νοοῦν τὸν πάνω ἀπὸ ὅλα Θεό, ὅσο εἶναι δυνατόν, παίρνοντας ἀπὸ ἄνω τὴ νοερὴ τροφή τους καὶ τρέφοντας ὅσους νοοῦν βρισκόμενοι πιὸ χαμηλά. Γιατὶ οἱ ψυχές μας εἶναι μόνο νοερές. Νοώντας δηλαδὴ μὲ γνώση, ὅσο εἶναι δυνατόν, τὸ ἀνώτερά της, δὲν ἔχουν πιά κάτι νοερὸ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὲς γιὰ νὰ νοηθοῦν ἀπὸ αὐτό. Ἐπειτα ἀπὸ ἐμᾶς δηλαδὴ εἶναι ἡ ἄλογη καὶ ἀνόητη ψυχὴ, οἱ νοήσεις ὁμως

7. Δηλαδὴ στοὺς ἀγγέλους.

8. Δηλαδὴ οἱ ἀνώτατες τάξεις.

έν διανοήσεσι ταῖς καθ' ἡμᾶς, εἰς ἃς διανοήσεις κάτεισιν ἡμῶν
 ὁ νοῦς ἐκ τῶν μεριστῶν, τουτέστι τῶν αἰσθητῶν καὶ διεξοδι-
 κῶν λόγων, ἀντὶ τοῦ τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ πλήθους, ὅπερ ἐστὶ
 τῶν ὑλικῶν συλλέγουσαι τὰς νοήσεις ἀϋλως, πάντα ἐν τῷ
 5 ἀπλῶ θεωροῦσαι.

Νοηταί: Τὸ νοηταὶ νόησον ὡς πρὸς ἡμᾶς, τὸ δὲ νοεραὶ ὡς
 πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ ἀπὸ μεριστῶν: Ἡμεῖς ἐν μεριστοῖς τοῖς αἰσθητηρίοις·
 ἄλλο γὰρ ἀκοή, καὶ ἕτερον ὄψις, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· καὶ ἀπὸ
 10 μεριστῶν τῶν κατὰ ταῦτα αἰσθητῶν τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν
 ἀναλαμβάνομεν, ἢ ἐν μεριστοῖς μὲν τοῖς κατὰ μέρος νοήμασι,
 ἀπὸ μεριστῶν δὲ τῶν μαθήσεων, ἦτοι τῶν νοουμένων· ἔσθ' ὅτε
 δὲ καὶ διὰ λόγων τῶν διεξοδικῶν, τουτέστι σαφῆ καὶ διηπλω-
 μένην τὴν ἐξήγησιν ποιουμένων. Αἱ δὲ νοεραὶ φύσεις, ἀκοινω-
 15 νήτως εἰς τὰ τοιαῦτα πάντα ἔχουσαι, ἐνιαίᾳ καὶ ἀπλῆ νοήσει
 τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν ἐλλάμπονται.

Καὶ ἔστιν αὐταῖς: Τοῖς ἀγγέλοις νοερὰν εἶναί φησι δύναμιν
 καὶ ἐνέργειαν ἐκ τῆς ὑπερφουδῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ γενομένην· ἐξ
 αὐτοῦ γὰρ οἱ θεῖοι ἄγγελοι κατὰ μετοχὴν τὴν δύναμιν τῆς νοε-
 20 ρᾶς ἐνεργείας ἔχουσι, καθ' ἣν νοοῦσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰ ὄντα, καὶ
 τὰς ἰδέας ἐποπτικῶς νοοῦντες, ἃς νοήσεις ὠνόμασε τοῦ Θεοῦ
 εἶναι. Ἐπίσακτον οὖν ἔχουσιν ἐξ αἰτίου τοῦ Θεοῦ τὴν νοερὰν
 ταύτην ἐνέργειαν, καὶ νοοῦσι τὰ ὄντα λίαν ὑπεραναβεβηκότης
 τῶν ψυχῶν, εἴ γε αἱ μὲν ψυχαὶ ἐκ τῶν ὄντων αὐτῶν νοοῦσι τὰ
 25 ὄντα καὶ τοῖς εἶδεσιν ἐπιβάλλουσιν, ὅπερ διεξοδικώτερόν ἐστι
 νοεῖν, καὶ κύκλω περιεῖναι τὰ πάντα. Οἱ γε μὴν ἄγγελοι κατὰ
 τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς θεοείδειαν, ἐνιαίως τὰ πλήθη τῆς κτίσεως
 νοοῦσι, καὶ οὐ μερίζονται εἰς τὸν σκεδασμὸν τῆς ποικιλίας τῶν
 ὄντων, ἦτοι εἰς τὰ αἰσθητά, ὡς αἱ λογικαὶ ψυχαί· ἐκείνου δὲ πο-
 30 σῶς ἀξιοῦνται αἱ ψυχαί, εἰς μίμησιν ἀγγέλων, ὅτε, τὴν νόησιν

τῶν θείων νόων δὲν γίνονται μὲ δικά μας διανοήματα, στὰ ὅποια διανοήματα κατέρχεται ἀπὸ τὰ μεριστὰ ὁ νοῦς μας, δηλαδή ἀπὸ τοὺς αἰσθητοὺς καὶ διεξοδικοὺς συλλογισμοὺς, ἀντὶ ἀπὸ τὰ εἶδη καὶ τὸ πλῆθος, ποὺ εἶναι πλῆθος τῶν ὑλικῶν συλλέγοντας τὶς σκέψεις, θεωρώντας τὰ πάντα μέσα στὴν ἀπλότητα.

Νοηταί: Τὸ 'νοηταί' (ποὺ νοοῦνται) νὰ τὸ ἐννοήσεις σὲ σχέση με ἐμὰς, ἐνῶ τὸ 'νοεραὶ' (ποὺ νοοῦν) σὲ σχέση με τὸν Θεό.

Ἡ ἀπὸ μεριστῶν: Ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε χωριστὰ αἰσθητήρια: γιατί ἄλλο εἶναι ἡ ἀκοή καὶ ἄλλο ἡ ὄραση, ὅμοια καὶ τὰ ἄλλα. Κι ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα αἰσθητὰ τῶν αἰσθητηρίων συλλέγομε τὴ γνώση τῶν ὄντων ἢ σὲ ἰδιαίτερα ἐπὶ μέρους νοήματα ἀπὸ χωριστὲς μαθήσεις, δηλαδή νοούμενα, καὶ κάποτε καὶ μὲ σειρά συλλογισμῶν, ποὺ κάνουν σαφῆ καὶ διεξοδικὴ τὴν ἐξήγηση. Οἱ νοερὲς ὁμως φύσεις δὲν ἔχουν καμμιά σχέση με ὅλα αὐτά, ἀλλὰ δέχονται τὸ φωτισμὸ τῆς γνώσης με ἐνιαία καὶ ἀπλὴ νόηση τῆς ἀλήθειας.

Καὶ ἔστιν αὐταῖς: Οἱ ἄγγελοι, λέει, ἔχουν νοερὴ δύναμη κι ἐνέργεια ποὺ τὴν ἔλαβαν ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ σοφία τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ οἱ θεῖοι ἄγγελοι ἔχουν ἀπὸ αὐτὸν κατὰ μετοχὴ τὴ δύναμη τῆς νοερῆς ἐνέργειας, με τὴν ὁποία νοοῦν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὰ ὄντα καὶ νοοῦν ἐποπτικὰ καὶ τὶς ιδέες, ποὺ εἶπε πὼς εἶναι νοήσεις τοῦ Θεοῦ. Ἐχοῦν λοιπὸν ἐπέισακτη τὴ νοερά αὐτὴ ἐνέργεια με αἴτιο τὸν Θεὸ καὶ νοοῦν τὰ ὄντα πολὺ πιὸ πάνω ἀπὸ τὶς ψυχές, ἀφοῦ οἱ ψυχές νοοῦν τὰ ὄντα ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ὄντα, καὶ προσεγγίζουν καὶ τὰ εἶδη, ποὺ σημαίνει κάνουν διεξοδικότερους συλλογισμοὺς καὶ περικυκλώνουν λογικὰ τὰ πάντα. Καὶ βέβαια οἱ ἄγγελοι σύμφωνα με τὴ θεομορφία ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτούς, νοοῦν ἐνιαία τὰ πλήθη τῆς κτίσης καὶ δὲν διαχωρίζονται μέσα στὸ διαχωρισμὸ τῆς ποικιλίας τῶν ὄντων, δηλαδή μέσα στὰ αἰσθητὰ, ὅπως οἱ λογικὲς ψυχές. Οἱ ψυχές ὁμως δὲν ἀξιῶνται καθόλου αὐτὸ τὸ πράγμα κατὰ μίμηση τῶν ἀγγέλων, ὅταν, συγκεντρῶνοντας τὴ νόηση τῶν πολλῶν σὲ ἓνα, ἔχουν

τῶν πολλῶν εἰς ἓν συνελίττουσαι, ἔχουσιν ὁμοῦ πάντα ἐν αὐταῖς ἀσυγχύτως διακεκριμένα· καὶ ἔξωθεν μέντοι αἱ ψυχαὶ ἐπέισακτον ἔχουσι τὸ νοεῖν, τῶν ἀγγέλων ἐξ ἑαυτῶν καὶ ἐν ἑαυτοῖς νοούντων, ἅτε καὶ θεοειδῶν ὄντων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ
 5 τῶν νοητῶν· περὶ δὲ Θεοῦ ὅπως νοεῖ, ἔχεις καὶ ὧδε καὶ ἄνω ἐν πέμπτῳ κεφαλαίῳ ἐγγὺς τοῦ τέλους· ὃ δὲ εἶπομεν περὶ ψυχῶν, ὅτι ἀγγελουειδῶς εἰς ἓν τὰ πολλὰ συνελίξασαι νοοῦσι, μάλιστα ἐν τῇ ἀναστάσει τελείως ἔχουσιν, ὅτε αὐθις ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι γενόμεναι, τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν τελείαν ἀπολήψον-
 10 ται. Ταῦτα δὲ ἢ τῶν δικαίων ἀνάστασις τελείως ἔξει, κατὰ τὸ εἰρημένον· «καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα»· καὶ πάλιν· «νῦν ὡς ἐν κατόπτρῳ καὶ αἰνίγματι βλέπομεν, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον», τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν δηλονότι παιδευθησόμεθα.

15 Διεξοδικῶς δὲ καὶ κύκλῳ· Εἴρηται τί τὸ διεξοδικῶς νοεῖται. Διεξοδικῶς τοίνυν καὶ κύκλῳ, τουτέστιν οὐκ ἀθρόα τοῦ νοῦ ἐπιβολῇ ἢ ἀνθρωπίνη ψυχῇ τὴν θείαν κατακαλύπτεται γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων κατανόησιν ἐκ τοῦ κατὰ μέρος δεχομένη, καθ' ὃ καὶ τῆς ἀγγελικῆς ἀπολείπεται θεο-
 20 πτίας, περὶ τὸ ἐν αἴτιον τὴν τῶν ποικίλως θεωρουμένων συνάγει ἔννοιαν καὶ τῶν ἰσαγγέλων ἀξιοῦται νοῆσεων.

Τυχεῖν οὖν ἐφίεται· Ἐφίεται μὲν ἐξ ἀλογίας τὸ ἰσόθεον ὁ δαιμόνιος νοῦς, οὐκ οἶδε δ' ὅπως τούτου τυχεῖν ἔνεστιν, οὐ φύσει παθῶν τὴν ἀγνοίαν, ἀλλ' ἐκουσίως τὸ παρὰ φύσιν αἰρούμε-
 25 νος. Σημεῖωσαι δέ, ὅτι οἱ δαίμονες, καθ' ὃ νοῦν ἔχουσιν, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦτον κέκτηνται· ἀλογίσαντες δὲ καὶ μὴ βουλευθέντες μεῖναι ὅπερ ἦσαν, ἐκπτωσιν σοφίας ὑπέμειναν.

ὅλα μαζί τὰ πάντα μέσα τους ἀσύγχυτα χωρισμένα. Καὶ οἱ ψυχές βέβαια ἔχουν τὶς νοητικὲς δυνάμεις ἐπέισακτες ἀπέξω, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἀπὸ μέσα τους νοοῦν, ἐπειδὴ εἶναι ὅμοιοι μὲ τὸν Θεό. Καὶ αὐτὰ βέβαια γιὰ τὰ νοητά. Πῶς τώρα νοεῖ γιὰ τὸν Θεό, τὸ ἔχεις κι ἐδῶ καὶ πιὸ πάνω στὸ πέμπτο κεφάλαιο πρὸς τὸ τέλος. Κι αὐτὸ ποὺ εἶπαμε γιὰ τὶς ψυχές, ὅτι νοοῦν κατὰ τὸν τρόπο τῶν ἀγγέλων, ἀφοῦ συγκεντρῶσουν τὰ πολλὰ σὲ ἓνα, κυρίως βέβαια στὴν ἀνάστασι θ' ἀποκτήσουν τὴν τελειότητα, ὅταν θὰ εἰσέλθουν ξανά στὰ σώματά τους καὶ θὰ λάβουν τέλεια τὴ γνώση τῶν ὄντων. Αὐτὰ θὰ τὰ ἔχει σὲ τελειότητα ἢ ἀνάστασι τῶν δικαίων, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο· «καὶ ἔτσι θὰ εἴμαστε πάντοτε μαζί μὲ τὸν Κύριο»⁹, καὶ ἄλλοῦ· «τώρα βλέπομε σὰν μέσα σὲ καθρέφτη καὶ αἰνιγματικά, ἐνῶ τότε πρόσωπο μὲ πρόσωπο»¹⁰, ἐννοεῖται θὰ διδαχθοῦμε τὴ γνώση τῶν ὄντων.

Διεξοδικῶς δὲ καὶ κύκλω: Εἶπαμε πῶς ἐννοεῖται τὸ διεξοδικῶς. Διεξοδικὰ λοιπὸν καὶ κυκλικά, δηλαδὴ δὲν περιβάλλεται ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ μὲ ἐνιαία ἔφοδο τοῦ νοῦ τὴ θεία γνώση, ἀλλὰ, δεχόμενη τὴν ἀληθινὴ κατανόησι τῶν ὄντων ἀπὸ τὸ ἐπίμερους, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖο ὑπολείπεται καὶ ἀπὸ τὴ θεοπτία τῶν ἀγγέλων, συγκεντρώνει γύρω ἀπὸ τὸ ἓνα αἷτιο τὴν ἐννοια ὄσων θεωροῦται σὲ ποικιλία καὶ γίνεται ἄξια γιὰ νοήσεις ἴσες μὲ τῶν ἀγγέλων.

Τυχεῖν οὖ ἐφίεται: Ἀπὸ ἀπουσία λόγου ἐπιθυμεῖ ὁ νοῦς τῶν δαιμόνων τὴν ἰσότητα μὲ τὸ Θεῖο, δὲν γνωρίζει ὅμως πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ ἐπιτύχει· καὶ δὲν ἔχει πάθει αὐτὴ τὴν ἄγνοια ἀπὸ τὴ φύσι του, ἀλλ' ἐπειδὴ προτιμᾷ μὲ τὴ θέλησή του τὸ παραφύσι. Καὶ σημείωσε, ὅτι οἱ δαίμονες ὅσο νοῦ ἔχουν, τὸν ἔχουν ἀπὸ τὸν ἀγαθό. Ἐπειδὴ ὅμως παραλογίσθησαν καὶ δὲ θέλησαν νὰ μείνουν αὐτὸ ποὺ ἦταν, ἔπαθαν ἐκπτώσι ἀπὸ τὴ σοφία.

9. Α' Θεσσ. 4,16.

10. Α' Κορ. 13,12.

Καθ' ὑπεροχὴν: Περὶ τοῦ, ὅτι τὰ κατὰ στέρησιν λεγόμενα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ἐναντία, ὑπεροχικῶς νοοῦνται.

Καὶ πάντα τὰλλα ἔνδοθεν: Μηδεὶς ἐκ τούτων πρὸς ἀτόπους ἀπαγέσθω ἐννοίας, ὥστε λέγειν καὶ τῶν κακῶν ἐν ἑαυτῷ
 5 κατ' αἰτίαν προέχειν τὸν Θεόν, ἡγουν αἷτιον αὐτῶν ἐκ τούτου εἶναι συνάγεσθαι· οὐ γὰρ περὶ τούτων ἐστὶν ὁ λόγος τῷ πατρί· ἤδη γὰρ ἔδειξε μήτε ὄν, μήτε ἐν τοῖς οὐσί το κακόν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν οὐσίᾳ ὄντων, οἷον ἀγγέλων καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων, καθῶς καὶ προεῖπεν, ὧν τὴν γνῶσιν οὐκ ἐκ τοῦ μανθάνειν
 10 αὐτά, ὅποιά τινά εἰσιν, ἔχει· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπών· Οὐκ ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὄντα μανθάνων, καὶ τό, Οὐ κατ' ἰδέαν ἐκάστοις ἐπιβάλλων, ἀλλ' ὡς ποιητῆς τούτων τὴν εἶδησιν τῶν οἰκειῶν ἔργων προέχει, εἰδῶς ὅπως αὐτά, καὶ ἐφ' οἷς παράξει πρὸς γένεσιν, ὧν ἡ παρατροπὴ καὶ ἔλλειψις, ἡγουν ἡ ἀποτυχία καὶ
 15 ἀδυναμία, τὸ κακόν εἰσάγει, τῇ στερήσει τοῦ κατὰ φύσιν τὸ παρὰ φύσιν ποιοῦσα· πρὸς τοῦτο γὰρ τὸ τοῦ φωτὸς παρήγαγεν ὑπόδειγμα· τῇ γὰρ τούτου στερήσει τὸ σκότος παρυφίσταται, καὶ αἰτίαν ἔχει τὴν ἀπουσίαν τῆς τοῦ φωτὸς φύσεως, ὥσπερ καὶ τῶν στερήσεων αἱ ἔξεις ἀρχηγικώτεραι τυγχάνουσι, καὶ ὡς
 20 ἂν τις εἴποι, αἰτίαι. Ἐνταῦθα οὖν ὁ πατὴρ περὶ τῶν ὑπὸ Θεοῦ εἰς γένεσιν ἀχθέντων καὶ τῆς ἐκάστου τούτων φύσεως τὸν λόγον ποιεῖται, ἃ καὶ προῦφεστάναι ἐν τῷ Θεῷ κατὰ πρόγνωσιν καὶ τὸ προωρίσθαι εἶρηκε.

Καὶ οὐσίαν προέχει: Ὅτι ἡ γνῶσις τὴν οὐσίαν προέχει καὶ
 25 προσυνείληφεν.

Ὡσπερ καὶ τὸ φῶς: Ὡσπερ καὶ τὸ φῶς τοῦτο τὸ ὄρατὸν ἐννοῦν εἶναι καὶ λογικόν, εἶτα πυθοίμεθα αὐτοῦ, εἰ γινώσκει τὸ σκότος, τὸ δὲ εἴποι, γινώσκειν καὶ πρὶν γένηται ἂν τὸ σκότος· γινώσκειν δὲ οὐ
 30 κατὰ τινα πεῖραν (πῶς γὰρ ἴδοι σκότος τὸ φῶς; εἰ γὰρ τὸ φῶς, οὐκ ἔσται σκότος), ἀλλὰ γινώσκειν εἴποι τὸ φῶς καθ' ὃ φῶς

Καθ' ὑπεροχὴν: Ὅσα δηλαδὴ λέγονται γιὰ τὸν Θεὸ κατὰ στέρηση καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετα, ἐννοοῦνται κατὰ ὑπεροχὴν.

Καὶ πάντα τᾶλλα ἐνδοθεν: Ἀπὸ αὐτὰ νὰ μὴ ὀδηγεῖται κανένας σὲ ἄτοπες ἐννοιες, ὥστε νὰ λέει, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὴν αἰτία εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα του τὰ κακά, ὥστε ἀπὸ αὐτὸ νὰ συνάγεται ὅτι εἶναι αἴτιος τῶν κακῶν. Γιατὶ δὲν μιλάει γι' αὐτὰ ὁ πατέρας: καθόσον ἔδειξε ἤδη ὅτι τὸ κακὸ οὔτε ὄν εἶναι οὔτε ὑπάρχει μέσα στὰ ὄντα, ἀλλὰ γιὰ ὅσα ὑπάρχουν κατὰ τὴν οὐσία, ὅπως οἱ ἄγγελοι καὶ τὰ λοιπὰ κτίσματα, ὅπως εἶπε καὶ πρὶν, τῶν ὁποίων τὴ γνώση τὴν ἔχει ὄχι ἀπὸ τὸ μαθαίνοντας τί λογῆς εἶναι αὐτά. Γιατὶ αὐτὸ τὸ δήλωσε λέγοντας, Ὅχι μαθαίνοντας τὰ ὄντα ἀπὸ τὰ ὄντα, καὶ Μὴ προσεγγίζοντας τὸ καθένα κατὰ τὴν ἰδέα του, ἀλλὰ ἔχει ἀπὸ πρὶν τὴ γνώση τῶν δικῶν του ἔργων ὡς δημιουργὸς τους. Γνωρίζει ὅπως εἶναι αὐτά, καὶ ὅσα θὰ φέρει στὴ γένεση, πού ἡ παρέκκλιση καὶ ἡ ἔλλειψή τους, δηλαδὴ ἡ ἀποτυχία καὶ ἡ ἀδυναμία, εἰσάγει τὸ κακὸ, πραγματοποιώντας τὸ παραφύση μὲ τὴ στέρηση τοῦ καταφύση. Γι' αὐτὸ ἔφερε τὸ παράδειγμα τοῦ φωτός: γιατί μὲ τὴ στέρησή του παρουσιάζεται τὸ σκότος, καὶ αἰτία του ἔχει τὴν ἀπουσία τοῦ φωτός. Ὅπως καὶ ἀπὸ τὶς στέρησεις οἱ ἕξεις εἶναι πρὸ ἀρχικῆς (περισσότερο ἀρχῆ) καί, ὅπως θὰ ἔλεγε κάποιος, αἰτίες. Ἐδῶ λοιπὸν ὁ πατέρας κάνει λόγο γιὰ ὅσα ἔφερε στὴ γένεση ὁ Θεὸς καὶ γιὰ τὴ φύση τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτά, τὰ ὁποῖα ἔχει πεῖ ὅτι προὔπηρχαν μέσα στὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ πρόγνωση καὶ προορισμό.

Καὶ οὐσία προέχει: Ἡ γνώση ἔχει ἀπὸ πρὶν τὴν οὐσία καὶ τὴν ἔχει λάβει ἀπὸ πρὶν.

Ὡσπερ καὶ τὸ φῶς: Ἡ παραβολὴ δὲ χάνει τὴ δύναμὴ της. Ὅπως δηλαδὴ ἂν ὑπέθετε κάποιος, ὅτι τὸ ὄρατὸ τοῦτο φῶς διαθέτει νοῦ καὶ λογικὴ, κι ἔπειτα τὸν ρωτούσαμε, ἂν γνωρίζει τὸ σκότος, καὶ πεῖ ὅτι τὸ γνωρίζει καὶ προτοῦ γίνεи τὸ σκότος, ὅμως δὲν τὸ γνωρίζει ἀπὸ κάποια ἐμπειρία (πῶς δηλαδὴ θὰ μπορούσε νὰ γνωρίσει τὸ φῶς τὸ σκοτάδι; Γιατί, ἂν εἶναι φῶς,

έστι· διὸ καὶ οἶδεν, ὅτι, ἐὰν συστειλή τὸ οἰκεῖον φῶς, οὐδεὶς ὄψεται· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν πάντων εἶδησιν ἔχει, οὐ τῇ πείρᾳ ταύτην ἐπικτησάμενος, ἐπεὶ οὕτως εὐρίσκεται μεταγενέστερος ὁ Θεὸς τῆς γνώσεως, ἢ κατὰ τινὰ χρόνον μὴ γινώσκων. Σημείωσαι δὲ τὸ σκότος εἶναι τὸ αἰτιατόν, ἐξ ἐλλείψεως τοῦ φωτὸς παρυφιστάμενον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ Μανιχαίων.

Τοῦ σκότους: "Ὅτι τὸ σκότος οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φωτὸς γνωρίζεται.

10 Καὶ οὐκ ἐκ τῶν ὄντων: "Ὅρα πῶς φησι τὸν Θεὸν εἰδέναί τὰ ὄντα, οὐκ ἐκ τῆς πάντων γνώσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας, ὡσπερ τὸ φῶς οἶδε τὰ τοῦ σκότους, οὐδὲν τοῦ σκότους ἔχων ἐν ἑαυτῷ. Ταῦτα δὲ πολλαχῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ εἴρηται· πῶς ὁ Θεὸς ἑαυτὸν γινώσκων, ἦτοι νοῶν, νοεῖ καὶ γινώσκει τὰ
15 ὄντα παραδειγματικῶς.

Οὐκ ἄρα ὁ Θεός: 'Ἐν οὐδεμίᾳ γὰρ διπλόῃ τὸ Θεῖον, πάντη ἀπλοῦν ὄν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἀπλοῦν.

Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀγγέλους: Τὸ τοὺς ἀγγέλους εἰδέναί τὰ ἐπὶ γῆς οὐ δι' αἰσθήσεως προσβάλλοντας τοῖς αἰσθητοῖς, ὡς
20 ἡμεῖς, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως ἐπαναβεβηκυίας ἐπιβάλλων νοεῖσθαι, ἐκ διαφόρων λογίων, οἶον ὡς ἐν τῷ Τωβία, ὅπου εἴρηται, ὅτι ὁ θεῖος Ραφαήλ ὁ ἄγγελος εἶπε τῷ υἱῷ τοῦ Τωβίου· λαβεῖν τὴν χολὴν τοῦ ἀνελθόντος ἰχθύος, ὡς ἀφαιροῦσαν λευκώματα ὀφθαλμῶν γινόμενα ἀπὸ ἀφοδευμάτων στρουθίων· οὐ γὰρ ἂν
25 τις ὑπονοήσειεν, ὅτι παθὼν ἔμαθε τὴν ἰατροίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τοῖς Κριταῖς ἄγγελος ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν εἰς τὴν θυσίαν ἐκβαλὼν ἐκ τῆς πέτρας πῦρ, οὐκ αἰσθήσει οἶδεν, ὅτι τὸ πῦρ καυστικόν, ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ἀνωτέρῳ προσφόρῳ· οὕτω καὶ τὰ λοιπά. Εἰ δέ τις εἴποι, Καὶ πῶς τοῦ αἰωνίου πυρὸς αἰσθήσεται ὁ διάβολος

δὲ θὰ ὑπάρχει σκότος), ἀλλὰ πεῖ ὅτι γνωρίζει τὸ φῶς, καθόσον εἶναι φῶς, γι' αὐτὸ καὶ ξέρει πῶς, ἂν μαζέψει τὸ φῶς του, κανένας δὲ θὰ δεῖ, ἔτσι καὶ ὁ Θεός· κατὰ αἰτία ἔχει μέσα στὸν ἑαυτό του τὴ γνώση τῶν πάντων, ὄχι ὡς ἐπίκτητη μέσο κάποιας ἐμπειρίας, γιατί ἔτσι ὁ Θεὸς θὰ βρεθεῖ μεταγενέστερος ἀπὸ τὴ γνώση, ἢ ὅτι κάποια χρονικὴ περίοδο δὲν τὴ γνώριζε. Σημείωσε, ὅτι τὸ σκότος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα (αἰτιατό), πὺ ἐνυπάρχει ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τοῦ φωτός, πράγμα πὺ στρέφεται κατὰ τῶν Μανιχαίων.

Τοῦ σκότους: Τὸ σκότος δὲ γίνεται γνωστὸ ἀπὸ ἄλλοῦ, παρὰ ἀπὸ τὸ φῶς.

Καὶ οὐκ ἐκ τῶν ὄντων: Πρόσεχε, πῶς λέει ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὄντα· ὄχι ἀντλώντας ἀπὸ τὴ γνώση ὄλων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ δική του γνώση, ὅπως τὸ φῶς γνωρίζει τὰ τοῦ σκότους, ἀλλὰ δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὸ σκοτάδι μέσα του. Αὐτὰ λέχθησαν μὲ πολλοὺς τρόπους στὸ πέμπτο κεφάλαιο. Πῶς ὁ Θεός, γνωρίζοντας, δηλαδὴ νοώντας τὸν ἑαυτό του, νοεῖ καὶ γνωρίζει τὰ ὄντα ἀπὸ τὰ παραδείγματα.

Οὐκ ἄρα ὁ Θεός: Τὸ Θεῖο δὲν ἀποτελεῖ καμμιά διττότητα, ἀλλ' εἶναι τελείως ἀπλὸ ἀλλὰ καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἀπλό.

Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀγγέλους: "Ὅτι οἱ ἄγγελοι γνωρίζουν τὰ ἐπίγεια πράγματα προσεγγίζοντας τὰ αἰσθητὰ ὄχι μὲ τὴν αἴσθηση ὅπως ἐμεῖς, ἀλλὰ μὲ δύναμη πὺ τὴν ξεπερνᾶ, νομίζω πῶς γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ διάφορα λόγια τῆς Γραφῆς, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τὸν Τωβία, ὅπου λέει, ὅτι ὁ θεῖος ἄγγελος Ραφαήλ εἶπε στὸ γιὸ τοῦ Τωβία νὰ πάρει τὴ χολὴ τοῦ ψαριοῦ πὺ ἀνέβασε, ἐπειδὴ θεραπεύει τὰ λευκώματα τῶν ματιῶν πὺ τὰ προκάλεσαν οἱ κουτσουλιές τῶν πουλιῶν. Δὲ θὰ σκεφθεῖ βέβαια κάποιος, ὅτι, ἐπειδὴ ἔπαθε, ἔμαθε τὴ θεραπεία. Ἀλλὰ καὶ στοὺς Κριτὲς ὁ ἄγγελος βγάζοντας γιὰ τὸ Γεδεῶν φωτιὰ ἀπὸ τὴν πέτρα γιὰ τὴ θυσία, δὲν γνώριζε ἀπὸ αἴσθηση, ὅπως ἐμεῖς, ὅτι ἡ φωτιὰ καίει, ἀλλὰ ἐνήργησε μὲ κάποιο ὑψηλότερο τρόπο. Ἔτσι καὶ τὰ ἄλλα. Ἄν ὁμως πεῖ κάποιος, Καὶ πῶς ὁ διάβολος

καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ; Ἐν τῷ προσφόρῳ τόπῳ λεχθήσεται.
 Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ Δανιήλ, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ Βαλθάσαρ, οἶδεν
 ὁ γράφων γράμματα μὴ μαθῶν. Σημεῖωσαι δέ, ὅτι οὐ κατ' αἰ-
 σθησιν τοῖς ἀγγέλοις ἢ γνῶσις τῶν αἰσθητῶν· οὐδὲ γὰρ τοῖς
 5 καθ' ἡμᾶς αἰσθητηρίοις κέχρηται, ἀλλὰ νοῦ δυνάμει καὶ φύσει.

§ 3. Ἐπὶ δὲ τούτοις ζητῆσαι χρῆ. Συζητεῖ πῶς Θεὸν γινώ-
 σκομεν, καὶ φησιν ὀρθῶς, ὅτι Θεοῦ μὲν φύσις, ὅτι ποτέ ἐστιν,
 οὔτε τινὶ πῶποτε τῶν ἐν δημιουργίᾳ ἐγνώσθη, οὔτε ἐπιστητῶς,
 οὔτε ἐποπτικῶς· τούτοις γὰρ ἐπιβάλλομεν τοῖς ἀσωμάτοις·
 10 ἀλλὰ γινώσκεται ὁ Θεὸς ἐκ τῆς τῶν κτισμάτων διατάξεως· εἰ
 γάρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἢ τῶν δημιουργημάτων καλ-
 λονὴ τὸν γενεσιουργόν, τουτέστι τὸν τῶν ἐν γενέσει ποιητὴν,
 μηνύει, εἰκότως ἢ τῶν ὄντων διάταξις γνῶσις ἐστὶ τοῦ διατά-
 ξαντος· τὰ γὰρ ὄντα, τουτέστι τὰ εἶδη, καὶ αἱ καθ' ἕκαστον κτί-
 15 σεις, οἷον αἱ ἀγγελικαὶ τάξεις, καὶ τὰ αἰσθητὰ πάντα, εἰκόνες
 εἰσὶ καὶ ὁμοιώματα τῶν θείων ἰδεῶν, ἤτοι παραδείγματα τῶν
 ἐν νῷ, ἅτινα παραδείγματα αἱ αἰδίοι νοήσεις εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, δι'
 ἃς καὶ καθ' ἃς ἅπαντα ἦν ἐν αὐτῷ, οὐχ ἕτερα ὄντα αὐτοῦ καὶ
 παραχθέντα γέγονεν, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ὁ θειότατος
 20 Ἰωάννης φησὶ τινὰ τῶν πρεσβυτάτων ἀγγέλων εἰπεῖν αὐτῷ, ὅτι
 τὰ πάντα ἦσαν καὶ γέγονασι, τὰς ἰδέας λέγων ὅτι ἦσαν· καὶ τὰς
 εἰκόνας καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἰδεῶν, ἤτοι παραδειγμάτων, τὰ
 γεγονότα πάντα. Τῶν γὰρ νοητῶν τὰ νοερά εἰκόνες, καὶ τῶν
 ὑπερβεβηκότων τὰ ὑποβεβηκότα. Κατὰ ἀφαίρεσιν οὖν τούτων

θά λάβει αἴσθησις τοῦ αἰώνιου πυρός καθὼς καὶ οἱ ἄγγελοί του; Αὐτὸ θὰ τὸ ποῦμε στὸν κατάλληλο τόπο. Ἄλλὰ καὶ στὸν Δανιήλ, στὸ κεφάλαιο τοῦ Βαλτάσαρ, αὐτὸς ποὺ γράφει ξέρει γράμματα χωρὶς νὰ ἔχει μάθει. Σημείωσε ἐπίσης, ὅτι οἱ ἄγγελοι δὲν ἔχουν γνῶσις τῶν αἰσθητῶν μὲ τὴν αἴσθησις, γιατί δὲν χρησιμοποιοῦν τὰ δικά μας αἰσθητήρια, ἀλλὰ τὴν ἔχουν μὲ τὴ δύναμη τοῦ νοῦ καὶ τὴ φύση τους.

§ 3. Ἐπὶ δὲ τούτοις ζητεῖσαι χρῆ: Ἐξετάζει πῶς ἔχομε γνώσις τοῦ Θεοῦ. Καὶ λέει ὀρθά, ὅτι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, ὅποια κι ἂν εἶναι αὐτὴ τέλος πάντων, οὐδέποτε ἔγινε γνωστὴ σὲ κάποιο δημιούργημα, οὔτε μὲ τὴ γνωστικὴ διαδικασίᾳ οὔτε μὲ ἐποπτικὸ τρόπο. Γιατὶ μ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ τρόπους προσεγγίζομε τὰ ἀσώματα. Ὁ Θεὸς ὁμοῦ γίνεται γνωστὸς ἀπὸ τὴ διάταξη τῶν κτισμάτων. Ἄν δηλαδὴ, σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο, ἡ ὁμορφία τῶν δημιουργημάτων ἀναγγέλλει τὸν γενεσιουργό, δηλαδὴ τὸν ποιητὴ ὅσων ἔχουν γίνε¹¹, δικαιολογημένα ἡ διάταξη τῶν ὄντων ἀποτελεῖ γνώσις ἐκείνου ποὺ τὴ διέταξε. Γιατὶ τὰ ὄντα, δηλαδὴ τὰ εἶδη καὶ κάθε δημιούργημα χωριστά, γὰ παράδειγμα οἱ ἀγγελικὲς τάξεις καὶ ὅλα τὰ αἰσθητά, εἶναι εἰκόνες καὶ ὁμοιώματα τῶν θεῶν ιδεῶν, δηλαδὴ παραδείγματα ὅσων εἶναι μέσα στὸ νοῦ του, τὰ ὅποια παραδείγματα εἶναι οἱ αἰδέες νοήσεις τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐξαιτίας τους καὶ σύμφωνα μ' αὐτὲς ἦταν τὰ πάντα μέσα σ' αὐτόν, δὲν ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτόν, καὶ ἔγιναν τέτοια βγαίοντας στὸ φῶς, ὅπως καὶ μέσα στὴν Ἀποκάλυψη λέει ὁ θεϊκότετος Ἰωάννης, ὅτι κάποιος ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἀγγέλους τοῦ εἶπε, ὅτι τὰ πάντα ἦταν καὶ ἔχουν γίνε, ἐννοώντας ὅτι ἦταν οἱ ιδέες καὶ οἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ιδεῶν, δηλαδὴ τῶν παραδειγμάτων, ποὺ ὅλα αὐτὰ ἔγιναν. Γιατὶ τὰ νοερά εἶναι εἰκόνες τῶν νοητῶν, καὶ τῶν ὑψηλότερων τὰ κατώτερα. Μὲ ἀφαίρεση λοιπὸν ὄλων αὐτῶν (γιατὶ

πάντων (ἀφήρηται γὰρ τῶν ὄντων ὁ Θεός, οὐδὲν ὦν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντων, ἀλλ' ἀφάτως ὑπερέχων πάντων) ὑπεροχικῶς γινώσκεται ὁ Θεός.

Ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως: Σημειῶσαι ἀναγκαῖον πρόχειρον
5 εἰς εὐσεβείας ἀπολογία.

α. Καὶ εἰκόνας τινάς: Ἐνταῦθα 'θεῖα παραδείγματα' τοὺς προορισμοὺς ἐκκληπτέον, ὧν εἰκόνες τὰ τῆς κτίσεως ἀποτελέσματα. Τοὺς δὲ προορισμοὺς προθέσεις ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους εἰπὼν, «κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων». Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς κτίσμασι δηλαδὴ ὁ Θεὸς γινώσκεται, ὡς ὁ τεχνίτης ἐν τοῖς τεχνητοῖς. Πάντη δὲ κεχώριται τὸ κατ' οὐσίαν τῶν πάντων· κἀντεῦθεν ἄγνωστος ὦν τοῖς τεχνητοῖς, ἐκ τῆς τοιαύτης ἀγνωσίας γινώσκεται, ὡσπερ οὖν καὶ διὰ τῆς τῶν κτισμάτων ἐπιστημονικῆς κατανοήσεως τε καὶ γνώσεως. Ταῦ-
10 τα οὖν ἐπαναλαμβάνων συνῆψε τὰ ἐπόμενα εἰς τὸ αὐτό.

β. Ἐπειδὴ καὶ αἱ ἰδέαι τῶν ζώων ἐν τῷ Θεῷ καὶ πάντων τῶν κατὰ φύσιν εἰσὶ καθόλου, ἀλλ' οὐχ ὡς τῶν καθ' ἕκαστα εἶδωλα καὶ ὁμοιώματά εἰσι τῶν ἐκεῖ τὰ ἐνταῦθα· πάντα γὰρ τὰ ὧδε εἶδωλα τῶν ἐκεῖ· ἢ γὰρ ψυχὴ καὶ αὕτη εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα
20 τῆς ἰδέας.

γ. Καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεός: Πῶς διὰ τῶν ἐναντίων γινώσκεται ὁ Θεός, καὶ διὰ τῶν θέσεων καὶ τῶν ἀφαιρέσεων, δηλοῖ ἐπεξιὼν αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ ἄνω ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἶπε, μηδὲν εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ παραστατικόν, μὴ νόησιν, μὴ
25 ἐπαφήν, μὴ φαντασίαν, μὴ δόξαν, μὴδ' ὅσα ἔφη ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα, ἅτινα καὶ ἠρμηνεύσαμεν ἐν ἐκείνοις· νῦν λέγει καὶ διὰ τῶν

ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ ὄντα, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, ἀλλὰ μὲ τρόπο ἄρρητο ὑπερβαίνει τὰ πάντα), γίνεται γνωστὸς ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὴν ὑπεροχὴ του ἔναντι αὐτῶν.

Ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως: Σημείωσε τὴν ἀναγκαίαν εὐκολίαν γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς εὐσέβειας.

α. Καὶ εἰκόνας τινάς: Ἐδῶ ὡς θεῖα παραδείγματα πρέπει νὰ θεωρήσομε τοὺς προορισμούς, τῶν ὁποίων εἰκόνες εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς δημιουργίας. Τοὺς προορισμούς πάλι ὁ Ἀπόστολος τοὺς κάλεσε προθέσεις, ὅπως εἶπε στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Ἐφεσίους: «σύμφωνα μὲ τὸν προορισμένο σκοπὸ πρὶν ἀπὸ αἰῶνες»¹². Σὲ ὅλα δηλαδὴ τὰ δημιουργήματα γίνεται γνωστὸς ὁ Θεός, ὅπως ὁ τεχνίτης στὰ ἔργα τῆς τέχνης του. Ὡς πρὸς τὴν οὐσία ὁμοῦ διακρίνεται τελείως ἀπὸ τὰ πάντα· καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἶναι ἄγνωστος στὰ δημιουργήματά του, γίνεται γνωστὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀγνωσία, ὅπως ἀκριβῶς καὶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ κατανόηση καὶ γνώση μέσω τῶν κτισμάτων. Ἐπαναλαμβάνοντας λοιπὸν αὐτά, ἔνωσε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὰ ἐπόμενα.

β. Ἐπειδὴ καὶ οἱ ιδέες τῶν ζώντων εἶναι μέσα στὸν Θεὸ καὶ ὄλων γενικὰ τῶν φυσικῶν, ἀλλ' ὄχι ὅπως εἶναι τὰ ἐδῶ τῶν ἐκεῖ εἰδῶλα καὶ ὁμοιώματα τοῦ καθενὸς χωριστά, γιὰ τὸ ὅλα τὰ ἐδῶ εἶναι εἰδῶλα τῶν ἐκεῖ· καὶ ἡ ψυχὴ δηλαδὴ ἀκόμα εἶναι εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα τῆς ιδέας.

γ. Καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεός: Λέγοντας αὐτά, δηλώνει πῶς ὁ Θεὸς γίνεται γνωστὸς ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, καὶ μὲ τὶς θέσεις καὶ μὲ τὶς ἀρνήσεις. Γιὰ τὸ, ἂν καὶ εἶπε καὶ πρὸ πάντων στὸ πρῶτο κεφάλαιο, ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ παραστήσει τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἡ νόηση οὔτε ἡ ἐπαφὴ οὔτε ἡ φαντασία οὔτε ἡ δοξασία οὔτε ὅσα εἶπε ἐκεῖ καὶ ἐδῶ, τὰ ὁποῖα καὶ τὰ ἐρμηνεύσαμε

12. Ἐφ. 3,11.

ἐκεῖ ἀπηγορευμένων γινώσκεισθαι τὸν Θεόν, οὐ μὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· καὶ πάλιν μηδὲν αὐτὸν ἔχειν τούτων εἰς κατάληψιν. Ὡς μὲν οὖν αἴτιος πάντων, γινώσκεται ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς δὲ μηδὲν ὦν τῶν ἐξ αὐτοῦ, μένει ἀγνοούμενος ὑπὸ πάντων· πῶς
5 δὲ καὶ διὰ τῆς ἀγνοσίας γινώσκεται, καὶ ἐνταῦθά φησι, καὶ ἀνωτέρω εἴρηται ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ.

Καὶ οὔτε νοεῖται: Διὰ γὰρ τῶν δεδημιουργημένων νοοῦμεν, ἐφαπτόμεθα τῆς ἐπιστήμης, ἔχομεν ὅτι Θεὸς ἔστι. Τίς δέ, ἢ πο-
ταπός, ἢ πηλίκος αὐτὸς ὁ Θεός, οὔτε νοοῦμεν, οὔτε ὀνομάζο-
10 μεν, οὔτε νῶ ἢ αἰσθήσει καταλαμβάνομεν. Ὅμοιον γὰρ τούτῳ ἔστι καὶ τό· Ἐν πᾶσιν ἔστιν ὁ Θεός, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν πάντων ἔστί.

Κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν: Σημείωσαι, ὅτι κατὰ τὰ προ-
παρατεθειμένα τὴν ἔνωσιν ἔλαβε τῆς ὑπὲρ νοῦν τοῦ Θεοῦ θεω-
15 ρίας.

Αὕτη γὰρ ἔστι κατὰ τὸ Λόγιον: Τοῦτο καὶ ἐκ τῆς Σοφίας Σολομῶντός ἐστιν, ἐνθα λέγεται τεχνῖτις ἢ σοφία τῶν πάντων· καὶ ἐκ τῶν Παροιμιῶν, ἐνθα εἴρηται ἐκ τῆς Σοφίας· «Ἐγὼ ἤμην ἀρμόζουσα παρ' αὐτῶ»· καὶ ὁ Δαβίδ· «πάντα ἐν σοφίᾳ
20 ἐποίησας.

Λόγος δὲ ὁ Θεός: Περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ διὰ τί λέγεται Λόγος, τί δηλούσης τῆς τοιαύτης ὀνομασίας, καὶ μίαν αἰτίαν ἐν-
ταῦθά φησι, καθ' ἣν ὀνομάζεται Λόγος, διὰ τὸ τὰς τῶν ὄντων
πάντων αἰτίας ἐν αὐτῷ ἔχειν· οἱ γὰρ λόγοι φύσεως ἀπάσης ἐν
25 αὐτῷ εἰσιν, ὡς αἰτίῳ πάσης δημιουργίας· δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ πάν-
τα· αἶ τε γὰρ ἰδέαι καὶ τὰ παραδείγματα ἐν αὐτῷ, οὐχ ἕτερα ἐν

ἐκεῖ, τώρα μᾶς λέει ὅτι καὶ μὲ τὰ ἐκεῖ ἀπαγορευμένα γίνεται γνωστὸς ὁ Θεός. Ὅχι βέβαια ἡ οὐσία του. Καὶ ἐπίσης ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ αὐτὰ γιὰ νὰ γίνει κατανοητός. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι αἷτιος ὄλων, γίνεται γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὰ δικά του, ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, μένει σὲ ὅλα ἄγνωστος. Πῶς ὁμως γίνεται γνωστὸς καὶ μὲ τὴν ἀγνωσία, τὸ ἐκθέτει κι ἐδῶ, ἀλλὰ τὸ εἶπε καὶ πιὸ πάνω στὸ δεύτερο κεφάλαιο.

Καὶ οὔτε νοεῖται: Μέσω δηλαδὴ τῶν δημιουργημάτων νοοῦμε, πετυχαίνουμε τὴν ἐπιστήμη, γνωρίζουμε ὅτι ὑπάρχει ὁ Θεός. Ποιὸς ὁμως εἶναι ἢ τί λογῆς ἢ πόσο μεγάλος αὐτὸς ὁ Θεός, οὔτε τὸ βάζουμε στὸ νοῦ οὔτε τὸ ὀνομάζουμε, οὔτε τὸ καταλαβαίνουμε μὲ τὸ νοῦ καὶ τὶς αἰσθήσεις. Ὅμοιο βέβαια μ' αὐτὸ εἶναι καὶ τοῦτο· Ὁ Θεός βρίσκεται σὲ ὅλα, καὶ σὲ κανένα ἀπὸ ὅλα.

Κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν: Σημείωσε, ὅτι ἔλαβε τὴν ἔνωσιν τῆς ὑπέρνοης θεωρίας τοῦ Θεοῦ σύμφωνα μὲ ὅσα προπαραθέσαμε.

Αὕτη γάρ ἐστι κατὰ τὸ Λόγιον: Τοῦτο εἶναι καὶ ἀπὸ τῆ Σοφία τοῦ Σολομώντα, ὅπου ἡ Σοφία τῶν ὄλων ὀνομάζεται «τεχνήτρα»¹³ (τεχνῆτις), καὶ ἀπὸ τὶς Παροιμίες, ὅπου ἡ Σοφία λέει «Ἐγὼ ἤμουν ταιριαστὴ σ' αὐτόν»¹⁴. Καὶ ὁ Δαβὶδ λέει· «δημιούργησες τὰ πάντα μὲ σοφία»¹⁵.

Λόγος δὲ ὁ Θεός: Ἐδῶ μιλάει γιὰ τὸν Θεὸ Λόγο, καὶ γιὰτὶ λέγεται Λόγος, τί δηλώνει ἡ ὀνομασία αὕτη, καὶ ἀναφέρει μίαν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὀνομάζεται Λόγος, γιὰ τὸ λόγο ὅτι περιέχει μέσα του τὶς αἰτίες ὄλων τῶν ὄντων. Γιατὶ οἱ λόγοι σύνολης τῆς φύσης περιέχονται σ' αὐτόν, ὡς αἷτιο ὄλης τῆς δημιουργίας. Γιατὶ μὲσω αὐτοῦ ἐγιναν τὰ πάντα. Τόσο δηλαδὴ οἱ ιδέες, ὅσο καὶ τὰ παραδείγματα εἶναι μέσα του ὄχι διάφορα σὲ κάτι διάφορο,

14. Παρμ. 5,30.

15. Ψαλμ. 103,24.

έτέρω, ἀλλὰ νοήσεις αἰῖδιοι οὖσαι, καὶ λόγοι ποιοῦντες τὰ πάντα, τουτέστι φύσις· καὶ ἡ φύσις γὰρ λόγος, αἰτίαν ἔχων καὶ φύσιν, ὡς οὐκ εἰκῆ καὶ μάτην αἱ φύσεις τῶν ὄντων εἰσί. Λέγει δὲ αὐτὸν Λόγον, καὶ ὡς καὶ πάντων χωροῦντα ἀκωλύτως, καὶ
 5 πάντα περιμόντα, καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίουσ· «ζῶν γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐνεργής», καὶ τὰ ἐξῆς.

Οὗτος ὁ Λόγος ἐστίν· Ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος, ἡ αὐτὸ καὶ τῶ ὄντι οὖσα ἀλήθεια, εἰκότως ἐστὶ καὶ ἀπλή τῶν ὄντων γνῶσις. Τί δέ ἐστι γνῶσις, εὐθὺς ἐπισυνάπτει διδάσκων.

10 Εἰ γὰρ ἡ γνῶσις ἐνωτική· Τὰ περὶ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως σαφηνίζων, αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος Χριστὸς Ἰησοῦς, περὶ οὗ ὁ λόγος, καὶ ὅτι ἡ γνῶσις ἀληθῶς ἐνωτική ἐστὶ τῶν ἐγνωκότεων καὶ τῶν ἐγνωσμένων, φησί· «κἀγὼ γινώσκω τὰ ἐμὰ πρόβατα, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν· καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ,
 15 κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα». Ὡσπερ γὰρ ἡ γνῶσις γνοῦσα ἐκεῖνο ὃ γνῶναι ἠθέλησεν, ἐνοῦται τῶ γνωσθέντι, οὐκέτι ἀμφιβολίαν ἔχουσα περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν σχιζομένη εἰς ἐτέρας ἐννοίας καὶ ἀστατοῦσα, καὶ ἄγνοια διὰ τοῦτο γενομένη, διὰ τὸ μὴ πεισθῆναι ὅτι ἔγνω, οὕτως οἱ πιστοὶ τῇ γνώσει
 20 ἐνωθέντες τῶ γνωσθέντι Χριστῶ, ὃς ἐστὶν ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ τὴν πίστιν εἰς αὐτὸν ἔρείσαντες, μονιμωτάτην καὶ ἀσάλευτον τῶν ἐγνωσμένων τὴν πίστιν ἔχοντες, ὅτι Θεὸν ἔγνωσαν καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐγνώσθησαν, ἐξεστήκασιν μὲν τῆς ἀγνοίας, ἣν εἶπομεν διαιρεῖν καὶ σχίζειν καὶ διασαλεύειν εἰς ἄλλοτε ἄλλας ἀμφιβο-
 25 λίας, ὡς μὴ γνοῦσαν ὃ δεῖ γνῶναι, ἐφεστήκασιν δὲ τῇ βεβαιότητι, τῇ πίστει πληροφορηθέντες, ὅτι ἔγνωσαν καὶ ἠνώθησαν διὰ

ἀλλὰ νοήσεις πὺ εἶναι αἰδίες, καὶ λόγοι πὺ κάνουν τὰ πάντα, δηλαδή φύση. Γιατὶ καὶ ἡ φύση εἶναι λόγος πὺ ἔχει αἰτία καὶ φύση¹⁶, ἐπειδὴ οἱ φύσεις τῶν ὄντων δὲν ὑπάρχουν τυχαῖα καὶ ἄσκοπα. Καὶ τὸν ὀνομάζει Λόγο, κὶ ἐπειδὴ προχωρεῖ ἀκώλυτα διαμέσου ὄλων καὶ περιέρχεται τὰ πάντα μέχρι καὶ τὰ τελευταῖα, ὅπως λέει στὴν πρὸς Ἑβραίουσ ἐπιστολή· «ὁ Λόγος εἶναι ζωντανὸς καὶ ἐνεργὸς»¹⁷, καὶ τὰ λοιπά.

Οὗτος ὁ Λόγος ἐστίν: Δηλαδή ὁ Θεὸς Λόγος, πὺ εἶναι αὐτὴ καὶ ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια, εὐλόγα εἶναι καὶ ἀπλή γνώση τῶν ὄντων. Τί εἶναι γνώση τὸ ἐπισυνάπτει ἀμέσως μὲ τὴ διδασκαλία του.

Εἰ γὰρ ἡ γνώση ἐνωτικὴ: Διασαφηνίζοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὴ γνώση, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Λόγος Ἰησοῦς Χριστός, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλάει, καὶ ὅτι ἡ γνώση στ' ἀλήθεια ἐνώνει αὐτοὺς πὺ γνωρίζουν μ' αὐτοὺς πὺ γνωρίζονται, λέει· «καὶ ἐγὼ γνωρίζω τὰ πρόβατά μου, καὶ τὰ δικά μου μὲ γνωρίζουν. Ὅπως μὲ γνωρίζει ὁ Πατέρας, ἔτσι γνωρίζω κὶ ἐγὼ τὸν Πατέρα»¹⁸. Ὅπως δηλαδή ἡ γνώση, ὅταν γνωρίσει ἐκεῖνο πὺ θέλησε, ἐνώνεται μὲ αὐτὸ πὺ ἐγινε γνωστὸ, χωρὶς νὰ ἔχει πιά καμμιά ἀμφιβολία γι' αὐτὸ, οὔτε ἐξαιτίας τῆς ἀμφιβολίας νὰ μοιράζεται σὲ ἄλλες ἐννοίες καὶ νὰ ἀστατεῖ καὶ γι' αὐτὸ νὰ γίνεῖ ἄγνοια, γιὰ τὸ ὅτι δὲν ἔχει πειστεῖ ὅτι γνώρισε, ἔτσι καὶ οἱ πιστοί, ἀφοῦ ἐνωθοῦν μὲσω τῆς γνώσης μὲ τὸν Χριστὸ πὺ ἐγινε γνωστός, πὺ εἶναι ὁ Θεὸς Λόγος, κὶ ἀφοῦ στήριξαν τὴν πίστη τους σ' αὐτόν, ἔχοντας μονιμότατη καὶ ἀσάλευτη τὴν πίστη ἐκείνων πὺ ἐγιναν γνωστὸν ὅτι γνώρισαν τὸ Θεὸ καὶ ἐγιναν γνωστοὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ, βγήκαν ἀπὸ τὴν ἄγνοιά τους πὺ εἶπαμε ὅτι διαίρει καὶ σχίζει καὶ διασαλεύει σὲ ἄλλες κάθε φορὰ ἀμφιβολίες, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει αὐτὸ πὺ πρέπει νὰ γνωρίζει, κὶ ἐπιμένουν στὴ βεβαιότητά τους, πληροφορημένοι ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι

17. Ἑβρ. 4,12.

18. Ἰω. 10,14-15.

τοῦτο τῷ γνωσθέντι. Ὁ μὲν οὖν ἐν τῷ σκότῳ τῆς ἀγνοίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὢν, ὑπὸ τῆς πλάνης αὐτῆς σαλευόμενος, περιφέρεται παντὶ ἀνέμῳ τῆς κυβείας τῶν ἀνθρώπων, ὡσπερ οἱ ἐν πελάγει κλυδωνιζόμενοι (καὶ ταῦτα γάρ φησιν ὁ Ἀπόστο-
 5 λος), καὶ νομίζει τοὺς γνωστικούς μαίνεσθαι, ὡς καὶ ὁ Φῆστος ἔφη τῷ Παύλῳ κηρύττοντι τὴν θεῖαν γνῶσιν, «μαίνη, Παῦλε». Ὁ γνωστικὸς καὶ τῷ ὄντι Χριστιανός, ἅτε τῇ ἀληθείᾳ γνοὺς Χριστὸν καὶ δι' αὐτοῦ τὴν θεογνωσίαν κτησάμενος, τὴν ἐνιαίαν λέγω τῆς ἀληθείας γνῶσιν (ἐνιαία δέ ἐστὶν ἡ ἀπλῆ καὶ ἀσύνθε-
 10 τος γνῶσις), ἐξέστηκε μὲν τοῦ κόσμου, μὴ ὢν ἐν τῇ κοσμικῇ τῶν ἀπίστων γνώμῃ καὶ πλάνῃ, ἑαυτὸν δὲ γινώσκει νήφοντα καὶ ἀπηλλαγμένον τῆς πολυπλανοῦς ἀπιστίας· διὸ καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκουσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὐ μόνον μέχρι θανάτου κινδυνεύοντες ἐκάστοτε διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ
 15 καὶ τῇ ἀγνοίᾳ τελευτῶντες πάντοτε, τῇ δὲ γνώσει ζῶντες καὶ Χριστιανοὶ μαρτυρούμενοι.

Διαιρέσεως αἰτία: Διαίρεσιν ἐνταῦθα τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον καὶ εἰς πολλὰ μεριζόμενον ἔφη.

Ἐστίας: Μονῆς, οἰκήσεως.

20 *Τῇ ἐνιαίᾳ τῶν Χριστιανῶν:* Ἐνιαίαν τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ὠνόμασεν, ὡς ἀπλῆν τε καὶ ἀπλανῆ τὴν τοῦ ὄντος ἀληθῶς ἔχουσιν γνῶσιν.

Εἰς τὸ κεφάλαιον Η'

§ 1. Καὶ ὡς δύναμιν: Κατὰ τί λέγεται δύναμις ὁ Θεός.

25 Καὶ τὴν κυρείαν: Ὡς τό, «Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός

γνώρισαν καὶ γι' αὐτὸ ἐνώθησαν μ' αὐτὸ πού ἔκαναν γνωστό τους. "Ὁποῖος λοιπὸν βρίσκεται στὸ σκότος τῆς ἄγνοιας, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, σαλευόμενος ἀπὸ αὐτὴν τὴν πλάνη, περιφέρεται ἀπὸ κάθε ἄνεμο τῆς ἀνθρώπινης ἀπάτης, ὅπως ὅσοι κλυδωνίζονται μέσα στὸ πέλαγος¹⁹ (καὶ αὐτὰ βέβαια τὰ λέει ὁ Ἀπόστολος), καὶ νομίζει ὅτι οἱ γνωστικοὶ εἶναι τρελλοί, ὅπως καὶ ὁ Φῆστος εἶπε στὸν Παῦλο ὅταν κῆρυττε τὴ θεία γνώση· «τρελλάθηκες, Παῦλε»²⁰. Ὁ γνωστικὸς καὶ πραγματικὰ Χριστιανός, ἐπειδὴ γνώρισε στ' ἀλήθεια τὸν Χριστὸ καὶ μέσω αὐτοῦ ἀπέκτησε τὴ θεογνωσία, ἐννοῶ τὴν ἐνιαία γνώση τῆς ἀλήθειας (καὶ ἐνιαία γνώση εἶναι ἡ ἀπλὴ καὶ ἀσύνθετη γνώση), βγῆκε αὐτὸς ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀφοῦ δὲν ζεῖ μέσα στὴν κοσμικὴ γνώση καὶ πλάνη τῶν ἀπίστων, καὶ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του νὰ εἶναι νηφάλιος καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴ χιλιοπλανημένη ἀπιστία. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε μέρα πεθαίνουν γιὰ χάρη τῆς ἀλήθειας, ὄχι μονάχα κινδυνεύοντας κάθε φορὰ γιὰ τὴν ἀλήθεια μέχρι θανάτου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἄγνοια πεθαίνοντας πάντοτε, ἐνῶ μὲ τὴ γνώση ζοῦν καὶ δίνουν τὴ μαρτυρία τους γιὰ τὸν Χριστό.

Διαιρέσεως αἰτία: Διαίρεση ἐδῶ εἶπε τὴ μὴ σταθερῆ γνώμη πού μοιράζεται σὲ πολλά.

Ἑστίας: Δηλαδὴ διαμονῆς, κατοικίας.

Τῆ ἐνιαία τῶν Χριστιανῶν: Ἐνιαία ὀνόμασε τὴ δική μας πίστη, ἐπειδὴ ἔχει ἀπλὴ καὶ δίχως πλάνη τὴ γνώση αὐτοῦ πού ὑπάρχει ἀληθινά.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

§ 1. Καὶ ὡς δύναμιν: Ὡς πρὸς τί ὁ Θεὸς λέγεται δύναμη.
Καὶ τὴν κυρείαν: Τὸ ἴδιο νόημα μὲ τὸ χωρίο, «Κύριος τῶν

19. Ἐφ. 4,14.

20. Πράξ. 26,24.

ἔστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης»· πάλιν· «Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

Δυνάμεων ἀφορίζουσα: Ἀφορίζουσα, τουτέστιν ἀποδιαστέλλουσα καὶ χωρίζουσα.

5 § 2. Κατὰ δύναμιν ἄκλιτον: Ἄκλιτον ἔφη, τουτέστι τῆς οἰκείας ἀκρότητος μὴ ὑποκατιοῦσαν· οὐ γὰρ κλινόμενος εἰς δύνάμιν δημιουργεῖ, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἄκαμπτος ὑπάρχων τῆς ἰδίας ἰσχύος παράγει τὰ ὄντα. Τάχα δὲ λεκτέον ἄκλειτον καὶ τὸ οἶον μὴ κλειόμενον· διὸ ἐπάγει καὶ ἀπεριόριστον· οὐ γὰρ κλείεται,
10 ὡς ἀδυναμοῦσα ἔν τινι, ἀλλ' ἀεὶ ἀνέωγεν ἓν δυνάμει τοῦ πάντα ποιεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

Καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῖ: Ἀσθένειαν καλεῖ τὰ ὑλικά ταῦτα καὶ περίγεια σώματα, ἅτινα καὶ ἔσχατα ἀπηχήματά φησι, καθὰ πολλάκις ἀνωτέρω ἔφημεν, διὰ τὸ ἀμυδρῶς καὶ κατὰ τὴν
15 οἰκείαν ἐπιτηδειότητα μετέχειν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῶν καθ' ἡμᾶς σωμάτων εἴρηται, «πάντα ἰσχύω ἓν τῶ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῶ», θεωρητέον δὲ τοῦτο καὶ ἓν τοῖς λοιποῖς ζώοις, ὡς ἐπὶ τῶν ἐμπίδων καὶ τῶν μυιῶν καὶ τῶν τοιούτων, ὅπόσον ἰσχύουσιν ἓν τοῖς οἰκείοις κέντροις, τὰ οὕτως
20 ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενημένα ζῶα, ἐνδυναμωθέντα παρὰ τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ· ὅθεν καὶ ἓν Ἰωὴλ τῷ θείῳ προφήτῃ φησὶν ὁ Θεὸς περὶ ἀκρίδος καὶ βρούχου καὶ κάμπης, «ἡ δύναμίς μου ἢ μεγάλη», καὶ πῶς ἄχρι τούτων τὸ ἀπειροδύναμον τοῦ Θεοῦ φθάνει, φησὶν εἰκόνας θαυμαστὰς καὶ ἀληθεστάτας. Ἀλλὰ καὶ
25 ἓν τοῖς ἀψύχοις τὸ αὐτὸ εὐρήσεις, ἓν πόαις καὶ βοτάναις καὶ μετὰλλοις θεωρῶν δυνάμεις βλαπτικὰς καὶ ὠφελίμους· καὶ εὔ-

1. Ψαλμ. 23,10.

2. Ψαλμ. 45,7.

δυνάμεων, αὐτὸς εἶναι ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξας»¹. καὶ ἐπίσης, «ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων εἶναι μαζί μας, βοηθός μας ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ»².

Δυνάμεων ἀφορίζουσα: Ἀφορίζουσα, δηλαδή, πὺ ἀπομακρύνει, πὺ ἀποχωρίζει.

§ 2. Κατὰ δύναμιν ἄκλιτον: Εἶπε ἄκλιτη (πὺ δὲν κλίνει, δὲν λυγίζει), δηλαδή πὺ δὲν κατεβαίνει ἀπὸ τὸ ἀκράϊο ὕψος τῆς. Γιατὶ δὲν δημιουργεῖ κλίνοντας στὴ δύναμή του, ἀλλὰ μένοντας ἀκίνητος καὶ ἄκαμπτος ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἰσχύ, δημιουργεῖ τὰ ὄντα. Ἴσως μπορεῖ νὰ λεχθεῖ καὶ ἄ-κλειτον (α + κλείω), ὅπως αὐτὸ πὺ δὲν κλείνει. Γι' αὐτὸ προσθέτει «καὶ ἀπεριόριστο». Δὲν κλείνει δηλαδή, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύναμη σὲ κάτι, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἀνοιχτὴ μὲ τὴ δυνατότητα νὰ κάνει τὰ πάντα ἢ δύναμη τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῖ: Ἀσθένεια καλεῖ αὐτὰ τὰ ὑλικά καὶ γήινα σώματα, πὺ τὰ ὀνομάζει καὶ 'ἔσχατα ἀπηχήματα', ὅπως συχνὰ εἶπαμε πῶ πάνω, ἐπειδὴ μετέχουν ἀμυδρὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἰκανότητά τους τῆς θείας δυνάμης. Καὶ γιὰ τὰ δικά μας βέβαια σώματα ἔχει λεχθεῖ, «εἶμαι δυνατὸς γιὰ ὅλα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ πὺ μ' ἐνδυναμώνει»³, πρέπει ὅμως νὰ τὸ δεχθοῦμε αὐτὸ καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ζῶα, ὅπως εἶναι τὰ κουνούπια καὶ οἱ μύγες καὶ τὰ παρόμοια, πὺ τόση δύναμη ἔχουν στὰ κεντριά τους τὰ τόσο ἀσθενικά αὐτὰ κι ἀσῶματα ζῶα, ἔχοντας ἐνδυναμωθεῖ ἀπὸ τὸν δημιουργό τους Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ στὸν θεῖο προφήτη Ἰωὴλ ὁ Θεὸς λέει γιὰ τὴν ἀκρίδα καὶ τὸν βροῦχο καὶ τὴν κάμπια, «ἡ μεγάλη μου δύναμη»⁴, καὶ γιὰ τὸ πῶς φτάνει ὡς αὐτὰ ἢ ἀπειρη δύναμη τοῦ Θεοῦ δίνει εἰκόνες θαυμαστὲς καὶ ἀληθινότητες. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο θὰ βρεῖς καὶ στὰ ἄψυχα, στὰ χαμόφυτα καὶ στὰ βοτάνια καὶ στὰ μέταλλα, παρατηρώντας δυνάμεις βλαβερὲς καὶ ὠφέλιμες. Καὶ βέβαια τὰ πῶ πολλὰ εἶναι

3. Φιλ. 4,13.

4. Ἰωὴλ 1,2-4.

θρυπτα τὰ πλείω, καὶ ἄλλα ἰσχυρὰ καὶ ἀνένδοτα, ὡς τὸν ἀδάμαντα. Ἄλλως. Ἀσθένειαν δυναμουμένην ἐν τούτοις τὰ ἀσθενέστατα τῶν ζώων φησί, ταύτην ἔχοντα τοῦ ὄντως εἶναι τὴν δύναμιν, ἢ ἀσθένειαν οἰητέον τὴν ἄψυχον καὶ πάντῃ ἀκίνητον
5 φύσιν, ἣτις τὴν οὐσιώδη, τουτέστι τὴν τοῦ ὄλως εἶναι δύναμιν, εἴληφεν ἐκ Θεοῦ.

§ 3. Καὶ αὐτὸ δέ, εἰ θέμις: Τουτέστιν, οὐκ ἦν δυνατὸν εἶναι τι ὄλως, μὴ τοῦτο τῆς θείας δυνάμεως ὑποστησαμένης.

Δύναμιν εἰς τὸ εἶναι ἔχει: Τὴν δύναμιν οὐ μόνον τὴν εἰς τὸ
10 συνεστάναι ἰσχὺν νοεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα εἰς τὸ τοιῷσδε εἶναι δύναμιν σημαίνει. Διάδοσιν δὲ καλεῖ δυνάμεως τὴν εἰς τὰ ἔξω περὶ τὰ ὄντα πρόοδον τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαθότητος, εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα καὶ παραχθῆναι. Καὶ πρῶτην μὲν δύναμιν φησι τὴν τῶν ὄντων· ταῦτα δὲ εἰσι τὰ νοη-
15 τὰ καὶ ἀσώματα ὄντα λεγόμενα, ὡς ἀθάνατα, τοῖς δὲ γε νοητοῖς καὶ τὰ νοερὰ συγκατατακτέον, ὡς ψυχικὰς τὰς καὶ λογικὰς νῦν λεγομένας· ὁ γὰρ λόγος νοῦς ἐστι, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ καθ' ὑπόβα-
σιν μετὰ τοὺς ἀγγέλους νοερὰ λέγεται. Εἶτα καὶ ταύτης ὑφειμένη δύναμις ἢ αἰσθητικὴ, ἢ τῶν ἐμψύχων ἀλόγων· εἶτα ἢ ζωτι-
20 κὴ καὶ ἢ φυτικὴ, ἢ τῶν φυτῶν ἀπάντων καὶ βοτανῶν, καθ' ἣν φυτικὴν ζωὴν ἀνθοῦσι· μετὰ δὲ πάσας ἢ οὐσιώδης δύναμις, τουτέστιν ἢ τῶν ἀψύχων, οἷον τῶν μεταλλικῶν καὶ γεωδεστέ-
ρων, ἣτις δύναμις ἢ συνιστῶσα καὶ εἰς τὸ εἶναι διαρκεῖν ποιοῦσα, καὶ τὴν τῶν ποιότητων δύναμιν δίδωσι θερμῶν ἢ ψυχρῶν
25 ἢ τῶν ἐξῆς κράσεων, καὶ ἦτοι ὠφελεῖν, ἢ τοιῷσδε ὠφελεῖν. Καὶ τὰς ὀρεκτικὰς δὲ δυνάμεις, τοῦ θέλειν ἀεὶ τὰ λογικὰ δύνασθαι καὶ ἐπιθυμεῖν, ὁ χορηγῶν ἐστὶ Θεός, καὶ δυναμοῖ πρὸς φι-
λίαν τὰ ἠνωμένα καὶ πρὸς κοινωνίαν, τουτέστι τὰ σπέρματα πάντων, ἦτοι τὰ στοιχεῖα συμμέτρως πρὸς σύνοδον ὀδεύοντα

εὐθραυστα, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀνένδοτα, ὅπως τὸ διαμάντι. Ἄλλη ἐρμηνεία. Ἀσθένεια, πού δυναμώνει σ' αὐτά, λέγει τὰ ἀσθενέστατα ἀπὸ τὰ ζῶα, πού ἔχουν αὐτὴ τὴ δύναμη τοῦ πραγματικοῦ ὄντος, ἣ ἀσθένεια πρέπει νὰ θεωρήσομε τὴν ἄψυχη κι ἐντελῶς ἀκίνητη φύση, ἣ ὁποία ἔλαβε τὴν οὐσιώδη δύναμη, δηλαδή τὴ δύναμη τῆς ὑπαρξης γενικά, ἀπὸ τὸν Θεό.

§ 3. Καὶ αὐτὸ δέ, εἰ θέμις: Δηλαδή, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρχει γενικὰ κάτι, ἂν δὲ τοῦ ἔδινε τὴν ὑπόστασή του ἡ θεία δύναμη.

Δύναμιν εἰς τὸ εἶναι ἔχει: Λέγοντας 'δύναμη' δὲν ἐννοεῖ μόνο τὴν ἰσχύ τῆς σύστασης, ἀλλὰ σημαίνει καὶ τὴν ἰκανότητα στὸ νὰ εἶναι δύναμη μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. 'Διάδοση δύναμης' πάλι καλεῖ τὴν πρόοδο πρὸς τὰ ἔξω σχετικὰ μὲ τὰ ὄντα τῆς πρόνοιας καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ ὑπάρχουν τὰ ὄντα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν. Καὶ πρώτη βέβαια λέει τὴ δύναμη τῶν ὄντων· κι αὐτὰ εἶναι τὰ νοητὰ καὶ λεγόμενα ἀσώματα ὄντα, ἐπειδὴ εἶναι ἀθάνατα. Μετὰ τὰ νοητὰ πρέπει νὰ κατατάξομε καὶ τὰ νοερά, ὡς δυνάμεις ψυχικῆς, πού τώρα λέγονται καὶ λογικῆς. Γιατὶ ὁ λόγος εἶναι νοῦς καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸν ἡ ψυχὴ ὡς κατώτερη καὶ μετὰ τοὺς ἀγγέλους λέγεται νοερῆ. Ἐπειτα καὶ ἀπὸ αὐτὴν κατώτερη δύναμη εἶναι ἡ δύναμη τῆς αἴσθησης, ἡ δύναμη τῶν ἄλογων ἔμψυχων ζώων. Ἐπειτα ἡ ζωτικὴ καὶ ἡ φυσικὴ, ἡ δύναμη ὄλων τῶν φυτῶν καὶ τῶν χόρτων, πού ἀνθοῦν μ' αὐτὴ τὴ φυτικὴ ζωὴ. Κι ἔπειτα ἀπὸ ὅλες, ἡ οὐσιώδης δύναμη, δηλαδή τῶν ἄψυχων, ὅπως εἶναι τῶν μετάλλων καὶ τῶν πιὸ γεωδῶν, ἡ ὁποία δύναμη τὰ συγκροτεῖ καὶ τὰ κάνει νὰ παραμένουν στὸ εἶναι καὶ δίνει τὴ δύναμη τῶν ποιοτήτων, τῶν θερμῶν ἢ τῶν ψυχρῶν ἢ τῶν λεπτῶν κράσεων, καὶ ἢ νὰ ὠφελοῦν γενικὰ ἢ μ' ἓνα συγκεκριμένον τρόπο. Καὶ τίς δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας, τὸ νὰ θέλουν πάντοτε (τὰ λογικὰ) νὰ μποροῦν καὶ νὰ ὀρέγονται, τίς χορηγεῖ ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δυναμώνει τὰ ἐνωμένα γιὰ φιλία καὶ κοινωνία, δηλαδή ὄλων τὰ σπέρματα, ἦτοι τὰ στοιχεῖα πού τείνουν σύμμετρα σὲ σύνοδο, καὶ σμίγοντας μεταξύ τους καὶ

καὶ πρὸς ἄλληλα μινύμενα καὶ πλησιάζοντα πρῶως, εἰς δύναμιν ἄγει τοῦ τὰ αἰσθητὰ ὁμοια γεννᾶν. Τῆς γοῦν ἐνώσεως ταύτης καὶ τοῦ μίγματος τῶν ἠνωμένων εἰς φιλίαν, ὡς ἔφημεν, στοιχείων τρεπομένου εἰς διαφορὰν καὶ χωρισμόν, διακρινόμενα τὰ μέρη χωρίζεται εἰς γενέσεις καὶ ζώων καὶ φυτῶν καὶ τῶν ἐξῆς, καὶ λαμβάνει θεόθεν ἢ διάκρισις αὕτη, ἥτοι ὁ χωρισμός, δύναμιν εἰς τὸ εἶναι καὶ παραγωγὴν τοῦ εἶναι τὰ κατ' εἶδος γινόμενα. Τὰς οὖν συγκρίσεις καὶ διακρίσεις, ἐνώσεις καὶ φιλίας ἔφη, καὶ ἀσύγχυτα καὶ ἀσύμφυρτα τὰ εἶδη διάκρισιν ὠνόμασε.

10 Σημείωσαι, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν ἔφεσιν ἐκ Θεοῦ ἔχουσιν αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις.

§ 4. Καὶ τὸ εἶναι ταῦτα: Ἡ τῶν ὄντων φύσις τὸ εἶναι ἐπιζητεῖ οὐ προαιρετικῶς, ἀλλὰ τῷ ἀναγκαίῳ τε καὶ χρησίμῳ τῆς ὑπάρξεως· καὶ τοῦτο οὖν φησι τὸ οὕτως εἶναι, καὶ τὴν δύναμιν 15 τοῦ ἐπιζητεῖσθαι, ὡς ἀναγκαῖον τὸ εἶναι παρὰ τῆς θείας καὶ ἀπειροδυνάμου οὐσίας.

§ 5. Καὶ εὐθημοσύνας: Εὐθημοσύνας φησι τὰς εὐ ἔχούσας θέσεις, καὶ τάξεις εὐθέτους τὰς εὐσχήμους δημιουργίας, ἀγγελικῶν δὲ ἐνάδων τῶν ἀπλοτήτων φησίν· ἡ ἐνάδας καλεῖ τὰς τῶν 20 οὐσιῶν αὐτῶν ἀπλότητος καὶ ἀσωματίας καὶ ἀϋλίας. Σημείωσαι δέ, ὅτι τοὺς ἀστέρας διαιωνίζειν λέγει.

Καὶ τάξεις ἀναλλοιώτους: Ἀναλλοιώτους τὰς οὐρανίας οὐσίας, μὴ κατὰ τὸ αἰδίως εἶναι νοήσης (αὐτοὶ γάρ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, λειτουργικὰ πνεύματά εἰσιν), ἀλλὰ περὶ τὴν φυλακὴν τῶν ἐξ ἀρχῆς αὐταῖς ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένων ὄρων τὸ ἀναλλοιώτον νόησον. Ἐπιπέδους δὲ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος τούτου καὶ τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω φορὰν λέγει, ἑξ ἀκρίσιν δὲ τὴν διὰ τῆς

πλησιάζοντας ἤρεμα, τὰ ὀδηγεῖ στή δύναμη νὰ γεννοῦν τὰ ὁμοια αἰσθητά. Ὅταν λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἔνωση καὶ ἡ μίξις τῶν στοιχείων, ποὺ ἔχουν ἔνωθεῖ, ὅπως εἶπαμε, σὲ φιλία, μεταβληθεῖ σὲ διαφορὰ καὶ χωρισμό, διακρίνονται τὰ μέρη τους καὶ χωρίζονται σὲ γενέσεις ζώων καὶ φυτῶν καὶ τῶν ἄλλων, καὶ ἡ διάκριση αὐτὴ, δηλαδή ὁ χωρισμός, παίρνει δύναμη ἀπὸ τὸν Θεό, γιὰ νὰ εἶναι ὑπαρξὴ καὶ ἰκανότητα παραγωγῆς τοῦ εἶναι σὲ διάφορα εἶδη. Τὶς συγκρίσεις λοιπὸν καὶ διακρίσεις τὶς εἶπε ἔνώσεις καὶ φιλίες, ἐνῶ τὰ εἶδη, ποὺ δὲν συγχέονται οὔτε συμφύρονται, τὰ ὀνόμασε διάκριση. Σημείωσε, ὅτι καὶ τὴν ἴδια ἀκόμα τὴν ἔφεση οἱ ἀγγελικὲς δυνάμεις τὴν ἔχουν ἀπὸ τὸν Θεό.

§ 4. Καὶ τὸ εἶναι ταῦτα: Ἡ φύσις τῶν ὄντων ἐπιζητεῖ τὸ εἶναι ὄχι ἀπὸ προαίρεση, ἀλλὰ ἀπὸ ἀναγκαιότητα καὶ ὠφελιμότητα τῆς ὑπαρξῆς. Καὶ αὐτὸ λοιπὸν, λέει, τὸ εἶναι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ τὴ δύναμη νὰ ἐπιζητοῦν τὰ ὄντα αὐτό, ἐπειδὴ εἶναι ἀναγκαῖο τὸ εἶναι, τὸ ἔχουν αὐτὰ ἀπὸ τὴ θεία καὶ ἀπειροδύναμη οὐσία.

§ 5. Καὶ εὐθημοσύνας: Εὐθημοσύνες (διαρρυθμίσεις) λέει τὶς καλοβαλμένες θέσεις, καλὰ τακτοποιημένες τάξεις λέει τὶς σύμμετρες δημιουργίες, ἐνῶ ἀγγελικὲς ἐνάδες τὶς ἀπλότητες· ἡ ἐνάδες ἀγγελικὲς καλεῖ τὶς ἀπλότητες τῶν οὐσιῶν αὐτῶν καὶ τὶς ἐλλείψεις σωμάτων καὶ ὕλης. Καὶ σημείωσε ὅτι λέει πῶς τὰ ἀστέρια μένουν αἰώνια.

Καὶ τάξεις ἀναλλοιώτους: Ἀναλλοιώτες μὴν θεωρήσεις τὶς οὐράνιες οὐσίες σύμφωνα μὲ τὴν αἰδιότητά τους, γιὰτὶ αὐτὲς εἶναι, σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφεῖ, λειτουργικὰ πνεύματα⁵, ἀλλ' ἐνόησε τὸ ἀναλλοιώτό τους σχετικὰ μὲ τὴ φύλαξη τῶν ὀρίων ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοὺς ἔταξε ὁ Θεός. Ἐπιόδους τοῦ χρόνου' λέει τὸ μῆκος αὐτοῦ καὶ τὴ φορά του πρὸς τὰ ἐμπρός.

ἐναλλαγῆς τῶν καιρῶν, ἤτοι ὠρῶν, σημείωσιν πρὸς τὰ αὐτὰ
 πάλιν ἀποκαθισταμένην· διὸ καὶ συνελίξεις ἐκάλεσε τοῦ χρόνου
 τὴν κίνησιν· ἢ 'προόδους χρονικάς' φησι τὰς τῶν πλανήτων
 ἄστρον κινήσεις, ἐπὶ τινὰ ἀριθμὸν χρόνου διερπούσας τὰ ιβ'
 5 τῶν λεγομένων οἴκων διαστήματα· 'ἀποκαταστάσεις' δὲ τὰς
 ἀπὸ σημείου τινὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐπαναδρομάς· οἷον ὁ
 ἥλιος δι' ἐνιαυτοῦ περιπολεῖ τοὺς ιβ' οἴκους ἀπὸ τοῦ λεγομένου
 κριοῦ ἐπὶ τὸν αὐτὸν κριὸν διερχόμενος, ἢ σελήνη διὰ μηνός, καὶ
 οἱ ἐξῆς ε' οὕτως· ἐκ γὰρ τούτων οἱ χρόνοι μετροῦνται.

10 Καὶ τὰς τοῦ πυρὸς δυνάμεις: Τοῦ αἰθερίου δηλονότι. Φησὶ
 δὲ περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων, καὶ ὅτι ἡ γῆ ἐπ' οὐδενὸς τε-
 θεμελίωται, ἢ δὲ Γραφήν φησιν, «ἐπὶ ὑδάτων ἐθεμελίωσας».

Τὰς οὐσιώδεις: Ἴσως οὐσιώδη λέγονται καὶ τὰ πάντα
 ἄψυχα καὶ ἀναίσθητα, δηλονότι ἀπὸ τοῦ εἶναι οὕτω λεγόμενα.

15 Καὶ τὴν θέωσιν: Ἐκθεοῦνται οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄγγελοι,
 κατὰ τὸ «Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε».

Παντελῶς θέσις: Θέσιν καλεῖ τὴν εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν,
 ἀντὶ τοῦ, Ὅ μὴ μετέχει δυνάμεως, οὐδὲ ἐν δημιουργίᾳ ἐστί.

§ 6. Καίτοι φησὶν Ἐλύμας ὁ μάγος: Δείκνυται ἐντεῦθεν τοῦ
 20 ἀγίου τούτου ἀνδρὸς ἢ ἀρχαιότης· ἃ γὰρ εἶπεν Ἐλύμας ὁ μάγος,
 δς καὶ ἀντέστη τῷ ἀγίῳ Παύλῳ ἐν Κύπρῳ, γινώσκει, οὐ αἱ
 Πράξεις τῶν ἀγίων ἀποστόλων μέμνηται. Ὅμως πολλοὺς
 ὁμοίους τῷ Ἐλύμα ἢ Ἀραβία ἔχει, οἱ φασὶ πρὸς ἡμᾶς λέγοντας,
 Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Θεὸν Λόγον σαρκὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν,
 25 ἀλλὰ μὴ θεότητι, ὅτι, Ἐἰ μὴ δέχεσθε αὐτὸν θεότητι παθεῖν ὡς

‘Διάκριση’ λέει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰ σημεῖα, πού μὲ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν καιρῶν, δηλαδὴ τῶν ὥρῶν, ἀποκαθίσταται στὰ ἴδια πάλι. Γι’ αὐτὸ τοῦ χρόνου τὴν κίνηση τὴν κάλεσε συνελίξεις· ἢ ‘προόδους χρονικῆς’ λέει τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν, πού γιὰ ἓνα ὀρισμένο διάστημα χρόνου διαπερνοῦν τὰ δώδεκα διαστήματα τῶν λεγομένων οἴκων⁶. ‘Αποκαταστάσεις’ λέει τὶς ἐπανάδους ἀπὸ κάποιο σημεῖο στὸ ἴδιο πάλι, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ ἥλιος σ’ ἓνα χρόνο περιπολεῖ τοὺς δώδεκα οἴκους (ζώδια), καὶ ἀπὸ τὸν λεγόμενο κριὸ ἐπανέρχεται πάλι στὸν ἴδιο τὸν κριό, ἢ σελήνη σὲ ἓνα μήνα, καὶ οἱ ἄλλοι πέντε ὅμοια. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὰ μετριοῦνται οἱ χρόνοι.

Καὶ τὰς τοῦ πυρὸς δυνάμεις: Δηλαδὴ τῆς φωτιᾶς τῆς αἰθέρι-
ας. Μιλᾷει γιὰ τὰ τέσσερα στοιχεῖα καὶ ὅτι ἡ γῆ δὲν ἔχει θε-
μελιωθεῖ πουθενά. Ἡ Γραφή ὁμως λέει, «τὴ θεμελίωσες ἐπάνω
στὰ νερά»⁷.

Τὰς οὐσιώδεις: Ἴσως οὐσιώδη λέγονται καὶ ὅλα τὰ ἄψυχα
καὶ ἀναίσθητα, πού λέγονται βέβαια ἔτσι ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ
‘εἶναι’.

Καὶ τὴν θέωσιν: Γίνονται θεοὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄγγελοι
σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, «Ἐγὼ εἶπα· εἶστε θεοί»⁸.

Παντελῶς θέσις: Θέση καλεῖ τὴ δημιουργία στὸ εἶναι, ἀντὶ
νὰ πεῖ, “Ὅ,τι δὲν μετέχει δύναμη, δὲν ὑπάρχει οὔτε μέσα στὴ
δημιουργία’.

§ 6. Καίτοι φησὶν Ἐλύμας ὁ μάγος: Ἐδῶ ἀποδεικνύεται ἡ
ἀρχαιότητα αὐτοῦ τοῦ ἁγίου. Γιατὶ γνωρίζει αὐτὰ πού εἶπε ὁ
Ἐλύμας ὁ μάγος, πού ἀντιστάθηκε στὴν Κύπρο κατὰ τοῦ ἁγίου
Παύλου, πού τὸν ἀναφέρουν οἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων⁹.
Ἡ Ἀραβία ὁμως ἔχει πολλοὺς ὁμοίους τοῦ Ἐλύμα, πού λένε σ’
ἐμᾶς πού ἀσπαζόμεσθε τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ
Θεὸς Λόγος ἔπαθε γιὰ χάρη μας μὲ τὴ σάρκα του, ὄχι μὲ τὴ θε-

7. Ψαλμ. 23,2.

8. Ψαλμ. 131,6.

9. Πράξ. 13,8.

ἠθέλησεν, ἀδύναμον ποιεῖτε τὸν Θεόν, φάσκοντες μὴ δύνασθαι θεότητι παθεῖν εἰ ἐθέλοι'. Προς οὖς λεκτέον, ὅτι αὐτὸ οὐκ ἠβουλήθη ὁ Θεός, ἔχων εἰς τί πάθοι, τὸ παρὰ φύσιν γενέσθαι, ἵνα ἢ θεότης πάθοι ἢ κατὰ φύσιν ἀπαθῆς. Ὅρα πῶς ἐρμηνεύει
5 τὸ ἀποστολικὸν ρητόν, «οὐ δύναται ὁ Θεὸς ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι».

Ἡ γὰρ ἑαυτοῦ ἀρνησις: Ὅπερ ἔφην, Ἐλύμας ὁ μάγος σκώψας τὸν θεῖον Παῦλον εἰπόντα, «μὴ δύνασθαι ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν τὸν Θεόν», καὶ τό γε ἐπὶ Παύλῳ ἀδύνατον δείκνυσθαι
10 τὸν Θεόν, δυνάμενον ἂ βούλεται, τουτέστιν ἀρνήσασθαι ἑαυτόν, φιλοσοφώτατα λύει ὁ μέγας Διονύσιος. Φησὶ γάρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀλήθειά ἐστιν, ἢ δὲ ἀλήθεια ὅν ἐστι, τὸ δὲ ψεῦδος, ὡς ἀνυπόστατον, οὐδὲ ὄν ἐστιν. Ἐὰν οὖν ἀρνήσῃται ἑαυτὸν ὁ Θεός, ἢ ἀλήθεια ψευσαμένη, μὴ ὄν γίνεται. Καὶ πῶς οἶόν τε τοῦτο συμ-
15 βῆναι; Τὸ οὖν 'μὴ δύνασθαι', ἐπὶ Θεοῦ ταπτόμενον, ἀφάτου δυνάμεώς ἐστι σημεῖον. Ὅμοιον γάρ ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἑαυτὸν ποιῆσαι μὴ εἶναι Θεόν, ἀλλὰ χωρῆσαι εἰς ἀνυπαρξίαν, ὃ μετὰ τοῦ ἀδυνάτου καὶ τὸ βλάσφημον ἔχει. Πῶς τοίνυν λεχθήσεται, ὁ ὢν ἐστὶ μὴ ὢν; Οὐ δύναται τοίνυν ὁ Θεός, του-
20 τέστιν ἀναχώρητόν ἐστι μὴ εἶναι αὐτόν, ἡγουν ἀνένδεκτον μὴ εἶναι αὐτόν. Οὐκοῦν καὶ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν Θεόν, τουτέστι τὸ ἀδύνατον εἶναι τὸν Θεόν, οὐ δυνατὸν γενέσθαι. Ὡσπερ γὰρ τὸ φῶς, καθ' ὃ φῶς, οὐ δύναται σκότος γενέσθαι, οὕτω καὶ ταῦτα ἀδύνατα τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀνυπέρβλητον ἀλήθειαν. Οὕτως οὖν
25 οὐκ οἶδεν ὁ Θεὸς κατὰ στέρησιν τὸ μὴ εἶδέναι, οἶον οὐ πεπεύρα-

ότητά του, "Ἄν δὲν δέχεσθε ὅτι αὐτὸς ἔπαθε μὲ τῆ θεότητά του ὅπως θέλησε, κάνετε τὸν Θεὸ ἀδύναμο, ὑποστηρίζοντας ὅτι δὲν μπορεῖ, ἂν θέλει, νὰ πάθει μὲ τῆ θεότητά του'. Σ' αὐτοὺς θ' ἀπαυτήσομε, ὅτι αὐτὸ δὲν τὸ θέλησε ὁ Θεός, ἀφοῦ εἶχε σὲ τί νὰ πάθει, δὲν θέλησε νὰ συμβεῖ τὸ παραφύση, νὰ πάθει δηλαδή ἡ θεότητα πὸ εἶναι ἀπαθῆς κατὰ φύση. Καὶ πρόσεχε πῶς ἐρμηνεύει τὸ ἀποστολικὸ ρητό, «δὲν μπορεῖ ὁ Θεὸς ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του»¹⁰.

Ἡ γὰρ αὐτοῦ ἄρνησις: Αὐτὸ πὸ εἶπα, ὅτι ὁ Ἐλύμας ὁ μάγος χλεύασε τὸν θεῖο Παῦλο, ἐπειδὴ εἶπε, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του, καὶ τὸ λεγόμενον ἀπὸ τὸν Παῦλο πὸ δείχνει ἀδύνατον τὸν Θεὸ νὰ κάνει αὐτὰ πὸ θέλει, δηλαδή ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του, αὐτὸ τὸ πρόβλημα τὸ ἐπιλύει φιλοσοφικότατα ὁ μέγας Διονύσιος. Γιατὶ λέει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀλήθεια, καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὄν. Ἐνῶ τὸ ψεῦδος, ἐπειδὴ εἶναι ἀνυπόστατον, δὲν εἶναι οὔτε ὄν. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἡ ἀλήθεια μὲ τὸ ψεῦδος τῆς γίνεται μὴ ὄν. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ συμβεῖ αὐτό; Τὸ 'δὲν δύναται' λοιπὸν ὅταν τὸ ἀποδίδομε στὸν Θεό, εἶναι ἔνδειξη ἄρρητης δύναμης. Εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ κάνει τὸν ἑαυτό του νὰ μὴν εἶναι Θεός, ἀλλὰ νὰ προχωρήσει στὴν ἀνυπαρξία, λόγος πὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀδύνατον ἀποτελεῖ καὶ βλασφημία. Πῶς δηλαδή νὰ πεῖς ὅτι αὐτὸς πὸ ὑπάρχει δὲν ὑπάρχει; Δὲν δύναται λοιπὸν ὁ Θεός, δηλαδή εἶναι ἀκατανόητον νὰ μὴν ὑπάρχει αὐτός, ἤτοι εἶναι ἀπαραδέκτον νὰ μὴν ὑπάρχει αὐτός. Ἐπομένως καὶ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ, δηλαδή τὸ νὰ εἶναι ἀδύναμος ὁ Θεός, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνει. Ὅπως δηλαδή τὸ φῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνει σκότος, ἔτσι κι αὐτὰ εἶναι ἀδύνατα νὰ συμβοῦν στὸν Θεὸ ἐξαιτίας τῆς ἀνυπέρβλητης ἀλήθειας του. Ἐτσι λοιπὸν δὲν γνωρίζει ὁ Θεὸς κατὰ στέρηση τὸ ὅτι δὲν γνωρίζει

ται ὁ Θεός· ὃ ἐστίν, οὐκ οἶδε τί ἐστίν αὐτὸ τὸ μὴ εἰδέναί, ἤτοι ἀγνοεῖν τι. Κατὰ στέρησιν δὲ οὐκ οἶδε τὸ ἀγνοεῖν· στέρησις γάρ ἐστίν ἢ ἄγνοια, οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ἐξωθεν τῆς οὐσίας, περὶ ἣν συμβαίνει ἢ στέρησις· ἔλλειψις γάρ ἐστι τοῦ ὀφείλοντος παρεῖ-
 5 ναι. Οὐκοῦν ἐστέρηται ὁ Θεὸς τοῦ ἀγνοεῖν, καὶ οὐδέποτε οἶδε τὸ μὴ εἰδέναί· εἰ γὰρ μὴ κατὰ στέρησιν εἴποιμεν μὴ εἰδέναί τὸν Θεὸν τὴν ἀγνοίαν, εὐρίσκεται τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὴ εἰδέναί, καὶ ἦν ἂν οὐσιώδης αὐτοῦ ἢ ἄγνοια, καὶ εὐρίσκεται ὁ Θεὸς σκότος· ἢ γὰρ ἄγνοια σκότος ἐστίν. Οὕτως ὑψηλῶς νοήσεις καὶ
 10 τό, «ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν», καὶ τό, «οὐ δύναται ποιεῖν ὁ Υἱὸς οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα», ὅπερ ὁμοίον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν· Ἐμῆχανόν ἐστίν ἕτερα βουλομένου τοῦ Πατρός, ἕτερα βουληθῆναι τὸν Υἱόν. Ἐν γὰρ θέλημα τῆς μόνης προσκυνητῆς Τριάδος κατὰ τὴν θεότητα· οὐδὲ γὰρ ἀγνο-
 15 οῦμεν, ὅτι περὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός, ὁ εἷς τῆς πανυμνήτου καὶ παναχράντου Τριάδος γενόμενος ἄνθρωπος, προσέλαβεν ἀνθρώπινον θέλημα φυσικὸν καὶ ἀναμάρτητον.

Καὶ τὸ μὴ εἶναι οὐκ ἐστίν· Ἀπόφασις κατὰ ἀποφάσεως τι-
 θεμένη κατάφασιν ποιεῖ. Ὁ οὖν λέγων, ὅτι τὸ μὴ εἶναι οὐκ
 20 ἐστίν ἐν Θεῷ, τὸ εἶναι αὐτὸν συνάγει. Οὕτως οὖν φησιν, 'οὐ δύ-
 νηται μὴ δύνασθαι', ὡσαύτως καὶ τὸ 'μὴ εἰδέναί οὐκ οἶδεν', ἐξ
 ὧν συνάγεται τὸ πάντως αὐτὸν εἰδέναί καὶ δύνασθαι. Καλῶς δὲ
 προσέθηκεν ἐνταῦθα τὸ κατὰ στέρησιν· οὐ γὰρ ὑπεροχικῶς
 ταῦτα λέγονται, ἀλλὰ στερητικῶς, τό, 'οὐ δύναται' καὶ 'οὐκ
 25 οἶδε'.

§ 7. Δικαιοσύνη δὲ ὑμνεῖται: Κατὰ τί δικαιοσύνη ἐστίν ὁ

σὰ νὰ λέμε ὁ Θεὸς δὲν δοκιμάζεται, πὺ σημαίνει, δὲν γνωρίζει τί εἶναι αὐτὸ τὸ νὰ μὴ γνωρίζει, δηλαδὴ τὸ ν' ἀγνοεῖ κάτι. Τὸ ν' ἀγνοεῖ δὲν τὸ γνωρίζει κατὰ στέρηση· στέρηση βέβαια εἶναι ἡ ἄγνοια, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὴν οὐσία ὡς πρὸς τὴν ὁποία συμβαίνει ἡ στέρηση· γιατί εἶναι ἔλλειψη αὐτοῦ πὺ ὀφείλει νὰ ὑπάρχει. Στερεῖται λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸ ν' ἀγνοεῖ, καὶ ποτὲ δὲν γνωρίζει τὸ νὰ μὴν ξέρει. Ἐὰν δηλαδὴ δὲν ποῦμε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζει τὴν ἄγνοια ἀπὸ στέρηση, βρίσκεται νὰ εἶναι ἡ ἄγνοια στοιχεῖο τῆς οὐσίας του, καὶ ἡ ἄγνοια θὰ ἦταν τῆς οὐσίας του, ὅποτε ὁ Θεὸς βρίσκεται νὰ εἶναι σκότος. Γιατί ἡ ἄγνοια εἶναι σκότος. Τέτοιο ὑψηλὸ νόημα νὰ δώσεις καὶ στή ρῆση, «εἶναι ἀδύνατο νὰ πεῖ ψέματα ὁ Θεὸς»¹¹, καὶ τὴν ἄλλη, «δὲν μπορεῖ ὁ Υἱὸς νὰ κάνει τίποτε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἂν δὲν βλέπει νὰ τὸ πράττει ὁ Πατέρας»¹², πράγμα πὺ εἶναι ὁμοιο τὸ νὰ πεῖ, 'Εἶναι ἀδύνατο θέλοντας ἄλλα ὁ Πατέρας, νὰ θελήσει διαφορετικὰ ὁ Υἱός'. Γιατί εἶναι ἓνα τὸ θέλημα τῆς μόνης προσκυνητῆς Τριάδας κατὰ τὴ θεότητα. Κι οὔτε ἀγνοοῦμε ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ἓνας ἀπὸ τὴν πανύμνητη καὶ πανάχρονη Τριάδα, ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος προσέλαβε ἀνθρώπινο θέλημα φυσικὸ καὶ χωρὶς ἁμαρτία.

Καὶ τὸ μὴ εἶναι οὐκ ἔστιν: Μιὰ ἄρνηση (ἀπόφαση) ἄλλης ἄρνησης (ἀπόφασης) κάνει κατάφαση. Ὅποιος λοιπὸν λέει ὅτι τὸ 'μὴ εἶναι' δὲν ὑπάρχει στὸν Θεό, συμπεραίνει ὅτι αὐτὸς ὑπάρχει. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα λοιπὸν λέει 'δὲν μπορεῖ νὰ μὴν μπορεῖ', καθὼς ἐπίσης καὶ 'δὲν γνωρίζει τὸ νὰ μὴν γνωρίζει', ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνεται, ὅτι ὅπωςδὴποτε γνωρίζει καὶ μπορεῖ. Καὶ ὀρθὰ πρόσθεσε ἐδῶ τὸ 'κατὰ στέρηση'. Γιατί ἐδῶ δὲ γίνονται οἱ διατυπώσεις αὐτὲς μὲ ἔννοια ὑπεροχῆς, ἀλλὰ στέρησης, δηλαδὴ τὸ 'δὲν μπορεῖ' καὶ 'δὲν γνωρίζει'.

§ 7. Δικαιοσύνη δὲ ὑμνεῖται: Δηλαδὴ ὡς πρὸς τί ὁ Θεὸς εἶ-

11. Ἐβρ. 6,18.

12. Ἰω. 5,19.

Θεός. "Όρος δὲ δικαιοσύνης ἐστίν, ἀρετὴ διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἢ ἰδιοπραγίαν τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν· ἢ μεσότης πλεονεξίας καὶ μειονεξίας· ἢ ἕξις ἀπονεμητικὴ ἰσότητος· ἢ ἕξις τοῦ κοινῆ συμφέροντος ἐστοχασμένη· ἢ ἐπιστήμη ἀπονεμητέων,
5 καὶ μή, καὶ οὐδετέρων.

Διαλοιδороῦνται: «Περὶ τῶν λαλούντων κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν», ὡς φησιν ὁ ψαλμωδός. Ἐνταῦθα εὐκαίρως εἶπεν, ἀλλόκοτα τὰ αὐτῶν δεικνὺς ῥήματα· αὐτοκίνητοι γὰρ ὄντες, τουτέστιν αὐτεξούσιοι, καὶ τῶν ἰδίων ὀρμῶν ἄρχοντες, διὰ τί, φα-
10 σίν, αὐτεξούσιοι γεγόναμεν· καὶ οὐ μᾶλλον καὶ ἄκοντες κωλυόμεθα ἀμαρτάνειν, ἀγνοοῦντες ὅτι λίθοι ἑτεροκίνητοι βούλονται εἶναι, καί, γήινα σώματα ἔχοντες, διὰ τί μὴ ἐν ταυτότητι, φασί, μένομεν, τουτέστιν ἄτρεπτοι, ἀθάνατοι ὄντες, καὶ χρώμενοι τοῖς ὑλικοῖς καὶ προσκαίροις; "Όπερ ἀγνοούντων ἐστὶ φύσιν αἰσθη-
15 τῶν καὶ νοητῶν καὶ πολλὴν ἀλογίαν νοσοῦντων· τὸ γὰρ σῶμα ἡμῶν ὑλικὸν καὶ πρόσκαιρον καὶ τρεπτὸν ὑπάρχον, εἰκότως ἐδέετο τῶν ὁμοίων, προσκαίρων φημί καὶ ὑλικῶν· ἢ δὲ ψυχὴ ἄϋλος καὶ ἀθάνατος κτισθεῖσα, εἰκότως τὸ αὐτεξούσιον ἔχει διὰ τὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν ὁμοιότητα· ἅπερ μὴ νοοῦντες ἐν ἑκα-
20 τέρῳ οἱ λοῖδοροι μέμφονται τὴν θεῖαν πρόνοιαν, τοσαύτην ὀρῶντες εὐταξίαν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό, 'καὶ ὅλως τὰ ἄλλων ἄλλοις ἀποδιδόασιν'.

Αὐτοκινήτοις: Αὐτεξουσίοις.

§ 8. Ἄλλ' εἶποι ἂν τις: Πρὸς τοὺς λέγοντας, Πῶς οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ συγχωρῶν τοὺς δικαίους ὑπὸ τῶν φαύλων κα-
25 κοῦσθαι;

ναι δικαιοσύνη. Ὁ ὀρισμὸς τῆς δικαιοσύνης εἶναι, ἀρετὴ ποὺ ἀπονέμει ὅ,τι ἀξίζει ἢ ὅ,τι δικό του πράττει καθένα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς· ἢ εἶναι μεσότητα πλεονεξίας καὶ μειονεξίας, ἢ ἕξη ποὺ ἀπονέμει ἰσότητα, ἢ ἕξη ποὺ ἀποβλέπει στὸ κοινὸ συμφέρον, ἢ ἢ ἐπιστῆμη αὐτῶν ποὺ πρέπει ν' ἀπονεμηθοῦν καὶ νὰ μὴν ἀπονεμηθοῦν, ἢ αὐτῶν ποὺ εἶναι οὐδέτερα.

Διαλοιδороῦνται: Γιὰ ὅσους δηλαδὴ ἀπευθύνουν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἄδικους λόγους¹³, ὅπως λέει ὁ Ψαλμωδός. Ἐδῶ μίλησε κατάλληλα, δείχνοντας παράλογα τὰ λόγια τους. Γιατί, ἐνῶ ἔχουν τὴν κίνηση ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, δηλαδὴ ἐνῶ εἶναι αὐτεξούσιοι καὶ κύριοι τῶν ὀρμῶν τους, λένε, γιατί γίναμε αὐτεξούσιοι; Δὲν ἦταν καλύτερα νὰ ἐμποδιζόμαστε ν' ἀμαρτάνομε, κι ἂς εἶναι ἀντίθετη ἡ θέλησή μας; Ἀγνοοῦν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι πέτρες ποὺ τίς κινοῦν οἱ ἄλλοι, καί, ἐνῶ ἔχουν γῆινα σώματα, γιατί, λένε, δὲν μένομε οἱ ἴδιοι, δηλαδὴ ἀμετάβλητοι, ἀφοῦ εἴμαστε ἀθάνατοι καὶ χρησιμοποιοῦμε τὰ ὑλικά καὶ πρόσκαιρα; Αὐτὰ εἶναι λόγια ὅσων ἀγνοοῦν τὴ φύση τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν καὶ πάσχουν ἀπὸ μεγάλη ἀνοησία. Γιατί τὸ σῶμα μας, ἐπειδὴ εἶναι ὑλικὸ καὶ πρόσκαιρο καὶ μεταβλητό, ἦταν φυσικὸ νὰ δέχεται τὰ ὁμοιά του, ἐννοῶ τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ ὑλικά, ἢ ψυχὴ μας ὅμως, ποὺ δημιουργήθηκε ἄυλη κι ἀθάνατη, ἔχει, ὅπως εἶναι φυσικὸ, τὸ αὐτεξούσιο χάρη στὴν ὁμοιότητά της μὲ τὸν δημιουργό. Αὐτὴ τὴ διαφορὰ στὸ ἓνα καὶ στὸ ἄλλο δὲν τὴν κατανοοῦν ὅσοι περιγελοῦν καὶ γι' αὐτὸ κατηγοροῦν τὴ θεία πρόνοια βλέποντας τόση τάξη. Γιατί αὐτὸ δηλώνει ἡ φράση, 'καὶ ἀποδίδουν γενικὰ τίς ἀπόψεις ἄλλων σὲ ἄλλους'.

Αὐτοκινήτοις: Αὐτοὶ ποὺ κινοῦνται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, ποὺ εἶναι αὐτεξούσιοι.

§ 8. Ἄλλ' εἶποι ἂν τις: Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λένε, Πῶς δὲν εἶναι ἄδικος ὁ Θεὸς ποὺ ἐπιτρέπει νὰ ταλαιπωροῦνται οἱ δίκαιοι ἀπὸ τοὺς ἄδικους;

13. Ψαλμ. 74,6.

Ἄλλως: Ἐνταῦθα ζητεῖ κεφάλαιον προτεθὲν ἡμῖν ὑπὸ ἐτέρου· φησὶ γάρ· Εἶποι ἂν τις, καὶ τὰ λοιπὰ, λυόμενος εὐσεβῶς καὶ θεοφιλῶς· λέγει γὰρ δι' ἣν αἰτίαν συγχωρεῖ ὁ Θεός, δίκαιος ὢν, ἀδικεῖσθαι τοὺς ὁσίους ἄνδρας ὑπὸ ἀδίκων καὶ πλεονε-
 5 κτῶν (πολλοὺς γὰρ ὁρῶμεν δικαίους ζημίας ὑπομένοντας, ἢ ἐν χρήμασιν, ἢ ἐν πράγμασι παρὰ τῶν ἀδίκων καὶ πλεονεκτῶν), καὶ ἀπολογεῖται δεξιῶς. Λέγει γάρ, ὅτι οἱ ὅσιοι οὐκ ὀφείλουσι τοῖς γηϊνοῖς καὶ προσκαίροις προσπάσχειν, ἐπεὶ οὐκ ἔτι ὅσιοι·
 προτιμᾶν γὰρ ὀφείλουσι τὰ ὄντως ἐραστὰ καὶ θεῖα· χρημάτων
 10 γὰρ ἐφιέμενοι, οὐκ ἔτι ὅσιοι. Καὶ λέλυται ἡ ἐρώτησις· τοῦτο γὰρ ὁ θεῖος Παῦλός φησι, «διὰ τί γὰρ μὴ μᾶλλον ἀδικεῖσθε», λέγων μὴ περὶ τὰ κοσμικὰ ἐπτοῆσθαι. Καὶ πάλιν τὸν θεῖον ἔρωτα εἰσηγούμενος, περὶ ὃν οὔτε ἀδικία, οὔτε πλεονεξία δύναται γενέσθαι, φησὶ· «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;
 15 θλῖψις ἢ στενοχωρία;» καὶ τὰ ἐξῆς. Προσύλους δέ φησι τοὺς ἐμπαθεῖς καὶ μόνοις τῆς γηϊνοῖς προκειμένους. Ἐπαρευδοκιμεῖσθαι δέ ἐστι τὸ ἡττόνως εὐδόκιμον φαίνεσθαι.

Ταῖς ἀγγελικαῖς ἀρεταῖς: Ὅτι καλῶς λέγεται καὶ ἐπ' ἀγγέλων ἀρετῇ, ὡσπερ καὶ ἐπὶ Θεοῦ, κατὰ τό, «ἐκάλυψεν οὐρανοὺς
 20 ἡ ἀρετῇ αὐτοῦ», καὶ ὅτι ἀδικεῖσθαι τοὺς περὶ τὰ ὑλικά πράγματα τῆς θείας ἐστὶ προνοίας συνεπιζούσης αὐτοῦ τῶν θειοτέρων ἐφίεσθαι.

Τῆς τῶν ὑλικῶν προσπαθείας: Ὅρα πῶς φησιν, ὅτι τὸ μὴ προσπάσχειν τοῖς ὑλικοῖς πράγμασιν ἀρρενότητα δηλοῖ, τουτέ-
 25 στιν ἀνδρίαν· οἱ γὰρ δουλεύοντες κοσμικοῖς καὶ σωματικοῖς πάθεσι θηλυδρίαί εἰκότως προσαγορεύονται. Καὶ ὅτι ἡ θεία δικαιοσύνη οὐ βούλεται διὰ τούτων ἡμᾶς θέλγειν καὶ ἀπολλύειν,

Ἄλλη ἐξήγησις. Ἐδῶ συζητεῖ ἐρώτησις ποῦ μᾶς προέβαλε κάποιος ἄλλος. Γιατὶ λέει, 'Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος' καὶ τὰ λοιπά, καὶ δίνει εὐσεβῆ καὶ θεάρεστη ἀπάντησις· ἐξηγεῖ δηλαδὴ γιὰ ποιά αἰτία ὁ Θεός, ἐνῶ εἶναι δίκαιος, ἐπιτρέπει νὰ ἀδικοῦνται οἱ εὐσεβεῖς ἀπὸ τοὺς ἄδικους καὶ τοὺς πλεονέκτες (πράγματι δηλαδὴ βλέπομε πολλοὺς δίκαιους νὰ ὑπομένουν ζημίαι σὲ χρήματα ἢ σὲ εἶδη ἀπὸ τοὺς ἄδικους καὶ ἄπληστους), καὶ κάνει μιὰ ἐπιδέξια ὑπεράσπιση. Μᾶς λέει δηλαδὴ, ὅτι οἱ δίκαιοι δὲν πρέπει νὰ δένονται μὲ τὰ γήινα καὶ πρόσκαιρα, γιατί δὲ θὰ εἶναι πιά εὐσεβεῖς. Ὅφείλουν νὰ προτιμοῦν τὰ πραγματικά ἀξιέραστα καὶ θεῖα· γιατί ἂν ἐπιθυμοῦν πράγματα, δὲν εἶναι πιά εὐσεβεῖς. Καὶ ἡ ἐρώτησις πῆρε τὴν ἀπάντησις. Γιατὶ αὐτὸ λέει ὁ θεῖος Παῦλος: «γιατὶ δὲν προτιμᾶτε νὰ σᾶς ἀδικοῦν»¹⁴, συμβουλεύοντάς μας νὰ μὴ συγκινούμαστε ἀπὸ τὰ κοσμικά. Καὶ πάλι προτείνοντας τὸν θεῖο ἔρωτα, στὸν ὁποῖο δὲν ἔχει θέσις οὔτε ἀδικία οὔτε πλεονεξία, λέει· «τί θὰ μᾶς χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχώρια;»¹⁵ καὶ τὰ ἐξῆς. Πρόσυλους (πρὸς + ὕλη) λέει τοὺς ἐμπαθεῖς καὶ προσκολλημένους ἀποκλειστικὰ στὰ γήινα. Τὸ 'παρευδοκιμεῖσθαι' σημαίνει, τὸ ν' ἀναδεικνύεται κάποιος λιγότερο εὐδόκιμος.

Ταῖς ἀγγελικαῖς ἀρεταῖς: Ὅρθα λέγεται ἡ ἀρετὴ καὶ γιὰ τοὺς ἀγγέλους, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τό, «ἐσκέπασε τοὺς οὐρανοὺς ἢ ἀρετὴ του»¹⁶. Καὶ ἐπίσης, τὸ ν' ἀδικοῦνται οἱ πιστοὶ σχετικὰ μὲ τὰ ὑλικά πράγματα εἶναι τρόπος τῆς θείας πρόνοιαις γιὰ νὰ τοὺς συνηθίζει νὰ ἐπιθυμοῦν τὰ θεϊκά.

Τῆς τῶν ὑλικῶν προσπαθείας: Πρόσεχε πῶς λέει, ὅτι ἡ μὴ προσκόλλησις στὰ ὑλικά πράγματα δηλώνει ἀρρενωπὴ ψυχὴ, δηλαδὴ ἀνδρεία· γιατί ὅσοι γίνονται δοῦλοι σὲ κοσμικά καὶ σωματικά πάθη, εὐλόγα ἀποκαλοῦνται θηλυπρεπεῖς· κι ἐπίσης, ἡ θεία δικαιοσύνη δὲ θέλει νὰ μᾶς γοητεύει μ' αὐτὰ καὶ νὰ μᾶς

15. Ρωμ. 8,35.

16. Ἀββακ. 3,3.

ἀλλὰ συνεθίζει πρὸς τὴν τούτων περιφρόνησιν, κατὰ τὸ εἰρημέ-
 νον, «ὄν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἷὸν ὄν
 παραδέχεται». Τί οὖν; Οἱ τὸν πλοῦτον ἔχοντες οὐκ ἀγαπῶνται
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Ἐρεῖς, ὅτι πρῶτον μὲν οὐχ ὁ πλοῦτος καθ' ἑαυ-
 5 τὸν κακός, ἀλλ' ἡ περὶ τοῦτον προσπάθεια καὶ ἡ κακὴ χρῆσις·
 ἔπειτα οἶδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἐν ἡμῖν ἀσθενεῖς, καὶ βουλόμενος αὐ-
 τοὺς περισῶσαι εἰς προτροπὴν, καὶ χρήματα ἴσως καὶ βίου πε-
 ριφάνειαν δίδωσιν αὐτοῖς, οὐκ ἀγνοῶν ὅπερ εἰσί· πῶς γὰρ ὁ γι-
 νώσκων πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ἄλλ' ἵνα μηδεμίαν ἔχω-
 10 μεν ἀπολογίαν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, «διὰ τοῦτο ἀναπολόγητος
 εἶ, ὧ ἄνθρωπε»· καὶ πάλιν· «ἔχομεν Ἀρχιερέα μέγαν, δυνάμε-
 νον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν».

Τὸ μὴ θέλγειν: Θέλγειν ἐστὶ τὸ δι' ἡδονῆς ἀπατᾶν· λέγεται
 δὲ καὶ τὸ ἀπλῶς ἡδύνειν.

15 Τῶν ἀρίστων: Τῶν ἐπιθυμητῶν.

Ἀμειλίκτω στάσει: Ἀμείλικτον στάσιν φησὶ τὴν ἀνένδοτον
 πρὸς τὸν γαργαλισμὸν τῶν γηϊνῶν ἐνστασιν, καὶ τὸ μὴ κάμπτε-
 σθαι πρὸς τὰ ὑλικά διὰ τῶν πειρασμῶν.

§ 9. Τῆς ἐν τοῖς ὄλοις ἰδιοπραγίας: Ἰδιοπραγίαν ὠνόμασε
 20 τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων κατὰ φύσιν ἰδιάζουσαν κίνησιν· οὐδὲ
 γὰρ τὰ ἀγγέλων ἀνθρώποις πράττειν δυνατόν, ἢ τὰ πῦρὸς ὕδα-
 τι, καὶ τὸ ἔμπαλιν.

Καὶ ὡς ἐκ τῶν χειρόνων: Τὰ χεῖρω ἐνταῦθα μὴ νοήσης
 πρὸς τὰ ποιήματα (οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς κακόν), ἀλλὰ πρὸς τὴν
 25 ἁμαρτίαν, ἣτις ἐκ τῆς ἡμῶν προαιρέσεως κατὰ στέρησιν ἀγα-
 θοῦ παρυπέστη. Ἀναρπᾶζει γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐξ αὐτῆς ἐκόντας,
 εἰ προσδράμοιμεν αὐτῷ.

ὁδηγεῖ στήν ἀπώλεια, ἀλλά μᾶς συνηθίζει στήν περιφρόνηση αὐτῶν, σύμφωνα μέ τὸ λόγο, «παιδεύει ὁ Κύριος ὅποιον ἀγαπᾷ, καὶ μαστιγώνει ὅποιον παραδέχεται σὰν γιό του»¹⁷. Τί λοιπόν; Ὅποιοι ἔχουν τὰ πλούτη, δὲν ἔχουν τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ; Θ' ἀπαντήσεις, πρῶτον, ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτὸς καθεαυτὸν δὲν εἶναι κακός, ἀλλὰ ἡ προσκόλλησις σ' αὐτὸν καὶ ἡ κακὴ χρῆσις του. Καὶ δεύτερον, ξέρει ὁ Θεὸς ποιοὶ εἶναι ἀνάμεσά μας ἀδύνατοι καὶ θέλοντας νὰ τοὺς σῶσει, τοὺς δίνει, γιὰ νὰ τοὺς προτρέψει, καὶ χρήματα καὶ λαμπρότητα ζωῆς, χωρὶς νὰ ἀγνοεῖ αὐτὸ πὺ εἶναι. Πῶς δηλαδὴ θὰ τοὺς ἀγνοοῦσε αὐτὸς πὺ γνωρίζει τὰ πάντα πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσὴ τους¹⁸; Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἔχομε καμμιὰ δικαιολογία, σύμφωνα μέ τὸν Ἀπόστολο πὺ λέει· «γι' αὐτὸ εἶσαι, ἄνθρωπε, ἀδικαιολόγητος»¹⁹· καὶ ἐπίσης· «ἔχομε ἀρχιερέα μεγάλο, πὺ μπορεῖ νὰ συμεριστεῖ τίς ἀδυναμίες μας»²⁰.

Τὸ μὴ θέλγειν: Θέλω σημαίνει ἐξαπάτησις μέ τὴν ἡδονή· ἔχει ὁμως καὶ τὴ σημασία ἀπλῶς αὐτοῦ πὺ εὐχαριστεῖ.

Τῶν ἀρίστων: Δηλαδὴ τῶν ἐπιθυμητῶν.

Ἀμειλίκτω στάσει: Ἀμείλικτη στάσις' λέει τὴν ἀνένδοτη ἀντίστασις πρὸς τὸ γαργάλισμα τῶν γῆϊνων καὶ τὸ νὰ μὴν ὑποχωρεῖ κανεὶς στοὺς πειρασμοὺς τῶν ὑλικῶν.

§ 10. Τῆς ἐν τοῖς ὄλοις ἰδιοπραγίας: Ἰδιοπραγία' ὀνόμασε τὴν ἰδιαίτερον λειτουργία καθενὸς ὄντος ἀνάλογα μέ τὴ φύσις του. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ πράττουν τὰ ἔργα τῶν ἀγγέλων, ἢ τὸ νερὸ νὰ δρᾷ ὅπως ἡ φωτιά, καὶ τὸ ἀντίθετο.

Καὶ ὡς ἐκ τῶν χειρῶν: Τὸ χειρότερα μὴν τὸ σκεφθεῖς σὲ σχέση μέ τὰ δημιουργήματα, γιατί κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι κακὸ, ἀλλὰ σὲ σχέση μέ τὴν ἁμαρτία, πὺ ἐξαιτίας τῆς προαίρεσής μας ἀπὸ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ ἔλαβε τὴν παραῦπδοστασή της. Γιατὶ ὁ Θεὸς μᾶς ἀναρπάξει ἀπὸ αὐτὴν μέ δική μας θέλησις, ἂν προστρέξομε σ' αὐτόν.

19. Ρωμ. 2,1.

20. Ἐβρ. 4,15.

Καὶ ἀρρεπῆ πρὸς τὰ χεῖρω: Ταῦτα περὶ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὑπὸ τὴν κτίσιν ὄντων νόμιζε λέγειν αὐτόν, ὅτι πάντα ἐν τῇ οἰκείᾳ εὐταξίᾳ διαφυλάττει· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν μετετρέπη, ἀλλ', οὕτως ὡς ἐκτίσθησαν, ἔμειναν· τοῦτο δηλοῖ τὸ ἀμετάβλητα.
 5 Ἀρρεπῆ δὲ πρὸς τὰ χεῖρω, ἢ ὅτι προαιρετὰς αὐτὰς πεποίηκεν, ἢ ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν τῆς οἰκείας ἐξέστη καταστάσεως, ἢ πρὸς τὰ ὑποδεέστερα μετηνέχθη. Ὁ γὰρ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἔμειναν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὡσαύτως ἔχοντα. Τὸ δὲ τὴν ἀλλοτριπραγίαν ἐξορίζειν καὶ ἀμεταπτώτους φυλάττειν τὰς ἐκάστου ιδιότητος,
 10 οὕτω νόησον, ὅτι τὰ στοιχεῖα ἐναντία μένουσιν ἀλλήλοις, οἷον τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, καὶ ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ ὀλότητι ἐναπομένει, καὶ οὐ μεθίσταται πρὸς τὸ ἐναντίον· οὐδέποτε γὰρ τὸ πῦρ ὕδωρ γίνεται, οὐδὲ τὸ ὕδωρ πῦρ. Εἰ δὲ καὶ συνέλθοιεν κατὰ τὴν τοῦ δημιουργοῦ κέλευσιν, μένει
 15 ἕκαστον αὐτῶν, σῶζον τὴν οἰκείαν ιδιότητα.

Καὶ τὰς ἀναλογίας: Ἀναλογίας φησὶ τὰς ἀρμοδιότητας ἐκάστης φύσεως καὶ συμμετρίας.

Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ: Τουτέστιν οὐκ ἔξω τοῦ σκοποῦ τῆς Γραφῆς.

20 Ὑπερείδουσα: Ὑποστηρίζουσα.

Τῶν λελωβημένων: Βεβλαμμένων, τῶν λώβην καὶ ἀχρείωσιν προξενούντων.

Καὶ πᾶσα ἀνισότης: Οὐχ ἀπλῶς φησὶ τὴν ἀνισότητα ἐξορίζειν, ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, τουτέστι τὸ μὴ ἴσως καὶ
 25 ὁμοίως ἕκαστον τῶν γεγονότων ἐν ταυτότητι τῇ κατὰ φύσιν διαμένειν· διὸ καὶ τὸ κατὰ στέρησιν προσέθηκεν, ἐπεὶ κατὰ τὸ ἀδιάφορα εἶναι τὰ ὄντα καὶ ἄνισα ἢ ἀνισότης οὐκ ἐκβάλλεται.

Τῆς ἐν αὐτοῖς ἐκάστοις ἰσότητος: Δύο τρόπους καθ' οὓς ἀνισότης λέγεται εἰδῶς, τοὺς δύο τρανοῖ, καὶ φησιν, ὅτι δικαιο-
 30 σύνη κατὰ τοῦτο λέγεται ὁ Θεός, καθ' ὃ καὶ τὴν ἰσότητα πάν-

Καὶ ἄρρεπῆ πρὸς τὰ χεῖρω: Νὰ πιστεύεις, ὅτι αὐτὰ τὰ λέει γιὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ δημιουργήματα, γιὰτὶ ὅλα τὰ διαφυλάττει στὴν ἁρμονικὴ τους διάταξη. Κανένα δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ δὲν μεταβλήθηκε, ἀλλὰ ἔμειναν ἔτσι ὅπως δημιουργήθηκαν. Αὐτὸ δηλώνει ἡ λέξις 'ἀμετάβλητα'. Ἄρρεπῆ πρὸς τὰ χεῖρω (χωρὶς ροπή πρὸς τὰ χειρότερα) τὰ λέει ἢ ἐπειδὴ τὰ δημιούργησε μὲ προαίρεση ἢ ἐπειδὴ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν βγήκε ἀπὸ τὴν κατάστασίν του οὔτε μεταφέρθηκε στὰ κατώτερα. Ὁ οὐρανὸς δηλαδὴ καὶ ἡ γῆ καὶ ὅσα περιέχουν αὐτὰ ἔμειναν στὴν ἴδια κατάστασις. Τὸν ἐξορισμὸ δηλαδὴ τῆς ἀπασχόλησης μὲ ἄλλα πράγματα καὶ τὴ φύλαξιν τῶν ιδιοτήτων καθενὸς ἀμετάπτωτες ἐννόησέ τα ὡς ἐξῆς: τὰ στοιχεῖα μένουν σὲ ἐναντιότητα μεταξύ τους, τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρὸ, τὸ ὑγρὸ καὶ τὸ ξηρὸ, καὶ καθένα ἀπὸ αὐτὰ παραμένει στὴν πλήρη ταυτότητά του καὶ δὲν μετατρέπεται στὸ ἀντίθετο. Ποτὲ δηλαδὴ ἡ φωτιὰ δὲ γίνεται νερό, οὔτε τὸ νερὸ φωτιὰ. Κι ἂν ἀκόμα συμπέσουν σύμφωνα μὲ κάποια διαταγὴ τοῦ δημιουργοῦ, παραμένει καθένα ἀπὸ αὐτὰ ὅπως εἶναι, διατηρώντας τὸν δικό του χαρακτήρα.

Καὶ τὰς ἀναλογίας: "Αναλογίεις" ὀνομάζει ὅ,τι ἁρμόζει σὲ κάθε φύση καὶ ὅ,τι εἶναι σύμμετρο μ' αὐτή.

Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ: Δηλαδὴ ὄχι ἔξω ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς Γραφῆς.

Ὑπερείδουσα: Δηλαδὴ πού ὑποστηρίζει.

Τῶν λελωβημένων: Δηλαδὴ ἐκείνων πού βλάπτουν, ἐκείνων πού προξενοῦν βλάβη καὶ ἀχρήστευση.

Καὶ πᾶσα ἀνισότης: Δὲν λέει ἀπλῶς νὰ ἐξορίζεται ἡ ἀνισότητα, ἀλλὰ στὸ καθένα ἐπιμέρους, δηλαδὴ τὸ νὰ μὴ διαμένει κάθε δημιούργημα ἴσα καὶ ὁμοια στὴ φυσικὴ του ταυτότητα. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε καὶ τὸ 'κατὰ στέρηση', ἐπειδὴ ἡ ἀνισότητα δὲν ἐκβάλλεται μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀδιάφορα καὶ ἄνισα τὰ ὄντα.

Τῆς ἐν αὐτοῖς ἐκάστοις ἰσότητος: Ἐχοντας ὑπόψη δύο τρόπους, κατὰ τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖται ἡ ἀνισότητα, διευκρινίζει καὶ τοὺς δύο, καὶ λέει, ὅτι σύμφωνα μ' αὐτὸ λέγεται ὁ

των ἐπιμετρεῖ, καὶ τὴν ἀνισότητα πάντων ἐξορίζει. Ἄνισότητα δὲ νῦν φησι τὴν κατὰ στέρησιν τῆς ἰσότητος συμβαίνουσαν, τουτέστι τὴν πλεονεξίαν· τὸ γὰρ ἴσως νέμειν ἐκάστοις τὰ κατ' ἀξίαν, τοῦτο συγκρατεῖ πάντα καὶ σώζει. Ταῦτα φήσας, ἐπιφέ-
 5 ρει καὶ τὸν ἕτερον τρόπον, καθ' ὃν ἀνισότης λέγεται. Καὶ γὰρ οἶδέ τις, τὰ μὲν νοητὰ καὶ ἀσώματα εἶδη, καὶ τὰς πρώτας τῶν ὄντων ἀρχάς, φημι δὴ τὴν ἀθάνατον δημιουργίαν, τὰς ἐνά-
 δας, τουτέστι τὰς ἀπλᾶς οὐσίας, ἰσότητα καὶ ταυτότητα ὀνομά-
 σαντας, τὰ δὲ αἰσθητά, ἃ καὶ μεριστά εἰσι καὶ ἐν μεταβολῇ καὶ
 10 διαφορᾷ, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα, ἀνισότητα καὶ ἑτερότητα καλέσαντας. Λέγει οὖν, ὅτι, κἂν ταύτην τὴν ἀνισότητα νοήση-
 τις, τὴν τῶν αἰσθητῶν εἰς εἶδη διαφορὰν, δι' ἧς αἱ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐξῆς γενέσεις ὑφίστανται, ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς ἀνισότητος ὁ Θεὸς φύλαξ καὶ φρουρός ἐστι, μὴ ἑῶν
 15 τὰ ἐναντία εἰς ἓν συμμιχθῆναι καὶ συνδραμόντα διὰ τῆς φουράσε-
 ως εἰς φθορὰν ἐλθεῖν. Ὡς γὰρ παρήγαγε πάντα, οὕτω συντηρεῖ αὐτά, καὶ εἰσὶν ὧς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο.

Τὴν γὰρ ἀνισότητα: Σημεῖωσαι, ὅτι τὴν ἀνισότητά φησι καὶ τὴν ἐν τῷ ὄλω πρὸς ὄλα διαφορὰν τῶν ὄλων, καὶ ὅτι τὴν
 20 τοιαύτην ἀνισότητα ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φρουρεῖ. Σημεῖωσαι δέ, ὅτι ἐστὶ καὶ φυσικὴ ἀνισότης.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

§ 1. Τούτων τῶν θεωνυμικῶν: Σοφώτατά φησι θεωνυμικῶν ἀγαλμάτων, ἐξ Ἑλλήνων ἐπὶ τὸ ἀληθὲς μετάγων· ἐκεῖνοι
 25 γὰρ οἶά τις ἀνδριάντας ἐποίουν, μήτε χεῖρας μήτε πόδας ἔχον-
 τας, οὐδ' Ἑρμᾶς ἐκάλουν· ἐποίουν δὲ αὐτοὺς διακένους θύρας ἔχοντας, καθάπερ τοιχοπυργίσκους. Ἔσωθεν οὖν αὐτῶν ἐτίθε-

Θεὸς δικαιοσύνη, κατὰ τὸ ὅτι ἐξασφαλίζει μὲ μέτρο καὶ τὴν ἰσότητα ὅλων καὶ τὴν ἀνισότητα ὅλων ἐξορίζει. Ἄνισότητα τώρα λέει αὐτὴν ποὺ συμβαίνει ἀπὸ στέρηση τῆς ἰσότητος, δηλαδὴ τὴν πλεονεξία. Γιατὶ ἡ ἴση ἀπονομὴ στὸ καθένα αὐτοῦ ποὺ τοῦ ἀξίζει εἶναι αὐτὸ ποὺ συγκρατεῖ καὶ διασώζει τὰ πάντα. Ἄφοῦ εἶπε αὐτά, προσθέτει καὶ τὴν ἄλλη ἀποψη κατὰ τὴν ὁποία λέγεται ἡ ἀνισότητα. Γιατὶ γνωρίζει κάποιους ποὺ ὀνόμασαν ἰσότητα καὶ ταυτότητα τὰ νοητὰ καὶ ἀσώματα εἶδη καὶ τις πρῶτες ἀρχές τῶν ὄντων, ἐννοῶ τὴν ἀθάνατη δημιουργία, τις ἐνάδες, δηλαδὴ τις ἀπλές οὐσίες, ἐνῶ τὰ αἰσθητὰ ποὺ εἶναι καὶ διαιρετά, καὶ μεταβάλλονται, καὶ εἶναι διάφορα, καὶ ἄλλοτε εἶναι ἔτσι κι ἄλλοτε ἀλλιῶς, τὰ κάλεσαν ἀνισότητα καὶ ἑτερότητα. Λέει λοιπόν, ὅτι ἀκόμα κι ἂν νοήσει κάποιος αὐτὴ τὴν ἀνισότητα, τὴ διαφορὰ τῶν αἰσθητῶν σὲ εἶδη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὑπάρχουν οἱ γενέσεις τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ κι αὐτῆς τῆς ἀνισότητος ὁ Θεὸς εἶναι φύλακας καὶ φρουρός, μὴν ἀφήνοντας νὰ σμίξουν τὰ ἐναντία σὲ ἓνα καί, ἀφοῦ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ἀνάμιξη, νὰ ὀδηγηθοῦν στὴ φθορά. Ὅπως δηλαδὴ δημιούργησε τὰ πάντα, ἔτσι καὶ τὰ συντηρεῖ, καὶ εἶναι ἔτσι ὅπως ἔγιναν ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Τὴν γὰρ ἀνισότητα: Σημείωσε, ὅτι ἀνισότητα λέει καὶ τὴ διαφορὰ τῶν ὅλων πρὸς ὅλα μέσα στὸ ὅλο, καὶ ὅτι τὴν ἀνισότητα αὐτὴ τὴ φρουρεῖ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Σημείωσε ἐπίσης, ὅτι ὑπάρχει καὶ φυσικὴ ἀνισότητα.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

§ 1. Τούτων τῶν θεωνυμιῶν: Πολὺ σοφὰ μιλάει γιὰ ἀγάλματα θείων ὀνομάτων, μεταφέροντάς τα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας στὴ (χριστιανικὴ) ἀλήθεια. Γιατὶ ἐκεῖνοι ἔκαναν ἓνα εἶδος ἀνδριάντων, ποὺ δὲν εἶχαν οὔτε χέρια οὔτε πόδια, καὶ τοὺς ὀνόμαζαν Ἑρμᾶς. Καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ ἔχουν κενές θυρίδες, ὅπως οἱ πυρ-

σαν ἀγάλματα, ὧν ἔσεβον θεῶν, ἔξωθεν δὲ ἀπέκλειον τοὺς Ἑρμαῖς· ἐφαίνοντο οὖν οἱ Ἑρμαῖ εὐτελεῖς, ἔσωθεν δὲ τούτων θεῶν αὐτῶν καλλωπισμοὺς εἶχον. Οὕτως οὖν κάνταῦθα νοήσεις, τὰ μὲν περὶ τοῦ ὄντος καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ μόνου ἐν τῇ
 5 Γραφῇ ὀνόματα ἀνάξια εἶναι περὶ Θεοῦ λεγόμενα, ὡς τὸ μικρόν, καὶ τὸ καθῆσθαι, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀναπτυσσόμενα δὲ τὰ ὀνόματα καὶ ἀξίως Θεοῦ ἐρμηνευόμενα, ἔχουσιν ἔσωθεν τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς θείους τύπους τῆς περὶ Θεοῦ δόξης.

Μέγας οὖν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Λογίοις ὑμνεῖται. Οὐ πρὸς ἀντι-
 10 παράθεσιν ὁ Θεὸς μέγας, φησὶν, ἑτέρου, ὡσπερ βοῦς μείζων προβάτου, ἢ κύαμος κέγχρου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράθετον καὶ ὄντως ἀκατάληπτον τῆς θείας μεγαλειότητος· τοῦτο γὰρ ἐσήμανε τὸ 'ιδίως', ἡγουν ιδιότητα εἰπών.

§ 2. Μέγας μὲν οὖν ὁ Θεὸς ὀνομάζεται: Εἰ καὶ ἐρμηνεύει
 15 τῶν ἐπὶ Θεοῦ κατηγορουμένων τὰς προσηγορίας, ἀλλ' ἀνάγκη Γραφικαῖς μαρτυρίαις ταύτας τρανῶσαι. Μέγας μὲν οὖν εἴρηται, ἔνθα γέγραπται, «μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ», καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν τῇ Γραφῇ, τὸ δὲ εἶναι καὶ μικρός, δηλοῦται ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, ἔνθα φησὶ πρὸς Ἡλίαν
 20 τὸν προφήτην· «ἰδοὺ φωνὴ αὔρας λεπτῆς, καὶ ἐκεῖ Κύριος»· δηλοῖ γὰρ ὡς περιεχόμενον αὐτὸν ὑπὸ τῆς αὔρας, ὃ ἐστὶ λεπτότητος καὶ σμικρότητος, τὸ δὲ 'αὐτὸς' ἔχεις ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ, «Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι». Τὸ δὲ ἕτερον, ὅτε τῷ Ἰεζεκι-
 ἦλ ὤφθη ὡς ἄνθρωπος ἐκ πυρὸς καὶ ἠλέκτρον, καὶ ἐτέρωθι
 25 «οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς λαμπάδες», καὶ τὰ λοιπά· ὡς εἶδος χαλκοῦ καὶ κλιβάνου, ὅπερ φησὶν Ἰωάννης ἐν Ἀποκαλύψει· καὶ

1. Ψαλμ. 146,5.

2. Γ' Βασ. 19,12.

γίσκοι τῶν τειχῶν. Μέσα σ' αὐτοὺς τοποθετοῦσαν ἀγάλματα τῶν θεῶν ποὺ λάτρευαν, καὶ ἀπέξω ἔκλειναν τοὺς Ἑρμᾶς. Φαίνονταν λοιπὸν ἐξωτερικὰ οἱ Ἑρμαῖ εὐτελεῖς, ἐσωτερικὰ ὅμως εἶχαν κοσμήματα τοὺς ἴδιους τοὺς θεοὺς. Ἔτσι σκέψου λοιπὸν καὶ ἐδῶ· τὰ ὀνόματα δηλαδὴ ποὺ ἔχει ἡ Γραφή γιὰ τὸν ζῶντα καὶ μόνον ἀληθινὸ Θεὸ εἶναι ἀνάξιο νὰ λέγονται γιὰ τὸν Θεό, ὅπως τὸ 'μικρὸ' καὶ τὸ 'κάθεται' καὶ τὰ λοιπά. Ὅταν ὁμοίως ἀναπτύξομε τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἐξηγήσομε ἀντάξια τοῦ Θεοῦ, ἔχουν μέσα τους τὰ ἀγάλματα καὶ τὶς θεῖες σφραγίδες τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ.

Μέγας οὖν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Λογίοις ὑμνεῖται: Δὲν εἶναι ὁ Θεός, λέει, μέγας σὲ σύγκριση μὲ κάτι ἄλλο, ὅπως τὸ μοσχάρι εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ πρόβατο, ἢ τὸ κουκὶ ἀπὸ τὸ κεχρί, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θεία μεγαλοπρέπεια δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ καὶ ἀληθινὰ δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ. Γιατὶ αὐτὸ δήλωσε τὸ 'ιδίως', δηλαδὴ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα του.

§ 2. Μέγας μὲν οὖν ὁ Θεὸς ὀνομάζεται: Ἄν καὶ ἐρμηνεύει τὴ σημασίαν τῶν ὀνομασιῶν ποὺ ἀποδίδονται στὸν Θεό, εἶναι ἀνάγκη νὰ διασαφηνισθοῦν μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Γραφή. Ὀνομάσθηκε λοιπὸν μέγας, ὅπως ἔχει γραφεῖ, «μέγας ὁ Κύριός μας καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς του»¹, κι ὅσα παρόμοια ὑπάρχουν στὴ Γραφή. Τὸ ὅτι εἶναι καὶ μικρὸς δηλώνεται στὴ Γ' Βασιλειῶν, ὅπου λέει πρὸς τὸν Ἡλία τὸν προφήτη· «ἰδοὺ φωνὴ λεπτῆς αὔρας, καὶ εἶναι ὁ Κύριος»². Δηλώνει δηλαδὴ ὅτι περιέχεται μέσα στὴν αὔρα, ποὺ εἶναι δηλωτικὸ λεπτότητας καὶ μικρότητας. Τὸ ὅτι εἶναι ὁ αὐτός, τὸ ἔχεις ἐδῶ στὴ φράση· «Ἐγὼ εἶμαι καὶ δὲν ἔχω ἀλλάξει»³. Τὸ ἄλλο πάλι, ὅταν φανερώθηκε στὸν Ἰεζεκιὴλ μὲ τὴ μορφή ἀνθρώπου ἀπὸ φωτιὰ καὶ ἤλεκτρο⁴ καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο, «οἱ ὀφθαλμοὶ του εἶναι σὰν λαμπάδες»⁵, καὶ τὰ λοιπά. «Ἔμοιαζε μὲ χαλκὸ καὶ κλίβανο», ποὺ τὸ λέει ὁ Ἰωάννης στὴν

3. Ματ. 3,6.

4. Ἐξ. 1,26,27.

5. Δαν. 10,6.

ὅμοιος, ὅτε καθ' ὁμοιότητα αὐτοῦ λέγει δημιουργεῖν τὸν ἄνθρωπον· ἀνόμοιος δέ, ἐν Ἡσαΐα, ὅταν λέγῃ, «τίνι με ὠμοιώσατε, λέγει Κύριος», ἅτε οὐδὲν ἔχων ὅμοιον. Καὶ ἐστὼς καὶ ἀκίνητος ἐν τῷ λέγειν Μωϋσεῖ περὶ τῆς πέτρας, «ὧδε ἐγὼ ἔστηκα πρὸ
5 τοῦ σε εἶναι ἐκεῖ», καὶ τὰ ὅμοια. Καθήμενος δὲ ἔνθα ὁ Βαρούχ φησι· «Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα»· καὶ πάλιν· «ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβίμ». Κινοῦμενος δέ, ὡς ὅταν λέγῃ· «καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβίμ καὶ ἐπετάσθη»· καὶ πάλιν· «δεῦτε καταβάντες, συγχέωμεν τὰς
10 γλώσσας αὐτῶν», καί, «ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη». Καὶ ταῦτα μὲν νῦν, ἐν δὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐξηγήσει τὰ δέοντα σαφηνισθήσεται.

Τὸ μέγεθος τοῦτο καὶ ἄπειρόν ἐστιν· Ἐπειδὴ παντέλειον πέρας ἔχει ὁ Θεὸς καὶ ὑπερτέλειος ὢν καὶ ὑπεράπειρός ἐστιν,
15 ὡς τό, «καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται πέρας», ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστὶν ἀριθμόν· εἰ γὰρ καὶ λέγοιτο ὁ Θεὸς εἰς καὶ ἓν, ἀλλ' οὖν ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστι. Κυρίως μὲν γὰρ τὸ 'ἓν' σχέσιν δηλοῖ πρὸς τοὺς ἐξ αὐτοῦ πολλοὺς ἀριθμοὺς καὶ οἶονεὶ ἀρχὴ πλήθους ἀριθμῶν εἶναι δοκεῖ, ὁμῶς ἠξίωσεν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἓν ἐκ τῶν ἐξ
20 αὐτοῦ δέξασθαι, ἐπειδὴ τὸ ἓν ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ ἀμερὲς καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀσύνθετον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπερήνωται, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστὶ· διὸ εἴρηται, «καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός».

§ 3. Οὕτως οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ σμικρόν: Πάντα γὰρ τὰ ὄντα,
25 καὶ τὰ λίαν μεγάλα, καὶ τὰ ἄγαν μικρά, μετέχουσι τῆς τοῦ μικροῦ μετουσίας· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων διέφυγε τὸ σμικρόν ἐν πᾶσιν ἀναφαινόμενον· ἢ ὅτι ἐκ μικροῦ πρὸς τὸ μεῖζον πρόεισι

6. Ἄπ. 9,2.   7. Γέν. 1,26.   8. Ἡσ. 40,25.

9. Ἑξ. 17,6.   10. Βαρ. 3,3.   11. Ψαλμ. 98,1.

Ἀποκάλυψη⁶· καὶ ὅμοιος, ὅταν λέει ὅτι δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο ὅμοιο σὰν κι αὐτόν⁷. Ἀνόμοιος πάλι λέγεται στὸν Ἡσαΐα, ὅταν λέει· «μὲ ποιόν μὲ παρομοιάζετε, λέγει ὁ Κύριος»⁸, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τίποτε ὅμοιο. Λέγεται ὅτι στέκεται κι ἀκίνητος ὅταν μιᾶ στὸν Μωυσῆ γιὰ τὴν πέτρα· «Ἐγὼ στέκομαι ἐδῶ προτοῦ πᾶς ἐσὺ ἐκεῖ»⁹, καὶ τὰ ὅμοια. Λέγεται ὅτι κάθεται ἐκεῖ ὅπου ὁ Βαροῦχ λέει· «Ἐσὺ μένεις καθισμένος στὸν αἰῶνα καὶ ἐμεῖς χανόμεσθε στὸν αἰῶνα¹⁰· καὶ ἐπίσης· «Ἐσὺ ποὺ κάθεται ἐπάνω στὰ χερουβὶμ»¹¹. Λέγεται ὅτι κινεῖται, ὅπως ὅταν λέει· «ἀνέβηκε στὸ χερουβὶμ καὶ πέταξε»¹²· καὶ πάλι· «ἐμπρός, ἃς κατεβοῦμε κι ἃς συγχύσομε τὶς γλῶσσες τους»¹³· καὶ ἐπίσης, «ἔκλινε τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατέβηκε»¹⁴. Αὐτὰ γιὰ τώρα, ἐνῶ στὶς ἐπιμέρους ἐξηγήσεις θὰ διασαφηνιστοῦν ὅσα χρειάζονται.

Τὸ μέγεθος τοῦτο καὶ ἀπειρόν ἐστίν· Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔχει πέρας παντέλειο καὶ εἶναι ὑπερτέλειος καθὼς καὶ ὑπεράπειρος, ὅπως λέει, «καὶ τῆς βασιλείας του δὲν ὑπάρχει πέρας»¹⁵, ἀλλὰ ξεπερνᾶ καὶ ὅποιονδήποτε ἀριθμό. Ἄν καὶ βέβαια ὁ Θεὸς λέγεται ἓνας καὶ ἓνα, ἀλλ' ὅμως εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ ἓνα. Κατὰ κυριολεξία τὸ ἓνα δηλώνει σχέση μὲ τοὺς πολλοὺς ἀριθμοὺς ποὺ γίνονται ἀπὸ αὐτὸ καὶ φαίνεται σὰ νὰ εἶναι ἀρχὴ ἑνὸς πλήθους ἀριθμῶν, ὅμως ὁ Θεὸς ἔκρινε ἀξίό του νὰ δεχθεῖ καὶ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, ἐπειδὴ τὸ ἓνα εἶναι ἀπλό καὶ δίχως μέρη καθ'αυτὸ καὶ ἀσύνθετο, ἀλλὰ καὶ ἔτσι ἀποτελεῖ μιᾶ ὑπερενότητα, δηλαδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ ἓνα. Γι' αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ· «καὶ γιὰ τὴ σοφία του δὲν ὑπάρχει ἀριθμός»¹⁶ νὰ τὴν περιλάβει.

§ 3. Οὕτως οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ σμικρόν· Ὅλα τὰ ὄντα, καὶ τὰ πολὺ μεγάλα, καὶ τὰ πάρα πολὺ μικρά, ἔχουν τὴ μετουσία τοῦ μικροῦ. Κανένα δηλαδὴ ἀπο τὰ ὄντα δὲν διέφυγε τὸ μικρὸ ποὺ παρουσιάζεται σὲ ὅλα. Ἡ λοιπὸν θέλει νὰ πεῖ ὁ πατέρας, ὅτι

12. Ψαλμ. 17,14. 13. Γεν. 11,7.

14. Β' Βασ. 22,10. 15. Λουκᾶ 1,33.

16. Ψαλμ. 141,5.

τὰ ἐν αὐξήσει, τοῦτό φησιν ὁ πατήρ, ἢ ὅτι ἐν τῷ μείζονι τὸ μικρὸν ἐνθεωρεῖται καὶ οὐκ ἐν τῷ μικρῷ τὸ μείζον κατ' αὐτὸ τὸ μείζον εἶναι.

Καὶ δικνούμενον: Τὸ ὑπεροξύτερον τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ
 5 τὰ ἀσώματα χωρήσεως ἐντεῦθεν δηλοῦται· τὸ γὰρ δικνεῖσθαι
 ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος οὕτω γὰρ ἔχειν δοκεῖ· τοῦ-
 το ἀποφαίνει, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀσώματον τῆς ψυχῆς ἐνοειδὲς
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι δύναται. Διὸ καὶ τὰς ἐννοίας ὁ Θεὸς
 νοεῖ, ἃς ὁ νοῦς κινούμενος καὶ ἐνεργῶν νοεῖ, καὶ τῆς τοσαύτης
 10 ἀσωματίας καὶ ἀδιαιρεσίας (τί γὰρ μεταξὺ νοῦ καὶ νοήσεως;), ὁ
 Θεὸς μέσος χωρεῖ, ὡς καὶ εἴρηται· «σὺ συνῆκας τοὺς διαλογι-
 σμούς μου ἀπὸ μακρόθεν»· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ
 πνεύματος, τουτέστιν ἐν ᾧ τὰς αἰσθήσεις ἐπεστηριγμένας ἔχο-
 μεν, δι' οὗ καὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἡ ψυχὴ προσβάλλει, καὶ τὸ δια-
 15 νοητικὸν τῶν σκέψεων ἔχομεν, ἀκωλύτως χωρεῖ ὁ Θεός. Τοῦ-
 το δὲ τὸ πνεῦμα δύναμιν καὶ οἶονεὶ δευτέραν ψυχὴν αἰσθητικὴν
 τῆς ψυχῆς οἱ παρ' Ἑλλησι σοφοὶ καλοῦσιν· ἡ οὖν αἰσθητικὴ
 αὕτη ψυχὴ ἐστὶν ἡ μέχρι μυελῶν καὶ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καὶ
 ὀστέων καὶ ὄλου τοῦ σώματος διήκουσα.

20 § 4. Ἀμείωτον, ἀγέννητον: Σημείωσαι ποσαχῶς λαμβάνε-
 ται τοῦ ἀγεννήτου ἡ σημασία, ἢ τὸ μήπω γενόμενον, γεννησό-
 μενον δέ, ὡς ἡ Σάρρα εἶπε τό, «οὐπω μὲν ἐμοὶ γέγονεν», ἢ ὡς
 ἀτελείωτον, ὡς ὁ ἐν Χαλάνῃ πύργος· ἢ ὑπό του, ὡς τό, «Παῦ-
 λος ἀπόστολος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων»· ἢ τόδε, ὡς «Ἰουστός εἰς
 25 τῶν δώδεκα»· ἢ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ὡς ὄσα τερατεύονται
 Ἑλληνες, Σκύλλαν καὶ Χίμαιραν καὶ τὰ ὅμοια. Ἰδικῶς οὖν καὶ

ὅσα αὐξάνονται προχωροῦν ἀπὸ τὸ μικρὸ στὸ μεγαλύτερο, ἢ ὅτι τὸ μικρὸ διαπιστώνεται μέσα στὸ μεγαλύτερο καὶ ὄχι μέσα στὸ μικρὸ τὸ μεγαλύτερο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι μεγαλύτερο.

Καὶ δικνούμενον: Μ' αὐτὸ δηλώνεται ἡ σὲ πάρα πολὺ μεγάλο βάθος εἰσχώρηση τοῦ Θεοῦ στὰ ἀσώματα. Γιατὶ τὸ εἰσχωρεῖ (δικνεῖσθαι) ὡς τὸ διαχωρισμὸ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἔτσι φαίνεται πὼς ἔχει. Αὐτὸ φανερώνει, ὅτι κι αὐτὴ ἀκόμη τὴν ἀσώματη ἐνότητα τῆς ψυχῆς μπορεῖ νὰ τὴ διαιρέσει ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς νοεῖ τις ἐννοιες, τις ὁποῖες ὁ νοῦς νοεῖ κινούμενος καὶ ἐνεργώντας, καὶ μέσα ἀπὸ τις τόσο ἀσώματες καὶ ἀδιαίρετες (τί δηλαδή ὑπάρχει μεταξὺ νοῦ καὶ νόησης;), ὁ Θεὸς προχωρεῖ ἀνάμεσά τους, ὅπως καὶ ἔχει εἰπωθεῖ: «Ἐσὺ κατάλαβες τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακριά»¹⁷. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος, δηλαδή ἐκεῖ ὅπου εἶναι στηριγμένες οἱ αἰσθήσεις μας, καὶ μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ψυχὴ προσεγγίζει καὶ τὰ αἰσθητὰ κι ἔχομε καὶ τὴ διανοητικὴ κίνηση τῶν σκέψεων, εἰσέρχεται ἀνεμπόδιστα ὁ Θεός. Καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων τὸ καλοῦν 'δύναμη' καὶ κατὰ κάποιον τρόπο δευτέρην ψυχὴν, αἰσθητικὴν τῆς ψυχῆς. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ διεισδύει ὡς τοὺς μυελοὺς καὶ τις φλέβες καὶ τις ἀρτηρίες καὶ τὰ ὅσθια καὶ ὅλο τὸ σῶμα.

§ 4. Ἀμείωτον, ἀγέννητον: Σημεῖωσε μὲ πόσες σημασίες λέγεται ἡ λέξις ἀγέννητο· ἢ σημαίνει αὐτὸ ποὺ δὲν ἔγινε ἀκόμα, ἀλλὰ ποὺ θὰ γίνῃ, ὅπως εἶπε ἡ Σάρρα, «δὲν ἔχω ἀκόμα ἀποχτήσῃ»¹⁸, ἢ αὐτὸ ποὺ δὲν τελείωσε, ὅπως ὁ πύργος τῆς Χαλάνης¹⁹, ἢ ποὺ ἔγινε ἀπὸ κάποιον, ὅπως τὸ «Παῦλος ἀπόστολος, ποὺ δὲν ἔγινε ἀπὸ ἀνθρώπους»²⁰, ἢ τό, «ὁ Ἰουῆτος (ποὺ ἔγινε) ἓνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα»²¹, ἢ αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπῆρξε πουθενὰ μὲ κανένα τρόπο, ὅπως οἱ τερατολογίαι τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴ Σκύλλα καὶ τὴ Χίμαιρα καὶ τὰ ὅμοια. Ὅπως ἰδιαίτερη ὁμοίως καὶ ἀπόλυτη

19. Γέν. 11,4-8. 20. Γαλ. 1,1.

21. Πράξ. 1,23.

ἀπολύτως τὸ ἀγέννητον ἐπὶ Θεοῦ. Εἰς τὸ αὐτό. Εἰπὼν ἀγέννητον τὸν Θεόν, τὰς παλιμφήμους ἐρμηνείας τοῦ ὀνόματος ἀποκαθαίρει, καὶ φησιν. Ὅρα μὴ εἰς τὸ γεγεννηῆσθαι δέξῃ τὴν λέξιν, ὡς τοῦ Θεοῦ ἔχοντος τὸν ὑπὲρ αὐτόν, ἵνα ἐκ τοῦ πρὸ αὐτοῦ γέ-
 5 νηται τόδε, οἷον δημιουργός, ἢ ἀγαθός, ἢ πνεῦμα, ἢ πῦρ, ἢ τι τοιοῦτον· ἀλλὰ μηδὲ ἀγέννητον ὑπολάβῃς τὸ αὐτόν, μηδὲ ὄντα παντελῶς μήτε ἐν γενέσει, μήτε ἕτερόν τι. Πῶς οὖν δεῖ τὸ ἀγέννητον ἀκούειν, φησὶν ἐφεξῆς. Ταῦτα δὲ κατὰ Ἀρειανῶν καὶ Εὐνομιανῶν ποιεῖ, τῶν ἐκ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου τὸν Θεὸν βλα-
 10 σφημησάντων.

Ἄλλ' ὡσπερ παναγέννητον: Ἐπειδὴ, ὡς φησιν, ὑπὲρ πᾶν ἀγέννητον ὄντα τὸν Θεόν, ποιεῖ νομίζεσθαι καὶ λέγειν αὐτὸν ἐκ τούτου εἶναι τινα μετὰ τὴν ἀγίαν Τριάδα ἀγέννητα ἐν τῇ κτίσει, φέρε σαφὲς ποιήσωμεν τὸ σημαινόμενον. Καὶ τέως δῆλός ἐστιν
 15 ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεῖος Διονύσιος, ἅτε μάλιστα τότε ἐν Ἐφέσῳ ἀκμαζόντων τῶν φιλοσόφων, ἔνθα καὶ ἡ Ἰωνικὴ φιλοσοφία συνειστήκει, πάντα τὰ ἐκείνοις ἐσφαλμένως λεγόμενα, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν μεταγαγεῖν. Ἦδει οὖν εἶναι δόγμα τινῶν αὐτῶν λεγόντων τὰ νοητὰ πάντα καὶ ἀθάνατα, καὶ νοερὰ γεννητὰ πάντα καὶ
 20 ἀγέννητα· γεννητὰ μὲν, ὡς ἐξ αἰτίου τοῦ Θεοῦ ὑποστάντα κατὰ πρόοδον ἐλλάμψεως, ἀγέννητα δέ, καθ' ὃ μὴ ἐν χρόνῳ, ἀλλ' αἰωνίως, τουτέστιν ἐν τοῖς αἰῶσι προῆλθον. Καὶ γὰρ ἔφημεν ἄνω τὰ αἰσθητὰ τὸν χρόνον ἔχειν, τὰ δὲ νοητὰ τὸν αἰῶνα, ὅθεν καὶ αἰώνια λέγονται. Ὡς οὖν ἐκ προόδου λάμπαντα καὶ ἀγέννη-
 25 τα αὐτὰ εἶπον· πάλιν ἦδει ἑτέρους καὶ τόνδε τοῦ ὀρατοῦ εἰπόντας κόσμον καὶ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον· καὶ γεννητὸν μὲν, καθ' ὅσον εἰς τόνδε τὸ πᾶν, ἢ ἐξ ἐνός καὶ πολλὰ ὀδεύει, ὅπερ ἐστὶ

σημασία ἔχει τὸ ἀγέννητο ὅταν λέγεται γιὰ τὸν Θεό. Γιὰ τὴν ἴδια λέξη. Λέγοντας τὸν Θεὸ ἀγέννητο ἀποκαθαίρει τὶς ἀντιφατικές ἐρμηνεῖες τοῦ ὀνόματος καὶ λέει· Πρόσεξε μήπως δεχθεῖς τὴ λέξη μὲ τὴ σημασία τοῦ 'ἔχει γεννηθεῖ', ἐπειδὴ τάχα ὁ Θεὸς ἔχει τὸν πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ὥστε νὰ γίνεῖ ἀπὸ τὸν πρὶν ἀπὸ αὐτόν ἢ δημιουργὸς ἢ ἀγαθὸς ἢ πνεῦμα ἢ φωτιά ἢ κάτι τέτοιο, ἀλλ' οὔτε νὰ θεωρῆσεις τὸν ἴδιο ὡς ἀγέννητο, ἀφοῦ δὲν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὴ γένεση οὔτε μὲ κάτι ἄλλο. Πῶς λοιπὸν πρέπει νὰ ἐρμηνεύσομε τὸ ἀγέννητο, τὸ λέει παρακάτω. Αὐτὰ τώρα τὰ λέει κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Εὐνομιανῶν ποὺ διατύπωσαν τὴ βλασφημία, ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ἀπὸ γεννητὸ καὶ ἀγέννητο.

'Ἄλλ' ὡσπερ παναγέννητον· Ἐπειδὴ, ὅπως λέει, ὄντας ὁ Θεὸς πάνω ἀπὸ κάθετι ἀγέννητο, κάνει αὐτὸ νὰ νομίζεται ὅτι λέγει πῶς ὑπάρχουν ἀπὸ αὐτόν κάποια ἀγέννητα μετὰ τὴν ἀγία Τριάδα μέσα στὴν κτίση, ἃς προσπαθήσομε νὰ κάνομε σαφὲς τὸ νόημα τῶν λόγων. Εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φανερὸ ὅτι ὁ θεῖος Διονύσιος, ἐπειδὴ τότε οἱ φιλόσοφοι στὴν Ἔφεσο ἦταν στὴ μεγάλη τους ἀκμῆ, ὅπου ἦταν καὶ ἡ ἔδρα τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ ἅγιος Τιμόθεος ἦταν ἐπίσκοπος, εἶναι φανερὸ ὅτι μελετοῦσε ὅλες τὶς λανθασμένες γνώμες ἐκείνων νὰ τὶς μεταφέρει στὸ ὀρθό. Ἦξερε λοιπὸν ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς δίδασκαν, ὅτι ὅλα τὰ νοητὰ καὶ ἀθάνατα καὶ νοερὰ εἶναι γεννητὰ καὶ ἀγέννητα. Ἐλεγαν ὅτι εἶναι γεννητὰ, ἐπειδὴ ἡ ὑπόστασις ποὺ ἔλαβαν μὲ πρόοδο τοῦ φωτισμοῦ τοὺς εἶχε ὡς αἰτιό της τὸν Θεό, καὶ ἀγέννητα, ἐπειδὴ δὲν προῆλθαν στὴν ὑπαρξὴ μέσα στὸ χρόνο, ἀλλὰ μέσα στὴν αἰωνιότητα, δηλαδὴ μέσα στοὺς αἰῶνες. Γιατὶ εἶπαμε πρὶν πάνω, ὅτι τὰ αἰσθητὰ συνδέονται μὲ τὸ χρόνο, ἐνῶ τὰ νοητὰ μὲ τὸν αἰῶνα, καὶ γι' αὐτὸ λέγονται κι αἰώνια. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλαμψαν ἀπὸ κάποια πρόοδο, γι' αὐτὸ τὰ εἶπαν καὶ ἀγέννητα. Γνώριζε ἄλλους πάλι ποὺ εἶπαν τοῦτον τὸν ὁρατὸ κόσμον καὶ γεννητὸ κι ἀγέννητο. Γεννητὸ τὸν εἶπαν ἐπειδὴ αὐτὸς περιέχει τὸ πᾶν, ἢ ἐπειδὴ προχωρεῖ ἀπὸ τὸ ἓνα στὰ πολλά,

ἐπὶ τὰς γενέσεις τῶν κατ' εἶδος ζώων καὶ φυτῶν καὶ τῶν ἄλλων· ἢ ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ τὸ ἓν, ἀντὶ τοῦ, ὅταν ἐπὶ φθορὰν ὀδεύῃ, εἰς τὴν ἐπὶ τὰ στοιχεῖα ἀνάλωσιν· ἀγέννητον δὲ αὐθις τὸν αὐτὸν λέγοντας κόσμον, ἦτοι αἶδιον, καθ' ὅσον τῶν κινήσεων
 5 τῶν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τῶν ἀποκαταστάσεων τῶν ἐπὶ φθορὰν, οὐδέποτε κατ' αὐτοὺς ἐφίσταται. Φησὶν οὖν ὁ μέγας Διονύσιος, ὅπως ποτ' ἂν λέγοιτο τὸ ἀγέννητον, εἴτε ὡς ἔφην, εἴτε ὡς οἱ Ἕλληνες, μὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο δέξῃ, τὰ μὲν ἄλλα αἰτιατῶς λέγεται ἀγέννητα, ὁ Θεὸς δὲ ἀναιτίως καὶ ἀπολύτως· τίς γὰρ
 10 αἰτία Θεῶ πάντων ἀπαξαπλῶς ὑπερέχοντι;

Μονοειδῶς καὶ ταῦτοειδῶς: Μονοειδῶς μὲν ἔφη διὰ τὸ παντελῶς ἀπαράβλητον τῆς θείας φύσεως, ταῦτοειδῶς δὲ διὰ τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀμετάβλητον, ἀφοριζόμενον δὲ τὸ δεικνύμενον, ἀπὸ τοῦ ὀρίζειν, ἢ τὸ ἐξηρημένον καὶ κεχωρισμένον.

15 Καὶ τὸ ταῦτόν: Τὸ αἰεὶ ταῦτόν καὶ ὡσαύτως ἔχον ἐπὶ μόνῃς τῆς τῶν ὄλων ποιητικῆς ὀράται αἰτίας, ἐξ ἧς καὶ τοῖς κτίσμασι τὸ ἓν ταυτότητι διαμένειν δεδώρηται, καὶ ἢ τῶν ἐναντίων, ἡγουν ἑτεροίως ἐχόντων πρὸς ἄλληλα σύνταξις. Ταῦτῶς οὖν ἅπαν, καὶ τὰ μὴ ἓν ταυτότητι φύσεως, ἐν τῷ Θεῷ θεωρεῖται·
 20 πάντων γὰρ τῶν ὄντων ταῦτῶς, ἡγουν ὁμοίως, αἷτιος ὁ Θεός.

Κατὰ τὴν μίαν καὶ ἐνικήν: Τὸ αἰεὶ ὡσαύτως καὶ ἀναλλοίωτως ἔχειν, ὅπερ ἐστὶ ταῦτόν, ὁ Θεός ἐστι· καὶ ὑφ' ἑτέρου μὲν αὐτὸς οὐ περατοῦται, οὐδ' ἐστὶ τι αὐτοῦ πέρασ, εἰς αὐτὸν δὲ τὰ πάντα περατοῦται· καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς αἰεὶ Θεός, ὡς μονὰς ὢν,
 25 καὶ τὸ ἀληθῶς ταῦτόν, καὶ ὄρος ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἀπάντων ὄρος ἐκ πάντων ἀφωρισμένος, καὶ ὑπεραναβεβηκῶς μονοειδῶς καὶ ταῦτοειδῶς, τουτέστι κατὰ τὸ μονὰς εἶναι ἢ πάντων ἀμιγῆς καὶ ἀπλῆ καὶ κατὰ τὸ ταῦτόν, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸ ὡσαύτως ἔχειν· οὐ-

πὸ σημαίνει στὶς γενέσεις τῶν εἰδῶν τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἄλλων, ἢ ἀπὸ τὰ πολλὰ στὸ ἓνα, ἀντὶ τοῦ, 'ὅταν ὀδεύει στὴ φθορά', 'στὴ διάλυση στὰ στοιχεῖα του'. Κι ἀγέννητο πάλι εἶπαν τὸν ἴδιο αὐτὸν κόσμον, δηλαδὴ αἰδίο, καθόσον ποτὲ καὶ αὐτὸς δὲν σταματᾷ τὶς κινήσεις γιὰ τὴ γέννηση καὶ τὴν ἀποκατάσταση ἐκείνων πὸ φθείρνται. Λέει λοιπὸν ὁ μέγας Διονύσιος, ὅπως κι ἂν ἐννοεῖται τὸ ἀγέννητο, εἴτε ὅπως εἶπα εἴτε ὅπως λένε οἱ Ἕλληνες, νὰ μὴν τὸ ἀποδεχθεῖς αὐτὸ γιὰ τὸν Θεό· τὰ ἄλλα λέγονται ἀγέννητα σύμφωνα μὲ κάποια αἰτία, ἐνῶ ὁ Θεὸς δίχως αἰτία καὶ ἀπολύτως. Ποιὰ αἰτία δηλαδὴ νὰ ἔχει ὁ Θεὸς πὸ ὑπερέχει ὅλων ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις;

Μονοειδῶς καὶ ταῦτοειδῶς: Εἶπε μονότροπα (μονοειδῶς), ἐπειδὴ ἡ θεία φύση εἶναι τελείως ἀσύγκριτη, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐπειδὴ εἶναι ἀναλλοίωτη καὶ ἀμετάβλητη. Αὐτὸ πὸ ἀφορίζεται εἶναι αὐτὸ πὸ δείχνεται, ἀπὸ τὸ ρῆμα ὀρίζω, ἢ αὐτὸ πὸ ἔχει ἐξαιρεθεῖ καὶ χωριστεῖ.

Καὶ τὸ ταῦτόν: Αὐτὸ πὸ εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο καὶ βρίσκεται στὴν ἴδια κατάσταση παρατηρεῖται μόνο στὴν ποιητικὴ αἰτία τῶν ὅλων, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει δωρηθεῖ καὶ στὰ κτίσματα ἢ παραμονὴ στὴν ταυτότητά τους καὶ ἡ συνένωση μεταξύ τους τῶν ἐναντίων, δηλαδὴ ἐκείνων πὸ βρίσκονται σὲ διαφορά. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο λοιπὸν ἀκόμα καὶ ὅσα δὲν ἔχουν τὴν ἴδια φύση θεωροῦνται μέσα στὸν Θεό· γιὰ τὸ ὅλων τῶν ὄντων μὲ τὸν αὐτὸ τρόπο, δηλαδὴ ὁμοια, εἶναι αἷτιος ὁ Θεός.

Κατὰ τὴν μίαν καὶ ἐνικήν: Αὐτὸ πὸ ἔχει τὴν ὁμοια καὶ ἀναλλοίωτη κατάσταση, πρᾶγμα πὸ σημαίνει ὅτι εἶναι τὸ αὐτό, αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός. Αὐτὸς δὲν περατώνεται ἀπὸ κανένα ἄλλο, οὔτε ὑπάρχει κάποιο πέρασ γι' αὐτόν, ἐνῶ ἀντίθετα περατώνονται ὅλα σ' αὐτόν καὶ εἶναι πάντα ὁ ἴδιος Θεός, ἐπειδὴ εἶναι μονάδα, καὶ τὸ πραγματικὰ ταῦτόν, καὶ ὄρος τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ὄρος τῶν ὅλων χωρισμένος ἀπὸ ὅλα, καὶ ὄντας ὑπεράνω ὅλων μὲ ἓνα μόνο καὶ τὸν ἴδιο τρόπο, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὸ ὅτι εἶναι μονάδα πὸ δὲν ἔχει ἀναμιχθεῖ μὲ τίποτε, καὶ εἶναι ἀπλή καὶ

δὲν γὰρ διαφέρει μονάδα εἶπειν ἢ μονοειδές, καὶ ταυτόν ἢ ταυ-
 τοειδές· τὸ γὰρ αὐτὸ σημαίνει. Μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ
 κτίσμασι τοῦ ταύτου ὁ Θεός, ὅθεν τὰ πάντα κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ
 ὡσαύτως, καθὼς καὶ ἐγένοντο, ἐν τῇ συμποίᾳ καὶ σωτηρίᾳ
 5 καὶ συμπαθείᾳ μένουσιν, ὡς δύνανται τούτου μετέχοντα. Οὕτω
 καὶ τὰς ἑτερότητας, τουτέστι τὰς ἐξ αὐτοῦ τῶν δημιουργημά-
 των διαφόρους προόδους, ἐν ἑαυτῷ σωζομένας ἔχει καὶ συντε-
 ταγμένας, ὁμῶς τῆς ταυτότητος ἑαυτοῦ ἐχόμενος, καὶ εἰς ἑτερό-
 τητα μὴ ἀλλοιούμενος, μήτε εἰς ἐναντιότητα, καίτοι καὶ ἐναντία
 10 ἐν τοῖς αἰσθητοῖς συνέχων.

§ 5. Ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς: Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἢ
 σύνταξις πρὸς τὸ οἰητέον ἔχουσα τὴν ἀπόδοσιν, ἵνα ἢ τὸ τέλος,
 'οἰητέον, ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς πάρεστιν ὁ Θεός', καὶ τὰ
 ἐξῆς.

15 Ὡς γὰρ εἰ τὴν ψυχὴν: Ὅρα πῶς ἔνεστι τὴν ψυχὴν σωμα-
 τικῶς νοῆσαι, καὶ πῶς νοεῖ μέρη ψυχῆς εἶναι σωματικῶς· κα-
 λῶς γὰρ αὐτὴν διαπλάττει τῷ λόγῳ.

Τῇ ἀμερεῖ: Ἀμερῆς ἢ ψυχὴ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς πρὸς
 σῶμα ἀμερῆς· μέρη γὰρ αὐτῆς καὶ τὰς δυνάμεις φησίν, ὧν εἰς
 20 εἰκόνα τὰ μέρη τοῦ σώματος ἔσθ' ὅτε παραλαμβάνεται.

Ἀναπτύξεσιν: Ἀνάπτυξιν δὲ λέγει ἐξάπλωσιν, ἥτοι σαφή-
 νειαν τῆς ἐγκεκρυμμένης ἐν τῇ λέξει ἐννοίας, τὸ δὲ ἀνακαθαί-
 ρεσθαι, τὸ παντοίως τῶν σωματικῶν ἀπαλλάξαι τὸ θεωρού-
 μενον.

25 Τὰ τριττὰ τῶν σωμάτων σχήματα: Τριττὰ σχήματα τῶν
 σωμάτων φησὶ τὸ τριχῆ διαστατόν, ὡς εὐθὺς σαφηνίζει· καὶ
 καλῶς ἐντεῦθεν νοήσεις τὸ εἰρημένον τῷ Ἀποσιτόλῳ, «ἵνα

σύμφωνα μὲ τὸ ὅτι εἶναι στὴν αὐτὴ, δηλ. τὴν ὁμοία κατάσταση. Γιατὶ δὲν διαφέρει σὲ τίποτε νὰ πεῖ κανεὶς μονάδα ἢ μονότροπο, καὶ τὸ αὐτὸ ἢ τὸ ταυτότροπο· γιατί ἡ σημασία εἶναι ἡ ἴδια. Μεταδίδει ὁ Θεὸς τὴν ταυτότητα καὶ στὰ κτίσματά του, καὶ γι' αὐτὸ τὰ πάντα μένουν τὰ αὐτὰ καὶ τὰ ἴδια, ὅπως καὶ ἔγιναν, στὴ σύμπνοια καὶ στὴ σωτηρία καὶ στὴ συμπάθεια, ὅσο μποροῦν νὰ τὸν μετέχουν. Ἔτσι ἔχει διατηρημένες καὶ συντεταγμένες μέσα του καὶ τὶς ἑτερότητες, δηλαδή τὶς διάφορες προόδους τῶν δημιουργημάτων ἀπὸ αὐτὸν, διατηρώντας ὁμως τὴν ταυτότητά του, χωρὶς νὰ μεταβάλλεται σὲ ἑτερότητα οὔτε σὲ ἐναντιότητα, ἂν καὶ βέβαια συγκρατεῖ καὶ τὰ ἀντίθετα μέσα στὰ αἰσθητά.

§ 5. Ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς: Ἡ σύνταξις ἐδῶ εἶναι κατὰ τὸ ὑπερβατὸ σχῆμα καὶ ἔχει τὴν ἀπόδοσίν της στὸ πρέπει νὰ νομισθεῖ (οἰητέον), γιὰ νὰ εἶναι τὸ τέλος 'οἰητέον' (= πρέπει νὰ νομισθεῖ), ἐπειδὴ σὲ ὅλους εἶναι παρῶν ὁ Θεὸς μὲ τὴν πρόνοιά του, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὡς γὰρ εἶ τὴν ψυχὴν: Πρόσεχε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθοῦμε τὴν ψυχὴ σωματικά, καὶ πῶς ἐννοεῖ ὅτι ὑπάρχουν μέρη τῆς ψυχῆς σωματικῶς, τὴν ὁποία παρουσιάζει ὠραῖα μὲ τὸ λόγο.

Τῇ ἀμερεῖ: Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀμερῆς ἡ ψυχὴ, ἀλλ' εἶναι ἀμερῆς ὡς πρὸς τὸ σῶμα. Μέρη της λέει καὶ τὶς δυνάμεις, πού πολλές φορές παραλαμβάνονται τὰ μέρη τοῦ σώματος γιὰ νὰ τὴν ἀπεικονίσουν.

Ἀναπτύξεις: Ἀνάπτυξις λέει τὴν ἐξήγησις, δηλαδή τὴν ἀποσαφήνισις τῆς κρυμμένης μέσα στὴ λέξις ἐννοίας, ἐνῶ τὸ 'ἀνακαθαίρεσθαι' σημαίνει, ν' ἀπαλλάξομε μὲ κάθε τρόπο ἀπὸ τὰ σωματικὰ στοιχεῖα αὐτὸ πού ἐξετάζομε.

Τὰ τριτὰ τῶν σωμάτων σχήματα: Τριτὰ σχήματα τῶν σωμάτων λέει τὶς τρεῖς διαστάσεις τους, ὅπως εὐθὺς ἀμέσως διευκρινίζει, καὶ ἀπὸ αὐτὸ θὰ κατανοήσεις ὀρθὰ αὐτὸ πού λέει ὁ Ἀπόστολος, «γιὰ νὰ γνωρίσετε τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος»²² καὶ

γνώτε τί τὸ βάθος, καὶ τί τὸ ὕψος», καὶ τὰ ἐξῆς, ὅπερ τινὲς εἰς τὸν σωτήριον σταυρὸν ἐδέξαντο. Σημείωσαι δέ, τί μῆκος, καὶ βάθος, καὶ πλάτος ἐπὶ Θεοῦ.

Νῦν δὲ αὐτὴν τὴν θείαν: Τὸ ἐνότητα, καὶ ταυτότητα, καὶ
5 ἰσότητα, καὶ ὁμοιότητα, τὸ αἷτιον τῆς τῶν ὄλων συμπαθείας καὶ προνοίας καὶ σωτηρίας αἷτιον ἐκάλεσαν οἱ παλαιοί, ὅπερ καὶ ἔν ἔλεγον· ἑτερότητα δὲ καὶ ἀνομοιότητα τὴν εἰς τὰ μεριστὰ καὶ μεταβλητὰ καὶ αἰσθητὰ καὶ τὴν εἰς τὰ ὄντα δέ, ἥτοι νοητὰ, δημιουργικὴν πρόνοιαν ἐκάλουν, ἀναλόγως τοῖς δηλουμένοις
10 νοοῦντες καὶ τὰ ὀνόματα, ὡς καὶ ἄνω διαφόρως εἰρήκαμεν.

Ἄλλοι δὲ τὴν ταυτότητα καὶ ἑτερότητα, ἥτοι ταῦτὸν καὶ ἕτερον εἶδος καὶ στέρησιν εἶπον, ἕτεροι δὲ πέρας καὶ ἄπειρον. (Ἵτι συντάττειν ἐπαγγέλλεται Συμβολικὴν θεολογίαν). Ἐνιαῖον δὲ πολλαπλασιασμόν φησι τὸ ἐν οἰκείᾳ ἀπλότητι μένοντα τὸν
15 Θεόν, τὰ ποικίλα καὶ παντοδαπῆ εἶδη τῆς κτίσεως παραγαγεῖν· πρόοδον γὰρ λέγει τὴν πρὸς τὸ κτίσαι τὰ ὄντα, οἶον κίνησιν καὶ ὀρμήν.

§ 6. Ὅμοιον δὲ τὸν Θεόν: Ἐφ' ἡμῶν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὁμοιον· τὸ γὰρ σῶμα ἡμῶν ἐξ ὁμοιομερῶν καὶ ἀνομοιομερῶν
20 συνέστηκεν, ὡς καὶ Ἀριστοτέλης δείκνυσιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Περὶ ζώων γενέσεως πραγματείας. Ὁ δὲ Θεός, ὃ ἔστιν, ὄλως ὁμοίως ἐστίν, ἐπεὶ τοί γε ἡ θεία Γραφή, ὡς ἀεὶ τὸν αὐτὸν ἀναλλοιῶτως ὄντα ἀνόμοιον πᾶσι φησιν, ὡς τό· «τίς ἐν θεοῖς ὁμοίός σοι, Κύριε;»· καὶ πάλιν· «τίνι με ὁμοιώσατε, λέγει Κύριος»·
25 καὶ αὐθις· «Ἐγὼ ὀράσεις ἐπλήθυνα, καὶ χερσὶ τῶν προφητῶν ὁμοιώθην», τουτέστιν, αὐτὸς ἐγὼ ἑμαυτῷ, ὡς Εἰρηναῖος λέγει ἐν τοῖς Καθ' αἱρέσεων.

τὰ ἐξῆς, πράγμα πού μερικοὶ τὸ ἀποδέχθησαν γιὰ τὸν τίμιον σταυρό. Σημείωσε τί σημαίνει μῆκος καὶ βάθος καὶ πλάτος προκειμένου γιὰ τὸν Θεό.

Νῦν δὲ αὐτὴν τὴν θεϊαν: Ἐνότητα καὶ ταυτότητα καὶ ἰσότητα καὶ ὁμοιότητα κάλεσαν οἱ παλαιοὶ τὸ αἴτιο τῆς συμπάθειας τῶν ὄλων καὶ τῆς πρόνοιας καὶ τῆς σωτηρίας, τὸ αἴτιο πού τὸ ἔλεγαν καὶ ἓνα. Ἐτερότητα πάλι καὶ ἀνομοιότητα καλοῦσαν τὴ δημιουργικὴ πρόνοια στὰ διαιρετὰ καὶ μεταβλητὰ καὶ αἰσθητὰ καὶ στὰ ὄντα, δηλαδή στὰ νοητὰ, ἐννοώντας καὶ τὰ ὀνόματα ἀνάλογα μ' αὐτὰ πού δήλωναν, ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ πάνω διαφορετικᾶ. Ἄλλοι τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἑτερότητα, δηλαδή τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἕτερο εἶδος, τὸ εἶπαν καὶ στέρηση. Ἄλλοι πάλι τὸ εἶπαν πέρας καὶ ἄπειρο. (Ἐπόσχεται ὅτι θὰ συντάξει τὴ συμβολικὴ θεολογία). Ἐνιαῖο πολλαπλασιασμὸ χαρακτηρίζει τὴν παραγωγή ἀπὸ τὸν Θεό, ἐνῶ ἔμενε στὴν οἰκεία ἀπλότητα τῶν ποικίλων καὶ κάθε λογῆς εἰδῶν τῆς δημιουργίας. Πρόοδο πάλι λέει τὴν κατὰ κάποιο τρόπο κίνηση καὶ ὁρμὴ γιὰ τὴ δημιουργία τῶν ὄντων.

§ 6. Ὅμοιον δὲ τὸν Θεόν: Προκειμένου γιὰ μᾶς δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ὅμοιον· γιατί τὸ σῶμα μας ἔχει ἀποτελεσθεῖ ἀπὸ ὅμοια καὶ ἀνόμοια στοιχεῖα, ὅπως δείχνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν ἀρχὴ τῆς πραγματείας του 'Περὶ ζώων γενέσεως'. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὅ,τι εἶναι, εἶναι τελείως ὅμοιος, ἀφοῦ βέβαια ἡ θεία Γραφή λέει ἀνόμοιο πρὸς ὅλα αὐτὸν πού εἶναι πάντοτε ὁ αὐτὸς χωρὶς μεταβολή, ὅπως τό, «ποιός εἶναι ὁμοιός σου, Κύριε, ἀνάμεσα στοὺς θεούς;»²³ καὶ πάλι· «μὲ ποιόν μὲ παρομοιάσατε; λέει ὁ Κύριος»²⁴ καὶ πάλι· «Ἐγὼ πλήθυνα τίς ὀράσεις καὶ ὁμοιώθηκα μὲ τὰ χέρια τῶν προφητῶν»²⁵, δηλαδή ἔγινα ὁμοιος ἐγὼ μὲ τὸν ἑαυτό μου, ὅπως λέει ὁ Εἰρηναῖος στὸ ἔργο του 'Καθ' αἱρέσεων'.

24. Ἦσ. 40,25.

25. Ὡσηὲ 12,10.

Τῇ κατὰ δύναμιν μιμήσει: Ἔστι μὲν τὴν μίμησιν λαβεῖν ἐν
 τούτοις ἐπὶ τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς φύσεως πρὸς τὸν Θεὸν ἐπι-
 στρεφομένης, κατὰ τὸ «γίνεσθε τέλειοι, καὶ γίνεσθε οἰκτίρμο-
 νες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος»· ἄπερ ἐπὶ Θεοῦ μὲν κυρίως
 5 καὶ ὑπὲρ πάντα ὄρον καὶ λόγον, ἐπὶ δὲ τῶν κτισμάτων κατὰ
 τὴν ἐκάστου δύναμιν ἀναλόγως τῇ φύσει. Ἔστι δὲ μίμησιν ἐν
 τούτοις νοῆσαι καὶ τὴν μετοχὴν τῶν ἐν Θεῷ θεωρουμένων
 ὑπερουσίως, ἦν τὰ πραχθέντα πρὸς γένεσιν εἴληφε, τοῦ εἶναι
 καὶ τῶν λοιπῶν μετέχοντα, ὧν διεξῆλθον ἐν τοῖς πρὸ τούτων.
 10 Τὸ δὲ εἰπεῖν ὅμοια Θεῷ κατὰ τὴν θείαν εἰκόνα, οὐκ ἀναιροῦν-
 τός ἐστι τὸ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο εἰρῆσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν
 τῆς μετοχῆς λόγον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τὴν λέξιν παρώδησε.

Καὶ κατὰ θείαν εἰκόνα: Πῶς τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-
 σιν» νοητέον, ἐνταῦθά φησιν· ὅτι οὐ κατ' εἶδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ
 15 ἐπεστράφθαι καὶ τὸν νοῦν ἀνατεταμένον ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν
 τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι καὶ εὔ εἶναι, ὅπερ ἕτεροι τὸ αὐτεξούσιον
 ἐνόησαν, ἐπεὶ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Θεὸς ὁμοιος τοῖς λογικοῖς·
 οὔτε γὰρ ἡμεῖς ὁμοιοί ἐσμεν ταῖς εἰκόσιν ἡμῶν ταῖς ἐκ κηροῦ
 τυχόν ἢ χαλκοῦ, ἅτινα ἑτερούσια ἡμῖν ἐστι καὶ ποσῶς ὁμοια· τὰ
 20 μὲν γὰρ ὁμοταγῆ, τουτέστι τὰ τῆς αὐτῆς τάξεως καὶ οὐσίας, ὡς
 τὰ χερουβιμ καὶ σεραφῖμ καὶ λοιπαὶ τάξεις, ὁμοιοῦνται ἀλλή-
 λους κατὰ τὸ προηγούμενον εἶδος, ὅπερ εἶδος ἐπὶ τῶν νοητῶν
 ἐστίν, οἷα τις ὑποκειμένη ὕλη ἄῤῥλος ζωὴ οὔσα, καὶ αὐτὸ τὸ εἶ-
 δος ὃ ἐστίν ἕκαστον τῶν νοητῶν. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτω πρὸς τὰ
 25 ἐξ αὐτοῦ· οὐ γὰρ ὁμοιον τὸ αἴτιον τοῖς αἰτιατοῖς. Ὁ δὲ εἶπον ἐπὶ
 τῶν νοητῶν νόησον καὶ ἐπὶ τῶν νοερῶν ἡμῶν ψυχῶν.

Τῇ κατὰ δύναμιν μιμήσει: Μποροῦμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ λάβομε τὴ μίμηση σχετικὰ μὲ τὴ νοερὴ καὶ λογικὴ φύση ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τό, «γίνεστε τέλειοι καὶ γίνεστε οἰκτίρμονες, ὅπως ὁ οὐράνιος Πατέρας σας»²⁶, τὰ ὁποῖα κυριολεκτοῦνται γιὰ τὸν Θεὸ καὶ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄριο καὶ κάθε λόγο· γιὰ τὰ κτίσματα ὅμως πρέπει τὴ μίμηση νὰ τὴ θεωρήσομε σύμφωνα μὲ τὴ δύναμη καθενὸς καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ φύση του. Προκειμένου γι' αὐτὰ ὡς μίμηση μποροῦμε νὰ ἐννοήσομε καὶ τὴ μετοχὴ ὅσων νοοῦμε στὸν Θεὸ μὲ τρόπο ὑπερούσιο, τὴν ὁποῖα ἔλαβαν γιὰ νὰ ὑπάρξουν ὅσα πράχθηκαν, μετέχοντας τὸ εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ, ποὺ ἀνέπτυξα πρὶν ἀπὸ αὐτά. Λέγοντας ὅμως 'ὅμοια μὲ τὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τὴ θεία εἰκόνα', δὲν τὸ λέει σὰ νὰ ἀναιρεῖ τὸ νὰ ἔχει λεχθεῖ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ χρησιμοποίησε παράλληλα τὴ λέξη καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς μετοχῆς τους.

Καὶ κατὰ θεϊαν εἰκόνα: Ἐδῶ μᾶς ἐξηγεῖ πῶς μποροῦμε νὰ ἐννοήσομε τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση». Ὅτι αὐτὸ δὲ γίνεται ὡς πρὸς τὴ μορφή, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ στροφή καὶ τὴν ἀνάταση τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεό, τὸν αἴτιο τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μακάριου εἶναι, μὲ τὸ ὁποῖο ἄλλοι ἐννόησαν τὸ αὐτεξούσιο, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὅμοιος μὲ τοὺς λογικοὺς κατὰ τὴν οὐσία. Γιατὶ οὔτε ἐμεῖς εἴμαστε ὅμοιοι μὲ τὶς εἰκόνες μας ποὺ γίνονται ἀπὸ κερὶ ἢ ἀπὸ χαλκὸ, ποὺ εἶναι διαφορετικῆς οὐσίας ἀπὸ τὴ δική μας καὶ καθόλου ὅμοια. Γιατὶ ὅσα εἶναι ὁμοταγῆ, δηλαδὴ εἶναι τῆς ἴδιας τάξης καὶ οὐσίας, ὅπως τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ καὶ τὰ λοιπὰ τάγματα, γίνονται ὅμοια μεταξύ τους σύμφωνα μὲ τὸ ἀνώτερό τους εἶδος, εἶδος ποὺ στὰ νοητὰ εἶναι σὰν μιὰ ὑποκείμενη ὕλη ἅυλη ποὺ εἶναι ζωὴ, καὶ τὸ ἴδιο τὸ εἶδος ποὺ ἀποτελεῖ καθένα ἀπὸ τὰ νοητὰ. Ὁ Θεὸς ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι γιὰ ὅσα προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν· γιατί δὲν εἶναι ὅμοιο τὸ αἴτιο μὲ τὰ αἰτιατά. Ὅ,τι εἶπα γιὰ τὰ νοητὰ, νόησέ το καὶ γιὰ τὶς νοερὲς ψυχές μας.

Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ὁμοταγῶν: Ὁμοταγῶν φησι τῶν ὁμοφυ-
 ῶν, ἐξ ὧν ἡ ὁμοιότης ἀντιστρέφει, οἷον Πέτρος Παύλῳ ὁμοιος
 κατὰ τὴν φύσιν, καὶ ἀντιστρόφως Παῦλος Πέτρῳ ὁμοιος. Ἐπὶ
 δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς τούτου εἰκόνοσ οὐχ ὁ αὐτὸς λόγος· οὐ
 5 γὰρ ὁ τῆς οὐσίας λόγος ὁ αὐτὸς ἐπ' ἀμφοῖν, ὅπερ ἐκάλεσε
 προηγούμενον ὁμοίου εἶδος. Ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἑτέρως λέγε-
 ται οὐχ ὁμοιος τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι, ὅτι ἡ εἰκὼν μὲν πρὸς τὴν τοῦ ἀν-
 θρώπου γέγονεν ὁμοιότητα, καὶ οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν ταύ-
 τῆς. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ αἰτίου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ, μὴ δεκτὸν
 10 εἶναι τὸ ἀντιστρέφειν· ἀντιστρέφειν δὲ ἐστίν, ἃ καὶ τοῖς τὸν
 ἐναντίον χειρίζουσι λόγον ἐπίσης ἔστιν εἰπεῖν, οἷον εἰ ζῶον τὸ
 κατὰ γαστρός, καὶ τὸ ἐναντίον, εἰ οὐ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός.
 Οὕτω φησὶν ὁ Κλήμης ἐν ἀρχῇ τοῦ πέμπτου Στρωματέων,
 ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα. Εἰ οὖν ὁμοια τὰ ὁμοταγῆ, καὶ ἐκ τοῦ
 15 ἐναντίου, εἰ οὐχ ὁμοια τὰ ὁμοταγῆ.

Τῆς αὐτοομοιότητος: Ἔθος ἐστὶ τῷ μεγάλῳ Διονυσίῳ,
 τὸν Θεὸν λέγειν ἐπὶ τῶν αἰτιατῶν αὐτὸν εἶναι τὸ αὐτὸν καὶ τοῦ
 αὐτοεἶναι ὑποστάτην· καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν αὐτοομοιότητα καὶ
 τῆς αὐτοομοιότητος ὑποστάτην. Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐχ ὡς ἑτέραν
 20 μὲν φάσκων ζῶην αὐτὸν τὸν Θεόν, ἑτέραν δὲ παρῆχθαι ζῶην
 οὐσιώδη, καὶ οἷον εἶ τινα ἐνυπόστατον παρὰ τὸν Θεόν, ἧς μετέ-
 χει τὰ τῆς ζωῆς μετέχοντα, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρμηνεύει ἐν
 τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ, αὐτοζωὴ καὶ αὐτοδύναμις, καὶ αὐτοο-
 μοιότης, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται ὁ Θεός, ὡς ἀρχικῶς τοῦτο ὧν,
 25 καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς· τούτων γὰρ αὐτὸς τῷ ὄντι πηγαῖός
 ἐστι, τῆς δὲ αὐτοζωῆς ἐστὶν ὑποστάτης καὶ αὐτοομοιότητος καὶ
 τῶν τοιούτων, ὡς μεθεκτῶς αὐτοῖς τοῖς πρώτως ἐν τοῖς οὐσι

Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ὁμοταγῶν: Μὲ τὸ 'ὁμοταγῶν' ἐννοεῖ τὰ μὲ τὴν ἴδια φύση, πού ἡ ὁμοιότητά τους μπορεῖ ν' ἀντιστραφεῖ, ὅπως ὁ Πέτρος εἶναι ὅμοιος στὴ φύση μὲ τὸν Παῦλο, καὶ ἀντίστροφα ὁ Παῦλος εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν Πέτρο. Στὴν περίπτωση ὅμως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς εἰκόνας του δὲν ὑπάρχει ἡ ἴδια ἀντιστοιχία, γιατί δὲν εἶναι ὁ ἴδιος καὶ στὰ δύο λόγος τῆς οὐσίας, πράγμα πού κάλεσε προηγούμενο (ἀνώτερο) εἶδος ὁμοίου. Ὁ ἄνθρωπος λέγεται καὶ διαφορετικὰ ὄχι ὅμοιος μὲ τὴν ἴδια του εἰκόνα· ἡ εἰκόνα δηλαδὴ ἔγινε γιὰ νὰ μοιάσει στὸν ἄνθρωπο, καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος στὴν εἰκόνα. Ἔτσι καὶ σχετικὰ μὲ τὸ αἷτιο κι ὅσα προέρχονται ἀπὸ αὐτό, δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ ἀντίστροφή. Ἀντιστροφή εἶναι αὐτὰ πού ἐπίσης μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν σ' αὐτοὺς πού χρησιμοποιοῦν τὸν ἀντίθετο λόγο, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἂν εἶναι ζῶο αὐτό πού εἶναι μέσα στὴν κοιλία, καὶ τὸ ἀντίθετο ἂν δὲν εἶναι ζῶο αὐτό πού εἶναι μέσα στὴ κοιλία. Ἔτσι λέει ὁ Κλήμης στὴν ἀρχὴ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου στοὺς Στρωματεῖς, ὅπως βέβαια λέγεται κι ἐδῶ: "Ἄν εἶναι ὅμοια τὰ ὁμοταγῆ", καὶ τὸ ἀντίθετο, 'ἂν δὲν εἶναι ὅμοια τὰ ὁμοταγῆ'.

Τῆς αὐτοομοιότητος: Συνηθίζει ὁ μέγας Διονύσιος νὰ λέει, ὅτι γιὰ τὰ αἰτιατὰ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ αὐτὸ ὄν καὶ ὁ θεμελιωτὴς τοῦ αὐτοεἶναι, καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ αὐτοζωὴ καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς αὐτοζωῆς, ὅπως καὶ τώρα αὐτὸς εἶναι ἡ αὐτοομοιότητα καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς αὐτοομοιότητος. Κι αὐτὰ τὰ λέει ὄχι γιατί ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄλλη ζωὴ, καὶ ὅτι ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ ἄλλη κατὰ τὴν οὐσία ζωὴ, πού ἔχει δική της ὑπόσταση διπλα στὸν Θεό, τὴν ὁποία ζωὴ μετέχουν ὅσα μετέχουν τῆ ζωῆ, ἀλλά, ὅπως ὁ ἴδιος ἐρμηνεύει τὸν ἑαυτό του στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο, ὁ Θεὸς λέγεται αὐτοζωὴ καὶ αὐτοδύναμη καὶ αὐτοομοιότητα καὶ τὰ παρόμοια, ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ ὡς Θεὸς καὶ ὡς αἷτιο. Γιατὶ πραγματικὰ αὐτὸς εἶναι πού πηγάζει ὅλα αὐτά. Τῆς αὐτοζωῆς πάλι εἶναι ὁ θεμελιωτὴς καὶ τῆς αὐτοομοιότητος καὶ τῶν ὁμοίων, ἐπειδὴ χορηγεῖ κατὰ μετοχὴ τῆ δωρεὰ αὐτῆ στὰ ἴδια αὐτὰ τὰ ὄντα πού πρῶτα τῆ με-

τῆς δωρεᾶς ταύτης μετέχουσι χορηγῶν. Πάντα γὰρ οἰκείως
 ἑαυτοῖς μετέχει τῶν τοιούτων· αἱ μὲν πρῶται καὶ ἀνώταται τῶν
 νοητῶν κτίσεις ἀρχηγικῶς, τὰ δὲ ἐξῆς ὑποβατικῶς. Ὁμοιότητα
 δὲ καὶ ἄνω ἔφημεν τὴν τῶν ὄλων ἐνότητα, καθ' ἣν τὰ ὅλα τοῦ
 5 κατὰ τὸ ὡσαύτως ἔχοντος καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ εἰς σύμπνοιαν με-
 τέχει, κατὰ μετουσίαν τοῦ πρώτου αἰτίου. Ἐνδεχόμενον' δὲ εἶ-
 πεν, οὐ γὰρ τελείως, οὐδὲ καθ' ὅλου ἢ μίμησις.

§ 7. Τὸ ἀποδέον: Ἀπολεῖπον.

§ 8. Τί δὲ καὶ περὶ τῆς θείας στάσεως: Τὴν στάσιν καὶ τὴν
 10 καθέδραν τὸ αὐτὸ δέχεται· στάσιν γὰρ οὐ τὴν εἰς τὸ ὀρθὸν γενέ-
 σθαι ἀπὸ τοῦ συγκεκάμφθαι ἐν τῇ καθέδρᾳ ὑπόνοιάν φησιν,
 ἀλλὰ τὸ ἀκλόνητον καὶ ἀμετάτρεπτον τοῦ Θεοῦ βεβαίαν στάσιν
 ἐκάλεσεν· ὡς καὶ τὸ καθῆσθαι τὸ ἐν τῇ ἀνωνομάστῳ βασιλείᾳ,
 καὶ ἀναπαύσει διαρκῶς καὶ ἀκαταλήπτως ἔχειν. Καὶ μὴν ἐν τῇ
 15 Γραφῇ, ὡς ἀπὸ τοῦ καθῆσθαι ἀνιστάμενος εἴρηται, ὡς ἐν τῷ,
 «ἀνάστηθι, Κύριε, πρόφθασον αὐτούς»· καὶ πάλιν ὡς ἀπὸ στά-
 σεως ἐπὶ τῷ καθῆσθαι μεταβαίνων, ἐν τῷ· «ὅτι ἐπιβήση ἐπὶ
 τοὺς ἵππους σου», καί, «ἢ ἵππασία σου σωτηρία»· καὶ αὖθις·
 «ἐπέβη χερουβὶμ καὶ ἐπετάσθη», μάλιστα δὲ τό· «ἐκάθισας ἐπὶ
 20 θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην», καί, «ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρό-
 νου ἁγίου αὐτοῦ». Ταῦτα δὲ οὐ σαρκικῶς, ἀλλὰ θεοειδῶς.

§ 9. Καὶ ἐπὶ πάντα προΐοντα: Ἐπὶ πάντα προῖων καὶ κι-
 νούμενος λέγεται ὁ Θεός, ὡς ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ· «Ἐγὼ Θεὸς ἐγγί-
 ζων, καὶ οὐχὶ πόρρωθεν»· καὶ πάλιν· «ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ
 25 πάντων», καὶ μάλιστα· «ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ»,
 καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν δὲ ταῖς θεοφανείαις· «κλῖνον οὐρανοὺς σου καὶ
 κατάβηθι», καί, «ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῶ».

27. Ψαλμ. 16,13.

28. Ἄμβακ. 3,8.

29. Ἄμβακ. 3,8.

30. Ψαλμ. 17,11.

31. Ψαλμ. 9,5.

τέχουν. Γιατί ὅλα μετέχουν αὐτὲς τὶς δωρεὲς ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τους· τὰ πρῶτα καὶ ἀνώτατα δημιουργήματα ὡς προπορευόμενα, ἐνῶ τὰ ἄλλα ὡς κατώτερα. Καὶ πῶς πάνω ὁμοιότητα εἶπαμε τὴν ἐνότητα ὄλων, κατὰ τὴν ὁποία τὰ πάντα μετέχουν μὲ ὁμοφροσύνη αὐτὸ πὺ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ σύμφωνα μὲ τὰ ἴδια, μὲ μετουσία τοῦ πρώτου αἰτίου. Ἐνδεχόμενον εἶπε, ἐπειδὴ ἡ μίμησις δὲν εἶναι τέλεια οὔτε ὀλική.

§ 7. Τὸ ἀποδέον: Αὐτὸ πὺ ἀπολείπει.

§ 8. Τὸ δὲ καὶ περὶ τῆς θείας στάσεως: Τῆ στάση καὶ τὴν καθέδρα τὰ δέχεται μὲ τὸ ἴδιο νόημα· στάση δηλαδὴ δὲν λέει τὴν ἐννοια τῆς ἀνόρθωσης ἀπὸ τῆ σύμπτυξη στὴν καθέδρα, ἀλλὰ στάση σταθερὴ κάλεσε τὸ ἀκλόνητο καὶ ἀμετάβλητο τοῦ Θεοῦ, ὅπως καὶ κάθισμα τῆ διαρκὴ καὶ ἀκατανόητη κατάστασή του στὴ βασιλεία του τὴν ἀκατονόμαστη καὶ στὴν ἀνάπαυσή του. Καὶ βέβαια στὴ Γραφή λέγεται σὰ νὰ σηκώνεται ἀπὸ καθιστικὴ στάση, ὅπως στό, «σηκώσου, Κύριε, πρόφτασέ τους»²⁷· καὶ πάλι, σὰν ἀπὸ στάση νὰ μεταβαίνει στὸ κάθισμα, στό· «θ' ἀνεβείς πάνω στὰ ἄλογά σου»²⁸, καί, «ἡ ἰπασία σου εἶναι σωτηρία»²⁹. Καὶ ἄλλοῦ· «ἀνέβηκε στὰ χερουβὶμ καὶ πέταξε»³⁰. Κυρίως ὁμως αὐτό· «κάθισες σὲ θρόνο, ἐσὺ πὺ ἀπονέμεις τὴ δικαιοσύνη»³¹, καί, «ὁ Θεὸς κάθεται ἐπάνω στὸν ἅγιο θρόνο του»³². Κι αὐτὰ βέβαια ὄχι κατὰ τρόπο σαρκικό, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο πὺ πρέπει στὸν Θεό.

§ 9. Καὶ ἐπὶ πάντα τὰ προϊόντα: Ἀναφέρεται ὁ Θεὸς ὅτι προχωρεῖ καὶ κινεῖται σὲ ὅλα, ὅπως στὸν Ἱερεμία· «Ἐγὼ εἶμαι Θεὸς πὺ ἔρχομαι κοντά, καὶ δὲν στέκομαι μακριά»³³· καὶ πάλι· «Αὐτὸς πὺ εἶναι πάνω σὲ ὅλα καὶ περνᾷ ἀπὸ ὅλα»³⁴· καὶ προπάντων στό· «ὄν ἀνεβῶ στὸν οὐρανό, ἐσὺ εἶσαι ἐκεῖ»³⁵ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ στὶς θεοφάνειες· «χαμῆλωσε τοὺς οὐρανοὺς σου καὶ κατέβη»³⁶, καί, «ὁ Θεὸς ἀνέβηκε μὲ φωνὴς θριάμβου»³⁷,

32. Ψαλμ. 46,9. 33. Ἱερ. 23,23.

34. Ἐφ. 4,6. 35. Ψαλμ. 138,8.

36. Ψαλμ. 17,10. 37. Ψαλμ. 46,6.

Οὐ κατὰ φοράν ἢ ἀλλοίωσιν: Διδάσκων εὐσεβῶς νοεῖν τὰ
 περὶ Θεοῦ λεγόμενα, φησὶν· Ἀκούων κινεῖσθαι τὸν Θεόν, μηδέ-
 ποτε νοήσης κίνησιν τὴν ἐπὶ τῶν κτιστῶν νοουμένων, καὶ μά-
 λιστα τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ ὑλικά κινεῖται μὲν κατὰ φοράν·
 5 φορά δέ ἐστίν ἢ καθ' ὅλον τρόπον ἐναλλαγῆ, καὶ μάλιστα ἢ μὴ
 δυναμένη ἐφ' ἑαυτῆς στῆναι, ὅταν ἐθέλῃ· κινήσεις δέ ἐστίν ἢ
 κατὰ ἀλλοίωσιν· ἀλλοίωσις δέ ἐστίν ὅταν, μένοντος τοῦ ὑπο-
 κειμένου αἰσθητοῦ ὄντος, μεταβάλλῃ ἐν τοῖς αὐτοῦ πάθεσιν
 ἐναντίοις οὖσιν, ἢ καὶ μεταξὺ ἐναντίων καὶ μή· οἷον τὸ σῶμα
 10 ὑγιαίνει, καὶ πάλιν κάμνει· τὸ αὐτὸ καὶ ὁ χαλκός, ποτὲ στρογγύ-
 λος, ποτὲ γωνοειδής, τουτέστιν εἰς γωνίας μετασχηματισθεῖς·
 ὅταν δὲ ὅλον μεταβάλλῃ, μὴ ὑπομένοντος αἰσθητοῦ τινος, ὡς
 ὑποκειμένου τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' οἷον ἐκ γῆς πάσης αἷμα, καὶ ἐξ
 ὕδατος ἀήρ, ἢ ἐξ ἀέρος παντὸς ὕδωρ, ἢ ὡς ἡ ράβδος Μωϋσέ-
 15 ὡς εἰς ὄφιν, ἢ τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα, τοῦτο καὶ τροπὴ καὶ γένεσις
 καὶ φθορά, μετακινηθέντων τῶν προτέρων· ἀλλ' ἔστι καὶ κατὰ
 ἑτεροίωσιν κινήσεις εἰς τὸ ἀνόμοιον, καὶ ἀπὸ χρώματος εἰς
 χρῶμα. Πάλιν τοπικὴ τίς ἐστὶ κινήσεις ἢ ἐκ τόπου εἰς τόπον με-
 τάστασις, ἣτις κινήσεις ἢ κατὰ τὴν εἰς ὀρθὴν πορείαν γίνεται, ἢ
 20 κατὰ κυκλοφορίαν, ὡς ὁ τροχὸς κινεῖται, κατὰ τινὰς δὲ καὶ ὁ
 οὐρανός· ἢ κατὰ τὴν μικτὴν ἐξ εὐθείας καὶ κυκλικῆς, ὡς ἡ ἐλι-
 κοειδὴς πορεία, οἷα ἐστὶν ἢ τῶν ὄφρων· ἔστι καὶ νοητὴ κινήσεις,
 καθ' ἣν ὁ νοῦς ἐνεργῶν, ἢ καὶ οἱ θεῖοι νόες νοοῦσι τὰ ὄντα.
 Ἔστι καὶ ψυχικὴ κινήσεις, καθ' ἣν εἰς νοήσεις κινεῖται, καὶ εἰς
 25 τὸ κινεῖν τὰς αἰσθήσεις. Ἔστι καὶ ἄλλη κινήσεις φυσικὴ, ἢ εἰς
 αὐξήσιν καὶ τροφήν κινουσα τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ οὖν Θεὸς οὐ κατὰ
 μίαν τούτων κινεῖται, ἀλλὰ κινήσεις τοῦ ἀκινήτου καὶ ἀεὶ ὡσαύ-
 τως ἔχοντος λέγεται ἢ εἰς τὸ γενέσθαι τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ
 καὶ πρόοδος τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ.

Οὐ κατὰ φοράν ἢ ἀλλοίωσιν: Διδάσκοντάς μας νὰ νοοῦμε μ' εὐσέβεια ὅσα λέγονται γιὰ τὸν Θεό, λέει: Ἀκούοντας ὅτι ὁ Θεὸς κινεῖται, νὰ μὴ σκεφεῖς ποτὲ τὴν κίνηση πού παρατηροῦμε στὰ δημιουργήματα καὶ μάλιστα τὰ αἰσθητά. Γιατὶ τὰ ὑλικά κινουῦνται 'κατὰ φοράν'· καὶ 'φορά' εἶναι ἡ ἀλλαγὴ διαφόρων τόπων, καὶ μάλιστα πού δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της ὅταν θέλει, ἐνῶ ἡ κίνηση γίνεται κατὰ ἀλλοίωση· καὶ ἀλλοίωση εἶναι, ὅταν, ἀκινήτωντας τὸ ὑποκείμενο πού εἶναι αἰσθητό, δέχεται μεταβολὴς στὰ πάθη του πού εἶναι ἀντίθετα, ἢ καὶ μεταξὺ ἀντίθετων καὶ ὄχι. Γιὰ παράδειγμα: τὸ σῶμα εἶναι σὲ κατάστασις ὑγείας, καὶ πάλι ἀρρωσταίνει. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ χαλκὸς ἄλλοτε εἶναι στρογγυλὸς καὶ ἄλλοτε γωνιώδης, δηλαδὴ ἔχει μετασχηματιστεῖ σὲ γωνίες. Ὅταν ὁμως γίνῃ ριζικὴ μεταβολή, χωρὶς ν' ἀπομείνῃ κανένα αἰσθητὸ σὰν ὑποκείμενο τοῦ μεταβολομένου, ἀλλὰ γιὰ παράδειγμα ὅλη τὴ γῆ πηγάζῃ αἷμα, καὶ ἀπὸ νερὸ βγεῖ ἀέρας, ἢ ἀπὸ ἀέρα νερό, ἢ ὅπως τὸ ραβδί τοῦ Μωυσῆ μεταβληθεῖ σὲ φίδι, ἢ τὸ νερὸ σὲ αἷμα, αὐτὸ εἶναι καὶ τροπὴ καὶ γένεσις καὶ φθορά, ἀφοῦ θὰ μετακινηθοῦν τὰ προηγούμενα. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ κίνηση κατὰ ἑτεροίωση σὲ ἀνόμοιο, καὶ ἀπὸ χρῶμα σὲ χρῶμα. Ἐπίσης ὑπάρχει κάποια τοπικὴ κίνηση, ἢ μετάβασις ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, καὶ ἡ κίνηση αὐτὴ γίνεται ἢ κατὰ εὐθεία πορεία ἢ κυκλικά, ὅπως κινεῖται ὁ τροχὸς καὶ κατὰ μερικὸς καὶ ὁ οὐρανός: ἢ ἡ κίνηση εἶναι μικτὴ ἀπὸ εὐθεία πορεία καὶ κυκλική, ὅπως ἡ ἑλικοειδὴς πορεία πού παρατηρεῖται στὰ φίδια. Ὑπάρχει καὶ ἡ νοητὴ κίνηση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ νοῦς καὶ οἱ θεῖοι νόες ἐνεργώντας νοοῦν τὰ ὄντα. Ὑπάρχει καὶ κίνηση ψυχικὴ, πού κινεῖται στίς νοήσεις καὶ κινητοποιεῖ τίς αἰσθήσεις. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη κίνηση, φυσικὴ, πού κινεῖ τὰ κατάλληλα γιὰ τὴν αὔξησις καὶ τὴν διατροφή. Ὁ Θεὸς λοιπὸν δὲν κινεῖται σύμφωνα μὲ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τίς κινήσεις, ἀλλὰ κίνηση αὐτοῦ, πού δὲν κινεῖται καὶ πού εἶναι πάντοτε στὴν ἴδια κατάστασις, λέγεται ἡ βούλησίς του γιὰ τὴν δημιουργία τῶν ὄντων καὶ πρόοδος τῆς πρόνοιός του σὲ ὅλα.

Οὐ τὴν ἐξ ἀμφοῖν: Κίνησιν τὴν μεταβατικὴν λέγει, ἣν καὶ ἐλικοειδῆ ὀνομάζει· ἀσχέτω δέ, τουτέστιν ἀπολύτω καὶ συναφεῖ.

Ἄλλὰ καὶ κινήσεις Θεοῦ: Ἀπαγορεύσας τὰ τῶν σωματικῶν κινήσεων ἐπὶ Θεοῦ, ὅπως χρῆ θεοπρεπῶς νοεῖν κίνησιν ἐπὶ Θεοῦ σαφηνίζει, τὰς αἰσθήσεις ἐν τῷ παντὶ κινήσεις ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύων.

Καὶ τὸ μὲν εὐθύ: Πῶς ἢ κατὰ κύκλον καὶ ἢ κατ' εὐθεΐαν καὶ ἢ ἐλικοειδῆς κινήσεις ἐπὶ Θεοῦ νοεῖται ἀνάγνωθι τὸ τέταρτον κεφάλαιον, μετ' ὀλίγα φύλλα τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου, καὶ μαθήση, πῶς ἐπὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων αἱ τοιαῦται νοοῦνται.

Τὰ μέσα καὶ ἄκρα. Ἄει τὰ ὑπερβεβηκότα περιέχει τὰ ὑποβεβηκότα. Ἄκρα μὲν οὖν καλεῖ τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις καὶ πελαζούσας Θεῶ, μέσα δὲ τὰς μετ' ἐκείνας μὲν, τῶν δὲ αἰσθητῶν ἀπάντων ὑπερκειμένας. Αἱ μὲν οὖν ἀνώταται περιέχουσι τὰς μέσας, αἱ δὲ μέσαι τὰ αἰσθητά· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τάξεις ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγγέλων εἶπεν ἡ Γραφή. Ὁ μέντοι Θεὸς ἅπαντα περιέχει, ὡς ὁ κύκλος τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς ἑαυτὸν ὡς πρὸς αἴτιον ἐπιστρέφει. Σημείωσαι δέ, τί τὸ 'ταῦτὸν' καὶ 'δικαιοσύνη' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ 'ἴσον'.

§ 10. Ὁμοίαν χώρησιν: Ὁμοία χώρησις δι' ἀλλήλων καὶ ἐπὶ τῶν στοιχείων· ἢ γὰρ ἐπίσης κρᾶσις τούτων, καὶ τὸ μὴ ὑπερταλαντεύειν ἐν τοῖς συγκρίμασι τὰς γενέσεις τοῦ κόσμου ποιεῖ· εἰ γάρ τι τῶν στοιχείων πλεονάσειε, φθείρεται τὸ γινόμενον.

Καὶ κατὰ τὸ πᾶσαν ἰσότητα νοητὴν: Ἰστέον, ὅτι νοητὸν μὲν ἔστι τὸ τῇ αἰσθῆσει οὐχ ὑποπίπτον, οὔτε τὸ νοερὸν ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ὡς αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τῶν αἰσθήσεων· νοερὸν δὲ τὸ ἀπλᾶς καὶ ἀπολύτους ἔχον τὰς νοήσεις, ὡς ἄγγελοι· λογικὸν δὲ τὸ διὰ λόγου καὶ θεωρίας τὰς τῶν ὄντων γνώσεις δεχό-

Οὐ τὴν ἐξ ἀμφοῖν: Κίνηση λέει τὴ μεταβατική, τὴν ὁποία ὀνομάζει καὶ ἑλικοειδή. Τὸ 'ἀσχέτω', σημαίνει στὸν ἀπόλυτο καὶ συναφῆ.

Ἄλλὰ καὶ κινήσεις Θεοῦ: Ἄφοῦ ἀπέκλεισε τὶς σωματικὰς κινήσεις ὡς πρὸς τὸν Θεό, διευκρινίζει πῶς πρέπει νὰ νοοῦμε τὴν κίνηση τοῦ Θεοῦ ὅπως ἀρμόζει στὸν Θεό, ἐρμηνεύοντας μεταφορικὰ τὶς αἰσθητὰς κινήσεις μέσα στὸ σύμπαν.

Καὶ τὸ μὲν εὐθύ: Πῶς ἐννοεῖται ἡ κυκλική, ἡ εὐθεία καὶ ἡ ἑλικοειδὴς κίνηση γιὰ τὸν Θεό, διάβασε τὸ τέταρτο κεφάλαιο, λίγες σελίδες μετὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου, καὶ θὰ μάθεις πῶς νοοῦνται οἱ κινήσεις αὐτὰς στοὺς ἀγγέλους, στὶς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα.

Τὰ μέσα καὶ ἄκρα: Πάντοτε τὰ ἀνώτερα περιέχουν τὰ κατώτερα. Ἄκρα ἐννοεῖ τὶς ἀνώτατες δυνάμεις ποὺ πλησιάζουν τὸν Θεό, μέσα, τὶς ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰς δυνάμεις, ἀνώτερες ὅμως ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθητὰ. Οἱ ἀνώτατες λοιπὸν περιέχουν τὶς μεσαῖες καὶ οἱ μεσαῖες τὰ αἰσθητὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Γραφὴ μίλησε γιὰ τάξεις ἀγγέλων στοὺς οὐρανοὺς. Ὁ Θεὸς λοιπὸν περιέχει τὰ πάντα, ὅπως ὁ κύκλος ὅλα ὅσα εἶναι μέσα του, καὶ ἐπιστρέφει στὸν ἑαυτό του ὡς πρὸς αἴτιο. Σημείωσε τί εἶναι ταῦτο καὶ δικαιοσύνη σχετικὰ μὲ τὸν Θεό, καὶ τί εἶναι τὸ ἴσο.

§ 10. Ὅμοιαν χώρησιν: Ὅμοια προχώρηση τοῦ ἐνὸς μέσω τοῦ ἄλλου παρατηρεῖται καὶ στὰ στοιχεῖα. Γιατὶ ἡ ἰσομερὴς κρᾶση αὐτῶν περιορίζει τὴν ὑπερβολικὴ ταλάντευση στὶς συγκράσεις τῶν γενέσεων τοῦ κόσμου. Ἄν πλεονάσει κάποιον στοιχεῖο, αὐτὸ ποὺ πάει νὰ γίνῃ καταστρέφεται.

Καὶ τὸ κατὰ πᾶσαν ἰσότητα νοητὴν: Πρέπει νὰ ξέρομε ὅτι νοητὸν εἶναι ὅ,τι δὲν ὑποπίπτει στὴν αἴσθηση καὶ οὔτε ἔχει μέσα του τὸ νοερό, ὅπως οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τῶν αἰσθήσεων. Νοερὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει μέσα του ἀπλὲς καὶ ἀπόλυτες σκέψεις, ὅπως οἱ ἄγγελοι· λογικὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ δέχεται μὲ λόγον καὶ θεωρία τὶς γνώσεις τῶν ὄντων, ὅπως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· αἰσθητὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑποπίπτει στὴν αἴσθηση, ὅπως τὰ

μενον, ὡς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· ἀσθητὸν δὲ τὸ τῆ αἰσθήσει ὑποπίπτον, ὡς τὰ μέρη τῆς κτίσεως, ἅπερ διαιροῦνται εἰς οὐσιώδη καὶ φυσικά, τουτέστιν εἴ τε τὰ ἀκινήτως καὶ πάντη ἀναισθήτως ὄντα, καὶ εἰς τὰ τὴν ὁποιοῦν ἔχοντα κίνησιν· τὴν γὰρ φύσιν
5 ἀρχὴν κινήσεως καὶ ἡρεμίας ὀρίζονται. Θελητὴν δὲ ἰσότητα τὴν προαιρετικὴν· οὐκ ἀγνοῶ μέντοι, ὡς καὶ καταχρηστικῶς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς νοερά τε καὶ λογικῆ.

Πάσης ἰσότητος ποιητικὴν δύναμιν: Ἔστιν ἰσότης ἡ ἐν ταῖς φύσεσιν ἐκ Θεοῦ τοῦ πάντων ποιητοῦ διδομένη, καὶ ἔστιν
10 ἰσότης θελητῆ, ἣν ἐθέλοντες καὶ ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦσιν, οἷ τὸ δίκαιον καὶ τὸ περὶ τὸν βίον ἰσονομικὸν μετίασι. Καὶ αὕτη οὖν ἡ ἰσότης ἐκ Θεοῦ συνέστη. Πᾶσαν γοῦν ἰσονομίαν καὶ δικαιοσύνην ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ ἀπλῶς καὶ ἀμερῶς, ὡς ἐν ἰδέαις καὶ παραδείγμασιν ἐν ταῖς αἰδίσις αὐτοῦ νοήσεσι προέχει, ἥτοι
15 περιέχει κυρίως εἰπεῖν.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

§ 1. Ὡς παντοκράτορα καὶ ὡς παλαιόν: Πολιὸς μὲν ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Δανιήλ, λευκὴν ἔχων τὴν κεφαλὴν ὡς ἔριον, καθ' ὃ καὶ Ἐπαλαιὸς ἡμερῶν ὠνομάσθη· νεώτερος δὲ τοῦ πολιοῦ γέροντος, ὅταν ὡς ἀνὴρ ὤφθη τῷ Ἀβραάμ μετὰ τῶν ἀγγέλων
20 καὶ νεανίσκος, ἃ καὶ θεωρῶν ἀπέλυσεν ὧδε· πρεσβύτην μὲν, ὧς πάντων ἐκ Θεοῦ τε ὄντων καὶ μετ' αὐτόν, διὸ καὶ νεωτέρων αὐτοῦ· νέον δέ, ὡς αἰεὶ ἐν ἀκμαίᾳ καὶ εὐσταθεῖ μακαριότητι ἀπαλαίωτον ὄντα. Εἰ δὲ καὶ εἰποῖς τὸ συναμφοτέρον, τουτέστιν
25 τὸ γηραλέον καὶ νέον ἅμα, ὡς ἀπ' ἀρχῆς αὐτὸν δηλοῦν ἐπὶ πάντα διήκοντα καὶ προϊόντα ἄχρι τέλους διαιωνίζειν, ὅπερ τέλος

μέρη τῆς δημιουργίας, πὺ δαιροῦνται σὲ οὐσιώδη καὶ φυσικά, δηλαδὴ τόσο σ' αὐτὰ πὺ εἶναι ἀκίνητα καὶ τελείως ἀναίσθητα, ὅσο καὶ σὲ ὅσα ἔχουν μιὰ κάποια μικρὴ κίνηση· γιὰ τὴ φύση τὴν ὀρίζουν ὡς ἀρχὴ κίνησης καὶ ἡρεμίας. Ὡς θελητὴ ἰσότητα ὀρίζουν τὴν προαιρετικὴ. Δὲν ἀγνοῶ ὅμως, ὅτι καταχρηστικὰ λέγονται καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, τὴ 'νοερὴ καὶ λογικὴ'.

Πάσης ἰσότητος ποιητικὴν δύναμιν: Ὑπάρχει ἡ ἰσότητα μέσα στὶς φύσεις ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸν δημιουργὸ τῶν πάντων, καὶ ὑπάρχει ἰσότητα θελητῆ, πὺ τὴν κατορθώνουν θέλοντας καὶ μὲ τὴν προαίρεσὴ τους, ὅσοι ἐπιδιώκουν στὴ ζωὴ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἰσονομία. Κι αὐτὴ ἡ ἰσότητα ἔχει συσταθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἔχει λοιπὸν ἀπὸ πρὶν ὁ Θεὸς μέσα του κάθε ἰσονομία καὶ δικαιοσύνη ἀπλὰ καὶ χωρὶς μέρη, ὅπως στὶς ιδέες καὶ τὰ παραδείγματα μέσα στὶς αἰδέες σκέψεις του, δηλαδὴ περιέχει, γιὰ νὰ κυριολεκτήσομε.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

§ 1. Ὡς παντοκράτορα καὶ ὡς παλαιόν: Πολιὸς γέροντας φάνηκε ὁ Θεὸς στὸν Δανιὴλ ἔχοντας λευκὸ κεφάλι σὰν μαλλὶ προβάτου, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάσθηκε 'Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν'. Ἐνῶ πὺ νέος ἀπὸ λευκόμαλλο γέροντα, ὅταν φανερώθηκε στὸν Ἀβραὰμ σὰν ἄνδρας καὶ νεαρὸς μαζί μὲ τοὺς ἀγγέλους. Αὐτὰ βλέποντάς τα τὰ ἐξηγεῖ ὡς ἐξῆς: Τὴν πρεσβυτικὴ ἐμφάνιση τὴ δικαιολογεῖ μὲ τὴ σκέψη, ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ εἶναι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι νεώτερά του· τὴ νεανικὴ, ἐπειδὴ εἶναι πάντοτε σὲ ἀνθηρὴ καὶ σταθερὴ μακαριότητα καὶ δὲν παλαιώνει ποτέ. Ἄν ὅμως ἀναφερθεῖς καὶ στὰ δύο μαζί, στὰ γηρατειὰ καὶ τὴ νεότητά του συγχρόνως, ἐπειδὴ δηλώνουν ὅτι αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περνώντας πάνω ἀπὸ ὅλα καὶ προχωρώντας ὡς τὸ τέλος διασκελίζει τοὺς αἰῶνες, τέλος πὺ

τῆς ἀρχῆς ἐστὶ νεώτερον, ἔξει, φησί, καὶ τοῦτο λόγον· εἴτα παράγει καὶ γνώμην Ἱεροθέου τοῦ θείου· περὶ τούτου γὰρ ἐπιβάλλω λέγειν αὐτὸν οἰκεῖον ἱεροτελεστήν, ἅτε διδάσκαλον ἑαυτοῦ ἀποκαλοῦντα.

5 § 2. Καὶ πολὺς καὶ νέος: Πῶς ποτὲ μὲν πολὺς, ποτὲ δὲ νέος ὁ Κύριος γράφεται, ὡς τό· «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»· τὸ γοῦν σήμερον τοῦ χθὲς νεώτερον.

Ἐπεὶπερ ἡ μονάς: Ἐπειδήπερ ἡ ἀριθμητικὴ τὸ ἐν ἀριθμοῖς
10 διαίρεσιν ἔχον πλῆθος εἰς πέρας ἀνήγαγε· μονάδα μὲν ἀρχὴν θε-
μένη τοῦ παντός ἀριθμοῦ, δυάδα δὲ ἀρτίων, καὶ τῶν ἐξῆς εἰς
μέγεθος προϊόντων ἀριθμῶν κατὰ παράθεσιν μονάδων, ἐπειδὴ
τὸ πλῆθος, τουτέστιν ἡ κτίσις, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ὁ δὲ ἀριθμὸς
ἐπὶ τῷ πλήθει ἐστίν, εἰκότως τὸ κατ' ἀριθμὸν νεώτερον ὀνομά-
15 ζεται· τὸ γὰρ πλῆθος, τὸ καὶ ἀριθμούμενον, μετὰ τὸν Θεὸν ἀφά-
τως καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ παρήχθη, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου τούτου
ἀριθμοῦ τῆς κτίσεως ἀρχηγικώτερόν ἐστιν ἡ μονάς, ὡς ἔφην, ἡ
καὶ τῶν ἀριθμῶν αἰτία, καὶ ἔχουσα σχέσιν τινὰ πρὸς τὰ ἐξ αὐ-
τῆς πολλά. Οὐκοῦν ὁ Θεός, ὡς καὶ τούτων αἴτιος καὶ μονάδος
20 λόγον ἐπέχων, νεώτερος κατὰ τὴν εἰρημένην θεωρίαν ἐκ τῶν
ἐξ αὐτοῦ προσαγορεύεται. Εἰσὶ δὲ οἱ τὰ σώματα ἀριθμὸν ὠνό-
μαζον.

§ 3. Καὶ ἀπολύτως ἀγέννητα: Ἄνω μὲν ἐν τῷ πέμπτῳ
κεφαλαίῳ περὶ αἰῶνος καὶ χρόνου πλατέως διελάβομεν, νῦν δὲ
25 τὰ ζητούμενα σαφηνιστέον· οὐ μόνον γὰρ ἡ Γραφή, φησὶν, αἰώ-
νιον καλεῖ τὸν Θεόν, ἐν τῷ λέγειν, «ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ κατα-
σκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς»· τὸν γὰρ Θεὸν λέγει ἀπολύτως
ἀγέννητον, ἅτε καὶ ἀναιτίως ὄντα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὰ μετέχοντα

εἶναι νεώτερο ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ θὰ ἔχει, λέει, κι αὐτὸ τὴν ἐξήγησή του. Ἐπειτα φέρνει καὶ τὴ γνώμη τοῦ θείου Ἱεροθέου. Ὑποθέτω δηλαδή ὅτι αὐτὸν ἐννοεῖ ὡς ἐκεῖνον ποὺ λέει ὅτι τὸν μῶησε στὰ θεῖα, ἀφοῦ τὸν ἀποκαλεῖ δάσκαλό του.

§ 2. Καὶ πολὺς καὶ νέος: Ἐξηγεῖ πῶς ὁ Κύριος ἀναφέρεται στὴ Γραφή ἄλλοτε μὲ λευκὰ μαλλιά καὶ ἄλλοτε νέος, ὅπως τὸ «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερα ὁ ἴδιος καὶ στοὺς αἰῶνες»¹. Τὸ σήμερα βέβαια εἶναι νεότερο ἀπὸ τὸ χθὲς.

Ἐπεὶπερ ἡ μονάς: Ἐπειδὴ ἡ ἀριθμητικὴ τὸ πλῆθος ποὺ διαιρεῖται σὲ ἀριθμοὺς τὸ ἀνήγαγε σὲ πέρας, θέτοντας ὡς ἀρχὴ κάθε ἀριθμοῦ τὴ μονάδα καὶ τὴ δυάδα τῶν ἄρτιων ἀριθμῶν καὶ τῶν ἀκόλουθων ἀριθμῶν ποὺ προχωροῦν σὲ μέγεθος μὲ τὴν παράθεση μονάδων, ἐπειδὴ τὸ πλῆθος, δηλαδή ἡ κτίσις, προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὁ ἀριθμὸς ἀφορᾷ στὸ πλῆθος, εὐλόγα αὐτὸ ποὺ ἀριθμεῖται ὀνομάζεται νεότερο. Γιατὶ τὸ πλῆθος, ποὺ δέχεται καὶ τὴν ἀρίθμηση, ἦρθε στὸ εἶναι μὲ τρόπο ἄρρητο ἔπειτα ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ τὸν Θεό. Ἀλλὰ κι ἀπὸ αὐτὸν τὸν νεότερο ἀριθμὸ τῆς κτίσεως ἡ μονάδα εἶναι πιὸ ἀρχηγικό, ποὺ εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῶν ἀριθμῶν, ὅπως εἶπα, καὶ ἔχει κάποια σχέση μὲ τὰ πολλὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτήν. Ἐπομένως ὁ Θεός, ἐπειδὴ εἶναι αἷτιος καὶ τούτων καὶ ἐπέχει λόγος μονάδας, ὀνομάζεται νεότερος ἀπὸ ὅσα προῆλθαν ἀπὸ αὐτὸν σύμφωνα μὲ τὴν ἐξήγησις ποὺ ἔδωσα. Ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ποὺ ὀνομάζουν τὰ σώματα ἀριθμό.

§ 3. Καὶ ἀπολύτως ἀγέννητα: Προηγουμένως βέβαια στὸ πέμπτο κεφάλαιο κάναμε ἐκτενῆ λόγο γιὰ τὸν αἰῶνα καὶ τὸν χρόνο, τώρα ὅμως πρέπει νὰ διευκρινίσουμε τὰ ζητούμενα. Δὲν καλεῖ δηλαδή ἡ Γραφή, λέει, μόνο τὸν Θεὸ αἰώνιο, λέγοντας, «ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, αὐτὸς ποὺ κατασκεύασε τὰ ἔσχατα τῆς γῆς»², γιατὶ λέει τὸν Θεὸ ἀπόλυτα ἀγέννητο, ἐπειδὴ εἶναι ἀγέν-

1. Ἐβρ. 13,8.

2. Ἦσ. 40,28.

ἀφθαρσίας καὶ ἀναλλοίωτα περὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν αἰώνια λέγει, εἴτε ἀγγέλους, εἴτε ἀνώτερον οὐρανόν, ὡς τό· «ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος», καὶ τό· «τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια». Ἀναλλοίωτα δέ φησι μείναντα ὡς ἐγένοντο·
 5 καὶ 'πύλας αἰωνίας' καλεῖ εἴτε οὐρανούς, εἴτε τοὺς ἐφεστηκότας τούτους ἀγγέλους, οἷα πυλωρούς· καὶ τὰ ἀρχαῖα δὲ αἰώνια καλεῖ, ὡς καὶ τό· «ἔτη αἰώνια ἐμνήσθην»· καὶ τὸν καθ' ἡμᾶς χρόνον αἰῶνά φησιν, ὡς τό· «ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», καὶ τό· «ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ»,
 10 καὶ ἀνάπαλιν, τὸν αἰῶνα χρόνον λέγει, ὡς τό· «Ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ»· αἰὼν γάρ, ἀλλ' οὐχ ἡμέρα, τὰ ἐν τῇ ἀναστάσει· καὶ πάλιν· «ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων»· καὶ τὸν χρόνον δὲ αἰῶνά φησιν, ὡς τό· «αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος», καί· «Μωαβίτης καὶ
 15 Ἀμανίτης οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς εἰς τὸν αἰῶνα»· τὰς γὰρ δέκα γενεὰς αἰῶνά φησιν. Ἄλλως. Οὐ χρή, φησίν, ἔνθα ἡ Γραφὴ αἰώνιον λέγει, πάντως τὸ Θεῖον νοεῖν (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ πάντη καὶ ἀπολύτως, τουτέστι κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν, ἀγέννητον καὶ αἰδιδιον), ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους
 20 τῇ τοιαύτῃ λέξει σημαίνεσθαι, ὡς τὸ ἐν ταυτότητι διαμένειν ἔχοντας.

Αἰῶνος μεθέξουσιν: Ὅτι καὶ οὗτος ὁ πατὴρ αἰῶνα λαμβάνει, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τοῦ διηνεκοῦς, ἡγουν τοῦ ἀεὶ εἶναι τὴν δὴλωσιν.

25 Καὶ ἐγγχρονος αἰὼν δοξάζεται: Ἐγγχρονος αἰὼν τὸ ἐν Ψαλμοῖς· «ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ζήσεται εἰς τέλος». Αἰώνιος δὲ χρόνος τὰ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ, οἷον τό· «πρὸ χρόνων αἰώ-

3. Ψαλμ. 148,6.

4. Β' Κορ. 4,18.

5. Ψαλμ. 76,6.

6. Ματθ. 28,20.

νητος χωρὶς αἰτία, ἀλλὰ καὶ ὅσα μετέχουν τὴν ἀφθαρσία καὶ μένουν ἀναλλοίωτα στὴν ἴδια οὐσία τὰ λέει αἰώνια, εἴτε ἀγγέλους εἴτε ἀνώτερο οὐρανό, ὅπως τό, «τὰ ἔστησε στὸν αἰώνα καὶ στὸν αἰώνα τοῦ αἰώνα»³, καὶ τό, «ὅσα δὲν βλέπονται εἶναι αἰώνια»⁴. Ἔμειναν, λέει, ἀναλλοίωτα, ὅπως ἔγιναν. Καὶ πύλες αἰώνιες καλεῖ εἴτε τοὺς οὐρανοὺς εἴτε τοὺς ἀγγέλους ποὺ στέκονται σ' αὐτὲς σὰν πυλωροί. Καὶ τὰ ἀρχαῖα τὰ καλεῖ αἰώνια, ὅπως λέει ὁ λόγος· «ἔφερα στὸ νοῦ μου ἔτη αἰώνια»⁵· ἐπίσης καὶ τὸν δικό μας χρόνο τὸν λέει αἰώνα, λέγοντας, «μέχρι τῆ συντέλεια τῶν αἰώνων»⁶, καί, «γιὰ νὰ μᾶς ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν πονηρὸ τοῦτον αἰώνα»⁷. Καὶ ἀντίθετα, τὸν αἰώνα τὸν λέει χρόνο, ὅπως στὸ λόγο, «Ἐγὼ θὰ τὸν ἀναστήσω κατὰ τὴν ἔσχατη ἡμέρα»⁸· καὶ βέβαια κατὰ τὴν ἀνάστασι ἔχομε αἰώνα καὶ ὄχι ἡμέρα. Καὶ πάλι, «ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς τούτου τοῦ αἰώνα τύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων»⁹. Ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνο τὸν λέει αἰώνα, ὅπως στὸ λόγο, «οἱ ἡμέρες τοῦ αἰώνα»¹⁰, καί, «Μωαβίτης καὶ Ἀμανίτης δὲν θὰ μποῦνε στὸν οἶκο τοῦ Κυρίου ὡς τῆ δέκατη γενεὰ στὸν αἰώνα»¹¹· τὶς δέκα γενεὲς δηλαδὴ τὶς λέει αἰώνα. Καὶ διαφορετικὴ ἐξήγησι. Δὲν πρέπει, λέει, ὅπου ἡ Γραφὴ λέει αἰώνιο, νὰ νοοῦμε ὅπωςδὴποτε τὸ Θεῖο, γιὰτὶ αὐτὸ εἶναι τὸ τελείως κι ἀπολύτως, δηλαδὴ ὡς πρὸς κάθε ἔννοια, ἀγέννητο κι αἰώνιο, ἀλλὰ μὲ τὴ λέξι αὐτὴ σημαίνονται καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐπειδὴ μποροῦν νὰ παραμένουν στὴν ταυτότητά τους.

Αἰῶνος μεθέξειν: Κι αὐτὸς δηλαδὴ ὁ πατέρας δέχεται τὸν αἰώνα, σύμφωνα μὲ τὸν Θεολόγο Γρηγόριο, ὡς δήλωσι τοῦ συνεχοῦς, δηλαδὴ τοῦ παντοτινοῦ εἶναι.

Καὶ ἔγχρονος αἰὼν δοξάζεται: Ὁ ἔγχρονος αἰώνας ἀπαντᾷ στὸ ψαλμικόν· «κοπίασε στὸν αἰώνα καὶ θὰ ζήσει ὡς τὸ τέλος»¹². Αἰώνιο πάλι χρόνο δηλώνουν αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Ἀπόστο-

7. Γαλ. 1,4. 8. Ἰω. 6,55.

9. Β' Κορ. 4,4. 10. Μαλ. 3,4.

11. Δευτ. 23,3. 12. Ψαλμ. 48,9.

νίων», καί, «χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου»· καὶ ἐν Μωσεῖ τό·
 «ἔσται σοι κατόχιμος εἰς τὸν αἰῶνα». Σημείωσαι δέ, ὅτι
 ἄφθαρτος καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχων ὁ μέλλων αἰών.

Ἦ καὶ μᾶλλον ἴσμεν αὐτοῖς: Αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις δηλονότι.
 5 Σημείωσαι δέ, ὅτι τὰ νοητά, ὄντα καλεῖ, οἷς καὶ τὸν αἰῶνα συν-
 αριθμεῖ, τὰ δὲ αἰσθητά, γένεσιν λέγει, ὧν καὶ τὸν χρόνον εἶναι
 σημαίνει. Ταῦτα τελείως ἔχεις ἐν κεφαλαίῳ πέμπτῳ.

Οὐχ ἀπλῶς συναΐδια Θεῶ: Σοφώτατα κατασφαλίζεται τὸν
 ἀκροατὴν εἰς εὐσέβειαν, φάσκων μὴ χρῆναι ὑπονοεῖν τὰ λεγό-
 10 μενα αἰώνια, κατὰ τοῦτο καὶ συναΐδια εἶναι Θεῶ τῷ πρὸ αἰώ-
 νων. Καὶ ἤδη μὲν γὰρ ἄνω εἰρήκαμεν αἰώνιον λέγεσθαι κυρίως
 οὐκ αὐτὸν τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ αἰῶνος μετέχον· οὐκοῦν τὰ νοητά
 κυρίως καὶ ὄντα ὡς ἀθάνατα γενόμενα, καὶ αἰώνια ὡς ἀτελεύ-
 τητα βουλήσει Θεοῦ διαμένοντα χρῆ λέγειν, ἅτε καὶ παραχθέντα
 15 ὑπὸ Θεοῦ, οὐ πρότερον ὄντα· κυριολεκτῶν δὲ μάλιστα, τὰ τῶν
 παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων σεμνὰ μετὰγει ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν
 ἀσφαλῶς. Φησὶν οὖν, ὄντα μὲν εἶναι καὶ αἰώνια τὰς ἀσωματώ-
 δεις δυνάμεις ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθείσας, οὐ μὴν συναϊδίους
 Θεῶ, ὡς Ἑλληνες ληρωδοῦσιν, “Ἄμα Θεός, ἅμα πάντα”, λέ-
 20 γοντες. Εἰσὶ δὲ καὶ τὰ γινόμενα ταῦτα, φησί, τὰ πρόσγεια
 σώματα, ἃ καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν ὀνομάζουσιν, ὡς τῆς ὑπο-
 στάθμης ὄντα τῆς ὕλης, καὶ παχύτερα πάντα τὰ μετὰ σελήνην.
 Εἰσὶ δὲ μέσα ὄντα, ἥτοι αἰωνίων καὶ γενομένων, ἥτοι παχυτέ-
 ρων καὶ πρόσγειων σωμάτων, τῶν γινομένων τε καὶ ἀπογινο-
 25 μένων πυκνῶς εἰς γένεσιν καὶ φθορὰν, ἅτινα μέσα τούτων

λος, ὅπως «πρὶν ἀπὸ αἰώνιους χρόνους»¹³, καί, «ποῦ εἶχε ἀποσιωπηθεῖ ἐπὶ χρόνους αἰώνιους»¹⁴. Καὶ στὸν Μωυσῆ λέει· «θὰ τὸν κατέχεις στὸν αἰῶνα»¹⁵. Σημείωσε ἐπίσης, ὅτι ὁ μελλοντικός αἰῶνας θὰ εἶναι ἄφθαρτος καὶ πάντοτε ἴδιος.

Ἦ καὶ μᾶλλον ἴσμεν αὐτοῖς: Μὲ τὸ 'αὐτοῖς' ἐννοεῖ τοὺς ἁγίους. Σημείωσε, ὅτι τὰ νοητὰ τὰ καλεῖ ὄντα, στὰ ὅποια συγκαταλέγει καὶ τὸν αἰῶνα, ἐνῶ τὰ αἰσθητὰ τὰ ὀνομάζει γένεση, καὶ δηλώνει ὅτι καὶ ὁ χρόνος ἀνήκει σ' αὐτά. Αὐτὰ τὰ ἔχεις σὲ πληρότητα στὸ πέμπτο κεφάλαιο.

Οὐχ ἀπλῶς συναΐδια Θεῶ: Μὲ πολὺ μεγάλη σοφία ἐξασφαλίζει τὸν ἀκροατὴ στὴν εὐσεβεία του, λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐννοεῖ ὅτι τὰ λεγόμενα αἰώνια, εἶναι γι' αὐτὸ καὶ συναΐδια μὲ τὸν Θεὸ ποῦ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες. Καὶ ἤδη βέβαια εἶπαμε πιὸ πρὶν, ὅτι ἁώνιος λέγεται κυρίως ὄχι ὁ ἴδιος ὁ αἰῶνας, ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ μετέχει τὸν αἰῶνα. Ἐπομένως πρέπει νὰ λέμε κυρίως τὰ νοητὰ καὶ ὄντα, ἐπειδὴ ἔγιναν ἀθάνατα καὶ αἰώνια, καὶ παραμένουν δίχως τέλος μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ καὶ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό, ἐνῶ πρωτύτερα δὲν ὑπῆρχαν. Καὶ κυριολεκτώντας κι ἀκριβολογώντας, μεταφέρει μὲ ἀσφάλεια τὰ σεβάσματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων στὴν εὐσεβεία. Λέει λοιπόν, ὅτι οἱ ἀσώματες δυνάμεις, ποῦ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό, εἶναι ὄντα ποῦ ὑπάρχουν αἰώνια, δὲν εἶναι ὁμως συναΐδιες μὲ τὸ Θεό, ὅπως φλυαροῦν οἱ Ἕλληνες, λέγοντας, 'εἶναι ταυτόχρονα ὁ Θεὸς καὶ τὰ πάντα'. Εἶναι, λέει, αἰώνια κι αὐτὰ τὰ ἐπίγεια σώματα ποῦ γίνονται, τὰ ὅποια τὰ ὀνομάζουν καὶ γένεση καὶ φθορά, ἐπειδὴ εἶναι προϊόντα τῆς ὑποθεμελίωσης, τῆς ὕλης, καὶ πιὸ πυκνὰ ὄλα τὰ μετὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν σελήνη. Εἶναι καὶ τὰ ἐνδιάμεσα τῶν αἰώνιων ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τῶν δημιουργημάτων ἀπὸ τὴν ἄλλη τῶν πυκνότερων καὶ ἐπίγειων σωμάτων, ποῦ ἄφθονα ἔρχονται κι ἀπέρχονται στὴ γένεση καὶ

14. Ρωμ. 16,15.

15. Λευϊτ. 25,46.

σώματα μὲν εἰσι καὶ αὐτά, πλὴν καὶ ἀῶνος μετέχουσι, καὶ χρό-
 νου ποσῶς· τὰ δὲ μέσα εἰσὶν οὐρανὸς καὶ ἀστέρες πάντες·
 σώματα γὰρ καὶ ταῦτα, εἰ καὶ λεπτομερέστερα, καὶ τῆς ὕλης τὸ
 εἰλικρινέστατον, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «σώματα ἐπουράνια
 5 καὶ σώματα ἐπίγεια»· εἶτα σαφηνίζων ποῖά εἰσιν, ἐπάγει·
 «ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα
 ἀστέρων». Ὁ μὲν οὖν ἀνώτερος οὐρανὸς ἐν τοῖς αἰῶσι γέγονε
 καὶ ἡ γῆ· πρὸ γὰρ τοῦ κτισθέντος φωτός, τοῦ καὶ ἡμέρας
 κληθέντος, ἐδημιουργήθησαν, ὡς φησὶ Μωϋσῆς· ἐν τοῖς χρονι-
 10 κοῖς διαστήμασι, τὸ στερέωμα καὶ οἱ ἀστέρες, πλὴν κἄν σώμα-
 τα καὶ ἔγχρονα· εἰσὶ γὰρ καὶ ἀπτά καὶ ὀρατά, ὅμως αἰώνια
 ἔσονται, μεθέξοντα καὶ αὐτὰ τοῦ αἰῶνος, ὡς καὶ τὰ σώματα
 ἡμῶν μετασχηματιζόμενα εἰς ἀφθαρσίαν· ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος
 δηλοῖ, «τὸ σχῆμα», λέγων, «παράγειν τοῦ κόσμου τούτου», οὐ
 15 τὸν κόσμον· διὸ καὶ περὶ τῶν μέσων τούτων σωμάτων εἴρηται
 ἐν ψαλμοῖς· «ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
 αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται». Σημείωσαι
 οὖν ὅτι οἱ ἀστέρες καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ οὐρανός,
 σώματα μὲν εἰσι λεπτομερέστερα, ἀθάνατα δὲ Θεοῦ βουλήσει
 20 ἐγένοντο, ὡς καὶ τὰ σώματα ἡμῶν γίνονται μετὰ τὴν ἀνάστα-
 σιν. Ἄλλως. Μέσα ὄντων καὶ γινομένων ἀγγέλους ἔφη καὶ ψυ-
 χάς, πῆ μὲν αἰῶνος μετέχοντα, διὰ τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον,
 πῆ δὲ χρόνου, διὰ τὸ ἐν γενέσει ὀραῖσθαι· διὸ ταῦτα ἔγχρονα καὶ
 αἰώνια φησὶ· προεῖπε γὰρ τὰ μένοντα τῷ αἰῶνι δηλοῦσθαι, του-

στή φθορά, τὰ ὅποια ἐνδιάμεσά τους εἶναι κι αὐτὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ τὸν αἰῶνα μετέχουν καὶ τὸ χρόνο γιὰ ἓνα διάστημα. Τὰ ἐνδιάμεσα εἶναι ὁ οὐρανὸς καὶ ὅλα τὰ ἄστρα. Γιατὶ κι αὐτὰ εἶναι σώματα, ἂν καὶ μὲ λεπτότερα μέρη, κι ἀπὸ καθαρότερη ὕλη, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος· «σώματα ἐπουράνια καὶ σώματα ἐπίγεια»¹⁶. Διευκρινίζοντας ἔπειτα ποιά εἶναι ἡ ποιότητά τους, προσθέτει· «ἄλλη ἡ λαμπρότητα τοῦ ἡλίου καὶ ἄλλη ἡ λαμπρότητα τῆς σελήνης καὶ ἄλλη ἡ λαμπρότητα τῶν ἄστρων»¹⁷. Ὁ ἀνώτερος λοιπὸν οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἔγιναν μέσα στὴν αἰωνιότητα· γιατί δημιουργήθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ φωτός, πὺ ὀνομάσθηκε καὶ μέρα, ὅπως λέει ὁ Μωυσῆς· σὲ διαστήματα χρόνου δημιουργήθηκαν τὸ στερέωμα καὶ τὰ ἄστρα, ἀλλὰ κι αὐτὰ εἶναι σώματα καὶ χρονικά. Γιατὶ εἶναι χειροπιαστὰ καὶ ὀρατά, θὰ ὑπάρχουν ὅμως αἰώνια καὶ θὰ μετᾶσχουν κι αὐτὰ τὸν αἰῶνα, ὅπως βέβαια καὶ τὰ σώματά μας, καὶ θὰ μετασχηματισθοῦν σὲ ἀφθαρτα. Αὐτὸ δηλώνει καὶ ὁ Ἀπόστολος, λέγοντας, ὅτι «περνᾷ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου»¹⁸, ὄχι ὁ κόσμος. Γι' αὐτὸ καὶ γι' αὐτὰ τὰ μέσα σώματα λέγεται στοὺς Ψαλμοὺς· «τὰ ἔστησε στὸν αἰῶνα καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα· ἔδωσε πρόσταγμα καὶ δὲ θὰ τὸ ἀκυρώσει»¹⁹. Σημείωσε λοιπὸν ὅτι τὰ ἄστρα, ὁ ἡλῖος, ἡ σελήνη καὶ ὁ οὐρανὸς εἶναι βέβαια σώματα μὲ πῶ λεπτὰ μέρη, ἔγιναν ὅμως ἀθάνατα μὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως θὰ γίνουν καὶ τὰ σώματά μας μετὰ τὴν ἀνάσταση. Ἄλλη ἐξήγηση. Ἐνδιάμεσα ἐκείνων πὺ ὑπάρχουν κι ἐκείνων πὺ γίνονται ὀνόμασε τοὺς ἀγγέλους καὶ τὶς ψυχές, πὺ ἄλλοτε μετέχουν τὸν αἰῶνα ἐξαιτίας τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας τους, καὶ ἄλλοτε τὸ χρόνο, ἐπειδὴ παρουσιάζονται στὴ διαδικασία τῆς γένεσης. Γι' αὐτὸ αὐτὰ τὰ λέει καὶ ἔγχρονα καὶ αἰώνια. Γιατὶ εἶπε προηγουμένως, ὅτι ὄσα παραμένουν δηλώνονται μὲ τὸν αἰῶνα, δηλαδή ὄσα λέγονται περὶ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὄσα ὑπόκεινται στὴ

18. Α' Κορ. 7,31.

19. Ψαλμ. 148,6.

τέστιν ὅσα καὶ περὶ Θεοῦ λέγεται, τὰ δὲ ἐν γενέσει τῷ χρόνῳ· εἰ καὶ ἀκούοντας αἰώνια καὶ ἔγχρονα, οὐχ ἀπλῶς οὕτω ταῦτα λαμβάνειν χρή, ἀλλὰ κατὰ τοὺς συνεγνωσμένους αὐτοῖς τρόπους φησίν, ἤγουν τοὺς σαφῶς πιστευομένους.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

§ 1. Ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην: Σημείωσαι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν ἀρχισυνάγωγον, τὸ δὲ ἄριστον πλῆθος νόησον τὸ αἰσθητόν.

Εἰς τὴν ὄλην ἐνότητα: Ὅλην ἐνότητα οἱ μὲν ἔλαβον τὴν ἀπλῆν καὶ ἀμερῆ τῶν ὄντων αἰτίαν, πρὸς ἣν τὰ πάντα ἐπέστραπται, ὡς ἐν αὐτῇ συνιστάμενα, οἱ δὲ τὴν τοῦ παντός ἀρμονίαν ἐξ ἑτεροφυῶν τῶν στοιχείων συγκεκραμένην· διὸ καὶ πόλεμον ἐμφύλιον ὠνόμασε τὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ποιότητων ἐναντιότητα, θερμοῦ πρὸς ψυχρόν, καὶ ὑγροῦ πρὸς ξηρόν, καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, ἅπερ εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἦνῶται.

Ἐνούσης εἰς ἐνοειδῆ συνοικίαν: Μὴ νοήσης ὡς οἱ ἄθεοι Μανιχαῖοι, ὅτι στασιάζουσα πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὕλη ἀπεκύησε τὰ δαιμόνια ταῦτα, ἀλλ' ὅτι φύσει τῷ ξηρῷ τὸ ὑγρὸν πολέμιον, καὶ τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ· Θεὸς γὰρ καὶ τὰ οὕτως ἔχοντα συνάπτει πρὸς φιλίαν καὶ σύστασιν τοῦ παντός. Τὸ ἐμφύλιον οὖν ἐμφυτον νόησον.

Αἱ γοῦν πρεσβύτεροι: Πρεσβυτέρας δυνάμεις οὐχ ἀπλῶς τὴν τῶν σεραφίμ ταξιαρχίαν φησίν, ἀλλὰ πρὸς τὸ συνάγειν, ἤγουν συνάπτειν, ταῖς θεαῖς ἐλλάμψεσι τὰς ὑφειμένας τὸ πρεσβεῖον ἔχουσας· τὴν γὰρ πρώτην αὐταὶ δέχονται θεοφάνειαν· ἀμερῶς δέ, τουτέστιν οὐκ ἐν μέρει τισίν, ἀλλ' ἀθρόως τοῖς ὄλοις.

Χυθῆναι πρὸς τὸ ἄπειρον: Μεγάλας πλάνας φιλοσόφων

γένεση, δηλώνονται με τὸ χρόνο. Ἐὰν καὶ ἀκούοντας αἰώνια καὶ χρονικὰ δὲν πρέπει, λέει, νὰ τὰ ἀποδεχόμεσθε ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ σύμφωνα με τοὺς παραδεκτοὺς γι' αὐτὰ τρόπους, δηλαδή πού τοὺς πιστεύομε με σαφήνεια.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

1. Ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην: Σημείωσε, ὅτι τὸν Θεὸ τὸν ὀνόμασε ἀρχισυνάγωγος, ἐνῶ ὡς πλῆθος πού διαιρεῖται νόησε τὸ αἰσθητό.

Εἰς τὴν ὅλην ἐνότητα: "Ὁλη ἐνότητα" μερικοὶ θεώρησαν τὴν ἀπλή κι ἀσύνθετη αἰτία τῶν ὄντων, στὴν ὁποία στρέφονται τὰ πάντα, ἐπειδὴ σ' αὐτὴν ἔχουν τὴ σύστασή τους· ἄλλοι πάλι θεώρησαν τὴν ἀρμονία τοῦ παντός πού ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα με διαφορετικὴ φύση. Γι' αὐτὸ καὶ ὀνόμασε ἐμφύλιο πόλεμο τὴν ἐναντιότητα τῶν ποιοτήτων τῶν στοιχείων αὐτῶν, τοῦ θερμοῦ κατὰ τοῦ ψυχροῦ, τοῦ ὑγροῦ κατὰ τοῦ ξηροῦ, καὶ ὁμοίως καὶ τῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα ἐνώθηκαν καὶ ἀποτέλεσαν ἓνα κόσμος.

Ἐνοῦσης εἰς ἐνοειδῆ συνοικίαν: Μὴν σκεφτεῖς, ὅπως οἱ ἄθεοι Μανιχαῖοι, ὅτι στασιάζοντας ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ της ἡ ὕλη γέννησε αὐτὰ τὰ δαιμόνια, ἀλλὰ ὅτι ἀπὸ τὴ φύση τους τὸ ὑγρὸ εἶναι ἐχθρὸς τοῦ ξηροῦ, καὶ τὸ ψυχρὸ τοῦ θερμοῦ· γιὰτὶ ὁ Θεὸς τὰ συνδέει κι αὐτὰ σὲ φιλία καὶ σύσταση τοῦ παντός. Τὴν τάση γιὰ τὴν ἐμφύλια διαμάχη νὰ τὴν ἐννοήσεις ἐμφυτη.

Αἱ γοῦν πρεσβύτεραι: Πρεσβύτερες δυνάμεις δὲν λέει ἔτσι ἀπλά τὴν ταξιαρχία τῶν σεραφίμ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχει τὸ πρεσβεῖο (προνόμιο) στὸ νὰ συνάγει, δηλαδή νὰ συνάπτει, τίς κατώτερές της δυνάμεις με τοὺς θεῖους φωτισμούς. Γιὰτὶ αὐτὲς δέχονται τὴν πρῶτη φανέρωση τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμερῶς, δηλαδή ὄχι σὲ κάποια μέρη, ἀλλὰ σὲ ὅλα συγχρόνως.

Χυθῆναι πρὸς τὸ ἄπειρον: Τώρα ἐλέγχει μεγάλες πλάνες

Ἑλλήνων διελέγχει νῦν καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν μετὰγει· πολλῶν γὰρ ἐν ἐκείνοις στασιαζόντων, καὶ τῶν μὲν ἐξ ἐναντιώσεως καὶ πολέμου πάντα δι' ἔριδος καὶ μάχης λεγόντων γεννᾶσθαι, τῶν δέ, ἐκ φιλίας καὶ συμφωνίας μόνον δημιουργεῖσθαι
 5 τὰ πάντα, Θεοῦ δὲ μὴ κατ' ἀξίαν δὴ φροντιζόντων, οὗτος, τὰς ἐκείνων ὀνοματοποιίας εἰς ὀρθότητα μεταφέρων, Θεὸν ἐφίστησι τοῦ παντὸς καὶ ποιητὴν καὶ συναγωγέα, ἐμφύλιον μὲν πόλεμον τοῦ παντὸς νοῶν τῶν ἀσωμάτων καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν πρὸς τὴν τῶν σωμάτων καὶ ὑλικῶν καὶ αἰσθητῶν φυσικὴν
 10 ἀσυμφωνίαν· ἀνόμοια γὰρ ταῦτα ταῖς οὐσίαις καὶ ἀσύμφωνα· «ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός». Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ πάντα, ἥτοι σώματα, ἄπειρα λεγόντων ἐνίων καὶ εἰς ἀπειρίαν φθείρεσθαι, καὶ τὸ μίγμα τῶν ἀπάντων, ὅπερ φησὶν ἀπειρίαν, τρεπόμενον
 15 εἰς διαφορὰν καὶ χωρισμὸν καὶ μέρη, διακρίνεσθαι καὶ χωρίζεσθαι εἰς γενέσεις, καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον αὐξανομένης τῆς διαστάσεως, καὶ μὴ μόνον τὰ μεμιγμένα τῶν ἀσυμφυῶν καὶ ἀλλοτρίων ἀποκαθαιρούσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τομῆν καὶ θραῦσιν ἤδη τῶν συμφυῶν φερομένης, καὶ εἰς ἀνομοιότητα πᾶσαν καὶ δια-
 20 φορὰν τὰ συγκρίματα ἀγούσης, λύεσθαι καὶ φθείρεσθαι πάντα, πλὴν τῶν ἀπλῶν, ἥτοι στοιχείων, καὶ τοῦτο πόλεμον λεγόντων τὸ μὴ εἶναι ἠνῶσθαι τὰ ὅλα· ὁ μέγας Διονύσιος, ἅτε τῆς ἀληθείας φίλος τυγχάνων, τὸν τοιοῦτον, ὡς ἔφην, φυσικὸν πόλεμον (τοῦτον γὰρ φυσικὸν καλεῖ, τὸν ἐμφύλιον, ὡς καὶ σύμφυλον τὸν
 25 ὁμοφυᾶ), λύειν φησὶ τὸν Θεόν, ἀντὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, εἰρήνην καὶ ἀρμονίαν καὶ σύμπνοιαν τῷ παντὶ δωρούμενον, καὶ ἐν ἑαυτῷ συνέχοντα πάντα καὶ ἀποκαταλλάττοντα, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ ἀποκαταλλάξει τὰ ἐπουράνια τοῖς ἐπιγείοις, δι'

τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τὶς ὀδηγεῖ στὴν εὐσέβεια. Γιατὶ πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους ἀλληλομαχοῦν, κὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐξαιτίας ἐναντίωσης καὶ πολέμου ὄλα γεννιοῦνται ἀπὸ τὴ φιλονεικία καὶ τὴ μάχη, ἐνῶ ἄλλοι λένε ὅτι ὄλα δημιουργοῦνται μόνο μὲ τὴ φιλία καὶ τὴ συμφωνία, χωρὶς νὰ τὶς μέλλει καθόλου γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Πατέρας ὅμως αὐτὸς μεταφέρει στὸ ὀρθὸ τὶς ὀνοματοπλασίες ἐκείνων καὶ παρουσιάζει τὸν Θεὸ ὡς ποιητὴ καὶ συναγωγὸ τοῦ παντός. Ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ παντός ἐννοεῖ τὸν πόλεμο τῶν ἀσώματων καὶ ἄυλων καὶ νοητῶν κατὰ τῆς φυσικῆς ἀσυμφωνίας τῶν σωμάτων καὶ ὑλικῶν καὶ αἰσθητῶν, καθόσον αὐτὰ εἶναι ἀνόμοια μὲ τὶς οὐσίες καὶ δὲν συμφωνοῦν. Γιατὶ ἡ σάρκα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς στρέφεται κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σάρκας¹. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ ὄλα τὰ αἰσθητά, δηλαδὴ τὰ σώματα, πὸ μερικοὶ τὰ θεωροῦν ἄπειρα καὶ ὅτι καταστρέφονται στὴν ἀπειρία, καὶ τὸ μίγμα ὄλων, πὸ τὸ λέει ἀπειρία, τὸ ὁποῖο, πέφτοντας σὲ διαφορὰ καὶ χωρισμὸ καὶ μέρη, διακρίνεται καὶ χωρίζεται σὲ γενέσεις, καὶ ἀπὸ αὐτὸ καθὼς ἀυξάνεται ἡ διάσταση καὶ δὲν καθαίρει ὄχι μόνο τὰ ἀναμιγμένα ἀπὸ τὰ ἄλλης φύσης καὶ τὰ ξένα, ἀλλὰ προχωρεῖ πλέον καὶ στὴν τομὴ καὶ τὴ θραύση αὐτῶν μὲ τὴν ἴδια φύση, καὶ ὀδηγώντας ὄσα εἶχαν ἀναμιχθεῖ σὲ κάθε ἀνομοιότητα καὶ διαφορὰ, διαλύονται καὶ καταστρέφονται ὄλα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀπλά, δηλαδὴ τὰ στοιχεῖα, καὶ αὐτὸ τὸ λένε πόλεμο, τὸ νὰ μὴν ἀφήνουν νὰ ἐνωθοῦν ὄλα. Ὁ μέγας Διονύσιος, ἐπειδὴ εἶναι φίλος τῆς ἀλήθειας αὐτὸν τὸ φυσικὸ, ὅπως εἶπα, πόλεμο (αὐτὸ δηλαδὴ καλεῖ φυσικὸ, τὸν ἐμφύλιο, ὅπως καὶ σύμφυτο τὸν μὲ τὴν ἴδια φύση), λέει ὅτι τὸν καταπαύει ὁ Θεός, κὶ ἀντὶ ἐμφύλιο πόλεμο χαρίζει στὸ σύμπαν ἀρμονία καὶ συμφωνία καὶ συνέχει μέσα του καὶ συμφιλιώνει τὰ πάντα, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος², καὶ θὰ συμφιλιώσει τὰ ἐπουράνια μὲ τὰ ἐπίγεια, μὲ τὰ ὁποῖα

1. Γαλ. 5,17.

2. Κολ. 1,20.

ῶν, τὰς μὲν ἐπιτεταγμένας τοῖς καθ' ἕκαστον δυνάμεις καὶ δια-
κονικῶς διοικούσας τῇ ἀγάπῃ τῶν ὑποτεταγμένων ἐνοῖ, τὰ δὲ
πάντα πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, πηδαλιουχῶν καὶ συνέχων τὰ
πάντα.

5 Ἦν ὁ ἱερός Ἰουστός ἀφθεγξίαν καλεῖ: Σημείωσαι περὶ
Ἰούστου, καὶ ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ εἰρήνην ἀφθεγξίαν καὶ ἀκινήσιαν
ὀνομάζει. Τούτου δὲ τοῦ ἁγίου Ἰούστου μέμνηται αἱ Πράξεις
τῶν ἁγίων ἀποστόλων, φάσκουσαι αὐτὸν καὶ Ἰωσὴν καλεῖ-
σθαι. Μᾶλλον οὖν καὶ συνέγραψέ τι, ἢ καὶ ἀγράφοις διδασκα-
10 λιαῖς ἐχρήσατο. Καὶ τοῦτο οὖν παρατίθεται τοῦ ἁγίου Διονυσίου
τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὅτι τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῖς καὶ ἀποστολι-
κοῖς ἀνδράσι συνήκμασε. Σημείωσαι δὲ ὅτι καὶ οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι
ἄνδρες φιλοσόφοις λέξεσιν ἐχρῶντο, ἀφθεγξίαν καὶ ἀκινήσιαν
τὴν τοῦ Θεοῦ εἰρήνην ὀνομάζοντες.

15 Ἀπολείπει τὴν ἑαυτῆς ἔνωσιν: Ἐνωσιν ἐνταῦθα τὸ
ἀπλοῦν καὶ ἐνιαῖον, ἡγουν ἀδιαίρετον, φησίν.

Ἐνδον ὄλη μένουσα: Τουτέστι τὴν ἑαυτοῦ κρυφίότητα πα-
ρεξιοῦσα καὶ ἀπολείπουσα.

Τὰς νοητὰς αὐτῆς καὶ ρητὰς: Νοητὰς καὶ ρητὰς μετουσίας
20 φησίν ὅσα διὰ τῶν εἰρημένων τῇ Γραφῇ ἐφεῖται νοεῖν ἡμᾶς.

§ 2. Κατὰ τὴν ἀσύγχυτον αὐτῶν ἔνωσιν: Ὅτι καὶ τὰ εἰς
σύνθεσιν ἰόντα ἔνωσιν καλεῖ, κἄν ἢ ἀνόμοια: καὶ ποῖόν φησιν,
ὄν προέφη ἐμφύλιον πόλεμον.

Ὅμως ἀκραιφνῆ: Εἰ καὶ τὰ στοιχεῖα, φησί, τὴν πρὸς ἄλ-
25 ληλα καὶ μίξιν καὶ συμπλοκὴν ἀδιαίρετον ἔχουσιν, ἀλλ' ὅμως
αἱ τούτων ποιότητες τὴν ἀκρότητα αὐτῶν οὐ παραπολλύουσιν,
οἷον τὸ θερμόν, τὸ ξηρόν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τῇ τῶν ἑτεροειδῶν
κράσει, τὴν ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένην.

Πρὸς τὰ ἀντικείμενα κράσεως: Κρᾶσιν ἐνταῦθα νοητέον
30 οὐ τὴν ὡς ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ φύρασιν, καὶ τὴν ἀφανίζουσαν τὰ ὑπο-
κείμενα, ἀλλὰ τὴν σύμπνοιαν καὶ ἀλληλουχίαν, τὴν ἐν ἀρμονίᾳ

ένώνει τις δυνάμεις πού ἔβαλε νὰ ἐπιστατοῦν σὲ καθένα ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους καὶ νὰ τὰ διοικοῦν σὰν διάκονοι μὲ τὴν ἀγάπη τῶν ὑποταγμένων σ' αὐτές. Καὶ ὅλα τὰ ἔλκη στὸν ἑαυτό του πηδालιουχώντας καὶ συγκρατώντας τὰ πάντα.

Ἦν ὁ ἱερός Ἰουῆτος ἀφθεγξίαν καλεῖ: Σημίωσε, ὅτι ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸν Ἰουῆτο, καὶ ὅτι τὴν εἰρήνη τῆς θεότητος τὴν ὀνομάζει ἀφθεγξία καὶ ἀκινήσια. Αὐτὸν τὸν ἅγιο τὸν ἀναφέρουν οἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων λέγοντας ὅτι τὸν ἔλεγαν καὶ Ἰωσῆ. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἔγραψε καὶ κάποιον σύγγραμμα ἢ χρησιμοποίησε καὶ προφορικές διδασκαλίες. Κι αὐτὸ λοιπὸν βεβαιώνει τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἁγίου Διονυσίου καὶ ὅτι ἡ ἀκμή του συνέπεσε μὲ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς ἀποστολικούς πατέρες. Σημεῖωσε ἐπίσης, ὅτι καὶ οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες χρησιμοποιοῦσαν λέξεις τῆς φιλοσοφίας, ὀνομάζοντας ἀφθεγξία καὶ ἀκινήσια τὴν εἰρήνη τοῦ Θεοῦ.

Ἀπολείπει τὴν ἑαυτῆς ἔνωσιν: Ἐνωση ἐδῶ λέει τὸ ἀπλὸ καὶ ἐνιαῖο, δηλαδὴ τὸ ἀδιαίρετο.

Ἐνδον ὅλη μένουσα: Δηλαδὴ παρατρέχοντας καὶ ἀπολείποντας τὴν κρυφίότητά της.

Τὰς νοητὰς αὐτῆς καὶ ρητὰς: Νοητὲς καὶ ρητὲς μετουσίεις λέει ὅσα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ νοοῦμε μὲ τὰ λεγόμενα στὴ Γραφή.

§ 2. Κατὰ τὴν ἀσύγχυτον αὐτῶν ἔνωσιν: Ὅτι δηλαδὴ καλεῖ ἔνωση κι ὅσα προχωροῦν σὲ σύνθεση, κι ἂν ἀκόμα εἶναι ἀνόμοια, καὶ ποιὸν ἐννοεῖ ἐμφύλιον πόλεμον πού εἶπε προηγουμένως.

Ὅμως ἀκραιφνῆ: Ἄν καὶ βέβαια τὰ στοιχεῖα, λέει, ἔχουν τὴν μεταξύ τους ἀνάμιξη καὶ συμπλοκὴ ἀδιάσπαστη, ὅμως οἱ ποιότητές τους δὲ χάνουν τὴν καθαρότητά τους, ὅπως τὸ θερμὸ, τὸ ξηρὸ καὶ τὰ λοιπὰ, κατὰ τὴ σύγκραση (ἀνάμιξη) τῶν ἑτεροειδῶν, πού παρατηρεῖται στὸ σύμπαν.

Πρὸς τὰ ἀντικείμενα κράσεως: Ὡς κράσεις ἐδῶ πρέπει νὰ ἐννοήσομε ὄχι τὴν ἀνάμιξη τῶν ὑγρῶν πού ἀφανίζει τὰ ἀναμιγνύμενα, ἀλλὰ τὴ σύμπνοια καὶ τὴν ἀλληλοεξάρτηση πού δια-

φυλάττουσαν τὰ ἐφεστῶτα καὶ τὰ ὑποτεταγμένα, νοητά φημι καὶ αἰσθητά, τουτέστι τὰ ἐν γενέσει, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐναντία, οἷον εἰρηνεύοντα πρὸς ἄλληλα, ὡς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν, ᾧ περιβεβλημένη ἡ γῆ οὐ λύεται, καὶ ὁ οὐρανὸς ἐξ ὕδατος ὧν, καὶ ὁ
5 αἰθὴρ οὐ λύων τὸν οὐρανόν· καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὃν οὐ μόνον ὁ δημιουργὸς σοφῶς ἐξεῦρεν, ἀλλὰ καὶ σοφωτέρως εἰς φιλίαν καὶ ἀρμονίαν ἄγει τὰ πάντα δι' αὐτῶν τῶν ἀπλῶν στοιχείων, κατὰ τὸ εἰρημένον, «θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐποίησας».

10 Καὶ ἀμιγῆ: Ἀμιγῆ καὶ συγκεκραμένα εἶπε κατὰ τὴν προτεθεισαν ἐκδοχὴν.

Δι' ἣν οἱ θεῖοι νόες ἐνούμενοι: Εἶπομεν καὶ ἄνω τοὺς θεῖους νόας καὶ ἑαυτοὺς νοεῖν, καὶ τοὺς ἐπαναβεβηκότας, καὶ τὰ ὑποδεέστερα· καὶ μένειν μὲν ἐν ἑαυτοῖς, ὅταν τὰ ἑαυτῶν ἐνεργῶσι ταῖς ἑαυτῶν ἐνούμενοι νοήσεσιν, εἰς δὲ τὰ ἔξω δοκεῖν
15 προῖέναι, ὅταν δὲ τὰ ὑποβεβηκότα νοῶσι καὶ τὰ ὑπερκείμενα, καὶ οὕτως ὡς ἐφικτὸν εἰς τὸ νοεῖν, καὶ τῶν πάντων αἴτιον ἐπανίωσιν. Οὕτω δὲ νοοῦντες οἱ θεῖοι νόες, ὁμολογουμένως ἐνοῦνται τοῖς νοουμένοις· τὸ γὰρ νοοῦν τῇ γνώσει ἐνοῦται τῷ
20 γνωσθέντι καὶ νοηθέντι, ὡς καὶ ὁ ἀγνοῶν σκεδάννυται, μὴ καταλαβῶν δ' ἠγνόησε. Νοῶν οὖν ὁ τοιοῦτος νοῦς εἰς ἑαυτὸν ἀνακάμπει, οὐ σκεδαζόμενος ἔξω ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐνούμενος ἑαυτῷ, δι' ὧν εἰς ἑαυτὸν ἀνέστρεψεν. Ἄλλη δὲ παρὰ τοὺς ἀγίους νόας, ἥτις ψυχῆς ἐστὶ νοητικὴ ἔνωσις· οἱ μὲν γὰρ νοητοί, ἡ δὲ νοερά,
25 πάντων ὑποβεβηκυῖα τῶν ἀγγέλων. Νοερά δὲ μόνον ἐστί, δι' ἧς εἰρήκαμεν ἀνωτέρω αἰτίας, ἐνθα καὶ πλατέως διεξήλθομεν περὶ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἐν κεφαλαίῳ πρώτῳ.

τηρεῖ σὲ ἄρμονία τὰ ἀνώτερα μὲ τὰ ὑποτεταγμένα τους· ἐννοῶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητά, δηλαδή ὅσα γίνονται καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐναντία, πὺ μοιάζουν νὰ εἰρηνεύουν μεταξύ τους, ὅπως τὸ νερὸ καὶ τὴ γῆ, πὺ δὲν διαλύεται ἐνῶ αὐτὸ τὴν περιβάλλει, καὶ ὁ οὐρανὸς πὺ εἶναι ἀπὸ νερὸ καὶ ὁ αἰθέρας δὲν διαλύει τὸν οὐρανό. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, πὺ ὄχι μόνο μὲ σοφία τὸν βρῆκε ὁ δημιουργός, ἀλλὰ καὶ πὺ σοφὰ ἀκόμα ὁδηγεῖ τὰ πάντα σὲ φιλία καὶ ἄρμονία μὲ αὐτὰ τὰ ἀπλὰ στοιχεῖα, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, «θέρος καὶ ἄνοιξη ἐσὺ τὰ δημιούργησες»³.

Καὶ ἀμιγῆ: Ἀμιγῆ καὶ συγκεκραμένα τὰ εἶπε σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοχὴ πὺ προαναφέραμε.

Δι' ἣν οἱ θεῖοι νόες ἐνούμενοι: Εἶπαμε πὺ πάνω, ὅτι οἱ θεῖοι νόες καὶ τὸν ἑαυτὸ τους νοοῦν καὶ τοὺς πάνω ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὰ κατῶτέρᾳ τους, καὶ ὅτι μένουν στὸν ἑαυτὸ τους, ὅταν ἐκτελοῦν τὰ ἔργα τους ἐνωμένοι μὲ τὶς νοήσεις τους. Φαίνονται ὅμως ὅτι προχωροῦν στὰ ἔξω, ὅταν νοοῦν τὰ κατώτερα καὶ ὅσα τοὺς ὑπερβαίνουν, καὶ ἔτσι ὅσο εἶναι ἐφικτὸ ἐπανέρχονται στὸ νὰ νοοῦν τὸν αἴτιο τῶν πάντων. Ἔτσι σκεπτόμενοι οἱ θεῖοι νόες ἐνώνονται ἀναντίρρητα μὲ τὰ νοούμενα. Γιατί, ὅποιο νοεῖ μὲ τὴ γνώση, ἐνώνεται μὲ τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσης καὶ τῆς νόησής του, ὅπως καὶ ἀπομακρύνεται αὐτὸς πὺ ἀγνοεῖ, ἐπειδὴ δὲν κατάλαβε ὅ,τι δὲν γνώρισε. Νοώντας λοιπὸν ὁ νοῦς αὐτὸς ἐπιστρέφει στὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲν διασκορπίζεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ ἐνώνεται μὲ τὸν ἑαυτὸ του μὲ ὅσα ἐπέστρεψε στὸν ἑαυτὸ του. Ἄλλη εἶναι στοὺς ἅγιους νόες αὐτὴ πὺ εἶναι νοητικὴ ἔνωση τῆς ψυχῆς. Οἱ νόες δηλαδή εἶναι νοητοί, ἐνῶ ἡ ψυχὴ νοερή, κατώτερη ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀγγέλους. Καὶ εἶναι νοερὴ μόνο, γιὰ τοὺς λόγους πὺ ἀναφέραμε πὺ πάνω, ὅπου καὶ κάναμε ἐκτενῆ λόγο στὸ πρῶτο κεφάλαιο γιὰ ὅσα ἐκθέτονται ἐδῶ.

3. Ψαλμ. 73,17.

Διὰ τῆς αὐλοῦ καὶ ἀμεροῦς: Ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐνδέχεται ἀμερῇ καὶ αὐλον εὐρεθῆναι νόησιν, ὅταν τοὺς παντοδαποὺς αὐτῶν λογισμοὺς πρὸς μίαν νοερὰν καθαρότητα συνάγωσι· τότε γὰρ καὶ ἐπὶ τὴν ὑπὲρ νόησιν ἔνωσιν οἰκείως
5 ἑαυταῖς ὁδῶ τινι καὶ τάξει προβαίνουσι,.

Συμφωνία παντελεῖ καὶ ὁμονοία: Παντελῇ εἰρήνην λέγει τὴν πάντων τελείαν τῶν ἀγαθῶν, τουτέστι τὸν Θεόν.

Καὶ συνδέουσα τὰ ἄκρα: Ἄκρα φησὶ τὰς ἄνω δυνάμεις καὶ τὰς κάτω, καὶ μέσα, ὡς προέφημεν, τὰ ἐκ τῆς καθαρωτά-
10 τῆς ὕλης, οἷον οὐρανοῦς, καὶ ἀστέρας, καὶ τὰ ἕτερα ἄκρα τὰ ἐπίγεια καὶ γεώδη αὐτά· ἄκρα μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἄνω ἐπὶ τὰ κάτω τὰ νοητά· πάλιν δὲ ἄκρα κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω τὰ γήινα ταῦτα, ἃ καὶ συνάπτονται τοῖς μέσοις. Ὁμόγνια δὲ τὰ συγγενῆ καὶ ἐκ τοῦ πάντων αἰτίου προελθόντα.

15 Καὶ ταῖς ἐσχάταις: Ἐσχάταις τοῦ παντὸς ἀποπερατώσεις τὰς ἀψύχους οὐσίας φησὶ, τουτέστιν ἐν αἷς οὐδεμία κίνησις ἀψυχητικὴ ἢ θρεπτικὴ ἢ τῶν ἄλλων τις θεωρεῖται. Ὁμόγνια δὲ τὰ ἀδελφὰ καὶ ὁμόστοιχα. Διαφέρει δὲ ἐνότης ἐνώσεως· ἢ μὲν γὰρ τὸ ἰδιάζον καὶ ἀμιγῆς τῆς καθ' ἑκάστον δείκνυσι φύσεως, ἢ δὲ
20 ἔνωσις τὴν πρὸς ἕτερα σύγκρασιν, ἢ ἀπλῶς μετουσίαν.

Ὅλη πρὸς ὄλην: Καὶ νῦν τὴν οἰκείαν ἀκρίβειαν φυλάττει· εἰπὼν γὰρ ὁμόγνια, τουτέστι συγγενῆ, καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους, ἅτε παρὰ τοῦ παντὸς γενάρχου Θεοῦ προεληλυθότα, κατὰ τὸν χρησάμενον τῷ ρήματι Ἀπόστολον, «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»,
25 λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ὁμόγνια τὰ πάντα· καὶ φησιν, ὅτι τέως τὰ νοητὰ ταῖς ἐνότησι, τουτέστι κατὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ

Διὰ τῆς αὐλου καὶ ἀμεροῦς: Καὶ στίς δικές μας ψυχές εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ βρεθεῖ ἀσύνθετη καὶ ἄυλη νόηση, ὅταν τοὺς κάθε εἶδους συλλογισμούς τους τοὺς συγκεντρώνουν σὲ μιὰ νοερὴ καθαρότητα (ἢ καθαρὴ νοερότητα). Γιατὶ τότε προχωροῦν στὴν ὑπέρονη ἔνωση μὲ ἓνα οἰκεῖο σ' αὐτὲς δρόμο καὶ μιὰ οἰκεία τάξη.

Συμφωνία παντελεῖ καὶ ὁμοιοῖα: Παντελεῖ εἰρήνη λέει τὴν ὀλοκληρωμένη μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, δηλαδὴ τὸν Θεό.

Καὶ συνδέουσα τὰ ἄκρα: Ἐκτρα χαρακτηρίζει τίς ἄνω καὶ τίς κάτω δυνάμεις, καὶ μέσα (ἐνδιάμεσα), ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, ὅσα εἶναι ἀπὸ καθαρότατη ὕλη, ὅπως οἱ οὐρανοὶ καὶ τὰ ἄστρα, καὶ τὰ ἄλλα ἄκρα εἶναι αὐτὰ τὰ ἐπίγεια καὶ γήινα. Ἐκτρα ἀπὸ τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω εἶναι τὰ νοητὰ, καὶ πάλι ἄκρα ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ ἄνω εἶναι αὐτὰ τὰ γήινα, τὰ ὅποια συνάπτονται μὲ τὰ ἐνδιάμεσα. "Ὁμόγνια" εἶναι ὅσα εἶναι συγγενῆ, πὺ ἔχουν προέλθει ἀπὸ τὸν αἴτιο ὄλων.

Καὶ ταῖς ἐσχάταις: Ἐσχατες ἀποπερατώσεις τοῦ σύμπαντος λέει τίς ἄψυχες οὐσίες, αὐτὲς δηλαδὴ στίς ὁποῖες δὲν παρατηρεῖται καμμιά κίνηση αὐξητικὴ ἢ θρεπτικὴ ἢ ἄλλου εἶδους. "Ὁμόγνια" εἶναι τὰ ἀδελφικὰ καὶ ὁμόστοιχα. Διαφέρει βέβαια ἡ ἐνότητα ἀπὸ τὴν ἔνωση. Ἡ μία δείχνει τὸ ἰδιάζον καὶ καθαρὸ τῆς φύσης καθενός, ἐνῶ ἡ ἔνωση τὴ σύγκραση μὲ τὰ ἄλλα, ἢ ἀπλῶς τὴ μετουσία.

Ὅλες πρὸς ὄλην: Καὶ ἐδῶ διατηρεῖ τὴν συνηθισμένη ἀκριβολογία του. Γιατὶ, ἀφοῦ εἶπε 'ὁμόγνια', δηλαδὴ συγγενῆ καὶ τοῦ ἴδιου γένους, ἐπειδὴ προῆλθαν ἀπὸ τὸ γενάρχη τοῦ παντός Θεό, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο πὺ χρησιμοποίησε τὸ λόγο, «γιατὶ εἶμαστε γένος ἐκεῖνου»⁴, λέει καὶ τὴν αἰτία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία εἶναι ὅλα 'ὁμόγνια'. Καὶ λέει ἀκόμα ὅτι τὰ νοητὰ μὲ τίς ἐνότητες, δηλαδὴ χάρη στὴν ἀπλότητα τῶν οὐσιῶν καὶ τὴν

4. Πράξ. 17,28.

ἀσύνθετον τῶν οὐσιῶν, καὶ κατὰ τὴν ἀθανασίαν, ἦν ταυτότητα λέγουσιν οἱ περὶ τούτων διαλεχθέντες, συγγενῆ ποιεῖ ὁ Θεὸς καὶ ὁμόστοιχα. Ὡσπερ οὖν καὶ τὰ αἰσθητὰ ταῖς ἐκ τῶν διαφορῶν στοιχείων ἐνώσεσιν, ἤτοι συγκρίμασι, καὶ ταῖς συναγωγαις τῶν τοιούτων μιγμάτων εἰς γένεσιν ἄγων τὰς ἀλληλουχίας, οἷόν τινας συγγενείας ἀποτελεῖ.

§ 3. Πῶς δέ, φαίη τις: Ἀντίθεσις πρὸς τοὺς λέγοντας, μὴ ἐφίεσθαι πάντα εἰρήνης, καὶ τί ἐστὶν ἑτερότης.

Τῶν ὄντων ιδιότητα: Σημεῖωσαι, τί φησὶν ιδιότητα· ὅτι τὸ εἶναι ἕκαστον, ὡς ἔχει φύσεως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ὡς γέγονε. Ταῦτα κατὰ Ἀκεφάλων, τῶν καὶ ἀγνοούντων, τί ἐστὶν ιδιότης. Ἐπὶ πολὺ δὲ κατεξετάζει τὴν περὶ τῆς ιδιότητος κυριολεξίαν, σαφηνίζων αὐτήν.

Ἀλλὰ καὶ ταύτην εἰρήνης ἔφεσιν: Ἐντεῦθεν ἡ λύσις. Τῶν ἑαυτῶν δὲ φησὶν ἀντὶ τοῦ τῶν ιδιωμάτων.

Ἀκινήσιαν: Ἀκινήσιαν φησὶ τὸ μὴ μεταπίπτειν τῆς οἰκείας φύσεως καὶ κινήσεως.

§ 4. Καὶ εἰ τὰ κινούμενα πάντα: Καλῶς εἶπε τὰ πάντα κινεῖσθαι οὐ μίαν κίνησιν, ἀλλ' ἰδίαν τινὰ καὶ κατάλληλον κινήσιν· τὰ μὲν γὰρ νοητὰ καὶ νοερὰ ἄλλως, τὰ δὲ αἰσθητὰ τὴν εἰς γένεσιν, ἢ καὶ ποιάν τινα κίνησιν κινεῖται, περὶ ὧν ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ διεξήλθομεν τελειότερον.

Καὶ τὴν πάντων τῶν κινουμένων ιδιότητα: Ὅτι ιδιότης ἐστὶ καὶ ἡ κινητικὴ ζωὴ τοῦ καθ' ἕκαστον.

§ 5. Εἰ δὲ τὴν κατ' ἐκπτώσιν: Πρὸς τοὺς λέγοντας ἑτερότητα εἶναι τὴν κατ' ἐκπτώσιν τῆς εἰρήνης, καὶ ἐντεῦθεν ἰσχυριζομένους, μὴ πᾶσιν ἐραστὴν εἶναι τὴν εἰρήνην. Σημεῖωσαι τὰς δύο ἑτερότητας· μίαν μὲν τὴν κατ' ἐκπτώσιν εἰρήνης, καὶ ἑτέραν τὴν τῶν ὄντων ἐκάστου ιδιότητα.

ἔλλειψη μερῶν ἀπὸ αὐτῆς καὶ χάρις στὴν ἀθανασία, πού τὴν ἀποκαλοῦν ταυτότητα ὅσοι μίλησαν γι' αὐτά, τὰ κάνει συγγενῆ ὁ Θεὸς καὶ ὁμόστοιχα. Ὅπως βέβαια καὶ τὰ αἰσθητὰ μὲ τις ἐνώσεις, δηλαδὴ τις συγκράσεις, ἀπὸ τὰ διάφορα στοιχεῖα καὶ μὲ τις συγκροτήσεις τῶν μιγμάτων αὐτῶν, ὀδηγώντας στὴ γένεση αὐτῆς τις ἀλληλοεξαρτήσεις, ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο κάποιες συγγένειες.

§ 3. Πῶς δέ, φαίη τις: Προβάλλει μιὰ ἀντίθεση σὲ ὅσους ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ πάντα δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρήνην, καὶ λέει τί εἶναι ἕτερότητα.

Τῶν ὄντων ιδιότητα: Σημείωσε τί λέει ιδιότητα· τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ τὸ καθένα σύμφωνο μὲ τὴ φύση πού ἔχει καὶ σύμφωνο μ' αὐτὸ πού ἔγινε. Αὐτὰ λέγονται ἐναντίον τῶν Ἀκεφάλων, πού καὶ ἀγνοοῦν τί εἶναι ιδιότητα. Μὲ πολλὰ ἐξετάζει μ' ἐπιμονὴ τὴν κυριολεκτικὴ σημασίαν τῆς ιδιότητος, διασαφηνίζοντας αὐτήν.

Ἄλλὰ καὶ ταύτην εἰρήνης ἔφεσιν: Ἐδῶ δίνεται ἡ λύσις. Λέει 'τῶν ἑαυτῶν', ἀντὶ νὰ πεῖ 'τῶν ιδιωμάτων'.

Ἄκινήσιαν: Ἄκινήσις λέει τὸ νὰ μὴ μεταβάλλει τὸ καθένα τὴ φύση του καὶ τὴν κίνησίν του.

§ 4. Καὶ εἰ τὰ κινούμενα πάντα: Ὅρθα εἶπε ὅτι ὅλα κινοῦνται ὄχι μὲ μιὰ κίνηση, ἀλλὰ μὲ μιὰ δική τους κίνηση κατάλληλη γι' αὐτά. Ἀλλιῶς δηλαδὴ τὰ νοητὰ καὶ νοερά, τὰ αἰσθητὰ μὲ τὴν κίνηση νὰ ἔρθουν στὴ γένεση καὶ μὲ ὅποια ἄλλη κίνηση κινοῦνται, γιὰ τις ὁποῖες κινήσεις μιλήσαμε λεπτομερέστερα στὸ ἕνατο κεφάλαιο.

Καὶ τὴν πάντων τῶν κινουμένων ιδιότητα: Ὅτι δηλαδὴ ιδιότητα εἶναι καὶ ἡ κινητικὴ ζωὴ τοῦ καθενός.

§ 5. Εἰ δὲ τὴν κατ' ἐκπτώσιν: Ἐναντίον ἐκείνων πού λένε, ὅτι ἕτερότητα εἶναι ἡ ἐκπτώσις ἀπὸ τὴν εἰρήνην, καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ εἰρήνη δὲν εἶναι ποθητὴ σὲ ὅλους. Σημείωσε τὰ δύο εἶδη τῆς ἕτερότητος· τὸ ἕνα, ἡ ἐκπτώσις ἀπὸ τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ ἄλλο, ὁ ἴδιος χαρακτήρας καθενός ἀπὸ τὰ ὄντα.

Τὸ γὰρ πάντῃ ἄστατον: Θαυμασίως ἀθετεῖ τὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν τοιούτων αἰρετικῶν γνώμας, οἷον Οὐαλεντινιανῶν καὶ Μανιχαίων, τῶν τὴν ὕλην ὑποθεμένων ἀρχήν, τὰ ἐναντία φέρουσιν ἐν ἑαυτῇ τοῖς τοῦ Θεοῦ· ἀστασίαν γὰρ καὶ πε-
5 ριφορὰν καὶ ἀπειρίαν καὶ ἀορτιστίαν, καὶ ταῦτα πάντα διηνεκῆ τὴν ὕλην ἔφησαν, ὅπερ ἀποδείκνυται ψευδὲς ἀληθῶς παντελῶς. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν, οὐδὲ γέγονεν, ὃ μὴ ἀφ' οὗ παρήχθη καὶ διακεκοσμημένον ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη εἰς εἶδος καὶ τοῦ ὄντως ἔχειν ὡς παρήχθη, προνοίας ἔτυχεν ἀπὸ Θεοῦ.

10 Ἄμαυροῖς εἰδώλοις: Ἄντι τοῦ ἀμυδροῖς εἰκονίσμασιν· ἐφίενται γὰρ τῆς πρὸς τὰς ρεούσας καὶ φθειρομένας ἡδυπαθείας, ἀπολαύσεως καὶ συναφείας, καὶ τὸ πρὸς ταύτας ἀστασιάστως ὀρᾶν αἰρούμενοι, ἤγουν τούτων μετέχειν, διὰ τὸ μὴ τοῦτο αὐτοῖς, φησί, κατὰ νοῦν χωρεῖν, ἐκταράσσονται.

15 Καὶ ταῦτα ἰστᾶν: Οὕτω δεῖ τὸ ρητὸν τοῦτο συνθεῖναι, ὅτι καὶ οἱ φιλέριδες καὶ ἄστατοι ἄμαυροῖς καὶ αὐτοὶ εἰδώλοις τοῦ ἀγαπᾶν εἰρήνην κατέχονται· ὑπὸ γὰρ παθῶν ἐνοχλούμενοι, καὶ τὰ πάθη κατὰ ἄγνοιαν, ὡς καλᾶ θέλοντες ἰστᾶν, δοκοῦσιν εἰρήνης ὀρέγεσθαι, ἐφιέμενοι ἀδεῶς ἑαυτοὺς ἀπολαύειν τῶν ρευ-
20 στῶν καὶ κακῶν παθῶν, ἐκταραττομένους, ἐὰν ἀποτύχωσι τοῦ ἀπολαύειν τῶν νομιζομένων καλῶν, ὄντων δὲ παθῶν. Κατὰ κοινοῦ οὖν τὸ ἑαυτοὺς τακτέον, ἵνα ἡ, ἐφιέμενοι ἑαυτούς, ἅτε ἐκταραττομένους, ἐὰν ἀποτύχωσι τῶν παθῶν, δοκοῦσιν εἰρηνεύειν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἀπολαύειν τῶν παθῶν. Οὕτω νόησον καὶ
25 τὸ 'πάντας ἐφίεσθαι εἰρήνης', τουτέστι τοῦ ἀγαθοῦ.

Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς κατὰ Χριστόν: Πῶς εἰρήνη Ἰησοῦς Χριστὸς ἡμῶν καὶ ἀγγέλων, παύσας τὸν πόλεμον, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ εἰρήνην μεταξὺ ἡμῶν βραβεύ-

Τὸ γὰρ πάντῃ ἄστατον: Ἀποκρούει θαυμάσια τῇ γνώμῃ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ὅπως τῶν Οὐαλεντινιανῶν καὶ Μανιχαίων, πού θεώρησαν τὴν ὕλη ὡς θεμελιωτικὴ ἀρχὴ καὶ πού ἔχει μέσα τῆς ἀντίθετα στοιχεῖα πρὸς τὸν Θεό. Ὀνόμασαν δηλαδὴ τὴν ὕλη ἄστατο πρᾶγμα καὶ περιφορὰ καὶ ἀπειρία καὶ ἀοριστία, καὶ ὅλα αὐτὰ στὸ διηνεκές, πρᾶγμα πού ἀποδεικνύεται ἀληθινὰ κι ἀδιαφιλονείκητα τελείως ψεῦδος. Γιατὶ τίποτε δὲν ὑπάρχει οὔτε ἔχει γίνεῖ πού νὰ μὴν ἔτυχε πρόνοιας ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δημιουργήθηκε καὶ διαμορφωμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ ἦρθε στὸ εἶναι ὡς εἶδος, καὶ πού πραγματικὰ εἶναι ὅπως δημιουργήθηκε.

Ἀμαυροῖς εἰδώλοις: Ἀντὶ νὰ πεῖ, ἄμυδροῖς εἰκονίσμασι' (θαμπὲς εἰκόνες). Ἐπιθυμοῦν δηλαδὴ τὴν ἀπόλαυση καὶ τὴ συνάφεια μὲ τὶς παροδικὲς καὶ φθειρόμενες ἡδονές, καὶ προτιμῶντας ν' ἀποβλέπουν σ' αὐτὲς χωρὶς ἀντίσταση, δηλαδὴ νὰ μετέχουν σ' αὐτὲς, ταραζόνται, ἐπειδὴ, λέει, αὐτὸ δὲν τὸ χωράει ὁ νοῦς τους.

Καὶ ταῦτα ἰστᾶν: Ἔτσι πρέπει νὰ κατανοήσομε τὴ ρῆση αὐτὴ, ὅτι δηλαδὴ καὶ οἱ φιλόνοικοι καὶ οἱ ἄστατοι κατέχονται κι αὐτοὶ ἀπὸ θαμπὰ εἰδῶλα τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν εἰρήνη. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὰ πάθη καὶ θέλοντας ἀπὸ ἄγνοια νὰ κρατήσουν τὰ πάθη μὲ τὴν ἰδέα πὼς εἶναι καλὰ, νομίζουν ὅτι ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρήνη, ἐπιθυμώντας ν' ἀπολαμβάνουν χωρὶς φόβο τὰ παροδικὰ καὶ φαῦλα πάθη, ταραζόνται ἂν ἀποτύχουν στὴν ἀπόλαυση τῶν θεωρούμενων καλῶν, ἐνῶ εἶναι κι αὐτὰ πάθη. Πρέπει νὰ θέσομε λοιπὸν ὡς κοινὸ τὸ 'ἑαυτούς', γιὰ νὰ ἔχομε, ἐπιθυμώντας τοὺς 'ἑαυτούς' των, ἐπειδὴ ταραζόνται ἂν ἀποτύχουν στὰ πάθη τους, νομίζουν ὅτι εἰρηνεύουν τὸν 'ἑαυτό' τους μὲ τὴν ἀπόλαυση τῶν παθῶν. Ἔτσι νὰ ἐννοήσεις καὶ τὸ 'ὅλοι ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρήνη', δηλαδὴ τὸ ἀγαθό.

Τί ἂν τις εἶποι περὶ τῆς κατὰ Χριστόν: Πῶς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι εἰρήνη δική μας καὶ τῶν ἀγγέλων, ἐπειδὴ κατέπαυσε τὸν πόλεμο καὶ διέλυσε τὸ μεσότοιχο τοῦ φραγμοῦ⁵, κι ἀφοῦ

σας, καὶ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἔν, ὡς ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους φησίν.

Καθ' ἣν οὐ μὴ μάθωμεν ἔτι πολεμεῖν: Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μὴ ἑαυτῷ πολεμῶν, ὁ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν καθυποτάξας τῷ λόγῳ. Εἰρηνεύει δὲ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ὁ τὴν γνώμην μίαν πρὸς πάντας κτησάμενος. Ὁ δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν πρὸς τὰ διὰ τῶν ἀγγέλων κινούμενα παρασχὼν πειθήνιον, οὗτος καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων τὴν εἰρήνην ἐκτήσατο.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τὰ θεῖα: Τουτέστι τὴν αὐτὴν αὐτοῖς περὶ τὸ Θεῖον σέβας λατρείαν καὶ προσκύνησιν ἐπιτελέσωμεν.

Ἐν ταῖς θεολογικαῖς: Σημείωσαι, ὅτι ἐστὶν αὐτοῦ καὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων σύνταγμα: τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίου φησί.

§ 6. Δι' ἐπιστολῆς ἐπύθου: Πῶς νοεῖ τὸν Θεὸν αὐτοζωὴν εἶναι καὶ τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην, καὶ τὰ ὅμοια. Καλῶς δὲ αὐτό φησι καὶ κατὰ τὸ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, μάλιστα τῇ δευτέρᾳ. Σημείωσαι, ὅτι καὶ ἐκ τῶν ὄντων καὶ ἐξ αὐτοῦ παραχθέντων ὁ Θεὸς ὀνομάζεται, ὡς αἴτιος αὐτῶν ὑπάρχων.

Ἐκ τῶν πρώτως ὄντων: Πρώτως ὄντα, οἶμαι, αὐτὸν εἰρηκέναι τὰς ὑπερκοσμίους φύσεις, ὡς πρώτως καὶ ἀκραιφνῶς τῶν θεῶν δωρεῶν μετεχούσας, ζωῆς καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐκ τῶν ὄντων τοίνυν, τουτέστι τῶν ἐν τοῖς οὖσι θεωρουμένων, λέγεται ὁ Θεὸς τῆς αὐτοζωῆς, ἡγουν τοῦ αὐτοῦ πράγματος καὶ τοῦ εἶδους αὐτῆς ὑποστάτης καὶ παραγωγεῦς: ἐξ ἐνὸς γὰρ τοῦ τῆς ζωῆς καὶ περὶ τῶν ὁμοίων ἡμᾶς ὁμοίως νοεῖν δεῖ. Ὄταν δὲ ὁ Θεὸς αὐτὸς λέγηται αὐτοζωὴ καὶ τὰ παραπλήσια, ὡς ταῦτα ὑπάρχων ὑπὲρ φύσιν πᾶσαν λέγεται, ἡγουν καὶ ὑπὲρ ἀγγέλους καὶ πᾶσαν νοερὰν οὐσίαν.

Ἐκ τῶν πρώτως: Πρώτως ὄντα τὰς νοητάς φησι δημιουργίας, τὰς καὶ ἀσωμάτους, τουτέστι τοὺς ἀγγέλους. Σημείωσαι τὸ ἀρχηγικῶς, ὅτι πρώτως ὑφέστηκε, φησί, τὸ ὑπε-

μᾶς μοίρασε τὴν εἰρήνην καὶ ἔκανε τὰ δύο ἓνα, ὅπως λέει ὁ θεῖος Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς Ἐφεσίους.

Καθ' ἣν οὐ μὴ μάθωμεν ἔτι πολεμεῖν: Αὐτὸς ποὺ δὲν πολεμεῖ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὑπέταξε στὸ λόγο τὸ θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία. Ἔχει καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰρήνην ὅποιος διαμόρφωσε μιὰ γνώμη πρὸς ὅλους. Κι ὅποιος ἔκανε τὸ νοῦ του πειθαρχικο στὶς κινήσεις τῶν ἀγγέλων αὐτὸς ἀπέκτησε τὴν εἰρήνην καὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους.

Ἄλλὰ καὶ αὐτοῖς τὰ θεῖα: Δηλαδή ἄς προσφέρομε κατὰ τὸ σεβασμὸ μας πρὸς τὸ Θεῖο τὴν ἴδια μ' αὐτοὺς λατρεία καὶ προσκύνηση.

Ἐν ταῖς θεολογικαῖς: Σημείωσε, ὅτι ὑπάρχει δικό του καὶ σύγγραμμα 'Θεολογικὲς ὑποτυπώσεις', ποὺ τὸ ἀναφέρει καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

§ 6. Δι' ἐπιστολῆς ἐπύθου: Πῶς ἐννοεῖ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτοζωὴ καὶ θεμελιωτὴς τῆς αὐτοζωῆς καὶ τὰ ὅμοια. Αὐτὸ τὸ λέει ὠραῖα καὶ στὶς ἐπιστολὰς καὶ μάλιστα στὴ δεύτερη. Σημείωσε, ὅτι ὁ Θεὸς ὀνομάζεται καὶ ἀπὸ ὅσα ἔχουν ὑπαρξὴ καὶ δημιουργήθηκαν ἀπὸ αὐτόν, ἐπειδὴ εἶναι ὁ αἰτίος τους.

Ἐκ τῶν πρώτως ὄντων: Πρωταρχικὰ ὄντα (πρώτως ὄντα) νομίζω εἶπε τὶς ὑπερκόσμιες φύσεις, ἐπειδὴ μετέχουν πρῶτες καὶ ἐντελῶς ὀλοκάθαρα τὶς θεῖες δωρεές, τὴ ζωὴ δηλαδή καὶ τὰ λοιπὰ. Ἀπὸ τὰ ὄντα λοιπόν, δηλαδή ὅσα παρατηροῦνται στὰ ὄντα, λέγεται ὁ Θεὸς θεμελιωτὴς καὶ δημιουργὸς τῆς αὐτοζωῆς, δηλαδή αὐτοῦ τοῦ πράγματος τῆς ζωῆς καὶ τῆς μορφῆς της. Ἀπὸ τὸ ἓνα λοιπόν αὐτό, δηλαδή τὴ ζωὴ, πρέπει ὅμοια νὰ νοοῦμε καὶ γιὰ τὰ ὅμοια. Ὅταν ὁμοῦς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς λέγεται αὐτοζωὴ καὶ τὰ παραπλήσια, ὀνομάζεται μὲ αὐτὰ μὲ τὴ σκέψη ὅτι ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴ φύση ὅλη, δηλαδή καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ κάθε νοερὴ ὑπαρξή.

Ἐκ τῶν πρώτως: Πρωταρχικὰ ὄντα καλεῖ τὶς νοητὲς δημιουργίες, ποὺ εἶναι κι ἀσώματες, δηλαδή τοὺς ἀγγέλους. Σημείωσε τὸ 'ἀρχηγικῶς', ὅτι δηλαδή πρωταρχικὰ ἔλαβε ὑπό-

ρούσιον ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεός· ὁ μόνος γὰρ ποιητὴς νοητῶν καὶ αἰσθητῶν· οὐ γὰρ δεῖ πείθεσθαι τοῖς λέγουσι τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, θεοὺς εἶναι, ὅπερ οὐκ ἔστι· ὁ μόνος γὰρ ὁ Θεὸς δημιουργός. Σημεῖωσαι, ὅτι ὁ μόνος ὁ Θεὸς ποιητὴς πάντων νοητῶν καὶ αἰσθητῶν.

Ἀγκύλον· Ἐπικαμπές.

Καὶ θεοὺς τῶν ὄντων· Ὅτι οὐκ εἰσι θεοὶ ἢ δημιουργοὶ ἄγγελοι, οὐδὲ ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεόν.

Ἀληθῶς καὶ κυρίως· Σημεῖωσαι, ὅτι οὐδὲ οὗτος ὁ θεῖος ἀνὴρ διαφορὰν οἶδε τοῦ κυρίως καὶ ἀληθῶς.

Τὴν αὐτοουσίωσιν· Ἐν τούτοις σαφέστερον τὴν λύσιν ἐποίησατο τοῦ προτεθέντος προβλήματος, ὅπως χρὴ λαβεῖν τό, ποτὲ λέγεσθαι μὲν αὐτὸν αὐτοζωὴν καὶ τὰ σὺν αὐτῷ τὸν Θεόν, ποτὲ δὲ τούτων ὑποστάτην, ἡγουν ταῦτα ὑποστήσαντα· ὅτι ὁ μὲν, ὡς αἷτιος τούτων καὶ ἀρχὴ ὑπεράρχιος, οὕτω ταῦτα λέγεται· τὰ δὲ ὄντα τούτων μετέχοντα, καλοῦνται ἐξ αὐτῶν ζῶντα καὶ ὄντα καὶ ἔνθεα. Τὴν ζώωσιν γοῦν, τὴν οὐσίωσιν ἀντὶ τοῦ τὰ πράγματα, ὑπέστησεν ὁ Θεός. Πρώτως οὖν ἐννοούμεθα αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, εἶθ' οὕτω τὴν καθολικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν, οἷον τὴν παντοίως θεωρουμένην ζωὴν ἢ οὐσίαν, καὶ τότε τὰ μερικά, τουτέστι τὴν τοῦ καθ' ἕκαστον εἶδος ἔννοιαν λαμβάνομεν, οἷον τῆς ἀγγελικῆς ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ τῶν λοιπῶν οἷς συνεισβάλλει, καὶ αὐτῶν τῶν μετεχόντων ἢ μνήμη. Ἐπαγαγὼν δὲ εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν μετεχόντων, ἐδήλωσεν ὡς οὐ πάντα πάντων μετέχουσι· τὰ μὲν γὰρ οὐσίας μόνης, τὰ δὲ ζωῆς, τὰ δὲ καὶ νοήσεως ἢ καὶ νοερότητος, τὰ δὲ πρὸς τούτοις καὶ θεώσεως.

Ὅν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς· Τὸ δοκοῦν ἀσαφέστερον σαφηνιστέον οὕτως· ὁ Θεὸς πάντα εἰς σωτηρίαν ἐν ἑαυτῷ προέχων ὑπερηνωμένως καὶ ἀσυνθέτως, καὶ ὡς πηγαία ἀρχὴ δι' ἀγαθότητος ὑπερβολὴν, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς ὑπο-

σταση τὸ ὑπερούσιο, ἀντὶ νὰ πεῖ, ὁ Θεός, γιατί εἶναι ὁ μόνος ποιητῆς τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ πειθόμαστε σὲ ὄσους λένε ὅτι οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ εἶναι θεοί, πράγμα πὸ δὲν εἶναι. Γιατί μόνον ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργός. Σημείωσε, ὅτι ὁ Θεὸς μόνον εἶναι ποιητῆς ὄλων, τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν.

Ἄγκύλον: Δηλαδὴ καμπύλο, κεκαμμένο.

Καὶ θεοὺς τῶν ὄντων: Δὲν ὑπάρχουν θεοὶ ἢ δημιουργοὶ ἀγγελοι, οὔτε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεό.

Ἄληθῶς καὶ κυρίως: Σημείωσε ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος δὲν βλέπει διαφορὰ στὸ 'κυρίως' καὶ τὸ 'ἀληθῶς'.

Τὴν αὐτοουσίωσιν: Μὲ αὐτὰ κάνει σαφέστερη τὴ λύση τοῦ προβλήματος πὸ ἔθεσε, πῶς πρέπει δηλαδὴ νὰ ἐννοήσομε τὸ ὅτι ἄλλοτε ὁ Θεὸς λέγεται 'αὐτοζωή' καὶ τὰ σχετικὰ, καὶ ἄλλοτε 'ὑποστάτης', δηλαδὴ αὐτὸς πὸ ἔδωσε ὑπόσταση σ' αὐτά. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ, ὡς αἴτιος αὐτῶν καὶ ἀρχὴ πάνω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παίρνει αὐτὰ τὰ ὀνόματα, ἐνῶ τὰ ὄντα, πὸ μετέχουν αὐτά, ὀνομάζονται ἀπὸ αὐτὰ ζῶντα καὶ ὄντα καὶ ἐνθεα. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἔδωσε ὑπόσταση στὴ ζώωση, τὴν οὐσίωση, ἀντὶ στὰ πράγματα. Ὡς 'πρωταρχικὰ' λοιπὸν ἐννοοῦμε αὐτὸ τὸ πράγμα. Ἐπειτα τὴν καθολικὴ ἐννοιά του, δηλαδὴ τὴ ζωὴ ἢ οὐσία θεωρώντας τὴν μὲ κάθε τρόπο. Καὶ τότε σχηματίζομε τὰ μερικά, δηλαδὴ τὴν ἐννοια καθενὸς εἶδους, ἤτοι τῆς ἀγγελικῆς ἢ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τῶν λοιπῶν, μὲ τὰ ὁποῖα συνεισβάλλει ἡ μνήμη καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν πὸ μετέχουν. Προσθέτοντας ἔπειτα τὸ 'αὐτῶν πὸ τὸν μετέχουν ὀλικά', ἐδήλωσε ὅτι δὲν μετέχουν ὄλα τὰ πάντα. Ἄλλα δηλαδὴ μετέχουν τὴν οὐσία μόνο, ἄλλα τὴ ζωὴ, ἄλλα τὴ νόηση ἢ καὶ τὴ νοερότητα. Τὰ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ μετέχουν καὶ τὴ θέωση.

Ὅν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς: Αὐτὸ πὸ μοιάζει κάπως ἀσαφὲς πρέπει νὰ διασαφηνιστεῖ ὡς ἐξῆς: Ἐχοντας ἀπὸ πρὶν ὁ Θεὸς μέσα στὸν ἑαυτό του σὲ ἀπόλυτη ἐνότητα καὶ χωρὶς σύνθεση ὄλα ὅσα συντελοῦν στὴ σωτηρία, καὶ ὡς πηγαία ἀρχὴ ἀπὸ

στασι, καθάπερ ἀκτῖνάς τινας ἀφιεῖς, μένων ὅλως ἐν ἑαυτῷ μεταδίδωσι μεθεκτῶς ἐκάστῳ οἰκείως τῶν μεγάλων αὐτοῦ προτερημάτων· αἱ οὖν ἐκ τῶν ἐνόντων αὐτῷ ἀγαθῶν εἰς μετάδοσιν ἐλλάμψεις πρωτοτύπως λέγονται καὶ αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζωώσεις καὶ αὐτοθεώσεις καὶ ὅσα τοιαῦτα κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχῶν, τουτέστιν τῶν αὐτοῦ δὴ τοῦ Θεοῦ ὄντων, φημὶ τῆς αὐτοθεότητος καὶ αὐτοαγαθότητος καὶ αὐτοζωῆς· δευτέρως δὲ καὶ ὅλα αὐτὰ ὑποστῆναι λέγεται, διὰ τῶν κατὰ πρόοδον ὑποστασῶν ὑπ' αὐτοῦ οὐσιῶν, ζωῶν οὐσῶν οὐσιωδῶς καὶ διδομένων μεθεκτῶς τοῖς ἀξίοις· τρίτως δὲ τῶν μερικῶν τούτων μεταδόσεων· τινὰ γὰρ μετέχει ζωώσεως μόνης, τινὰ δὲ καὶ θεώσεως, τινὰ δὲ καὶ τῶν ὅλων ὁμοῦ τούτων, ὡς αἱ ἀνώταται νοηταὶ δυνάμεις.

Τῶν μερικῶν: Μερικὰ φησι τὰς διαδοχὰς τῶν γενῶν.

15 *Καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος:* "Ὅτι καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος καὶ θεότητος ὑποστάτης ἐστὶν ὁ ὑπεράγαθος καὶ ὑπέρθεος. Σημείωσαι οὖν ὅτι οὐκ ἔστιν οὐσία Θεοῦ τὰ τοιαῦτα. Ἀνάγνωθι ἐν τῇ β' πρὸς Γάϊον ἐπιστολῇ.

Προνοίας καὶ ἀγαθότητος: Προνοίας καὶ ἀγαθότητάς 20 φησιν, ἅπερ προεῖπεν οὐσίωσιν, ζώωσιν, ἀγαθότητα, θεότητα, κάλλος, καὶ τὰ ὅμοια.

Ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου: Πρὸ βραχέος εἰπὼν μεθεκτὸν τὸν Θεόν, νῦν ἀμέθεκτον αὐτόν φησιν εἶναι· μεθεκτὸς μὲν οὖν ὁ Θεὸς κατὰ τὰς φιλοδώρους αὐτοῦ μεταδόσεις, ἀμέθεκτος δὲ 25 κατὰ τὸ αὐτόν αἴτιον ὄντα, καὶ τοῦτο ὑπὲρ πάντα ἔχειν ἰδίως, ὧν πάντα προσφόρως μετέχει· ὁμοιον γὰρ ἐστὶ τοῦτο τῷ εἰρημένῳ ἄνω ἐν κεφαλαίῳ πέμπτῳ, ὅτι τὸ ὄν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν

ὑπερβολικὴ ἀγαθότητα ἀφήνοντας καὶ σὲ ὅσα ἔλαβαν ὑπόστασιν ἀπὸ αὐτὸν δημιουργικὰ σὰν κάποιες ἀκτίνες, μένοντας πλήρως μέσα στὸν ἑαυτό του μεταδίδει κατὰ τὴ δυνατότητα μετοχῆς στὸ καθένα ἀπὸ τὰ μεγάλα του προτερήματα. Οἱ φωτισμοὶ λοιπὸν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ὑπάρχουν μέσα του γιὰ μετάδοσιν λέγονται σὲ πρώτη διατύπωση καὶ αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζώσεις καὶ αὐτοθεώσεις καὶ ὅσα παρόμοια κατὰ ἀπομίμησιν τῶν ἀρχῶν, δηλαδὴ τῶν ὄντων τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, ἐννοῶ τὴν αὐτοθεότητα καὶ αὐτοαγαθότητα καὶ αὐτοζωή. Κατὰ δευτέρην διατύπωση λέγεται πῶς ὅλα αὐτὰ πῆραν τὴν ὑπόστασίν τους μέσω τῶν οὐσιῶν ποὺ ἔλαβαν ὑπόστασιν ἀπὸ αὐτὸν κατὰ πρόοδον πρὸς τὰ ἔξω, οὐσιῶν ποὺ εἶναι ζωὲς μὲ τὸν τρόπο τῆς οὐσίας, καὶ δίνονται κατὰ μέθεξιν στοὺς ἄξιους. Κατὰ τρίτην διατύπωση λέγεται ἀπὸ τὶς μερικῆς αὐτῆς μεταδόσεις· μερικὰ δηλαδὴ μετέχουν μόνο τῇ ζώσῃ, μερικὰ τῇ θέσῃ, καὶ μερικὰ μετέχουν ὅλα αὐτὰ μαζί, ὅπως οἱ ἀνώτατες νοητὲς δυνάμεις.

Τῶν μερικῶν: 'Μερικὰ' λέει τὶς διαδοχῆς τῶν γενῶν.

Καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος: Καὶ στὴν αὐτοαγαθότητα καὶ τὴ θεότητα αὐτὸς ποὺ δίνει ὑπόστασιν εἶναι ὁ ὑπεράγαθος καὶ ὑπέρθεος. Σημείωσε λοιπὸν, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ. Διάβασε τὴ δευτέρην ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Γάιο.

Προνοίας καὶ ἀγαθότητος: Πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες λέει ὅσα προηγουμένως εἶπε οὐσίωση, ζώωση, ἀγαθότητα, θεότητα, κάλλος καὶ τὰ ὅμοια.

Ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου. Πρὶν ἀπὸ λίγο εἶπε τὸν Θεὸν μεθεκτόν, κι ἀμέσως τώρα λέει πῶς εἶναι ἀμέθεκτος. Μεθεκτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὶς ἀπλόχερες μεταδόσεις του, ἐνῶ ἀμέθεκτος κατὰ τὸ ὅτι εἶναι αἴτιος, καὶ αὐτὸ εἶναι περισσότερο τὸ δικό του γνῶρισμα ἀπὸ τὰ ἄλλα ποὺ ὅλα κατάλληλα μετέχουν. Τοῦτο εἶναι ὅμοιον μ' αὐτὸ ποὺ λέγεται πρὸ πάντων στὸ πέμπτον κεφάλαιον, ὅτι τὸ ὄν καὶ μέσα στὰ πάντα εἶναι καὶ κανέ-

έστι, καὶ οὐδὲν τῶν πάντων ἐστί· διὰ γὰρ τὸ συνέχειν καὶ ζωοῦν καὶ φυλάττειν λέγεται ἐν τοῖς πᾶσιν εἶναι, οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐστί· καθ' ὃ αἴτιον τῆς πάντων παραγωγῆς, οὐκ ἂν δὲ τὸ αἴτιον ἐκ τῶν αἰτιατῶν εἴη. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, μεθεκτὸς μὲν ὁ
 5 Θεὸς καθ' ὃ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ μετέχει, καὶ δι' αὐτοῦ συνέστηκε· τὸ γὰρ αὐτοῦ μῆ μετέχον, οὔτε ἔστιν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἦν. Ἀμέθεκτος δὲ πάλιν, ἐπειδὴ τῆς αὐτοῦ οὐσίας οὐδὲν τῶν ὄντων μετέχει· ὑπὲρ τὰ ὄντα γὰρ ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

10 § 1. Τῶ διπλασιασμῶ τῶν ὀνομάτων: Διπλασιασμὸν ὀνομάτων φησὶ τὸ πρὸς τὸ ἀπλοῦν ὑπερθετικόν, οἷον Ἄγιον ἀγίων, Κύριον κυρίων, Θεὸν θεῶν, καὶ Βασιλέα βασιλέων, καὶ τὰ ὁμοια τούτων.

§ 2. Διὸ καὶ κυριότης: Ταῦτά φασιν οἱ δύο Γρηγόριοι, ὃ τε
 15 Θεολόγος καὶ ὁ Νύσσης.

§ 3. Ἀπολύτως ὑμνητέον: Ἀπολύτως, τουτέστιν οὐ κατὰ τι μὲν, κατὰ τι δὲ οὐ, ἢ ὡς πρὸς τι ἕτερον, ἀλλὰ κατὰ ἀπλῆν ἔννοιαν, τουτέστι κυρίως.

Καὶ ἀνισότητα: Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνότης, τὸ τῆς ἰσότητος καὶ
 20 ταυτότητος λέγω· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἴτιον τῆς συμπνοίας καὶ τῆς συμπαθείας καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὄλων· ὁ γὰρ τῆς ἐνότητος λόγος, ὁ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, ἐν εἰκότως ἂν προσαγορευόιτο· καὶ γὰρ τὸ ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἐν τοιοῦτον ὑπάρχει, ἠνωμένον τοῖς μέρεσι, καὶ σύμπνουν κατὰ μετουσίαν
 25 τοῦ πρώτου αἰτίου. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ τῶν μαθητῶν αἰτεῖ, «ἵνα ὧσι καὶ αὐτοὶ ἐν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν, ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐν», ὃ δηλοῖ τὴν ἀγιότητα,

να ἀπὸ τὰ πάντα δὲν εἶναι. Λέγεται πὼς εἶναι μέσα στὰ πάντα ἐπειδὴ τὰ συνέχει καὶ τὰ ζωοποιεῖ καὶ τὰ φυλάγει· δὲν εἶναι πάλι κανένα ἀπὸ ὄντα, ἐπειδὴ εἶναι τὸ αἷτιο τῆς δημιουργίας ὄλων, καὶ τὸ αἷτιο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ αἷτιατά. Ἔτσι καὶ ἐδῶ· ὁ Θεὸς εἶναι μεθεκτός, ἐπειδὴ τὸν μετέχουν ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἔλαβαν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ὑπαρξή τους· γιατί αὐτὸ πού δὲν τὸν μετέχει οὔτε ὑπάρχει, οὔτε θὰ ὑπάρξει, οὔτε ὑπῆρξε. Κι ἀμέθεκτος πάλι εἶναι, ἐπειδὴ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲ μετέχει τὴν οὐσία του. Γιατί ὡς πρὸς τὴ φύση του ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

§ 1. Τῷ διπλασιασμῷ τῶν ὀνομάτων: Διπλασιασμὸ τῶν ὀνομάτων καλεῖ τὸν σχηματισμὸ ὑπερθετικοῦ μὲ δύο θετικά, ὅπως Ἄγιος ἀγίων, Κύριος κυρίων, Θεὸς θεῶν, Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ τὰ ὅμοια μ' αὐτά.

§ 2. Διὸ καὶ κυριότης: Αὐτὰ τὰ λένε οἱ δύο Γρηγόριοι, ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Νύσσης.

§ 3. Ἀπολύτως ὑμνητέον: Ἀπολύτως, δηλαδὴ ὄχι γιὰ κάτι νὰ ἐπαινεῖται καὶ γιὰ κάτι ἄλλο ὄχι, ἢ ὡς πρὸς κάτι ἄλλο, ἀλλὰ κατὰ ἀπλή ἔννοια, δηλαδὴ κυριολεκτικά.

Καὶ ἀνισότητα: Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐνότητα, ἐννοῶ ἡ ἰσότητα καὶ ἡ ταυτότητα. Γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ αἷτιο τῆς σύμπνοιας καὶ τῆς συμπάθειας καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὄλων. Ὁ λόγος δηλαδὴ τῆς ἐνότητας, πού εἶναι κατὰ τὰ αὐτὰ ὅμοια ἴδιος, θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ εὐλόγα ἓνα. Γιατί ὑπάρχει στὰ κατὰ μέρος τὸ ἓνα τοῦτο, ἐνωμένο μὲ τὰ μέρη καὶ ὁμόπνοο κατὰ μετουσία μὲ τὸ πρῶτο αἷτιο. Σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ζητᾶ ἀπὸ τοὺς μαθητές του, «νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ ἓνα, ὅπως καὶ ἐμεῖς εἴμαστε ἓνα, γιὰ νὰ τελειοποιηθοῦν καὶ νὰ γίνουν ἓνα»¹, πράγμα πού δηλώνει τὴν ἀγιότητα, καθὼς καὶ τὴ βασιλεία, καὶ λάμπει,

ὁ δηλοῖ τὴν βασιλείαν, γάννυται δέ, ἤτοι εὐφραίνεται ἐπὶ τοῖς ἰδίῳ ποιήμασιν ὁ Θεός, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς· «εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ», ὁ δηλοῖ τὴν κυριότητα.

§ 4. Ὁ ἀμέθεκτος αἷτιος: Ἀμέθεκτος ὁ Θεός κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον.

Ἄγιος ἀγίων ὑμνεῖται: Πῶς Ἄγιος ἀγίων καὶ τὰ τοιαῦτα ὑμνεῖται ὁ Θεός, θαυμασίως ἐτράνωσε, καὶ φησι, καθ' ὅσον διαφέρει φύσις ἀκραιφνῆς καὶ αἰτία ποιότητος καὶ αἰτιατοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄν πρὸς τὸ μὴ κυρίως ὄν, καὶ καθ' ὅσον τούτου μετέχοντος αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, κατὰ τοσοῦτον διαλλάττει ὁ Θεός ταῦτα λεγόμενος τῶν κατὰ μέθεξιν τοῦτο ἐσχηκότων· τὰ γὰρ πάντα ἐκ Θεοῦ ἐστὶ καὶ λέγεται καὶ ἔχει, ὁ Θεός ἐξ οὐδενός. Διὰ τί Ἄγιος ἀγίων, καὶ Βασιλεὺς βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, καὶ Θεός θεῶν λέγεται.

Ἄγιους δὲ καὶ βασιλεῖς: Θεΐας ἐπινοΐας ὁ μακάριος οὗτος ἠξιωμένος, εὐσεβῶς τὰ παρά τισιν εἰς πολυθεΐαν ἐκπεσόντα φιλοθέως μυσταγωγεῖ καὶ τὰς ἐφεστηκυίας τῶν ὑποβεβηκότων ἀρχὰς κατὰ ἐξοχὴν ἀγίους καὶ βασιλεῖς καὶ κυρίους καὶ θεοὺς λέγεσθαί φησιν, ὡσπερ καὶ ἐν ἀνθρώποις οἱ ἐξοχώτατοι οὕτω προσαγορεύονται, καὶ ὡσπερ ἐν ἡμῖν οἱ ἐν ἀρετῇ προὔχοντες διδάσκαλοι τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ ἐνιαίως συνηθροισμένην ἔχουσι, διὰ δὲ τῆς διδασκαλίας ἑτέροις τὰς ἀρετὰς μεταδιδόντες πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ πλήθους τῶν διδασκομένων πληθύνεται καὶ ἡ μεταδιδομένη παρ' αὐτῶν ἀρετὴ· οὕτως ἰσχυροτέρῳ τινὶ καὶ θειοτέρῳ τρόπῳ ἐστὶ τῶν ἀσωμάτων τάξεων θεωρητόν· καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρων καὶ πλησιαιτέρων Θεῶν αἱ ὑποβεβηκυῖαι τάξεις μετέχουσι τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ ἐκ κρατῆρος ὑπερβλύζοντος καὶ πηγάζοντος, τὰ μὲν πλησιάζοντα

δηλαδή εὐφραίνεται ὁ Θεὸς γιὰ τὰ ἴδια τὰ δημιουργήματά του, σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ λέγεται στοὺς Ψαλμοὺς, «θὰ εὐφρανθεῖ ὁ Κύριος γιὰ τὰ ἔργα του»², ποὺ δηλώνει τὴν κυριότητα.

§ 4. Ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος: Ἀμέθεκτος λέγεται ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὸν λόγο τῆς φύσης του.

Ἄγιος ἀγίων ὑμνεῖται: Πῶς ὑμνεῖται ὁ Θεὸς ὡς “Ἄγιος ἀγίων” καὶ τὰ ὅμοια, τὸ διευκρίνισε θαυμάσια, καὶ λέει, ὅσο διαφέρει ἡ φύση ἢ καθαρὴ καὶ ἡ αἰτία ἀπὸ τὸ ποιὸ τοῦ αἰτιατοῦ. Αὐτὸ εἶναι δηλαδή τὸ ὄν σὲ σχέση μὲ τὸ μὴ κυρίως ὄν, καὶ ὅσο αὐτὸ μετέχει τὸ ἴδιο τὸ μετεχόμενο, τόσο παραλλάσσει ὁ Θεὸς ὅταν τοῦ ἀποδίδονται αὐτὰ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ ἔχουν κατὰ μετοχὴν. Γιατὶ τὰ πάντα εἶναι καὶ λέγονται καὶ ἔχουν τὰ πάντα ἀπὸ τὸν Θεό, ὁ Θεὸς ὅμως ἀπὸ κανένα. Γιατὶ λέγεται Ἄγιος ἀγίων, καὶ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, καὶ Θεὸς τῶν θεῶν.

Ἄγίους δὲ καὶ βασιλεῖς: Ἐχοντας ἀξιωθεῖ ὁ μακάριος αὐτὸς τῇ θείᾳ ἔμπνευση, διδάσκει μ’ εὐσέβεια καὶ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ αὐτὰ ποὺ σὲ μερικοὺς παρεξέκλιναν στὴ πολυθεΐα, καὶ γράφει ὅτι οἱ ἀρχὲς ποὺ ἐπιστατοῦν στὶς κατώτερες δυνάμεις λέγονται κατ’ ἐξοχὴν ἅγιοι καὶ βασιλεῖς καὶ κύριοι καὶ θεοί, ὅπως καὶ οἱ πῶ ἐξέχοντες ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους προσφωνοῦνται ἔτσι, καὶ ὅπως κι ἀνάμεσα σ’ ἐμᾶς οἱ διδάσκαλοι οἱ ἐξέχοντες στὴν ἀρετὴ ἔχουν δίκαια μαζεμένα ἐνιαῖα στὴν ψυχὴ τοὺς τὴν ἀρετὴ. Μὲ τὴ διδασκαλία μεταδίδοντας σὲ ἄλλους τὶς ἀρετὲς ἀνάλογα μὲ τὴ διαφορὰ τοῦ πλήθους ποὺ διδάσκεται πληθαίνει καὶ ἡ ἀρετὴ ποὺ μεταδίδουν. Ὅμοια μὲ κάποιον τρόπο ἐντονότερο καὶ θεϊκότερο μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε ὅτι γίνεται μὲ τὶς ἀσώματες τάξεις καὶ οἱ κατώτερες τάξεις μέσω τῶν ἀνωτέρων καὶ πλησιέστερων στὸ Θεὸ μετέχουν τὶς δωρεές τοῦ Θεοῦ, καὶ σὰν ἀπὸ κρατήρα κατὰ κάποιον τρόπο ποὺ ἀναβλύζει καὶ ξεχει-

σκευή πρῶτα πληροῦνται, δεχόμενα τὸ ἐπὶ τὰ αὐτὰ φερόμενον, εἶτα, καὶ αὐτῶν ὑπερβλυζόντων, διαχεῖται εἰς ἕτερα ὑποκείμενα σκευή, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν δεχομένων καὶ τὴν διαφορὰν εἴτε μικρῶν εἴτε μεγάλων, οἷον διαρραντίζεται τὸ ἐκ τοῦ κρατῆ-
 5 ρος ἀναβλῦζον τῶν πρώτων σκευῶν ἐν ἑαυτοῖς ἐχόντων κατὰ τὴν ἐνότητα τοῦ πληρώματος τὸ πρώτως ἐκ τοῦ κρατῆρος ἐνε-
 χθέν· οὕτω παχυτέρῳ λόγῳ τὴν ἀφθονίαν τῆς μεταδόσεως τῶν θείων δωρεῶν μεριζομένην εἰς ἅπαντας διὰ τῶν πρώτων δια-
 κόσμων νοητέον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος «σκεῦος γὰρ ἐκλογῆς»
 10 ὠνομάσθη. Σημειῶσαι δέ, ὅτι ἀμέθεκτον νῦν τὸν Θεὸν κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον φησί.

Διαφορὰς πληθύουσι: Τουτέστι πλείους δεικνύουσιν· ὅσον γὰρ διάφορα τὰ μετέχοντα, τοσοῦτον καὶ αἱ δωρεαὶ πολυειδεῖς διαφαίνονται.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

§ 1. Ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς ἀφοριζόμενον: Ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ καὶ ὄρος καὶ τόπος, καὶ οὐδὲν ὑπερεκτείνεται τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄπειρα αὐτὸς περατοῖ· τοὺς γὰρ αἰῶνας ἀπείρους ὄντας (οὐδὲ γὰρ ἔχουσι πέρας) αὐτὸς τῷ ἀπείρῳ μεγέθει ὑπερέχων
 20 τῷ ἑαυτοῦ ἀπειροπλασίῳ περιέχει, καὶ πᾶσαν ἀοριστίαν ζωῆς, ὡς ἐπὶ τῶν νοητῶν· οὐ γὰρ ὥριστα τούτοις ὁ βίος, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀθάνατοι ἐκτίσθησαν. Ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ ὑπερ-
 ραιωνίῳ ἐστῶς, τῆς ἰδίας αἰδιότητος ὀρίζεται.

§ 2. Ἐν δέ, ὅτι πάντα: Πολλὰ τῷ ἀριθμῷ, ἐν δὲ τῷ εἶδει,

λίξει, πρῶτα γεμίζουσι τὰ κοντινότερα σκεύη δεχόμενα τὸ ἀνάβλυσμα πού τοὺς ἔρχεται, κι ἔπειτα, ὅταν ξεχειλίσουν κι αὐτά, διαχύνεται σὲ ἄλλα χαμηλότερα σκεύη, καὶ σύμφωνα μὲ τὸ πλῆθος τῶν δοχείων καὶ τὴ διαφορά τους, εἴτε αὐτὰ εἶναι μικρὰ εἴτε μεγάλα, διαρραντίζεται κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἀνάβλυσμα τοῦ κρατήρα, καὶ τὰ πρῶτα δοχεῖα δέχονται ἀπὸ τὸ ἐνιαῖο πλήρωμα τὸ πρῶτον ἀνάβρυσμα ἀπὸ τὸν κρατήρα. Ἔτσι μὲ αὐτὸν τὸν ὑλικότερον λόγο πρέπει νὰ σκεφθοῦμε τὴν ἀφθονία τῆς μετάδοσης τῶν θείων δωρεῶν σὲ ὅλους μέσῳ τῶν πρώτων ταγμάτων. Καὶ ὁ Ἀπόστολος ὀνομάστηκε σκεῦος ἐκλογῆς³. Καὶ σημείωσε, ὅτι λέει τώρα τὸν Θεὸ ἀμέθεκτον σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ τοῦ λόγου.

Διαφορὰς πληθύνουσι: Δηλαδή ἀναδεικνύουν περισσότερες ὅσο διαφορετικὰ δηλαδή εἶναι αὐτὰ πού μετέχουν, τόσο καὶ οἱ δωρεές παρουσιάζονται μὲ πολλὰ εἶδη.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

§ 1. Ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς ἀφοριζόμενον: Ὁ Θεὸς εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὄριο καὶ τόπος, καὶ τίποτε δὲν ἀπλώνεται πέρα ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλὰ καὶ στὰ ἄπειρα αὐτὸς βάζει πέρασ. Τοὺς αἰῶνες δηλαδή πού εἶναι ἄπειροι (γιατὶ δὲν ἔχουν πέρασ) αὐτὸς, ὑπερέχοντας μὲ τὸ ἄπειρον μέγεθός του, περιέχει μὲ τὴν ἀπειρία του καὶ ὅλη τὴ ζωὴ πού δὲν ἔχει ὄρια, ὅπως γίνεται μὲ τὰ νοητά. Γιατὶ ὁ βίος τους δὲν εἶναι περιορισμένος, ὅπως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ πλάσθησαν ἀθάνατα. Ὁ Θεὸς ὁμως στέκοντας στὴν ὑπεραιωνιότητά του, ἔχει τὰ ὄρια τῆς ἴδιας του τῆς αἰδιότητος.

§ 2. Ἐν δέ, ὅτι πάντα: Τὰ νομίσματα εἶναι πολλὰ στὸν

3. Πράξ. 9,15.

τὰ νομίματα καὶ τὰ ἀργύρια καὶ οἱ ὀβολοί· τὸ γὰρ εἶδος ἓν, ἢ χαλκὸς ἢ χρυσὸς ἢ ἄργυρος, τὸ δὲ πολλὰ ταῖς δυνάμεσιν, ὡς αἰ πόαι, ἓν δὲ τῷ εἶδει· πᾶσαι γὰρ χόρτος· τὸ δὲ πολλὰ τοῖς εἶδεσιν, οἶον ἵππος, βοῦς, ἄνθρωπος, καὶ τὰ νοητά, ἓν δὲ τῷ γένει, 5 ὅτι ταῦτα ζῶόν εἰσι· τὸ δὲ πολλὰ ταῖς προόδοις, αἱ δημιουργίαι, ἓν δὲ τῇ ἀρχῇ· Θεὸς γὰρ αἴτιος πάντων.

Ἄλλ' ὥσπερ ἅπας ἀριθμὸς· Καλῶς ἀποδείκνυσιν ὅπερ καὶ βούλεται. Σκοπὸς γὰρ τῷ θείῳ τούτῳ ἀνδρὶ καὶ ἀπὸ τῆς ἀριθμητικῆς συστήσαι τὰ ἑαυτοῦ. Λέγει γοῦν, ὅτι οὐδέν ἐστι τῶν 10 ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἐνός, τουτέστι τοῦ Θεοῦ· διότι καὶ πᾶς ἀριθμὸς μονάδος μετέχει· εἰ γὰρ ἐκ τῶν δύο ἄρξεται τις, μίαν δυάδα πρώτην ἀριθμεῖ, καὶ ἐκ τῶν δέκα ὁμοίως, τὸ πλεον φησίν, ὅτι, κἂν ἐν τῶν λεγομένων πολλοστημορίων ἄρξεται τις πρῶτον, ἀριθμεῖ ἡμισυ ἓν, καὶ τρίτον ἓν, δέκατον ἓν, καὶ οὕτως 15 ἐφεξῆς, ὥστε μὴ εἶναι ἀριθμὸν μὴ μετέχοντα τοῦ ἐνός, ἤτοι τῆς μονάδος· κἂν γὰρ μορίου ἐπιμνησθῆς, ἐρεῖς ἡμισυ ἓν, καὶ τρίτον ἓν, καὶ δέκατον ἓν, καὶ ἐφεξῆς· καὶ ὅτι μία δυάς, καὶ μία δεκάς λέγεται, ὡς καὶ τούτων ἐξ αὐτῆς συμπληρουμένων.

Τὸ πάντων αἴτιον ἓν· Ὁ σκοπὸς δῆλος, ὅτι 'ἓν' λεγόμενος 20 ὁ Θεός, οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀριθμητοῖς ἓν λέγεται· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἓν ἐστι, καθὸ ἀπλοῦς τε καὶ ἀμερῆς καὶ τῆς κατ' εἶδος διαφορᾶς ἄμοιρος καὶ πάντων παθημάτων καὶ συμβεβηκότων ἀλλότριος· λέγεται καὶ ἓν, ἀρχῇ τις ὥσπερ καὶ στοιχεῖον τῶν ἐσομένων νοοῦμενος. Τὸ δὲ ταυτόν, ἢ ἕτερον, ἢ μεῖζον, ἢ ἔλαττον, ἔτι δὲ ἄρ- 25 τιον ἢ περιττόν, ἢ ἴσον ἢ ἄνισον, ὅπερ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς θεωρεῖται, οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναφέροι, ἀρχὴν αὐτὰ ποιούμενος· τὰ γὰρ τοιαῦτα πάθη καὶ συμβεβηκότα ἐξ ἀνάγκης εἰσὶ. Τῶν μὲν οὖν ἐν ἀριθμοῖς διαιρέσεων εἰς πλῆθος τὸ πέρας

ἀριθμό, στή μορφή ὅμως ἓνα, καὶ τὰ ἀσημένια καὶ οἱ ὀβολοί. Ἡ ὕλη δηλαδή εἶναι μία, ἢ χαλκός ἢ χρυσός ἢ ἄργυρος, πολλὰ εἶναι στή δύναμη, ὅπως τὰ χόρτα, πού στὸ εἶδος εἶναι ἓνα, γιὰτι ὅλα εἶναι χόρτα. Τὸ 'πολλὰ' ἀναφέρονται στὰ εἶδη, ὅπως ἀλογο, βόδι, ἄνθρωπος καὶ τὰ νοητὰ, ἐνῶ τὸ 'ἓνα' στὸ γένος, γιὰτι τὸ καθένα εἶναι ζῶο. Τὸ 'πολλὰ' ἀναφέρεται στὶς προόδους, γιὰτι εἶναι πολλὲς οἱ δημιουργίες, ἐνῶ τὸ 'ἓνα' στήν ἀρχή· γιὰτι ὁ Θεὸς εἶναι αἷτιος ὅλων.

'Ἄλλ' ὥσπερ ἅπας ἀριθμός: Ἀποδεικνύει ὠραῖα αὐτὸ πού θέλει. Γιὰτι ὁ σκοπὸς τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ στηρίξει τὴν ἀποψή του κι ἀπὸ τὴν ἀριθμητική. Διδάσκει λοιπόν, ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν εἶναι ἀμέτοχο τοῦ ἐνός, δηλαδή τοῦ Θεοῦ· γιὰτι καὶ κάθε ἀριθμὸς μετέχει τὴ μονάδα. Ἐὰν δηλαδή κάποιος ἀρχίσει ἀπὸ τὰ δύο, ἀριθμεῖ πρῶτα μία δυάδα, ὅμοια ἂν ἀρχίσει κι ἀπὸ τὰ δέκα. Προχωρεῖ περισσότερο· κι ἂν ἀκόμα ἀρχίσει κάποιος ἀπὸ τὰ λεγόμενα πολλοστημόρια, πρῶτα ἀριθμεῖ ἓνα δεῦτερο, καὶ ἓνα τρίτο, καὶ ἓνα δέκατο καὶ οὕτω καθεξῆς· ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀριθμὸς πού νὰ μὴν μετέχει τὸ ἓνα, δηλαδή τὴ μονάδα. Κι ἂν ἀκόμα ἀναφέρεις ἓνα μέρος, θὰ πεῖς ἓνα δεῦτερο, κι ἓνα τρίτο, κι ἓνα δέκατο καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ λέμε μία δυάδα, καὶ μία δεκάδα, γιὰτι κι αὐτὲς συμπληρώνονται ἀπὸ τὴ μονάδα.

Τὸ πάντων αἷτιον ἓν: Ὁ σκοπὸς εἶναι φανερός, ὅτι, ὅταν λέγεται ὁ Θεὸς ἓνα, δὲν λέγεται 'ἓνα' ὅμοια μὲ τὰ ἀριθμητὰ. Ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα ἐπειδὴ εἶναι ἀπλὸς καὶ δίχως μέρη καὶ ἄμοιρος ἀπὸ τὴ διαφορὰ πού κάνει τὰ εἶδη καὶ ξένος ἀπὸ ὅλα τὰ παθήματα καὶ τὰ συμβεβηκότα. Λέγεται καὶ ἓνα ἐπειδὴ τὸν νοοῦμε σὰν κάποια ἀρχή κι στοιχεῖο αὐτῶν πού θὰ γίνουν. Τὸ ταῦτὸ τώρα ἢ τὸ ἕτερο ἢ τὸ μεγαλύτερο ἢ τὸ μικρότερο, κι ἀκόμα τὸ ἄρτιο ἢ τὸ περιττό, ἢ τὸ ἴσο ἢ ἄνισο, πού παρατηρεῖται στοὺς ἀριθμούς, δὲ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὸ ἀναφέρει δικαιολογημένα στήν ἀρχή, κάνοντας αὐτὰ ἀρχή. Γιὰτι αὐτὰ τὰ πάθη καὶ τὰ συμβεβηκότα ὑπάρχουν ἐξ ἀνάγκης. Τῶν διαιρέσεων λοιπόν

εἰς μονάδα ἀνάγεται, ἢ δὲ ἀρχὴ ἐν ἐκάστω γένει ἀπλούστατόν ἐστι· καὶ ἐν τοῖς οὖσιν οὖν, εἴτε τὸ ἐν πολλά ἐστίν, εἴτε τὰ πολλὰ ἐν, ἀρχὴ τις καὶ στοιχεῖον τὸ ἀπλούστατόν ἐστι, καὶ πάντων ἀμέτοχον ἐν, ἐξ οὗ ὡσπερ ἐκ παραδείγματος καὶ ἰδέας καὶ τὸ ἐν
 5 τοῖς οὖσιν ἐν, οἷον κἂν τὸ αἰσθητὸν φῶς πολλά ἢ τοῖς μέρεσιν, ἀντὶ τοῦ τοῖς ἀστροῖς πᾶσιν, ἀλλ' ὅλον συλλεγόμενον, ἐν φῶς ἐστὶ· καὶ πολλά τοῖς συμβεβηκόσιν, οἷον τὸ ταῶς· ἔχει γὰρ καὶ χρυσίζοντα καὶ κυάνεα καὶ λευκά, ἐν τῷ ὑποκειμένῳ σώματι ἐστὶν· οὕτω καὶ τὰ ἐξῆς νοητέον.

10 Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πλῆθος: Ὡδε ἐξ ἀριθμητικῆς περιγίνεται τοῦ λεγομένου. Σημείωσαι δέ, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἐνὸς λέγει εἶναι τὸν Θεὸν εἰκότως, ἐπειδὴ πάντων ὑπάρχει, ὅθεν καὶ τοῦ ἀριθμοῦ δημιουργός, ἥτοι ἐφευρέτης ἐστίν.

Ἄλλὰ τὸ μὲν πολλά: Προσυπακουστέον ἐφ' ἐκάστου τού-
 15 των τὸ 'ὑπάρχον', ἵνα ἢ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον, τὸ ὑπάρχον τοῖς μέρεσι πολλά ἐν ἐστὶ τῷ ὅλῳ, οἷον τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἐστίν, ἥτοι οὐσίῃ· ἀλλὰ πολλά τοῖς συμβεβηκόσιν, οἷον ὁ ἄνθρωπος. Συμβεβηκότα δὲ τὰ μὲν χωριστά, ὡς τὸ καθέζεσθαι, περιπατεῖν, καὶ τὰ ὅμοια, τὰ δὲ ἀχώριστα,
 20 ὡς τὸ γλαυκὸν ἢ γρυπὸν καὶ τὰ ὅμοια, καὶ πάλιν, ἐν μὲν εἶδος, ἵππος ἢ βοῦς, ἀλλὰ τοῦτο πολλά ὑπάρχει τῷ ἀριθμῷ· πολλοὶ γὰρ ἵπποι, καὶ πολλοὶ βόες. Ἄλλὰ καὶ ταῖς δυνάμεσι ταῖς φυσικαῖς πολλά ὑπάρχει· καὶ αὖθις τὰ πολλά εἶδη, οἷον ἄνθρωπος, ἵππος, κύων καὶ τὰ ἄλλα, ἐν εἰσι τῷ γένει· ζῶον γὰρ τούτων
 25 ἕκαστον· οὕτω γοῦν καὶ τὸ πολλά ὑπάρχον ταῖς περιόδοις, ἡγουν τοῖς βουλευμασιν, ἢ καὶ τοῖς ἔργοις ἐν εἰσι τῇ ἀρχῇ.

Πάντα καὶ ὅλα πάντα: Πάντα λέγεται, ὅταν εἶδη καὶ μέρη καὶ διαφοραὶ ἐν ταῖς διαιρέσεσιν ὣσιν, ὅλον δέ, ὅταν τὰ μέρη

τῶν ἀριθμῶν σὲ πλῆθος τὸ πέρας ἀνάγεται στὴ μονάδα, ἐνῶ ἡ ἀρχὴ σὲ κάθε γένος εἶναι κάτι ἀπλούστατο. Καὶ στὰ ὄντα λοιπὸν εἴτε τὸ ἓνα εἶναι πολλὰ εἴτε τὰ πολλὰ ἓνα, ἀρχὴ καὶ στοιχεῖο εἶναι τὸ ἓνα τὸ ἀπλούστατο, καὶ πού τίποτε δὲν μετέχει, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, σὰν ἀπὸ παράδειγμα καὶ ἰδέα ὑπάρχει καὶ τὸ ἓνα μέσα στὰ ὄντα· γιὰ παράδειγμα, κι ἂν ἀκόμα τὸ αἰσθητὸ φῶς μοιράζεται σὲ πολλὰ μέρη ὅσα εἶναι ὅλα τὰ ἄστρα, ὅταν συλλεγεῖ ὅλο, εἶναι φῶς ἓνα. Καὶ πολλὰ πάλι ὡς πρὸς τὰ συμβεβηκότα, ὅπως τὸ παγώνι· ἔχει καὶ χρυσωπὰ καὶ κυανὰ καὶ λευκὰ παγώνια, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενο πού χαρακτηρίζεται εἶναι ἓνα. Ἔτσι πρέπει νὰ ἐννοήσομε καὶ τὰ ἄλλα.

Οὐδὲ γάρ ἐστι πλῆθος: Ἐδῶ ἀνασκευάζει τὸ λεγόμενον ἀπὸ τὴν ἀριθμητικὴν. Σημείωσε, πῶς λέει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ δικαιολογημένα, γιὰτὶ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ὅλα, γι' αὐτὸ εἶναι καὶ τοῦ ἀριθμοῦ δημιουργός, δηλαδὴ ἐφευρέτης.

Ἄλλὰ τὸ μὲν πολλὰ: Πρέπει γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐννοήσομε ἐπιπλέον τὸ ὅτι ὑπάρχει, γιὰ νὰ εἶναι τὸ λεγόμενον τὸ ἀκόλουθο· αὐτὸ πού εἶναι κατὰ τὰ μέρη πολλὰ, εἶναι γιὰ τὸ σύνολο ἓνα. Ὅπως τὸ σῶμα, ἔτσι καὶ τὰ λοιπὰ εἶναι μὲ τὸ ὑποκείμενό τους, δηλαδὴ τὴν οὐσία, ἓνα, ἐνῶ εἶναι πολλὰ ὡς πρὸς τὰ συμβεβηκότα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Καὶ συμβεβηκότα γι' αὐτὸν εἶναι ἄλλα χωριστά, ὅπως τὸ νὰ κάθεται, νὰ περπατεῖ καὶ τὰ ὅμοια, κι ἄλλα ἀχώριστα, ὅπως τὰ γαλανὰ μάτια, ἡ γρυπὴ μύτη καὶ τὰ παρόμοια. Καὶ ἐπίσης εἶναι ἓνα εἶδος τὸ ἄλογο ἢ τὸ βόδι, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ὅμως εἶναι πολλὰ, γιὰτὶ ὑπάρχουν πολλὰ ἄλογα καὶ πολλὰ βόδια. Εἶναι ὅμως πολλὰ καὶ ὡς πρὸς τὶς φυσικὰς δυνάμεις· καὶ ἐπίσης τὰ πολλὰ εἶδη, ὅπως ἄνθρωπος, ἄλογο, σκύλος καὶ τὰ ἄλλα εἶναι ἓνα γένος, γιὰτὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ζῶο. Ἔτσι λοιπὸν κι αὐτὸ πού εἶναι πολλὰ στὶς περιόδους τοῦ λόγου, δηλαδὴ στὶς σκέψεις ἢ καὶ στὰ ἔργα, ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν εἶναι ἓνα.

Πάντα καὶ ὅλα πάντα: 'Πάντα' λέμε, ὅταν ὑπάρχουν εἶδη καὶ μέρη καὶ διαφορὰς στὶς διαιρέσεις, ἐνῶ 'ὄλον', ὅταν τὰ

συλλεγόμενα ἐν ὀλόκληρον ἀποτελῶσιν, ἢ τὰ εἶδη ἐν γένος, ἢ καὶ τὰ ἐναντία καὶ ἀντικείμενα εἰς σύμπνοϊαν καὶ συμπάθειαν ἡσυχάζη, ὡς ὕδωρ ὁμοῦ, καὶ γῆ, καὶ ἀήρ, καὶ τὰ πυρώδη ἄστρα, καὶ οὐρανός· λέγεται γὰρ ὅλα ταῦτα κόσμος.

5 Καὶ ἄνευ μὲν τοῦ ἑνός: Ἐπειδὴ τὸ ἐν δοκεῖ πως ἔχειν σχέσιν πρὸς ἀριθμόν, ἄνευ ἑνός οὐκ ἂν εἶη πλῆθος· σύνθεσις γὰρ μονᾶδος εἰσὶν οἱ εἰς πλῆθος ἀριθμοί, ὅπερ εἶπεν ἄνω, ὅτι πολλαπλασιᾶζεται ὁ Θεός, ὡς ἀπὸ ἀριθμητικῆς νοούμενος. Τὸ δὲ ἐν καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφέστηκε καὶ ἔστι.

10 Καὶ εἰ πᾶσι τὰ πάντα: Τὸ ὑποθοῖτό τις, καὶ τὸ καθ' ὑπόθεσιν λαμβάνεται ἐπὶ τῶν πραγματικῶς οὐκ ὄντων, ἀλλὰ λόγῳ τυπουμένων· ἐνταῦθα μέντοι οὐχ οὕτω ληπτέον, ἀλλὰ τὸ κατὰ ἐπίνοϊαν λόγῳ τοῦτο θετέον, διὰ τὴν τοῦ ἐκτίσθαι ταυτότητα, καὶ τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσι θεωρεῖσθαι, καὶ ἐν τῷ ὅλῳ τὰ
15 μέρη.

Ἵτι κατὰ τὸ ἑνὸς ἐκάστου προεπινοούμενον: Εἰ μὴ προεπινοηθεῖη, φησί, τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος, ἤγουν ἢ φύσις, οὐκ ἂν τις εἶποι τοὺς ἀνθρώπους ἠνωσθαι ἀλλήλους· δῆλον δὲ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τῆς φύσεως λόγον.

20 § 3. Καὶ εἰ ἀνέλοις τὸ ἐν: Οὕτω τὸ ρητὸν συνθετέον, ὅτι ἠνωσθαι λέγεται τὰ ἠνωμένα κατ' εἶδος προεπινοούμενον ἑνὸς ἐκάστου· προείπομεν γάρ, ὅτι τὰ εἶδη καὶ τὰ πολλὰ στοιχειῶν τι ἀρχὴν τὸ ἐν ἐπιγράφονται, εἰς γένος ἐν ἀναγόμενα, οὗ γένους εἶδη εἰσί· ταῦτα γὰρ ἠνωμένα αὐτῷ τῷ εἶδει, οἷον ἵπποι, βόες,
25 καὶ τὰ ἐξῆς, ἅπερ εἰς ἐν γένος ἀνάγονται, τὸ καλεῖσθαι ζῶον.

Τὴν ὅλην θεαρχίαν: Ὁλη θεαρχία ἢ παναγία καὶ προσκυνητὴ Τριάς, διὰ δὲ τὴν ἀνέκφραστον τῆς φύσεως ἔνωσιν, ὁ εἰς καὶ ἐν χρηματίζει.

μέρη μαζευτοῦν κι ἀποτελέσουν ἓνα ὀλόκληρο σύνολο, ἢ τὰ εἶδη ἓνα γένος, ἢ καὶ τὰ ἐναντία καὶ τὰ ἀντίθετα εἰρηνεύουν σὲ σύμπνοια καὶ συμπάθεια, ὅπως τὸ νερὸ καὶ ἡ γῆ μαζὶ καὶ ἡ ἀέρας καὶ τὰ πύρινα ἄστρα καὶ ὁ οὐρανός· γιατί ὅλα αὐτὰ μαζὶ λέγονται κόσμος.

Καὶ ἄνευ μὲν τοῦ ἑνός: Ἐπειδὴ τὸ ἓνα φαίνεται νὰ ἔχει κάποια σχέση μὲ ἀριθμὸ, δίχως τὸ ἓνα δὲ θὰ ὑπάρχει πλῆθος, γιατί οἱ ἀριθμοὶ πού ἀποτελοῦν πλῆθος εἶναι σύνθεση μονάδας, πράγμα πού τὸ εἶπε πιὸ πάνω, ὅτι ὁ Θεὸς πολλαπλασιάζεται, ἐννοούμενος ἀπὸ ἀριθμητικὴ ἄποψη. Τὸ ἓνα ὅμως ὑπάρχει καὶ εἶναι καὶ καθεαυτὸ.

Καὶ εἰ πᾶσι τὰ πάντα: Τὸ 'νὰ ὑποθέσει κάποιος' καὶ τὸ 'καθ' ὑπόθεση' χρησιμοποιοῦνται γιὰ ὅσα δὲν ὑπάρχουν πραγματικά, ἀλλὰ διατυπῶνονται μὲ τὸ λόγο. Ἐδῶ ὅμως δὲν πρέπει νὰ τὸ λάβομε ἔτσι, ἀλλὰ νὰ τὸ θέσομε κάτω ἀπὸ τὴ νοητικὴ διαδικασίᾳ ἐξαιτίας τῆς ταυτότητος τῆς δημιουργίας, κι ἐπειδὴ τὸ ὅλο θεωρεῖται στὰ μέρη καὶ τὰ μέρη μέσα στὸ ὅλο.

Ἔστι κατὰ τὸ ἑνὸς ἐκάστου προεπινοούμενον: Ἄν δὲν σκεφθεῖ, λέει, κάποιος προηγουμένως τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὴ φύση, δὲν θὰ μπορούσε νὰ πεῖ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐνώθησαν μεταξύ τους, καὶ προφανῶς σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν λόγο τῆς φύσης τους.

§ 3. Καὶ εἰ ἀνέλεις τὸ ἓν: Τὴ ρήσις αὐτὴ πρέπει νὰ τὴ συντάξομε ἔτσι· ὅσα ἐνώθησαν, λέει, ἐνώθησαν σύμφωνα μὲ τὸ προεπινοούμενο εἶδος τοῦ καθενός. Γιατί εἶπαμε προηγουμένως, ὅτι τὰ εἶδη καὶ τὰ πολλὰ ἔχουν στοιχεῖο καὶ ἀρχὴ τους τὸ ἓνα, ἀνάγονται σὲ ἓνα γένος, καὶ εἶναι εἶδη τοῦ γένους αὐτοῦ. Γιατί αὐτὰ εἶναι ἐνωμένα μὲ τὸ εἶδος αὐτό, ὅπως τὰ ἄλογα, τὰ βόδια καὶ τὰ ὅμοια, πού ἀνάγονται σὲ ἓνα γένος, ἐπειδὴ καλοῦνται ζῶο.

Τὴν ὅλην θεαρχίαν: Ὁλη θεαρχία εἶναι ἡ παναγία καὶ προσκυνητὴ Τριάδα, καὶ ἐξαιτίας τῆς ἀνέκφραστης ἐνώσεως τῆς φύσεως τῆς λέγεται ἓνας καὶ ἓνα.

Ἵφ' ἧς καὶ ἐξ ἧς: Τῷ ὑφ' ἧς' σύνταξον τὸ 'ἐστί', καὶ τῷ
 'ἐξ ἧς' τὸ 'συντέτακται', καὶ τῷ 'δι' ἧς' τὸ 'μένει', καὶ τῷ 'ἐν ἧ'
 τὸ 'συνέχεται', ἡγουν φυλάττεται, καὶ τῷ 'εἰς ἦν' τὸ 'ἐπιστρέφε-
 ται', εἰ καὶ ὁ πατήρ ἰδίως καὶ ὑφ' ἐν τὰ ρήματα ἔταξε, καὶ τὸ
 5 'πάντα' δὲ ἀπὸ κοινοῦ. Καλῶς δὲ εἶπεν, ὅτι, ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἐν,
 οὔτε ὀλότης, οὔτε πολλοστημόριον, οὔτε ἄλλο οὐδέν· τοῦτο γὰρ
 προηνίξατο καὶ ἄνω εἰπών, καὶ ἡμισυ ἐν, καὶ τρίτον, καὶ δέκα-
 τον, δηλονότι καὶ τὰ μόρια τοῦ ἐνὸς μετέχουσι.

Τὸ πάντων αἴτιον ἐν: Οὐκ ἀπολύτως ἐνὶ παντὶ τὰ πάντα
 10 συνέστηκεν, ἀλλ' ἐκείνῳ μόνῳ τῷ ἐνί, καθ' ὃ ἐν, ὁ Θεὸς καὶ εἰς
 καὶ ἐν ὀνομάζεται· τούτῳ γὰρ μόνῳ τῷ ἐνὶ τὰ ὄντα ἐστίν· αὐτὸ
 γὰρ τὸ ὄνομα τὸ ἐν ὁ λέγων κατὰ ἀπόφασιν τοῦ πολλαπλοῦ
 τοῦτο σημαίνει· τὸ μέντοι ἐν αὐτοαρχῇ καὶ πρῶτόν ἐστι τῷ
 πρὸς τί πως ἔχειν· τῶν γὰρ ἐξ αὐτοῦ πολλῶν ἐννοίαν εἰσάγει.
 15 Ταῦτα δὲ οὐκ ἐπιτήδεια ἐπὶ Θεοῦ· τοιοῦτον δὲ ὄν μόνον τὸ ἐν,
 παντελῶς ἀπαθὲς καὶ ἀδιαίρετον καὶ αὐταρκέστατόν ἐστι· κατὰ
 γὰρ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐτέρῳ συμπλέκεσθαι οὐ πέφυκεν, ὥσπερ
 τὸ ἐν ἀριθμοῖς ἐν· ἀπωθεῖται γὰρ τὸ πλῆθος καὶ πᾶσαν σύνθε-
 σιν καὶ διαίρεσιν αὐτὸ τὸ κυρίως ἐν, καὶ πρὸ παντὸς ἐνός. Τοῦ-
 20 το γὰρ οὔτε μικρόν, οὔτε μέτριον καλεῖται· εἰ δὲ δεῖ καὶ τολμηῆ-
 σαι, οὔτε καλόν, οὔτε ἀγαθόν· ταῦτα γὰρ πάθη πως, οἷόν εἰσι
 καὶ σχέσεις καὶ συμβεβηκότα. Αὐτὸ δὲ τὸ ἐν καὶ ὑπὲρ πάντα
 νοεῖται, τὰ δὲ πάθη, ὡς τὸ μικρόν καὶ μέτριον, καὶ σὺν ἄλλῳ
 νοοῦνται, καὶ οὔτε ἀπλᾶ διὰ τοῦτο, οὔτε στοιχειώδη. Τὸ ἐν οὖν,
 25 ὡς εἴρηται, ὅπερ ἀπλοῦν καὶ ἀπαθές, μὴ ἔχον τὰ λεχθέντα, οὔτε
 ὡς γένος θετέον τῶν ὄντων· τὰ δὲ γένη πάντως διαιρεῖται εἰς
 τὰ εἶδη, ἀλλ' οὔτε στιγμὴν ἢ μονᾶδα κυρίως· σχέσιν γὰρ ἔχει

Ἦς καὶ ἐξ ἧς: Σύναψε τὸ 'εἶναι' (ἐστὶ) μὲ τὸ 'ὕφ' ἧς', καὶ τὸ 'ἔχει συνταχθεῖ' (συντέτακται) μὲ τὸ 'ἐφ ἧς', καὶ τὸ 'μένει' μὲ τὸ 'δι' ἧς', καὶ τὸ 'συνέχεται', δηλαδὴ φυλάγεται, μὲ τὸ ἐν ἧ, καὶ τὸ 'ἐπιστρέφεται' μὲ τὸ 'εἰς ἧν', ἂν καὶ βέβαια ὁ πατέρας αὐτὸς συνέταξε τὰ ρήματα ξεχωριστὰ καὶ κάτω ἀπὸ ἓνα, καὶ τὸ 'πάντα' ἀπὸ κοινοῦ. Καὶ ὀρθὰ εἶπε ἂν ἀφαιρέσεις τὸ ἓνα (= ἂν ἀνέλης τὸ ἓν), οὔτε ὀλότελα ὑπάρχει, οὔτε πολλοστημόριο, οὔτε τίποτε ἄλλο. Γιατὶ αὐτὸ ὑπαινίχθηκε καὶ πρὸ πάντων λέγοντας, καὶ ἓνα δεύτερο, καὶ ἓνα τρίτο, καὶ ἓνα δέκατο· δηλαδὴ καὶ τὰ μόρια (κλάσματα) μετέχουν τὸ ἓνα.

Τὸ πάντων αἴτιον ἓν: Δὲν ἔχουν ἀπόλυτα τὰ πάντα τῆ σύστασῆ τους σὲ ὁποιοδήποτε ἓνα, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνο τὸ ἓνα μόνο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἓνα ὁ Θεὸς ὀνομάζεται καὶ ἓνας καὶ ἓνα. Καθόσον σ' αὐτὸ μόνο τὸ ἓνα περιέχονται τὰ ὄντα. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ λέει τὴν ἴδια τῆ λέξῃ ἓνα κατὰ ἄρνηση τοῦ πολλαπλοῦ, αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει. Τὸ ἓνα λοιπὸν εἶναι αὐτοαρχῆ καὶ πρῶτο σ' ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ αὐτό, γιατί εἰσάγει τὴν ἔννοια τῶν πολλῶν ποὺ προέρχονται ἀπὸ αὐτό. Αὐτὰ δὲν εἶναι κατάλληλα γιὰ τὸν Θεό. Κι ἐπειδὴ εἶναι τέτοιο μονάχα τὸ ἓνα, εἶναι τελείως ἀπαθὲς καὶ ἀδιαίρετο καὶ αὐταρκέστατο. Σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τὴ φύση του δὲν ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ συμπλέκεται μὲ τὸ ἄλλο, ὅπως τὸ ἓνα τῶν ἀριθμῶν. Γιατὶ ἀπωθεῖ τὸ πλῆθος καὶ κάθε σύνθεσι καὶ διαίρεσι αὐτὸ τὸ κυρίως ἓνα, ποὺ προηγεῖται ἀπὸ κάθε ἓνα. Αὐτὸ δηλαδὴ δὲν καλεῖται οὔτε μικρὸ οὔτε μέτριον, κι ἂν ἐπιτρέπεται νὰ τολμήσω, οὔτε ὠραῖο οὔτε ἀγαθόν. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο πάθη, ὅπως εἶναι καὶ σχέσεις καὶ συμβεβηκότα. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἓνα νοεῖται καὶ πάντων ἀπὸ ὅλα, ἐνῶ τὰ πάθη, ὅπως μικρὸ, μέτριον, νοοῦνται καὶ μ' ἓνα ἄλλο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε ἀπλὰ οὔτε στοιχειώδη. Τὸ ἓνα λοιπὸν, ὅπως εἶπαμε, ποὺ εἶναι ἀπλὸ καὶ ἀπαθὲς καὶ δὲν ἔχει ὅσα εἰπώθησαν, δὲν πρέπει νὰ τεθεῖ οὔτε ὡς γένος τῶν ὄντων, ἐνῶ τὰ γένη διαιροῦνται ὅπωςδήποτε στὰ εἶδη, ὅμως οὔτε σὲ στιγμὴ ἢ μονάδα κυρίως· γιατί αὐτὰ ἔχουν σχέση πρὸς

ταῦτα πρὸς τὰ ἐφεξῆς. Τὸ δὲ ἐστὶν ἀπλούστατον, καὶ οὔτε μίαν
 διαφορὰν ἔχον· οὔτε γὰρ κίνησίν τινα καὶ στάσιν, οἷον ἡρεμίαν
 ἔχει, ἀλλ' οὔτε ὄν θετέον αὐτὸ τὸ ἓν, ἀλλὰ ἀρχὴν ὄντος καὶ
 σπέρμα. Τῷ δὲ ὄντι πλῆθος ἐξ ἀνάγκης παρέπεται, τῷ πλήθει
 5 τὸ ὄν προσγίνεται, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ἐπὶ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ὄν οὐσία
 ἐστίν, ἀπὸ τοῦ εἶναι. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ὑπερούσιος, καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν,
 καὶ ἐνικῶς ἀντὶ τοῦ ἐξαιρέτως καὶ ἀμιμήτως ὑπὲρ τὸ ὄν· ὁ γὰρ
 Θεὸς τὰ πάντα ἐστὶ καὶ ὑπὲρ πάντα. Θαυμασίως οὖν τὰ περὶ
 ἀριθμῶν φυσιολογήσας. Κἂν τριάς, ἐπάγει, κἂν μονὰς ὑμνεῖται
 10 ἢ ὑπὲρ πάντα θεότης, οὔτε τριάς οὔτε μονὰς ἐστὶν, ἢ παρ' ἡμῶν
 δι' ἀριθμῶν γνωριζομένη, ἢ παρ' ἑτέρου, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα νοῦν
 καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεός· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν 'ὅπερ οὐκ
 ἐστὶ', νοοῦμεν ὅ, τί ἐστὶν ὁ Θεός.

Καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ὄν ὀρίζον: Ὅτι καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν ὁ Θεός, ὡς
 15 πάντα ὑπάρχων, καὶ αὐτὸς τοῦ ἀριθμοῦ ποιητῆς καὶ ἐφευρετῆς
 ὑπάρχων.

Ἐνάριθμόν ἐστι: Σημείωσαι, ὅτι τὸ ἐνάριθμον ἀριθμοῦ
 δήλωσιν σημαίνει· ἐπὶ τῶν ὄντων τοίνυν, τουτέστι τῶν κτισμά-
 των, τὸ ἓν ἐντιθέμενον, κατὰ ἀριθμοῦ ἔννοιαν τίθεται.

20 Οὐκ ἐστὶν οὐδὲ μονὰς: Μὴ ἀπλῶς τὸ 'οὐκ ἐστὶ μονὰς, οὐδὲ
 τριάς' ἐξακούσης, ἀλλὰ πρὸς τό, 'διεγνωσμένη', σύνταξον τὸ
 'οὐκ ἐστὶν'· οὐ γὰρ ἀνελεῖν τὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, ἀλλὰ τὸ
 ἀνεξιχνίαστον ὁ λόγος διδάξαι βούλεται.

Καὶ τὸ θεογόνον ἀληθῶς: Τὸ θεογόνον φησὶ δηλοῦσθαι ἐκ
 25 τῆς ὀνομασίας τῆς Τριάδος· ἵνα γὰρ παραστῆ τῶν ἀνεκκλαλή-
 των ὑποστάσεων ἢ προσκυνητῆ ἔκφανσις, ὁ ἀριθμὸς ἐπενοήθη,
 καθά φησι Βασίλειος, καὶ οἱ θεῖοι Γρηγόριοι. Γόνιμον δὲ τὸν
 Πατέρα καταχρηστικῶς ὠνόμασεν, ἅτε καὶ προσκυνητοῦ Υἱοῦ

τὰ ἐπόμενα, ἐνῶ αὐτὸ εἶναι ἀπλούστατο καὶ δὲν ἔχει οὔτε μιὰ διαφορὰ· γιατί δὲν ἔχει οὔτε κάποια κίνηση καὶ στάση ἢ ἡρεμία. Οὔτε ὅμως πρέπει αὐτὸ τὸ ἓνα νὰ τὸ θέσομε καὶ ὡς ὄν, ἀλλὰ ὡς ἀρχὴ καὶ σπέρμα τοῦ ὄντος. Στὸ ὄν ἐπακολουθεῖ κατ' ἀνάγκη τὸ πλῆθος, στὸ πλῆθος προσκολλᾶται τὸ ὄν, πού δὲν γίνεται προκειμένου γιὰ τὸν Θεό. Τὸ ὄν δηλαδὴ εἶναι οὐσία, γιατί ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ εἶναι. Ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ὄν, καὶ εἶναι μοναδικὰ (ἐνικῶς) πάνω ἀπὸ τὸ ὄν κατ' ἐξαίρεση καὶ κατὰ τρόπο ἀμίμητο. Γιατί ὁ Θεὸς εἶναι τὰ πάντα καὶ πάνω ἀπὸ τὰ πάντα. Μετὰ τὴ θαυμάσια λοιπὸν φυσιολογία τῶν ἀριθμῶν, προσθέτει καὶ εἴτε ὑμνεῖται ὡς τριάδα, εἴτε ὡς μονάδα ἢ πάνω ἀπὸ ὅλα θεότητες, οὔτε τριάδα εἶναι οὔτε μονάδα, αὐτὴ τὴν ὁποία ἐμεῖς ἢ κάποιος ἄλλος τὴν ἀναγνωρίζει μὲ ἀριθμούς, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι καὶ ὀνομάζεται πάνω ἀπὸ κάθε νοῦ. Μὲ τὸ νὰ ποῦμε δηλαδὴ αὐτὸ πού ὁ Θεὸς δὲν εἶναι, νοοῦμε αὐτὸ πού εἶναι.

Καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ὄν ὀρίζον: Ὁ Θεὸς εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ὄν, ἐπειδὴ εἶναι τὰ πάντα, κι ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἐφευρέτης τοῦ ἀριθμοῦ.

Ἐνάριθμόν ἐστι: Σημείωσε, ὅτι ἡ λέξη 'ἐνάριθμον', δηλώνει ἀριθμό. Ὅταν λοιπὸν τὸ ἓνα τίθεται ὡς χαρακτηρισμὸς τῶν ὄντων, δηλαδὴ τῶν κτισμάτων, τίθεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ.

Δὲν εἶναι οὔτε μονάδα: Μὴν ἀκούσεις ἔτσι ἀπλὰ τὴ διατύπωση 'δὲν εἶναι μονάδα οὔτε τριάδα', ἀλλὰ τὸ 'δὲν εἶναι' σὺναψέ το με τὸ γνωρίζεται (διαγνωσμένη). Γιατί ὁ λόγος δὲν θέλει νὰ ἀναιρέσει τὴν ὁμολογία αὐτὴ, ἀλλὰ νὰ διδάξει τὸ πόσο ἀνεξιχνίαστο εἶναι.

Καὶ τὸ θεογόνον ἀληθῶς: Ἡ γονιμότητα τοῦ Θεοῦ δηλώνεται, λέει, ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῆς Τριάδας. Γιὰ νὰ παρασταθεῖ δηλαδὴ ἡ προσκυνητὴ φανέρωση τῶν ἀνεκκλάλητων ὑποστάσεων, ἐπινοήθηκε ὁ ἀριθμὸς, ὅπως λέει ὁ Βασίλειος καὶ οἱ θεῖοι Γρηγόριοι. Γόνιμο ὀνόμασε τὸν Πατέρα καταχρηστικά, ἐπειδὴ

Πατέρα, καὶ τοῦ συμπροσκυνητοῦ αὐτοῖς παναγίου Πνεύματος πηγῆν. Γονιμότης οὖν, ἢ ἕτερόν τι ὄνομα τῶν συνεγνωσμένων ἀνθρώποις, ἢ καὶ αὐταῖς ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν, οὐκ ἂν παραστήσει τρανώς τὰ ὡς εἶστιν ἐκ πάντων ἀποκεκρυμμένα τοῦ
 5 Θεοῦ· πῶς γὰρ δυνατὸν ὀνομάσαι ἀπὸ τινος τῶν ὄντων τὸν Θεόν, μήτε τι τῶν πάντων ὄντα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα;

Οὐδὲ ὄνομα αὐτῆς ἐστὶ· Καλῶς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ λέγει, ὅτι οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐστὶν, οὐδὲ λόγος, ἀλλὰ ἐν ἀβάτοις ἐξήρηται, οὐ τόποις, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ λογισμοῖς καὶ ἐνθυμήσεσιν·
 10 ἄβατος γὰρ παντὶ νῶ καὶ ἐνθυμήσει ὁ περὶ Θεοῦ λόγος. Τὸ δὲ μήτε ὄνομα αὐτοῦ εἶναι, καλῶς καὶ εὐαπαλλάκτως νόησον· τὰ γὰρ ὄντα πάντα καὶ δι' ὀνομάτων καὶ διὰ πραγμάτων γνωστικῶν σημαίνονται. Ποῖον τοίνυν ὄνομα ἢ πρᾶγμα δυνατὸν ἐπιθεῖναι τῷ Θεῷ, τῷ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐξηρημένῳ καὶ πεποιη-
 15 κότι τὰ πάντα καὶ αἰτίῳ τῶν πάντων; Διὸ καὶ τὴν ἀγαθότητα αὐτῆν ἢ τὸ καλὸν φησὶν ὁ θεῖος οὗτος Διονύσιος μὴ κυρίως ἐφαρμόσαι αὐτῷ τῷ Θεῷ, ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς οὖσιν εὐρίσκονται ταῦτα. Καὶ ἀνωτέρω οὕτως εὐρήσεις, ὅτι ταῦτα τὰ πάθη καὶ συμβεβηκότα λογίζοντα ἐν τοῖς οὖσιν, ὅπερ ἔστιν ἐπὶ Θεοῦ τοῦ
 20 ὑπεραναβεβηκότος πάντων.

Ἄλλὰ πόθῳ τοῦ νοεῖν· Σημεῖωσαι, ὠραῖόν φησιν, ὅτι διὰ τὸ ὅλως νοεῖν τι καὶ λέγειν περὶ Θεοῦ, τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ κατεχόμενοι, τὸ τῆς ἀγαθότητος ὄνομα ἐπέβαλον τῷ Θεῷ οἱ θεολόγοι, ἐπεὶ κυρίως καὶ ὑπεράγαθος καὶ ὑπερούσιός ἐστιν ὁ
 25 Θεός, ἢ δὲ ἀγαθότης, ὡς φησὶν οὗτος, σεμνότατον ὄνομα τῶν πάντων. Αἱ δὲ ἀποφάσεις, ἢτοι ἀρνήσεις καὶ στερήσεις, ἐπὶ Θεοῦ οὐχ ἀπλῶς εἴρηνται τοῖς θεολόγοις· οὐ γάρ, ὡς λέγονται, νοοῦνται, ἀλλὰ ὑπεραναβεβηκότως θεωροῦνται· τὸ γὰρ ἀθάνατος, καὶ ἀόρατος, καὶ ἄφθαρτος, καὶ ἀνευδεής, καὶ ἀναμάρτη-
 30 τος, οὐκ ἂν τις, σοφίας μετέχων, δημωδέστερον ὑπολάβοι, οὔτε

εἶναι καὶ τοῦ προσκυνητοῦ Υἱοῦ Πατέρας καὶ πηγὴ τοῦ παναγίου Πνεύματος ποῦ συμπροσκυνεῖται μαζί τους. Γονιμότητα λοιπὸν ἢ κάποιο ἄλλο ὄνομα ποῦ γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι ἢ καὶ αὐτὲς οἱ νοητὲς δυνάμεις δὲν μπορεῖ νὰ παραστήσει τὰ κρυμμένα ἀπὸ ὄλους μυστικὰ τοῦ Θεοῦ. Πῶς δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομάσομε τὸ Θεὸ ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὔτε κάποιο ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ πάνω ἀπὸ ὄλα τὰ ὄντα;

Οὐδὲ ὄνομα αὐτῆς ἐστὶ: Ὅρθα λέει ὁ θεῖος αὐτὸς συγγραφέας, ὅτι οὔτε ὄνομά της δὲν ὑπάρχει, οὔτε λόγος, ἀλλ' ἔχει ἀρπαχθεῖ σὲ ἄβατους, ὄχι τόπους, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ λογισμοὺς καὶ σκέψεις. Γιατὶ εἶναι ἄβατος γιὰ κάθε νοῦ καὶ νόηση ὁ λόγος γιὰ τὸν Θεό. Τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ὄνομά του, ἐννόησέ το μὲ ὄρθο τρόπο καὶ ἐλεύθερο. Γιατὶ ὄλα τὰ ὄντα σημαίνονται καὶ μὲ ὄνόματα καὶ μὲ πράγματα γνωστικά. Ποιό λοιπὸν ὄνομα ἢ πράγμα εἶναι δυνατὸ νὰ βάλουμε στὸν Θεό, ποῦ εἶναι ἔξω ἀπ' ὄλα τὰ ὄντα καὶ ἔχει δημιουργήσει ὄλα τὰ ὄντα καὶ εἶναι αἷτιος τῶν πάντων; Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγαθότητα ἢ ἴδια καὶ τὸ καλό, λέει ὁ θεῖος Διονύσιος, δὲ θὰ ἐφαρμόσει κυριολεκτικὰ στὸν Θεό, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ συναντοῦμε καὶ στὰ ὄντα. Καὶ πιὸ πάνω θὰ βρεῖς τὰ ἴδια, ὅτι αὐτὰ τὰ πάθη θεωροῦνται καὶ συμβεβηκότητα στὰ ὄντα, πράγμα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ συμβεῖ στὸν Θεὸ ποῦ ὑπερβαίνει τὰ πάντα.

Ἄλλὰ πόθω τοῦ νοεῖν: Σημείωσε, πῶς ὠραῖα εἶπε, ὅτι, ἐπειδὴ οἱ θεολόγοι σκέφτονται καὶ λένε κάτι γιὰ τὸν Θεὸ κυριευμένοι πλήρως ἀπὸ τὸν πόθο γι' αὐτόν, ἔδωσαν στὸν Θεὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀγαθότητας, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι κατὰ κυριολεξία πάνω ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία, ἐνῶ ἡ ἀγαθότητα, ὅπως λέει αὐτός, εἶναι τὸ τιμιότερο ἀπὸ ὄλα τὰ ὄνόματα. Οἱ ἀποφάσεις, δηλαδὴ οἱ ἀρνήσεις καὶ στερήσεις, δὲ λέγονται ἔτσι ἀπλὰ γιὰ τὸν Θεὸ ἀπὸ τοὺς θεολόγους· δὲ νοοῦνται δηλαδὴ ὅπως λέγονται, ἀλλὰ θεωροῦνται μὲ τρόπο ὑπερβατικό. Γιατὶ τὸ ἀθάνατος καὶ ἀόρατος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀνενδεῆς καὶ ἀναμάρτητος, δὲν θὰ μπορέσει κανένας, ποῦ ἔχει κάποια σοφία, νὰ

ὅσα ἐπὶ Θεοῦ τοιαῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν δηλουμένων ἐξισταμέ-
 νος ἐπὶ τὰς σεσιγημένας καὶ θειοτέρας ἐννοίας ἀνανεύσει· διὸ
 καὶ θειοτέρας θεωνυμίας ἐφεξῆς αὐτὰς καλῶς προσαγορεύει.
 Ἐξισταμένη γὰρ ἡ ψυχὴ τῶν σωματικῶν πασῶν αἰσθήσεων
 5 καὶ κοσμικῶν, ταῦτα γὰρ ἑαυτῇ ἐποίησε σύμφυλα· οὕτω συνά-
 πτεται τῷ ἀκραιφνεῖ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον δυνα-
 τόν ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος αἰνίττεται λέ-
 γων· «καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κ'· ρίω ἐσόμεθα»· καὶ πάλιν· «νῦν
 ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν ἐσόπτρῳ ὁρῶμεν, τότε δὲ τὸ πρόσωπον
 10 πρὸς πρόσωπον ὁψόμεθα».

Τὸ τῶν ὀνομάτων σεπτότατον: Σημείωσαι, ὅτι πάντων
 ὀνομάτων σεπτότατον ἡ ἀγαθότης· διὸ καὶ πρῶτως τῷ Θεῷ
 ἀφιέρωται.

Τῶν ἑαυτῇ συμφύλων: Συμφύλων φησὶ τῶν συμφυῶν καὶ
 15 γνωρίμων καὶ τῆς κτίσεως ἰδίων.

§ 4. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς καὶ ἄγγελοι: Ὅτι καὶ ἀγγέλοις τὰ
 περὶ Θεοῦ ἀκατάληπτα, καὶ ὅτι καὶ ὁ κατώτατος τῶν ἀγγέλων
 μείζων πάντων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεολόγων περὶ Θεοῦ θε-
 ωρεῖ, οὐκοῦν καὶ τῶν ἀποστόλων.

20 Καὶ εἴ τι τῶν ὁμοδυνάμων. Ὅτι, κἂν ἕτεραι ὁμοδύναμοι
 θεωνυμῖαι ἐν τῇ Γραφῇ εὔρεθῶσι, χρῆ καὶ ταύτας κατὰ τὰς αὐ-
 τὰς ἐκφαντορικὰς μεθόδους προσυπακούειν.

Καὶ ὑμῖν καὶ ἑτέροις ἱεροῖς ἀνδράσιν: Ὅτι οὐ πᾶσιν ἀζη-
 τήτως μεταδοτέον τῶν μυστικῶν, ἀλλὰ τοῖς ἱκανοῖς καὶ ἱεροῖς
 25 ἀνδράσιν, ὅπερ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος τούτῳ τῷ ἱερῷ ἀνδρὶ Τιμο-
 θέῳ γράφει.

Ἡμεῖς τε εἰπεῖν ἱκανοί: Ταῦτα ἀγιοπρεπῶς μετριάζων
 φησὶν ὁ πατήρ, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐξῆς πάντα.

τὰ ἐννοήσει μὲ τὸν τρόπο τῶν πολλῶν, οὔτε κι ὅσα παρόμοια λέγονται γιὰ τὸν Θεό, ἀλλά, ἀφήνοντας αὐτὰ ποὺ δηλώνουν, θὰ ὑψωθεῖ στὶς ἀποσιωπημένες καὶ πιὸ θεϊκὲς ἔννοιες· γι' αὐτὸ καὶ ὀρθὰ στῆ συνέχεια τὶς ὀνομάζει θεϊκότερες θεωνυμίες. Ἐγκαταλείποντας δηλαδή ἢ ψυχὴ ὅλες τὶς σωματικὲς αἰσθήσεις καὶ τὰ κοσμικὰ πράγματα, γιὰ μ' αὐτὰ εἶχε ταυτιστεῖ, ἐνώνεται πᾶ μὲ τῇ γνησιότητά τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ, ὅσο εἶναι δυνατόν στὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅπως ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγοντας· «καὶ ἔτσι θὰ εἴμαστε πάντοτε μαζὶ μὲ τὸν Κύριο»¹, καὶ ἐπίσης· «τώρα βλέπομε αἰνιγματικὰ καὶ σὰν μπροστὰ σέ καθρέφτη', ἐνῶ τότε θὰ δοῦμε πρόσωπο μὲ πρόσωπο»².

Τὸ τῶν ὀνομάτων σεπτότατον: Σημείωσε, ὅτι τὸ τιμιότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ὀνόματα εἶναι ἡ ἀγαθότητα, γι' αὐτὸ καὶ πρῶτο ἀφιερώνεται στὸν Θεό.

Τῶν ἑαυτῇ συμφύλων: Μὲ τὸ 'συμφύλων' ἐννοεῖ τὰ σύμφυτα καὶ γνώριμα καὶ ποὺ προσιδιάζουν στῆ φύση.

§ 4. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς καὶ ἄγγελοι: "Ὅτι δηλαδή καὶ στοὺς ἀγγέλους εἶναι ἀκατάληπτη ἡ θεότητα, καὶ ὅτι ὁ κατώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀγγέλους ἔχει μεγαλύτερη ἀπὸ ὅλους τοὺς θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας γνώση περὶ Θεοῦ ἀπὸ θεωρία, καὶ φυσικὰ κι ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους,.

Καὶ εἴ τι τῶν ὁμοδυνάμων: Ἀκόμα κι ἂν βρεθοῦν στῆ Γραφὴ κι ἄλλες ὁμοδύναμες θεωνυμίες, πρέπει κι αὐτὲς νὰ τὶς ἀντιμετωπίζομε μὲ τὶς ἴδιες ἐξηγητικὲς μεθόδους.

Καὶ ὑμῖν καὶ ἑτέροις ἱεροῖς ἀνδράσιν: Δὲν πρέπει νὰ μεταδίδομε τὰ μυστικὰ σ' ὁποιους καὶ νά' ναι, ἀλλὰ σέ ὅσους εἶναι ἱκανοὶ καὶ εὐσεβεῖς, πράγμα ποὺ γράφει καὶ ὁ θεῖος Παῦλος στὸν ἱερὸ Τιμόθεο.

Ἡμεῖς τὲ εἰπεῖν ἱκανοί: Μετριάζοντας αὐτὰ ὁ πατέρας μὲ τρόπο ἀγιοπρεπῆ, λέει· μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ἀκόλουθα ὅλα.

1. Α' Θεσσ. 4,16.

2. Α' Κορ. 13,12.

Ἐπὶ δὲ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν: "Ὅτι θεολογίαν συμβολικὴν λέγει τέως μὴ φερομένην, ὡς καὶ ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ φησὶν· εἰ δὲ βούλει τὴν διαφορὰν εἰδέναι τῆς θεολογικῆς ὑποτυπώσεως καὶ τῆς συμβολικῆς θεολογίας, ἀνάγνωθι τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ Περὶ μυστικῆς θεολογίας λόγου.

Ἐπὶ δὲ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν: Μιλᾷει γὰρ συμβολικὴ θεολογία, γὰρ τὴν ὁποία δὲν ἀναφερόταν ὡς τώρα, ὅπως λέει καὶ σὲ ἄλλο κεφάλαιο. Ἄν θέλεις νὰ μάθεις τὴ διαφορὰ τῆς θεολογικῆς ὑποτυπώσεως καὶ τῆς συμβολικῆς θεολογίας, διάβασε τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ λόγου Περί μυστικῆς θεολογίας.

ΣΧΟΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
Β' ΣΧΟΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

§ 1. Ἐνθα τὰ ἀπλᾶ: Ἀπλᾶ καὶ ἀπόλυτά εἰσι τὰ δίχα συμβόλων νοούμενα καὶ ἐποπτευόμενα ὡς ἔχουσιν, οὐ μὴν παραβολικῶς. Ἀπόλυτα οὖν ἔφη τὰ μὴ κατὰ ἀνάπτυξιν ὀνομάτων ἢ
5 συμβόλων λεγόμενα, ἀλλὰ τῇ ἐκ πάντων τῶν ὄντων καὶ τῇ τῶν νοήσεων ἀποπαύσει καὶ ἀπολύσει συναγόμενα, ἦντινα ἀνεργησίαν τῆς ἱερᾶς κινήσεως ἐν μὲν τοῖς πρὸ τούτου ἀνοησίαν ἐκάλεσεν, ἐνταῦθα δὲ σκοτεινότατον γνόφον καὶ ἀόρατον κατὰ τὸν Ψαλμῶδόν, «νεφέλη καὶ γνόφος κύκλω αὐτοῦ», καί, «ἔθε-
10 το σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ».

Τοὺς ἀνομμάτους νόας: Οὐ γὰρ αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν εἰσι μεστοί, ἀλλ' ἐστὶν αὐτῶν ἡ οὐσία, ἅτε ζῶν νοῦς, ὅλη ὀφθαλμὸς ὄξυδερκέστατος, ὅθεν καὶ πολυόμματοι λέγονται ἐν τῇ Γραφῇ.

Καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπόλειπε: Ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ
15 δηλοῦται: τὰ γὰρ αἰσθητὰ αὐτὰ καλοῦσιν οἱ παλαιοὶ μὴ ὄντα, ἅτε μεταβολῆς ἀπάσης μετέχοντα καὶ μὴ ὡσαύτως ἀεὶ ὄντα: τὰ δὲ νοητά, ὡς ἀεὶ ὄντα ἀθάνατα βουλήσει τοῦ ποιήσαντος καὶ τὴν οὐσίαν μὴ μεταβάλλοντα, λέγουσιν ὄντα. Ταῦτα δὲ πολλάκις παρατεθείκαμεν ἐν τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγῳ.

20 Ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν: Τὴν ἀπλότητα καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἐνάδα. Πῶς δὲ ἀγνώστως ἀνατείνεταιί τις πρὸς Θεὸν καὶ ἐν τῷ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ
ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

§ 1. Ἐνθα τὰ ἀπλᾶ: Ἀπλὰ κι ἀπόλυτα εἶναι ὅσα νοοῦμε καὶ ἐποπτεῦμε χωρὶς σύμβολα, ὅπως αὐτὰ εἶναι, καὶ ὄχι μὲ παραβολή. Ἀπόλυτα λοιπὸν εἶπε ὅσα δὲ λέγονται μὲ παράθεση ὀνομάτων συμβόλων, ἀλλὰ συνάγονται μὲ τὴν ἀπομάκρυνση κι ἀπελευθέρωση ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα καὶ ὄλους τοὺς συλλογισμούς. Τὴν ἀδράνεια αὐτῆ τῆς ἱερῆς κίνησης πρὶν ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ τὴν κάλεσε ἀ-νοησία, ἐνῶ ἐδῶ σκοτεινότατο καὶ ἀόρατο γνόφο, σύμφωνα μὲ τὸν Ψαλμωδὸ «νεφέλη καὶ γνόφος ὀλόγουρά του»¹, καὶ «ἔκανε τὸ σκοτάδι τόπο ἀπόκρυψῆς του»².

Τοὺς ἀνομμάτους νόας: Δὲν εἶναι γεμάτοι ἀπὸ αἰσθητοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ εἶναι ἡ οὐσία τους, ἐπειδὴ εἶναι νοῦς πού ζεῖ, καὶ ὀλόκληρη εἶναι ἓνας ὀφθαλμὸς πολὺ δυνατός. Γι' αὐτὸ καὶ στὴ Γραφή λέγονται πολυόμματοι.

Καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπόλειπε: Τὸ ἴδιο δηλώνεται ἐκ παραλλήλου. Οἱ παλαιοὶ καλοῦν τὰ αἰσθητὰ μὴ ὄντα, ἐπειδὴ μετέχουν κάθε μεταβολὴ καὶ δὲν εἶναι τὰ ἴδια πάντοτε, ἐνῶ τὰ νοητὰ, ἐπειδὴ ὑπάρχουν πάντοτε, καὶ μὲ θέλημα τοῦ ποιητῆ τους εἶναι ἀθάνατα καὶ δὲν μεταβάλλουν τὴν οὐσία τους, τὰ ὀνομάζουν ὄντα. Αὐτὰ τὰ ἀναφέραμε πολλές φορές στὸ λόγο Περὶ θείων ὀνομάτων.

Ἐπὲρ πᾶσαν οὐσίαν: Τὴν ἀπλότητα δηλαδή καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἐνάδα. Πῶς τώρα μὲ τὴν ἀγνωσία ἀνουψώνεται κάποιος

2. Ψαλμ. 17,12.

Περὶ θείων ὀνομάτων κεφαλαίῳ πέμπτῳ εἴρηται, καὶ ἐνταῦθα μετὰ βραχέα εὐρήσεις.

Ἄσχετόν καὶ ἀπολύτῳ: Ἄσχετον ἔκστασιν φησι τὴν ἀναχώρησιν πάσης σχέσεως, ἀντὶ τοῦ, ἵνα μηδεμιᾷ κατέχοιτο σχέ-
5 σει, μήτε πρὸς αὐτόν, μήτε πρὸς τι τῶν κτισμάτων.

Σκότους ἀκτῖνα: Καὶ ἐνταῦθα σκότος τὴν παντελεῆ ἀκαταληψίαν ἔφη.

§ 2. Μηδεὶς τῶν ἀμυήτων: Σημεῖωσαι, ὅτι ἀμυήτους φησι τοὺς μὲν τῶν μυστικῶν ἀμετόχους, τοῖς δὲ αἰσθητοῖς ἐνειλου-
10 μένους καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι φανταζομένους. Ἀμέλει περὶ τῶν καθόλου ἀμυήτων εὐθὺς παρακατιῶν φησι. Καὶ σημεῖωσαι, ὅτι ἄλλους τοὺς ἀμυήτους λέγει καὶ ἄλλους τοὺς ἀμύστους, ἧγουν ἀμυσταγωγῆτους.

Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτους εἰσί: Τὰ μὲν πρὸ τούτων ἔφη περὶ τῶν
15 πιστευσάντων μὲν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, μὴ μὴν ἐπὶ τὴν τελειότεραν ἐλθόντων γινῶσιν, ἀλλὰ συμμετρούντων τῇ οἰκείᾳ δόξῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ μὴ εἰδότων διαφορὰν ὄντων κυρίως καὶ ὁμωνύμων ὄντων, οὐσιῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ τὰ ὄντα, διὸ καὶ ὑπερουσίου. Οἱ γοῦν τοιοῦτοι, ὡς ἀμυῆτοι, τῶν ὑψηλοτέρων
20 ὑπολαμβάνουσι κατὰ ἀλήθειαν σκότος εἶναι τὸ ἀφεγγές τοῦτο τὸ παρ' ἡμῖν σκίασμα καλύπτον τὸν Θεὸν καὶ ἀποκρύπτον αὐτὸν τῆς ἀπάντων θεας, ὅπερ ὡς ἀληθῶς νοσοῦσι πολλοὶ καὶ ἐν ἡμῖν, ἅτε μὴ γινώσκοντες τὸ ἀνυπέρβλητον φῶς πᾶσαν ὄψιν σκοτίζειν. Εἰ οὖν εἰσι, φησὶν, ἐν ἡμῖν τοιοῦτοι, τί ἂν εἴποιμεν
25 περὶ εἰδωλολατρῶν τῶν παντάπασι πάντων μυστικῶν ἀμετόχων καὶ πρὸς ξόανα τεθηπότων; Κυρίως μὲν οὖν ὄντα τὰ νοητά, ὁμωνύμως δὲ τὰ αἰσθητά. Τὸ δὲ ὑπὲρ τούτους, τοὺς πιστοῦς δηλονότι, τοὺς ἐν τοῖς φθαρτοῖς ἐνισχημένους.

Δέον ἐπ' αὐτῇ: Ὡς πάντα οὐσης θεοπρεπῶς καὶ μηδὲν οὔ-
30 σης ὑπερουσίως· αὕτη γὰρ καὶ θέσις ἐστὶ καὶ ἀπόφασις, ἐπεὶ καὶ κυρίως ἀμφοτέρα ἐπὶ τῆς θείας λέγονται μεγαλειότητος. Τί δὲ εἰσιν αἱ ἀποφάσεις τῶν ἀφαιρέσεων καὶ αἱ καταφάσεις τῶν

πρὸς τὸν Θεό, ἔχει λεχθεῖ καὶ στὸ Περὶ θείων ὀνομάτων, στὸ πέμπτο κεφάλαιο, κι ἐδῶ θὰ τὸ βρεῖς σὲ λίγο.

Ἄσχετῶ καὶ ἀπολύτῶ: Ἄσχετη ἐκσταση λέει τὴν ἐγκατάλειψη κάθε σχέσης, ἀντὶ νὰ πεῖ, γιὰ νὰ μὴ κατέχεται ἀπὸ καμμιά σχέση, οὔτε πρὸς τὸν ἑαυτό του οὔτε πρὸς κάποιο κτίσμα.

Σκότους ἀκτίνα: Καὶ ἐδῶ σκότος εἶπε τὴν τέλεια ἀκαταληψία.

§ 2. Μηδεὶς τῶν ἀμύητων: Σημείωσε, ὅτι ἀμύητους καλεῖ ὄσους δὲν μετέχουν στὰ μυστικά, ἀλλ' ἐμπλέκονται στὰ αἰσθητὰ καὶ δὲν φαντάζονται τίποτε πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα. Βέβαια γιὰ τοὺς τελείως ἀμύητους μιλάει ἀμέσως παρακάτω. Καὶ σημείωσε, ὅτι ἄλλους ὀνομάζει τοὺς ἀμύητους καὶ ἄλλους τοὺς ἄμυστους, δηλαδὴ τοὺς ἀμυσταγώγητους.

Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτους εἰσί: Τὰ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ βέβαια τὰ εἶπε γιὰ ὄσους πίστεψαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὅμως δὲν ἔφτασαν στὴν τελειότερη γνώση, ἀλλὰ ἰσομετροῦν τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ δική τους γνώμη καὶ δὲν γνωρίζουν τὴ διαφορὰ οὐσιῶν ὄντων κυρίως καὶ ὁμωνύμων καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα ὄντος γι' αὐτὸ καὶ ὑπερούσιου. Αὐτοὶ λοιπὸν, σὰν ἀμύητοι στὰ ὑψηλότερα, νομίζουν στ' ἀλήθεια ὅτι εἶναι σκοτάδι τὸ ἄφωτο τοῦτο σκίασμα ποὺ μᾶς σκιάζει καὶ καλύπτει τὸν Θεὸ καὶ τὸν κρύβει ἀπὸ τὰ μάτια ὄλων, νόσο ποὺ νοσοῦν πολλοὶ καὶ ἀπὸ ἐμᾶς, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουν ὅτι τὸ ὑπερβολικὸ φῶς σκοτίζει κάθε ὄραση. Ἄν λοιπὸν, λέει, ὑπάρχουν τέτοιοι κι ἀνάμεσά μας, τί θὰ λέγαμε γιὰ τοὺς εἰδωλολάτρες ποὺ εἶναι ἀμέτοχοι τελείως σὲ ὅλα τὰ μυστικά καὶ μένουν ἐκθαμβοὶ μπροστὰ σὲ ξόανα; Κυρίως ὄντα λοιπὸν εἶναι τὰ νοητά, ἐνῶ ὁμωνύμως ὄντα εἶναι τὰ αἰσθητά. Τὸ 'ὑπὲρ τούτους' σημαίνει τοὺς πιστοὺς, τοὺς παγιδευμένους μέσα στὰ φθαρτά.

Δέον ἐπ' αὐτῇ: Ἐπειδὴ εἶναι τὰ πάντα ὅπως ἀρμόζει στὸν Θεὸ καὶ δὲν εἶναι τίποτε μὲ τρόπο ὑπερούσιο. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ θέση καὶ ἡ ἄρνηση (κατάφαση— ἀντίφαση, εἶναι—δὲν εἶναι), ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο λέγονται κυρίως γιὰ τὴ θεία μεγαλειότητα. Τί

θέσεων, καὶ τί αἱ στερήσεις, καὶ ἐνταῦθα σαφηνίζεται, καὶ μάλιστα ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἐν τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγῳ διαφόρως καὶ πλατέως παραθέμεθα.

Ἀντικειμένως εἶναι: Ὅτι ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἀντίκεινται αἱ ἀποφάσεις ταῖς καταφάσεσιν· ὑπὲρ πᾶσαν γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ ἀφαίρεσιν καὶ θέσιν. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τοῖς Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας μετ' ὀλίγον τῆς ἀρχῆς.

§ 3. Οὕτω γοῦν ὁ θεῖος Βαρθολομαῖος: Σημείωσαι καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἄπλαστον τοῦ εἶναι ταῦτα τὰ θεῖα συντάγματα τοῦ μεγάλου Διονυσίου. Πρὸς οἷς γὰρ ἐν τοῖς προτέροις λόγοις τινῶν τῶν συνόντων τοῖς ἀποστόλοις μνήμην χρήσεων ἐποιήσατο, νῦν παραπλησίως τοῦ θείου Βαρθολομαίου χρήσιν ἄγει, ὡς δηλοῖ τὸ «φησὶν»· εἰ γὰρ ἀγράφως ἦν διδάξας, εἰρήκει ἂν, ἔφη. Σημείωσαι δὲ ὅτι τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου χρήσιν προφέρει, πῶς πολλὴ καὶ ἐλαχίστη ἡ θεολογία.

Ὅτι καὶ πολυλόγος: Πολυλόγος παροξυτόνως ὁ πολλὰ λέγων, πολύλογος δὲ προπαροξυτόνως ὁ πολλῶν λόγων δεόμενος· ὡς καὶ πρωτότοκος προπαροξυτόνως ὁ πρώτως τεχθεὶς, πρωτοτόκος δὲ παροξυτόνως ἡ πρώτως τεκοῦσα γυνή, ὡς καὶ Ὅμηρος.

«Πρωτότοκος Κινύρη, οὐ πρὶν εἰδυῖα τόκοιο».

Ὅς οὔτε λόγον: Δηλαδή τῆς οἰκείας φύσεως παραστατικὸν ἐν τοῖς ἔξωθεν. Ὁμοίως καὶ περὶ νοήσεως νοητέον.

Πάντα θεῖα φῶτα καὶ ἤχους: Ἦχους καὶ λόγους οὐρανίους φησὶ τὰ περὶ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένα, ὡς μὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ γηϊνὴν ἐπίνοιαν, ἀλλὰ κατὰ θεϊαν ἐπίνοιαν λεχθέντα καὶ παραδοθέντα.

Ὁ θεῖος Μωϋσῆς: Σημείωσαι, πῶς διεξέρχεται τὰ περὶ

εἶναι ὁμῶς οἱ ἀρνήσεις τῶν ἀφαιρέσεων καὶ οἱ καταφάσεις τῶν θέσεων καὶ τί εἶναι οἱ στερήσεις διασαφηνίζεται καὶ ἐδῶ καὶ πῶς πολὺ στὸ τρίτο κεφάλαιο, ἀλλὰ διαφορετικὰ καὶ πλατύτερα τὸ ἀναπτύξαμε καὶ στὸ Περὶ θείων ὀνομάτων.

Ἄντικειμένως εἶναι: Στὸν Θεὸ δὲν ἀντίκεινται οἱ ἀποφάσεις στὶς καταφάσεις, γιατί ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀρνήση (ἀφαίρεση) καὶ θέση. Διάβασε καὶ στὸ Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας λίγο μετὰ τὴν ἀρχή.

§ 3. Οὕτω γοῦν ὁ θεῖος Βαρθολομαῖος: Σημείωσε καὶ ἐδῶ, ὅτι δὲν εἶναι πλαστὰ αὐτὰ τὰ θεῖα συγγράμματα τοῦ μεγάλου Διονυσίου. Γιατὶ μαζὶ μὲ τὰ χωρία ποὺ μνημόνευσε στὰ προηγούμενα ἔργα του μερικῶν ἀπὸ τοὺς σύγχρονους τῶν ἀποστόλων, τώρα μᾶς παρουσιάζει παραπλήσια μὲ ἐκεῖνα τὸ χωρίο τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, ὅπως δηλώνει τὸ ρῆμα λέει ('φησί'): γιατί, ἂν εἶχε διδάξει προφορικὰ θὰ ἔλεγε 'εἶπε' (ἔφη). Σημείωσε, ὅτι ἀναφέρει τὸ χωρίο τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, ποὺ βεβαιώνει πῶς ἡ θεολογία εἶναι πολλὴ καὶ ἐλάχιστη.

Ἔστι καὶ πολυλόγος: Πολυλόγος, παροξύτονο, σημαίνει αὐτὸς ποὺ λέει πολλά, ἐνῶ πολύλογος, προπαροξύτονο, σημαίνει ὁποῖος χρειάζεται πολλοὺς λόγους. Ἔστι καὶ πρωτότοκος, προπαροξύτονο, σημαίνει αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε πρῶτος, ἐνῶ πρωτοτόκος, παροξύτονο, σημαίνει ἡ γυναίκα ποὺ γέννησε πρώτη φορά, ὅπως λέει καὶ ὁ Ὅμηρος.

Πρωτόγεννη ἡ Κινύρη, κι ἄμαθη ἀπὸ πρὶν ἀπὸ γέννα³.

Ἔστι οὐτε λόγον: Λόγο δηλαδὴ ποὺ νὰ παραστάνει τὴ φύση του στοὺς ἔξω. Ἔστι ὁμοια πρέπει νὰ σκεφθοῦμε καὶ γιὰ τὴ νόηση.

Πάντα θεῖα φῶτα καὶ ἤχους: Ἦχους καὶ λόγους οὐράνιους λέει ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ γιὰ τὸν Θεὸ στὶς Γραφές, ἐπειδὴ δὲν εἶναι γνώμη ἀνθρώπινη καὶ γήινη, ἀλλὰ κατὰ θεῖα ἐμπνευση εἰπώθηκαν καὶ μᾶς παραδόθηκαν.

Ἔστι θεῖος Μωυσῆς: Σημείωσε, πῶς ἀφηγεῖται τὰ σχετικὰ μὲ

3. Ἰλ. 17,5.

Μωϋσέως, ὅτι, ἐν τῷ ὄρει ἀνελθὼν καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν γνόφον εἶδεν, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, τὸν Θεόν. Σημεῖωσαι καὶ τὴν τάξιν τῶν τελεσθέντων ἐπὶ Μωσεῖ, πρὶν ἀξιωθῆναι εἰσελθεῖν εἰς τὸν θεῖον γνόφον.

5 Ἀλλὰ τὸν τόπον οὐ ἔστι: Τίς ὁ τόπος ἐν ᾧ ἔστι ὁ Θεὸς ἐπὶ Μωϋσέως, καὶ τί ἐστὶν ἀκρότητος νοητῶν, καὶ τί ὀρατῶν, ἐν τῷ Περὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἱεραρχίας εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου διεξήλθομεν.

Ἐπιθετικούς: Ἐπιθετικούς λόγους φησὶ τοὺς ὑπογραφι-
10 κούς, ἢ ὡς θεωρητικούς τῶν ὄντων, ἅπερ ὑποβεβλημένα ἔφη τῷ Θεῷ εἶναι· δι' αὐτῶν γάρ, ἤγουν τῆς τούτων διαμονῆς καὶ συντηρήσεως, τοῖς πᾶσιν αὐτὸν παρεῖναι διδασκόμεθα, οὐ μεταβατικῶς, ἀλλὰ προνοητικῶς· νοητὰς δὲ ἀκρότητας τὰς οὐρα-
15 νίας καὶ νοερὰς οὐσίας τὰς περὶ Θεὸν οὐσας καλεῖ, ἃς καὶ τῶ-
15 πους αὐτοῦ ἀγιωτάτους ὠνόμασεν, ὧν καὶ αὐτῶν ὑπέρεκειται, ἢ ὡς ἀπολύεται, κατὰ μηδὲν αὐτοῖς ὄλως προσεικῶς.

Καὶ τότε καὶ αὐτῶν ἀπολύεται: Τὴν κατὰ σύνθεσιν τοῦ
ρητοῦ ἐξήγησιν οὕτω νοητέον, ὅτι ὁ Μωϋσῆς, θεωρήσας τὸν
τόπον οὐ εἰστήκει ὁ Θεός, καὶ τότε ἀπολυθεὶς τῶν τε ὀρωμέ-
20 νων, τουτέστιν αἰσθητῶν ἀπάντων, καὶ τῶν ὀρώντων, ἀντὶ τοῦ
λογικῶν ἀπάντων, νοητῶν τέ φημι καὶ νοερῶν οὐσιῶν, μεθ'
ᾧν καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τηνικαῦτα εἰς τὸν γνόφον εἰσῆλ-
θε, τουτέστιν εἰς τὴν περὶ Θεοῦ ἀγνωσίαν, ἐνθα, πάσας ἀπομύ-
σας τὰς γνωστικὰς ἀντιλήψεις, ἐγένετο ἐν τῷ ἀναφεῖ τῷ νῶ καὶ
25 ἀοράτῳ πασῶν ἀντιλήψεων γνωστικῶν τοῦ πέρα πάντων
Θεοῦ, καὶ ἐνωθεὶς διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου τῇ ἀγνωσίᾳ καὶ
ἀνενεργησίᾳ, οὐ λέγω τῇ περὶ αὐτοῦ ἀνενεργησίᾳ τοῦ ἰδίου νοῦ,
οὔτε τῇ ἑτέρου ἀνενεργησίᾳ ἐν τῷ μήτε αὐτὸν μήτε ἕτερόν τι
νοεῖν, ἀλλ' ἐνωθεὶς τῷ παντελῶς ἀγνώστῳ πάσης γνώσεως

τὸν Μωυσῆ· ὅτι δηλαδὴ, ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸ ὄρος καὶ μπῆκε μέσα στὸν γνόφο, εἶδε, ὅσο μπορεῖ ἄνθρωπος, τὸν Θεό. Σημείωσε καὶ τὴ διαδικασία πού ἀκολουθήθηκε, πρὶν ἀξιωθεῖ ὁ Μωυσῆς νὰ εἰσέλθει στὸν θεῖο γνόφο.

Ἄλλὰ τὸν τόπον οὗ ἔστη: Ποιός εἶναι ὁ τόπος ὅπου στάθηκε ὁ Θεὸς μπροστὰ στὸν Μωυσῆ καὶ τί σημαίνει ἄκρότητα νοητῶν καὶ τί ὀρατῶν, τὸ ἐξετάσαμε στὸ ἔργο Περὶ τῆς οὐρανιας ἱεραρχίας στὸ τέλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

Ὑποθετικούς: Ὑποθετικούς λόγους λέει τοὺς περιγραφικούς, ἢ θεωρητικούς κατὰ κάποιο τρόπο τῶν ὄντων, πού λέει ὅτι εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατὶ μὲ αὐτά, δηλαδὴ μὲ τὴ διάρκεια καὶ τὴ συντήρησή τους, διδασκόμαστε ὅτι αὐτὸς εἶναι παρὼν σὲ ὅλα ὄχι μὲ μετάβασή του σ' αὐτά, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόνοιά του. Ἐνοητὲς ἀκρότητες καλεῖ τις οὐράνιες καὶ νοερὲς οὐσίες πού περιβάλλουν τὸν Θεό, πού τις ὀνόμασε καὶ ἀγιότατους τόπους του. Καὶ ἀπὸ αὐτὲς βρίσκεται ὑψηλότερα, ἢ κατὰ κάποιο τρόπο ἐλεύθερος, ἐπειδὴ δὲν μοιάζει σὲ τίποτε ἀπολύτως μὲ αὐτούς.

Καὶ τότε καὶ αὐτῶν ἀπολύεται: Τὴν ἐξήγηση τοῦ χωρίου σύμφωνα μὲ τὴ σύνταξή του πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσομε ὡς ἐξῆς: ὁ Μωυσῆς θεωρώντας τὸν τόπο ὅπου εἶχε σταθεῖ ὁ Θεὸς καὶ ἔχοντας ἐλευθερωθεῖ κι ἀπὸ ὅσα βλέπομε, δηλαδὴ ὅλα τὰ αἰσθητά, κι ἀπὸ ὅσα βλέπουν, δηλαδὴ ὅλα τὰ λογικά, ἐννοῶ τις νοητὲς καὶ νοερὲς οὐσίες, μαζὶ μὲ τις ὁποῖες καὶ μὲ τις ψυχές μας, μπῆκε τότε στὸν γνόφο, δηλαδὴ στὴν ἀγνωσία σχετικὰ μὲ τὸν Θεό, ὅπου, ἀποκλείοντας ὅλες τις γνωστικὲς ἀντιλήψεις, βρέθηκε στὸν νοῦ πού οὔτε ψηλαφίζεται οὔτε βλέπεται, πέρα ἀπὸ ὅλες τις γνωστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ πέρα ἀπὸ ὅλα Θεοῦ. Κι ἀφοῦ ἐνώθηκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μὲ τὴν ἀγνωσία καὶ τὴν ἔλλειψη ἐνέργειας, δὲν ἐννοῶ μὲ τὴν ἔλλειψη ἐνέργειας τοῦ ἴδιου τοῦ νοῦ γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο, οὔτε μὲ τὴν ἔλλειψη ἐνέργειας κάποιου ἄλλου στὸ νὰ νοήσει οὔτε τὸν ἑαυτό του οὔτε κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ἐνωμένος μὲ τὸ ὄλότελα ἄγνωστο κάθε γνώσης ἐκεῖνου

τοῦ πάντων ἐπέκεινα τότε τῇ ἀγνοίᾳ τὸ πᾶν ἔγνω. Σημείωσαι δέ, ὡς γνόφον τὴν ἀγνωσίαν ἐνόησε. Πῶς δι' ἀγνωσίας ὁ Θεὸς γινώσκειται, καὶ ὧδέ φησι, καὶ ἐν τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγῳ πλατύτερον διεξήλθομεν ἐν κεφαλαίῳ β'. Χρὴ δὲ εἰδέναί, 5 ὡς ἐν τῇ Ἐξόδῳ, ἐνθα γέγραπται, ὅτι «εἰσῆλθε Μωϋσῆς εἰς τὸν γνόφον οὗ ἦν ὁ Θεός», τὸ μὲν Ἑβραϊκὸν ἔχει ἀραφέλ, οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα καὶ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων τὸ ἀραφέλ γνόφον ἐξέδωκαν. Σύμμαχος μέντοι ὁμίχλην τὸ ἀραφέλ ἐρμήνευσεν. Ὁ δὲ Ἑβραῖος λέγει τὸ ἀραφέλ ὄνομα εἶναι στερεώματος, εἰς ὃ 10 ἔφθασε Μωϋσῆς· ἐπτὰ γὰρ στερεώματά φασιν, ἃ καὶ οὐρανοῦς καλοῦσι, καὶ τὰ ὀνόματα λέγουσιν, ὧν μνημονεῦσαι νῦν οὐκ ἀναγκαῖον. Ἀνέγνων δὲ τοῦτο ἐπτὰ οὐρανοῦς καὶ ἐν τῇ συγγραμμένη Ἀρίστωνι τῷ Πελλαίῳ διαλέξει Παπίσκου καὶ Ἰάσονος, ἦν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἑκτῷ βιβλίῳ τῶν Ὑποτυ- 15 πώσεων τὸν ἅγιον Λουκᾶν φησιν ἀναγράψαι. Ὅμως τὸ περὶ τοῦ γνόφου, εἰς τὴν θείαν ἀγνωσίαν θεωρούμενον, θειότερον πεφιλοσόφηται καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ· ἐν τῇ πέμπτῃ δὲ τελείως περὶ τούτου γράφει.

Τῆς πάσης γνώσεως ἀνενεργησία: Σημείωσαι, ὅτι τῇ πά- 20 σης γνώσεως ἀνενεργησία τῷ ἀγνώστῳ ἐνούμεθα.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Κατὰ τοῦτον ἡμεῖς: Καὶ ἐνταῦθα περὶ θείου γνόφου καὶ τῆς ἀγνωσίας λέγει. Καὶ σημείωσαι, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ τὸν θεῖον γνόφον γενέσθαι, τὸ δι' ἀβλεψίας καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν καὶ

πὸν βρίσκειται πέρα ἀπὸ ὅλα, τότε μὲ τὴν ἄγνοια κατανόησε τὸ πᾶν. Σημείωσε ὅτι ἐνόησε τὴν ἀγνωσία ὡς γνόφο. Πῶς γνωρίζομε τὸν Θεὸ μὲ τὴν ἀγνωσία τὸ λέει καὶ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ στὸ ἔργο του Περὶ θείων ὀνομάτων τὸ ἀναπτύξαμε πλατύτερα στὸ δεύτερο κεφάλαιο. Πρέπει νὰ ξέρομε ὅτι στὴν Ἔξοδο, ὅπου γράφει, ὅτι ὁ Μωυσῆς μπῆκε στὸν γνόφο ὅπου ἦταν ὁ Θεός, τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο ἔχει ἀραφέλ, ἐνῶ οἱ Ἑβδομήκοντα, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων στὴ θέση τοῦ ἀραφέλ ἔβαλαν 'γνόφον'⁴. Ὁ Σύμμαχος πάλι ἐξήγησε τὸ ἀραφέλ ὡς ὀμίχλη. Ὁ Ἑβραῖος λέει ὅτι τὸ ἀραφέλ εἶναι ὄνομα τοῦ στερεώματος ὅπου ἔφτασε ὁ Μωυσῆς. Γιατὶ λένε ὅτι ὑπάρχουν ἑπτὰ στερεώματα, πὸν τὰ ὀνομάζουν καὶ οὐρανοῦς, καὶ λένε καὶ τὰ ὀνόματά τους, πὸν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ μνημονεύσομε τώρα. Αὐτὸ τὸ διάβασα ὡς ἑπτὰ οὐρανοῦς καὶ στὸ διάλογο τοῦ Παπίσκου καὶ Ἰάσονα πὸν συνέγραψε ὁ Ἀρίστωνας ὁ Πελλαῖος, πὸν ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρέας στὸ ἕκτο βιβλίον τῶν Ὑποτυπώσεων λέει ὅτι τὸν ἔγραψε ὁ ἅγιος Λουκάς. Ἀλλὰ τὸ θέμα γιὰ τὸν γνόφο, μὲ τὴν ἐννοια τῆς θείας ἀγνωσίας, τὸ ἔχει φιλοσοφήσει μὲ θεϊκότερο τρόπο καὶ στὶς ἐπιστολές του. Στὴν πέμπτη μάλιστα γράφει ἐξολοκλήρου γι' αὐτό.

Τῆς πάσης γνώσεως ἀνενεργησία: Σημείωσε, ὅτι μὲ τὴν ἔλλειψη ἐνέργειας ὅποιασδήποτε γνώσης ἐνωνόμαστε μὲ τὸ ἄγνωστο.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Κατὰ τοῦτον ἡμεῖς: Κι ἐδῶ μιλάει γιὰ τὸν θεῖο γνόφο καὶ τὴν ἀγνωσία. Καὶ σημείωσε ὅτι αὐτὸ σημαίνει τὸ νὰ εἰσέλθει κανεὶς στὸν θεῖο γνόφο, τὸ νὰ δεῖ μὴ βλέποντας καὶ ἀγνοώντας

4. Ἔξ. 20,21.

γνῶναι τὸ ὑπὲρ θεῶν καὶ γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τὸ μὴ ἰδεῖν μηδὲ γνῶναι· τοῦτο γὰρ ἔστι, φησί, τὸ ὄντως ἰδεῖν καὶ γνῶναι· οὐδαμοῦ δὲ οὕτω σαφηνίζει τὴν ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσιν. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν ε' πρὸς Δωρόθεον ἐπιστολήν.

5 Διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων: Τουτέστι διὰ τοῦ μηδὲν τῶν ὄντων προσφυῆς αὐτῷ νοεῖν· τοῦτο γὰρ ἀφαίρεσιν ὠνόμασεν. Αὐτοφυῆς δὲ ἄγαλμά φησιν, ὃ γίνεται ἐν ὕλῃ ἀτμήτῳ, οἷον ἐν πέτρᾳ ὀλοκλήρῳ, ἐν ὄσῳ ἔστηκεν, ὅταν γλύψῃ τις ζῶόν τι, ὡς δηλοῖ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομέδᾳ:

10 Παρθένου τ' εἰκόνα τινὰ
Ἐξ αὐτομόρφων λαῖνων τειχισμάτων,
Σοφῆς ἄγαλμα χειρός.

Αὐτόμορφον γὰρ ἄγαλμα τῆς πέτρας τὸ αὐτοφυῆς εἶπεν· ἀλλὰ καὶ ὅταν μέρος τι τοῦ δένδρου γλύψῃ ἑστῶτος καὶ ἀνθοῦντος,
15 καὶ μέρος κλίνης ποιήσῃ, ὅπερ, ὡς φησιν Ὅμηρος, ἐν Ὀδυσσειᾷ ἐποίησεν Ὀδυσσεύς· ἢ καὶ ἐν τῷ τοιούτῳ δένδρῳ ἔγλυψε τρόπαιον νίκης. Φησὶ δὲ καὶ τιμίας λίθου ἀγάλματα, οἷον ὅταν ἡ σμάραγδος, ἀποκαθαρθεῖσα τοῦ περιέχοντος γεώδους, αὐτὴ ἀναφανῆ ἄγαλμα, τουτέστιν ἀγλάϊσμα· πρὸς ὃ μάλιστα νῦν βλέ-
20 πων εἶπε τὸ προκειμένον, ὡς Διονύσιος ὁ ποιητῆς ἐν β' βιβλίῳ Λιθικῶν·

Τῆς βαθυχλοάοντος ἰάσπιδος, ἢ ἀμεθύστου
Πορφυρόεντος ἄγαλμα, μελαγκρατέτης ὑάκινθος.

Ταῦτα γὰρ πάντα δείκνυσι τὸ πολυμαθὲς τοῦ ἀγίου τούτου ἀν-
25 δρός.

Χρῆ δέ, ὡς οἶμαι, τὰς ἀφαιρέσεις: Τὸ παρὸν χωρίον ἐν τοῖς ἐξῆς αὐτὸς ὁ πατὴρ σαφηνίζει. Θέσεις μὲν οὖν εἰσιν ὅσα οἰκείως ἐπὶ Θεοῦ λέγεται ὅτι ἐστίν, οἷον τὸ ὦν, τὸ ζῶν, τὸ

νά γνωρίσει τὸ πάνω ἀπὸ θέαση καὶ γνῶση, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ νὰ μὴ δεῖ οὔτε νὰ γνωρίσει· γιατί αὐτὸ, λέει, εἶναι ἡ πραγματικὴ θέαση καὶ γνώση. Πουθενὰ δὲν διασαφηνίζει ἔτσι ‘τὴ γνώση μὲ τὴν ἀγνωσία’. Διάβασε ἐπίσης καὶ τὴν πέμπτη ἐπιστολὴ του πρὸς Δωρῶθεον.

Διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων: Δηλαδῆ μὲ τὴ σκέψη ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν εἶναι προσκολλημένο σ’ αὐτὸν· γιατί αὐτὸ ὀνόμασε ἀφαίρεση. Αὐτοφυῆς (ἀτόφιο) ἄγαλμα λέει, ἐκεῖνο πού γίνεται ἐπάνω σὲ ὕλη πού δὲν ἔχει κοπεῖ, ὅπως σὲ ὀλοκληρῆ πέτρα, ὅση εἶναι αὐτή, ὅταν σκαλίσει κάποιος ἓνα ζῶο, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ Εὐριπίδης στὴν Ἀνδρομέδα του.

Καὶ τῆς παρθένου κάποια εἰκόνα
ἀπὸ αὐτοδιαμορφωμένα πέτρινα τειχιά,
ἄγαλμα ἀπὸ χέρι σοφῶ.

Αὐτόμορφον γάρ: Ἄγαλμα ἀπὸ πέτρα εἶπε αὐτὸ πού ἔγινε μόνο του. Ἀλλὰ καὶ ὅταν κάποιος πελεκῆσει ἓνα μέρος τοῦ δένδρου, πού εἶναι ἴσιο καὶ φουντωτὸ, καὶ τὸ κάνει ἓνα μέρος τοῦ κρεβατιοῦ, πράγμα πού ἔκανε ὁ Ὀδυσσεύς ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος στὴν Ὀδύσσεια, ἢ καὶ σκαλίσει στὸ δέντρο αὐτὸ τρόπαιο νίκης. Ἀναφέρει βέβαια ἀγάλματα κι ἀπὸ πολύτιμες πέτρες, ὅπως εἶναι τὸ σμαράγδι, πού, ὅταν καθαριστεῖ ἀπὸ τὸ χῶμα πού τὸ περιβάλλει, ἀστράφτει αὐτὸ τὸ ἴδιο ἄγαλμα, δηλαδῆ παρουσιάζεται σὰν ἀγλαίσμα, ἀγαλλίαμα. Σ’ αὐτὸ κυρίως βλέποντας τώρα εἶπε τὸ λόγο αὐτό, ὅπως ὁ ποιητὴς Διονύσιος στὸ δεύτερο βιβλίον τῶν Λιθικῶν.

Ἄπὸ τὸν βαθυπράσινο ἴασπι ἢ τὸν ἀμέθυστο
τὸ πορφυρὸ ἄγαλμα, καὶ τὸν σκοτεινὸ ὑάκινθο).

Ὅλα αὐτὰ δηλαδῆ δείχνουν τὴν πολυμαθία τοῦ ἀγίου.

Χρῆ δέ, ὡς οἶμαι, τὰς ἀφαιρέσεις: Τὸ χωρίον τοῦτο ὁ ἴδιος ὁ πατέρας τὸ διασαφηνίζει στὰ ἀκόλουθα. Θέσεις λοιπὸν εἶναι ὅσα λέγονται πού ἀρμόζουν στὸν Θεό, ὅπως τὰ ὦν, ζωή, φῶς

φῶς, καὶ τὰ ἄλλα, ἀφαιρέσεις δὲ ὅσα ὡς ἀλλότρια Θεοῦ ἀποφάσκειται· οἷον ὅτι οὐ σῶμα ὁ Θεός, οὐ ψυχὴ, οὐδέ τι τῶν γνωστῶν ἢ τῇ νοήσει ὑποπιπτόντων. Ἄλλως· Τί εἰσι θέσεις καὶ αἱ ἀφαιρέσεις, ἐν τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγῳ διαφόρως
5 ἔγνωμεν.

Ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν· Αἱ τῶν ὄντων γνώσεις, φησί, τὸ περὶ Θεοῦ ἄγνωστον οὐκ ἐκκαλύπτουσι καὶ εἰς φανέρωσιν ἄγουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον συγκαλύπτουσι καὶ ἀποκρύπτουσι. Τὸ δὲ ἐν τοῖς οὖσι φῶς ὑποληπτέον τὸ γινῶναι τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστί, καθὼς
10 καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς εὐρίσκομεν.

Εἰς τὸ κεφάλαιον Γ'

Πῶς ἡ θεία καὶ ἀγαθὴ φύσις· Τί περιέχει ὁ λόγος τῶν Θεολογικῶν ὑποτυπώσεων. Ἴδου θεολογίας ὑποθῆκαι καὶ ἀφορμαί, πάσης ἐχόμεναι θείας καὶ πεφωτισμένης γνώσεως καὶ ὀρθοδοξίας· τὸ εἰδέναί, πῶς ἐνικὴ ἡ θεία φύσις, οἱ νεώτεροι Πατέρες τινὲς ὁμοούσιον προσεῖπον· πῶς τριαδική, ὃ φαμεν τρισυπόστατον, καὶ τὸ εἰδέναί τῶν προσώπων τὰς ιδιότητας, καὶ τί δηλοῦσιν, οἷον πατρότητα καὶ υἰότητα, καὶ τίς ἡ τοῦ θείου Πνεύματος ἀγιαστικὴ δύναμις καὶ θεολογία· καὶ πῶς εἴρηται
20 τό, «ἐξηρεύξατο ἡ καρδιά μου λόγον ἀγαθόν», καὶ πῶς περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος εἴρηται, ὅπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ πῶς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα συναϊδίως καὶ ἀσχίστως καὶ ἀδιαιρέτως ἐν μονῇ εἰσιν ἀνεκφοιτήτῳ. Δεῖ δὲ εἰδέναί, ὅτι μονὴ καὶ στάσις

καὶ τὰ ἄλλα, ἐνῶ ἀφαιρέσεις εἶναι ὅσα τ' ἀρνεῖται ὡς ξένα πρὸς τὸν Θεὸ, ὅπως ὅτι δὲν εἶναι σῶμα ὁ Θεός, οὔτε ψυχὴ, οὔτε κάτι ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἢ ποῦ εἶναι προσιτὰ στὴ νόηση. Ἕλλη ἐκδοχή. Τί εἶναι οἱ θέσεις καὶ οἱ ἀφαιρέσεις τὶς ἐννοήσαμε διαφορετικὰ στὸ ἔργο του Περὶ θείων ὀνομάτων.

Ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν: Οἱ γνώσεις τῶν ὄντων, λέει, δὲν ἀποκαλύπτουν καὶ δὲ φανερώνουν τὸ σχετικὸ ἄγνωστο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ συγκαλύπτουν καὶ τὸ κρύβουν. Ἐνῶ ὡς τὸ φῶς ποῦ ὑπάρχει στὰ ὄντα πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβομε μὲ τὴν ἔννοια, νὰ γνωρίσομε τὰ ὄντα ἔτσι ὅπως εἶναι, ὅπως τὸ συναντᾶμε αὐτὸ καὶ στὰ παρακάτω.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Πῶς ἡ θεία καὶ ἀγαθὴ φύσις: Τί περιέχει δηλαδὴ τὸ σύγγραμμα τῶν Θεολογικῶν ὑποτυπώσεων. Περιέχει θεολογικὲς ὑποθέσεις καὶ ἀποδείξεις, ποῦ διαπνέονται ἀπὸ θεία φωτισμένη γνώση καὶ ὀρθοδοξία: τὴ γνώση δηλαδὴ, πῶς εἶναι ἐνικὴ ἡ θεία φύσις, ποῦ μερικοὶ νεότεροι πατέρες τὴν ἀποκάλεσαν ὁμοούσιο, πῶς εἶναι τριαδική, πράγμα ποῦ τὸ λέμε τρισυπόστατο, καθὼς καὶ τὴ γνώση τῶν ἰδιοτήτων τῶν προσώπων καὶ τί δηλώνουν αὐτές, ὅπως ἡ πατρότητα καὶ ἡ υἰότητα, καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀγιαστικὴ δύναμις καὶ θεολογία τοῦ θείου Πνεύματος: μὲ ποιά ἐπίσης ἔννοια εἰπώθηκε τό, «ἡ καρδιά μου ἀνάβλυσε λόγος ἀγαθός»⁵, καὶ πῶς εἰπώθηκε γιὰ τὸ προσκυνητὸ Πνεῦμα, ποῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα: πῶς εἶναι μέσα στὸν Πατέρα καὶ μέσα σ' αὐτοὺς ἀμοιβαῖα ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα συναῖδια καὶ ἀχώριστα καὶ ἀδιαίρετα σὲ μιὰ χωρὶς ἐξοδος παραμονή. Καὶ πρέπει νὰ ξέρομε ὅτι (παρα)μονὴ καὶ στάσις εἶναι τὸ ἴδιο, ἐνῶ ἡ

5. Ψαλμ. 44,2.

ταυτόν εἰσι, κινήσεις δὲ ἕτερόν ἐστι τῆς μονῆς. Φησὶν οὖν ὅτι, καὶ ἐν μονῇ ἀκινήτῳ, αἰεὶ οὕσα ἢ θεία φύσις, δοκεῖ κινεῖσθαι ἐν τῇ ἐν ἀλλήλοις χωρήσει.

Καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν αὐτοῖς: Οὗτος ὁ νοῦς τῶν εἰρημέ-
5 νων· συναΐδιος, φησὶν, ἢ ὑπαρξίς τῆς ἀγίας Τριάδος, καὶ οὐχ
ἑτέρως μὲν ὑπῆρξεν, ἑτέρως δὲ μετὰ ταῦτα κατέστη, ἢ χωρι-
σμόν τινα ἢ μεταβολὴν ἔσχηκεν, ἀλλ' ἅμα καὶ κατὰ ταυτὸν τό-
τε ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ
οὐ μετ' αὐτόν.

10 Πῶς ὁ ὑπερούσιος Ἰησοῦς: Σημεῖωσαι κατὰ Νεστοριανῶν
καὶ Ἀκεφᾶλων.

Πῶς ἀγαθός: Τί περιέχει ὁ Περὶ θείων ὀνομάτων λόγος.

Καὶ γὰρ ἐχρῆν: Διὰ τί αἱ θεολογικαὶ Ὑποτυπώσεις καὶ ὁ
Περὶ θείων ὀνομάτων λόγος ὀλιγόστιχοί εἰσι μᾶλλον ἢ ἡ Συμ-
15 βολικὴ θεολογία.

Τῆς συμβολικῆς: Τῶν πρώτων τὰ τῆς Συμβολικῆς θεολο-
γίας φησί.

Ταῖς συνόψεσι τῶν νοητῶν: Συνόψεις τῶν νοητῶν τὰς τῇ
ἀδῶ αὐτῶν ἀπλότητι πρεπούσας θεωρίας ἐκάλεσε, τὸ δὲ «πε-
20 ριστέλλονται» ἀντὶ τοῦ 'συστέλλονται' τέθεικεν.

'Ἄλλ' ἀλογίαν παντελεῆ: Ἀλογίαν φησὶ τὸ μὴ δύνασθαι
λόγῳ παραστῆσαι τὰ ὑπὲρ λόγον, καὶ ἀνοησίαν οὖν τὸ ἀνενόη-
τον καὶ ὁ μὴ δύναται τις νοῆσαι, ὡς ὑπὲρ νοῦν.

Κακεῖ μὲν ἀπὸ τοῦ ἄνω: Ἐπειδὴ τὰ νοητὰ καὶ ὑπὲρ νοῦν
25 τοῦ Θεοῦ ἐνάδες εἰσὶ, καὶ ἐν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἕν,
εἰκότως συνέσταλται, ἅτε καὶ ἀμερὲς καὶ ἀπλήθυντον. Τὰ δὲ
μετὰ Θεόν, ὄσω μᾶλλον κάτεισιν ἐπὶ τὰ αἰσθητά, τοσοῦτῳ
μᾶλλον ὁμιλοῦνται τοῖς μεριστοῖς καὶ σκεδαστοῖς, καὶ πεπλη-
θυσμένοις συμπληθύεται αὐτοῖς πρὸς τὸν μερισμὸν καὶ τὸ πο-
30 λωσχιδὲς τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς τὰ ἔσχατα δέ, τουτέστιν ἀπὸ τῆς
θεολογικῆς ὑποτυπώσεως.

κίνηση εἶναι διάφορο τῆς (παρα)μονῆς. Λέει λοιπὸν ὅτι, ἂν καὶ βρῖσκεται ἡ θεία φύση σὲ μιὰ μονὴ ἀκίνητη, φαίνεται ὅτι κινεῖται μὲ τὴν ἀμοιβαία εἰσχώρηση.

Καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν αὐτοῖς: Τοῦτο εἶναι τὸ νόημα αὐτῶν τῶν λόγων· Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἁγίας Τριάδας εἶναι συναιώνια· δὲν ἦταν ἀλλιώτικη πρῶτα κι ἔγινε ἀλλιώτικη ἔπειτα, οὔτε δέχθηκε κάποιο χωρισμὸ ἢ κάποια μεταβολή, ἀλλὰ μαζὶ καὶ ταυτόχρονα ἔχουν τὸ εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Πατέρα, καὶ ὄχι ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν.

Πῶς ὁ ὑπερούσιος Ἰησοῦς: Σημείωσε, ὅτι αὐτὰ λέγονται ἐναντίον τῶν Νεστοριανῶν καὶ Ἀκεφάλων.

Πῶς ἀγαθός: Τί περιέχει δηλαδὴ τὸ ἔργο Περὶ θείων ὀνομάτων.

Καὶ γὰρ ἐχρῆν: Γιατί τὰ ἔργα οἱ Θεολογικὲς ὑποτυπώσεις καὶ Περὶ θείων ὀνομάτων εἶναι συντομότερα ἀπὸ τὴ Συμβολικὴ θεολογία.

Τῆς συμβολικῆς: Ἀπὸ τὰ πρῶτα ποὺ πρέπει νὰ διαβαστοῦν εἶναι, λέει, ἡ Συμβολικὴ θεολογία.

Μὲ τίς συνόψεις τῶν νοητῶν: Συνθεωρήσεις τῶν νοητῶν κάλεσε τίς θεωρίες ποὺ ἀρμόζουν στὴν ἄυλη ἀπλότητά τους. Ἐνῶ τὸ ‘περιστέλλονται’ τὸ ἔβαλε ἀντὶ τοῦ ‘νὰ συστέλλονται’.

Ἄλλ’ ἀλογίαν παντελεῖ: Ἀλογία λέει τὴν ἀδυναμία παράστασης μὲ λόγῳ τῶν ὑπέρλογων, καὶ ἀνοησία, τὴν ἀδυναμία νὰ ἐννοήσῃ κάποιος αὐτὸ ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ.

Κάκεϊ μὲν ἀπὸ τοῦ ἄνω: Ἐπειδὴ τὰ νοητὰ καὶ τὰ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ εἶναι ἐνάδες τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἓνα, ἢ καλύτερα πάνω ἀπὸ τὸ ἓνα, εὐλόγα ἔχει συσταλεῖ, ἐπειδὴ εἶναι καὶ δίχως μέρη καὶ οὔτε πληθαίνει. Τὰ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Θεό, ὅσο περισσότερο κατεβαίνουν στὰ αἰσθητά, τόσο περισσότερο συνενώνονται μὲ ὅσα μερίζονται καὶ διασκορπίζονται, καὶ πολλαπλασιάζόμενα αὐτά, συμπολλαπλασιάζεται κι αὐτός, τείνοντας στὸ μερισμὸ καὶ στὴν πολυδιαίρεση τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς τὰ τελευταῖα (ἔσχατα), ἐννοεῖ ἀπὸ τὴ θεολογικὴ ἀνατύπωση.

Ἄπὸ τοῦ πρωτίστου: Πρωτίστου φησὶ τοῦ μᾶλλον οἰκειότερου καὶ τῇ ἐννοίᾳ προεισβάλλοντος, οἷον ὅτι ὦν ὁ Θεός, ὄπερ ἑαυτὸν ὠνόμασεν.

Ἵτι τὸ ὑπὲρ πᾶσαν: Πῶς δεῖ κεχρηῆσθαι ταῖς θέσεσι καὶ ταῖς ἀφαιρέσεσιν ἐπὶ Θεοῦ, καὶ ὅτι τὰς μὲν θέσεις ἀπὸ τοῦ πρωτίστου καὶ μᾶλλον συγγενοῦς τῷ Θεῷ ποιούμεθα, τὰς δὲ ἀφαιρέσεις ἀπὸ τῶν ἐσχάτων καὶ μᾶλλον αὐτοῦ διεστηκότων.

Τὴν ὑποθετικὴν κατάφασιν: Κατάφασίς ἐστὶ λόγος ἀποφαντικὸς ἢ τοῦ καθόλου, ἢ τοῦ μαχομένου, ἢ συμπλεκομένου τινός, ἢ συγκρινομένου, οἷον ἄ Θεὸς ζωὴ ἐστίν', ἄ Θεὸς ἀγαθότης ἐστίν'. Ὑποθετικὴ δὲ ἐστὶ λόγος ἀποφαντικὸς ἢ τοῦ καθόλου, ἢ μαχομένου τινός, ἢ συμπλεκομένου δηλωτικός. Ἡ οὖν ὑποθετικὴ κατάφασις ἐπὶ Θεοῦ, ὅτι ἄ Θεὸς ζωὴ ἐστὶ καὶ ἀγαθότης' μᾶλλον ἢ ἀήρ καὶ λίθος· αἱ δὲ ἀφαιρέσεις κατὰ ἀπόφα-
 15 σιν λέγονται ἐναντίως τῇ θέσει· ἢ μὲν γὰρ θέσις κατὰ ὑποθετικὴν, ὡς εἴρηται, κατάφασιν λέγεται, ὅτι ζωὴ ὁ Θεὸς ἢ ἀήρ, ἢ δὲ ἀποφατικὴ ἀφαίρεσις ἄ Θεός', ἄ οὐκ ὀργίζεται' καὶ ἐπὶ τῶν θέσεων ἐκ τῶν συγγενεστέρων ἀρχόμεθα· οἰκειότερον γὰρ Θεῷ ζωὴ καὶ ἀγαθότης μᾶλλον, ἢ ἀήρ καὶ λίθος. Ἐπὶ δὲ
 20 τῶν ἀφαιρέσεων ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἀνιμεν, οἷον τὸ μὴ λόγῳ δηλοῦσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὸ μὴ νοεῖσθαι, οἰκειότερον μᾶλλον τῷ Θεῷ, ἢ τὸ μὴ κραιπαλᾶν, μηδὲ ὀργίζεσθαι, καὶ ὄλως ἐκ τοῦ δευτέρου τῆς ἀφαιρέσεως ἀρχόμεθα· οἷον, ἄ Θεός ἢ οὐ λέγεται· καὶ ἄ μνηστὴρ μᾶλλον ὁ Θεός ἢ οὐ νοεῖται.
 25 Κραιπάλη μὲν οὖν ἐστὶ ἢ πολλὴ καὶ σφοδροτάτη μέθη, οἷονεὶ κραιπάλη τις οὔσα, ὃ ἐστὶν ἢ τὸ κάρα, ἢ τοὶ τὴν κεφαλὴν, πάλλουσα καὶ πάνυ κινουῦσα. Μῆνις δὲ οὐχ ἢ τυχοῦσα ὀργή, ἀλλ' ἢ ἐπίμονος. Ἄπὸ γοῦν τῶν αἰσθητῶν ἀνιόντας ἐπὶ τὰ νοητά, πάσας ταύτας τὰς ἀσωμάτους ἀφαιρέσεις μὴ ταπεινῶς νοεῖν χρή.

Ἄπο τοῦ πρωτίστου: Πρώτιστο λέει τὸ πῶ οἰκεῖο καὶ πού πρῶτο ἔρχεται στὴ σκέψη, ὅπως ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς πού ὑπάρχει (ὁ ὄν), ὅπως αὐτοονομάσθηκε.

Ἔστι τὸ ὑπὲρ πᾶσαν: Πῶς πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τις θέσεις καὶ τις ἀρνήσεις σχετικὰ μὲ τὸν Θεό, καὶ ὅτι τις θέσεις τις διατυπώνουμε ἀπὸ τὸ πρῶτο καὶ συγγενέστερο στὸν Θεό, ἐνῶ τις ἀρνήσεις ἀπὸ τὰ ἔσχατα καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀπέχουν περισσότερο ἀπὸ αὐτόν.

Τὴν ὑποθετικὴν κατάφασιν: Κατάφασιν εἶναι μιὰ ἀπόφανση ἢ γιὰ τὸ καθόλου, ἢ γιὰ τὸ ἐναντίον, ἢ γιὰ τὸ συμπλεκόμενο, ἢ γιὰ τὸ συγκρινόμενο, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ, ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθότητα. Ὑποθετικὴ πάλι κατάφασιν εἶναι λόγος ἀποφαντικός, πού δηλώνει ἢ τὸ καθόλου ἢ τὸ ἐναντίον ἢ τὸ συμπλεκόμενο. Ἡ ὑποθετικὴ λοιπὸν κατάφασιν γίνεται γιὰ τὸν Θεό, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ μᾶλλον καὶ ἀγαθότητα, παρὰ ἀέρας καὶ πέτρα. Οἱ ἀφαιρέσεις ὅμως λέγονται μὲ ἀρνητικὴ διατύπωση ἐναντία σὲ μιὰ θέσιν· ἡ θέσιν δηλαδὴ τίθεται, ὅπως εἶπαμε, σύμφωνα μὲ ὑποθετικὴ ἀφαίρεση, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ, παρὰ ἀέρας, ἐνῶ ἡ ἀποφατικὴ ἀφαίρεση εἶναι ὁ Θεὸς δὲν μεθάει, ὁ δὲν ὀργίζεται. Καὶ στὶς θέσεις ἀρχίζομε ἀπὸ τὰ συγγενέστερα· γιὰτὶ εἶναι οἰκειότερο στὸν Θεὸ ἢ ζωὴ καὶ ἡ ἀγαθότητα, παρὰ ὁ ἀέρας καὶ ἡ πέτρα. Στὶς ἀφαιρέσεις ὅμως ἀνεβαίνομε ἀπὸ τὰ ἔσχατα, ὅπως, ὁ Θεὸς δὲν δηλώνεται μὲ λόγο, καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶναι νοητός, εἶναι ὀκειότερο στὸν Θεὸ ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἐπιδίδεται σὲ κραιπάλη οὔτε ὀργίζεται, καὶ γενικὰ ἀρχίζομε ἀπὸ τὸ δεύτερο τῆς ἀφαίρεσης, ὅπως, πρῶτα δὲν μεθάει ὁ Θεὸς καὶ ἔπειτα ὁ Θεὸς δὲ λέγεται· καὶ πρῶτα ὁ Θεὸς δὲν θυμώνει (μηνιᾶ), καὶ ἔπειτα δὲν γίνεται νοητός. Κραιπάλη εἶναι ἡ μεγάλη καὶ πάρα πολὺ ἐντονὴ μέθη, σὰ νὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο κραιπάλη, πού σημαίνει, κάνει νὰ πάλλει ἢ κᾶρα (ἢ κεφαλὴ) καὶ νὰ κουνιέται (κᾶρα + πάλλει). Μῆνις (μηνιᾶ, θυμώνει) δὲν εἶναι ἡ τυχαία ὀργή, ἀλλὰ ἡ ἐπίμονη. Ἀνεβαίνοντας λοιπὸν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ νοητὰ, ὅλες αὐτὲς τις ἀσώματες ἀφαιρέσεις δὲν

ἀλλ' ἐφ' ἐκάστω τῶν εἰρημένων προσυπακούειν, ὅπερ αὐτὸς ὁ
μακάριος Διονύσιος εἶπεν· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς τῶν εἰρημέ-
νων, ὧν ἡμεῖς γινώσκουμεν ἢ νοοῦμεν, ἀλλ' οὔτε ὧν γινώσκου-
σιν αἱ νοηταὶ δυνάμεις πᾶσαι· πάντα γὰρ τὰ εἰρημένα καθάπαξ
5 ἐκ Θεοῦ εἰσι καὶ αὐτοῦ δωρεαί· καὶ πῶς αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὁ προ-
νοούμενος αὐτῶν κυρίως; Πάντα δὲ διαφόρως διεξήλθομεν ἐν
τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων· πάντα γὰρ ταῦτα, ὡς συμβεβηκότα,
καὶ ἐν οὐσίαις τῶν μετὰ Θεόν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ
τούτων αἴτιος, οὐκοῦν καὶ ὑπὲρ αὐτά. Ἄλλως· Ζωὴ καὶ ἀγα-
10 θότης, ἰδοὺ κατάφασις, ἦτοι θέσις· οὐ κραιπαλᾶ, οὐδὲ μηνιᾶ,
ἰδοὺ ἀπόφασις, ἦτοι ἀφαιρέσις.

Ἡ ἀῆρ καὶ λίθος· Ἀῆρ μὲν, κατὰ τὸ ἐν Βασιλείαις εἰρημέ-
νον, ἐν αὔρα λεπτῇ· λίθον δὲ ὁ προφήτης εἶδε. Τούτων οὖν οἰ-
κειότερον μᾶλλον θέσεις καὶ δηλώσεις ἐπὶ Θεοῦ ἢ ζωὴ καὶ ἡ
15 ἀγαθότης. Ὡσπερ οὖν καὶ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπὶ τοῦ ἐναντίου,
οἷον τὸ κραιπαλᾶν καὶ μηνιᾶν, πόρρω Θεοῦ καὶ ἀλλότρια, τὸ δὲ
μήτε λέγεσθαι μᾶλλον πρέπον Θεῷ καὶ ἐγγυτέρω, διὰ τὸ ὑπὲρ
πάντα νοῦν τε καὶ λόγον.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

20 Οὐδὲ ἐν τόπῳ ἐστίν· Ἀναγκαίως ὁ πατὴρ διὰ τούτων προσ-
ησφαλίσατο τὸν ἀκροατὴν, ὥστε μὴ ταῖς ἐξῆς ἀποφάσεσιν

πρέπει νὰ τὶς ἀντιλαμβανόμεσθε ἔτσι μὲ ταπεινὸ νόημα, ἀλλὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε νὰ τὸ ἐννοοῦμε ἔτσι ὅπως τὸ εἶπε ὁ μακάριος αὐτὸς Διονύσιος· γιατί ὁ Θεὸς δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε, πού ἐμεῖς ξέρομε ἢ νοοῦμε, ἀλλ' οὔτε κι ἀπ' αὐτὰ πού γνωρίζουν ὅλες οἱ νοητὲς δυνάμεις. Γιατί ὅλα ὅσα εἶπαμε εἶναι δωρεές πού δόθηκαν συνολικὰ ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸς κατὰ κυριολεξία ἀπὸ ἐκεῖνες γιὰ τὶς ὁποῖες αὐτὸς προνοεῖ; Ὅλα αὐτὰ βέβαια τὰ ἀναπτύξαμε διαφορετικὰ στὸ Περὶ θείων ὀνομάτων. Γιατί ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν ὡς συμβεβηκότα καὶ στὶς οὐσίες ἐκείνων πού ὑπάρχουν μετὰ ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶναι κι ἀπὸ τὴν οὐσία πῶς πάνω καὶ αἴτιος αὐτῶν, κι ἐπομένως καὶ πάνω ἀπὸ αὐτά. Ἄλλη ἐκδοχή. Ζωὴ καὶ ἀγαθότητα εἶναι καταφάσεις, δηλαδὴ θέσεις, ἐνῶ τὰ 'δὲν κραιπαλᾶ', 'οὔτε μηνιᾶ' εἶναι ἀποφάσεις, δηλαδὴ ἀφαιρέσεις.

Ἡ ἀήρ καὶ λίθος: Ἀέρας λέγεται σύμφωνα μ' αὐτὸ πού λέγεται στὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν, «μὲ λεπτὴ αὔρα»⁶, ἐνῶ ὡς πέτρα τὸν εἶδε ὁ προφήτης⁷. Οἰκειότερες ὡς πρὸς τὸν Θεὸ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι οἱ θέσεις καὶ δηλώσεις 'ζωὴ' καὶ 'ἀγαθότητα'. Ὅπως λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση στὸ ἀντίθετο, ὅπως τὸ 'ἐπιδίδεται σὲ κραιπάλη' καὶ 'θυμώνει' εἶναι μακριὰ καὶ ξένα ἀπὸ τὸν Θεό· ἐνῶ τὸ 'οὔτε νὰ λέγονται'⁸, εἶναι περισσότερο πρέπον γιὰ τὸν Θεὸ καὶ πλησιέστερο, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε νοῦ καὶ λόγο.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οὐδὲ ἐν τόπῳ ἐστίν: Ἀναγκαστικὰ μ' αὐτὰ ὁ πατέρας ἀσφαλίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν ἀκροατὴ, ὥστε μὲ τὶς ἀποφάσεις

7. Ἰεζ. 10,1. «ὡς λίθος σαπφείρου ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῶν».

8. Ἰσως μήτε νὰ νοοῦνται.

οἶσθαι ὄλως μὴ εἶναι τὸ Θεῖον, ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν τὸ εἶναι αὐτὸ ὑπέθετο, ἐν ἐκείνοις δὲ τὸ καὶ μηδὲν τῶν ὄντων εἶναι, ἀλλ' ὑπερούσιον

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

5 Ὡς οὔτε ψυχὴ ἐστίν, οὔτε νοῦς: Διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδήλωται, φαντασία, δόξα, λόγος, νόησις, ἃ κατὰ τὸν νοῦν θεωρεῖται. Προσεπινοητέον δὲ τὸ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον μὴ ἔχειν λόγον· ὁμοίως καὶ νόησιν κατὰ τὴν ἐν τοῖς νοεροῖς κτίσμασι· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ οὕτως ἐκδέχεσθαι χρή.
 10 Ἄλλως· Καὶ ἐπὶ τούτων ὁμοίως τὸ ὡς ἡμᾶς εἰδέναί θετέον· τῶν μετ' αὐτὴν δέ, δηλαδὴ τὴν θεϊαν φύσιν, τουτέστι τῶν κτισμάτων τὰς θέσεις ποιεῖσθαι φησὶν ἐν τῷ λέγειν ζωὴν ἢ φῶς κατὰ τὰ ἐν τοῖς γεννητοῖς θεωρούμενα, ἐξ ὧν τὸ ταῦτα ὑποστήσαντα ἐννοοῦμεν καὶ οὐ τῆς αὐτοῦ φύσεως διὰ τούτων θέσιν
 15 τινὰ εἰσάγομεν· καὶ πάλιν ἀφαίρεσιν ποιοῦμεν τῷ κατὰ μηδὲν τούτων εἶναι λέγειν τὸ Θεῖον.

Οὐδὲ ἐν οὐδὲ ἐνότης: Διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐν καὶ ἐνότης· τὸ μὲν γὰρ δηλοῖ τὸ ὑπερκείμενον, τὸ δὲ τὴν τοιαύτην ποιότητα, ὡσπερ λευκὸν καὶ λευκότης, ἀγαθὸν καὶ ἀγαθότης. Σημεῖωσαι
 20 δὲ ὅτι οὔτε ἡ θεότης οὐσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ οὐδὲ ἐν τι τῶν εἰρημένων οὐδὲ τῶν ἐναντίων αὐτοῖς· διὸ οὐδὲν αὐτῶν ἐστίν. Οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτα οὐσία αὐτοῦ, ἀλλὰ δόξα περὶ αὐτόν· Οὕτω καὶ Σέξτος ὁ ἐκκλησιαστικὸς φιλόσοφος εἶπε, καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Θεολογικῶν αὐτοῦ, ὡς οὔτε
 25 ἡ θεότης, οὔτε τὸ ἀγέννητον, οὔτε ἡ πατρότης οὐσίαν σημαίνουσι Θεοῦ.

Οὐδὲ θεότης ἢ ἀγαθότης: Σημεῖωσαι δὲ καὶ ὅτι οὐδὲ

πού ἀκολουθοῦν νὰ μὴ νομίσαι, ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι τελείως ἀνύπαρκτο, ἀλλὰ μ' αὐτὰ δήλωσε ὅτι αὐτὸ ὑπάρχει, ἐνῶ μὲ ἐκεῖνα καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν οὐσία.

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ὡς οὔτε ψυχὴ ἐστίν, οὔτε νοῦς: Αὐτὰ διαφέρουν μεταξύ τους, ὅπως ἔχει δηλωθεῖ πρὸ πάνω, δηλαδή φαντασία, γνώμη, λόγος, νόηση, πού παρατηροῦνται στὸ νοῦ. Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ σκεφθοῦμε καὶ τὸ ὅτι δὲν ἔχει λόγο ἀνάλογο μὲ τὸ δικό μας λόγο· ὁμοια δὲν ἔχει καὶ νόηση ἴδια μὲ τὴ νόηση τῶν νοερῶν δημιουργημάτων· ἐπίσης καὶ τὰ ὑπόλοιπα πρέπει νὰ τὰ ἐννοοῦμε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Μὲ ἄλλο τρόπο. Καὶ σ' αὐτὰ ὁμοια πρέπει νὰ θέσομε τό, 'ὅπως ξέρομε ἐμεῖς'. Τίς θέσεις τώρα τῶν ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν, δηλαδή τὴ θεία φύση, δηλαδή τῶν δημιουργημάτων, λέει νὰ τίς κάνομε λέγοντας ζωὴ ἢ φῶς σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο πού τὰ νοοῦμε στὰ γεννητά, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐννοοῦμε αὐτὸν πού τοὺς ἔδωσε τὴν ὑπόσταση καὶ δὲν εἰσάγομε μ' αὐτὰ τὴ θέση τῆς φύσης του. Καὶ πάλι κάνομε ἀφαίρεση μὲ τὸ νὰ λέμε ὅτι τὸ Θεῖο δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ κανένα ἀπὸ αὐτά.

Οὐδὲ ἓν, οὐδὲ ἐνότης: Διαφέρουν μεταξύ τους τὸ ἓν καὶ ἡ ἐνότητα· τὸ ἓν δηλώνει αὐτὸ πού ὑπέρκεται, ἐνῶ τὸ δεύτερο τὴ συγκεκριμένη ποιότητα, ὅπως λευκὸ καὶ λευκότητα, ἀγαθὸ καὶ ἀγαθότητα. Σημείωσε, ὅτι οὔτε ἡ θεότητα εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε ἓν ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, οὔτε ἀπὸ τὰ ἀντίθετά τους. Αὐτὰ δηλαδή δὲν εἶναι οὐσία του, ἀλλὰ μιὰ γνώμη σχετικὰ μὲ αὐτόν. Αὐτὸ εἶπε καὶ ὁ Σέξτος, ὁ ἐκκλησιαστικὸς φιλόσοφος, καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος στὸν τρίτο θεολογικὸ του λόγο, ὅτι οὔτε ἡ θεότητα, οὔτε τὸ ἀγέννητο, οὔτε ἡ πατρότητα σημαίνουν τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Οὐδὲ θεότης ἢ ἀγαθότης: Σημείωσε, ὅτι οὔτε καὶ Πνεῦμα

Πνεῦμά ἐστιν, ὡς ἡμᾶς εἰδέναι, οὔτε υἰότης, οὔτε πατρότης. Καὶ τὸ 'ὡς ἡμᾶς εἰδέναι' ἐπὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς προκειμένοις ἀποφάσεως λαβέ· δηλοῖ δὲ τὸ κατὰ τὴν ἡμετέραν εἶδησιν.

Οὐδὲ τὰ ὄντα γινώσκει: Μὴ σε ταρασσέτω τὸ κεφάλαιον
 5 τοῦτο καὶ νομίσης βλασφημεῖν τὸν θεῖον τοῦτον ἄνδρα· σκοπὸς
 γὰρ αὐτῷ δεῖξαι τὸν Θεὸν μηδὲν τῶν ὄντων ὄντα, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ
 ὄντα· εἰ γὰρ τὰ πάντα αὐτὸς δημιουργήσας παρήγαγε, πῶς ἔχει
 εὐρεθῆναι ἐν τι τῶν ὄντων; Εἶπε γάρ, ὅτι οὐδὲ τὰ ὄντα γινώ-
 σκει τὸν πάντων αἴτιον Θεόν· τοῦτο δὲ ἀπώλεια σαφῆς, τὸ μὴ
 10 γινώσκειν Θεόν· ἀλλὰ ταχέως αὐτὸ ἐσαφήνισεν, εἰπὼν, ἧ αὐτός
 ἐστι, τουτέστιν, οὐδὲν τῶν ὄντων γινώσκει Θεόν, καθ' ὃ αὐτός
 ἐστιν, ἀντὶ τοῦ τὴν ἀνεννόητον καὶ ὑπερούσιον οὐσίαν αὐτοῦ, ἢ
 ὑπαρξιν καθ' ἣν ὑπάρχει· εἴρηται γάρ· «οὐδεὶς γινώσκει τὸν
 Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Υἱός». Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπάγει ὁ μέγας Διονύ-
 15 σιος καὶ φησιν, καὶ ὅτι «οὐδεὶς γινώσκει τὸν Θεὸν ἧ ἐστιν»,
 οὐδὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς γινώσκει τὰ ὄντα ἧ ὄντα ἐστὶ, τουτέστιν οὐκ
 οἶδεν ἐπιβάλλειν τοῖς αἰσθητοῖς αἰσθητῶς, ἢ ταῖς οὐσίαις ὡς
 οὐσίαις. Ἀνοίκειον γὰρ τοῦτο Θεῷ· οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰ αἰσθη-
 τὰ ἢ διὰ θέας ἢ γεύσεως ἢ ἀφῆς νοοῦμεν τί εἰσὶ, τὰ δὲ νοητὰ
 20 ἀπὸ μαθήσεως ἢ διδασκαλίας ἢ ἐλλάμπσεως καταλαμβάνομεν.
 Ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ ἐξ ἑνὸς τρόπου τοιούτου οἶδε τὰ ὄντα, ἀλλὰ
 γινῶσιν ἔχει τὴν αὐτῷ πρέπουσαν· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται τὸ ρητὸν
 τὸ λέγον, «ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν», ὅπερ
 δηλοῖ ὅτι οὐ κατὰ τὸν λόγον τῆς γενέσεως τῶν ὄντων οἶδεν

εἶναι, ὥστε ἐμεῖς νὰ τὸ γνωρίζομε, οὔτε υἰότητα, οὔτε πατρότητα. Καὶ τὸ ‘ὥστε ἐμεῖς νὰ τὸ γνωρίζομε’ ἐννόησέ το γιὰ ὅλη τὴν προηγούμενη ἀρνητικὴ διατύπωση, καὶ δηλώνει τὸ σύμφωνα μὲ τὴ δική μας γνώση.

Οὐδὲ τὰ ὄντα γινώσκει: Μὴ σὲ ταραάζει αὐτὴ ἡ διατύπωση καὶ νομίσεις ὅτι ὁ θεῖος αὐτὸς ἄνθρωπος βλασφημεῖ. Γιατὶ ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ δείξει, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα. Ἐὰν αὐτὸς δημιούργησε καὶ ἔφερε στὸ εἶναι τὰ ὄντα, πῶς μπορεῖ νὰ βρεθεῖ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ ὄντα; Εἶπε δηλαδῆ, ὅτι οὔτε τὰ ὄντα γνωρίζουν τὸν Θεό, τὸν αἴτιο τῶν πάντων. Κι αὐτὸ εἶναι ἀναντίρρητη ἀπώλεια, τὸ νὰ μὴ γνωρίζουν δηλαδῆ τὸν Θεό. Ἀλλὰ τὸ διασαφήνισε ἀμέσως λέγοντας, ‘ἔτσι ὅπως αὐτὸς εἶναι’, δηλαδῆ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν γνωρίζει τὸν Θεό, ‘ὅπως αὐτὸς εἶναι’, ἀντὶ νὰ πεῖ, ‘τὴν ἀδιανόητη καὶ ὑπερούσια οὐσία του’ ἢ ‘τὴν ὑπαρξὴ κατὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει’. Γιατὶ ἔχει λεχθεῖ, «κανένας δὲν γνωρίζει τὸν Υἱό, παρὰ μόνον ὁ Πατέρας, οὔτε τὸν Πατέρα γνωρίζει κανένας, παρὰ μόνον ὁ Υἱός»⁹. Καὶ ἀντίθετα, προσθέτει ὁ μέγας Διονύσιος καὶ λέει, καὶ ὅτι κανένας δὲ γνωρίζει τὸν Θεὸ ἔτσι ὅπως εἶναι, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὄντα ἔτσι πὸ εἶναι ὄντα, δηλαδῆ δὲ γνωρίζει νὰ προσεγγίξει τὰ αἰσθητὰ μὲ τρόπο αἰσθητὸ ἢ τίς οὐσίες ὡς οὐσίες· γιατί οἱ τρόποι αὐτοὶ δὲν ἀρμόζουν στὸν Θεό. Οἱ ἄνθρωποι δηλαδῆ ἀντιλαμβανόμεστε τί εἶναι τὰ αἰσθητὰ ἢ μὲ τὸ κοίταγμα ἢ μὲ τὴ γεύση ἢ μὲ τὴν ἀφή, ἐνῶ τὰ νοητὰ τὰ κατανοοῦμε μετὰ ἀπὸ μάθηση ἢ διδασκαλία ἢ φωτισμό. Ὁ Θεὸς ὁμως δὲ γνωρίζει μὲ κανένα τέτοιο τρόπο τὰ ὄντα, ἀλλὰ τὰ γνωρίζει μὲ τὸν τρόπο πὸ ταιριάζει σ’ αὐτόν. Γιατὶ αὐτὸ τὸ πράγμα ὑπονοεῖ τὸ ρητὸ πὸ λέει· «Αὐτὸς πὸν γνωρίζει τὰ ὄντα προτοῦ γίνουν αὐτά»¹⁰, πράγμα πὸ σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζει τὰ ὄντα σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς γένε-

10. Δαν. 13,42.

αὐτὰ ὁ Θεός, ὅπερ ἐστὶν αἰσθητῶς, ἀλλὰ καθ' ἕτερον γνώσεως
 τρόπον. Οἱ ἄγγελοι δὲ γνωστικῶς αὐτὰ καὶ ἀλλῶς γινώσκου-
 σιν, οὐχ ὡς ἡμεῖς αἰσθητῶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Θεὸς ἀσυγκρί-
 τως καὶ ὑπεραναβεβηκότως, οὐ μὴν ταῖς οὐσίαις ἐπιβάλλων
 5 οἶδε τὰ ὄντα. Ἄλλως· Τὰ ὄντα, ἡγουν τὰ κτίσματα, ὑπὲρ τὴν
 ἑαυτῶν φύσιν ἐκταθεῖναι ταῖς νοήσεσιν οὐ δύναται· εἰκότως οὖν
 εἰς ἑαυτὰ βλέποντα ἀγνοεῖ τὴν θεϊαν φύσιν, καθ' ἣ αὐτὴ ἐστίν.
 Οὕτως οὖν καὶ ἡ θεία φύσις, εἰς ἑαυτὴν βλέπουσα, οὐκ οἶδεν ἐν
 ἑαυτῇ εἶναι τὰ ὄντα κατὰ τὸν τῆς οὐσίας αὐτῶν λόγον· τοῦτο
 10 γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, «ἧ ὄντα ἐστίν», ἐπειδὴ ὑπὲρ πάντα τὰ
 ὄντα καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κέκτηται ὑπερουσίως· ἐτέρως γὰρ οὐκ
 ἂν τις εἴποι ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν τὰ ἑαυτοῦ κτίσματα.

Εἰς τὸ αὐτό. Ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὴν ἀχραντον Τριάδα,
 καθ' ἣ αὐτὴ ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν ἐστίν ὡς αὐτὴ, ἵνα καὶ γι-
 15 νώσκη αὐτὴν ὡς αὐτὴ ἐστίν· ἡμεῖς ἄνθρωποι ἐσμεν, τὴν δὲ
 ὑπαρξιν τῆς ἀχράντου Τριάδος οὐκ ἴσμεν τί ἐστίν· οὐ γὰρ ἐσμεν
 ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς· οὕτως οὐδὲ ὁ Θεὸς εἶδε τὰ ὄντα ἧ ἐστὶ, κα-
 θὼς ἡμεῖς οὐ γὰρ ἐστὶ τι τῶν ὄντων ἢ κατ' αὐτά· κἂν γὰρ αὐτὸς
 Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τὸ ἅγιον μέντοι Πνεῦμα οὕτως ὠνόμασται,
 20 ἀλλ' οὐκ ἔστι Πνεῦμα γνώριμον ἡμῖν ἢ ἀγγέλοις. Τί δὲ ἀνωτέρω
 εἰπὼν, 'οὐκ ἔστι φῶς, οὐδὲ ἀλήθεια', ὑποκαταβάς πάλιν λέγει,
 'οὐκ ἔστι σκότος, οὐδὲ φῶς, οὐδὲ πλάνη, οὐδὲ ἀλήθεια'; Δυνατὸν
 οὖν ἐπιχειροῦντα εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον περὶ τοῦ ἀπολύτως
 φωτὸς λέγει, οὐδὲ πλάνη ὡς ἐν οὐσίαις τῶν ἀγγέλων, καὶ ἀλή-
 25 θειαν τὴν αὐτοαπολελυμένως καὶ ἀναιτίως ἀλήθειαν· τὰ δὲ ἐφε-
 ξῆς, ὅτι οὔτε τῶν πρὸς τι, οἷον ἐκ σκότους μεταβάλλων φῶς,

σῆς τους, δηλαδῆ μὲ τρόπο αἰσθητό, ἀλλὰ μὲ ἄλλο τρόπο γνώσεως. Οἱ ἄγγελοι ὁμως τὰ γνωρίζουν γνωστικὰ καὶ ἄυλα, ὄχι ὅπως ἐμεῖς μὲ τὶς αἰσθήσεις. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὄντα χωρὶς σύγκριση μὲ κανένα καὶ ὑπερβαίνοντας τὰ πάντα, χωρὶς βέβαια νὰ προσεγγίζει τὴν οὐσία τους. Ἄλλη ἐξήγηση. Τὰ ὄντα, δηλαδῆ τὰ δημιουργήματα, δὲν μποροῦν νὰ ἐπεκταθοῦν πέρα ἀπὸ τὴ φύση τους μὲ τὴ νόησή τους. Δικαιολογημένα λοιπὸν, ἐπειδὴ παρατηροῦν τὸν ἑαυτό τους, ἀγνοοῦν τὴ θεία φύση ὅπως αὐτὴ εἶναι. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ θεία φύση, βλέποντας τὸν ἑαυτό της, δὲν γνωρίζει ὅτι τὰ ὄντα ὑπάρχουν μέσα της κατὰ τὸ λόγο τῆς οὐσίας της. Γιατὶ αὐτὸ δῆλωσε λέγοντας, ‘ὅπως εἶναι ὄντα’, ἐπειδὴ κατέχει τὸ ἴδιο τὸ εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, μὲ τρόπο ὑπερ-ούσιο. Γιατὶ μὲ ἄλλο τρόπο δὲ θὰ ἔλεγε κανένας ὅτι ὁ Θεὸς ἀγνοεῖ τὰ δημιουργήματά του.

Στὸ ἴδιο θέμα. Ὅτι κανένας δὲ γνωρίζει τὴν ἄχραντη Τριάδα, ἔτσι ὅπως αὐτὴ εἶναι, ἀντὶ τοῦ ‘κανένα δὲν εἶναι ὅπως αὐτή’, γιὰ νὰ τὴ γνωρίζει ἔτσι ὅπως αὐτὴ εἶναι. Γιατὶ ἐμεῖς γνωρίζομε τί εἶναι ἡ ἀνθρωπότητα, ἐπειδὴ εἴμαστε ἄνθρωποι, δὲ γνωρίζομε ὁμως τί εἶναι ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἄχραντης Τριάδας, γιατί δὲν εἴμαστε ἀπὸ τὴ δική της οὐσία. Ἔτσι οὔτε ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὄντα ὅλα πού εἶναι ὅπως κι ἐμεῖς, γιατί δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα ἢ σύμφωνα μ’ αὐτά. Γιατί, κι ἂν ἀκόμη ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα, καὶ ὀνομάσθηκε ἔτσι καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν εἶναι Πνεῦμα γνώριμο σ’ ἐμᾶς ἢ τοὺς ἀγγέλους. Καὶ γιατί, ἐνῶ εἶπε πῶς πάνω, δὲν εἶναι φῶς οὔτε ἀλήθεια, προχωρώντας παρακάτω λέει πάλι, δὲν εἶναι σκότος οὔτε πλάνη οὔτε ἀλήθεια; Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν νὰ ἐπιχειρήσει κάποιος καὶ νὰ πεῖ, ὅτι τὸ πρῶτο τὸ λέει γιὰ τὸ ἀπόλυτο φῶς, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλάνη, ὅπως στὶς οὐσίες τῶν ἀγγέλων, καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀλήθεια ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, ἐλεύθερη ἀπὸ ὅλα καὶ δίχως αἰτία. Αὐτὰ πού ἀκολουθοῦν, ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ἀπὸ ‘τὰ πρὸς τι’, ὅπως

ὡσανεὶ ἐκ τοῦ δυνάμει φωτὸς εἰς τὸ ἐνεργείᾳ φῶς μεταβάλλων
ἐκ τῶν σχετικῶν εἰς ἄλληλα φῶς καὶ σκότος· οὔτε γὰρ γνόφος
ἐστὶν, οὔτε πολὺ φῶς, οὕτως οὔτε ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἐκ τοῦ κατὰ
δύναμιν πλάνην εἶναι εἰς ἀλήθειαν ἐνεργείᾳ μετέβαλε· πάντα γὰρ
5 ταῦτα, δεύτερα αὐτοῦ, ἐξ αὐτοῦ προνοητικῶς ἐκφοιτήσαντα.
Οὐδὲν οὖν ἐστὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ.

νά μεταβάλλεται ἀπὸ σκότος σὲ φῶς, σὰ νὰ λέμε ἀπὸ τὸ ἐν δυνάμει φῶς στὸ ἐνεργεῖα φῶς, ἀλλάζοντας ἀπὸ τὰ σχετικὰ μεταξύ τους φῶς καὶ σκότος. Γιατὶ οὔτε γνόφος εἶναι, οὔτε πολὺ φῶς, ἔτσι οὔτε ἀπὸ τὸ ἀντίθετο, ἀπὸ τὴν δυνάμει πλάνη μεταβλήθηκε σὲ ἀλήθεια ἐνεργεῖα. Γιατὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι κατώτερα του, ἐπειδὴ προῆλθαν ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὴ δύναμη τῆς πρόνοιās του. Ἐπομένως δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ αὐτά.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί αριθμοί παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις		Ψαλμοί	
1	14	218	
	26	308	9 5 324
11	4-8	310	16 13 324
	7	308	17 10 324
18	12	310	11 308. 324
			12 210. 260. 384
	Ἔξοδος		23 2 290
			10 284
3	14	222	33 6 114
17	6	308	33 8 116
20	21	392	35 10 58
			36 35-36 150
	Λευιτικὸν		44 2 396
25	46	336	3 7 284
			45 6 324
	Δευτερονόμιον		46 9 324
6	4	30	9 9 334
23	3	334	73 17 346
			74 6 296
	Βασιλειῶν Β'		75 8 210
22	10	308	76 6 334
			85 8 318
	Βασιλειῶν Γ'		94 4 28
19	11	50	96 2 384
	12	306. 402	98 1 308

101	28	50. 248		8	324
103	4	236			
103	24	210. 278		Ζαχαρίας	
103	27	46	9	17	118
103	29	252			
103	30	58. 252		Μαλαχίας	
103	41	244. 246 362.			
110	28	82	3	6	306
115	11	138	4	2	240
131	6	290			
135	3	310		Ἡσαΐας	
138	6	324	28	16	402
	8	324	33	2	240
141	5	308	35	4	92
146	4	82	40	12	82
	5	246. 306		25	308. 318
148	6	332. 338		28	48
			64	1	44
	Παροιμιαί				
8	30	244. 278		Ἱερεμίας	
			1	5	36
	Ἐκκλησιαστής		2	13	58
3	22	96	23	23	324
	Σοφία Σολομῶντος			Βαρούχ	
7	21	278	3	3	308
9	15	160			
				Ἰεζεκιήλ	
	Ὠσηέ		10	1	402
12	10	320	26	27	306
			28	17	174
	Ἰωήλ				
9	2-4	284		Δανιήλ	
			10	6	306
	Ὅβδιου		13	42	36. 300. 408
-	16	152			
				Ματθαῖος	
	Ἄμβακούμ		3	4	334
3	3	298	5	45	160

	48	82		23	310
11	27	22. 406	4	32	26
13	11	18	7	49	44
	15	182	9	15	364
28	20	334	13	8	290
			17	28	162. 348
	Λουκάς		26	24	282
1	33	246. 308			
2	34	24		Ρωμαίους	
5	17	236	1	20	216. 274
6	36	320	2	1	300
10	18	182	4	17	40
11	20	56	7	23	154
12	10	56	8	30	120. 240
	47	206		35	298
			11	33	260
	Ἰωάννης			36	28. 246
			13	4	174
1	1	220	16	25	336
	14	94			
	16	78		Κορινθίους Α'	
	18	24			
3	12	264	2	8	94
4	16	138		11	28
	24	50		14	264
5	17	28. 58. 132	6	7	298
	19	296	7	31	338
6	55	334	8	12	268
8	44	184	9	21	184
10	14-15	280	13	7	160
	38	66		12	378
15	4	50	15	28	84
16	28	66		40	338
17	6	76		41	338
	11	142. 360		44	26
	22	28		53	254
	23	360			
	Πράξεις			Κορινθίους Β'	
			4	4	334
1	8	56		18	232. 334

5	18	50		Θεσσαλονικεῖς Β'	
6	16	50	2	14	32
	Γαλάτας			Τιμόθεον Α'	
1	4	334	2	13	292
	11	310	6	16	260
3	13	94			
5	17	342		Τιμόθεον Β'	
	Ἐφεσίους		1	12	32
			2	13	170
1	4	36		22	96
	5	240	4	7	26
2	8	78			
	14	352		Τίτον	
3	11	276			
	15	76	1	2	334
	18	318			
4	6	324		Ἐβραίους	
	14	282	1	14	288
			4	12	280
	Φιλιπησίους			15	300
2	2	142	5	8	78
	8	94	6	18	296
4	13	284	12	6	300
			13	8	332
				Πέτρου Α'	
			4	1	94
	Κολοσσαεῖς			Ἰωάννου Α'	
1	16	58			
	20	342	1	11	74
2	9	30			
	10	80		Ἀποκάλυψις	
			1	8	120
	Θεσσαλονικεῖς Α'		4	4	92
4	16	34. 268. 378	9	2	306

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Α

- Ἄβδιου. 152
 Ἄβραάμ 330.
 ἀγαθάρχια.
 ἀγαθὸν 120. 122. 138. 140. 144. 146.
 148. 152. 154. 158. 160. 162. 164.
 166. 168. 170. 180. 186. 192. 194.
 196. 200.
 ἀγαθότης 42. 44. 48. 70. 88. 94. 98.
 104. 106. 110. 114. 140. 152. 158.
 160. 172. 210. 212. 218. 232. 244.
 286. 356. 358. 376. 378. 400. 402.
 404.
 ἀγάπη 114. 132. 136. 138. 142. 160.
 298. 344.
 ἄγγελος, - οἱ 16. 18. 20. 30. 34. 36. 40.
 42. 64. 68. 76. 78. 82. 100. 102.
 104. 142. 148. 172. 178. 182. 202.
 208. 210. 232. 236. 244. 250. 266.
 270. 272. 274. 286. 290. 300. 328.
 334. 338. 346. 352. 354. 356. 378.
 408.
 ἀγέννητον 404.
 ἀγιασμὸς 232.
 ἄγιος 34.
 ἄγνοια 62. 64. 116. 134. 136. 268. 280.
 282. 294. 352.
 ἀγνωσία 16. 62. 74. 108. 134. 260. 276.
 278. 390. 392. 394.
 ἀδιαιρεσία 310.
 ἀδιακρισία 74.
 ἀδικία 154. 202. 298.
 ἀειζωία 82.
 ἀθανασία 34. 64. 82. 232. 234. 250.
 252. 254. 350.
 Ἄθηναῖος, - οἱ 204.
 Αἴγυπτος 94.
 ἀϊδιότης 364.
 αἵρεσις 174. 196. 260.
 αἵρετικός, - οἱ 58. 210. 352.
 αἴσχος 30.
 αἰτία 26. 340.
 αἰτιατὸν 362.
 αἴτιον 36. 46. 118. 318. 324. 360. 372.
 αἴτιον ποιητικὸν 130.
 αἰών, - ες 36. 48. 82. 216. 250. 334.
 364.
 ἀκαταληψία 264. 386.
 Ἄκεφαλοι 30. 34. 54. 72. 84. 350. 398.
 ἀκίνησία 350.
 ἀκολασία 154.
 ἀκρασία 164.
 Ἄκύλας 392.
 ἀλήθεια 30. 50. 60. 142. 182. 184. 262.
 280. 282. 292. 342. 386. 408. 410.
 ἀλληλουχία 80. 118. 344. 350.
 ἀλλοίωσις 128. 206. 248. 326.
 ἀλλοτριπραγία 302.
 ἀλογία 268. 398.
 ἀμαθία 62. 134. 260.
 Ἄμανίτης 334.
 ἀμαρτία 92. 180. 202. 300.
 ἀμαρτωλός, - οἱ 152. 160.
 ἀμέθεκτος 358. 362. 364.
 ἀμέρεια Θεοῦ 26.
 ἀμετρία 18.
 ἀμφιβολία 280.
 ἀμύητος 386.
 ἀναγκαῖον 192.
 ἀναμόρφωσις 24.
 ἀνάστασις 24. 26. 34. 64. 252. 254.
 256. 268. 334. 338.
 ἀνδρία 298.
 Ἄνδρομέδα 394.
 ἀνεργησία 36.
 ἀνεργία 384. 390. 392.
 ἀνισότης 302. 304. 360.

- άνοησία 398.
 άνομοιότης 122.
 άνυπαρξία 176. 202. 292.
 άνώνυμος 50.
 άοριστία 352.
 άπαύγασμα 70.
 άπαυγασμός 62.
 άπειρία 22. 66. 246. 248. 342. 352.
 άπιστία πολυπλανής 282.
 άπλότης 20. 26. 28. 62. 134. 288. 384.
 398.
 άποκάλυψις 52. 80.
 Άποκάλυψις (Ιωάννου) 56. 78. 92.
 116. 274. 306.
 άποκατάστασις 108. 290. 314.
 άπόλαυσις 352.
 Άπολλινάριος 30. 60.
 άπόπαυσις 42. 74. 384.
 άποπεράτωσις 38. 306. 348.
 Άπόστολος (δ Παῦλος) 26. 28. 30. 32.
 34. 36. 52. 66. 76. 78. 80. 84. 96.
 112. 120. 154. 162. 170. 204. 240.
 254. 260. 274. 276. 282. 300. 316.
 338. 342. 348. 354. 364.
 άπόφασις 386. 388. 400. 402. 406.
 Άραβία 290.
 Άρειανοί 54. 312.
 Άρειος 24.
 Άρεοπαγίτης 14.
 άρετή 98. 154. 186. 192. 204. 298. 362.
 άρετή άγγελική 298.
 Άριστοτέλης 318.
 Άρίστων 392.
 άρμονία 128. 176. 234. 340. 342. 344.
 346.
 άρχή 26. 30. 36. 50. 108. 116. 122. 146.
 170.
 άρχή παραδειγματική 128.
 άσθένεια θεαρχική 92. 94.
 Άσία 14.
 άσυμμιξία 122.
 άσωματία 288. 310.
 άταξία 146.
 άτέλεια 180.
 άυλία 264. 288.
 άυτανδρία 146.
 άυτεξούσιον 160. 204. 320.
 άυτοαγαθότης 358.
 άυτοακολασία 162. 168.
 άυτοαρχή 372.
 άυτοδικαιοσύνη 144.
 άυτοδύναμις
 άυτοεΐναι 322. 358.
 άυτοζωή 222. 224. 322. 354. 356. 358.
 άυτοζώωσις 358.
 άυτοθεότης 16. 358.
 άυτοθέωσις 358.
 άυτοκακόν 152. 154. 158. 160. 186
 194. 200.
 άυτομετοχή 224.
 άυτομοιότης 322.
 άυτοόν 322.
 άυτοουσίωσις 356.
 άυτοποιότης 224.
 άυτοσοφία 222.
 άυτόταξις 222.
 άυτύπεραγαθότης 224.
 άυτοϋπόστασις 202.
 άφαίρεσις 64. 66. 386. 388. 394. 396
 400.
 άφασία 64.
 άφθαρσία 34. 64. 334. 338.
 άφροσύνη 224.
 άχρείωσις 302.

B

- Βαβυλών 52.
 Ναλθάσαρ 274.
 βάπτισμα 26.
 Βαρθολομαΐος 388.
 Βαρούχ 308.
 βασιλεία 18. 246. 308. 362.

βασιλεία τῶν οὐρανῶν 260.
 Βασίλειος (ὁ Μέγας) 210. 374.
 βούλησις 72. 336.

Γ

Γάϊος, ἀποδέκτης ἐπιστολῆς τοῦ Διονυσίου 358.

Γεδεὼν 272.

γένεσις 38. 64. 110. 128. 236. 244. 248. 336. 354.

γνόφος (θεῖος) 384. 390. 392. 410.

γνώσις 18. 32. 38. 58. 62. 74. 80. 96. 108., 206. 224. 260. 262. 268. 270. 272. 274. 276. 280. 282. 328. 346. 378. 390. 392. 394. 396. 406. 408.

γονιμότης 376.

Γραφή (θεία) 20. 32. 34. 52. 58. 60. 76. 92. 96. 132. 134. 136. 240. 290. 302. 306. 318. 324. 328. 332. 334. 384. 388.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 36. 70. 132. 300. 374. 404.

Γρηγόριος ὁ Νύσσης 360. 374.

Δ

Δαβίδ 56. 108. 116. 138. 236. 246. 252. 278.

δαιμόνιον, - α 56. 340.

δαίμων, - ες 148. 174. 176. 178. 180. 182. 184. 190. 202. 252. 268.

Δανιήλ 32. 102. 274. 330.

δειλία 154.

διάβολος 174. 260. 272.

διαίρεσις θεοπρεπῆς 58.

διάκονος 32.

διάκρισις 62. 68. 70. 84. 86. 88. 288.

δικαιοσύνη 18. 86. 294. 296. 302. 304. 324. 328. δικαιοσύνη ἴδιον τοῦ

κατ' ἀξίαν ἐπιμετρεῖν ἐκάστῳ 18.
 δικαιοσύνη θεία 298.

δικαιωτήριον θεῖον 206.

Διονύσιος 18. 56. 98. 102. 110. 112. 114. 120. 134. 136. 166. 190. 192. 214. 238. 240. 242. 248. 252. 256. 292. 312. 322. 342. 344. 376. 388. 402. 406.

Διονύσιος (ποιητῆς) 394.

διπλόη 246. 272.

δόγμα, - τα 32.

Δομετιανὸς 136.

δόξα Θεοῦ 24. 94. 306. δόξα ἐστὶ πεπληροφορημένη ὑπόληψις 24.

δύναμις 38. 44. 68. 100. 112. 126. 176. 260. 284. 286.

δύναμις ἀγιαστικὴ 396.

δύναμις ἐκτικὴ 252.

δύναμις θεαρχικὴ 16.

δωρεὰ 56. 84. 214. 224. 324. 354. 362. 364. 404.

Δωρόθεος, ἀποδέκτης ε' ἐπιστολῆς Διονυσίου 394.

Ε

Ἑβδομήκοντα, οἱ 76. 392.

Ἑβραῖοι 78. 280. 392.

εἰδοποιῖα 82.

εἶδος 20.

εἰδωλολάτρης 386.

εἶδωλον 116.

εἰκῶν 22.

εἰκῶν τοῦ Θεοῦ 148. 172. 204. 276. 320.

εἰρήνη 342. 348. 350. 352. 354.

Εἰρηναῖος 256. 318.

ἐκλαμψις θεία 80.

ἐκπόρευσις 62. 88.

ἐκστασις ἐρωτικὴ 138.

ἐκφαντορία 60.

- ἐλευθερία 92.
 ἔλλαμψις 18. 24. 68. 104. 126. 206.
 312. 340. 358. 406.
 Ἐλλην, - ες 14. 36. 52. 114. 146. 166.
 176. 194. 210. 244. 254. 260. 304.
 310. 314. 336. 342. 352.
 Ἐλύμας ὁ μάγος 290. 292.
 Ἐν (ὁ Θεός) 366. 372. 398. 404.
 ἐνανθρώπησις 54. 60. 72. 260.
 ἐναρχία 62.
 ἐνάς 28. 52. 62. 70. 88. 134. 304. 384.
 398.
 ἐνέργεια 66. 100. 134. 144. 146. 152.
 176. 178. 182. 186. 208. 266.
 ἐνέργεια νοερὰ 74.
 ἐνότης 20. 62. 64. 68. 142. 262. 318.
 324. 340. 348. 360. 404.
 ἐνωσις 20. 42. 68. 86. 88. 102. 112.
 122. 132. 164. 262. 278. 286. 344.
 346. 350. 370.
 ἐνωσις ἀγαπητικὴ 140.
 ἐνωσις ἀγγελολίμητος 42.
 ἐνωσις ἀγγελοπρεπῆς 40.
 ἐνωσις κρυφία 62.
 ἐξουσία 30. 84.
 ἕξις 44. 176. 178. 182. 248. ἕξις ἐστὶ
 διάθεσις ἔμμονος 44. ἕξις λέγε-
 ται ἢ ἔμμονος ποιότης 48. 104.
 ἐπιβολὴ 42.
 ἐπίγνωσις Θεοῦ 196.
 ἐπιθυμία 138. 354.
 ἐπιθυμία ἄνους 180.
 ἐπιμιξία 154.
 ἐπίσκοπος 14.
 ἐπιστήμη θεολογικὴ 58. 60.
 ἐπιτηδειότης 126.
 ἐπιτηδειότης ἐκτικὴ 48.
 Ἐπιφάνιος 256.
 Ἐρμᾶς 102. 304. 306.
 ἔρωσ ἀγαθὸς 130. 132. 134. 136. 138.
 144. 146.
 ἔρωσ θεῖος 138. 140. 162. 298.
 ἔρωσ ὀλικὸς 144.
 ἔρωσ οὐράνιος 142.
 ἔρωσ φυσικὸς 142.
 ἔρωσ ψυχικὸς 142.
 ἐσχατιᾶ ἀνθρωπίνῃ 30.
 ἑτερότης 28. 122. 304. 316. 350.
 Εὐαγγέλιον 28. 50.
 εὐδοκία 72.
 εὐεργεσία 74. 204.
 εὐζωΐα 26. 232.
 εὐθάλεια 46.
 εὐθημοσύνη 288.
 εὐλάβεια 96.
 Εὐνομιανοὶ 54. 312.
 Εὐνόμιος 24. 70.
 Εὐριπίδης 394.
 εὐσέβεια 16. 196. 276. 336. 342.
 εὐταξία 108. 302.
 Εὐτυχῆς 60.
 Ἐφέσιοι 276. 354.
 ἔφεις 140. 148.
 ἔφεις φυσικὴ 114.
- Z
- Ζαχαρίας 76. 118.
 ζωὴ 74. 110. 144. 198. 208. 210. 212.
 220. 222. 224. 256. 258. 320. 354.
 400. 402.
 ζωὴ ἀγγελοειδῆς 254.
 ζωὴ μεθεκτικὴ 256.
 ζωὴ φυσικὴ 214. 252.
 ζώωσις 356. 358.
- H
- ἡδονὴ 40. 164. 168. 300.
 ἡδυπάθεια 352.
 Ἡλίας 306.
 ἡλιθιότης 154.
 Ἡλιος δικαιοσύνης (ὁ Χριστὸς) 86.

240.
 ήρεμία 42.
 Ἡσαΐας 48. 52. 92. 102. 306.
 ήσυχία 42.

Θ

θάνατος 100. 260.
 θεαρχία 24. 44. 54. 56. 70. 370.
 θεαρχική 54.
 θέλημα 36. 74. 106. 120. 122. 220. 240.
 θεογνωσία 282.
 θεογονία 68.
 θεογονία ὑπερούσιος 68.
 Θεοδοτίων 392.
 θεοείδεια 266.
 θεολογία 16. 32. 54. 58. 78. 388. 396.
 θεοπλαστία 78.
 θεοπτία 268.
 Θεός 16. 18. 20. 26. 34. 38. 40. 42. 44.
 46. 48. 50. 52. 56. 58. 62. 64. 68.
 74. 86. 90. 92. 102. 104. 206. 108.
 110. 114. 116. 118. 122. 130. 142.
 144. 148. 152. 160. 166. 182. 186.
 188. 206. 208. 212. 214. 216. 226.
 232. 234. 236. 244. 246. 252. 256.
 262. 264. 266. 268. 276. 278. 284.
 286. 288. 292. 296. 298. 302. 304.
 306. 308. 310. 312. 314. 316. 318.
 320. 324. 330. 332. 336. 338. 340.
 342. 352. 354. 356. 358. 360. 362.
 364. 366. 368. 370. 372. 374. 376.
 378. 384. 388. 390. 392. 394. 396.
 398. 400. 402. 406. 408.
 Θεὸς Λόγος 60. 66. 72. 146. 218. 260.
 280. 290.
 θεοσέβεια 124.
 Θεοτόκος 92.
 Θεσσαλονικεῖς 32.
 θεδτης 30. 54. 68. 70. 74. 82. 86. 88.
 92. 108. 210. 290. 358. 404.

θεότης θεογόνος 56.
 θεουργία 72.
 θεοφάνεια 34. 324. 340.
 θέσις 64. 66. 400. 402.
 θέωσις 102. 290. 356.
 θηλυδρία 298.
 θλιψις 298.
 θρασύτης 154.
 θυμὸς 164. 180. 182. 186. 354.
 θυσία 272.

I

Ἰακώβ 34. 284.
 Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος 92.
 Ἰγνάτιος 134. 136.
 ιδέα 240. 244.
 ιδιότης 350.
 ιδιοπραγία 296. 300.
 Ἰεζεκιήλ 52. 102. 124. 174. 306.
 ιεράρχης 32.
 ιεραρχία 32.
 Ἰερεμίας 58. 324.
 ιερεὺς 32.
 Ἰερόθεος 78. 80. 86. 90. 92. 96. 142.
 258. 332.
 ιερομύστης 62.
 Ἰησοῦς 78. 398.
 Ἰησοῦς Χριστὸς 30. 280. 290. 352.
 Ἰουδαῖοι 94.
 Ἰουστίνος 14.
 Ἰοῦστος 310. 344.
 Ἰππόλυτος 256.
 ἰσονομία 330.
 ἰσότης 296. 302. 304. 318. 330. 360.
 Ἰσραήλ 24.
 Ἰσραηλῖται 182.
 Ἰωάννης (ὁ εὐαγγελιστῆς) 56. 78. 92.
 116. 120. 136. 274. 306.
 Ἰωβ 46. 100.
 Ἰωήλ 284.

Ἰωνάθαν 138.

Ἰωσῆς 344.

Ἰωσίας 40.

Κ

κάθαρσις 102.

καθάρσεις ἀγγελοπρεπεῖς 102.

κακία 152. 154. 156. 158. 186. 188.
190. 194. 196.

κακὸν 120. 146. 148. 150. 152. 158.
160. 164. 166. 168. 170. 174. 180.
182. 186. 188. 190. 192. 196. 198.
200. 204. 206.

κάλλος 116. 358.

καλὸν 172. 188. 192. 376.

κατάφασις 386. 388. 400. 402.

κένωσις 260.

κίνησις 44. κίνησις ἐστὶ τὸ ἀντιδια-
στελλόμενον τῇ ἡρεμίᾳ 44. 248.
326. 328.

κίνησις ἐρωτική 140.

Κινύρη 388.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 78. 322. 392.

Κλήμης Ρώμης 240. 242. 244.

κοινωνία 286.

κόλασις 174.

κόπος 60.

κραιπάλη 400.

κρυφίότης 74. 344.

Κύπρος 290.

Κύριος 18. 20. 32. 34. 50. 70. 78. 86.
88. 92. 142. 300. 306. 308. 332.
334. 362. 378.

κυριότης 86. 88. 360. 362.

Κῦρος 40.

Λ

λατρεία 354.

ληστής 94.

Λίβανος 150.

λογικὸν 48. 112.

Λόγος 56. 72. 74. 94. 156. 220. 262.
278. 280.

Λόγος δημιουργικὸς 56.

Λουκᾶς 392.

λύπη 40. 72.

Μ

μακαριότης 330.

μανία 24.

Μανιχαῖοι 146. 148. 150. 170. 176.
196. 272. 340. 352.

Ματθαῖος 82.

μεγαλειότης 306.

μεθεκτὸς 358. 360.

μέθεξις 16. 70. 76. 78. 118.

μέθη 400.

μεσιτεία 140.

μετάνοια 196.

μεταστοιχείωσις 236.

μετουσία 308. 324. 344. 348. 386.

μετοχή 70. 74. 118. 120. 126. 144. 148.
224. 252. 320.

μέτρον 112.

μῆνις 400.

μίμησις 324.

μίμησις θειοτέρα 34.

μοιχεία 202.

Μονογενῆς 24. 56.

μορφή Θεοῦ 20.

μυσταγωγία 32.

μυστήριον 18. 26. 32. 60. 62. 80. 174.

Μωαβῖται 334.

μωρία 260. 262. 264.

Μωϋσῆς (Μωσῆς) 30. 124. 126. 148.
156. 242. 308. 326. 336. 338. 390.
392.

Ν

νέκρωσις 72.

Νεστοριανοὶ 30. 34. 54. 72. 78. 84.

Νεστόριος 60.

νοερόν, -ᾶ 48. 98. 112. 124.

νοερότης 356.

νόημα 38.

νόησις 38. 62. 64. 134. 178. 226. 230.
242. 244. 262. 274. 310. 328. 330.
346. 356. 404. νόησις ἐνέργεια
ἐστι καὶ ποιήσις 38.

νοητόν· νοητόν ἐστι τὸ νοούμενον· 46.
98. 124. 126.

Ο

Ὀδύσσεια 394.

Ὀδυσσεὺς 394.

οἰκονομία 30. 32. 52. 66. 72. 84. 94.

ὀλότης 108. 258. 372.

Ὅμηρος 388. 394.

ὀμόγνιον 348.

ὀμόθεος 40.

ὀμόνοια 348.

ὀμοιότης 122. 232. 308. 318. 322. 324.

ὀμοίωσις 112. 320.

ὀμόστοιχον 348. 350.

ὀμοταγία 28.

ὀ, μὴ ὄν 146. 150. 152. 156. 190. 192.
208. ὄντως ὄν 146.

Ὀνήσιμος 136.

ὀργή 174. 400.

ὀρθοδοξία 396.

Ὀυαλεντινιανοὶ 352.

οὐσία 16. 20. 22. 24. 38. 44. 62. 94.
100. 208. 216. 230. 258. 276. 278.
288. 320. 322. 354. 360. 368. 374.
384. 400.

οὐσία οὐρανία 106.

οὐσία ὑπερουσίος τοῦ Θεοῦ 156.

οὐσιαρχία 208.

οὐσιαρχία θεαρχικὴ 208.

οὐσίωσις 356. 358.

Π

πάθος 62. 80. 94. 298. 352. 372.

παιδεία· ἡ κακία παιδεία λέγεται 196.

Παπίσκος 392.

παρυπόστασις 200.

Πάσχα 180.

Πατήρ 54. 56. 58. 60. 66. 68. 72. 74.
76. 84. 86. 88. 132. 220. 236. 294.
320. 374. 376. 396. 398.

Πάτμος 56. 136.

πατρότης 78. 88. 396. 404. 406.

Παῦλος 14. 16. 86. 90. 136. 142. 240.
258. 260. 264. 282. 290. 292. 298.
310. 322, 378.

πεῖνα 60.

Πελλαῖος 392.

πέρας 50. 66. 18. 246.

Πέτρος 92. 94. 136. 322.

πηγὴ ὕδατος ζῶντος 58.

πίστις 26. 108. 246. 260. 280. 282.

πλάνη 196. 282. 408. 410.

Πλάτων 242.

πλεονεξία 296. 298. 304.

πλοῦτος 300.

Πνεῦμα 22. 26. 30. 50. 54. 56. 58. 60.
62. 66. 70. 72. 376. 396. 398. 406.
408.

ποιότης 68. 98. 116. 126. 142. 152.
162. 176. 192. 224. 362. 404.

πολυεῖδεια 70. 128.

πολυθεΐα 116. 362.

πολυλόγος 388.

πολύλογος 388.

πονηρία 154.

πορεία 326.

πρεσβύτερος 14. 32.

προαγωγή 140.

προαίρεσις 112. 120. 178. 300. 330.

προαιτία 88.

πρόγνωσις 38. 120. 270.

πρόδος 30. 46. 58. 68. 86. 102. 122.
 208. 218. 244. 286. 288. 290. 312.
 316. 326. 356.
 προορισμός 120. 240. 242. 276.
 πρόνοια 22. 44. 46. 48. 64. 70. 124.
 132. 150. 204. 212. 286. 298. 318.
 326. 352. 358.
 προσευχή 90.
 προσκύνησις 354.
 πρόσωπον 20.
 προῦπαρξις 54.
 πρωτότοκος 118. 388.
 πρωτοτόκος 388.
 πυλωροί 32.

Ρ

Ραφαήλ 272.
 Ρωμαῖοι 136. 240.
 Ρώμη 136. 240.

Σ

σάρκωσις 62. 72. 78. 260.
 Σάρρα 310.
 Σατανᾶς 182.
 Σέξτος 404.
 σεραφίμ 22. 30. 52. 78. 124. 320. 340.
 σιγή 64. 94.
 Σίμων ὁ μάγος 254. 256.
 σιωπή 64.
 σκότος 386. 408. 410.
 Σκύλλα 310.
 Σολομών 136. 278.
 Σοφία 158. 210. 278.
 σοφία ἀνθρωπίνη 14. 208. 210. 212.
 214. 220. 222. 234. 256. 260. 266.
 σταυρός 30. 94. 260. 262. 318.
 στενοχωρία 298.
 στέρησις 194. 198. 202. 248. 388.
 Στρωματεῖς (ἔργον Κλήμεντος Ἄλε-

ξανδρέως) 322.
 συγκατάβασις 92. 94. 106.
 συλλογισμὸς 14.
 συμβεβηκὸς 154. 172. 366. 368. 372.
 376. 402.
 σύμβολα 34.
 συμμετρία 232.
 Συμεῶν 24.
 Σύμμαχος 392.
 συμπάθεια 80. 118. 316. 318. 360. 370.
 σύμπνοια 316. 342. 344. 360. 370.
 συμφωνία 348.
 συνάφεια 352.
 συνάφεια ἐρωτική 140.
 σύνεσις 258.
 συντέλεια 334.
 σωτηρία 118. 260. 316. 318. 324. 356.
 360.
 σωφροσύνη 16.

Τ

τάξις 108. 232. 234.
 ταῦτόν 328.
 ταυτότης 102. 122. 124. 206. 304. 316.
 318. 334. 350. 360.
 ταφή 94.
 τελειότης 42. 82. 110. 180.
 τελεσιουργία 102.
 Τιμόθεος 32. 52. 114. 136. 312.
 Τριάς (ἀγία) 26. 30. 54. 56. 58. 60. 62.
 66. 69. 72. 74. 76. 84. 264. 294.
 312. 370. 374. 398. 408.
 τρισυπόστατον 396.
 Τωβίας 78. 272.

Υ

υιοθεσία 92.
 Υἱὸς 30. 54. 58. 68. 92. 294. 374. 396.
 398. 406.

Υἱὸς τοῦ Θεοῦ 394.
 υἰότης 88. 396. 406.
 ὕμνολογία 54.
 ὑπακοή 78.
 ὕπαρξις 64. 258.
 ὑπάρξεις οὐσιώδεις 122.
 ὑπεράγαθος 376.
 ὑπεραγαθότης 228.
 ὑπεράγνωστος 38.
 ὑπερκόσμιος, -ον 114.
 ὑπερνόησις 348.
 ὑπερούσιος 16. 22. 26. 38. 68. 86. 156.
 234. 238. 376. 386. 398. 404.
 ὑπερουσιότης 16. 264.
 ὑπεροψία 34.
 ὑποπεράτωσις 106.
 ὑπόστασις 30. 54. 56. 58. 66. 68. 70.
 76. 88. 200. 258. 264. 294.

Φ

φαντασία· φαντασία πάθος καὶ τύπω-
 σις ἀναγγελτικὴ αἰσθητοῦ τινος
 ἢ ὡς αἰσθητοῦ 38. 40. φαντασία
 ἐστὶ τὸ ἐν διανοίᾳ ἀνατυπωτικὸν
 44. 62. 116. 220.
 φαντασία προπετής 180.
 Φαντασιασταὶ 72. 84.
 φάσμα, -τα 52.
 Φῆστος 282.
 φθορὰ 72. 100. 128. 156. 174. 176.
 178. 184. 206. 232. 236. 304. 314.
 326. 336.
 φιλανθρωπία 160.
 φιλία 162. 164. 286. 288. 342. 346.
 φιλία αἰσθητικὴ 142.

φιλοθεΐα 108.
 Φίλων ὁ Ἰουδαῖος 100.
 φορὰ 326.
 φύσις θεία 36. 38. 62. 188. 314. 360.
 362. 364. 370. 396. 404. 408.
 φῶς 408. 410.
 φῶς γνώσεως 32.
 φῶς πρωτόκτιστον 112.
 φῶτα θεαρχικὰ 32.

Χ

Χαλάνη 310.
 χάρις 78.
 χάρισμα, -τα 56. 252.
 χερουβὶμ 18. 22. 30. 34. 78. 100. 124.
 308. 320. 324.
 Χίμαιρα 310.
 Χριστιανός, -οὶ 142. 282.
 Χριστὸς 14. 72. 80. 94. 280. 284. 352.
 χρόνος 218. 250. 334. 336.
 Χρυσόστομος 258. 262.

Ψ

ψευδοδοξία 162. 164.
 ψεῦδος 184. 292.
 ψυχὴ 60. 68. 104. 124. 126. 134. 142.
 154. 190. 194. 198. 202. 210. 250.
 276. 310. 316. 346. 362. 396. 404.
 ψυχὴ αἰσθητικὴ 250. 252.
 ψυχὴ θρεπτικὴ 250.

Ω

Ὠριγένης 256.
 ὠφέλεια 144.

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Α'. ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

- Τόμος 1ος Ἐπιστολές.
» 2ος Ἐπιστολές.
» 3ος Ἐπιστολές.
» 4ος Ὁμιλίες στήν Ἐξαήμερο.
» 5ος Ὁμιλίες σὲ Ψαλμούς.
» 6ος Ὁμιλίες ἠθικὲς καὶ πρακτικὲς.
» 7ος Ὁμιλίες δογματικὲς, περιστατικὲς, ἐγκωμιαστικὲς, παιδ/κέ
» 8ος Ἀσκητικὰ Α' (Ὅροι κατὰ πλάτος).
» 9ος Ἀσκητικὰ Β' (Ὅροι κατ' ἐπιτομήν).
» 10ος Δογματικὰ ἔργα.

Β'. ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

- Τόμος 1ος Ἀπολογητικὰ (Κατὰ εἰδώλων, Περὶ ἐναθροπήσεως).
» 2ος Δογματικὰ Α' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Α'-Β').
» 3ος Δογματικὰ Β' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Γ'-Δ').
» 4ος Δογματικὰ Γ'.
» 5ος Ἑρμηνευτικὰ Α'.
» 6ος Ἑρμηνευτικὰ Β' (Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμούς).
» 7ος Ἑρμηνευτικὰ Γ' (Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμούς).
» 8ος Ἱστορικοδογματικὰ Α'.
» 9ος Ἱστορικοδογματικὰ Β'.
» 10ος Ἱστορικοδογματικὰ Γ'.
» 11ος Ἀσκητικὰ (Βίος Μ. Ἀντωνίου, Βίος ἀγ. Συγκλητικῆς).
» 12ος Διάφορα ἀμφιβαλλόμενα ἔργα.

Γ'. ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

- Τόμος 1ος Προσωπικὲς σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Α'.
» 2ος Προσωπικὲς σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Β'.
» 3ος Ἀπολογητικὰ ἔργα.
» 4ος Δογματικὰ ἔργα.
» 5ος Λόγοι ἐορταστικοὶ καὶ ἠθικολογικοί.
» 6ος Ἐγκωμιαστικοὶ καὶ Ἐπιτάφιοι Λόγοι.
» 7ος Ἐπιστολές.
» 8ος Ὁ Χριστὸς πάσχων καὶ Ἔπη δογματικά.
» 9ος Ἔπη Ἠθικά.
» 10ος Ἔπη Ἱστορικά.
» 11ος Ἔπη εἰς Ἐτέρους. - Ἐπιγράμματα.

Δ' ΑΠΑΝΤΑ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

- Τόμος 1ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Α' - Γ').
 » 2ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Δ' - ΣΤ').
 » 3ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Ζ' - Ι').
 » 4ος Τριακονταετηρικὸς στὸ Μ. Κων/ντῖνο.- Στὸν Βίο Μ. Κωνσταντίνου. Λόγος Μ. Κωνσταντίνου στὸν Σύλλογο τῶν ἀγίων.

Ε' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

- Τόμος 1ος Δογματικὰ Α' (Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως).
 » 2ος Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια καὶ Ἀποσπάσματα.- Περὶ αἵρέσεων.- Εἰσαγωγή Δογμάτων στοιχειώδης.
 » 3ος Περὶ εἰκόνων.- Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ εἰκόνων.
 » 4ος Λίβελλος ὀρθοῦ φρονήματος.- Περὶ ἀγίας Τριάδος (Λόγοι Α'-Β'). Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων.- Περὶ τοῦ Τρισαγίου Ὑμνου. Περὶ πίστεως κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν Νεστοριανῶν.- Πρὸς τὸν Ἰακωβίτην ἐπίσκοπον Δαριαίας.
 » 5ος Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων.- Περὶ συνθέτου φύσεως. Κατὰ Μανιχαίων.- Διάλεξις Ἰωάννου Ὀρθοδόξου πρὸς Μανιχαῖον. Διάλεξις Σαρακηνοῦ καὶ Χριστιανοῦ.- Περὶ Δρακόντων.- Πάθος Ἀρτεμίου.
 » 6ος Ἰερὰ Παράλληλα, (Στοιχεῖα Α'-Δ').
 » 7ος Ἰερὰ Παράλληλα, (Στοιχεῖα Ε'-Μ'). Ὑπὸ ἐκδοση.
 » 8ος Α) Ἰερὰ Παράλληλα, (Στοιχεῖα Ν'-Ω'). Β'), Περὶ νηστειῶν.- Περὶ τῶν ὀκτῶ τῆς πονηρίας.- Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν.- Περὶ ἐξομολογήσεως.- Περὶ ἀζύμων. Ὑπὸ ἐκδοση
 » 9ος Ὁμιλίαις.
 » 10ος Ἱστορία Ψυχωφελῆς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπικῶν χώρας, τῆς Ἰνδιῶν λεγομένης. Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ.
 » 11ος Εἰς τὰς Ἐπιστολάς Παύλου (Πρὸς Ῥωμαίους - Πρὸς Κορινθίους Α' - Πρὸς Κορινθίους Β').
 » 12ος Εἰς Ἐπιστολάς Παύλου (Γαλάτας - Φιλήμονα). Ὑπὸ ἐκδοση.

ΣΤ' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

- Τόμος 1ος Διάλογος Παλλαδίου.- Περὶ ἀσαφείας τῶν προφητειῶν.- Σύνοψις Παλαιᾶς Διαθήκης.
 » 2ος Ὁμιλίαις στὴ Γένεση (Α' - ΚΓ').
 » 3ος Ὁμιλίαις στὴ Γένεση (ΚΔ' - ΜΑ').
 » 4ος Ὁμιλίαις στὴ Γένεση (ΜΒ' - ΞΔ').
 » 5ος α) Ὁμιλ. στὴ Γένεση (Γ' - ΙΒ'). β) Στὸς Ψαλμοὺς (ΜΑ' - ΜΓ').
 » 6ος Ὁμιλίαις στὸς Ψαλμοὺς (ΜΔ' - ΡΚΓ').
 » 7ος α) Ὁμιλίαις στὸς Ψαλμοὺς (ΡΚΔ' - ΡΝ').
 β) Ὁμιλίαις στὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαούλ.

- Τόμος 8ος α) Ὁμιλίες στὴ Γένεση (Α' - Θ').- β) Ὑπόμνημα στὸν Ἡσαΐα.
 Ὑπόμνημα στὸν Δανιὴλ (Κεφ. Ι'-ΙΓ').
- » 8α' Ὁμιλίες σὲ πρόσωπα καὶ ρητὰ τῆς Π. Διαθήκης.
- » 9ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλίες Α'-Κ').
- » 10ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΚΑ'-ΛΖ').
- » 11ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΛΗ'-ΝΣΤ').
- » 11α' Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΝΖ'-ΟΕ').
- » 12ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΟΣΤ'-ζΑ'),
 καὶ στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλίες Α'-Δ').
- » 13ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλίες Ε'-ΛΑ').
- » 13α' Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλίες ΛΒ'-ΝΔ').
- » 14ος Ὑπόμνημα στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ὁμιλ. ΝΕ'-ΠΗ').
- » 15ος Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλίες Α'-ΚΓ').
- » 16α' Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλίες ΚΔ'-ΜΔ').
- » 16β' α) Ὑπόμνημα στὶς Πράξεις (Ὁμιλίες ΜΕ'-Ν').
 β) Στὴν Πρὸς Ρωμαίους (Ὁμιλίες Α'-Ι').
- » 17ος Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Ρωμαίους (Ὁμιλίες ΙΑ'-ΛΓ').
- » 18ος Ὑπόμνημα στὴν Α' Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλίες Α'-ΚΑ').
- » 18α' Ὑπόμνημα στὴν Α' Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλίες ΚΒ'-ΜΔ').
- » 19ος Ὑπόμνημα στὴ Β' Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλίες Α'-ΚΔ').
- » 20ος α) Ὑπόμνημα στὴ Β' Πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλίες ΚΕ'-Α')
 β) Στὴν Πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλίες Α'-ΙΑ').
- » 21ος α) Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλ. ΙΒ'-ΚΔ')
 β) Στὴν Πρὸς Φιλιπησίους (Ὁμιλ. Α'-ΙΒ').
- » 22ος α) Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Φιλιπησίους (Ὁμιλίες ΙΓ'-ΙΕ'),
 β) Στὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς, καὶ γ) στὴν Πρὸς Θεσ/κεῖς Α'.
- » 23ος α) Ὑπόμνημα στὴ Β' Πρὸς Θεσσαλονικεῖς (Ὁμιλίες Α'-Ε').
 β) Στὴν Α' Πρὸς Τιμόθεον (Ὁμιλίες Α'-ΙΗ').
 β) Στὴ Β' Πρὸς Τιμόθεον (Ὁμιλίες Α'-Ι').
- » 24ος α) Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Τίτον (Ὁμιλ. Α'-S'), β) στὴν Πρὸς Φι-
 λήμονα (Ὁμιλ. Α'-Γ'), γ) στὴν Πρὸς Ἐβραίους (Ὁμιλ. Α'-ΙΕ').
- » 25ος α) Ὑπόμνημα στὴν Πρὸς Ἐβραίους (Ὁμιλίες ΙS'-ΛΔ'),
 β) Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον, (Ὁμιλίες Α'-Ζ').
- » 26ος Ὁμιλίες Ἠθικὲς - Ἀγιογραφικὲς.
- » 27ος Ὁμιλίες Ἀγιογραφικὲς - Ἐρμηνευτικὲς.
- » 28ος Ποιμαντικὰ καὶ Ἀσκητικὰ Α' (Λόγοι Περὶ ἱερωσύνης).
- » 29ος Ἀσκητικὰ Β' Πρὸς Σταγειρίον Λόγοι Α'-Γ', Περὶ Παρθενίας.
- » 30ος Ὁμιλίες Κατηχητικὲς - Ἠθικὲς.
- » 31ος Ὁμιλίες κατηχητικὲς καὶ ἠθικὲς Β'.- Ὁμιλ. Περιστατικὲς Α'.
- » 32ος Ὁμιλίες Περιστατικὲς Β'.
- » 33ος Ὁμιλίες Περιστατικὲς Γ'.

- Τόμος 34ος Ὁμιλίαι Περιστατικαὶ Δ'. α) Πρὸς Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνας.
 β) Πρὸς Ἰουδαίους. γ) Περὶ εἰμαρμένης καὶ προνοίας, καὶ
 δ) Εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν.
- » 35ος Ὁμιλίαι δογματικαὶ (Περὶ ἀκαταλύπτου, Περὶ ὁμοουσίου).
- » 36ος α) Ὁμιλίαι ἑορταστικαὶ, β) Ὁμιλίαι ἐγκωμιαστικαὶ Α'.
- » 37ος α) Ὁμιλίαι Ἐγκωμιαστικαὶ Β'. β) Ἐπιστολὲς πρὸς τὴν Ὀλυμ-
 πιάδα (Α'-ΙΖ') καὶ Βίος τῆς ὀσίας Ὀλυμπιάδος.
- » 38ος α) Ἐπιστολὲς Πρὸς Ἰννοκέντιον, β) Ἐπιστολὲς ΙΗ'-ΡΜΒ'.
 Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Ἰω. Χρυσοστόμου (Εὐρετήριον ἐννοιῶν).

Ζ' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

- Τόμος 1ος Δογματικὰ Α' α) Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες, β) Κατὰ εἰμαρ-
 μένης, γ) Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, καὶ δ) Λόγος
 Κατηχητικὸς Μέγας.
- » 2ος Δογματικὰ Β' (Κατὰ Εὐνομίου Ἀντιρρητικοὶ Λόγοι Α' - Β'.)
- » 3ος Δογματικὰ Γ' α) Κατὰ Εὐνομίου Ἀντιρρητικὸς Λόγος Γ'. β) Λό-
 γος ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν.
- » 4ος Α') Λόγοι Δογματικοί. 1) Πρὸς Εὐστάθιον, Περὶ τῆς ἀγ. Τριάδος. 2)
 Πρὸς Ἀβλάβιον, Περὶ τοῦ μὴ οἶσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς. 3)
 Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως. 4) Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν
 Πνευματομάχων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. 5) Πρὸς Θεόφιλον,
 Κατὰ Ἀπολιναριστῶν. 6) Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολιναρί-
 ου. 7) Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου.
 Β') Ἐπιστολὲς (Α' - ΛΑ').
- » 5ος Ἐρμηνευτικὰ Α' α) Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου. β) Ἀπο-
 λογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου. γ) Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου
 γενέσεως (Ὁμιλίαι Α-Γ).
- » 6ος Ἐρμηνευτικὰ Β' α) Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν. β) Εἰς τὸν
 δὸν Ψαλμόν. γ) Περὶ τῆς ὀγδόης. δ) Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν.
- » 7ος Ἐρμηνευτικὰ Γ', Ἐξήγησις τὰ Ἄσματα, Λόγοι Α' - ΙΕ'.
- » 8ος α) Ἐρμηνευτικὰ - Δογματικὰ ἔργα Δ'. Εἰς τὴν Προσευχὴν, Λόγοι
 Α' - Ε', Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς, Λόγοι Α' - Η'.
 β) Ἀσκητικὰ Α'. 1) Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ καὶ τῆς κατ'
 ἀλήθειαν ἀσκήσεως. 2) Πρὸς Ἀρμόνιον, Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ
 Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα. 3) Πρὸς Ὀλύμπιον, Περὶ τελειότητος.
 4) Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι. 5) Περὶ τῶν
 νηπίων πρὸ ὥρας ἀφαρπαζομένων.
- » 9ος Α') Ἀσκητικὰ Β'. Περὶ Παρθενίας, (Κεφάλαια Α' - ΚΓ').
 Β') Λόγοι Ἐγκωμιαστικοί. 1) Περὶ ἀρετῆς, ἦτοι Εἰς τὸν Βίον
 Μωυσέως, (Λόγοι Α' - Β'). 2) Εἰς τὸν Βίον τῆς ὀσίας Μακρί-
 νης. 3) Εἰς τὸν Βίον Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ.
- » 10ος α) Ὁμιλίαι δογματικαὶ, β) Ἠθικαί, γ) Ἐορταστικαί.
- » 11ος α) Ὁμιλίαι ἑορταστικαὶ, β) Ὁμιλίαι ἐγκωμιαστικαί,
 γ) Ὁμιλίαι ἐπιτάφιας.

Η' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Βίος Γρηγορίου Παλαμᾶ ὑπὸ Φιλοθέου Κοκκίνου.

- Τόμος 1ος α) *Λόγοι ἀποδεικτικοὶ δύο Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. β) Ἐπιστολὲς πρὸς Ἀκινδύνον Α', Β', Γ'. γ) Ἐπιστολὲς πρὸς Βαρλαάμ Α', Β'.*
- » 2ος *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων Λόγοι Α' - Γ'.*
- » 3ος *Πραγματεῖες δογματικὲς καὶ ὁμολογιακὲς.*
- » 4ος *Ἐπιστολές.*
- » 5ος *Κατὰ Ἀκινδύνου Λόγοι Ἀντιρρητικοὶ (Α' - Γ').*
- » 6ος *Κατὰ Ἀκινδύνου Λόγοι Ἀντιρρητικοὶ (Δ' - Ζ').*
- » 7ος *Ἐπὶ ἐκδοσῆ.*
- » 8ος *Ἐπὶ ἐκδοσῆ.*
- » 9ος *Ὁμιλίαι Α' - Κ'.*
- » 10ος *Ὁμιλία ΜΒ'.*
- » 11ος *Ὁμιλία ΕΓ'.*

Θ' ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ

- Τόμος 1ος *Ἀποφθέγματα Γερόντων.*
- » 2ος *Τὸ Λειμωνάριον.*
- » 3ος *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ θείων ὀνομάτων, Περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας, Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, Περὶ μυστικῆς θεολογίας, Ἐπιστολές.*
- » 4ος *Θεοδωρήτου Κύρρου, Φιλόθεος Ἱστορία ἢ Ἀσκητικὴ Πολιτεία.*
- » 5ος *Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, Βίοι ἁγίων.*
- » 7ος *Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, 50 Πνευματικὲς Ὁμιλίαι.*
- » 8Α *Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγοι Ἀσκητικοί, (Α' - ΚΣΤ').*
- » 8Β *Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγοι Ἀσκητικοί, (ΚΖ' - ΞΑ').*
- » 8Γ *Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγοι Ἀσκητικοί, (ΞΒ' - ΠΣΤ' - Ἐπιστ. Α' - Δ').*
- » 9ος *Διαδόχου Φωτικῆς, Κεφάλαια Γνωστικά, Λόγος στὴν Ἀνάληψη, Ὁράσεις, Ἐρωταποκρίσεις. - Ἰωάννου Καρπαθίου, Κεφάλαια Παρακλητικὰ 100.*
- » 10Α *Ἁγίων Βαρσανουφίου - Ἰωάννου Ἐρωταποκρίσεις (Α' - ΣΚΘ').*
- » 10Β *Ἁγίων Βαρσανουφίου - Ἰωάννου Ἐρωταποκρίσεις (ΣΑ' - ΚΒ').*
- » 10Γ *Ἁγίων Βαρσανουφίου - Ἰωάννου Ἐρωταποκρίσεις (ΦΚΓ' - ΩΜ').*
- » 12ος *Ἀββᾶ Ἡσαΐα, Λόγοι Ἀσκητικοί - Ἀββᾶ Ζωσιμᾶ, Κεφάλαια ὠφέλιμα - Ἀββᾶ Δωροθέου, Πραγματεῖες καὶ Ἐπιστολές.*
- » 14ος *Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Μυσταγωγία - Τὰ 400 Κεφάλαια Περὶ Ἀγάπης - Λόγος Ἀσκητικὸς - Τὰ 200 Κεφάλαια Περὶ Θεολογίας.*
- Τόμος 14Α *Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, 1. Ἐρωταποκρίσεις, 2. Πρὸς Θεόπεμπτον τὸν Σχολαστικόν, 3. Ἐρμηνεῖα εἰς ΝΘ' Ψαλμόν.*

- » 14B Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, (Ἐρωτήσεις Α' - ΝΓ').
- » 14Γ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, (Ἐρωτήσεις ΝΔ' - ΞΕ').
- » 14Δ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν ἡγιασμένον*, (Ἀπορίες Α'-Ε' καὶ Α'-ΡΔ').
- » 14Ε Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν ἡγιασμένον*, (Ἀπορίες ΡΕ'-ΡΟΘ'), καὶ *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου (Περὶ τῆς οὐράνιας ἱεραρχίας, Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας)*.
- » 14S Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου (α. Εἰς τὸ Περὶ θεῶν ὀνομάτων, καὶ β. Εἰς τὸ Περὶ μυστικῆς θεολογίας)*.
- » 19Α Συμεῶν τοῦ Ν. Θεολόγου, *Βίος Συμεῶν ὑπὸ Νικήτα Στηθάτου, Κεφάλαια - Εὐχαριστίες - Διάλογος μετὰ Σχολαστικοῦ*.
- » 19Β Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν Θεολογικῶν Λόγων (Λόγοι Α'-Γ') - Βίβλος τῶν Ἠθικῶν Λόγων (Λόγοι Α'-S')*
- » 19Γ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, Α') *Βίβλος τῶν Ἠθικῶν Λόγων (Λόγοι Ζ'-ΙΕ') - Β') Κατηχητικοὶ Λόγοι (Λόγοι Α'-Ζ')*.
- » 19Δ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Κατηχητικοὶ Λόγοι (Η'-ΛΔ')*.
- » 19Ε Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Ῥῦμοι (Α'-ΚΖ')*.
- » 19S Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Ῥῦμοι (ΚΗ'-ΝΗ')*.
- » 22ος Νικολάου Καβάσιλα, *Ἐρμηνεία στῆ Θεία Λειτουργία - Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ Ζωῆς*.

Ι' ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΙΑ' ΑΠΟΛΟΓΗΤΑΙ

- Γόμος 1ος Ἰουστίνου, *Ἀπολογίαι Α' καὶ Β' - Λόγος Περὶ Ἀναστάσεως - Διάλογος Πρὸς Τρύφωνα*.
- » 2ος Τατιανοῦ, (Πρὸς Ἑλληνας).- Ἀθηναγόρου, (Πρεσβεία Χριστιανῶν, Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν).- Θεοφίλου Ἀντιοχείας, (Πρὸς Αὐτόλυκον Βιβλία Α-Γ).- Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον.

ΙΒ' ΑΠΑΝΤΑ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

- όμος 1ος 1. *Προτρεπτικός*, 2. *Παιδαγωγός Α'*.
- » 2ος *Παιδαγωγός*, Λόγοι Β' καὶ Γ'.

ΙΓ' ΑΠΑΝΤΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

- όμος 1ος *Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων - Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος - Ἀποστολικοὶ κανόνες*.
- όμος 2ος *Ἐπιτομὴ Η' Βιβλίου τῶν Διαταγῶν τῶν Ἀποστόλων - Αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ λοιπὰ ἔργα*.

Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Μενελάου 3 – Τηλ. 283 880 – Θεσσαλονίκη

Έκτύπωση ΎΟφσετ: «GRAFO» Α. Ε – Τηλ. 281 188 – Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανά 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη

Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλεϊο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Μενελάου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 283 880